

МІЛЕНА
РУДНИЦЬКА

НЕВИДИМІ СТИГМАТИ

MILENA RUDNYCKA

THE INVISIBLE STIGMATA

*Dedicated to the memory of Pope John XXIII
to whose prayers and endeavours
Metropolitan Slipyj owes his liberation.*

Society for Promotion of the Patriarchal System
in the Ukrainian Catholic Church

Publishing Committee

Rome — Munich — Philadelphia
1971

МІЛЕНА РУДНИЦЬКА

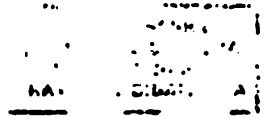
НЕВИДИМІ СТИГМАТИ

«Нехай ніхто не завдає мені клопоту,
бо я Ісусові раби на лоску тілі кошу.»

(Послання Ап. Павла до Галатів, 6, 17).

Д
Копія до
Колодів Тернопіль
мур і Новомишля

441362

Товариство за Патріархальний Устрій
Української Католицької Церкви

Видавнича Комісія

Гам - Мюнхен - Філадельфія
1971

Гам 1/10/71
1/21

•

ЗМІСТ

ВІД ВИДАВЦЯ IX

ЧАСОПИСНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА ЇЇ РОЗГЛЯД

I. З БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ КАТОРГИ ДО ВАТИКАНСЬКОГО ПАЛАЦУ

Орте	3
Хроніка одного дня	5
В центрі уваги світу	10
В затишку грецького монастиря	28
Факти і вигадки	40
«Ближче Святішого Отця»	44
Огляд преси	46

II. ПОГЛЯД НА МИНУЛЕ

Хресний шлях, що тривав 18 років	87
«Зодягнися в плащ і ходи за мною...»	112
За кулісами визволення	123
Квадратура кола	151

III. ПЕРВОІЄРАРХ СЕРЕД СВОЄЇ ПАСТВИ

Поворот до активного життя	197
Перші зустрічі з духовенством і народом	204
Святитель нових ієреїв	215
Три події з життя українського Риму	222
Два Митрополити	226

IV. ЗА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ! ЗА ЇЇ ПРАВА І СЛАВУ!

Ювілей слов'янських апостолів	239
На екрані телевізора	249
Соборовий Отець	256
Українське паломництво у Папи Павла VI	280
Над прахами Мученика за церковну єдність	287
Верховний Архиспископ	306
По всій Італії	333
«Працювати, страждати, мовчати!»	349

V. ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Господній Обранець	373
Будівничий Української Церкви	376
Первоієрарх і український народ	382
Невидимі стигмати	391
ПОКАЖЧИК ЧУЖОМОВНОЇ ПРЕСИ	397
ПОКАЖЧИК ПОІМЕННИЙ І РЕЧЕВИЙ	399

ФОТОГРАФІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ . . . . .

Поворот з дому неволі	407
Мучеництво ієрархії Української Католицької Церкви	417
«Щаслива та година...»	421
Коротка передишка в монастирському затишку	431
За кулісами визволення	435
Резиденція Митрополита у Ватикані	447
Зміна на Петровому Престолі	453
Первоієрарх відвідує українські церковні установи в Римі	459
Українська Церква на Ватиканському Соборі	469
Українські прочани на аудієнції у Папи Павла	485
Два Митрополити	489
Урочистість над прахами св. Йосафата	501
Український Католицький Університет і храм св. Софії	511
Митрополит відвідує святі місця в Римі	515
По всій Італії	519
Приятель молоді	531
Первосвященик	537

ВІД ВИДАВЦЯ

П'ять років тому дійшла до нас вістка, що пані Мілена Рудницька задумала й почала документальну працю, зв'язану з подіями та їх відгомном в усьому світі, викликаними звільненням з совєтської каторги й прибуттям до Риму Київсько-Галицького Митрополита Кир Йосифа. Видавнича Комісія при Крайовому Товаристві за Патріархальній Устрій Української Католицької Церкви в Америці пішла назустріч пропозиції видати її працю.

Пристаючи до діла, Видавнича комісія була свідомо того, що не тільки український християнський, зокрема католицький світ, але й світова громадська думка, а передусім Вселенська Церква, мають справу з подією великого значення.

Силою Божої ласки з'явився бо між нами Пастир з небувалим у наших умовах моральним капіталом і авторитетом, що мав силу долати барикади, побудовані несприятливими для нас силами на історичному шляху нашої Церкви й народу. Прийшов до нас Митрополит з такого далекого й нелюдського світу, з якого тільки винятково бувають повороти в світ особистої свободи та людських умов життя. Зіславний був нам, наче з того світу, Владика з такою моральною силою, з такою силою волі й самодисципліни, що їй зламати не мав можливості навіть такий жорстокий режим, яким було його сталінське видання. Ця велетенська моральна сила, яка втримала при житті нашого Митрополита на чужбині двадцятирічній російсько-більшовицькій каторзі, була і є здібна творити духовий клімат, у якому можуть повставати і рости шляхетні, характерні й морально сильні люди, не тільки в нас, але й скрізь там у світі, де буде допу-

Авторські права захищені

Druck: „Logo“ GmbH, Buchdruckerei u. Verlag, 8 Mündeln 19, Bothmerstr. 14

Пам'яті Папи Йоана ХХІІІ, що своїми
молитвами й стараннями повернув волю
Перьоієрархові Української Церкви.

цене проміювання духової, ісповідницької постаті Митрополита — теперішнього Верховного Архиепископа і Кардинала Йосифа. Моральна потужність, уособлена в ньому, є здібна тримати на душі цілі покоління, особливо в часи великого лихоліття, яке переживають наша Церква, наш народ і весь сучасний світ.

З таких власне міркувань Видавнича комісія рішила зібрати відповідні фонди і опублікувати твір «Невидимі стигмати», щоб у той спосіб хоч дежкою мірою спричинитися до сплочення моральних зобов'язань супроти Первоієрарха нашої Церкви — Кир Йосифа, а в його особі також супроти всієї нашої Ієрархії на рідних землях, яка в сорокових і п'ятдесятих роках нашого століття ціною її жертурно життя засвідчила свою пастирську місію і свою вірність нашій Церкві та народові.

Твір пані М. Рудницької п. н. «Невидимі стигмати» охоплює документарно той відтинок життя нашого Первоієрарха, який починається днем його звільнення з советської каторги та прибуттям його до Риму, як також охоплює ще й найближчий час після цього.

Генеза згаданих конкретних випадків вимагає також короткого біографічного доповнення.

*

У галицькому селі Заздрість, на шляхетському хуторі Івана Коберницького-Сліпого й Анастазії Дичковської, 17 лютого 1892 року побачив денне світло хлопець, якому назвали хресне ім'я Йосиф. Початкову школу він пройшов у рідному селі, а середню закінчив з відзначенням у Тернополі. Уже під час гімназійного навчання серйозний і хударлявий Йосиф виявляв нахил до аскетичного життя і тому постановив стати священником, бо — як сам говорив — таке звання дає найбільше нагод працювати для свого народу. Він був прийнятий до Духовної семінарії у Львові, де впродовж двох років слухав виклади також в університеті; після цього Слуга Божий Митрополит Андрей, бачачи в ньому винятковий талант, вислав його на студії до Інсбруку в Австрії. Там він закінчив студії і після висвячення на священника, 30 вересня 1917, отримав докторат з Богословія і габілітувався на доцента університету. Свої студії він поглиблював у Римі, у Григоріанському університеті, в 1921—23 роках, де здобув ступінь «магістер атретатус». У той самий час він слухав також виклади в іншому римському університеті — у так званому Анджелікумі. Озброївши-

ся найкращим знанням, о. д-р Йосиф Сліпий повернувся на батьківщину і почав викладати догматику у Львівській семінарії.

Після заснування Богословського Наукового Товариства у Львові він був обраний його першим головою і редактором журналу «Богословія». У 1925 році він був іменованій ректором Семінарії. Завдяки його праці та заходам Митрополит Андрей в 1928---29 році перемінив семінарію на Богословську академію на зразок давньої Могиляжської Академії в Києві, як про це надував Слуга Божий Андрей у своєму інавгураційному слові з цієї нагоди. Вже тоді метою неструдженого Отця Ректора було якнайшвидше перемістити академію на Український Католицький Університет. На жаль, через переешходи з боку польської влади йому не вдалося цього задуму здійснити, хоч одночасно йому вдалося заснувати багато важливих кафедр в академії. Щоб піднести академію на найвищій науковий рівень, Отець Ректор часто їздив за кордон — у Францію, Бельгію, Німеччину, Англію, Св. Землю і там вивчав організацію наукової роботи та методи навчання.

Крім керування семінарією, академією, Богословським науковим Товариством, Отець Ректор використовував кожну вільну годину для писання наукових праць. У той час він написав більше ніж сто праць, з яких тільки деякі були опубліковані; всі інші пропали під час війни в рукописах — на велику шкоду нашій науці. Така наполеглива праця надцербила його здоров'я. Вже в 1930 році він хворів на легені і був під постійною опікою відомого лікаря д-ра М. Пачиншина.

Вже в той час Митрополит Андрей Шептицький приготував як Отця Ректора на свого наступника на митрополичому престолі, тому й до тієї праці додав йому ще поне достоїнство хітрати Митрополичої Капітули, щоб він був його близьким співробітником і приготувався управляти ролігою митрополією.

Восени 1939 року на галицькі землі наїхали російські більшовики. Вони в першу чергу заарештували Богословську Академію, почали вештовувати священників і замикати церкви. Наближалось жорстоке переслідування нашої Церкви в Галичині, як це було в 1920-их і 1930-их роках на Наддніпрянській Україні з Українською Автокефальною Православною Церквою.

Слуга Божий Андрей почав робити протизаходи, і одним з них було призначення о. ректора Йосифа Сліпого 25 ли-

стопада 1939 на свого наслідника в Галицькій Митрополії, крім цього він був іменований Екзархом Великої України, куди більшовицька влада виселяла людей з Галичини, які потребували там релігійної опіки. Пана Пій XII затвердив це призначення.

Митрополит-номінат писав про це в 1942 році так: «Я потайки був інсталюваний як архиспископ у дні Непорочного Зачаття, 22 грудня, у митрополичій каплиці Іх Ексцеленцією Митрополитом, Єпископом Н. Будкою та Єпископом Н. Чернецьким у прями Митрополичої Капітули. Згодом моя хіротонія в єпископський сан була проголошена урядово. Я не міг не прийняти хіротонії, бо в час релігійного переслідування така хіротонія не була почесною, але важким тягарем. Замість єпископського жезла я одержав від Митрополита дерев'яну палицю, яку він перед тим дав був Єпископові Йосифові Боцянові в Києві як пастарський жезл, і я одержав також той самий перстень і служебник. Ці речі в дивний спосіб збереглися в Духовній семінарії перед більшовицьким знищенням. Я добачив у цьому наявну руку Божого Провидіння...»

Під час німецької окупації України в 1941—44 роках Архиспископ Йосиф помагав Митрополитові Андрєєві в управлінні митрополією і пережив не одну важку хвилину під німецькими окупантами.

У 1944 році більшовики вбруде зайняли Галичину. Серед важких обставин 1 листопада 1944 помер Слуга Божий Андрей, а Архиспископ Йосиф перебрав управління Галицькою Митрополією. П'ять місяців більшовики не зачепили Митрополита Йосифа, але коли війна наближалася до кінця, вони вирішили знищити нашу Церкву. Її переслідування започаткував патріярх Алексій з Москви своїм зловіщим «посланням до греко-католиків». Вночі з 10 на 11 квітня 1945 енкаведисти ув'язнили Митрополита Йосифа й разом з іншими владиками вивезли його до тюрми біля Києва. Там мучено і тортуровано його близько двох років. Однак він не заламався і не підписав бажаної «сповіді», якої більшовикам було потрібно, щоб оправдати перед світом варварське знищення нашої Церкви, ув'язнення усіх наших владик, тисяч священників та мирян і намагання насильно завести в Галичині Російську Православну Церкву.

Не діставши бажаної «сповіді», вони засудили Митрополита Йосифа на вісім років каторжної праці в концтаборах, при чому його часто переносили з місця на місце, заборонивши говорити з людьми, бо боялися його впливу на оточення. Не зважаючи на суворий режим і різні труднощі.

Митрополит Йосиф знаходив спосіб і нагоду виконувати свій уряд Архипастиря. Він часто писав свої послання та знаходив дорогу посылати їх своїм вірним ча Україні і на заслання.

Більшовики його боялися і судили аж чотири рази: перший раз 1946 року він був засуджений, як уже надало, на вісім років каторги у Воркуті;

у 1953 році знову засудили його на неозначений час;

у 1957 році, в 40-річчя його священства, він знову був засуджений на сім років. (Тоді папа Пії XII написав до нього короткого листа: «Достойний Брате, висловлюємо Тобі сердечну вдячність за ревне виконання свого пастирського уряду ціною своєї власної свободи, бо Ти обрав неславу задля імені Ісуса»);

у 1959 році знову засудили його на неозначений час і перевели до тюрми суворого режиму в Мордовії, де він мав умерти.

1962 року сповнилося нашому Митрополитові сімдесят років життя, й українські громади у вільному світі влаштували Вігослужби і торжества в наміренні святого Владика-Ісповідника. Його особа стала осередком уваги і символом боротьби за Христову віру.

Американський церковний достоїнник, недавно померлий кардинал Кушінг з Бостону, у своїм «Слові» від 6 травня 1962 подав таку оцінку заслуг нашого Митрополита-Ісповідника: «Із сорок років свого священства він провів сімнадцять років у тюрмі. У довгій історії Церкви є мало, якщо взагалі є, таких ісповідників і мучеників за віру, які так довго терпіли б. У первісній Церкві християн кидали левим на жертву, торгувано, прибивано до хрестів або налено на кострах. Однак ці тертури тривали коротко в порівнянні з довгим ув'язненням, торгуючи душі й тіла, яким піддають Архисуперника Сліпого вже майже половину його сороклітнього священства. Молимося сьогодні за Архисуперника Сліпого, одного з найбільших ісповідників за віру від початків християнства аж до сьогодні, і за всіх інших зоблених камунієм, символом яких він став».

Цими словами, що їх висловив американський кардинал, людина золотого англосакського мислення, закінчуємо це наше вступне слово

в надії, що ця книга буде одним з великих відсвіжуючого дихаючого наюю на тернистому шляху нашого Первозархпа — Блаженнішого Кир Йосифа;

у свідомості, що сучасний і майбутній дослідник історії нашої Церкви та її ієрархії знайде в цій книзі багатий джерельний матеріал для одного з найбільш драматичних і найважливіших розділів буття нашої Церкви;

у сподіванні, що читач цієї книги матиме нагоду пригадати те, що сім років тому і пізніше було написано, говорене й показуване на сторінках усієї світової преси, по радіо і на екранах телевізії.

Почувасмося до милого обов'язку подякувати на цьому місці Шановній Авторці цієї книги пані Мелені Рудницькій за її великий труд.

Випускаючи друком книгу в світ, дякуємо з цієї нагоди також усім, хто тією чи тією мірою спричинилися морально або матеріально до появи цієї рідкісної публікації.

Прибуток з розпродажу буде переданий до розпорядження Первоієрархосі Кир Ізосифосі на потреби нашої Церкви.

Філадельфія, в грудні 1970 року.

ВИДАВНИЧА КОМІСІЯ

Крайового Товариства за Патріархальний Устрій
Української Католицької Церкви

ЧАСОПИСНА ДОКУМЕНТАЦІЯ
ТА ЇЇ РОЗГЛЯД

I

З БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ КАТОРГИ
ДО ВАТИКАНСЬКОЇ ПАЛАТИ

*«Щаслива та година, коли Ісус кличе
від сліз до душевної радості».*

(Тома Кемпійський: «Наслідування
Христа», II Книга, 8 розділ).

Орте

*На італійській землі — Знаменна зустріч —
Перші чутки про приїзд Митрополита —
На римському дворі Терміні*

Мало хто з українців чув про місцевість Орте. Ця назва відома землякам, що живуть у Римі, знають її також ті наші люди, що мають щастя часто бувати у Вічному Місті. Орте — це невелика вузлова станція на північ від Риму, віддалена від нього приблизно 80 кілометрів. Коли їдете до Риму швидким поїздом з півночі або зі сходу, скажімо з Фльоренції або з Анкони, останньою зупинкою перед столицею Італії є саме Орте.

В суботу 9 лютого 1963 року, після десятої тридцять увечері, прибув на цю станцію, як кожного дня, середньоєвропейський експрес. З віденського вагону висів Митрополит в товаристві голляндсько священика, монсіньйоре Яна Віллебрандса, секретаря однієї з комісій Ватиканського Собору, що має назву Секретаріату для єдності християн.

На пероні очікували Митрополита два знатні ватиканські духовники: приватний секретар Папи Йоана XXIII, монсіньйоре Лоріс Каповілла, і голова протоколу Державного Секретаріату Ватикану, монсіньйоре Іджіно Кардінале. Приїхали зустрічати Митрополита від імени Христового Намісника. Отець Каповілла передав Митрополитові папські дари: нагрудний хрест з тяжкого кованого золота і спископський перстень — символи єпископської влади. («Це була несов нова інвеститура» — писала преса, коли згодом про це дізналася). При цьому секретар Папи перекладав Митрополитові, що Святіший Отець бажає бачити його якнайшвидше, по можливості вже завтра: він хоче бути одним з перших, що його обіймуть.

Людей на станції було мало і ніхто з посторонніх не звернув уваги на що знаменну зустріч. Журналістам не прийшла в голову думка, що Митрополит може висісти в Орте. Був це помисел Ватикану, що хотів оберегти Митрополита перед цікавістю репортерів.

Кільканадцять хвилин пізніше віденський поїзд від'їхав до Риму, але вже без Митрополита. Митрополит сів у ватиканський автомобіль, що чекав перед станційним будинком. Авто помчало на південь, оточило півколом Рим і простувало в напрямі албанського підгір'я, до грецького абатства св. Ніля в Гроттаферраті.

В шибки авта торохтів дрібний дощ. Здалека на небі видно було заграву від світлових реклям і неонових ліхтарень Риму. Доходила дванадцята година ночі, коли ватиканська автомашина в'їхала на тихе монастирське подвір'я. При вході до монастиря привітав достойного гостя господар дому, архимандрит о. Теодор Мініші, попереджений Ватиканом про приїзд Митрополита, і запровадив його до підготовлених для нього кімнат.

В житті Митрополита кочався новий розділ.

Був це також початок нової доби в історії Української Церкви.

А тим часом на головному римському дворці Терміні вешталися журналісти й фоторепортери. Бо вже від ранку ходили по місті чутки, що Митрополит ось-ось приїде, що буцім він уже в дорозі. Хоч Ватикан відмовлявся давати будь-які інформації, проте відомість про звільнення Митрополита і про його недалекий приїзд просочилася дивним дивом назовні й зелектризувала пресу. Невиразні поголоски набули ознак певности, коли італійське пресове агентство ANSA розіслало ввечорі часописам комюніке, що Владика Йосиф Сліний є вже в Італії.

Коли нічний закордонний поїзд в'їхав на перон Терміні, наскочили на нього репортери. Оком детектива переглядали всіх подорожніх, перевіряли вагон за вагоном. Але не знайшли нікого, хто на їх думку був би схожий на владикукаторжника. Розчаровані, що втратили марно суботній вечір, розходилися домів. «Нас обдурили» — сердились одні. «Може завтра» — підбадьорювались інші.

Це завтра не лише виправдало їхні сподівання, але, навіть, стократно їх перевищило. Бо день 10 лютого був такий багатий на новини, такий повний небувалих подій і драматичних ситуацій, що світова преса довгі місяці мала про що писати.

Хроніка одного дня

*Папа плаче -- Візита двох кардиналів --
В батьківському домі*

У Климентовій залі, одній з найбільших і найвишніших авдієнціальних залей ватиканського палацу, відбувається в передполудневих годинах подвійна урочистість: посвячення Папою наріжного каменя нового будинку для папської льомбардської семінарії в Римі і підписання ним декрету про початок беатифікаційного процесу слуги Божого кардинала Феррарі, колишнього мілянського архієпископа. Зала вщерть повна добірної публіки. Між присутніми є кардинали та інші церковні достойники, зокрема ректори теологічних колегій в Римі. Є члени дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольській Столиці. З Міляну приїхало велике паломництво під проводом кардинала Монтіні. Численно явилися члени льомбардської колонії Риму.

Точно о одинадцятій входить на залю Йоан XXIII. Присутні вітають Папу бурхливими оплесками; хор льомбардських семінаристів співає папський гімн.

Після церемоніялу благословення наріжного каменя та підписання декрету відносно згаданої вище беатифікаційної справи, Папа звертається до присутніх з своїм словом. Його промова — щира й тепла, надхненна Божою мудрістю, переплетена особистими ремінісценціями; його обличчя сяє добросердям і блаженною радістю. Говорить спершу про льомбардську семінарію, згодом про покійного кардинала Феррарі. Раптом змінює тему. Згадує часи своєї діяльності на Сході Європи, на Балканах. І тут несподівано Йоан XXIII натякає на якусь радісну подію, що сталася напередодні ввечорі. Півслівцями, не називаючи фактів ні прізвища, інтимним тоном, немов би довірявся близьким друзям, гово-

рить про якусь добру новину зі Східньої Європи, що наповнює його серце великою глибокою та за яку він в покорі дякує Господові. Голос Папи дрижить і ламається від зворушення, сльози виступають на його очах і котяться по щоках. Папа перериває промову, виймає хусточку і виттирає очі. Даремно старається оволодіти собою.

На залі шепіт. «Папа плаче, *il Santo Padre piange*» — подають собі люди з уст в уста. Ніхто не розуміє, в чому річ.

Кардинал Чіконьяні, державний секретар Його Святості, і кардинал Теста, секретар Священної Східньої Конгрегації, обмінюються багатомовними поглядами. Вони обидва знають, що натяки Папи стосуються до визволення Митрополита та його приїзду до Риму. Також присутні на урочистості журналісти підхопили й правильно зінтерпретували кінцеву частину промови Папи. Те, що вони почули з його уст, було для них найавторитетнішим підтвердженням чуток, що совєтська влада випустила Митрополита з концтабору та що він знаходиться вже в Італії.

Світ облетіла вістка, що сам Папа довів до відома неймовірну новину та що він плакав з радісного хвилювання, коли натякнув на приїзд Митрополита.

Того самого дня о п'ятій годині пополудні ватиканський автомобіль зупинився знову перед входом до головного монастирського будинку, в Гроттаферраті. З авта висіли згадані вже кардинали Чіконьяні і Теста. Приїхали як посланники Папи привітати Митрополита в його тимчасовій резиденції і взяти його з собою та, як почесна ескорта, супроводити до апостольського палацу. Цю місію Папа доручив двом з-поміж найвищих церковних достойників.

Коли кардинали увійшли в кімнату Митрополита, трапився при привітанні такий характерний інцидент. Кардинал Теста взяв простягнену Митрополиту руку і підніс її до уст, схиливши в пошані голову. Таким способом він хотів виявити подив для того, хто свою вірність Церкві і її Голові засвідчив 18-річною каторгою. «На милість Бога, Еміненце, що Ви робите!» — збендежився Митрополит. І приховуючи свою ніяковість та зворушення додавив: «Ходімо скоріше, не барімся, Святіший Отець чекає!»

Авдієнція Митрополита у Йоана ХХІІІ призначена була на шосту ввечері. Як відбулася ця історична зустріч? Жодних свідків при ній не було, бо обидва кардинали, припровадивши Владика до дверей папського апартаменту, відійшли до одного з бічних сальонів. І не було при ній, само-

зрозуміла річ, представників преси. А проте часописи описували її з дріб'язковими деталями. Скупі автентичні інформації, що їх подав офіціоз Ватикану, щоденник «Осерваторе Романо», журналісти прикрашували здогадами й вигадками. Дещо зачули від знайомих з ватиканських кіл, дещо самі добавили, і кожен змальовував перебіг авдієнції, зокрема момент привітання, на свій лад, залежно від власної уяви й смаку. Описи в часописах часто суперечили один з одним. Наприклад, тоді як один журналіст твердить, що Митрополит не міг від зворушення промовити слова, інший запевняє, що він говорив так багато й нервово, немов би хотів надолужити 18-річну мовчанку. Одні газети пишуть, що Митрополит розплакався, коли опинився перед Папою. Ні, рішуче ні, твердять інші; це Папа ридав немов дитина, тоді як Кир Сліпий володів своїми нервами. До речі, хто знає Митрополита, той повірить радніше тих описам, що змальовують його як стриманого й мовчазного.

А втім, деякі основні елементи авдієнції повторюються майже в усіх репортажах.

Папа чекає прибуття гостя в своєму приватному кабінеті на третьому поверсі апостольського палацу... Щоб заповнити час нервового вичікування, бере до рук свою улюблену книгу, книгу, що від 500 років є поживою і джерелом сили для шукаючих Істини душ: «Наслідування Христа» Томи Кемпійського... Відкрив осьмий розділ другої частини... Його очі падають на речення: «Щаслива та година, коли Ісус кличе від сліз до душевної радості»... Саме в цю мить сповіщають Папу, що Митрополит уже прибув... Папа йде йому назустріч до дверей, з простягненими раменами, щоб узяти Митрополита в обійми... Але перш ніж міг це зробити, Митрополит паде Папі до ніг... Папа схиляється, щоб його підняти й обійняти...

Не можна думати без хвилювання про цю зворушливу зустріч. Чи знаєте картину Рембрандта «Поворот сина»? Інколи називають її «Поноротом блудного сина». Але ця назва неправильна, бо флямандський майстер змалював не біблійного покаятника, а нещасну, до останньої крайности зморену людину, що після важких переживань добралась вкінці до вітцівського дому. Ось чому нам завжди ввижається Рембрандтова картина, коли пробуємо уявити собі Митрополита, як він паде на коліна перед Христовим Намісником, і Йоана ХХІІІ, що схиляється любовно над Владикою-мучеником.

Оце довгожданий дорогий син, вичікуваний батьком проти всякої надії, проти всякої логіки. — повернувся додому.

Нарешті, нарешті!.. В руху батьківських рамен, що обіймають плечі сина, малюється вся чулість батьківського серця, довголітні турботи за пропащого без вісти і пекуче співчуття його стражданням, малюється радість з приводу його несподіваного щасливого повороту. А що можна вичитати з постави сина на Рембрандтовій картині? Він пришов до стіп вітця свого, стомлений до останніх меж своїх сил, обідраний, споневіряний, спраглий батьківської ласки, спраглий спокою і тепла батьківського дому. Вся сипівська любов і відданість, вся скарга зболілої душі на гірку долю, вся туга безталанної бездомної людини за добрим словом і рідним дахом — зображені в руху похиленої спини сина. Вам здається, ніби відчуваєте дрижання двох сердець, батьківського й сипівського, і чуєте їх плач, що в ньому перемішані біль і радість, радість і біль.

Ось чому пригадується картина флямандського художника, коли думасмо про прийняття Митрополита Святішим Отцем: це був поворот сина до батьківського дому.

Крім сцени привітання безсумнівно автентичною є ще інша зворушлива сцена: спільна подячна молитва Папи і Митрополита в папській приватній каплиці. Вона увіковічена фотографією, що появилася насамперед в «Осерваторе Романо» і згодом була репродукована в десятках часописів. На першому пляні Йоан ХХІІІ, навколішках, заглиблений у молитву. На його обличчі вираз розчулення і радости, очі ще немов вогкі від сліз, Митрополит стоїть на колінах позаду Папи. Що діється в душі Митрополита в цій хвилині? Не легко розшифрувати з фотографії його почуття. Найбільш вражає в обличчі Митрополита досконале самовладання. Не видно на ньому радости, радше глибокий трагізм і тасмничу зосередженість. Може дивиться в минуле і пригадує свій довгий хресний шлях?.. Може старасться збагнути сенс подій останніх двох тижнів, що чергувалися немов у калейдоскопі?.. Два тижні тому він був ще за колючим дротом, віддалений тисячі миль від культурного світу; тиждень тому вичікував у готелі в Москві, непевний дальшої долі... А сьогодні... Благоговійна покора перед Провидінням, яке провадить людину стежками життя, — ось основне почуття, що змальовується в постаті й на обличчі Митрополита.

Після спільної молитви подяки відбулася в кабінеті Папи довга, більш як одногодинна розмова без свідків між Святішим Отцем і Митрополитом. Змісту цієї розмови співробітники газет, навіть найспритніші, не бралися розгаду-

вати. Може світ довідається колись про її перебіг з мемуарів Митрополита . . .

Вся преса підкреслила, що Папа прийняв Митрополита з винятковою сердечністю. Сам факт, що авдієнція мала місце в приватному помешканні Папи, на третьому поверсі палацу, а не на другому, де завжди відбуваються приватні прийоми визначних особистостей, був для журналістів доказом: особливо ласкавого ставлення Святішого Отця до Митрополита. Папа, мовляв, хотів позбавити авдієнцію зовнішніх ознак офіційності, хотів зазначити, що він приймає близьку й дорогу йому людину.

Заки Папа подався на нічний спочинок, він записав у своєму щоденнику:

Неділя, 10 лютого.

Сьогодні я встав о третій годині вранці, щоб підготувити промову, яку я мав виголосити перед полуднем. Три події роблять цей день незабутнім: 1. Благословення наріжного каменя нового будинку Папської Льомбардської Семінарії; 2. Початок справи беатифікації і канонізації кардинала Андрія Феррарі; 3. Прибуття і прийняття Митрополита українця, Кир*) Сліпного, після 18 років тюрми. Припровадили його до мене кардинали Амлето Джованні Чіконьяні і Теста. Які правдиві й підхожі є слова «Наслідування Христа»: «Щаслива година, коли Ісус кличе нас від сліз до душевної радості.»**)

---

*) В італійському оригіналі: *Monsignore*. Також італійська преса вживає здебільшого перед прізвищем Митрополита цього титулу. В наших перекладах італійських статей передано для спрощення італійське *Monsignore* словом Кир, хоч в Українській Церкві титулу Кир вживають тільки перед іменем, а не перед прізвищем.

**) „*Diario*” під датою 10. II. 1963. — Німецький переклад: Johannes XXIII, Leben und Werke. Herder Bucherei, Band 165, S. 151.

В центрі уваги світу

Перша реакція світової opinii — Голос ватиканського офіціозу — День 10 лютого в дзеркалі преси — Папа отримує листи з gratulaciami й висловами подяки

Всі пам'ятаємо, яке глибоке враження справила на нас перша відомість про приїзд Митрополита. Кожен біг до телефону і дзвонив до знайомих. «Ви вже чули? Невже воно правда? Що це значить?..» Подія була така небувала, в ній було так багато нез'ясованих моментів, вона відкривала стільки далекосяжних перспектив... Кожен по-своєму зрозумів, що стоїть перед фактом небуденним, що має всесвітньоісторичне значення, з будь-якої точки погляду до нього не підходить б: з церковної чи національної, з політичної чи попросту людської. Коротко кажучи, відгомін серед українського загалу був величезний, але це було само собою зрозуміле.

Одначе не всім нашим людям відомо, що реакція публічної opinii чужоземного світу була не менша, може навіть міцніша ніж українського. Про визволення Митрополита і його прибуття до Риму заговорила преса всіх країн, усіх народів, усіх ідеологічних і політичних напрямів. «Справа Йосифа Сліпого» — так назвав подію в усіх її аспектах ватиканський орган — заповнювала довгі тижні шпальти щоденних інформаційних газет, поважної періодики і легких ілюстрованих «магазинів», що розраховують на жадних сенсації читачів. Коли міряти важливість справи кількістю статей, то треба сказати, що жодна інша подія останніх років не набула такого світового розголосу і не була так широко коментована, як звільнення Митрополита. І коли міряти важливість події величезною заголовку газетного повідомлення, то і в цьому відношенні статті друквані в зв'яз-

ку з приїздом Митрополита з каторги до Риму побили рекорд: заголовки над цими статтями мали інколи ширину кількох газетних стовпців і складені вони найбільшим друкарським шрифтом. Крім головного заголовку буває і «надзаголовок», а до цього ще й кілька або й кільканадцять підзаголовків. Не трапилося досі, щоб якась подія з українського життя була так широко обговорювана міжнародною пресою і приковувала так довго й міцно увагу чужинців, як визволення Митрополита.

Оце перший раз в історії українська людина знайшлася в центрі уваги світу.

Де шукати причин цього небувалого відгомону? Може в тому, що справа Митрополита різним категоріям читачів давала предмет до роздумування і розбуджувала їх цікавість. Громадянам заінтересованим політикою, зокрема політикою Советського Союзу, несподіваний поворот Митрополита з заслання давав привід для нескінченних здогадів і міркувань на тему «відлиги» в комуністичному світі. Для широкого загалу, що шукає в газеті легкого цікавого матеріалу, справа Митрополита мала значення надзвичайної сенсації. Вдумливі люди бачили в долі Митрополита наглядний доказ непевності й змінливості людської долі. Всіх вражала й полонювала таємничість, неймовірність події. Сучасна раціоналістична людина, яка пояснює всі явища людського життя, подібно як явища природи, пов'язаністю між причиною і наслідком, відчувала, що визволення Митрополита не вміщається в рами реальної дійсності і логічної послідовності. Чужинці ставили ті самі питання, що українські громадяни: Невже правда?.. Для чого большевики звільнили Митрополита?.. Для чого дозволили йому поїхати до Риму?.. Як воно сталося?.. Хто коло цієї справи заходився?.. Які це матиме наслідки?.. Читачі шукали в часописах відповіді на вищезазначені хвилюючі питання. Бо сучасну раціоналістичну людину приваблює загадка, містерія. Втомлені сучасні люди люблять ситуації повні драматичного напруження. Факт визволення Митрополита — це був виклик кинутій здоровому розумові, щось незрозуміле й неправдоподібне. Лише глибоко релігійні люди відчували, що в долі Митрополита позначилася особливо вирізною рука Господня. Факт, що він витримав 18-річну каторгу, і факт його визволення вони сприймали як наявний доказ особливої Господньої благодаті. Але голосів преси, що в такому аспекті підходили б до проблеми, було обмаль.

Розгляньмо насамперед питання, хто перший подав у світ відомість про приїзд Митрополита. Слід зазначити, що ватиканський офіціоз *L'Osservatore Romano* не був першим часописом, що сповістив світ про сенсаційну новину. Його випередив цілий ряд італійських і, навіть, не-італійських газет. Річ у тому, що недільний номер «Оссерваторе Романо» виходить уже в суботу пополудні, наступний — аж в понеділок пополудні. У Ватикані гурт «втаємничених» знав про звільнення Митрополита і його недалекий приїзд уже від кількох днів, але цю новину тримали покищо в секреті. Тільки в неділю 10 лютого, коли про справу згадав Папа у своєму слові на льомбардській аудієнції і коли він увечорі прийняв Митрополита, перестали вважати її за тасмницю. Найближчий номер *L'Osservatore Romano* вийшов аж у понеділок 11 лютого пополудні, і в ньому подано до прилюдного відома факт приїзду Митрополита, текст промови Папи і звістку про прийняття Митрополита Папою. Але тим часом новина просочилася назовні іншими: шляхами і поширилася по всьому світу вже вночі з суботи 9-го на неділю 10-го лютого.

Першоджерелом інформації була телефонограма з Москви, яку отримав у суботу 9 лютого римський ілюстрований тижневик *Vita*. Дехто висловлював сумніви, чи відомість справді походила з Москви, і припускав, що інформатора згаданого тижневика треба шукати в колах близьких до Ватикану. В усякому випадку заслуга журналу «Віта» полягала в тому, що він не сховав отриману відомість до редакційного портфеля аж до нового випуска (цей тижневик виходить завжди в четвер), а сповістив негайно італійське пресове агентство ANSA. Воно, зі свого боку, передало відомість італійській пресі. Цей історичний бюлетень пресового бюро ANSA має число 352. В ньому сказано лаконічно, що Владика Йосиф Сліпий знаходиться вже в Італії «в засекреченій місцевості». О 9-ій годині вечора повідомлення було в редакціях італійських газет. Деякі з них встигли надрукувати його в недільних виданнях, інші подали новину в понеділок вранці. Римські представники закордонних пресових агентств і кореспонденти великих чужоземних часописів послали своїм редакціям депеші, телефонограми, каблограми. Таким чином неймовірна вістка облетіла світ уже вночі з 9-го на 10-го лютого.

Насамперед зачитусмо *L'Osservatore Romano*, бо його повідомлення, хоч хронологічно пізніше, має значення автентичного історичного документу.

Кінцеву частину промови Папи Іоана на авдієнції льомбардського паломництва, з натяками на приїзд Митрополита, ватиканський офіціоз з дати 11-12 лютого 1963 опублікував на 2-ій сторінці в такій редакції:

ПРОМІНЬ НАДІЇ ЗІ СХІДНЬОЇ ЄВРОПИ

Скажемо Вам довірочко ще одне слово.

Якраз звітля, зі Східньої Європи, Ми отримали вчора ввечері зворушливу радісну новину, за яку Ми в покорі дякуємо Господеві. Бо вона, за тасмичими Божими замислами, може дати святій Церкві і праведним душам нове піднесення віри і поштовх до мирної та благодійної апостольської діяльності.

Не встряваймо в незбагненні плями, для здійснення яких Бог кличе усіх до співпраці. Своєю ласкою та відданою службою чистих душ, душ добрячих і шляхетних, Він сполучує в одну цілість (окремі людські зусилля, немов) окремі шитки однієї тканини.

Ви читаете в Нашому серці всю зворушливість і ніжність цієї хвилини і звільняєте Нас від дальших міркувань, хоч як Ми були б раді їх продовжувати.

В тому самому номері на першій сторінці, в горішньому правому розі газети — велике фото (17x22 см): сцена спільної молитви Папи й Митрополита в папській каплиці. Редакція ватиканського щоденника дала над фотом надпис великими літерами:

СВЯТИЙ ОТЕЦЬ ПРИИМАЄ ВЛАДИКУ СЛІПОГО, ЛЬВІВСЬКОГО МИТРОПОЛИТА УКРАЇНЦІВ

А під фотографією текст товстим друком:

Святіший Отець прийняв учора, 10 лютого, поплудні на приватній авдієнції Його Ексцеленцію Кир Йосифа Сліпого, львівського Митрополита українців.

Згідно з інформаціями з авторитетних джерел, Владика Сліпий, звільнений з тюрми в останніх днях, прибув у суботу 9 ц. м. пізно ввечері і зупинився в одному монастирському будинку поблизу Риму.

Вчора заїхали за ним Іх Еміненції Кардинали Амлето Джованні Чіконьяні, Державний Секретар, і Густаво Теста, Секретар Священної Конгрегації для Східньої Церкви. В їх супроводі Владика Сліпий прибув до

Ватикану, де Його Святість прийняв його з батьківською сердечністю, виголошуючи слова з «Наслідвання Христа», що їх якраз у цьому моменті мав перед очима: «Щаслива година, коли Ісус кличе від сліз до душевної радості». (Книга II, Розділ 8).

Святіший Отець був ласкавий написати власноручно задане речення на фотографії, що її під кінець довгої і зворушливої авдієнції дав Митрополитові.

Перед розмовою Найдостойніший Понтифек^{*)} запрошив Достойного Владика до своєї приватної каплиці, щоб скласти Господеві молитву гарячої подяки.

Його Ексцеленція Кир Сліпий був арештований, разом з іншими Владиками свого обряду, в квітні 1945.

Під час ранішньої авдієнції мілянських паломників Святіший Отець зворушливими словами натякнув на це визволення, що принесло його серцеві таку велику розраду.

В тому самому номері «Оссерваторе Романо», вгорі другої сторінки, ще два знімки. На одному — Папа і Митрополит стоять поруч себе, позуючи для фота після закінчення авдієнції. На другому схоплений момент живої розмови, в якій беруть участь Папа, Митрополит і кардинали Чіконьянті та Теста.

Вже в неділю 10. II. 1963 ранішні видання кількох італійських щоденників принесли статті з приводу звільнення Митрополита і його прибуття до Італії. Оце деякі з перших голосів преси:

Мілянський щоденник *Corriere della Sera* надрукував на першій сторінці статтю, надіслану з Риму вночі 9. II., сигновану літерами *F.D.S.* Посилаючись на інформації, що їх «через недискрецію» дістав і опублікував тижневик *Vita*, автор дивується, як міг Митрополит вийти на волю і відбутися далеку подорож, а ніхто про це не знав і газети про це не довідалися. Мабуть, советська влада і Ватикан хотіли видати однаковий комунікат, тому тримали новину в таємниці. Звільнення Митрополита — це факт без прецеденту в Советському Союзі. Автор висловлює припущення, що треба надіятися аналогічних подій в сателітських країнах.

---

^{*)} В оригіналі: *Pontifex*. Ватиканський офіціоз зчаста називає Папу староримським титулом *Pontifex*, себто Найвищий (Верховний) Ісрей.

Текст статті:

Corriere della Sera, щоденник, Мілан, 10. II. 1963, стор. 1.

АРХИЄПИСКОП ЛЬВОВА ВИПУЩЕНИЙ НА ВОЛЮ СОВСТАМИ. ПІСЛЯ ДВАДЦЯТЬОХ РОКІВ ТЮРМИ. ВЛАДИКА ПРИБУВ УЧОРА ДО РИМУ. ГЛИБОКЕ ВРАЖЕННЯ В КОЛАХ ВАТИКАНУ.

Сьогодні ввечері прибув до однієї монастирської установи поблизу Риму Кир Йосиф Сліпий, примає української католицької Церкви й архієпископ митрополит Львова, якого совєтська влада звільнила після майже 20-річного ув'язнення.

Ця відомість просочилася сьогодні завдяки інформації тижневика *Vita*, викликаючи глибоке враження в Римі і велике задоволення в католицьких колах, де ім'я Сліпого вимовлялося завжди поруч імені покійного Степінача і кардинала Міндсенті, що перебуває досі, ізольований від світу, в американській делегації в Будапешті.

Владика Сліпий, людина найбільшого морального формату, не схилив ніколи своєї голови перед наказами атеїстичної і протикатолицької політики. Саме тому він був арештований 1945 року. З того часу слід за ним загубився, і тільки час від часу приходили до Ватикану обхідники шляхами скупі відомості. Але це були відомості непевні. Бували інші періоди, де треба було побоюватися, чи український примає не пропав назавжди. Від 1945 Кир Сліпий не виходив з совєтської тюрми, за винятком дуже коротких проміжків часу, коли він жив поза концентраційним табором, але під наглядом.

Відомість про його звільнення надійшла цілком несподівано і раптово. Виникає питання, як могла така видатна особа, що її українці католики шанують немов свого мученика, вийти з тюрми і зробити далеку подорож з Совєтського Союзу аж до Риму ніким не спостережена та як це сталося, що преса про це не писала. Виглядає, що совєтська влада і Ватикан хотіли одночасно довести новину до публічного відома, узгодивши раніше форму повідомлення. І це було б сталося, якби не недискреція згаданого тижневика.

До цього моменту було неможливо довідатися, де Владика Сліпий проживає. Відомо тільки, що він знаходиться в якійсь місцевості «в найближчому сусідстві Риму» та що прибув туди сьогодні ввечері. Опріч цього ми дізналися, що в неділю 17 ц. м. відбудеться в Орієнтальному Інституті

на його честь урочиста академія, бо в цей день він кінчав 71 рік життя.

Як сказано, римські кола прийняли відомість з ентузіазмом. Вони підкреслюють, що подія матиме першорядне значення для майбутнього становища Католицької Церкви в Советському Союзі і напевне вплине також на відносини в інших країнах поза залізною завісою. Маммо тут справу з абсолютно незвичним у Советському Союзі фактом, де жоден католицький духівник, присуджений до тяжкої кари, не був досі випущений на волю перед закінченням терміну кари.

Владика Сліпий перебував у далекій і незнатій місцевості Азії, коли прийшов наказ звільнити його з тюрми; одночасно він дістав дозвіл поїхати до Італії. В тій самій азійській місцевості він був конфінований в 1957 році, але згодом більшовики обвинуватили його, що підтримує, шляхом секретних пастирських листів, таємні контакти з українським духівництвом. Оскільки відомо, він ще не відбув до кінця присудженої йому кари.

Більшу правдоподібність мають тепер чутки, які почали кружляти в останній час, що незабаром буде розв'язана справа Міндсенті. Проте не треба забувати, що ситуація кардинала — інша: він кілька разів заявив, що не хоче залишити Угорщину.

Римський щоденник *Il Tempo* з 10. II. 1963 подав на першій сторінці давніше фото Митрополита (погруддя в архисрепських ризах) і на 11-ій сторінці велику статтю. Вона передає без розбору поголоски, часто суперечні одна з одною, що їх співробітник часопису зібрав у близьких до Ватикану колах та в українських церковних установах у Римі. Заслуговує на увагу твердження, що Митрополит жодних заходів у справі свого звільнення не робив.

Над фотом надпис:

МИТРОПОЛИТ УКРАЇНИ ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ ПІСЛЯ 18 РОКІВ

Під фотом пояснення:

Оце публікуємо рідкісний фотографічний портрет Владика Йосифа Сліпого, архисрепскопа Львова і митрополита українців католиків. Росіяни випустити його на волю після 18 років майже безперервного позбавлення волі й дозволили йому побувати деякий час в Італії для відпочинку. Можна його вважати за найвищу католицьку особистість в ССРСР.

В 1960 р. він відкинув з погордою пропозицію совєтських урядових чиновників відкритися від Католицької Церкви, переїхати на православ'я і стати молодим патріярхом Москви.

Оце текст статті з неістотними скороченнями:

Il Tempo, Рим, 10. II. 1963, стор. 11.

ГЕРОЙСЬКИЙ АРХИЄПИСКОП ЛЬВОВА ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ ПІСЛЯ 18 РОКІВ. РОСІЙСЬКИЙ УРЯД ДОЗВОЛИВ БУЦІМ ТО КИР СЛІПОМУ ПОЇХАТИ ДО ІТАЛІЇ НА ВІДПОЧИНОК. ПОЧАТОК ПЕРЕСЛІДУВАННЯ. ВІДМОВА ПРИЙНЯТИ ПРАВОСЛАВНИЙ ПАТРІАРХАТ МОСКВИ.

Владика Йосиф Сліпий, український католицький архієпископ і митрополит Львова, що був ув'язнений ще в квітні 1945, пішов на волю. Совєтська влада випустила його в останні дні після 18 років майже безперервного позбавлення волі й буцїм то дала йому дозвіл поїхати до Італії та провести деякий час в одному з релігійних інститутів, щоб тут відпочив. Ці відомості ще не є підтверджені Ватиканом. Зате наші інформатори виразно зазначають, що задане розпорядження совєтської влади не було видане в наслідок будь-яких заходів Владика, ставлення якого до комуністичного уряду було завжди рішуче опозиційне.

Звільнення українського архієпископа Йосифа Сліпого викликало в церковних, політичних і дипломатичних колах глибоке враження.

Як ми задали, досі ще невідомо, чи український владика вже прибув до Італії та де він тепер знаходиться. Проте про його звільнення знав уже «декто» в Римі і вже вчора вранці кружляли на цю тему перші чутки у Ватикані. Але тільки після полудня Державний Секретаріат отримав офіційальне підтвердження вістки.

Дійшло також до нашого відома, що в Папському Орієнтальному Інституті підготопляють на день 17 лютого урочисте святкування на честь львівського архієпископа та що на цьому святі матиме доповідь про постать і діяльність Кир Сліпого отець-єзуїт Амчач. Деякі люди бачать зв'язок між плянованою урочистістю і звільненням українського владика: підготова академії підтверджувала би згоди, що ця новина була тут відома, хоч ще не підтверджена, вже від довшого часу.

44/362

Щодо чотинів, якими керувався совєтський уряд, приймали таку несподівану постанову, то покищо відомі офіційні пояснення: розпорядження совєтської ради інтерпретують як акт доброї волі Москви по відношенні до Апостольської Столиці. Але є і такі, які думають, що звільнення Кир Сліпого це ніщо інше як пропагандистський маневр, подібно як поздоровлення, що їх з різних нагод Хрущов посилав Папові XXIII.

Крім цього багато вважає за певну річ, що лист українських єпископів, присутніх на Соборі, зробив велике враження на комуністичну владу і розсердив її. Від цього листа відмежувався згодом соборний Секретаріат для єдності християн. У цьому збірковому листі українські владика, поспільгуючи з двома спостерігачами православного Патріархату Москви, присутніми на Екуменічному Соборі, нагадували про переслідування релігії в Совєтському Союзі та зокрема про важкі обставини, що в них від довгих років знаходився Кир Сліпий.

Деяко думає, що комуністична влада хотіла позбутися такого визначного церковного достойника, бо його перебування в совєтській тюрмі доводило неоднозначно трагічну ситуацію всієї мовчазної Церкви. В деяких колах твердять, що владика Сліпий зміг би в майбутньому повернутися до Росії. Але ці передбачення покищо передчасні.

Часопис подає біографію Митрополита й інформації про переслідування Української Церкви. Вартій уваги наступний абзац:

На початку минулого року совєтське М.В.Д. рибало на Митрополита сильний натиск, щоб він відцурався від католицтва і підпорядкував себе московському православному Патріархові. Зроблено йому також виразну обіцянку, що він стане наступником на становищі патріарха російської православної Церкви. У відповідь на таку пропозицію владика Сліпий дав мужність послати совєтському урядові енергійний протест проти спроби підкупити його. При цій нагоді владика пояснив, чому він не може прийняти таку пропозицію, і заявив свою вірність і відданість Апостольській Церкві в Римі... Чи звільнення Кир Сліпого можна вважати за нову сру у ставленні російських комуністів до Церкви? покищо це не можливо це твердити.

Добре поінформований про ватиканську політику щоденник, що виходить у Бергамо, приніс 10. II. 1963 статтю датовану: Москва, 9 лютого вночі. Чи справді редакція про-

вінційної газети отримала телефонат або телеграму з Москви? Радше можна припускати, що її інформації походять з ватиканських джерел.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 10. II. 1963, стор. 14.

В РОСІЇ ЗВІЛЬНИЛИ З ТЮРМИ ПРИМАСА КАТОЛИКІВ УКРАЇНИ. КИР ЙОСИФ СЛІПНИЙ ЗНАХОДИТЬСЯ БУЦІМ ТО ВЖЕ В ІТАЛІЇ.

Сьогодні подаю до відома, що Кир Йосиф Сліпний, український католицький архієпископ і митрополит Львова, який був у в'язниці від квітня 1945, випущений на волю російською владою.

Далі подані біографічні дані Митрополита, після них таке закінчення:

Владика знаходиться тепер в одній монастирській інституції в Італії з метою відпочинку і підсилення. В католицьких колах Москви висловлюють побажання, щоб той жест, який був зроблений без жодної ініціативи зацікавленої особи, став щасливою прогнозою закріплення християнського миру, що його всі народи так гаряче прагнуть.

Ті італійські щоденники, що не встигли повідомити своїх читачів про приїзд Митрополита зразу першого дня, стараються надолужити занедбаня в понеділок 11. II. 1963 і в наступних днях. В понеділкових номерах усієї щоденної італійської преси знаходимо великі статті про несподіване визволення Митрополита та його прибуття до Італії. Подія, що її попереднього дня сприймали з недовірям і застереженнями, є вже поза сумнівом: її підтвердив сам Пана під час недільної передполудневої авдієнції мілянського папства, підтвердила її також вечірня візита Митрополита в апостольському палаці.

Співробітники газет описують, з яким зворушенням Пана говорив про звільнення Митрополита (не називаючи ще його прізвища) та з якою сердечністю прийняв його ввечері на приватній авдієнції.

День 10 лютого 1963 у дзеркалі преси:

Corriere della Sera, Мілян, 11. II. 1963, стор. 2.

... сам Пана підтвердив факт звільнення з тюрми українського митрополита під кінець своєї промови до мілянських папоякців, що зібралися під проводом свого архієпископа в Климентовій залі. Була це урочистість з нагоди

посвячення наріжного каменя нової льомбардської семінарії і початковий церемоніаль бєатифікаційної справи кардинала Феррарі. Папа сказав дослізно так: (Тут цитат кінцевої частини промови Папи). Папа Йоан, коли вимовив слова, що їх ми зачитували, почав плакати. Всі це бачили.

Il Tempo, Рим, 11. II. 1963, стор. 1.

Згадані слова Йоан XXIII вимовив голосом, що ламався від хвилювання. Згодом Святий Отець зняв окуляри і довго витирив сльози, що котилися рясно по його обличчі.

Il Messaggero, Рим, 11. II. 1963, стор. 11.

В цьому моменті напруження в Климентовій залі дійшло до кульмінаційного пункту. Воно малювалося на зосереджених обличчях присутніх кардиналів: Монтіні, Тести, Піццарда, Ляраони, — прелатів та інших осіб. Але передусім воно малювалося на обличчі Папи, який робив зусилля стримати ридання. Його голос дрижав зі зворушення. Він відклав набік листки з текстом своєї промови, підняв хусточку до очей і почав витирати сльози.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 11. II. 1963, стор. 7.

Йоан XXIII натякнув під кінець промови на визволення з в'язниці Кур Сліпого. Зробив це у зворушливій формі, обтираючи часто сльози.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 12. II. 1963, стор. 7.

Зворушення Папи мусіло бути дуже велике, коли судити по тому, що під кінець промови він не міг стримати плачу. Його слова з приводу визволення Митрополита є сьогодні в центрі уваги загалу і становлять собою предмет усяких коментарів. В цих словах приховане значення великої події.

Il Giornale d'Italia, Рим, 11-12. II. 1963, стор. 8.

Виголошуючи ці слова Папа був сильно зворушений, так що мусів раз-у-раз витирати очі хусточкою, яку тримав у правій руці.

Il Mattino, Неаполь, 11. II. 1963, стор. 15.

Про почуття Папи свідчать ясно слова, що він їх присвятив сьогодні вранці цій події (справі Митрополита), приймаючи групу льомбардських паломників, що під проводом кардинала Монтіні зібралися в Римі... Ці слова говорять самі за себе. Вони висловлюють глибоке хвилювання Папи

і характеризують його душнестигрського духа. В молитві й надії він звертає очі на країни, де атеїзм замучив Католицьку Церкву та інші віровизнання. Під кінець цих слів Папи Йоан витирає хусточкою сльози. Ще ніколи ми не бачили Святішого Отця такого зворушеного, але водночас такого щасливого.

L'Italia, Мілян, 11. II. 1963, стор. 1.

Під час цієї хвилюючої промови Папа робив враження дуже зворушеного. В кінці промови він мусів послужитися хусточкою і витирає нею очі. Папа знаходився в стані такої емоції, що хтось з присутніх висловився: «більше зворушений ніж при будь-якій іншій нагоді».

Corriere Lombardo, Мілян, 11/12. II. 1963, стор. 2.

Згодом Папа звернувся до присутніх з промовою, натякаючи зворушливими словами на звільнення з тюрми Кир Йосифа Сліпого. Говорив про цю подію з глибоким хвилюванням, обтираючи часто сльози.

Stampa Sera, Торіно, 11/12. II. 1963, стор. 4.

Виголощуючи ці слова, Папа був сильно схвилюваний, так що кілька разів мусів витирати очі хусточкою, яку тримав у правій долоні.

Corriere d'Informazione, Мілян, 11/12. II. 1963, стор. 14.

Папа плакав з радості й зворушення, коли натякнув учора півсліпцями на несподіване випущення на волю, після 18 років тюрми, євладики Йосифа Сліпого, українського католицького митрополита й архієпископа Львова, Йоан XXIII не приховував своїх рясних сліз.

Сенте, ілюстрований тижневик, Мілян, 22. II. 1963, стор. 18.

Того самого дня в передполудневій порі, під час авдієнції мілянських паломників Йоан XXIII повідомив крізь плач про визволення українського євладики. Читаючи свою промову він часто підіймав очі від аркушів паперу. В певному моменті всі спостерегли, що голос Папи ламається від зворушення. Згодом він підніс хусточку до очей. Ніколи досі не траплялося, щоб він був такий зворушений, ніколи досі не був такий щасливий.

Оце уривки статей з описом візиту двох кардиналів у Митрополита в неділю 10. II. 1963 пополудні:

L'Eco di Bergamo, Бергамо, 11. II. 1963, стор. 7.

Зворушливим є жест Папи, який забажав бути першим, що в центрі християнського світу першеле безстрашному владичі своє привітання. Папа пограв йому нехайно малу делегацію у складі двох пурпурних достойників: свого Державного Секретаря кардинала Чіконьяні і кардинала Теста, члена Орієнтальної Конгрегації. Ця перша зустріч між геройським Владикою, який повернувся з довгої неволі заруди Христового імені, і посланниками Папи, мала місце сьогодні пополудні. Як нас зупевняють, вона була надзвичайно сердечна і зворушлива.

Corriere della Sera, Мілян, 12. II. 1963, стор. 5.

Кардинал Чіконьяні й Теста поїхали до Гроттафєррати, щоб привітати й супроводити до Ватикану Кир Сліпого. Глибоке зворушення охопило обидвох пурпуратів, коли знайшлися перед обличчям Митрополита. Перші християни, без уваги на свій ієрархічний ступінь, цілували руки спископів мучеників. Кардинал Теста, пригадуючи собі цей стародавній звичай, не міг протистояти спонтанному бажанню виявити саме в такий спосіб свої почуття. Але Кир Сліпий відтягнув руку. «На милість Бога, Ємієнціє, цього ще бракувало!» І приховуючи з трудом зворушення додавив: «Ходімо, ходімо! Не даймо Святішому Отцеві чекати на нас».

Оце уривки статей з різними версіями вечірньої авдієнції Митрополита у Папи Йоана дня 10 лютого:

Corriere della Sera, Мілян, 11. II. 1963, стор. 2.

Кир Йосиф Сліпий, примас Української Церкви, випущений на волю советською владою після 18 років в'язниці, прийшов до Риму вчора вночі. Сьогодні під вечір Папа прийняв його на приватній аудієнції; розмова тривала більш як годину. Кир Сліпий перебуває десь поблизу Риму, мабуть у бразиліанському*) монастирі в Гроттафєрраті. У великій тасмичці він прийшов зі свого захистка до Ватикану, де Папа очікував його в своїй приватній бібліотеці. Кажуть, що ця зустріч належить до найтепліших і найзворушливіших за сучасного понтифікату.

*) Журналіст очевидачи переплутає «бразиліанський» (себто владичинський) монастир з «бразиліанським» (бразильським).

Corniere della Sera, Мілян, 12. II. 1963, стор. 5.

Йоан ХХІІІ був у кабінеті свого приватного помешкання на третьому поверсі ватиканського палацу, коли монсеньйоре Каповілла сповістив його про прихід Митрополита. Надворі було вже темно. Папа піднявся, підійшов назустріч «воскреслого», глибоко зворушений. Йосиф Сліпий у перші хвилини стояв немов закам'яклій. Але це тривало лиш одну мить. Після короткої хвилини нерухомости й мовчання Владика почав говорити. Говорив швидко, нервово, немов би протягом усіх двадцятьох років тюрми він не обмінявся з ніким ні одним словом. Замок щойно тоді, коли Папа, вказуючи на відкриту книжку на своєму столі, промовив: «Щаслива година, коли Ісус кличе від сліз до душевної радості!» Це був цитат з «Наслідуювання Христа». Вчорашні троніки писали про спільну молитву подяки у приватній каплиці Понтіфекса і про довгу розмову, що згодом відбулася. Але про один деталь газети досі не згадали. Після того як Папа дав Кир Сліпому своє фото, на якому власноручно написав цитовані слова, і віддав його під опіку його супровідників, що чекали в сусідньому салоні, він простягнув свої руки, немов би хотів цим промовистим жестом сказати: «Господи, слава Тобі! Тепер я справді щасливий!»

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 11. II. 1963, стор. 7.

Кілька хвилин перед шостою ватиканський автомобіль в'їхав через «ворота дзвонів» до Ватикану. Зустріч між українським примасом і Його Святістю Йоаном ХХІІІ була надзвичайно сердечна, тепла й зворушлива. Папа бажав сам особисто прийняти й привітати його, хотів власними очима бачити його і особисто його почути. Він був ласкавий прийняти Владика у своєму приватному апартаменті, на третьому поверсі, немов для зазначення свого інтимного, батьківського й людського, відношення, а не в понтифікальному репрезентаційному апартаменті на другому поверсі.

Обидва кардинали, впровадивши Владика до Святішого Отця, відійшли, залишаючи Йоана ХХІІІ і Кир Сліпого самих без свідків. Папа обійняв гостя і обмінявся з ним поцілунком єпископського братерства. Зараз же після першого обміну привітань і побажань, перше ніж почалася справжня розмова, Папа і Владика спрямували свої кроки до приватної папської каплиці, щоб подякувати Господеві за ласку й радість цього щасливого повороту. Хто мав спроможу бачити зблизька цю сцену спільної молитви Папи і Митрополита — обидва навколішках, один поруч одного, — каже, що це

було вдовище єдине в своєму роді, в найкращій мірі величчя і зворушливе.

Після того відбулася в приватному кабінеті Папи розмова в чотирьох очі. Вона також, як кажуть, проходила в надзвичайно сердечному й піднесеному настрої: було це виливання почуттів, батьківських з одного і синівських з другого боку. Розмова тривала довго. Коли після її закінчення Владика вийшов, він був глибоко схвилюваний і водночас сяяв радістю.

Згодом серед вечірніх сутінок ватиканське авто відвезло українського примааса до його міністерської резиденції, де він нарешті знайшов трохи спокою.

Il Mattino, Неаполь, 11. II. 1963, стор. 15.

Пунктуально о шостій Папа Йоан чекав на порозі свого помешкання. 71-річний український владика, якого супроводили кардинали Чіконьяні й Теста, пережив момент міцного зсорушення, коли побачив Святішого Отця з простягненими до нього обіймами.

Gazzetta del Popolo, Торіно, 11. II. 1963, стор. 1.

Коли Владика вийшов з Ватикану, він був очевидячки глибоко схвилюваний. Висловив побажання не бачити журналістів, Людини, що його проводжала, сказав, що тепер його завданням є молитися за Церкву, за Папу і за свій народ.

Stampa Sera, Торіно, 11/12. II. 1963, стор. 4.

Папа приймає Митрополита в своєму приватному апартаменті. Маємо діло з цілком небувалою подією. Папа хотів таким чином виявити примасові українців, звільненому з тюрми після довгого періоду страждань, зовсім виняткову честь.

La Stampa, Торіно, 13. II. 1963, стор. 10.

Кажуть, що Кир Сліпий, побачивши Йоана ХХІІІ, кинувся на землю і обійняв його ноги.

Vita, ілюстрований тижневик, Рим, 21. II. 1963, стор. 9.

Коли Кир Йосиф Сліпий увійшов до папського кабінету, він опинився перед Папою, що очікував його з відвертими обіймами, з обличчям, на якому малювалася радість, з очима повними сліз. Католицький митрополит України припав до папських ніг в пориві покірної пошани. Його жест був

такий ропточій, що Папа Йоан не мав часу стримати його. Але швидко підняв його й обняв. Була шоста пополудні, неділя 10 лютого. Зустріч тривала довше ніж годину й відзначалася вони сердечним зворушенням. Ніхто ніколи не матиме змоги її описати, бо ніхто не був при ній присутнім, навіть Державний Секретар, кардинал Амлето Джованні Чікочьяні, ані кардинал Густаво Теста, які супроводили Владика з абатства св. Ніля в Гроттаферраті до Ватикану.

Match, французький ілюстрований журнал, Париж, 23. II. 1963, стор. 70.

Йоан ХХІІІ знаходиться сам у своїй кімнаті на третьому поверсі апостольського палацу. Надів окуляри. Читас «Наслідвання Христа». «Щаслива година, коли Ісус кличе від сліз до радості душі» — каже текст.

Шоста година б'є на великому годиннику ватиканського собору. Поза мурами палацу площа Святого Петри шумить безпастанним плюскотом ілюмінованих водограїв.

Папо Йоан ХХІІІ встас з-за столу. В його приватній бібліотеці чекас гість. Стара людина з білою бородою і рисами позначеними стражданням. Щоб явитися перед Святішим Отцем, він мусіа позичити собі рясу. В момент, коли Папа входить, він паде навколішки. Папа не міг його стримати, але зараз же швидким рухом підіймас його і пригортає до своїх грудей. Потрясаюча сцена. Бо той чоловік, що його Йоан ХХІІІ приймас в імені всієї Церкви та поважас як героя віри, — це Кир Йосиф Сліпий, 71, архієпископ Львова, Україна. Багато людей думали, що він уже не живе.

Разом вони простують до приватної каплиці Папи. Впавши на коліна позаду Голови Церкви, цей новітній мученик наших днів шле до Небес молитву подяки.

Що вони обидва сказали один одному, того ніколи не будемо знати. Бо ніхто не був присутній при авдієнції, що тривала цілу годину.

Münchner Merkur, щоденник, Мюнхен, 23-24. III. 1963, стор. 4.

О шостій годині Митрополит разом з своїми супровідниками увійшов до папського апартаменту. Потрясаюча була зустріч між Папою і тим, хто свою вірність римському Папі оплатив ціною 18-річних рабських робіт і в'язниці. Архієпископ Сліпий висловився згодом про цю авдієнцію: «Він ловсім як батько. Він узяв мене в обійми й плахив». І ще раз повторив: «Це мій батько».

Meridiano 12, ілюстрований двотижневик, Торіно, 1-15. IV. 1963, стор. 24.

Надворі йшов дощ. Святіший Отець підійшов назустріч аж до порога і, коли гість увійшов, узяв його в обійми. Владика Сліпий спер голову на плече Понтифекса. Плакав. Довгі, безконечно довгі роки, коли сидів у тісних в'язничних камерах, чекав на цю хвилину.

Successo, ілюстрований місячник, червень 1963, стор. 48.

В неділю 10 лютого, коли вже вся преса гуділа про його звільнення, Сліпий міг бачити Йоана ХХІІІ. «Він узяв мене в обійми — сказав потому архиспископ — і плакав. Він — мій батько». Ті слова Владика повторяє раз-у-раз, коли тільки погляне на фотографію, яку дістав від Понтифекса в день авдієнції.

Третього дня після приїзду Митрополита до Італії ватиканський орган надрукував таке повідомлення:

L'Osservatore Romano, 12. II. 1963.

Визволення Й. Е. Кур Йосифа Сліпого викликало велике враження і задоволення у всьому католицькому світі, особливо ж серед вірних Української Церкви, спонукуючи їх до вияву почуттів відданости Пастиреві, що дав усій Церкві такий блискучий приклад. Поклінна любов до Господа за Його незбагненні замисли, вдячність Святішому Вітцеві, зворушливі слова якого відбилися набожним відгомном у кожному серці, — оце почування загалу. Від єпископів, від релігійних установ і від окремих осіб з-поміж українців-католиків надходять до Його Святости в дуже великій кількості телеграми й листи з висловами радості.

Інформаційна Служба Східньої Конгрегації такими словами описує глибоке враження, що його справили слова Папи Йоана, виголошені на мілянській авдієнції про приїзд Митрополита:

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, Ватикан, ч. 2/3, стор. 16.

Повідомлення Святішого Отця знайшло відгомін серед вірних усього світу, викликаючи скрізь почуття радості і зворушення. Довір'я до Бога і вдячність за те, що «потішася покірливих», прокинулися в людських душах.

Інші голоси преси з описом величезного враження, яке викликала вістка про визволення і приїзд Митрополита:

Orizzonti, ілюстрований тижневик, Рим, 17. II. 1963, стор. 14.

Сенсаційна й неждана новина відбилася голосним відгомном від одного кінця земного гльоба до другого. Лаконічне повідомлення італійського пресбюра дослівно поразило, немов несподіваний удар грому, всіх журналістів, навіть тих, які здебільшого мають добрі інформації про події в Католицькій Церкві. Аж до пізньої ночі бігли й перехрещувалися в одному і другому напрямі телефонні розмови між редакціями газет і їхніми римськими та ватиканськими кореспондентами. А що це була субота і пізня година, то багато колег дозволили собі на коротку передишку, здалека від друкарських машинок, від телефонних і телеписальних апаратів. А тому не всі були спроможні «експлуатувати» як слід новину і дати читачам їхніх органів належні коментарі.

Vita, тижневик, Рим, 21. II. 1963, стор. 10.

Вістка про його несподіване визволення належала без сумніву до найважливіших відомостей, опублікованих пресою в останніх місяцях, і викликала велике враження у ватиканських та церковних колах, як також в італійській і закордонній opinii.

Successo, ілюстрований місячник, Рим, червень 1963, стор. 44.

Часописи всього світу говорили про нього і продовжують даліше говорити.

В затишку грецького монастиря

Облога гроттаферратського монастиря репортерами — Заведені надії журналістів - 71-річчя Митрополита

Перший період після свого приїзду до Італії Митрополит проводить у старовинному грецькому монастирі в Гроттаферраті. Був це лише невеликий проміжок часу, всього на-всього два тижні, від 10-го до 23-го лютого 1963: коротка передішка між кошмарними роками заслання і поворотом до активного життя.

Ідеальнішого місця відпочинку, як гроттаферратський монастир, не можна собі уявити. Розташований перед брамами Риму біля підніжжя гори Албано, він поєднує красу природи з безцінними пам'ятниками історії і мистецтва та з атмосферою шанобливої старовини. С тут ще добре збережені староримські мури. Тут, як кажуть, стояла колишній розкішна вілла Ціцерона. З римської Кампанії віс подих вічності. Монастирські будівки, що становлять собою великий комплекс, об'єдано в часах Ренесансу фортечними мурами й ровами, що надають василіянській оселі вигляд середньовічної фортеці.

Засновником абатства був грецький монах з Калябрії св. Ніль, що примандрував у ці сторони в перших роках XI століття. Монастир і прекрасна церква з чудотворною іконою Богоматері та фресками, що змальовують святих, залишилися й досі оазою східньої галузі християнства в центрі латинської культури. Після розподілу Церкви на Східню і Західню монастир св. Ніля залишився вірним св. Петрові і його Наступникам, символізуючи єдність Христової віри. «Орієнтальним клейнодом, вправленим у тіяру понтифексів» — назвав Гроттаферрату папа Лев XIII.

Вже в понеділок 11 лютого журналісти розидали, де ховається Митрополит. З цього моменту почалась облога Гроттафєррати репортерами й фотографами. Деякі з них чайнили кімнати в гостиницях побіч монастиря, інші день-у-день гналися автами з Риму до Гроттафєррати туди й назад, розташувалися табором на сусідній площі й годинами крутилися переч виходом до монастиря — в надії, що може, все ж, пощастить їм дістатися до Митрополита й мати з ним інтерв'ю. Або, може, принаймні побачать його, як виходить з монастиря. У крайньому разі надіялися роздобути інформації під оточення Митрополита, від монахів. Бо редакції наполягали, що потрібні статті, на які з нетерпінням чекали широкі кола читачів.

Але архимандрит монастиря, о. Теодор Мініші, під опіку якого віддав Митрополита Папа Йоан XXIII, і василіянські монахи ретельно піклувалися про достойного гостя і охороняли його перед настирливістю посторонніх людей. Журналістів та непрошених відвідувачів вони не пропускали й відмовлялися давати будь-які інформації. А проте, в італійській пресі появилися цікаві репортажі про перебування Митрополита в Гроттафєрраті.

Занотуймо насамперед імена українських відвідувачів, що їх Митрополит прийняв у цьому періоді. Першим українським владикою, що поспішив поклонитися Митрополитові, був архієпископ Кир Іван Бучко. Архієпископ Філадельфії Кир Амвроз Сенишин, митрополит українців у США, відлетів 13 лютого літаком до Риму, щоб привітати Первоієрарха, і був ним прийнятий 14 лютого та в наступних днях. Кир Андрій Сапеляк, український єпископ в Аргентині, скоротив своє перебування в Німеччині, де його застала відомість про визволення Митрополита, і чим скоріше поїхав до Риму, щоб поклонитися українському Архипастиреві.

З визначних особистостей Католицької Церкви одним з перших, що прийшли відвідати Митрополита, був кардинал Тіссєран. «Прийшов віддати поклон кайданам» — висловився гарно бюлетень «Вісті з Риму».

Оце голоси преси про перебування Митрополита в Гроттафєрраті:

Corriere della Sera, Мілан, 12. II. 1963, стор. 5.

Ми поїхали сьогодні до Гроттафєррати. Нагальний дощ і шалений вітер сікли по албанських пагорках. Старовинне абатство са. Ніля, з зубчастими мурами й середньовіч-

ними баштами, робило в мряці якесь переальне враження. Малий чернець з чорною іжакунатою бородою, що виконував функції двірника, виявився невідкупним. «Ніхто не може бачити владика. Я дістав зовсім докладні накази. Може через кілька днів. Тепер залишіть його в спокою: йому потрібний відпочинок».

Мабуть бояться, що зустрічі й розмови могли б його схвилювати. Серце у Сліпого було не цілком в порядку, коли він 1938 р. перебував саме тут, у Гроттаферратському абатстві. Зрозуміла річ, тюрма й концтабір не є відповідним лікуванням цього роду хвороб. Кажуть, що проводить час спокійно: розмовляє з архимандритом Теодором і двома монахами українцями, що живуть у св. Ніля, читас, бере участь у спільних молитвах. Вікно його кімнати, яка становить частину апартаменту призначеного для єпископів, разом з приналежною каплицею, виходить на рівнину. Коли мине буревій, зможемо бачити лагідний красвид римської Кампанії, аж до берегів моря з одного боку, і з другого — аж до будинок Риму, над якими височить Свято-Петрівська баня.

Il Messaggero, Рим, 12. II. 1963, стор. 1.

Кир Йосиф Сліпий є гостем абатства св. Ніля, положеного на Гроттаферратському горбі. Архимандрит Теодор, що керує релігійною громадою 27 монахів, дав строге розпорядження не турбувати владика, який в найближчу небіля кінчас 71 рік. Він розмовляв кілька хвили з трьома українськими священиками, що живуть у тому самому абатстві. Монах-гвардіян інформує відвідувачів, що владика Сліпий мусить відпочивати та що ще деякий час він мусить утримуватися від усього, що може його втомити або схвилювати.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 12. II. 1963, стор. 7.

i

Quotidiano, Рим, 12. II. 1963, стор. 1.

Тепер він відпочивас в чернечому затишку одного зі східних релігійних орденів, кілька кілометрів від Риму. Монахи дбають про те, щоб охороняти його перед облогою фотографів і журналістів, що провадять наступ. Сьогодні вранці лише декілька духовних осіб з Української Папської Колегії могли пройти крізь браму абатства. «Дуже постарів і студ» — сказали при виході. «Владика відпочивас — повторяс раз-у-раз двірник абатства, — не може вас прийняти». Контроль монахів є непоступливий. Але про минуле

вони радо розказують. Кир Сліпий був перед війною кілька разів гостем абатства. Кожен раз, коли приїздив до Італії, Гроттаферрата була улюбленим місцем його престоми. Живе тепер в тій самій кімнаті в абатстві, що її займав раніше, перш ніж сталінський терор знищив дощенту Українську Церкву, одну з найбільш квітучих східних католицьких громад. Його кімната — простора, добре опалена, цілком інша як совєтські тюремні камери... Кир Сліпий перебуває там весь день. За окремим дозволом Йоана ХХІІІ приміщено в цій кімнаті малий вівтар, при якому Владика також сьогодні вранці відправив Службу Божу. Від учора прийняв у себе тільки архимандрита св. Ніля, о. Теодора, і трьох монахів українців того ж абатства. Отець Теодор думає, що Кир Сліпий могли б приймати відвідувачів тільки через кілька днів, коли прибуде йому дещо сил і матиме одяг відповідний до своєї ідності. Тепер він одягнений в чорні штани й піджак, з білим коміром. Скільки то років він не мав на собі риз, що відповідають його становищу!

Il Giornale d'Italia, Рим, 12/13. II. 1963, стор. 1.

Василіянський монастир в Гроттаферраті — це оаза спокою і мовчання, завдяки просторим садам і подвір'ю, що його оточує крита галерея. На це подвір'я виходять вікни мешкальних камер. Владика живе в цілковитому відокремленні; його спокою боронять в чемний, але рішучий спосіб монахи. «Нікого не приймає» — оце їх стереотипна відповідь кожному, хто хотів би пройти крізь «бар'єр». А таке є багато! Ця заборона стосується, само собою зрозуміло, до всіх, також до духовних осіб, з дуже рідкісними винятками.

L'Asanti, Рим, 12. II. 1963, стор. 7.

Монахи св. Ніля не допустили досі до Митрополита жодного журналіста ні відвідувача. «Владика відпочиває — кажуть, — не може вас прийняти». Також два українські священики, що живуть у Римі і приїхали вчора вранці з бажанням відвідати архиепископа, отримали таку саму відповідь.

Il Popolo, Рим, 12. II. 1963, стор. 1 і 6.

Стан його здоров'я такий, що йому потрібний цілковитий спокій. Тому безуспішними виявилися вчорашні спроби мати з ним побачення. Він проживає в Гроттаферраті, в абатстві Богородиці, що підоме також під назвою абатства св. Ніля, який був його засновником. Під сучасну пору мона-

стир належить пасиліянським монахам східнього обряду: на його чолі стоїть архимандрит Теодор Мініші.

Il Resto del Carlino, Больонья, 12. II. 1963, стор. 10.

В абатстві св. Ніля, на відстані 25 кілометрів від храму св. Петра, Кир Йосиф Сліпий, український митрополит, який несподівано вийшов на волю після 17-річного сидіння в тюрмі в Росії, почав новий розділ свого життя, що донедавна не було легким. Від учора він став 27-им мешканцем Гроттаферратського монастиря, що підіймається над одною з найурожайніших долин тускуланської країни, розташованої перед самими воротами Риму. І правдоподібно він залишиться там деякий час, принаймні так довго, доки цілковито не одужає. Ми не хочемо цим сказати, що загальний стан його фізичних сил дає підставу до побоювань, однак треба брати до уваги його вік і те все, що він пережив.

Така є також думка монахів св. Ніля, які стоять немов на варті при старинних воротах абатства й нікого не пропускають. «Владика відпочиває — кажуть, — не може вас прийняти». Те саме поки сказали сьогодні двома українським священикам, які приїхали з Риму, щоб відвідати свого славного земляка. Монах-двірник, худенький юнак, з чорними жвавими очима і чорною густою борідкою, відправив їх назад до Риму; зробив це дуже чемно, але рішуче. Його повинністю є виконувати накази архимандрита Теодора, що є головою цієї монашої громади і несе відповідальність за обставини життя владика.

Кир Сліпий проводить день у просторій і теплій кімнаті. Він не виходить з неї навіть на обід і майже ніколи не бачить. Від учорашнього дня розмовляв лише з отцем Теодором і з трьома монахами українцями, що живуть у св. Ніля, але навіть з ними не говорив довго: він виснажений і слабший, не може втомлюватися. Інші монахи, які хотіли його бачити, задоволювалися тим, що зиркнули крізь підхилені двері.

Il Mattino, Неаполь, 12. II. 1963, стор. 5.

Весь день навідувалися раз-у-раз до монастиря в Гроттаферраті італійські й чужоземні журналісти. Але вони натрапили на суворе розпорядження. «Владичі потрібний спокій; покищо він нікого не приймає». Також деякі українські священики, які живуть у Римі, мусіли задовольни-

тися тим, що залишили свої візитні картки з поздоровленням для Митрополита.

Оце кілька подробиць, як Кир Сліпий проводить час. Живе в просторій, теплій кімнаті. Рано вранці відправив Службу Божу, згодом сів за писальним столом. Погана погода перешкодила йому вийти на свіже повітря до розлогого саду, де могли б прохажуватися здалека від недискретних очей. Не вийшов зі своєї кімнати навіть пообідати... Владика ходить тепер одягнений в чорному жакеті і чорних штанах; тільки через кілька днів матиме одяг відповідний до своєї митрополичої гідності. Вчора ввечері, коли йшов до Папи на авдієнцію, мусів позичити собі з гардероби монастиря реверенду, що є власністю одного монаха.

Il Giorno, Мілян, 12. II. 1963, стор. 7.

«Кир Сліпий нікого покищо не приймас. Його бажанням є відпочивати й молитися». Таку відповідь почули сьогодні всі відвідувачі, що наскочили на Гроттаферрату, як тільки довідалися, де знаходиться римська резиденція владика. Львівський митрополит є гостем василіянських отців у монастирі св. Ніля, приблизно 20 кілометрів від Риму. Нікому посторонньому не пощастило досі бачити його після вчорашньої несподіваної візити у Папу. І тільки мало хто з монахів міг з ним говорити.

Кир Сліпий має до свого розпорядження апартамент, призначений для гостей єпископського рангу; від дуже довгого часу ніхто в ньому не мешкав. Спальня, прийомна, приватна каплиця — у крайньому крилі монастирського будинку, Гроттаферрата — це одна з найкращих місцевостей «римських замків». Абатство, з своїми зубчастими мурами, башточками, вежами й гостроверхими піками — схоже на фортецю. Заснували його два василіянські монахи, Ніль і Варфоломій, біля тисячного року, а посвятив його папа Йоан XIX. Це ідеальне місце для відпочинку українського владика. Двадцятиість монахів, жителів монастиря, дістали наказ охороняти спокій гостя; і справді, навіть два українські священники, які сьогодні вранці просили, щоб їх прийняв, дістали чепку, але відмовку відповідь.

Владика Сліпий встав сьогодні до світанку і відправив Богослужбу в приватній каплиці. Опівдні спустився вниз до їдальні, де пообідав з монахами, при чому весь час мовчав. Пізніше повернувся до своїх кімнат. Пополудні висловив бажання оглянути монастир, однак дуже сильний буревій перешкодив цьому. Увечері, коли брама св. Ніля

була зачинена для туристів, владика зійшов до церкви Пресвятої Марії і разом з іншими взяв участь у вечірньому молебні. Між василіянами св. Ніля пауус сьогодні велика свавільованість і також певна невинна цікавість, яка одначе досі не була заспокоєна. Лише архимандрит Теодор Мініші мав нагоду говорити з українським владикою більш ніж годину. Два українські монахи, завданням яких є доглядати за Митрополитом, обмінялися з ним лише кількома реченнями. «Але нічого не сказав про своє життя на засланні» — зазначили... Єдина інтересна відомість з нинішнього дня є та, що врянуці казав собі принести кілька газет і швидко їх прочитан, бо — як кажуть — володіє майже досконало італійською мовою. Коли побачив своє фото з давніх літ, дуже був здивований, бо не пам'ятав, що такий відбиток існує. Здається додати: «Тепер я зовсім інший, багато старіший, ніж тоді...»

Il Messaggero, Рим, 13. II. 1963, стор. 10.

Облога абатства св. Ніля в Гроттаферраті продовжується. Але тепер уже стало ясно, що правдоподібність успіху облоги дуже мали. Незважаючи на впертість журналістів і фоторепортерів, велика брама абатства замкнена та засув. Щодо абатства, воно має вигляд старинної фортеці, яку захищають сторіччя історії. Владика Сліпий — недосяжний. Монахи мають наказ охороняти його перед усякою настирливістю. Коли до цього додати абсолютну дискретність, що нею була закутана подорож львівського архієпископа — це був справжній шедевр дипломатичної зручності! — маємо доволі даних, щоб прийти до висновку, що Ватикан не бажає собі шуму довкола звільнення українського владика. Також офіційні вислови радості з приводу повороту Кир Сліпого утримані в дуже обережній формі.

Il Tempo, Рим, 15. II. 1963, стор. 6.

У своїй покорі він бажає жити життям релігійної громади, яка його гостить. Тому їсть у спільній монашій їдальні.

L'Osservatore della Domenica, ватиканський ілюстрований тижневик, Ватикан, 24. II. 1963, стор. 2.

Кир Сліпий прийняв досі, крім високих достойників римської Курії, лише декілька близьких осіб, духівників його країни, отже своїх підлеглих в релігійному й канонічному значенні. Коли сповіщають його про прихід відвідувача, український митрополит Львова йде назустріч гостеві аж до дверей, спираючися на палиці: його ноги, відморожені

в Сибіру, не служать йому як слід. Він не дозволяє, щоб йому поцілувати руку або єпископський перстень... Весь день проводить на молитві і лектурі. В першу чергу цікавлять його, ясна річ, понтифікальні документи і все те, що зробила Церква протягом двадцятьох літ, коли він, у драматичний спосіб, був відрізаний від світу.

Кажуть, що його дивує, коли люди виявляють йому хоч би найменшу увагу, та що ніколи не робить найменшого натяку на те, що він пережив здалека від рідного Львова і від своїх вірних.

Погляд його очей — добрячий, що відразу добуває серця людей. Він — втілена скромність.

Vita, ілюстрований тижневик, Рим, 21. II. 1963, стор. 11.

Під сучасну пору владиці необхідний довгий спочинок і лікування. Його здоров'я завжди було слабке, а 18 років заслання напевне не вийшли йому на користь. В Гроттаферратському монастирі, де він залишиться ще деякий час, поки не переїде на нове дефінітивне помешкання, ніхто чужий не може до нього дістатися. «Йому потрібний спокій і відпочинок» — кажуть з великою терплячістю, але з наголою непоступливості монахи-воротарі. «Ще його колись побачите і, може, почувсте. Тепер пошануйте його бажання самоти». Журналісти відходять, бо розуміють, що немає цілі настоювати. Приймає тільки своїх колишніх учнів, і то не довше як п'ять хвилин.

Через деякий час, коли Митрополит залишив уже Гроттаферрату, журналісти дізналися більше подробиць про період його життя в грецькому монастирі. Ось що писав той самий тижневик «*Vita*».

Vita, Рим, 14. III. 1963, стор. 10—11.

Кир Йосиф Сліпий продовжує інтересуватися подіями в СРСР. Як довго жив у Гроттаферраті, він майже кожного дня просив архимандрита о. Теодора Мініші. «Будьте добрі, роздобудьте мені „Правду“». Щойно кілька днів після приїзду Владика, архимандрит дізнався, що орган комуністичної партії СРСР можна дістати — правда, з деяким запізненням — в кіосках на В'яз Венето. Таким чином він міг задовольнити бажання Митрополита.

Отець Теодор Мініші, незважаючи на всі настоювання журналістів, ретельно виконав доручене йому завдання. «Святіший Отець просить, щоб залишити його в спокої» — сказав йому приватний секретар Папи, впроваджуючи до

його абатства українського архієпископа. «Відолаха. Потрібний йому відпочинок після 18 років». Архимандрит може бути гордий, що він сумлінно виконав трудну місію. Також у Ватикані з нього задоволені. Жоден журналіст, жоден фотограф не мав доступу до Кир Сліпого під час цього періоду відпочинку в Гроттафerratі, де йому віддали до його розпорядження апартамент з трьох кімнат, призначений для високих гостей...

Туга за далекою батьківщиною часто не давала йому спати довше ніж три години за ніч. Коли пріор отець Стефано Альтімари починав о 5-ій ранці обхід монастиря, він бачив крізь вікно першого поверху худорляву постать українського сладки, як ходив по кімнаті. О цій вчасній годині він уже відмовив ранішні молитви.

На сніданок їв молоко, чай, мармеляду й овочі. Найбільше смакували йому банани.

Після Служби Божої отець Теодор помагав йому переглядати листування, що надходило з усіх частин світу і з дня на день більшало. Тягар односторонньої пошти виносив інколи 5 кілограмів. Здебільшого були це листи від українських емігрантів у Північній Америці, але також вірні з інших країн бажали висловити йому свою солідарність...

Від першого дня хотів їсти в ідальні монастиря разом з усіма жителями цієї релігійної родини... Після обіду не хотів відпочивати. Отець Теодор мусів не раз вжити багато зусиль, щоб його умовити покласти після обіду на малу дрімку. Кир Сліпий, який добре володіє італійською мовою, волів, аж до години духовних роздумувань, розмовляти з монахами, розпитувати в них про їхнє життя, їхнє минуле та й нагадувати про деякі власні переживання, про які говорив завжди з добросердям...

Відвідувачів, що він їх прийняв за час свого перебування в Гроттафerratі, можна порахувати на пальцях однієї руки. Архієпископ українців з Філяделфії навмисне приїхав зі Сполучених Штатів, щоб особисто привітати його й передати йому дарунки. Кир Сліпий прийняв його і говорив з ним тричі, три дні підряд. Далі, були в нього монсіньйоре Ян Віллебрандс, що супроводив його з Москви до Риму, кардинал Тіссеран та деякі достойники з Конгрегації для Східної Церкви.

Багато людей голосилися до нього телефоном. Найчастіше дзвонив монсіньйоре Лоріс Кановілла з доручення Папи, який постійно бажав мати інформації, як Владика себе почуває. На другий день після приїзду Митрополита о. Ка-

понімали телефонували вранці, щоб ще раз переказати, що Святий Отець вітає його та що пам'ятає про нього в своїх молитвах.

Перебування Кир Сліпого було для василіянського монастиря св. Ніля винятковою подією. Абатство гостило в минулому в своїх мурах багато славних і видатних осіб, папів, кардиналів, достойників папського двора і членів пануючих домів. А проте, поміж усіма цими спогадами приїзд Митрополита Сліпого, який вночі з 9-го на 10-го лютого прибув автомобілем з відзнакою Ватикану перед браму монастиря, залишиться в пам'яті ченців як факт єдиний у своєму роді: поміж ними був Владика, що про нього говорив увесь світ та до якого даремно добивалися журналісти. Монахи св. Ніля добре його охороняли, згідно з бажанням Папи Йована.

Саме на той час, коли Митрополит перебував у Гроттаферраті, припадав день його народження: 17 лютого 1963 він кінчав 71 рік життя. Рік раніше українці у вільному світі урочисто відзначили 70-річчя відсутнього Первоієрарха. Цього року Ювілят був на волі, в Римі підготовлено на його честь академію, хоч аранжерам ні не спилось близьке визволення Митрополита. Але він не бажав пишних прилюдних святкувань: волів провести цей день на самоті. День його 71-річчя минув тихо в гроттаферратському монастирі.

Була неділя. Вранці Митрополит відправив — перший раз в архиєрейських ризах — Службу Божу в гроттаферратській церкві. Папа Йоан XXIII надіслав Митрополитові побажання. Преса занотувала ці факти. Тижневик «Віта», довідавшись заздалегідь про річницю, подбав про фотографії з Богослужби. Поміщені ним знімки були першими після повороту Митрополита з каторги.

Оце декілька голосів італійської преси про 71-ші роковини Митрополита:

Il Quotidiano, Рим, 17. II, 1963, стор. 5.

СВЯТКУВАННЯ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЙОГО ЕКСЦЕЛЕНЦІЇ КИР СЛІПОГО

Сьогодні 17 лютого Його Ексцеленція Кир Йосиф Сліпий, український Архiepіскоп Митрополит Львова, святкує день свого 71-річчя. Ця дорога дата буде відзначена в інтимній атмосфері грецького абатства Гроттаферрати, де він є гостем, відколи приїхав до Риму. Як відомо, геройський Вла-

дика прибув цими днями до Риму з Сибіру, після 18 років заслання і в'язниці за свою вірність Христові. Митрополит ще несе на своєму виснаженому тілі видні знаки довгих страждань. Довкола його непоборної достойної особи об'єднуються сьогодні в молитвах католики всього світу й засилають йому найгарячіші побажання, щоб він якнайшвидше повернувся до здоров'я і сил та щоб його страждання були завдатком релігійної свободи для всіх, що терплять переслідування за свою любов до Христа і за спасіння людських душ.

Тоді як Його Ексцеленція Кир Сліпий відправлятиме сьогодні Святу Літургію і коли в Гроттафerratі підіймуться до Небес урочисті молитви в наміренні улюбленого Пастиря, довкола особи воскреслого Владика відіб'ється ще раз відгомін слів Йоана XXIII з «Наслідвання Христа»: «Щаслива година, в якій Господь кличе від сліз до душевної радості». До цього пророцтва і до цих побажань приєднуються сьогодні у зворушливій радості всі люди, що мають право визнавати Христову віру.

Il Messaggero, Рим, 18. II. 1963, стор. 9.

ПОБАЖАННЯ ПОНТИФЕКСА ДЛЯ АРХИЄПІСКОПА СЛІПОГО — ЗВОРУШЕННЯ ВЛАДИКИ, ЯКОГО 71-РІЧЧЯ ВІДСВЯТКОВАНО ВЧОРА В АБАТСТВІ СВ. НІЛЯ В ГРОТТАФЕРРАТІ — СВЯТІШИЙ ОТЕЦЬ ПЕРЕСЛАВ КИР ЙОСИФОВІ СЛІПОМУ, ЩО СКІНЧИВ УЧОРА 71 ЛІТ, СВОЇ ПОЗДОРОВЛЕННЯ

Український архієпископ, звільнений нещодавно після майже 20-річного сидіння в совєтських в'язницях, знаходиться тепер в абатстві св. Ніля в Гроттафerratі.

Вчора вчасним ранком Кир Сліпий відправив Службу Божу для монахів абатства і причащав семінаристів. Голосом, що дрижав від зворушення, сказав потім у короткому слові, що вважає це за велику честь жити в гроттафerratському абатстві, де він перебував перед війною і куди не раз бігли його думки в роках заслання. Під кінець релігійного торжества монахи й вірні оточили Кир Сліпого, цілуючи його руки й висловлюючи йому побажання. Згодом монахи заспівали грецький побажальний гімн «Поліхроніон» (многоліття), а Архимандрит абатства о. Теодор Мініші сказав Ювілейній, що це велика честь для абатства мати його в себе як гостя.

Vita, Рим, 14. III. 1963, стор. 11.

В неділю 17 лютого василіянські монахи відсвяткували урочисто день 71-річчя Кир Йосифа Сліпого. Отець Теодор визначив початок Служби Божої, яка нормально відправляється о 8 годині ранку, на півгодини раніше, щоб уникнути присутності фотографів. Це була б насправді особливо прикладна нагода для фоторепортерів, що вже від десятиох днів вистоявали безупинно на площі напроти монастиря св. Ніля. Владика одягнув цього ранку до Архисрейської Служби Божої, вперше після майже двох десятик літ, літургичні ризи.

При статті поміщені на двох сторінках дуже гарні знімки з такими поясненнями:

Обидві фотографії до цієї статті мають вартість унікального документу: це є перші і єдині фотографії, зроблені під час перебування Митрополита в Гроттафerratі, і взагалі єдині досі після його приїзду до Італії з Советського Союзу. Ці моментальні фотознімки були схоплені одним віруючим, присутнім в неділю 17 лютого в монастирській церкві в Гроттафerratі під час Служби Божої, що її відправив український Архiepіскоп з нагоди свого 71-річчя.

Факти й вигадки

Ключові слова становили журналістів - Тематика статей — Несумлінні інформатори -- Дементі Ватикану й Митрополита

Пролунали в пресі перші повідомлення про визволення Митрополита і його приїзд до Італії, про історичну аздієнцію у Папи та про добровільну ізоляцію в Гроттаферраті. Читачі чекали дальших відомостей, редакції вимагали від своїх співробітників дальших статей і коментарів. Але й найталановитіший журналіст не є спроможний заповнювати шпальти часопису статтями про якусь справу, коли він не має матеріялу. Про що ж можна було писати, коли автентичних відомостей було обмаль!? Ватикан мовчав, Митрополит був недоступний: представників преси не приймав. Глухим залишився на приманливій пропозиції американських журналів, що бажали мати з ним інтерв'ю або дістатися до друку його спогади. Деяко пізніше, коли Митрополит вийде з ізоляції, преса матиме доволі тем для спостережень і звітів. Але в перших тижнях після приїзду Митрополита журналісти, за відсутністю матеріялу з перших рук, були примушені користуватися інформаціями з посередніх джерел та ілюстративним матеріялом з давніх літ.

Посередніми джерелами були в першу чергу знайомства у Ватикані. Чим кращі зв'язки мав у Ватикані італійський журналіст або римський кореспондент міжнародного пресбюро, тим скоріше він дізнавався речі, про які ще не знали його колеги. З того, що якась газета перша подавала невідомі досі деталі, наприклад, про куліси визволення Митрополита, можна судити, що в її редакції є люди з хоронними зв'язками з Ватиканом. Крім знайомих у Ватикані, джерелами інформації для чужоземної преси були українські

установи в Римі. З друкованих матеріалів привертала увагу чужинців брошури, видані раніше українськими церковними чинами про мартирологію Української Церкви та подібні видання організації «Мовчазна Церква» тощо. Ще донедавна попит на ці видання між журналістами був мінімальний: такі вони здавались їм нецікаві. Але тепер усе, що має хоч би посередній зв'язок з Митрополитом, набуває прикмет великої атракції.

Яка ж була тематика статей, крім опису події пам'ятної неділі 10 лютого та крім скупих відомостей про відпочинок Митрополита в монастирському затишку?

Часописи подають життєпис Митрополита. Пишуть не тільки про нього, але про долю Української Церкви взагалі та її ієрархії. Переслідування Церкви в Советському Союзі, зокрема Української Церкви, стає для широкої читацької публіки актуальною і цікавою темою. Часто зустрічаємо статті про історію і культуру українського народу: помітно росте зацікавлення українськими справами, збільшується пошана й симпатія до українського народу. Навіть дрібні епізоди, що мають якесь відношення до Митрополита, стають важливими подіями. Наприклад, довідалися журналісти, що Пала Йоан при нагоді давніших відвідин абатства св. Ніли, побачив у бібліотеці журнал, на обгортці якого був портрет Митрополита. І просив подарувати йому цей часопис та взяв його з собою. Цілий ряд газет занотовує тепер цей епізод.

Щораз частіше з'являються в чужоземній пресі статті про Східні Церкви, унійні й нез'єднені, з поясненням їх характеристичних властивостей, що відрізняють їх від латинської Церкви. Раз-у-раз розглядається питання, який вплив матиме звільнення Митрополита на становище Церкви в країнах під комуністичним режимом. У зв'язку з визволенням Митрополита гострої актуальності набуває знову справа кардинала Міндсенті: статті вказують на аналогії і на різниці між ситуаціями обидвох достойників. Даліше, пресу інтересує питання, чи Митрополит повернеться на Україну. Якщо ж він залишиться в Римі, то які будуть його завдання та який круг діяльності? Майже вся преса висловлює здогади, що Митрополит буде незабаром піднесений до гідності кардинала, бо ж він, мовляв, є одним з трьох церковних достойників, призначених Йоаном XXIII кардиналом «ін пекторе».

Окрема тема, що притягає увагу загалу, — це вісімнадцятирічний період каторги й обставини визволення Мит-

рополита. Де Митрополит перебував, як з ним поводитися, як сталося його визволення, хто коло цієї справи заходився — це для загалу питання надзвичайного інтересу. Вся преса пише про Митрополита з найвищим подивом, як про мученика і «героя віри», відзначаючи, що «тяжкі випробування вік переносив з великою гідністю і релігійною ревністю» (*Gente*, 22. II. 1963). В десятках статей пишуть про те, що Митрополит рішуче відхилив усі спроби советського уряду, що намагався спонукати його до відступства від Католицької Церкви та до переходу на російське православ'я. Однак найбільше цікавлять світову опінію справи, що мають політичне забарвлення. Які мотиви призвели советські урядові чинники до рішення випустити Митрополита на волю? Советський Союз і Церква, комунізм і релігія, східня політика Ватикану — ось невичерпні теми десятків статей. Гіпотезам і теоріям, здогадам і передбаченням немає кінця. Весь цей комплекс питань, як також голоси преси про потойбічний період життя Митрополита і про справу його визволення, розглянемо в наступному розділі. Тут обмежимося ствердженням, що через брак автентичних інформацій газети друкують багато неперевірених поголосок і довільних міркувань, а то й зовсім невірних відомостей. В статтях про справу Митрополита правда перемішується з вигадками. фактичний стан з витворами фантазії.

Щоб покласти край безвідповідальному розсіюванню неправдивих інформацій і поширюванню чуток, ватиканський офіціоз *Оссерваторе Романо* від 15 лютого 1963 опублікував наступну заяву:

Деякі пресові органи розповсюдили в останніх днях відомості з поданням подробиць довкола справи Його Ексцеленції Архиспископа Кир Йосифа Сліпого. Ми с уповноважені подати до відома, що ні Апостольська Столиця, ні Його Ексцеленція Владика Сліпий не мають з такими інформаціями нічого спільного.

Як бачимо, заява лаконічна і водночас рішуча. Вона стверджує, що Апостольська Столиця і Митрополит відкидають з себе всяку відповідальність за те, що друкує преса. В заяві не сказано, які саме відомості та котрі подробиці, «розповсюджені деякими пресовими органами», спричинили таке рішуче дементі. Не сказано також, чи справа йде про інформації, що не відповідають правді, чи може про такі, що їх недоцільно й неактовно було друкувати.

Це був єдиний випадок, що Митрополит висловився в справі статей, друкованих про нього чужоземною пресою.

Жодних інших заяв чи спростувань він не подав до відома. Але, з другого боку, не підтвердив ніколи правдивості будь-яких часописних інформацій. Тієї самої методи Митрополит тримається і надалі: він не заперечує, але й не підтверджує того, що про нього пишуть чи говорять.

Для повноти слід ще сказати, що кілька місяців пізніше українська преса в країнах вільного світу отримала з Митрополичої Канцелярії заяву, що «деякі особи й редакції використовують чемностеві листи Митрополита для своїх особистих чи групових реклам». Тут маємо діло з фактом ще прикрішим. Бо справа не в тому, що чужинні журналісти, може в добрій вірі, впади жертвою несумлінних інформаторів і подали в світ неперевірені відомості, а справа в тому, що знайшлися українські громадяни та деякі українські редакції, що використали листи Митрополита в безвідповідальний спосіб.

„Ближче Святішого Огця“

Тільки два тижні тривав відпочинок Митрополита в гроттаферратській оселі. В неділю 23 лютого 1963 він переїжджає на постійне помешкання, а саме до одного з ватиканських палаців. Преса підкреслює, що це сталося на виразне бажання Папи Йозана, який «хотів його мати ближче себе». Переїзд з тимчасового монастирського приміщення до розкішної і просторої резиденції у Ватикані відбувається у винятково почесній формі: кардинали Чіконьялі й Теста приїжджають за Митрополитом і супроводять його до «Палаціна дель Арчінґете», архисрейської палатки, положеної у Ватиканському Місті ліворуч собору Святого Петра (коли йти брамою «Арко дель Кампане»). Не трапилося досі, щоб українській владику дістав до свого розпорядження апартамент у Ватикані.

Репортери намагаються роздобути ближчі інформації про помешкання Митрополита й обставини його життя. Особливо інтригує їх одна подробиця помешкання: до нього можна дістатися лише підйомником, а цей підйомник можна пустити в рух тільки натиском гудзика, що знаходиться в помешканні. Значить, без дозволу господаря ніхто не може ввійти в його домівку. Марними виявилися надії репортерів, що може тепер пощастить їм якимись хитрощами дістатися до помешкання Митрополита й мати з ним розмову, або принаймні його побачити.

Оце кілька голосів преси про переїзд Митрополита на помешкання у Ватиканському Місті.

Il Tempo, Рим, 26. II. 1963, стор. 1.

... *сид Папа у своїй любовній обайливості про Митрополита призначив йому це помешкання...*

Vita, Рим, 14. III. 1963, стор. 10 і 11.

Кир Йосиф Сліпий живе від 23 лютого у Ватикані, в тому апартаменті, де колись жив кардинал Нікольо Каналі. Владика має як помічників секретаря і дві сестри монахині, усі вони українці. Кілька годин денно проводить на молитві. Інколи прогромається у ватиканських садах, але це йому тяжко, бо відморозив собі ноги, коли був засланий на далеку північ.

Папа Джованні хотів його мати ближче себе, в самому Ватикані, кілька кроків від «батьківського дому».

Münchener Merkur, Мюнхен, щоденник, 23 24, III, 1963, стор. 4. (На основі інформації, що їх подало пресове агентство *Katholische Nachrichten Agentur*).

В неділю 23 лютого пізно ввечері заїхали знову за Архиспископом до Гроттафєррати кардинали Чіконьяні і Теста та відвезли його до його дефінітивного римського помешкання, а саме до апартаменту у Ватикані, що був для його наново впорядкований. Помешкання знаходиться близько приюту св. Марти; в цьому апартаменті жив колись кардинал Каналі. Владика Сліпий займає весь перший поверх; на другому ж поверсі живе кардинал Теста, секретар Конгрегації для Східньої Церкви.

До апартаменту Кир Сліпого можна дістатися лише ліфтом. А ліфт функціонує тільки тоді, коли з помешкання приходить відповідний сигнал, себто його можна пустити в рух лише з помешкання. Приймальня кімната Митрополита є частиною великого салону, що його переділено скляною стіною і завісою з тяжкої парчі. Стінки кімнати оббиті червоним одаматиком, підлога зроблена з гарного паркету.

Successo, ілюстрований місячник, Рим, червень 1963, стор. 44.

Під кінець місяця лютого Митрополит переїхав до апартаменту у Ватикані, де раніше жив покійний кардинал Каналі. Ніхто не може дістатися до його помешкання, якщо він цього не хоче. Єдиний засіб піднятися нагору — це ліфт, що пускається в рух виключно тільки з помешкання.

Статті в чужомовній пресі з приводу визволення Митрополита і його приїзду до Риму

Нижче друкуємо список статей, що появилися в чужомовній пресі з приводу визволення Митрополита і його приїзду до Риму, при чому зазначасмо тематику, або й переказуємо зміст цікавіших статей. З деяких цитуємо характерні уривки. Зрозуміла річ, не всі часописи, що писали про Митрополита, були нам доступні. Лише італійську пресу збережено в українських установах Риму майже повністю. Зате преса інших країн тільки частково була до нашого розпорядження. Велика шкода, що українські громадяни не подумали про те, що слід зібрати все, що писалося про Митрополита в країнах, де вони проживають, бож це матеріял великого історичного значення. Інколи наші люди надсилали до Риму вирізки з часописів, на яких нема дати, або нема місця видання, не зазначена сторінка газети, часом на вирізку не подано навіть назви часопису. Отже, нижченаведений список треба вважати лише за частину газетної документації до справи звільнення Митрополита.

Для повноти огляду перелічені в нижчеподаному списку також ті статті, уривки яких ми вже цитували.

Італійська щоденна преса

L'Osservatore Romano, Ватикан, 11-12. II. 1963, стор. 1-2.

Під заголовком ПРОМІНЬ НАДІЇ ЗІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ поданий текст промови Папи Йоана XXIII з натяками на приїзд Митрополита. На 1-ій стор. надпис: СВЯТИШИЙ ОТЕЦЬ ПРИЙМАЄ КИР СЛІПОГО, УКРАЇНСЬКОГО МИТРОПОЛИТА ЛЬВОВА. Три фотографії з пояснювальними підписами про визволення Митрополита та про його авдієнцію у Папи.

L'Osservatore Romano, Ватикан, 13. II. 1963.

Статтейка з інформацією, що звільнення Митрополита викликала по всьому світу зворушення і радість та що Папа отримус з приводу цього дуже багато телеграм і листів з висловами радості й подяки.

L'Osservatore Romano, Ватикан, 15. II. 1963.

Часопис уповноважений подати до відома, що Апостольська Столиця і Митрополит не мають нічого спільного з відомостями про справу Митрополита, що їх розповсюдили деякі органи преси.

II Тетра, Рим, 10. II. 1963, стор. 1 і 11.

На 1-ій стор. фото Митрополита з давніх літ. Над фотою заголовок: МИТРОПОЛИТ УКРАЇНИ ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ ПІСЛЯ 18 РОКІВ. На 11-ій стор. стаття п. з. ГЕРОЙСЬКИЙ АРХИЄПИСКОП ЛЬВОВА ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ — РОСІЙСЬКИЙ УРЯД ДОЗВОЛИВ БУЦІМ ТО КИР СЛІПОМУ ПОЇХАТИ НА ДЕЯКИЙ ЧАС ДО ІТАЛІЇ НА ВІДПОЧИНОК — ПОЧАТОК ПЕРЕСЛІДУВАННЯ — ВІДМОВА ПРИЙНЯТИ ПРАВОСЛАВНИЙ ПАТРІАРХАТ МОСКВИ.

Вістка про звільнення ще не підтверджена Ватиканом. Ще невідомо, чи Митрополит є вже в Італії і де перебуває. Жодних заходів у справі свого звільнення Митрополит не робив, жодних заяв з проханням не подавав.

II Тетра, Рим, 11. II. 1963, стор. 1.

Стаття п. з. УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ПРИЙНЯТИЙ ПАПОЮ — ПОНТИФЕКС ПЛАКАВ ПОДАЮЧИ ДО ВІДОМА ЗВІЛЬНЕННЯ КИР СЛІПОГО З ТЮРМИ — ГОВОРЯТЬ ПРО КОНСИСТОРІЮ.

Стаття цитує кінцевий абзац з промови Папи на льомбардській авдієнції. Папа прийняв Митрополита в своєму приватному помешканні. У Ватикані кружляють чутки, що на найближчій Консистерії Митрополит буде призначений кардиналом.

II Тетра, Рим, 12. II. 1963, стор. 1 і 10.

Довга стаття про Митрополита і кардинала Міндсенті п. з. МІНДСЕНТІ ВІДМОВЛЯЄТЬСЯ ВІД СВОБОДИ, ЩОБ ЗАЛИШИТИСЯ ПРИМАСОМ УГОРЩИНИ: — УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ СЛІПИЙ НЕ БУВ ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ ВЗАМІН ЗА БУДЬ-ЯКЕ ЗРЕЧЕННЯ, ТІЛЬКИ ОТРИМАВ З РИМУ НАКАЗ ПРИЙНЯТИ ВИЗВОЛЕННЯ.

На 1-ім стор. фото (Паша Йосиф і Митрополит), під ним підпис:

Кир Йосиф Сліпий, католицький Митрополит України, був несподівано звільнений з заслання, де жив у дуже тяжких обставинах. Він прибув якнайшвидше до Риму з концентраційного табору в Мордовській Області, де протягом років виконував найтяжчі послуги, доглядаючи хворих, що були там ув'язнені разом з ним. Хоч був хворий на туберкульозу, він чудом витримав роки заслання і є єдиний з численної групи українських єпископів і священників, засланих і ув'язнених комуністами, що залишився в живих.

Стаття вказує на аналогії і різниці в ситуації двох примасів, угорського й українського. Кардинал Міндесенті не прийняв запропонованого йому звільнення, бо воно було обумовлене виїздом з Угорщини і ретрадацією зі становища примаса. Митрополит Сліпий не зрецигував зі свого уряду. Його приїзд до Риму не позбавляє Української Церкви проводу архипастиря. Подруге, він не знаходився в своїй дієцезії, між своїми вірними, а на далекій чужині. Зрештою, він не міг не послухати наказу Папи.

II Тетра, Рим, 15. II. 1963, стор. 6.

Стаття п. з. КИР СЛІПІЙ МОВЧИТЬ, ЩОБ НЕ СТИГАТИ РЕПРЕСІЙ НА ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ — У ВАТИКАНІ СПОДІВАЮТЬСЯ ЩЕ ІНШИХ ЗВІТЬНЕНЬ І ПОВОКОЮТЬСЯ, ЩО ПОЛЕМІКИ МОЖУТЬ ЦЬОМУ ПЕРЕШКОДИТИ.

Стаття переповідає за «Осерваторе Романо», що Апостольська Столиця і Митрополит відмежували себе від газетних інформацій про справу Митрополита. Сотні священників є ще в тюрмі в Україні, Митрополит не хоче виставляти їх на небезпеку.

Про стан здоров'я Митрополита:

Кир Сліпий має відморозжені ноги і носить на ногах перев'язки. В нього хворе серце і він має хронічну двірочку легенів.

II Тетра, Рим, 16. II. 1963, стор. 2.

В рубриці «Мурашник» полеміка з італійським комуністичним щоденником *L'Unità*, який зробив закид «Темпові», нібито цей часопис розповсюджує неправдиві відомості про Митрополита й про релігійні переслідування в СРСР. На це відповідає *II Тетра*: Відомості про Митрополита, що їх ми друкували, не походили з Ватикану, проте вони правдиві! Ми обстоюємо наше твердження, що католицького єпископа тримали 20 років у тюрмі виключно тільки за його віру та що випустили його на волю в жалюгідному стані здоров'я.

Il Tempo, Рим, 23. II. 1963, стор. 2.

Стаття п. з. КИР СЛІПИЙ МАТИМЕ МАБУТЬ ЗАВДАННЯ ЗАЙМАТИСЯ ВЗАСМІНАМИ З РОСІЄЮ — ТАКА ПОГОЛОС-КА ХОДИТЬ ПО ВАТИКАНІ!

Газета переказує погослоки, що нібито Митрополитові буде доручено завдання займатися всіма церковними справами Совецького Союзу і взаєминами між Апостольською Столицею і Совєтським Союзом. Митрополит покине незабаром Гроттафферрату і буде жити у Ватикані або в одному з екстериторіальних будинків близько площі св. Петра.

Il Tempo, Рим, 26. II. 1963, стор. 1.

Стаття п. з. ЦЕ ОДИН УКРАЇНСЬКИЙ ЄПИСКОП ЗНАХОДИТЬСЯ В ТЮРМІ ПОЗА ЗАЛІЗНОЮ ЗАСЛОНОЮ — МОВА ЙДЕ ПРО КИР ГОНКА, ЄПИСКОПА-ПОМІЧНИКА ДІСЦЕЗІЇ В ПРЯШЕВІ, ПРО ЯКОГО ДУМАЛИ, ЩО ВІН ПОМЕР — ВІН СИДИТЬ У ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ ТЮРМІ ВЖЕ ТРИНАДЦЯТЬ РОКІВ.

Нав'язуючи до низволення Митрополита стаття інформує про переслідування Української Церкви і про долю її ієрархів, зокрема про Кир Василя Гонка.

Il Tempo, Рим, 3. III. 1963, стор. 13.

Допис з Женєви п. з. ХРУЩОВ ОСОБИСТО ПРОВАДИВ БОРОТЬБУ ПРОТИ ЗЛАДИК УКРАЇНИ — В 1945 Р. СУЧАСНИЙ РОСІЙСЬКИЙ ПРЕМ'ЄР РОЗПОЧАВ КАМПАНІЮ ПРОТИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ, ОБВИНУВАЧУЮЧИ ЇЇ В ПРИХИЛЬНОСТІ ДО НАЦИЗМУ.

Посилаючись на свідчення співробітника «Трібюн де Женєв», Вернера Шаридорфа, стаття інформує про ліквідацію Української Церкви в Галичині, про арешт Митрополита Сліпого і всіх владик та переслідування українських священників. Акцією керував сам Хрущов, який тепер удає приятеля Церкви.

Il Tempo, Рим, 30. III. 1963, стор. 12.

Велика ілюстрована стаття п. з. СТРАЖДАННЯ КИР СЛІПОГО В РОСІЇ НА ОСНОВІ РОЗПОВІДІ ЙОГО ТЮРЕМНОГО ТОВАРИША.

Співробітник редакції переказує за австрійською пресою спогад про Митрополита австрійця д-ра Франца Гробаусера, який сидів якийсь час разом з Митрополитом в концтаборі Інта.

Il Messaggero, Рим, 11. II. 1963, стор. 11.

Стаття п. з. ЗВОРУШЛИВА ЗУСТРІЧ ІОАНА ХХІІІ З КИР СЛІПИМ, ЯКОГО БОЛЬШЕВИКИ ВІПУСТИЛИ НА ВОЛЮ — КІЛЬКА ГОДИН ПІСЛЯ ПРИЗДУ ДО РИМУ — ПОНТИФЕКС

РОЗМОВЛЯВ ЦІЛУ ГОДИНУ З ВЛАДИКОЮ, ЩО ПРОТЯГОМ 13 РОКІВ БУВ В'ЯЗНЕМ В СИБІРУ — НА НАЙБЛИЖЧІЙ КОНСИСТОРІІ БУДЕ ПРАВДОПОДІБНО ПРИЗНАЧЕНИЙ КАРДИНАЛОМ — ПРОМОРА ПАПИ.

Il Messaggero, Рим, 12. II. 1963, стор. 1.

На 1-ій сторінці фото Папи з Митрополитом, над ним заголовок: ЗУСТРІЧ МІЖ ПОНТИФЕКСОМ І КИР СЛІПИМ. Під фотографією пояснювальний підпис і інформації про перебування Митрополита в абатстві в Гроттаферраті.

Il Messaggero, Рим, 13. II. 1963, стор. 10.

Стаття п. з. ВИЗВОЛЕННЯ КИР СЛІПОГО І КОМЕНТАР «ОССЕРВАТОРЕ» — АРХИЄПИСКОП ПРОВІДИТЬ ЧАС В АБАТСТВІ В ГРОТТАФЕРРАТІ — В ЛИСТОПАДІ 1944 ХРУЩОВ, ЯК ПЕРШИЙ СЕКРЕТАР КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ, ЗРОБИВ ЖЕСТ НА ПОХОРОНАХ ЛЬВІВСЬКОГО МИТРОПОЛИТА — РОЗУМНА ПОЛІТИКА ВАТИКАНУ.

Змістом статті є зручна її обережна політика Ватикану та «еволюція взаємин» і «зміна клімату» між Ватиканом і Москвою. Церква не може йти на жодні компроміси, що порушували б католицьку доктрину. В справах доктринальних позицій Церкви є незмінні. Даліше, стаття нагадує пастирський лист Митрополита Шептицького з грудня 1939, що треба виконувати розпорядження влади, оскільки вони не противляться Божим законам і триматися здалека від політики.

Il Messaggero, Рим, 15. II. 1963, стор. 2.

Замітка п. з. ВІДОМОСТІ ПРО КИР СЛІПОГО СПРОСТОВАНІ ВАТИКАНОМ.

Передрук заяви з «Оссерваторе Романо», що Ватикан і Митрополит відкидають з себе всяку відповідальність за поширені чутки про справу Митрополита.

Il Messaggero, Рим, 16. II. 1963, стор. 3.

Стаття п. з. ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО АРХИЄПИСКОПА КИР СЛІПОГО — ДОЛЯ КАРДИНАЛА МІНДСЕНТІ ПОКАЖЕ, ЧИ НА СХОДІ СПРАВДІ ЩОСЬ ЗМІНИЛОСЯ.

Il Messaggero, Рим, 18. II. 1963, стор. 9.

Стаття п. з. ПОВАЖАННЯ ПАПИ ДЛЯ АРХИЄПИСКОПА СЛІПОГО.

З приводу дня народження Митрополита і Служби Божої, що відбулася 17. II. 1963 в Гроттаферраті.

Il Quotidiano, Рим, 12. II. 1963, стор. 1 і 2.

Велика стаття і фото Папи з Митрополитом. Над фотографією надпис: ЗВОРУШЛИВА ЛВДІЄНЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИ-

ТРОПОЛИТА СЛІПОГО У ПАПИ -- СПІЛЬНА МОЛИТВА В ПРИВАТНІЙ КАПЛИЦІ ПОПТИФЕКСА -- ПРИСУТНІ ПРІ ЗУСТРІЧІ КАРДИНАЛИ ЧІКОНЬЛІНІ І ТЕСТА -- ПОДРОБИЦІ ПРО ПЕРЕБУВАННЯ В РИМІ ГЕРОІЧНОГО ВЛАДИКИ -- З ТЮРМИ ДО РИМУ.

Інформаційна стаття про несподіваний приїзд Митрополита і про аудієнцію у Папи. Тепер Митрополит відпочиває в невідомій місцевості поблизу Риму.

Il Quotidiano, Рим, 13. II. 1963, стор. 5.

З приводу визволення Митрополита велика стаття про переслідування Української Церкви. Заголовки: ЦЕРКВА В УКРАЇНІ СТАВИТЬ ОПІР ПЕРЕСЛІДУВАННЯМ -- ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВЛАДИКИ КИР СЛІПОГО -- ТРИ ЄПИСКОПИ ЩЕ ДОСІ В ТЮРМІ -- СВЕРДИЙ ОПІР МИТРОПОЛИТА ШЕЛТИЦЬКОГО -- СХИЗМА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ ПІД НАТИСКОМ СОВЕТСЬКОЇ ВЛАДИ.

Il Quotidiano, Рим, 15. II. 1963, стор. 5.

Замітка п. з. УТОЧНЕННЯ В СПРАВІ АРХІЄПИСКОПА КИР СЛІПОГО.

Передрук заяви «Осерваторе Романо» з 15. II. 1963.

Il Quotidiano, Рим, 17. II. 1963, стор. 5.

Стаття з приводу 71-річчя Митрополита п. з. СЬОГОДНІ В ТИШІ І ЗОСЕРЕДЖЕННІ Й. ЕКСЦ. КИР СЛІПІЙ ПРОВОДИТЬ ДЕНЬ СВОГО НАРОДЖЕННЯ.

Il Giornale d'Italia, Рим, 11/12. II. 1963, стор. 1 і 8.

Стаття п. з. ПАПА ПЛАКАВ ОБІЙМАЮЧИ ПРІМАСА УКРАЇНИ, ЯКОГО РОСІЯНИ ВИПУСТИЛИ НА ВОЛЮ ПІСЛЯ 18 РОКІВ ТЮРМИ.

Інформаційна стаття про приїзд Митрополита і про його аудієнцію у Папи. Цитований кінцевий абзац промови Папи на аудієнції льомбардських паломників і відзначене зворушення Папи. Митрополит буде кардиналом. Фактично він є кардиналом від трьох років, а саме від 28 березня 1960. Тоді, під час Консисторії в Апостольському Палаці, Папа Йоан подав до відома членам Священної Колегії, що він призначив у своєму серці («ін пекторе») трьох кардиналів, імена яких будуть подані до відома пізніше, коли обставини будуть для того сприятливі. Всі думають, що одним з цієї трійці є Митрополит Сліпий.

Il Giornale d'Italia, Рим, 12/13. II. 1963, стор. 1.

Стаття з ілюстраціями датована: Гроттаферрата, 12. II. 63. Заголовки довгі на шість газетних шпальт: ПАПА «ПОЗНАЙОМИВСЯ» З КИР ЙОСИФОМ СЛІПИМ ПІД ЧАС СВОЇХ ВІД-

ВІДИН В ГРОТТАФЕРРАТІ 1960 Р., БІН ПОБАЧИВ ЙОГО ФОТО НА ОБКЛАДИНЦІ ЖУРНАЛУ - ЕПІЗОД, ЯКИЙ СЬОГОДНІ НАБУВАС ПРОГОЧОГО ЗНАЧЕННЯ — ПРИ ЦЬЙ НАГОДІ ІОАН ХХІІІ ВИСЛОВИВ БАЖАННЯ ЗАТРИМАТИ ЖУРНАЛ НА ВЛАСНІСТЬ І ВЗЯТИ ЙОГО ДО ВАТИКАНУ — МИТРОПОЛИТ КІРІАС В НЕДІЛЮ 71 РІК — БУДЕ МАБУТЬ НЕЗАБАРОМ КАРДИНАЛОМ, ЯКЩО НИМ НЕ С ВІД ОСТАННЬОЇ КОНСИСТОРИІ В ДНІ 23 БЕРЕЗНЯ 1960.

Стаття описує таку подію: 4 серпня 1960 Папа Іоанн відвідав василіянецький монастир у Гроттафerratі. В бібліотечі лежали на столі всілякі журнали. Папа звернув увагу на журнал, на обкладинці якого була велика фотографія Митрополита Сліпого. Обличчя Папи похемішало і він просив монахів, щоб йому дозволили взяти цей журнал до Ватикану. Італійський журналіст бачить у цій події «пророчий знак».

Corriere della Sera, Мілан, 10. ІІ. 1963, стор. 1.

Допиc з Риму, надісланий вночі 9. ІІ. 63 п. з. АРХІЄПІСКОП ЛЬВОВА ВИПУЩЕНИЙ НА ВОЛЮ СОВЄТАМИ ПІСЛЯ 20 РОКІВ ТЮРМИ — ВЛАДИКА ПРИБУВ УЧОРА ДО РИМУ — ГЛИБОКЕ ВРАЖЕННЯ В КОЛАХ ВАТИКАНУ.

Corriere della Sera, Мілан, 11. ІІ. 1963, стор. 2.

Стаття надіслана з Риму вночі 10. ІІ. 1963. Заголовки: УКРАЇНСЬКИЙ ПРИМАС БУВ ПРИЙНЯТИЙ ПАПОЮ ПІСЛЯ СВОГО ПРИЗДУ ДО РИМУ З СОВЄТСЬКОГО СОЮЗУ — ПРИВАТНА АВДІЄНЦІЯ ТРИВАЛА БІЛЬШ НІЖ ГОДИНУ — ЗАЛИВАЮЧИСЯ СЛІЗОМАМИ ПОНТИФЕКС ПОВІДОМИВ ПРО ВИЗВОЛЕННЯ КИР СЛІПОГО, ПРОМОВЛЯЮЧИ ДО ГРУПИ МІЛЯНСЬКИХ ВІРНИХ — ДРАМАТИЧНА ОДИССЕЯ ВЛАДИКИ, АРЕШТОВАНОГО НА НАКАЗ СТАЛІНА, ТРИВАЛА 18 РОКІВ.

Corriere della Sera, Мілан, 12. ІІ. 1963, стор. 5.

Стаття надіслана з Риму вночі 11. ІІ. 63 під заголовками: УКРАЇНСЬКИЙ ПРИМАС БУВ ПРИЙНЯТИЙ У ВАТИКАНІ — КИР СЛІПИЙ НЕ ХОТИВ ДОЗВОЛИТИ, ЩОБ КАРДИНАЛ ЦЛУВАВ ЙОГО РУКИ — КАРДИНАЛ ТЕСТА БАЖАВ ТАКИМ ЧИНОМ ВИЗВИТИ ПОКЛОНІННЯ ВЛАДІЦІ-МУЧЕНИКОВІ, ЯК ЦЕ РОБИЛИ ПЕРШІ ХРИСТІЯНИ — ПРАВОСЛАВНІ СПОСТЕРІГАЧІ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У СОБОРІ, БУЛИ ПРИЧЕТНІ ДО СПРАВИ ВИЗВОЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА.

L'Eco di Bergamo, Бергамо, 10. ІІ. 1963, стор. 14.

Стаття датована: Москва, 9 лютого вночі. Заголовки: В РОСІЇ ЗВИЛЬНИЛИ З ТЮРМИ ПРИМАСА КАТОЛІКІВ УКРАЇНИ — КИР ІОСИФ СЛІПИЙ ЗНАХОДИТЬСЯ БУЦІМ ТО ВЖЕ В ІТАЛІЇ.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 11. II 1963, стор. 1 і 7.

На 1-й стор. фотографія Митрополита з надписом великими літерами: **ЗВОРУШЕННЯ АРХІЄПІСКОПА У СВЯТИШНОГО ОТЦЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ВЛАДИКИ, ЗВІЛЬНЕНОГО РОСІЯНАМИ З ТЮРМИ.**

На 7-й стор. стаття про звільнення Митрополита і про прийняття його Папою п. з. **СЕРДЕЧНЕ ПРИВІТАННЯ ПАПОЮ ВЛАДИКИ ЗВІЛЬНЕНОГО З ТЮРМИ — КИР СЛІПНИЙ МАВ ДОВГУ ПРИВАТНУ РОЗМОВУ З СВЯТИШИМ ОТЦЕМ -- ПРИІХАВ У СПРОВОДІ КАРДИНАЛІВ ЧІКОНЬЯНІ І ТЕСТИ — ПІСЛЯ ЗУСТРІЧІ З ПАПОЮ УКРАЇНСЬКИЙ ПРИМАС БУВ ЗВОРУШЕНИЙ І ЩАСЛИВИЙ.**

Про зручність і дискрецію ватиканської дипломатії така похвальна заввага:

Це рідкісний випадок, щоб ужити так зберегти таємницю та щоб подія такої емітційної ситі могли відбутися за пустою заслоною абсолютної дискреції.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 12. II 1963, стор. 1 і 7.

На 1-й стор. фото: Папа Йоан і Митрополит у спільній молитві. На 7-й стор. дві великі статті: одна з інформаціями про архідієцезію Митрополита у Папи та про його перебування в Гроттаферраті; друга — про переслідування Української Католицької Церкви. Підписи і заголовки величезним шрифтом Газета подає м. ін. таку інформацію:

Владика Сліпний залишиться в Римі аж до закінчення праць Собору. Він виключив бажання повернутися на батьківщину — бет кайдан чк и кайдинах.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 13. II 1963, стор. 7.

Стаття п. з. **ВАТИКАНСЬКИЙ КОМЕНТАР У СПРАВІ УКРАЇНСЬКОГО МИТРОПОЛИТА — ЗАМІТКА «ОССЕРВАТОРЕ РОМАНО» І ВАТИКАНСЬКОГО РАДІО.**

Часопис цитує статтю з «Оссерваторе Романо» від 13. II. 63. і передає про Митрополита ватиканської радіостанції. Радіомовлення має заголовок: **ЖИТТЯ ДЛЯ ЦЕРКВИ.**

Ніщо не могло змалати його вірності Католицькій Церкві — оце слова ватиканського радіо.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 15. II 1963, стор. 9.

Стаття п. з. **СТВЕРДЖЕННЯ «ОССЕРВАТОРЕ» ПРО СПРАВУ КИР СЛІПОГО.**

Часопис передруковує текст заяви поміщеної в «Оссерваторе Романо» з 15. II. і дає до неї такий коментар:

Зацитовані слова свідчать про те, що ватиканські офіційальні кола силкуються зберегти якнайбільшу стриманість у справі

українського Владика. Очевидно, вони побоюються, що надмірний шум міг би бути перешкодою для його повороту на батьківщину.

L'Esco di Bergamo, Бергамо, 18. II. 1963, стор. 7.

Інформація переслана з Гроттаферрати про Службу Божу, яку Митрополит відправив з приводу свого 71-річчя.

Подана так також листка, що секретар Папи очікував Митрополита на станції в Орте і передав йому від Святішого Отця привіт та дорожочинний нагрудний хрест.

L'Italia, Мілян, 11. II. 1963, стор. 1.

Мілянський щоденник інформує в двох статтях надісланих з Риму про зворушення Папи, коли згадав про визволення Митрополита, і про вечерню візиту Митрополита у Папи.

L'Italia, Мілян, 12. II. 1963, стор. 1.

На 1-ій сторінці фотографія Митрополита з Папою і довгий поштовпальний підпис про «сердечну зустріч» та про спільну молитву в каплиці Апостольського палацу.

Il Mattino, Неаполь, 11. II. 1963, стор. 15.

Стаття п. з. ПАПА ПРИЙНЯВ У ВАТИКАНІ ЄПИСКОПА, ЯКОГО ЗВІЛЬНИЛИ БОЛЬШЕВИКИ — КИР СЛІПНИЙ БУВ ГЛИБОКО ЗВОРУШЕНИЙ, КОЛИ ПОБАЧИВ ЙОАНА ХХІІІ З ПРОСТИГНЕНИМИ ДО НЬОГО РАМЕНАМИ — ЛЬВІВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ МАЄ БУТИ ПІДНЕСЕНИЙ ДО КАРДИНАЛЬСЬКОЇ ГІДНОСТІ -- ВЕЛИКА СТРИМАНІСТЬ У ВАТИКАНСЬКИХ КОЛАХ ЩОДО ТЕМИ РОЗМОВИ. ЯКА ТРИВАЛА ПОНАД ГОДИНУ.

Про авдієнцію Митрополита у Папи неапольській щоденник пише:

Глибока пошана і мовчанка оточують історичний епізод, зловки як актори якого є Папа і Голови українців католиків, що його вважають за справжнього й автентичного героя віри... Не будею далекі від правди, коли скажемо, що Кир Сліпний є одним з трьох кардиналів «ін пекторе», що про них застав Йоан ХХІІІ на нарадах Консисторії 28 березня 1960.

У статті багато невірних інформацій, напр.: Митрополит «прибув з Литви», він «невеличкого росту» (!), «при розмові Митрополита з Папою був присутній перекладач».

Il Mattino, Неаполь, 12. II. 1963, стор. 5.

Стаття п. з. ЛЬВІВСЬКИЙ АРХІЄПИСКОП Є ГОСТЕМ АБАТСТВА В ГРОТТАФЕРРАТІ -- ПІСЛЯ СУВОРОЇ КАТОРГИ В ССРСР -- ЗНАМЕННІ ПОДРОБИЦІ ПРО ЗВОРУШЛИВУ ЗУСТРІЧ МІЖ КИР СЛІПНИМ І ПАПОЮ, ЯКА МАЛА МІСЦЕ

В НЕДІЛЮ ВВЕЧОРІ -- ГОЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ Є ВТОМЛЕНИЙ І ПОТРІБНИЙ ЙОМУ СПОЧИНОК.

Il Mattino, Неаполь, 13. II. 1963, стор. 5.

Стаття п. з. ЗБОРУШЕННЯ У ВСЬОМУ КАТОЛИЦЬКОМУ СВІТІ — ЯК ДОСЯГНЕНО ЗВІЛЬНЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО МИТРОПОЛИТА — ДВА КАРДИНАЛИ ЗВЕРНУЛИСЯ З ПРОСЬБОЮ ДО ПРАВОСЛАВНИХ СПОСТЕРІГАЧІВ, ЩО БРАЛИ УЧАСТЬ У СОБОРІ — ЦЕРКОВНІ КОЛА ПРОВАДЯТЬ ЗРУЧНУ ДИПЛОМАТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ДОВКОЛА СПРАВИ МІНДСЕНТІ.

Поданий текст повідомлення «Осерваторе Романо» з 12. II. 63 і Ватиканського Радіо; інформації про посередництво делегатів московського Патріархату; міркування на тему справи кардинала Міндсенті й архієпископа Берана.

Corriere Lombardo, Мілян, 11/12. II. 1963, стор. 2.

Часопис інформує про звільнення Митрополита та про вечірню авдієнцію Митрополита у Папи. Ці інформації подані в статті про урочистість посвячення наріжного каменя ломбардської семінарії.

Corriere Lombardo, Мілян, 12/13. II. 1963, стор. 10.

Допис з Риму п. з. НИХТО НЕ МОЖЕ ГОВОРИТИ З КИР СЛІШИМ.

Митрополит не візьме участі в урочистості з приводу дня свого народження. Його здоров'я дуже підірване; він відпочиває в монастирі св. Ніля і мусятиже довгий час лікуватися.

Corriere d'Informazione, Мілян, 11/12. II. 1963, стор. 14.

Стаття римського дописувача п. з. ПАПА З ПЛАЧЕМ ОБІЙМАС УКРАЇНСЬКОГО ПРИМАСА, ВИПУЩЕНОГО НА ВОЛЮ — ЧИ ЛЬВІВСЬКИЙ АРХІЄПІСКОП БУДЕ НАЙМЕНОВАНИЙ КАРДИНАЛОМ?

Зміст: опис авдієнції у Папи; коротка біографія Митрополита; при кінці статті міркування на тему «відлиги» у відносинах між Ватиканом і Москвою.

Ватикан довчить, утримується від будь-яких повідомлень. Те, що ми могли дізнатися, завдячуємо недискреції окремих осіб.

Corriere d'Informazione, Мілян, 11/12. II. 1963, стор. 12.

Стаття римського дописувача п. з. МІНДСЕНТІ ВІДМОВЛЯЄТЬСЯ ВІД СВОБОДИ, ЯКЩО НЕ ЗАЛИШАТЬ ЙОГО В БУДАПЕШТІ.

Крім відомостей про справу Міндсенті, інформації про кулісний звільнення Митрополита.

Стаття Seti, Торіно, 11 12. II. 1963, стор. 4.

Стаття ватиканського дописувача п. з. ПАПА ВЗЯВ В ОБІЙМНІ АРХИЄПІСКОПА ВІЗНУЩЕНОГО НА ВОЛЮ ПІСЛЯ 18 РОКІВ ТЮРМИ В ССРСР — ПРИЙШОС УКРАЇНИ КИР СЛІПИЙ С ВЖЕ В РИМІ - - АБСОЛЮТНЕ МОВЧАННЯ ОТОЧУЄ СПРАВУ ВИСОКОГО ЦЕРКОВНОГО ДОСТОЙНИКА, ЩО ПРИГІВУВ ДО ІТАЛІЇ ПІСЛЯ ДОВГИХ ВАЖКИХ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ — ДИПЛОМАТИЧНА ПЕРЕМОГА ІОАНА ХХІІІ.

Закінчення статті:

Чи владика, який підмовився стати православним патріархом Москви і всієї Росії, дістане кардинальську пурпур? Відколи український Митрополит приїхав до Риму, церковні кола є збуджені в цьому припущенні.

І в Мат.д. Торіно, 12. II. 1963, стор. 9.

Стаття п. з. ХІХТО НЕ МОЖЕ НАБЛИЗИТИСЯ ДО АРХИЄПІСКОПА, ЯКОГО РОСІЯНИ ТРИМАЛИ В ТЮРМІ ПРОТЯГОМ 18 РОКІВ — КИР СЛІПИЙ ЗНАХОДИТЬСЯ В МАНАСТИРІ ПОБЛИЗУ ГРОТТАФЕРАТИ — КОЖНОМУ, ХТО ХОЧЕ З НИМ ГОВОРИТИ, МОНАХИ КАЖУТЬ, ЩО ВІН НЕМІЧНИЙ І ВТОМЛЕНИЙ -- ССРСР НЕ ПОДАВ МОТИВІВ, ДЛЯ ЧОГО ПОГОДИЛИСЯ ЙОГО ЗВІЛЬНИТИ — ПІД ЧАС ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ УКРАЇНСЬКІ ВЛАДИКИ В ЕКЗИЛІ ПРОТЕСТУВАЛИ, ЩО ЇХНІЙ ПРИМАС Є В ТЮРМІ.

Ватиканський дописувач торінського щоденника зауважує:

До цієї справи нема ще офіційного пояснення, для чого совєтська влада дозволила українському Митрополитові, після 18 років заслання і ізоляції, переїхати на перебування до Італії. Бентежить факт, що російська влада не дала досі жодної заяви про ревізію обвинувачень з часів Сталінської епохи.

І в Статра, Торіно, 13. II. 1963, стор. 10

Стаття ватиканського дописувача п. з. КИР СЛІПИЙ ПРИЙНЯВ СПОБІДУ ПІДПОРЯДКОВУЮЧИСЬ НАКАЗОВІ ПАПІ — ПОЛІТИКА ВІДЛИГНІ МІЖ ВАТИКАНОМ І ССРСР — РАНИШЕ МИТРОПОЛИТ ВІДМОВИВСЯ ПРИЙНЯТИ ПРОПОНОВАНИЙ ЙОМУ РОСІЯНАМИ ВИІЗД ЗА КОРДОН, БО НЕ ХОТІВ ПОКИДАТИ СВОЮ ДІЄЦЕЗІЮ — ГОВОРЯТЬ, ЩО НЕЗАБАРОМ ВИЙДУТЬ НА ВОЛЮ КАРДИНАЛ МІНДСЕНТІ І АРХИЄПІСКОП ПРАГИ БЕРАН — ІОАН ХХІІІ СТАРАЄТЬСЯ УСУНУТИ ПРИЧИНИ ВОРОЖНІЧІ СТАЛІНСЬКОЇ ЕПОХИ — ЧИ СКІНЧИЛИСЯ ГЕРОІЧНІ ЧАСИ КАРДИНАЛА СТЕПІНАЧА, ЯКИЙ ПОМЕР В ТЮРМІ?

Журналіст передбачає, що після звільнення Митрополита наступить в комуністичних країнах звільнення з тюрм усіх єпископів. У статті багато невірних інформацій, напр.:

Кир Сліпий відбув подорож з Росії до Італії через Варшаву. На двірці у Варшаві не дозволено двом польським сніццєвикам встати до поїзду, щоб вони не розізнали Митрополита і не поширили відомости про його вимущені на волю.

La Stampa, Торіно, 15. II. 1963. стор. 9.

Допис з Ватикану п. з. КОМЮНІКЕ ВАТИКАНУ З ПРИВОДУ СПРАВИ КИР СЛІПОГО -- АПОСТОЛЬСЬКА СТОЛИЦЯ ВІДКИДАЄ БУДЬ-ЯКУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЕ, ЩО ПИШУТЬ І ГОВОРЯТЬ ПРО ЦЮ ПОДІЮ — ЗВІЛЬНЕННЯ КИР СЛІПОГО Є МАБУТЬ ПРЕЛЮДІСКУ ДО ДИПЛОМАТИЧНОГО НАБЛИЖЕННЯ З РОСІЄЮ.

Часопис дає такий коментар до запису надрукованої в «Осерваторе Романо»:

Ватикан скинує з себе всяку відповідальність за шум, який зчинила преса довкола приїзду до Риму українського Прімаса.

Про стан здоров'я Митрополита:

Він мездує на відморожені ноги і мусить обвивати їх щодня тяжкими вощаними перев'язками. Хвороба серця і недомогання органів дихання можуть спонукати ватиканські чинники примістити його в клініці.

Il Popolo, орган Християнської Демократії, Рим, 11. II. 1963, стор. 1 і 7.

Заголовок статті: РОЗМОВА ПАПИ З УКРАЇНСЬКИМ АРХІЄПІСКОПОМ, ЗВІЛЬНЕНИМ З ТЮРМИ — КИР СЛІПИЙ ПРИХАВ ДО РИМУ — ІОАН ХХІІІ ВИСЛОВИВ РАДІСТЬ З ПРИВОДУ ЙОГО ЗВІЛЬНЕННЯ В ПРОМОВІ НА УРОЧИСТОСТІ ПОСВЯЧЕННЯ НАРІЖНОГО КАМЕНЯ ЛЬОМБАРДСЬКОЇ СЕМНАРІ.

Стаття інформує про звільнення Митрополита і його авдієнцію у Папи. Переказує життя Митрополита й історію його мартирології.

На митрополита роблено натиск, щоб відрікся католицизму й перейшов на православ'я. Але Кир Сліпий відкинув з обуренням таку пропозицію.

Il Popolo, Рим, 12. II. 1963, стор. 1 і 6.

Стаття п. з. ГОЛОСНИЙ І ЗВОРУШЛИВИЙ ВІДГОМІН ЗУСТРІЧІ ПОНТИФЕКСА З УКРАЇНСЬКИМ МИТРОПОЛИТОМ — НОВІ ПОДРОБИЦІ ПРО АВДІЄНЦІЮ -- КИР СЛІПИЙ ПОСЕЛИВСЯ В АБАТСТВІ В ГРОТТАФЕРАТІ.

Щоденник підкреслює, що зустріч Папи з Митрополитом викликала глибоке враження в усьому католицькому світі.

Il Lavoro, Рим, 13. II. 1963, стор. 1.

Стаття п. з. ЛИСТІ ВІД УКРАЇНЦІВ ДО ПАПИ.

Часопис переказує інформацію «Осерваторе Романо», що Папа отримує дуже багато телеграм і листів від українців з вислованими радістю з приводу визволення Митрополита.

La Voce Repubblicana, орган Італійської Республіканської Партії, Рим, 11-12. II. 1963, стор. 1.

Інформаційна стаття про звільнення Митрополита і його авдієнцію у Папи. Заголовки: УКРАЇНСЬКИЙ АРХІЄПІСКОП ПРИЙНЯТИЙ ПАПОЮ — МИТРОПОЛИТ ДІСТАВ ДОЗВІЛ ВІД ХРУЩОВА ВИХАТИ З РОСІЇ ВПЕРШЕ ПІСЛЯ 18 РОКІВ.

Про ігноранцію автора свідчить термінологія:

... Кир Йосиф Сліпий, архієпископ Львова для українців і єпископ Галича для рутенців...

Про 18-річну каторгу часопис висловлюється:

... проживав у деяких обмеженнях свободи...

L'Unità, орган Італійської Комуністичної Партії, Рим, 11. II. 1963, стор. 1.

Стаття п. з. АРХІЄПІСКОП ЛЬВОВА ПРИЙНЯТИЙ ПАПОЮ — УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ ВЛАДИКА ДІСТАВ ДОЗВІЛ ВІД СОВЕТСЬКОЇ ВЛАДИ ЗАЛИШИТИ ССРСР.

Комуністичний орган повідомляє:

Всі політичні кола з великим зацікавленням прийняли вістку, що совєтська влада дала дозвіл архієпископові Сліпому залишити ССРСР і переїхати до нішої країни... Відомості отримані завдяки недискретії західних джерел твердять, що йде про новий жест доброї волі совєтського уряду у відношенні до Ватикану.

L'Unità, Рим, 15. II. 1963, стор. 1.

Стаття п. з. СПРАВА СЛІПОГО — ВАТИКАН БЕРЕ СЛОВО ПРОТИ ЗДОГАДІВ.

Комуністичний орган передруковує заяву ватиканського офіцію, інтерпретуючи її, що всілякі здогади про справу Митрополита є позбавлені основ. Відповідальність за поширювання неправдивих чуток у зв'язку зі звільненням Митрополита паде на «праві галеті», зокрема на щоденник «Іль Темпо». Так само безосновними є будь-які здогади на тему звільнення Міндсенті.

Avanti!, орган Італійської Соціалістичної Партії, Рим, 12. II. 1963.

Заголовки статті: УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ В ГРОТТАФЕРАТІ — ПІСЛЯ ЗУСТРІЧІ З ІОАНОМ ХХІІІ — СОВЕТСЬКА ВЛАДА ЗВІЛЬНИЛИ ЙОГО В ОСТАННІХ ДНЯХ — ГОЛОВУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ КИР СЛІПОГО ВВАЖАЮТЬ ЗА ОДНОГО З ІМОВІРНИХ КАРДИНАЛІВ, ЩО МАЮТЬ БУТИ ПРИЗНАЧЕНІ В НАЙБЛИЖЧІЙ ЧАС.

Стаття інформує про звільнення Митрополита і його приїзд до Риму; відомості про зустріч з Папою та про перебування в Гроттаферраті; інформації про Українську Церкву.

Il Giorno, Мілян, 11. II. 1963, стор. 1 і 2.

Повідомлення римської редакції про звільнення Митрополита п. з. СПИСКОП ЗВІЛЬНЕНИЙ РОСІЯНАМИ У ПАПИ.

Здогади про мотиви, що спонукали советський уряд випустити Митрополита на волю. На 1-ій сторінці фото Митрополита.

Il Giorno, Мілян, 12. II. 1963, стор. 7.

Стаття датована з Гроттаферрати п. з. **ЗВІЛЬНЕНИЙ РОСІЯНАМИ ВЛАДИКА ЗНАХОДИТЬСЯ В АБАТСТВІ В ГРОТТАФЕРАТІ, ПІД НАЙСУВОРИШИМ ДОГЛЯДОМ.**

Фотографія Митрополита з Папою, над нею надпис: НИХТО НЕ МОЖЕ ГОВОРИТИ З УКРАЇНСЬКИМ СПИСКОПОМ.

Momento-ista, Рим, 11-12. II. 1963, стор. 1 і 2.

На 1-ій сторінці згорі фото Митрополита. **Заголовки статті: ЗВІЛЬНЕНИЙ ХРУЩОВИМ СПИСКОП СЛІПИЙ БУДЕ КАРДИНАЛОМ — ПІСЛЯ 18 РОКІВ В'ЯЗНИЦІ І ПРИМУСОВИХ РОБІТ — КАТОЛИЦЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ЛЬВОВА, ЩО СТАВИВ ОПІР СТАЛІНОВІ, БУВ ПРИЙНЯТИЙ У ВАТИКАНІ ПАПОЮ СЕРЕД ЗВОРУШЛИВИХ ОБСТАВИН.**

Змістом статті є несподіваний приїзд Митрополита і його вечірня аудієнція у Папи. В найближчому часі він має бути піднесений до гідності кардинала. Подані біографічні дані Митрополита й інформації про переслідування Української Церкви. Стаття висловлює здогади про обставини звільнення та про мотиви, що спонукали Хрущова до такого вчинку.

У відповідь на натиск, щоб відтиснути католицької віри, Кир Сліпий дав свідомість вислати советському уряду енергійний протест проти скроби відкupu і при цій нагоді пояснив, для чого він не може прийняти таку пропозицію, та заявив свою прирність і прив'язання до Католицької Церкви і до Папи.

Про відношення Папи Іоана до Митрополита така цікава інформація:

У Ватикані всі знали, що Папа Павл питає про Кир Сліпого кожного, хто був у нього на аудієнції після подорожі до Східної Європи.

Моменто-ста. Рим, 12. II. 1963. стор. 2.

Стаття на тему обставин звільнення Митрополита з советського ув'язнення. В кінцевій частині статті з'ясовані позиції Ватикану в справі деяких непосредних контактів з комуністичними урядами:

Якщо Апостольська Столиця схильється сьогодні до таких ледь, то не діється не щоб заперечувати факти минулого або ослабити опір католиків проти комунізму, але для того щоб рятувати те, що можна врятувати, а саме, щоб голос Папи і Церкви міг дійти до тих земель, куди він не доходить від довгого часу, і передусім для того, щоб відбудувати церковну ієрархію, без якої немає релігійного життя.

La Nazione. Фльоренція, 11. II. 1963. стор. 15.

Заголовок статті: ЗВОРУШЛИВА ЗУСТРІЧ ПАПИ З СПИСОКОМ, ВИПУЩЕНИМ НА ВОЛЮ СОВЕТАМИ — КИР СЛІПНИЙ, МИТРОПОЛИТ ЛЬВОВА, ПРИХАВ НЕСПОДІВАНО В СУБОТУ ДО РИМУ — НІХТО НЕ ПРОСИВ ПРО ЙОГО ЗВІЛЬНЕННЯ — БУВ КОНФІНОВАНИЙ В МОЛДАВІЇ (?), ПІСЛЯ ДОРГІХ РОКІВ В'ЯЗНИЦІ І ПРИМУСОВИХ РОБІТ — ЧИ ДІСТАНЕ КАРДИНАЛЬСЬКУ ПУРПУРУ?

Стаття подає життєпис Митрополита і цитує статтю, що публікується в «Осерваторе Романо» рік раніше, з приводу його 70-річчя. Нагадує декларацію українських владик під час першої сесії Собору, які протестували проти присутності на Соборі представників московського Патріархату, і висловлює здогади про мотиви звільнення Митрополита.

La Nazione. Фльоренція, 12. II. 1963. стор. 14.

Фотографія Митрополита з папою Йоаном і стаття під заголовками: УКРАЇНСЬКИЙ ВЛАДИКА, ВИПУЩЕНИЙ НА ВОЛЮ. ХОВАЄТЬСЯ НА САМОТІ В МАНАСТИРІ — КИР СЛІПНИЙ Є ВТОМЛЕНИЙ І НЕМІЧНИЙ — ЗАЛИШИТЬСЯ ТАМ, ПОКИ ЗОВСІМ НЕ ВИДУЖАС — НЕ ВИХОДИТЬ З СВОЄЇ КІМНАТИ НАВІТЬ НА ОБІД

Il Resto del Carlino. Болонья, 11. II. 1963. стор. 1 і 2.

Стаття п. 7. ПАПА БУВ ДУЖЕ ЗВОРУШЕНИЙ ПРИЙМАЮЧИ ЄПИСКОПА ВИПУЩЕНОГО МОСКВОЮ НА ВОЛЮ — КИР СЛІПНИЙ В РИМІ ПІСЛЯ 17 РОКІВ ТЮРМИ — В 1945 Р. КОЛИ ЙОГО АРЕШТУВАЛИ, БУВ МИТРОПОЛИТОМ ЛЬВОВА — ПРИМУСОВІ РОБОТИ І ТЮРМА — НІХТО, НАВІТЬ ПАПА, НЕ ЗНАВ ПРО НАМІР РОСІЙНІ ВІПУСТИТИ ЙОГО НА ВОЛЮ.

Ніхто не просив про це звільнення і не провадив у цій справі перекладів.

Il Resto del Carlino, Болонья, 12. II. 1963, стор. 10.

Стаття з двома фотографіями. Заголовок: ЗВІЛЬНЕННЯ З ТЮРМИ ЄПИСКОП ВІДПОЧИВАЄ В МОНАСТІРІ В ОКОЛИЦІ РИМУ — ПІСЛЯ 17 РОКІВ СОВЕТСЬКИХ В'ЯЗНИЦЬ — МУСИТЬ ПРИДБАТИ ВТРАЧЕНІ СИЛИ — МОНАХИ СТОЯТЬ НА ВАХТІ ПРИ ЙОГО КІМНАТІ І НЕ ДОЗВОЛЯЮТЬ ЙОМУ ПОКИЩО ПРИЙМАТИ ВІДВІДУВАЧІВ.

Крім подробиць, як монахи стережуть Митрополита, стаття подає життєписні дані та інформації про інших українських владик, що були переслідувані більшовиками.

Gazzetta del Popolo, Торіно, 11. II. 1963, стор. 1.

Велика стаття передана телефоном з Риму. Заголовок: ЗВОРУШЛИВА ЗУСТРІЧ МІЖ ІОАННОМ ХХІІІ І УКРАЇНСЬКИМ ЄПИСКОПОМ, ЯКОГО ХРУЩОВ ВИПУСТИВ НА ВОЛЮ — КИР СЛІПИЙ, АРЕШТОВАНИЙ СТАЛІНОМ ТОМУ ІЗ РОКІВ, ЗНАХОДИТЬСЯ ВІД СУГОТИ В РІМІ — ПАПА ВИЙШОВ НАЗУСТРІЧ 72-РІЧНОМУ ВЛАДИЦІ З ПРОСТЯГНЕНИМИ ДО НЬОГО РАМЕЦАМИ І ОБНЯВ ЙОГО З ВЕЛИКОЮ СЕРДЕЧНІСТЮ — ПРИВАТНА РОЗМОВА, ПІСЛЯ СПІЛЬНОЇ МОЛИТВИ В ПАПСЬКІЙ КАПЛИЦІ, ТРИВАЛА ПОНАД ГОДИНУ — В НЕДІЛЮ ВРАНЦІ, ПРИЙМАЮЧИ ЛЬОМБАРДСЬКЕ ПАДОМНИЦТВО, ПОНТІФЕКС ГОВОРІВ ПРО ЦЮ ВИПАТКОВУ ПОДІЮ І ЗАКІНЧИВ ПРОМОВУ ЗАЛИВАЮЧИСЬ СЛЮЗАМИ — КИР СЛІПИЙ МАЄ БУТИ НАИМЕНОВАНИЙ КАРДИНАЛОМ.

Gazzetta del Popolo, Торіно, 12. II. 1963, стор. 9.

Стаття римського дописувача, при ній фотографія Митрополита з Папою. Заголовок: КИР СЛІПИЙ У ГРОТТАФЕРАТСЬКОМУ АБАТСТВІ, ЩОБ ВІДБУТИ ТАМ ДОВГИЙ ПЕРІОД ВІДПОЧИНКУ — ЛЬВІВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ, ЗВІЛЬНЕНИЙ РОСІЯНАМИ З ТЮРМИ, ЗАЛИШАЄТЬСЯ ПОКИЩО В ІТАЛІІ — НИХТО ДЕСІ НЕ МІГ З НИМ ГОВОРІТИ — В НЕДІЛЮ КІНЧАЄ 71 РІК — ВІДБУВ ПОДОРОЖ ДО ІТАЛІІ З РОСІЙСЬКИМ ПАСПОРТОМ — ЗГІДНО З ДЕЯКИМИ ПОГОЛОСКАМИ ВІН МАВ УЖЕ РАНІШЕ ДОЗВІЛ ПОЇХАТИ НА СОБОР, АЛЕ СТАН ЙОГО ЗДОРОВ'Я НЕ ДОЗВОЛЯЄ НА ПОДОРОЖ.

Gazzetta del Popolo, Торіно, 13. II. 1963, стор. 9.

Заголовок статті: ПІСЛЯ ВИЗВОЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО АРХІЄПИСКОПА — ІНТЕНСИВНІ ДИПЛОМАТИЧНІ ЗАХОДИ ДОВКОЛА СПРАВИ МІНДСЕНТІ — СУМНІВНІ ПУНКТИ В СПРАВІ БЕРАПА — КАЖУТЬ, ЩО В СПРАВІ ЗВІЛЬНЕННЯ КИР СЛІПОЮ БУЛА ІНТЕРЕСНИЯ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ, ВНАСЛІДОК РОЗМОВИ ЙОГО ДЕЛІГАТІВ НА СОБОРІ З КАРДИНАЛАМИ ТЕСТОЮ І БЕА.

В статті м. ін. читаємо:

Архимандрит монастиря, огець Теодор, розказує цікавий епізод, який свідчить про пошання Папи до українського владика. Коли Папа Ноан, кілька тижнів раніше, оглядав славкозвісне абатство, він побачив в одній кімнаті журнал, на обкладинці якого був портрет Св. Кирилла. «О, Кир Святий!» — закликав Папа зворушенням голосом, немов би побачив обличчя приятеля. Хотів мати цю публікацію і взяв її з собою до Ватикану. У своїй вечірній молитві Понтифекс завжди пам'ятав про нього та про інших єпископів, що страждають за вірність Христові.

Il Paese, Paese-Sera, Рим, 11. II. 1963, стор. 1 і 13.

Стаття п. з. УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ В РОЗМОВІ З ІОАНОМ XXIII — ПРИМИРЛИВИЙ ЖЕСТ ССРС В СТОСУНКУ ДО ВАТИКАНУ — ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З ТЮРМИ ВЛАДИКА ПРИХАВ ДО ІТАЛІ І Є ГОСТЕМ ОДНОГО МОНАСТІРЯ — ПАПА ТАК СКОМЕНТУВАВ РІШЕННЯ МОСКВИ: «ЗІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ МИ ОТРИМАЛИ ЗВОРУШЛИВУ ПОТІХУ».

Telesera, Рим, 12. II. 1963, стор. 2.

Фото Митрополита і стаття про його звільнення.

Рішення Хрущова про випущення на волю визначної католицької особистості набуває особливого значення, бо Кир Святий ніколи не зертаняв до совєтської влади з проханням повернути йому волю. Отже іде про акт доброї волі совєтського шефа.

Il Secolo d'Italia, Рим, 12. II. 1963, стор. 1.

Стаття п. з. СОВЄТСЬКОМУ БОЖКОВІ НЕ ГОДИТЬСЯ ВДЯГАТИ ШКІРУ НЕВИННОГО ЯГНЯТИ — ЗА СПРАВОЮ ВИЗВОЛЕННЯ КИР СЛІННОГО ХОБАЄТЬСЯ ПІДЛИЙ РОЗРАХУНОК — ЛИШЕ ХИТРА КАМЬКУЛІЦІЯ СПОНУКАЛА ХРУЩОВА ПОВЕРНУТИ СВОБОДУ ДОСТОЙНОМУ ВЛАДИЦІ, ЩО ПРОТЯГОМ 13 РОКІВ БУВ ВИСТАВЛЕНИЙ НА УТИСК І СТРАЖДАННЯ — ДУЖЕ ПРАВДОПОДІБНЕ ПАЙМЕНУВАННЯ ЛЬВІВСЬКОГО АРХІЄПІСКОПА КАРДИНАЛОМ.

Зміст статті: Пересування Митрополита в Гроттаферраті; його життя; переслідування Української Церкви; поголоски, що Митрополит стане незабаром кардиналом; про справу Міндсенті, який незабаром має вийти на волю.

Комп, Неаполь, 12. II. 1963, стор. 2.

Фотографія Митрополита з Папою і стаття п. з. ВЛАДИЦІ ПОТРІБНИЙ АБСОЛЮТНИЙ ВІДПОЧИНОК — КИР СЛІННИЙ ПРИХОДИТЬ ДО СИЛ В ГРОТТАФЕРРАТСЬКОМУ МОНАСТІРІ — МИТРОПОЛИТ НЕ ВИХОДИТЬ ЗІ СВОЄЇ КІМНАТИ НАВІТЬ НА ОБІД — ЗВОРУШЛИВІ ПОДРОБИЦІ ПРО ВІЗИТУ ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ У ПОНТИФЕКСа.

Зміст: Інформації про арешт Митрополита у Папи та про його перебування в Гроттафerratі; біографічні дані Митрополита та про інших українських владик, замучених більшовиками.

Napoli-notte, Неаполі, 12/13. II. 1963, стор. 2.

Стаття надіслана з Риму. Заголовки: **ТЯЖКИЙ СТАН ЗДОРОВ'Я ПРИМАСА УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ — ПІСЛЯ 18 РОКІВ ТОРТУР ВІДНОЧИВАЄ В АБАТСТВО В ГРОТТАФЕРРАТІ.**

Зміст: Примає Української Церкви з причини поганого стану здоров'я мусить зрештучувати з участі в урочистому відзначенні свого 71-річчя, яке мало відбутися в українській семінарії з Римі. Аналогії і різниці з долею примаса Угорщини.

Про стан здоров'я Митрополита:

Між українцями, що живуть у Римі, є багато таких, які вважають за справжнє чудо, що Кир Силий витримав так багато мук. Треба надіятися, що римське повітря і двайма оніка лікарів завершать це чудо.

La Radio Vaticana, Ватиканське Радіо.

Передало дня 12. II. 1963 доповідь про Митрополита під заголовком **ЖИТТЯ ДЛЯ ЦЕРКВИ**. Тексту цієї доповіді, на жаль, не маємо. Можемо тільки зреконструювати зміст радіомовлення на основі того, що писала про нього італійська преса.

Передача повідомляла про визволення Митрополита і його несподіваний приїзд до Риму. Подавала докладний життєпис Митрополита, висловлюючися про нього з найглибшою пошаною і подивом: *Ніщо не могло зламати його вірності Католицькій Церкві. В дальшому, радіокоментатор цитував слова Папи Йоана XXIII з його промови до мілянського паломництва про «таємничі Божі замисли та про окремі нитки, що завдяки ласці Божій сполучуються в тканину», і так закінчив:*

Ці слова пробуджують в наших серцях надію, що побачимо в Римі на Екуменічному Соборі ще інших єпископів, при іменах яких «Папський Щорічник» подавав досі: «Перешходжський, засланий, в тюрмі за віру».

(На основі повідомлень часописів: *Il Mattino*, Неаполі, 13. II. 1963, стор. 5 і *L'Esco di Bergamo*, Бергамо, 13. II. 1963 стор. 7).

Італійські періодичні журнали

L'Osservatore della Domenica, ватиканський ілюстрований тижневик, Ватикан, 17. II. 1963, стор. 1 і 5.

На цілій титульній сторінці велике кольорове фото Митрополита з Палою Йоаном. Під фотою підпис:

ВИЗВОЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО МИТРОПОЛИТА — СВЯТИШИЙ ОТЕЦЬ ПРИЙНЯВ З ГЕНБОКИМ ЗВОРУШЕННЯМ КИР ЛОСИФА СЛІПОГО, УКРАЇНСЬКОГО МИТРОПОЛИТА ЛЬВІВА, ЯКИЙ ПРИБУВ ДО РИМУ ПІСЛЯ 17 РОКІВ УВ'ЯЗНЕННЯ В ССРСР — ПІСЛЯ ДОВГОЇ СЕРДЕЧНОЇ РОЗМОВИ ЙОАН ХХІІІ ЗРОБИВ БЕЗГРАТНОМУ ВЛАДИЦІ ПОДАРУНОК ЗІ СВОЄЇ ФОТОГРАФІЇ, НА ЯКІЙ ВЛАСНОРУЧНО НАПИСАВ НАСТУПНЕ МІСЦЕ З «НАСЛІДУВАННЯ ХРИСТА»: «ЩАСЛИВА РОДИНА, ЩО В НЕЙ ІСУС КЛІЧЕ ВІД СЛІЗ ДО ДУШЕВНОЇ РАДОСТІ!».

В тому самому номері на 5-ій сторінці друге фото Митрополита з Папою: їх спільна молитва в папській каплиці. Під ним підпис. Коло фото червоним друком напис: ПРОМІНЬ НАДІЇ ЗІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ.

L'Observatore della Domenica, Ватикан, 24. II. 1963, стор. 2, 3 і 10.

Велика ілюстрована стаття п. з. РИМСЬКІ ДНІ ЛЬВІВСЬКОГО МИТРОПОЛИТА КИР СЛІПОГО — МОЛИТОВНЕ ЧЕРНЕЧЕ БРАТСТВО ПІДСИЛЮЄ РАДІСТЮ ЙОГО СЕРЦЕ.

Головним змістом статті є опис перебування Митрополита в Гроттаферраті. В дальшому поданий життєпис Митрополита, зокрема описані обставини, серед яких відбувалася його архиєрейська хіротонія. Зацитовані частини листа Папи ІІІя ХІІ до Митрополита з 25. ХІ. 1939. Широко зреферована наукова діяльність Митрополита і його теологічні праці. Вкінці переказаний зміст книжки Митрополита про Сицілію («Сицілія, Жмут споминав з подорожі», Львів 1939). Італійський журналіст так розцінює цю працю:

Цей нарис д-ра Йосифа Сліпого про Сицілію можна вважати за класичний твір. Автор чужинець, обдарований бистрою інтелектуальною і журналістичною інтуїцією, зуляв схопити швидкими штрихами, але з великою ефективною, історію і фольклор, народні традиції і характер цього чарівного кутка Італії.

Стаття багато ілюстрована: портрет Митрополита, відбитка обкладинки книжки «Сицілія» і однієї з її сторінок з італійським перекладом, види Сицілії.

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, Бюлетень Східної Конгрегації, ч. 23 1963, стор. 16—17.

Зміст статті про визволення Митрополита: Митрополит прийшов 9. II. 1963 і прийнятий був Папою «з батьківською сердечністю». Сам Святіший Отець подав до відома цю радісну новину і своїм коментарем відзначив надприродний характер події.

Враження, що його справила промова Папи з натяками на приїзд Митрополита, так описане:

Відгомін цього повідомлення відбився в душах вірних усього світу, викликаючи скрізь радість і зворушення. Довірливе очі-

кування і подячність Божої, «який потішає покірливих» — оце настрій вірних.

Ероса, ілюстрований тижневик, Мільян, 24. II. 1963, стор. 8-9.

В хроніці важливих подій подана замітка про визволення Митрополита під таким заголовком: **ЧИ НА ШЛЯХУ ПОРОЗУ-МІННЯ ВАТИКАНУ З МОСКВОЮ?**, і фото Митрополита з підписом: **КИР СЛІПИЙ ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ РОСІЯНАМИ**.

Зміст: Обставини звільнення львівського Митрополита, після 18 років тюрми, закутані досі таємницею. Ватиканські кола вважають за річ недоцільну дати інформації про перебіг переговорів у справі звільнення Митрополита. Добре інформовані особи говорять про «посередні контакти» та про посередництво російського православного Патріархату. Митрополит зробив візиту Папі, який прийняв його «з батьківською сердечністю». Тепер він відпочиває в абатстві св. Ніля в Гроттаферраті, де ховається перед наступом журналістів і фотографів.

Олімпіа, ілюстрований католицький тижневик, Рим, 17. II 1963, стор. 14—16.

Три сторінки великого формату і 6 ілюстрацій присвятив католицький тижневик справі Митрополита. Заголовки статті: **ЗВІЛЬНЕНИЙ ПІСЛЯ 18 РОКІВ ЄПІСКОП, ЯКОГО ЗАСАДИВ У ТЮРМУ СТАЛІН — ПАПА ПРИЙНЯВ У ВАТИКАНІ Й ОБІЯВ СТАРОГО ПРИЯТЕЛЯ ЙОСИФА СЛІПОГО, ЩО НАРЕШТІ Є НА ВОЛІ — ШЛЯХЕТНА ПОСТАТЬ ВЛАДИКИ ЗОБРАЖАЄ СВОЇМИ ПЕРЕЖИВАННЯМИ КАЛЬВАРІЮ КАТОЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ**.

В підписах під ілюстраціями і в тексті статті заслуговують на увагу такі вислови:

Кир Йосиф Сліпий, Митрополит-Архиспископ Львова і дуловий голова українців католиків, ніколи не стямля голову перед терором більшовицької держави і ворожістю православних... Ще неможливо встановити, яке значення приписував союветський уряд до звільнення Кир Сліпого... Подія викликала глибоке хвилювання і в багатьох серцях пробудила надії... Лише майбутність покаже, чи знагодимося на початку більш толерантної політики ССРСР і православної Церкви у відношенні до католицької меншости на советських територіях... Неодноразово Кир Йосиф Сліпий був підданий допитаю, погрозам, примусним обіцянкам, метою яких було спонукати його до відступництва... Лист Пів XII свідчить про його зразкову вірність Петровому Престолови.

Гарне закінчення статті:

Україна завжди була передовим, висуненим наперед бастионом нашого континенту, першою оборонною позицією проти «азійського світу». До тієї країни, що стільки страждала і страждає,

линуть думки італійців католиків, коли вони передають палке привітання героїчному Йосифу Сліпому.

В цій гарній статті є, на жаль, багато неточностей. Особливо вражає сфальшований цитат з листа, що його Митрополит бучим то писав в 1957 р. з свого місця заслання до вірних у Львові.

Genie, ілюстрований тижневик великого формату, Мілян, 22. II. 1963, стор. 19-20.

Допис з Риму на трьох великих сторінках п. з. ПАПА ПЛАКАВ ЗГАДУЮЧИ ПРО ГЕРОЯ ВІРИ — КИР ЙОСИФ СЛІПИЙ, УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ЛЬВОВА, ПРИБУВ ДО РИМУ ПІСЛЯ 18 РОКІВ СОВЕТСЬКОЇ ТЮРМИ — ПОВІДОМЛЯЮЧИ ПРО ЦЕ, ЙОАН XXIII НЕ МІГ ОВОЛОДИТИ СВОЇМ ЗВОРУШЕННЯМ.

Дві великі фотографії Митрополита з Папою. Над однією з них надпис: ПОВЕРНУВСЯ ДО РИМУ ПІСЛЯ 18 РОКІВ МУЧЕНИЦТВА.

Зміст: Приїзд Митрополита до Гроттаферрати; опис аудієнції у Папи; доля Української Церкви за другої Світової Війни; життєпис Митрополита; обставини його перебування в концтаборах; про українських владик, що померли на засланні; хто спричинився до визволення Митрополита.

Він єдиний залишився в живих з героїчного гурту українських владик, що заплатили життям за свою вірність Богові й Церкві... Ім'я Кир Йосифа Сліпого реєструє всю найновішу історію Української Католицької Церкви, від передвоєнних років і згодом крізь найлютішу добу сталінізму: переслідування, каторга, кров... Владика переносив завжди з великою підністю і релігійною ревністю тяжкі випробування... Митрополит Сліпий приніс Папі відгуки заяв вірності тих християн, що живуть і моляться в неосяжних просторах Советського Союзу... Кардинальська пурпура для героя віри становила б собою вишк одячності для сиротливих, святих і вірних, які в мовчанні і покорі віддали своє життя за Христа в країні, де немає Бога.

Vita, ілюстрований тижневик, Рим, 21. II. 1963, стор. 9-12.

Спеціальний випуск присвячений Митрополитові. На обкладинці напис: СПЕЦІАЛЬНИЙ НОМЕР — ЗВІЛЬНЕННЯ СЛІПОГО ВІДКРИВАЄ НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ.

Довга на чотири сторінки стаття п. з. ЧИ ВІДКРИТА ШЛИНА В МУРІ МІЖ АПОСТОЛЬСЬКОЮ СТОЛИЦЕЮ І ССРСР? Підзаголовки: ЗВІЛЬНЕННЯ КИР ЙОСИФА СЛІПОГО ПІСЛЯ 18 РОКІВ ЗАСЛАННЯ МОЖЕ МАТИ ПОЗИТИВНИЙ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ — ЯКИМ ЧИНОМ ПОЩАСТИЛО ДОСЯГТИ РІШЕННЯ ХРУЩОВА — ВОНО МОГЛО Б ПОЛЕГШИТИ РОЗВ'ЯЗКУ СПРАВИ МІДСЕНТІ.

При статті шість фотографій. Окрім гарних описів авдієнції Митрополита у Папи і його перебування в Гроттаферраті, значущою в статті інформація про обставини звільнення Митрополита з каторги та згоди на тему мотивів, що спонукали совєтський уряд до такого рішення. Кінцева частина статті дає історію взаємин між Москвою і Ватиканом від жовтневої революції до сучасного моменту.

Про Митрополита такі вислови:

Не говорять ніколи про свої важкі переживання. Ті, які його знають здалення, і ті, що зустрілися з ним тепер, зазначають, що його ставлення до людей — повне вдячності й любови. З його уст ніхто не чув ні одного образливого або прикрого слова про тил, що йому заподіяли кривду... Він є священиком найвищою духовною рипня і виятковою моральною силою.

Vita, ілюстрований тижневик, Рим, 14. III. 1963, стор. 10 і 11.

Стаття на двох сторінках п. з. ЯК КИР СЛІПНИЙ ПРОВОДИВ ЧАС і три фота.

Репортаж про перебування Митрополита в Гроттаферраті.

INCOM, ілюстрований тижневик Мілян, 10. III. 1963, стор. 16—19.

На обкладинці журналу напис: ЗА КУЛІСАМИ ЗВІЛЬНЕННЯ КИР СЛІПОГО.

Заголовок статті: МОСКОВСЬКА ЦЕРКВА ДОБИЛАСЯ ВІД КРЕМЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ АРХІЄПІСКОПА ЛЬВОВА — КИР ЯОСИФ СЛІПНИЙ БУВ ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ ПІСЛЯ 18 РОКІВ ЗАНДЯКИ РОСІЙСЬКИМ АРХИМАНДРИТАМ ПРИСУТНІМ НА СОБОРІ В РОЛІ СПОСТЕРІГАЧІВ.

Фотографія Митрополита з Папою величезного формату.

Collegamento, щомісячник, орган Комунального Національного Комітету (*Comitato Civico Nazionale*), Рим, ч. 1/1963, стор. 3.

Стаття на цілу сторінку п. з. НЕПОВОРНИЙ ІСПОВІДНИК — КИР СЛІПНИЙ, ГЕРОЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ.

Про несподіване звільнення Митрополита і його приїзд до Риму. Життєпис Митрополита. Про мартирологію Української Церкви. Митрополит виїхав з СРСР лише тому, що таке було бажання Папи.

Orienta Cristiano, Палермо, ч. 1 за 1963, стор. 57—60. Ілюстрований кварталник. Видавець: Італійсько-католицьке об'єднання для християнського Сходу.

Спогад про Митрополита пера Тадея Жевнєського. Зі вступної замітки від видавництва довідуємося, що автор є «польським священиком візантійського обряду, який з молодих літ знає і цінить Кир Сліпого». Видавці пригадують, що Митрополит був у Палермо 1937 р. та що видав згодом книжку про Сіцилію.

кардиналом, гя. що він відмовляється від цієї гідности. При статті фотю Митрополита з підписом: КИР СЛІПНИЙ, УКРАЇНСЬКИЙ ВЛАДИКА, МАЄ БУТИ ПІДШЕСЕНИ ДО ГІДНОСТИ КАРДИНАЛА.

Від кількох днів кружляють у Ватикані поплоски, що Ноак ХХІІІ проголосить нечабиром призначення Кир Йосифа Сліпного кардиналом. Згідно з інформаціями, що походять з довірочних, дуже авторитетних джерел, Папа повідомив уже українського владку про своє рішення, одначе той просин Понтифика не робити цього.

Коли Ноак ХХІІІ, в розмові з Митрополитом, висловився, що бажая би бути першим папою, який призначить першого російського кардинала, Митрополит виправив його: а не с російним, а українець. На це зауваження Ноак ХХІІІ мав сказати: «Так, я хотів сказати: першого кардинала громадянина ССРС».

Американська преса

Вже 11 лютого 1963 американські щоденники принесли перші відомості про звільнення Митрополита і його приїзд до Риму. Ватиканські й римські представники пресового агентства *UPI* (United Press International, Юнайтед Пресс Інтернешенел) послали ще 10 лютого вночі каблограми своїм редакціям. Також дописувачі американського католицького агентства *N.C.W.C.* повідомили католицькі газети про небувалу подію. Деякі великі американські часописи отримали депеші з Риму від власних кореспондентів.

На жаль, тільки невелика частина північно-американських газет і журналів, де друкувалися статті про справу Митрополита, знаходиться в Римі. Нижче даємо їх список. Чужомовної канадської і південно-американської преси в українських установах Риму немає.

Los Angeles Times, 11. II. 1963, стор. 7.

Каблограма з Ватиканського Міста представника пресового агентства *UPI* п. з. ВИЗВОЛЕННИЙ АРХІЄПІСКОП РОЗКАЗУЄ ПРО ТОРТУРИ В РОСІЇ — УКРАЇНЕЦЬ РОЗПОВІДАЄ ПЛАН ІСТОРІЮ СВОГО 18-РІЧНОГО ПЕРЕБУВАННЯ НА ПРИМУСОВИХ РОБОТАХ В СОВЕТСЬКІЙ КАТОРЗІ.

Дописувач згаданого американського пресового агентства послав повідомлення в неділю 10. II. 1963, і вже в понеділок 11. II. 1963 воно було надруковане в ранішньому виданні Лос-Анджелеського Таймсу. Дописувач посилається на два джерела інформації: на речника Української Папської Колегії в Римі і на ватиканські джерела:

Речник Української Папської Колегії в Римі сказав, що Кир Сліпий, голова католиків східного обряду в Україні, «був тортурований в жадливий спосіб і був примушений до тяжких робіт в Сибірі за весь час свого ув'язнення». Промовець колегії сказав, що «це мало ймовірно, щоб Митрополит говорив публічно про переслідування, бо кожне його слово могло б мати поважні наслідки для тисяч людей в Україні». Ватиканські джерела сказали, що звільнення архієпископа «не є наслідком будь-якого договору між Апостольською Столицею і советським урядом та що Апостольська Столиця про це не просила. Не було ніякої в цій справі переговорів». Вони (себто ватиканські джерела) сказали, що вчинок советського уряду є правдоподібно певного роду дипломатичним або політичним ходом та що його не треба вважати за зміну основних позицій комуністичних провідників».

Як бачимо, коментар кореспондента Ю-Пі-Ай — багатий на зміст і при тому надзвичайно обережний. Інформації Української Папської Колегії в Римі і «ватиканських джерел» цитовані в лапках, щоб відкинути з себе велику відповідальність за їх правдивість. Важливе ствердження ватиканських інформаторів, що визволення Митрополита не було предметом переговорів між Апостольською Столицею і советським урядом.

Chicago Daily Tribune, 11. II. 1963

Повідомлення пресового агентства *UPI* ідентичне з вищезитованим. Заголовком: ЗУСТРІЧ ПАПИ І ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В РИМІ. При статті фотографія Митрополита.

The Indianapolis News, 11. II. 1963.

Повідомлення *UPI* ідентичне з обома вищенаведеними. Заголовок: КАЖУТЬ, ЩО ЄПИСКОП БУВ ТОРТУРОВАНИЙ.

The Citizen-Advertiser, Auburn, N. Y., 11. II. 1963.

Ідентичне повідомлення пресового агентства *UPI*, надруковане під заголовком: УКРАЇНСЬКИЙ АРХІЄПИСКОП СЛІПИЙ ВИПУЩЕНИЙ СОВЕТСЬКИМ СОЮЗОМ НА ВОЛЮ.

The Post-Standard, Syracuse, 11. II. 1963, стор. 3.

Повідомлення з Ватикану представника пресового агентства *AP* п. з. ПАПА ІОАН ВІТАЄ АРХІЄПИСКОПА ЯКОГО ЗВІЛЬНИЛИ ЧЕРВОНІ.

Ватиканські інформатори сказали, що Папа був помітно зворушений, коли обидва об'явилися при вході до папського приватного апартаменту... Немає досі інформації про дату ні про причину звільнення архієпископа, невідомо також, як він перїїгав через Барону до Італії. Ватиканські урядові особи не хотїли висловитися, чи звільнення передували переговори... С згоди, що для Кремля випущення владки на волю — не

пропагандистський лід, або релігій за події на Ватиканському Соборі. Два російські православні архимандрити приїхали сюди з Москви наступного дня після відкриття Собору, їх приїзд був перерив від стонів офіційним контактом між російською Православною і Католицькою Церквами.

The Philadelphian Inquirer, Філадельфія, щоденник, 11. II. 1963, стор. 2.

Каблеграма власного кореспондента з Ватиканського Міста з 10. II. 1963. Зміст: Про несподіване звільнення Митрополита і його приїзд до Риму; радість Папи Йоана XXIII, який прийняв Митрополита у своєму приватному апартаменті; різні здогади щодо причин звільнення, Митрополит належить до трьох кардиналів, що їх Йоан XXIII призначив «ін пекторе».

The Register, Denver, Colorado, 24. II. 1963, стор. 2.

Допис з Нью-Йорку п. з. УКРАЇНСЬКИЙ ВЛАДИКА ЩЕ МОВЧИТЬ.

Після 18 років примусового мовчання в советських тюрмах архієпископ Йосиф Сліпий, Примає України, продовжує мовчати. Він мовчить не зі страху, але щоб захищати своїх земляків перед репресіями, що напевне явали б на них за кожне його слово про обставини вивільнення з рук комуністів... Факт, що цей високий церковний достойник вийшов на волю, викликає радість у всьому світі і пробудив надії, що кардинал Міндсенті та інші ієрархи і священики, ув'язнені комуністами, також будуть випущені на волю.

При статті фотографія: Папа і Митрополит у спільній молитві.

The Register, Denver, Colorado, 3. III. 1963, стор. 1.

Допис з Філадельфії на основі інтерв'ю з Кир Амбросієм Сенишином після його повороту з Риму, куди він полетів, щоб привітати Митрополита. Стаття має заголовок: МИТРОПОЛИТ МОЖЕ ВЕРТАТИСЯ НА УКРАЇНУ.

Зміст: Митрополит Сліпий не бажає розказувати про свої переживання в советських концтаборах. Хоч він фізично виснажений, але його ум бистрий.

The Tidings, Los Angeles, католицький тижневик, 15. II. 1963, стор. 1.

На 1-ій сторінці поміщений допис з Ватиканського Міста, надісланий католицьким пресовим агентством (N.C.). Заголовок: ОДИНОКИЙ ВЛАДИКА УКРАЇНИ, ЩО ЗАЛИШИВСЯ ЖИВИЙ, ЗВІЛЬНЕНИЙ З ТЮРМИ — ВИТРИМАВ СІБІРСЬКУ КАТОРГУ.

При статті велика фотографія Митрополита з Папою.

Зміст: Повідомлення про звільнення Митрополита і гарний опис першої зустрічі Митрополита з Папою в неділю 10. II. 1963.

Часове нагадує, що рік тому українські владика звернулися до своїх вірних з закликом у справі «дня молитви» в наміренні Митрополита. Подані цитати з пастирського послання українських владик з приводу 70-річчя Митрополита, які характеризують його вірність Католицькій Церкві.

На тій самій сторінці тижневика знаходимо ще одне повідомлення з Ватикану п. з. УКРАЇНЦІ ВИСЛОВЛЮЮТЬ СВОЮ РАДІСТЬ. Повторена інформація «Осерваторе Романо», що Папа дістає дуже багато телеграм і листів від церковних і світських українських організацій з цілого світу з подякою і гратуляціями з приводу звільнення Митрополита.

North Carolina Catholic, Raleigh, N. C., 17. II. 1963, стор. 1.

На першій шпальті першої сторінки допис з Ватиканського Міста американського католицького агентства (N.C.) п. з. СОВЕТИ ЗВІЛЬНИЛИ АРХИЄПІСКОПА СЛІПОГО.

Зміст: Про несподіваний приїзд до Риму Митрополита та про авдієнцію у Папи. Зацитована кінцева частина промови Папи до льомбардських паломників в неділю 10. II. 1963 з натяками на приїзд Митрополита.

The Byzantine Catholic World, Pittsburgh, Pa, 17. II. 1963, стор. 4 і 9. (Орган карпатсько-руської Церкви в США).

На 4-ій стор. коротке повідомлення про звільнення Митрополита і його фото. На 9-ій стор. більша стаття п. з. ПЕРЕСЛІДУВАНИЙ ВЛАДИКА ПРИЙНЯТИЙ ПАПОЮ — СОВЕТСЬКИЙ УРЯД ВИПУСТИВ НА ВОЛЮ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА СЛІПОГО.

В статті м. ін. читаємо:

Про його несподіване визволення знаємо тільки те, що його випустили з тюрми та що він приїхав до Риму в суботу 9 лютого. Ватиканське повідомлення каже, що визволення Митрополита не є результатом договору між Апостольською Столицею і Кремлем.

Стаття так кінчається:

Ні тюрма, ні страждання, ні каторжні роботи не ослабили духа Митрополита і його вірності Христовій Католицькій Церкві.

The Daily American, Рим, 12. II. 1963, стор. 1 і 10.

Англomовний щоденник, що виходить в Римі для тамтешньої американської колонії і для американських туристів, приніс на 1-ій сторінці фотографію Митрополита і статтю п. з. ЧЕРВОНІ ЗАЛИЦЯЮТЬСЯ ДО ВАТИКАНУ, ЗВІЛЬНЮЮЧИ ЄПІСКОПА.

Крім інформації про звільнення Митрополита і про його перебування в Гроттаферраті, стаття передає міркування на тему «відлиги» у відносинах між Москвою і Ватиканом.

Посідаючі про звільнення Архiepіскопа Сліпого було надзвичайно драматичне. Ватиканські урядові особи кажуть, що Голова Церкви плакав з радості. Він висловився, що приїзд Архiepіскопа є «найбільш зворушливою подією, за яку ми глибоко вдячні Господові».

Time, тижневик, Нью-Йорк, 22. II. 1963, стор. 70.

В рубриці «Релігія» стаття п. з. РИМСЬКИЙ КАТОЛИЦИЗМ — СПІВПРАЦЯ З КРЕМЛЕМ.

При статті фото Папи Йоана XXIII і Митрополита.

Римський дописувач інформує про звільнення Митрополита, про причини його арештування та про обставини, в яких він перебував у советських концтаборах. Окрема частина статті присвячена східній політиці Йоана XXIII

Сліпий супротивився післявоєнному намаганням росіян примусити українців вступити в російську православну Церкву, внаслідок чого був арештований 1946 р. і обвинувачений «в політичних злочинах під час німецької окупації». Його тримали у в'язниці в маленькій келії разом з чотирма католицькими священниками. Службу Божу відправляв потайки, нживаючи сирених шкурушок хліба й вина з розм'яшених у склянці родзинків.

Дописувач вважає звільнення Митрополита за досягнення папської політики та за дипломатичний архітвір двох близьких приятелів Папи: кардиналів Беа і Тести. Зокрема змальовує роль кардинала Тести і його велику дипломатичну зручність.

Ватиканський звітодавець американського католицького пресоного агентства (N.C.), монсеньйоре Джеймс Тусек (James Tusek), є автором доброї статті про справу Митрополита, що появилася в цілому ряді американських газет п. з. ЗВІЛЬНЕННЯ МИТРОПОЛИТА СЛІПОГО ВВАЖАЮТЬ ЗА ОЗНАКУ ПОСЛАБЛЕННЯ НАПРУЖЕННЯ МІЖ АПОСТОЛЬСЬКОЮ СТОЛИЦЕЮ І СОВЕТСЬКИМ СОЮЗОМ. Ї надрукував також філадельфійський «Шлях» у своєму англійському виданні *The Way* від 24. II. 1963 (стор. 5).

Темою статті є куліси звільнення Митрополита та згодні наслідки цього звільнення. В статті читаємо м. ін.:

Для чого Архiepіскоп Сліпий виїхав з Росії? Одинока ясна інформація ватиканського джерела каже, що «Митрополит не просив про свою власну свободу». Архiepіскоп Сліпий мав сказати одному старому приятелю, який його відвідав, що він залишив Советський Союз згідно з обов'язком слухняності, себто на наказ Папи, та що виїхав з тяжким серцем.

Кажуть тут, даліше, що Архиспископ Сліпий залишив Росію з паспортом, на якому нема клявзулі, що йому не вільно повернутися. Однак один ватиканський урядовець звернув увагу, що в дану хвилину Митрополит не має до чого повертатися, бо Церква українського обряду в СРСР ліквідована. Існують ознаки, що Архиспископ Сліпий залишиться в Римі на недовгий час.

Політичний редактор ватиканського пресбюро *United Press International*, Ернест Саклер (Ernest Sakler), опублікував в низці американських газет добрий коментар до справи Митрополита, який появився під датою Ватикан, 8 березня 1963. Статтю передрукувала філадельфійська «Америка» в своєму англомовному виданні 14. III. 1963, стор. 2 і 4, п. з. РЕДАКТОР UPI КОМЕНТУС ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ ВАТИКАНОМ І СОВЕТСЬКИМ СОЮЗОМ.

Автор статті думав, що звільнення Митрополита -- це одна зі спроб Москви наблизитися до Ватикану.

Останнього місяця Кремль знову взяв у свої руки ініціативу, звільнюючи Архиспископа Йосифа Сліпого, духовного провідника українців католиків, після 18 років ув'язнення і мук. Кир Сліпий був символом Церкви в кайданах за залізною тавісою. Ватикан підкреслив, що звільнення не було предметом переговорів.

Німецька преса

Перші відомості про звільнення Митрополита і його приїзд до Риму подало німецьке пресове агентство (*dpa*) вночі з 10-го на 11-го лютого 1963. Вістку надрукували всі німецькі щоденники. Докладніші інформації про Митрополита та про обставини його визволення опублікувало кілька днів пізніше католицьке пресове бюро *Katholische Nachrichten Agentur (KNA)*.

Süddeutsche Zeitung, щоденник, Мюнхен, 12. II. 1963.

Повідомлення пресового агентства (*dpa*) з Риму п. з. УКРАЇНСЬКИЙ ЄПИСКОП ВИПУЩЕНИЙ НА ВОЛЮ З СОВ'ЄТСЬКОЇ В'ЯЗНИЦІ.

Митрополит був протягом 18 років у советських таборих і тюрмах. Всі українські уніятські єпископи були арештовані 1945 р. під обвинуваченням у співпраці з німцями й засуджені на довілінтні кари позбавлення волі. З них усіх лише Сліпий залишився живий.

Süddeutsche Zeitung, щоденник, Мюнхен, 13. II. 1963.

Стаття члена редакції Іммануеля Бірнбаума п. з. ОСТАННІ ЄПИСКОП «МОВЧАШОЇ ЦЕРКВИ» — ЙОСИФ СЛІПИЙ.

ГОЛОВА УКРАЇНСЬКИХ УНІЯТІВ. ДІСТАВ ДОЗВІЛ ПІСЛЯ 18-РІЧНОЇ НЕВОЛІ, ПОІХАТИ ДО РИМУ.

Зміст: Автор нагадує, що передвоєнний Львів був місцем осідку трьох католицьких архископів різних обрядів: латинського, грецького і вірменського. Літургія Української Церкви відправляється церковно-слов'янською мовою і є подібна до православної. Українські священики ідентифікували себе завжди з культурними й політичними інтересами українського народу. Ставлення царського уряду до Унії було вороже. Царську релігійну політику послідовно продовжував більшовицький режим. Коли під час другої Світової Війни Галичина була включена до совєтської України, українська Католицька Церква, з її давніми протиросійськими тенденціями, була безпощадно знищена Сталіном. Саме тоді диктатор примирився з православним Патріархом в Москві. Його першим подарунком для нового союзника був наказ виданий українцям католикам повернутися до російської православної Церкви. Українські єпископи залишилися вірні Римові і чинили опір. Їх арештували, заслали на Схід і засудили на примусові роботи.

Випущення Митрополита на волю автор вважає за «успіх соборової дипломатії».

Митрополит напевно не буде літ вернутися на батьківщину, бо після примусової інкорпорації до російського православ'я його Церква легально там не існує. Сучасна московська політика хотіла звільнення українського Митрополита дати Ватиканом доказ доброї волі. З другого боку, вона хотіла також показати, що в межах Совєтського Союзу вже не існує проблема уніятської Церкви.

При статті фотографія Митрополита з Папою.

Mündner Merkur, щоденник, Мюнхен, 11. II. 1963, стор. 1.

Коротке повідомлення з Риму агентства (дра) п. з. МИТРОПОЛИТ СЛІПИЙ НА ВОЛІ.

Mündner Merkur, щоденник, Мюнхен, 23-24. III. 1963, стор. 4.

Стаття пресового агентства *Katholische Nachrichten Agentur* п. з. АРХИСКОП З СОВЄТСЬКИМ ДИПЛОМАТИЧНИМ ПАШПОРТОМ — ПОВНА ПРИГОД ПОДОРОЖ МИТРОПОЛИТА СЛІПОГО З МОСКВИ ДО РИМУ — КНЯЗЬ ЦЕРКВИ ХОЧЕ ВЕРТАТИСЯ ДО СВОЄЇ КРАЇНИ — ПАПСЬКИЙ ЛИСТ ЯК АЛІБІ ПЕРЕД ВІРНИМИ — ЧЕРЕЗ ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ ВІЖАТЬ КОНТАКТИ МІЖ КУРІЄЮ І КРЕМЛЕМ.

При статті фото: Папа і Митрополит.

Інтересна розповідь, як відбулося звільнення Митрополита з табору; опис його подорожі з концтабору до Москви і подорож з Москви до Італії.

Про проблему повертуту Митрополита на Україну часопис пише:

Неда сумнію, що питання повертуту Митрополита в його рідні сторони не є під сучаску пору актуальне. Може воно стане актуальним після Собору, або й зосія ні. Вже в перших днях перебування Митрополита в Римі приписували йому такий вислів: «Я вертаюся назад, вільний чи в кайданах!» Нещодавно в одній розмові він має так висловитися: «Я є підлеглим. Якщо ж іде про мене, я хочу вертатися». На питання, куди він хоче вертатися, у Москву? до Львова?, він сказав: «Я не знаю, може знов до концентраційного табору...»

Він думає про Україну, про свою діцезію, свою церковну провінцію, про свою розсипану отару. «Що скажуть вірні? Що вони думатимуть про мене? Скажуть, що я втік! Це може служити пропагандою проти мене, проти Церкви...» Лист Папи, що йому передав о. Вілелебранде, Митрополит переслав на всякий випадок через довірену особу з Москви до Львова, щоб вірні мали доказ, що він поїзав до Риму, бо так хотів Папа.

При статті таке зауваження:

Всі дати, факти і цитати зібрало й подало до відома пресо-ве агентство *Katholische Nachrichten Agentur*.

Münchener Katholische Kirchenzeitung, тижневик, орган мюнхенської архидіцезії, Мюнхен, 17. II. 1963.

Стаття п. з. МИТРОПОЛИТ СЛІПИЙ НА ВОЛІ.

Про здогадні мотиви, що спонукали совєтський уряд випустити Митрополита на волю, часопис пише:

Спостерігачі бачать у звільненні Митрополита дальший крок совєтського уряду на шляху, що веде до кан'язиння дипломатичних стосунків з Апостольським Престолом. Але при тому беруть до уваги також пропагандистські наміри большевиків. Офіційна версія Москви така, що звільнення Сліпого є актом доброї волі совєтського уряду відносно Апостольської Столиці.

Münchener Katholische Kirchenzeitung, тижневик, орган мюнхенської архидіцезії, Мюнхен, 23. II. 1963, стор. 1 і 2.

Стаття надіслана з Риму пресовим агентством *Kathpress* п. з. ДОВКОЛА ЗВІЛЬНЕННЯ ЙОСИФА СЛІПОГО. При статті велика фотографія Митрополита з Папою на 1-ій сторінці, під нею підпис: СПРАВДІ ПАМ'ЯТНА АВДІЄНЦІЯ.

Стаття нагадує, що журналісти звітодавці соборових нарад почули вперше прізвище Митрополита Сліпого з уст Кир Івана Бучка 31 жовтня 1962 на зустрічі німецькомовних представників преси:

Архиспископ Бучко назван Митрополита Сліпого великим не-присутнім Собору. «І можна мати враження — говорив Кир

Бучко —, що деяким колам приємніше, коли ніхто цього призначення не знає і коли вони взагалі не чують про переслідувану Церкву». Але тоді ледве чи хто з журналістів запам'ятав це призначення і майже ніхто не звертав уваги на поширювані листочки і брошури.

В дальшому є мова про акцію кардиналів Бса і Тести для визволення Митрополита.

В тому самому номері тижневика є ще одна замітка про Митрополита п. з. **КАРДИНАЛЬСЬКА ПІДНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО АРХІЄПІСКОПА.**

Münchener Katholische Kirchenzeitung, тижневик, Мюнхен, 10. III. стор. 2.

Передрук спогаду д-ра Гробауера п. з. **Я БУВ З АРХІЄПІСКОПОМ СЛІПИМ У СИБІРУ.**

Die Welt, щоденник, Берлін-Гамбург, 13. II. 1963.

Стаття власного кореспондента з Риму з дати 12. II. 1963 п. з. **ЧИ ЗМЕНШЕННЯ НАПРУЖЕННЯ У ВАТИКАНСЬКО-СОВЕТСЬКИХ ВІДНОСИНАХ? — ВИЗВОЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА СЛІПОГО ОЦІНЮЮТЬ ЯК ПЕРШИЙ КРОК НА ЦЬОМУ ШЛЯХУ.**

Як повідомляють з достовірних джерел, Митрополит не був висланий примусово з Советського Союзу. Він приїхав до Риму з советським паспортом і буцім має намір повернутися після закінчення Собору до Львова, місця свого уряду.

Echo der Zeit, тижневик, 17. II. 1963.

Повідомлення з Риму про визволення Митрополита і його приїзд до Італії п. з. **МИТРОПОЛИТ СЛІПИЙ НА ВОЛІ.**

Спостерігачі припускають, що Совети бажали б визволення Митрополита просунути вперед справу кив'язання дипломатичних стосунків з Апостольським Престолом. Але досі ще ніщо не вказує на те, що звільнення Митрополита означає також реституцію Уніятської Церкви. Як кажуть, Папа має намір підвищити Сліпого на найближчій консисторії до гідності кардинала. Він є мабуть одним з кардиналів, призначених покищо «ін пекторе».

Echo der Zeit, тижневик, 28. IV. 1963.

Стаття п. з. **НА ВОЛІ.** Підзаголовок: **ЗУСТРІЧ З УКРАЇНСЬКИМ МИТРОПОЛИТОМ СЛІПИМ.**

При статті фотографія Митрополита.

Зміст статті: Перебування Митрополита в Гроттаферраті і початки його діяльності в Римі.

Замітка редакції, що стаття написана на основі інформації «від одного українського теолога з Риму».

Geistlicher, ілюстрований тижневик. Кельн. 21. IX. 1963, стор. 3.

Випуск присвячений Соборові, і нагоди відкриття його другої сесії. Між ілюстраціями, що зображують сцени з Собору, — великий гарний портрет Митрополита з таким підписом:

Оце 71-річний Митрополит Йосиф Сліпий, архієпископ Львова, якого більшовики випустили несподівано з початку цього року на волю, після 18-річного ув'язнення. Він є одним з тієї великої групи українських священиків, що були арештовані в квітні 1945 і присуджені до примусових робіт у Сибіру, бо не хотіли відщуритися від Риму і підпорядкувати себе патріярхові Москви.

Europäische Bewegung, політичний щомісячник, Ганновер, випуск за березень 1963, стор. 191.

В рубриці ЦЕРКВА ПІД СУЧАСНУ ПОРУ — довша замітка з інформаціями про звільнення Митрополита, його приїзд до Італії, авдієнцію у Папи Іоана XXIII, про його мучеництво.

Salesianische Nachrichten, орган Салезіянських Співробітників у Німеччині, Мюнхен, двотижневик, випуск за квітень 1963, стор. 17.

Статейка про Службу Вожу, яку відправлено в Римі в лютому 1963, «щоб подякувати Богу, за визволення безстрашного Митрополита України, Архієпископа Йосифа Сліпого».

На тій самій сторінці фотографія: Митрополит з Кир Андрієм Сипеляком.

Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart, Мюнхен, 23 1963. Журнал видає Німецько-Українське Товариство.

На обкладинці фотографія Митрополита з Папою. На початку зошита (стор. 97-98) стаття п. з. ПРИМАС УКРАЇНИ НА ВОЛІ.

Друга стаття на стор. 99-100: ЗУСТРІЧ З АРХІЄПІСКОПОМ СЛІПИМ В СИБІРІ. Передрук спогаду д-ра Франца Гробауера.

Австрійська преса

Volksblatt, щоденник, Відень, 12. II. 1963, стор. 2.

Стаття п. з. ПРИМАС УКРАЇНИ ЗВІЛЬНЕНИЙ З СОВЕТСЬКОЇ ТЮРМИ ПІСЛЯ 18 РОКІВ.

На 1-ій сторінці дві фотографії: Митрополит з Папою і погруддя Митрополита з передвоєнних часів.

Крім інформації про несподіване визволення Митрополита і прийняття його Папою, є в статті міркування на тему зміни взаємовідносин між Ватиканом і Москвою:

Звільнення українського Архидиакона вказує на деяку зміну в стосунках між Ватиканом і комуністичним світом... Однак урядові кола Ватикану перестерігають, щоб у звільненні Єпископа не бачити ознак зміни ставлення комуністів до Церкви. Звільнення треба вважати за дипломатичний або політичний маневр, але ні в якому разі за зміну ідеологічних настанов комуністичних провідників.

Neues Österreich, щоденник, Відень, 12. II. 1963, стор. 2.

Допис з Риму п. з. ПРИМАС УКРАЇНИ ВИПУЩЕНИЙ НА ВОЛЮ -- АКТ ДОБРОЇ ВОЛІ КРЕМЛЯ.

В дописі читасмо м. ін.:

Речник української Колегії в Римі подав до відома, що Архидиакон Сліпий тортурували в тюрмі в жахливий спосіб... Несподіване звільнення високого католицького достойника дає привід до різних здогадів і погіршок. Однак церковні кола раз-у-раз підкреслюють, що деяка зміна у відносинах між Ватиканом і комуністичним світом ніяк не означає кінця напруження між Католицькою Церквою і Кремлем. Все таки є певні ознаки поліпшення взаємовідносин. У Ватикані пояснюють звільнення як примирливий жест Москви до Церкви і вважають за правдоподібне, що також у сателітських державах комуністичні провідники підуть за прикладом Кремля і випустять з в'язниць священиків.

Neues Österreich, щоденник, Відень, 23. II. 1963, стор. 3.

Спогад д-ра Франца Гробауера про зустріч з Митрополитом п. з. ОПОВІДАННЯ ОЧЕВИДЦЯ — ЗУСТРІЧ З АРХІЄПИСКОПОМ СЛІПИМ В КАТОРЗІ ПІВНІЧНОЇ ТУНДРИ.

Стаття була передрукована цілим рядом газет.*)

Tiroler Nachrichten, Інсбрук, 2. III. 1963, стор. 8.

Передрук спогаду д-ра Гробауера п. з. ЗУСТРІЧ З АРХІЄПИСКОПОМ СЛІПИМ У СИБІРІ.

Швайцарська преса

Die Weltwoche, Цюрих, тижневик, 22. II. 1963, стор. 13.

Стаття Вернера Шарндорфа під заголовками: ХРУЩОВ ДИВНИЙ ПРИЯТЕЛЬ ЦЕРКВИ — КОЛИШНИЙ ПЕРЕСЛІДУВАЧ УКРАЇНСЬКИХ ЄПИСКОПІВ — ЗВІЛЬНЕННЯ АРХІЄПИС-

*) Переклад статті Читачі знайдуть на стор. 104—108.

КОПА СЛІПОГО І ЙОГО ПОДОРОЖ ДО РИМУ ДОСІ НЕВИЯСНЕНІ.

При статті фотографія Митрополита.

Зміст: Від двох літ Хрущов намагається грати ролью приятеля Церкви. Звільнення Митрополита Сліпого є кульмінаційним пунктом залищання Хрущова до Церкви. Автор нагадує факти минулого: арешт українських владик, скликання львівського «синоду», ліквідацію Української Церкви. Так виглядала діяльність Хрущова на церковному полі в Україні.

В статті багато невірних і баламутних відомостей.

La Tribune de Genève, Женєва, щоденник, 25. II. 1963, стор. 1.

Стаття п. з. ХРУЩОВ ПРИЯТЕЛЬ ЦЕРКВИ? -- ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВЛАДИКИ.

Автор: Вернер Шаридорф. Стаття ідентична з його статтею у «Вельтвохе» від 22. II. 1963.

Французька преса

La Croix, католицький щоденник, Париж, 13. II. 1963.

Стаття про обставини звільнення Митрополита на основі повідомлення католицького пресового бюра.

Sud-Ouest, щоденник, Бордо, 14. II. 1963.

Стаття п. з. ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА СЛІПОГО.

При статті велике фото Митрополита.

Зміст: Інформації про несподіване звільнення Митрополита і його життєпис; між українськими емігрантами в Тулузі панує велика радість; католицькі кола думають, що після звільнення Митрополита прийде тепер на чергу розв'язка справи кардинала Мінденті і архиспископа Берана.

La Croix, католицький тижневик, Тулуза, 17. II. 1963.

Стаття і фото Митрополита. Заголовки: ВИПУЩЕНИЙ НА ВОЛЮ УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ЛЬВОВА БУВ ПРИЙНЯТИЙ ЙОГО СВЯТИСТІО ПАПОЮ — ЗВІЛЬНЕННЯ С ВЕЛИКОЮ ПОДІЄЮ.

Courrier Français, щоденник, Бордо, 23. III. 1963, стор. 2.

Стаття п. з. ЗВІЛЬНЕННЯ КИР СЛІПОГО.

Змістом статті є куліси звільнення Митрополита з концтабору, його подорож до Москви і з Москви до Італії. С це повідомлення міжнародного пресового агентства КІРА, ідентичне з тим,

що його німецькій пресі передало пресове бюро *Katholische Nachrichten Agentur (KNA)*.

Match, ілюстрований «магазин» великого формату, Париж, 23. II. 1963, стор. 70—73.

Велика, живо написана стаття п. з. ВІН ДОВІВ ДО ПІЛАЧУ СВЯТИНОГО ОЦЯ Підзаголовок: ПІД ПОКРОВОМ НОЧІ АРЕШТУЮТЬ ЧОТАЙКИ ЄПИСКОПА - НАПРИМ: ВОРКУТА.

Величезне фото, що займає дві сторінки журналу: Папа і Митрополит у спільній молитві. Чотири знімки меншого формату.

Автор статті Роберт Серру (*Robert Serrou*) каже, що історія звільнення Митрополита з табору, його подорож до Риму, його несподіваний приїзд до Гроттафerratи і вечірия аудієнція у Папи — це сценарій драматичного фільму. Зміст цього фільму він переказує інтересно й барвисто. Подіє також життя Митрополита, говорить про етапи знищення Української Церкви, про переслідування духівництва, арешт і депортацію ієрархів.

Але ніщо і ніколи не зламало його вірності Петровій Столиці. Він залишився глухим на всі умовляння: «Порвіть зв'язок з Ватиканом, що тягне вас до темряви. Поверніться в обійми справжньої матері: до російської православної Церкви».

Однак Україна не є одинокою країною, що записалася на сторінках мартирологі мовчазної Церкви.

Дальше короткий опис переслідувань Католицької Церкви в Совегах, Китаю, північній Кореї, Естонії, Латвії, Литві, Румунії, Болгарії, Албанії.

А втім, незважаючи на цю покуру картину, родиться промінь надії. Натиск кліщів послаблюється. Звільнення українського архієпископа Львова є першим конкретним доказом, що Москва бажає розрядити напруження відносин з Апостольською Столицею.

La Documentation Catholique, Париж, 3. III. 1963, стор. 302.

Цей католицький двотижневик передруковує тексти важливих документів з життя Церкви.

На обкладинці фотографія Митрополита з Папою. В середині журналу, під заголовком ЗВІЛЬНЕННЯ КИР СЛІПОГО, передрук повного тексту двох статей: 1) статті з *L'Observateur Romain* від 11-12. II. 1963 про приїзд Митрополита і прийняття його Папою; 2) статті з *La Croix* від 13. II. 1963 про обставини звільнення Митрополита на основі комюніке *L'Agence France-Presse*.

Бельгійська преса

Католицький французькомовний щоденник *La libre Belgique*, Bruxelles, присвятив справі Митрополита п'ять великих статей.

La libre Belgique, щоденник, Брюссель, 21. II 1963, стор. 1 і 2.

Допве з Риму п. з. ЗВІЛЬНЕННЯ КИР СЛІПОГО. МИТРОПОЛИТА УКРАЇНЦІВ -- ПІСЛЯ 13 РОКІВ ТЮРМИ -- КАЖУТЬ, ЩО ВАТИКАН СПОДІВАЄТЬСЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ТАКОЖ ІНШИХ ВЛАДИК, ВІРНИХ РИМСЬКІЙ ЦЕРКВІ.

Зміст: Несподіваний приїзд Митрополита до Риму; про Службу Богу в Гроттаферраті з приводу його 71-річчя; Ватикан і Митрополит здементували поширені пресою відомості; про стан здоров'я Митрополита, який нікого не приймає і мовчить. У Ватикані готуються до того, що велід за звільненням Кир Сліпого наступлять звільнення з тюрми інших владик в комуністичних країнах. Це мабуть є головний мотив, що спонукує церкву чинити зберігати мовчання про важкі обставини життя Кир Сліпого під час його довгої неволі. Про дальшу долю Митрополита нічого не відомо. Відомо лише, що він приїхав з совєтським паспортом, що дає йому змогу повернутися назад. Роль Секретаряту для єдності християн. кардинала Тесті і російських спостерігачів на Соборі в заходах, що допровадили до звільнення Митрополита.

Цей владика зображає своєю особою історію Української Католицької Церкви: переслідування, боротьба, каторжні роботи, тюрма і кров. Може колись Хрущов скаже, для чого він випустив на волю Кир Сліпого, що дучився на Сибірі. У Ватикані кружляють погосеки, що на найближчій консисторії Папа віднесе цього владика до кардинальської підности.

La libre Belgique, Брюссель, 14. III. 1963, стор. 1.

Допве з Риму п. з. ДОЛЯ УНІЯТСЬКОЇ ЦЕРКВИ В СССР -- ОФІЦІЯЛЬНО РОЗВ'ЯЗАНА, ВОНА ЖИВЕ В КАТАКОМБАХ.

В зв'язку з визволенням Митрополита кореспондент інформує про переслідування Української Католицької Церкви. Переказує здогади, що кружляють по Римі про дальший розвиток взаємовідносин між Ватиканом і Совєтським Союзом.

La libre Belgique, Брюссель, 16-17. III. 1963, стор. 1 і 2.

Допве римського кореспондента про східню політику Ватикану п. з. ПАПА І СХІД -- КИР СЛІПОМУ МАЄ БУТИ ДОРУЧЕНА СПРАВА СТОСУНКІВ З РОСІЄЮ.

Пани Йоанкові приписують намір зробити з героїчного Примааса України експерта для східніх справ на послугах Апостольської Столиці, для майбутніх контактів з країнами комуністичного блоку.

La libre Belgique, Брюссель, 3. IV. 1963, стор. 1.

НЕБУВАЛА ОДИССЕЯ КИР СЛІПОГО З СИБІРСЬКОГО ТАБОРУ ДО РИМУ.

Повідомлення пресового бюро КІРА про куліси звільнення Митрополита, надіслане Женевським кореспондентом.

La Libre Belgique, Брюссель, 4. IV. 1963.

Фото: Митрополит в оточенні Кир Бучка і Кир Германюка. Посилаючись на статті в попередніх номерах часопис пише: ОЦЕ МИТРОПОЛИТ, ЦЮ ЗА СВОЮ ВІРНИСТЬ ПРИМОВІ ЗАПЛАТИВ ЦІНУ 18-РІЧНОЇ КАТОРГИ.

De Gazet, Антверпен, 11. II. 1963, стор. 1 і 8.

Щоденник флямандською мовою. На першому місці 1-ої сторінки стаття з великим заголовком: ПІСЛЯ 18 РОКІВ СИБІРСЬКОЇ КАТОРГИ УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ, ВЛАДИКА СЛІПІЙ, ВИПУЩЕНИЙ СОВСТАМИ НА ВОЛЮ — ВЛАДИКА СЛІПІЙ ПРИЙНЯТИЙ ПАПОЮ.

Geloof en Leven, Leven (Louvain), щомісячник ОО. Редемптористів флямандською мовою. Випуск за травень 1963, стор. 99-103.

Стаття п. з. ВІСТІ З УКРАЇНИ, при статті фото Митрополита з Папою.

В статті інформації про звільнення Митрополита і його авдієнцію у Папи. Переслідування Церкви в Україні. Уривки зі спогадів д-ра Гробауєра.

Інша преса

Sunday Telegraph, тижневик, Лондон, 12. V. 1963.

Допис з Риму п. з. ВАТИКАНСЬКІ КОНТРОВЕРСІЇ ДОВКОЛА ВЛАДИКИ.

Зміст: Митрополит хоче вертатися до свого народу. Папа розуміє і схвалює це рішення, але, з другого боку, воно ставить у клопітливше становище Ватикан, який, щоб добитися звільнення Митрополита, обіцяв совєтському урядові, що він ніколи не вернеться на Україну.

ABC, Мадрид, 2. VI. 1963, стор. 66.

Іспанський ілюстрований журнал. На 66-й сторінці стаття п. з. КАРДИНАЛИ ІН ПЕКТОРЕ ІОАНА ХХІІІ.

При статті фотографії Митрополита і архієпископа Берана.

Dziennik Polski, Лондон, 13. V. 1963, стор. 1 і 4.

Щоденник польської еміграції. Стаття п. з. МІНДСЕНТІ НЕ ХОЧЕ ВИЗДИТИ, СЛІПІЙ ХОЧЕ ВЕРТАТИСЯ — БОРОТЬБА СУМЛІНЬ ДВОХ АРХИПАСТІРІВ.

Зміст: Два питання приковують тепер увагу керівних органів Ватикану: відмова кардинала Міндсенті вихати з Угорщини

ни і рішення архієпископа Сліпого вертатися до краю. Посилаючись на інформації римського донесувача тижневика «Сандей Телеграф», польський еміграційний подешник твердить, що Митрополит був звільнений советським урядом з тюрми під умовою, що він ніколи не повернеться до краю. Однак, незважаючи на те, Митрополит хоче вертатися до своїх вірних, ризикуючи арештом і висилкою до концтабору.

Россия и Вселенская Церков, російський католицький двотижневик, видаваний Східнім Християнським Осередком, Брюссель, травень 1963.

На обкладинці фото Митрополита з Папою з таким підписом: СВЯТИШИЙ ОТЕЦЬ ПРИЙНЯВ 10 ЛЮТОГО 1963 УКРАЇНСЬКОГО МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА СЛІПОГО, ІСПОВІДНИКА ВІРИ, ЩО ПРИБУВ ДО РИМУ ПІСЛЯ 18-РІЧНОГО ПЕРЕБУВАННЯ В СИБІРСЬКИХ КОНЦТАБОРАХ.

II

ПОГЛЯД НА МИНУЛЕ

*«Чи через води йтимеш. Я буду при тобі,
чи крізь ріки, — тебе не затоплять,
чи підеш крізь вогонь, — не попечешся,
і полум'я тебе не обпалить».*

(Книга Ісаї, 43, 2)

*«Тому прошу я вас: не падайте духом
з приводу мого горя, що його терплю за вас,
бо воно — наша слава».*

(Послання Ап. Павла до Ефесян, 3, 13)

Хресний шлях, що тривав 18 років

Світ стоїть перед загадками: звідкіля, яким чином, завдяки кому... — Що знало українське громадянство про каторжний період життя Митрополита — Одинокі реліквія мучеництва — Друковані спогади спів'язнів — Західні журналісти не знають підсоветської дійсності — Свідчення очевидця — Хресний шлях довжиною на вісімнадцять років

Ледве пролунала по всьому світу неймовірна вістка, що Митрополит на волі та що прибув уже до Риму, зараз же з першого дня перед міжнародною пресою постало питання, над розв'язкою якого журналісти почали ламати собі голови. Власне кажучи, це не було одне питання, а цілий ряд складних питань, що зазублювалися між собою і творили нерозв'язний вузол загадок і тасмниць. Всі ці загадки, всі «звідкіля, яким чином, завдяки кому» відносилися до 18-річного каторжного періоду життя Митрополита та до справи його визволення.

Для повноти: треба ще додати, що ламали собі голови не тільки журналісти й політики. Ламала собі голову вся широка громадськість, що стежить за подіями в світі. Кожен пересічний обиватель кожної західної держави хотів знати «що, як і чому». Примас України приїхав до Риму — повідомляли телефонограми, телеграми, каблограми. Але звідкіля приїхав? Був арештований більшовиками 11 квітня 1945 року у Львові й вивезений ними на схід. Куди вивезений? Де перебував протягом 18 років? Де жив, в яких обставинах жив, як з ним поводитися? Невже людина, до того ж людина на такому високому становищі може пропасти майже на дві десятки років немов голка в копиці сіна? Ніхто у вільному світі не був з ним у контакті, ніхто навіть напевне не знав, чи він ще живий та що з ним діється, і нагло він з'являється в Римі?! Як міг Митрополит відбутися

подорож з тієї далекі засекреченої місцевості аж до Риму і ніхто про це не дізнався, ніхто його в дорозі не спостеріг? Адже хтось мусів це підготувати, зааранжувати, коло справи визволення заходитися... І, нарешті, найтрудніша загадка, справжня містерія: чому більшовики дозволили Митрополитові виїхати з Советського Союзу? Міндсенті, Беран не могли й досі прибути на Собор, хоч з Будапештом і Прагою хіба легше добалакатися ніж з советським урядом, — а голову Української Католицької Церкви, найбільш з усіх християнських Церков Кремлеві ненависної, випускають на волю? Як це пояснити? І звільняють його саме в той час, коли здійснюють протирелігійну акцію? Яка в цьому логіка, де послідовність? І робить це Хрущов, той самий Хрущов, що цю Українську Церкву зруйнував? Чи правда, що між Ватиканом і Кремлем існують контакти, що провадяться переговори, щоб знайти якийсь «модус вівенді»? Яка ж може бути площина порозуміння між Католицькою Церквою і атеїстичним комунізмом?!

Так міркували широкі кола й чекали пояснень від преси. Ніхто нічого не розумів. Світ хотів мати відповідь на такі питання:

Перша проблема: доля Митрополита під час його перебування по той бік залізної заслони. Де був, які мав умови життя, як до нього ставилися? Чи справді був увесь час ув'язнений? Як він це витримав, яким чудом врятувався від смерті? Як він тримався фізично й морально?

Друга проблема: визволення Митрополита. Як воно сталося? Хто його повідомив, що виходить на волю? Як Митрополит відбув подорож з місця заслання до Італії?

Третя проблема: куліси справи визволення. Хто коло цієї справи заходився? Кому це треба завдячити? Які закулісні події передували й обумовили звільнення Митрополита?

Четверта проблема: що спонукало советський уряд випустити Митрополита на волю та дозволити йому виїхати за кордон? Скільки правди в поголосках про контакти між Ватиканом і Москвою?

Підімо за порядком і розгляньмо насамперед голоси преси про каторжний період життя Митрополита. Але спершу пригадаймо, що знало про цей період українське громадянство поза межами батьківщини.

Фактично воно знало дуже мало. Відомо було лише, що Митрополита судили в Києві та що присудили його до тю-

ремного ув'язнення і каторжних робіт на вісім років. Ще не минув термін кари, як його знову віддали під суд і згодом ще раз і ще раз, так що судили його, мабуть, чотири рази й кожного разу прибавляли йому дальші роки каторги. Відомо також було, що ці нові присуди мали зв'язок з рішучою відмовою Митрополита відректися від своєї віри й Церкви, до чого советська влада спокушувала Первоісрарха принагідними обіцянками та всілякими засобами натиску.

В пастирському посланні українського єпископату з приводу 70-річчя Митрополита сказано: «Ми не знаємо докладно, які страхіття довелося пережити Митрополитові Йосифові. Довгі роки не було взагалі жодної вістки від нього».*) Коли українські владики не мали певних відомостей, то годі дивуватися, що не мали їх еміграційна преса й громадянство. Для прикладу зачитуємо два голоси українських часописів більш-менш з того самого часу. Нью-йоркська «Свобода» від 1 лютого 1962 в передовій статті п. з. «До 70-річчя Митрополита Йосифа Сліпого» писала: «Згідно з останніми повідомленнями, митрополит Йосиф Сліпий перебуває у в'язниці в Києві». Всупереч цьому едмонтонські «Українські Вісті» від 20 листопада 1961 інформували, що «митрополита Йосифа Сліпого, який перебував деякий час в центральній в'язниці в Києві, знову вивезли з України в Розаївку. Вістку одержано в листі з України, висланому з кінцем жовтня». Часопис пояснював, що існують дві місцевості з назвою Розаївка: одна в Казахстані, друга в Мордовській Автономній Республіці. До котрої Розаївки мав би бути засланий Митрополит, — невідомо.

За весь час заслання Митрополита продерся крізь залізну заслону на Захід тільки один безсумнівно автентичний документ, що стверджував місце його перебування. Цим документом був власноручний лист Митрополита від 14 березня 1956 р. до о. Михайла Лади у Відні. На конверті адреса висилаючого кирилицею і латинкою, написана рукою Митрополита: Єнисейський Край, о. п. Кузьмінка, Маклаково, Сліпий Йосиф — *Krasnojescjskyj Kraj, Post Kuzminka, Maklakowo, Slipyj Josef*. Лист прийшов повітряною поштою, на конверті приклейка *PAR AVION*. Дивним дивом він просмикнувся крізь цензуру. До речі, адреса висилаючого уможливила папі Іїєві XII вислати Митрополитові привітання з нагоди сорокових роковин його священства.

* Shepherd in Chains, Philadelphia 1962, стор. 11.

Лист Митрополита до о. Лади — короткий. Починається він євангельським зверненням:

Дорогий Брате!

Після чого подяка за пам'ять і отриману посилку:

Сердечно дякую за пам'ять і таку велику жертву та поміч. Нехай найвища Молитва буде відплатою. На жаль, прохаю не посилати більше, щоби й так не ускладнювати мого положення. Христос з Вами. Йосиф М.

Для нещасних жителів советських концтаборів кожна додаткова крихта хліба, кожне зерно крупи мали безцінну вартість. Проте Митрополит «на жаль» просить нічого йому не посилати. Можна собі уявити, яку біду стягала на його голову кожна посилка. Краще помирати від голоду, ніж наражатися на нові допити, нову сваволю...

Тримаєте в руках цей лист, чи, власне кажучи, коротеньку записку, написану чітким і гарним почерком на поганому советському папері. Митрополит уже на волі, у ватиканському палаці, а проте серце у вас щемить від хвилювання. Подумайте: один короткий лист, єдиний безпосередній контакт з вільним світом, єдиний безсумнівний знак життя запротореного Архипастиря за довгих 18 років! Справжня свята реліквія періоду його мучеництва. Коли св. апостол Павло був ув'язнений в Римі, він міг свобідно контактуватися з заснованими ним християнськими громадами в Малій Азії та на узбережжях Егейського моря. Писав їм довгі листи чи, власне кажучи, диктував їх своєму секретареві, приймав посланців, що приїздили по нові інструкції і привозили йому «дари любови». І ці Павлові тюремні листи не були коротенькими повідомленнями особистого змісту. Послання ув'язненого Апостола — до ефесян, до колосян, до филип'ян, до Филимона — це глибокі теологічні трактати й водночас програма християнського життя та всілякі доручення практичного характеру для громад неофітів. Ніхто цим контактам не ставив перешкод. Це було за Нерона... А сьогодні...

Посередні відомості про Митрополита мали лише релятивну вартість. Джерелом інформацій були здебільшого листи з Галичини. Після смерті Сталіна багато галичан, що відбули каторгу, між ними певна кількість українських священиків, вернулися на рідну землю. Деякі з них зустрілися з Митрополитом в тюрмах або лагерьох, інші чули про нього від сів'язнів. Після повороту з заслання до Галичини

вони в листах до родичів або до приятелів, що виїхали раніш на еміграцію, згадували про Митрополита, але, зрозуміла річ, робили це дуже обережно, завуальованими натяками. Ці відомості були такі недокладні, що на їх основі неможливо було встановити час і місце перебування Митрополита. Ще меншу вартість мали неперевірені чутки з анонімних джерел, що переходили з уст в уста.

Більш гідним довір'я джерелом інформації про Митрополита були друковані спогади колишніх советських в'язнів, що мали щастя після свого звільнення опинитися в країнах Західньої Європи. Якщо їхня одиссея по советських каторгах перехрещувалася на певному, коротшому чи довшому, етапі з Митрополичою страшною мандрівкою, вони відмічали це в своїх статтях чи книгах. На жаль, такого матеріялу було небагато.

Згадаймо на першому місці книгу італійського священника-сзуїта п. з. «Ватиканський шпигун». Її автор, о. П'єтро Леоні, був під час другої світової війни військовим капеляном італійського армійського корпусу, що під командою фельдмаршала Мессе боровся на південному відтинку протисовєтського фронту, себто на Україні. Після війни о. Леоні залишився як душпастир в Одесі при тамошній католицькій церкві, з наміром провадити місіонерську діяльність між населенням. Підготовлявся до неї пляново вже здавна: вивчив українську й російську мови, знав літургію і спірітуалітет Східньої Церкви. Після кількох місяців місіонерства отця Леоні арештували й присудили до каторжних робіт на 25 років. Обвинуватили його в «шпигунстві на користь Ватикану», – звідсіля іронічний заголовок його спогадів. В 1955 р. о. Леоні був репатрійований і, повернувшись в Італію, написав згадану книгу, що вийшла друком 1959 р. В ній автор, крізь призму особистих переживань, змальовує геєнну католицьких священників та взагалі віруючих людей в Советському Союзі.

Шляхи Митрополита й отця Леоні збіглися до купи тільки на короткий часок. Було це в етапній тюрмі в Кірові, на північний схід від Москви, в Російській Советській Республіці. У згаданій тюрмі збирали з усіх частин Советського Союзу засуджених на каторжні роботи і звідтіля відправляли їх групами до конітаборів Північного Полярного Кола. Дати зустрічі автор книги не подає, але з контексту виходить, що було це в перших днях вересня або в перших днях жовтня 1947 року. Варто навести кілька речень, яки-

ми о. Леоні змальовує житлові відносини в кіровській тюрмі.

З побуту в етапній в'язниці в Кірові залишилися в мене сумні спогади. Це були найбрудніша тюрма, яку мені довелося бачити. Блощиці розмножилися мільйонами і вночі було неможливо оборонитися перед ними, бо в камері було зовсім темно. Тільки тоді, коли розподіляли вечерю, приносили мізерну нафтову лампу, яку зараз же забирали, залишаючи нас на поталу паразитам, що в темноті стають неажерханями й агресивнішими. Три ночі, що я провів у цій в'язниці, були справжньою мукою. А втім, ще більших мук я зазнав від людських паразитів, від злодіїв.)*

В дальшому о. Леоні описує прикру пригоду з кримінальними злочинцями, які його брутально побили й обікрали. Свою зустріч з Митрополитом о. Леоні так змальовує:

Я зайняв місце на горішніх нарах. Почало смеркатися. Чую, що якийсь незнайомий мені голос кличе мене по імені. Старша людина з бородою стояла перед моїм ложем. Подав мені руку і сказав: «Йосиф Сліпий». Я ніколи досі його не стрічав, але я знав добре, хто він. Я навіть контактувався з ним з Одеси в 1944 р., коли він був найменований на львівського архієпископа й митрополита. Це була для мене велика радість, але водночас і великий біль опинитися тут разом з моїм Митрополитом, що став каторжником прикованим до галери Ісуса Христа.**)

В Кірові о. Леоні зустрівся також з єпископом М. Чарнецьким, з яким він був знайомий уже давніше, та з кількома католицькими священиками.

Пополудні дали нам харчів на чотири дні подорожі й ми рушили до залізничної станції. В нашій групі, що паравувала приблизно 40 осіб, було нас трьох католицьких священиків і двох владик. Це не погано: буде кому піклуватися про жертви комунізму... В Печорі обидвома єпископами і старому українському священикові казали висісти... Мене та інших відвезли до Воркути.***)

Зустріч отця Леоні з Митрополитом — це тільки короткий епізод, але який він характерний! Крім інформацій про перебування Митрополита восени 1947 в етапній в'язниці в Кірові та про те, що з Кірова відправили його до одного

*) P. Pietro Leon S. J.: „Spia del Vaticano”, Roma 1959, стор. 255.

***) Цитована книга, стор. 258.

***) Цитована книга, стор. 258—259.

з концтаборів над горішньою Печорєю, цей епізод каже нам дещо й про характер особи дії. Коли Митрополит дізнався, що до тюрми пригезли італійського священника, він сам підходить до новоприбулого і знайомиться з ним. Скільки в цьому жесті тактовності й християнської скромності, скільки доброзичливості до священника-співв'язня! А що можна сказати про отця Леоні? Він називає українського Архисерея «своїм Митрополитом», „*il mio Metropolita*“! Отець Леоні працював до свого ув'язнення душпастирем в Україні, отже Первоієрарха Української Церкви він вважає за свого зверхника. І говорить про нього з великою пошаною і любов'ю: він радіє з цієї ненадійної нагоди побачити свого Митрополита, але водночас боліє душею, що зустрівся з ним у такій трагічній ситуації.

Варто ще звернути увагу, що о. Леоні називає Митрополита „*Galotto di Gesù Cristo*“. Не можна, на жаль, віддати вірно одним українським словом цієї назви. „*Galotto*“ значить: раб прикований до галери. Назви «раб» о. Леоні вживає очевидно в тому самому значенні, в якому апостол Павло говорить про себе як про невольника й слугу Ісуса Христа. Рабом на Христовій галері називає о. Леоні Митрополита, бо Господь вибрав його, покликав на Свою службу і прикував до Своєї галери... І пійманий раб віддав себе всеціло в Господні руки...

Чи можна влучніше визначити життєве покликання Митрополита та його вірну службу?

До пізнішого періоду заслання Митрополита відноситься спогад, що був друкований в календарі «Світла» на 1961 рік.³⁾ Автор спогаду, що пише під псевдонімом Станіславський, розказує, що він перебував разом з Митрополитом протягом майже чотирьох років у одному з «таборів праці» Темняковського району Мордовської Автономної Республіки. Варті уваги такі його інформації про період спільного перебування з Митрополитом у каторзі:

Митрополит прибув до Темняковського району в серпні 1948 р. з таборів горішньої Печори. Його транспорт з далекої Півночі до Мордовії їхав через Україну. Поодинокі «лагпункти» Темняковського району розташовані були в гущавині лісу, в'язні жили в бараках. Митрополит мав хронічну недугу легенів і в нього майже постійно була температура вища ніж нормальна. Коли стан здоров'я Митрополита гір-

³⁾ Станіславський: «Митрополит у неволі», Календар Світла на 1961 рік, стор. 89—101, Видавництво ОО. Василіян, Торонто 1961.

шав, його відсилали до стаціонару, себто до лікарні. Преса і книжки появилася в концтаборі щойно після смерті Сталіна, до того ж часу не вільно було в'язням мати при собі жодного клантика паперу. Митрополит тільки дуже рідко отримував посылки. «Проте ділився кожною посылкою не тільки з близькими земляками, але й з усіма принагідними співжителями спільного барака». Час від часу Митрополит «зникав з табору»: його викликали на слідство. Так, напр., на весні 1953 р. заплели його у Київ «на додаткові допити, пробу її снокусу», — як каже автор спогаду. В неприсутності Митрополита приїхала до табору слідча комісія, до складу якої входили вищі офіцери, і допитувала в'язнів, зокрема про відношення Митрополита до православ'я і до російської православної Церкви. З Темняковського району перевезли Митрополита до Маклакова в Красноссейському Краю; звітля Станіславський отримав від Митрополита на Різдво в дарунку 100 карбованців.

Такими фрагментарними й недокладними відомостями мусіло задовольнятися українське громадянство: друквані спогади колишніх спів'язнів, листи від людей, що зустрілися з Митрополитом в тюрмах і лагерьох, чутки з других чи третіх уст — це були джерела інформації про запротосеного Первоіерарха. Українська преса ці відомості занотувала, наші люди жадібно їх ловили й подавали даліше. Бо ці вісті були підтвердженням, що Митрополит живе, ще живе, все ж таки ще живе...

Інформації на основі листів і друкваних спогадів були, як згадано, такі недокладні, що з них неможливо було встановити хронологію мандрівки Митрополита та нарисувати її маршрут. Відомі були лише назви деяких місцевостей, де Митрополит якийсь час карався, але не було відомо, як довго й коли там був, звідкіля прийшов, коли й куди його даліше відправили. Кіров, горішня Печора, Красноярський Край, Мордовська Республіка, Республіка Комі, Марійський табір Боїми, Розаївка... Від самих назв ставало моторошно. Коли ж ви брали в руки атлас, щоб розшукати ці місцевості на мапі, ви губилися в безкраїх просторах Північного Полярного Кола, Середньої Азії, Надволжжя, Сибіру... Хто мав живу уяву, тому ввижались снігові поля, тундри, непрохідні ліси, сибірські тайги, похмурі пустині і — скрізь однаково безнадійні барачні будинки для ресстрованих рабів. Відомо було, що Митрополита перекидають раз-у-раз з одного табору каторжних робіт до другого на віддалі сотень кілометрів. Інколи він повертався вдруге і

втретє до тієї самої місцевости, де вже раніше був засланий. При советських методах транспорту каторжників такі далекі подорожі — це невимовні тортури. Яка ціль і який сенс тягати в'язнів з місця на місце — це вже тасмашні садистичних переслідувачів.

Також конкретні обставини життя Митрополита на вигнанні були українському громадянству невідомі. Незвідомо було, якими вирафінованими засобами знущаються з нього та на якій роботі висмоктують з нього сили. Ні, конкретних фактів і подробиць ніхто не знав. Але що уявляє собою большевицька каторга, те знав кожен українець. Це ми «вивчили» основно ще в часах ліквідації «куркулів», примусової колективізації селянської власности і штучного голоду на Україні. Страхітливі відомості про нестерпні умови в таборах невольничої праці поширилися за «сжовщини», коли на засланні опинилися тисячі й тисячі представників української інтелігенції, письменники, вчителі, громадські діячі. Згодом те саме переживала Західня Україна, коли в першій фазі другої світової війни большевики арештували й вивезли масово національний актив. Майже кожен мав якусь близьку людину на засланні і кожен з нас знав, що советський політв'язень — це істота позбавлена елементарних людських прав і приречена на фізичне знищення, якщо не в катівнях ГПУ — НКВД, то на рабських роботах. Кожен українець знав, що каторга — це дно людської нужди й горя. Кожен чув про муки слідства і трагіфарс судової розправи, про жорстокість наглядачів, про терор і сваволю кримінальників, що становлять у концтаборах, як частина адміністративного апарату, упривілейовану клясу. Кожен знав, що з в'язнів висисають сили виснажливою працею при голодових пайках, на шахтах за полярним колом, при вирубці пралісів, на каналських роботах, серед тріскучого морозу, без відповідної одежі, без взуття. Кому Бог дав уміння живо уявляти людське горе й перейматися ним немов власним, в кого є дружне зрозуміння для терпінь фізичних і душевних ближнього, той відчував тортури ізоляції під час слідства і, мабуть, ще гірші тортури перебування в неймовірній тісноті, без однієї хвилини самоти й інтимности, в жахливому проміскуїзмі, серед бруду, безладдя і грубости оточення, часто всуміш з покидьками суснільства. Кожен з нас читав і чув і знав про огидні санітарні умови, про паразити, про лахміття на тілі, лахміття на барлозі, коротко кажучи, про обставини життя нижче всякого людського рівня.

Ніхто не робив собі ілюзій, що більшовики пошанували становище, вік і заслуги Митрополита та подбали для нього за полегшення і кращі обставини життя. Навпаки, можна було бути певним, що точно в таких же нелюдських обставинах, як кожен каторжник, карасться і Первоієрарх, тільки під ще строгішим доглядом, під ще жорстокішим утиском. Але конкретних фактів і деталей ми не знали, які саме моральні й фізичні муки судилося Митрополитові зазнати, пережити, витерпіти.

Зрозуміла річ, що чужоземна преса не мала навіть тих скупих відомостей про місця перебування і долю Митрополита на засланні, що їх мало українське громадянство. Годі за це на неї ремствувати. Але треба дивуватись її великій ігноранції в справах совєтського судочинства й совєтської каральної системи, можна мати до неї претенсії за її незнання підсовєтської дійсності.

В перших повідомленнях про прибуття Митрополита до Риму переважна частина газет писала, що Примає України «вийшов на волю з в'язниці», що його «звільнили з тюрми», «випустили з ув'язнення» тощо. Вже сама номенклятура вказувала на те, що співробітники часописів і пресових бюр не уявляють ясно, що таке совєтська каторга. Примусові рабські роботи в півдиких безлюдних просторах вони ставили нарівні з позбавленням волі у в'язницях західних держав. Дещо пізніше зустрічаємо вже в чужомовній пресі, побіч «в'язниці» і «тюрми», також вислови «концентраційний табір» і «табір праці». Але зі змісту статей виходить, що їх автори розцінюють ці табори по аналогії з таборами цивільних інтернованих у воєнний час. Трапляються вислови, що свідчать не тільки про ігноранцію, але й про цинізм. Наприклад, орган Італійської Республіканської Партії *La Voce Repubblicana* (Рим, 11/12. II. 1963, стор. 1) висловлюється про 18-річну каторгу, що Митрополит «проживав у Совєтському Союзі в деяких обмеженнях». Якби автор статті покуштував ці «деякі обмеження» хоча б протягом одного тижня, він напевне змінив би свою думку.

За недостатчею матеріялу світова преса мало писала про той період життя Митрополита, коли він був совєтським в'язнем. Аж дивно, що нікому з журналістів не прийшла в голову думка поглянути в один з численних компендій совєтознавства і прочитати в ньому розділ про систему рабської праці в Совєтах. Аджеж існує величезна бібліографія до питання совєтського тюремництва й величезна мемуарна література колишніх совєтських в'язнів. Але замість озна-

Йомитися з предметом і на основі вірогідних матеріалів змалювати обставини життя каторжника в ССРСР, репортери два тижні облягали грецький монастир в Гроттаферраті — в надії, що побачать Митрополита або довідаються від монахів, як він проводить день. Мабуть усі італійські журналісти й римські дописувачі світових органів думали й чекали, що Митрополит запросить їх на пресову конференцію і виступить на ній з ревеляціями про свої переживання за залізною завісою. Італійські журналісти не завдали собі навіть труду прочитати книжку о. Леоні «Ватиканський шпигун», надзвичайно багату на інформації про життя духівників-каторжників. Зацікавлення справою Митрополита було доброю нагодою пригадати широкій громадськості Заходу, яку роль грає в совєтській економіці робоча сила каторжників та якою кривавою ціною большевики перетворили відсталу в економічному, технічному й мілітарному значенні країну на світову потугу; було доброю нагодою пригадати всілякого роду західнім большевизанам, що совєтський режим спирається на нечуваному насильстві, горю і визиску. Але цієї нагоди преса західніх держав не використала. Те, що вона писала з приводу визволення Митрополита, доводить, які туманні уявлення панують і досі на Заході про відносини в Совєтському Союзі. Поза спецами-совєтознавцями, що вивчають історію ССРСР і проблеми большевизму, не знає цих справ не то освічений загал, але не знають їх навіть аси світової журналістики.

Дамо кілька конкретних прикладів, що ілюструють наївність і несерйозність підходу до проблем большевицького світу, зокрема до проблеми каторги, в статтях західніх журналістів.

В брошурах про переслідування релігії в Совєтському Союзі журналісти вчитали, що там діє і досі «мовчазна Церква», «Церква в катакомбах». Автори брошур мали, очевидно, на думці той факт, що, незважаючи на весь утиск і переслідування, живе віра в душах людських, живе любов до своєї переслідуваної чи силоміць зліквідованої Церкви, живуть і зберігаються давні обряди. Інформацію про «мовчазну Церкву» журналісти зрозуміли дослівно, себто повірили, що під большевицьким режимом існує і досі підпільна церковна організація, керована згори власною ієрархією. Вчитали, далі, журналісти або й почули від своїх інформаторів у Римі, що большевики обвинувачували Митрополита в нелегальних контактах з духовництвом та що за ці якими контакти совєтські суди добавляли Митрополитові додат-

кові роки каторги. На основі цих інформацій в головах деяких журналістів, що не мають поняття про совєтський світ, утворилися зовсім безглузді уявлення про обставини перебування Митрополита в каторзі. Вони прийшли до переконання, нібито Митрополит мав змогу керувати з концтабору підпільною Українською Церквою, організувати групи віруючих, висилати пастирські листи тощо. Ці нісенітничі повторюються в різних чужомовних газетах, що вказує на те, що автори статей черпали свої відомості з того самого джерела. В одному італійському ілюстрованому журналі читаємо, що Митрополит, як тільки приїздив до якогось табору, негайно і безпрополочно, *immediatamente*, встановлював зв'язок з духовництвом і відновлював підпільну церковну діяльність. Чужоземний журналіст уявляв собі, мабуть, що Митрополит після приїзду на нове місце заслання зараз же сідав за письмовий стіл, писав і розсилав обіжники з повідомленням про свою нову адресу та з дорученнями для священників і вірних...

Наведений приклад може служити пересторогою, що невмілою пропагандою можна заподіяти більше шкоди ніж користи. Большевицька дійсність, зокрема в ділянці релігійного життя, така жорстока, що її не треба підфарбовувати вигадками.

Але повернімося до західних журналістів. Візьмемо другий приклад, що доказує їх незнання совєтського світу, а то й взагалі недостачу відчуття реальности.

В низці чужомовних газет появилася відомість, що Митрополит перебував у в'язниці в маленькій камері, величиною в два на три квадратних метри; сидів у цій невеличкій камері, в якій не було де повернутися, з п'ятьма іншими в'язнями. А проте кожної ночі відправляв по т а й к и Службу Божу. Цю інформацію про неймовірну тісноту в камері й про тасми Служби Божі, що їх не підглянули ні співв'язні, між якими були напевне й шпигуни наслані адміністрацією тюрми, ні дозорці, повторили поважні часописи. Ідентичні деталі в різних пресових органах свідчать знову про те, що вищезгадана інформація походила з одного й того самого джерела. Деякі журналісти зрозуміли абсурдність такого опису й виправили його в тому напрямі, що співв'язнями Митрополита в цій невеличкій камері були самі священники. Отже не треба було, мовляв, ховатися з відправою Служби Божої, бо не було небезпеки доносу.

До речі, неймовірне «перенаселення» совєтських тюрем і концтаборів — загальновідомий факт. Не тільки в малих

в'язничних келіях, але й у великих залах, що трапляються в будівках барачного типу, — скрізь і всюди жахлива тіснота. Чим більше приміщення, тим більший в ньому штовп, нестерпніша задуха, гірший гармидер. По всій імовірності Митрополит, під час своєї довгої мандрівки по в'язницях і концтаборах, перебував у камерах різної величини. Отже інформувати чужоземну пресу про келію в два на три метри, як про загальний тип тюремного приміщення, — недоречно. Але це річ другорядна. Найбільш вражас брак поваги в розповідях про таємні Богослужби. Безсумнівним фактом є, що навіть у найтяжчих і найтрагічніших обставинах, в большевицькій каторзі і в націонал-соціалістичних концтаборах, відправлялася Божественна Літургія. Руками католицьких священників продовжувалась і повторювалась Жертва Спасителя на Голгофі. Але про це найвеличніше священнодійство, здійснюване за т а к и х умов, серед т а к о ї обстановки, належить говорити зі страхом Божим і притишеним голосом.

Про знання географії Советського Союзу говорить факт, що італійська преса, переказуючи, де Митрополит перебував на засланні, переплутує раз-у-раз Мордовську Республіку з Молдавською. Цілий ряд часописів подав неправдиву інформацію, боцім то Митрополит, після закінчення 70-го року життя, був звільнений з концтабору і проживав у крадих обставинах. Але жоден з часописів не пояснив, що навіть так зване вільне поселення під наглядом НКВД, десь у безлюдних просторах або між відсталим населенням, — нестерпна мука.

І не тільки незнання підсоветської дійсності: вражас в голосах преси про перебування Митрополита на каторжних роботах. Вражас також психологічна поверховість, вигідництво й лінощі серця сучасного західного журналіста, його літепла байдужість до чужої долі-недолі. Бо прапрос журналіст наспіх, не має часу й не хочеться йому вдумуватися в чужі переживання, він на все має готові штампи й стереотипні кліше. Однак справа Митрополита була така небувала, його трагедія переходила всі звичні виміри, її не можна було збути рутинною. Щоб віддати в статтях те, що Митрополит перейшов, треба було бодай на короткий часок, на один мент, вглибитися в значення вислову: ві с і м н а д ц я т и р і ч н а к а т о р г а. Треба було в уяві поставити себе в ситуацію князя Церкви-каторжника, ні, не князя Церкви, а в ситуацію людини, брата, ідентифікуватися з ним, співчувати йому, спів-страждати з ним. Головна увага

міжнародної преси пішла в напрямках сенсації і *politicum*, в напрямі політичних куліс справи і злочинних її наслідків, тоді як психологічне висвітлення проблеми каторги вийшло блідо й безкровно.

Правда, вся преса майже без винятку висловлює найвищий подив і пошану з приводу постави Митрополита на засланні: називає його «героєм віри» й підкреслює, що тяжкі випробування він переносив з великою гідністю. Але — характерна річ — між сотнями статей тільки в двох чи трьох заторкнене питання: як могла людина, до того ж людина немолода й слабкого здоров'я, витримати протягом вісімнадцятих років найбільші злидні й моральні муки? А в тих двох-трьох статтях, де є про це невиразна згадка, журналісти збувають оце капітальне питання двома-трьома словами. Тікають від нього, промовчують його. Або не розуміють, що значить зміст вислову: «вісімнадцятирічна каторга», або бояться проблеми, для якої немає природного пояснення. Ніхто з журналістів не ставить питання: якими духовими резервами розпоряджас людина, що могла та к е витримати? З яких джерел походить внутрішня сила, завдяки якій людина може перенести те, що переходить за межі людських сил і майже за межі людського розуміння?

Натяжки на надприродний аспект справи знаходимо тільки в двох-трьох статтях. «Хоч бун гворий на туберкульозу, він чудом витримав довгі роки заслання» — пише римський щоденник *Il Tempo* від 12. II. 1963 (підпис під фотографією). І в тому самому номері на 10-ій сторінці: «Перейшов героїчний шлях жертви й мучеництва... Багато українців у Римі вважають за справжнє чудо, що Митрополит міг витримати так багато мук». Аналогічно неапольський щоденник *Napoli-notte* від 12/13. II. 1963: «Між українцями, що живуть у Римі, багато є таких, які вважають за автентичне чудо, що Митрополит залишився в живих, хоч перейшов такі страждіння». Мілянський журнал *Gente* з 22. II. 1963, стор. 20, пише: «Віра й виняткова фізична витривалість дозволили йому подолати й найтяжчі випробування». Бачимо, які несміливі оці натяки на поміч Небес. Два часописи кличуть на свідків українців з Риму, третій підкріплює своє твердження про віру ще й «винятковою фізичною витривалістю». Тільки католицький часопис *Il Caroccio* з 10. III. 1963 розглядає в передовій статті справу Митрополита в надприродному аспекті.

Ось уривки статей, в яких мова про каторжний період життя Митрополита:

Corriere della Sera, 12. 11. 1963, стор. 5.

Відомість про суволення застала Митрополита в далекій азіатській оселі, куди він був засланий шість років раніше, і де, не користуючись жодним привілеєм свого високого становища, працював важко фізично в масі інших арештантів, аж поки не переступив межі віку, поза якою собстський тюремний регламент дає пільги.

Genes, 22. 11. 1963, стор. 18 і 20.

Підзаголовок статті: НА ПРИМУСОВИХ РОБОТАХ.

11 квітня 1945 р. советська влада арештувала п'ятьох українських католицьких єпископів, між ними Кир Сліпого, якого акт обвинувачення називав «ворогом народу». Так почалася жахлива одіссея владика, якого заслали на каторжні роботи в Сибір. В 1955 р. його звільнили з фізичних робіт і конфінували в одному селі поблизу Москви. Однак 1957 р. його знов арештували під закидом, що підтримує контакти з священиками та розсилає до них потайки пастирські листи. Вслід за арештом прийшло нове заслання в далекі азіатські території.

В ці довгі, нескінченно довгі роки Кир Сліпий був завжди замкнений в тісній тюремній камері, розміром в два на три квадратних метри, в яких крім нього були приміщені ще п'ять осіб. Співжиття в такій нестерпній тісноті було справжніми тортурами для всіх. Єпископ переносив завжди тяжке випробування з великою гідністю і релігійним жаром. Щоранку він відправляв у великій таємниці Службу Божу, при чому до Причастя вживав хліба, що його перевозував у великому секреті. Коли йому пощастило дістати від тюремних сторожів винограду, він витискав грона, щоб таким чином прийти в посідання кількох крапель літургійного вина. Бівтар спорядив собі з кількох малих дерев'яних столиків, що їх отримав від тюремних наглядачів, нібито вони потрібні йому до писання. Протягом цих 18 років владика переносив жахливі злидні, напр., він і його товариші недола не бачили ніколи шматка м'яса.

На початку минулого року комуністи робили на владика сильний натиск, щоб відрікся католицизму; обіцували йому, що в такому випадку став би патріярхом Москви. У відповідь на таку пропозицію єпископ мав сміливість вислати до уряду гострий протест, обвинувачуючи його в спробі корупції. При цій нагоді пояснив ще раз, для чого він не може прийняти подібну пропозицію, і в урочистий спосіб заявив своє «вірую».

Час від часу секретними шляхами приходили від нього відомості до Ватикану. Повідомилав, що кудисьбудь його заслали, він негайно засновував групи віруючих. Віра й виняткова фізична витривалість дозволили йому подолати навіть найтяжче випробування.

Time, Нью-Йорк, 22. II. 1963, стор. 70.

Конфікований в тісній келії з чотирма католицькими священиками, він відправляв Службу Божу потайки, вживаючи сухі шкурички хліба як гостії і вино з виноградних грон та родзинок, що їх для ферментації наливав водою в склянці.

INCOM, ілюстрований тижневик, Мілян, 10. III. 1963, стор. 16.

Для характеристики обставин, в яких жив Кир Сліпий як совєтський в'язень, вистачить сказати, що перебував роками в камері розміром лише в кілька квадратних метрів, при чому ділив її з іншими чотирма чи п'ятьма в'язнями. Щоб відправляти Службу Божу, само собою зрозуміло, крадькома перед своїми тюремними сторожами, він був примушений вставати серед ночі, щоб його не підлянули співтовариші камери. Щоб добути вино, він витискав кілька виноградних ягід, що їх отримував коштом Бог зна яких хитрощів та зберігав з любов'ю.

Meridiano 12, католицький двотижневик, Торіно, 1—15. IV. 1963, стор. 24.

В ці довгі, нескінченно довгі роки був замкнений у тісній келії, розміром в два на три квадратних метри, з іншими п'ятьма особами. Кожного ранку відправляв Службу Божу, вживаючи хліба, що його тримав у стові.

Successo, місячник, червень 1963, стор. 44.

Кир Сліпий перебував у совєтському таборі 385/10 Темняковського району Молдавської (!) Республіки. Аж до дня свого звільнення владика був в'язнем як і інші, був, кажучи попросту, номером. Одна лише була різниця між ним і його співтоваришами в таборі: він не виходив уже на працю. Тому що йому минуло 70 років, совєтський тюремний закон дозволяв йому залишатися в неохайному дерев'яному бараці, що кишив блощицями, замість працювати на каторжних роботах по одинадцять годин денно, від нечасного ранку до пізнього вечора. Але ще кілька років раніше та-

кож він мурував мури, копав рови, будував села. До цього лагерь він прибув після судового розгляду, що відбувся 1945 р. в Києві, обвинувачений на нібито співпрацю з нацистами. В 1955 р. його звільнили, замінивши йому кару каторги на заслання до малого села поблизу Москви. Два роки пізніше він повернувся на давнє місце під новим обвинуваченням, а саме що нав'язав контакти з українцями католиками.

Кир Сліпий знає добре цей концтабір, дарма що раніше він мав інший номер, а саме 23, і доч його жителі протягом років здебільшого змінилися: на місце німецьких шийськово-положених прийшли спершу советські громадяни обвинувачені сталінцями в злочинах проти держави, згодом сталінці обвинувачені в злочинах проти советських громадян.

Під час однієї з цих змін таборового населення Кир Сліпий довідався, що до лагерь прибув урядовець, який свого часу, в ночі з 10-го на 11-го квітня 1945, його арештував. Цей чоловік попав у неласку й мусів замість уніформи вдягнути на себе арештантський одяг, замість позолочених еполетів мати на собі номери намальовані на плечях, на грудях, на лівому коліні. Екс-урядовець просив одного з в'язнів, щоб спитав архієпископа, чи може надіятися, що колись йому пробачить. Кир Сліпий при першій нагоді пішов його обійняти.

Нема сумніву, що життя владика стало децю легше, відколи він, внаслідок віку, був звільнений від тяжких робіт: вже не мусів на вільному повітрі в голій пустелі зносити мороз, сніг і вітри довгої російської зими. Вже не мусів напикати всі жили на роботі, щоб узамін дістати денний пайок: 400 грамів чорного хліба і три тарілки водяної юшки без товщу. Останнім часом міг перебувати в бараці, однак підлягав надалі загальній твердій дисципліні: переключкам на таборовій площі, обшукам, контролеві. В тому ж лагері (в темняковському районі, на захід від середньої Волги с. мабуть, більша кількість концтаборів) було кількох українців католиків, і вони старалися віддавати своєму архієпископові дрібні чемності. Однак опінія твердила, що, навапак, владика обдаровує співв'язнів харчами.

Наведені голоси преси спираються на інформаціях отри-
маних в Римі з других рук. Тільки непоказний віленський щоденник *Новес Osterreich* від 23. II. 1963, стор. 3, приніс статтю з-під пера людини, що була свідком недолі Митрополита на певному етапі його вигнання. Стаття появилася під заголовком:

ЗУСТРІЧ З АРХИЄПІСКОПОМ СЛІПИМ В ОДНОМУ З ТАЄСРІВ РАЄСЬКОЇ ПРАЦІ ПІВНІЧНОЇ ТУНДРИ — ЗВІГ ОЧЕВИДЦЯ, ЩО ПОВЕРНУВСЯ НЕДАВНО З ПО- ЛОНУ.

Редакція дала до статті таке вступне зауваження:

Австрійський громадянин, професор д-р Франц Гробауер (Grobauer), що довгі роки був у советському полоні, зустрів під час своєї мандрівки по каральних таборах північного Сибіру українського Митрополита й Архидіакона Львова, Кир Сліпого. Вони жили кілька місяців у тому самому барачі й навіть ділили одиноким ліжком. З нагоди звільнення Митрополита, що викликало в усьому світі таку велику сенсацію, д-р Гробауер написав для наших читачів нижченаведений спогад.

Оце текст статті д-ра Гробауера:

Вагоном сильно шаркнуло і поїзд поволі зупинився. Знадвору чути було роздратовані переказки й поспішні кроки. Хтось вигукував накази. Засуви важких дверей нашого вагона — до речі, був це вагон для транспорту худоби — відсунулися. Згрях політ-солдатів втиснулася до середини й, з пістолетами в руках, почали виганяти нас в тижову, холодну як лід, ніч.

Перед нами лежало поле, вкрите глибоким снігом. Проїти крізь снігові замети було надзвичайно тяжко. Раз-у-раз хтось кацап і, здавалося, що загрузне в снігу назавжди. І зомкою була подібна справа. Дома подорож у ці Богом забуті піднолярні сторони, а перед дорогою тюрма в одиначній келії протягом двох з половиною років виснажили мої сили. На ногах в мене були личаки, і в такому обв'язу я розначливо продирався вперед.

Аж от поблизу від мене якийсь в'язень завалився з ніг. Негайно прискочив до нього конвоїр і почав «підкріпляти» його рушничним прикладом. Мій сусід з трудом підвівся на ноги, зробив два кроки і знову повалився. Я перебрів снігом до знесиленого, вхопив його мовчки під руку, а другою рукою тягнув його речі. І так ми вдвох ішли.

Перед барачним будинком нам казали зупинитися. Тут мала бути лікарська перевірка: кого призначать негайно до табору праці, а кого тимчасово до відділу для творих.

Нічний спочинок у три зміни

Хоч лікарський огляд був дуже поверховий, проте процедура довго тяглася. Тоді як ми чекали на свою чергу, я

познайомився ближче з моїм товаришем недолі. Досі я знав лише його прізвище: Сліпий. Я здогадувався, що він — священик; на це вказувала його зовнішність: докторна постать, посна гідності поведінка, посивіла борода. І справді, я не помилявся. Після деякого вигання в'язень відкрив карти: передо мною стояв львівський архієпископ. Дуже тяжка подорож постарила його передчасно. Він сидів утомлений на своєму наплечнику й чекав, як усі інші, що з нами зроблять. Аж тут несподівано відчинилися двері, до кімнати впали два зухвалі парубки. Очі розглядалися по присутніх, немов би когось шукали. Їх погляд зупинився на Митрополиті. В одну мить прискочили до нього й знову щезли, скоріше ніж можна було очуняти. Разом з ними щез також багаж владики. Князь Церкви лежав на підлозі, з його уст і з носа сочилася кров.

Коли Архієпископ підвівся, закликали його до лікарського огляду, і рівночасно також мене. Ми обидва мали щастя: ми попали до барака для хворих. Хоч це був щойно початок листопада, надворі було вже 40 градусів морозу. В таку пору року жити в нужденно побудованих лагерьх було справжнім мучеництвом.

Коли ми згодом відчинили двері лазарета, ми побачили кошмарну картину, від виду якої станули як вкопані. Через довгастий будинок волочилися зовсім голі сухорляві люди, шкіра та кістки. Ще ми не опритомніли від цього незвичного виду, як до Архієпископа підійшов похилий старший чоловік, загорнений в коц, і обійняв його. Митрополит познайомив мене з ним: ще один церковний достойник з Галичини, єпископ уніятської Церкви, Микола Олексевич Чарнецький.

Від нього ми довідалися, що значить ця дефіляда нудистів у шпитальному бараці. Це була п'ятниця, а в п'ятницю забирали під хворих білизну до прання і віддавали її наступного дня, до речі ще напіввогку. Другої пари білизни на зміну не було. Лазарет був переповнений і в ньому не доставало всього необхідного, особливо ліжок і білизни. Нічний спочинок відбувався у три зміни: тоді як одні лежали на нарах, інші куняли по кутках або вешталися довкола барака. Білизна складалася з коротких підштанців і підсорочки-безрукавки. Так одягали на далекій Півночі — ми знаходилися в таборі Інта — безкровних і висохлих до костей хворих.

Христос Воскрес!

Лікар був українець; він примістив Митрополита в ліжку, що його досі займав Єпископ, і на просьбу Митрополита примістив там і мене. Довгі місяці ми спали утрощ на цьому ложі: я посередині, Митрополит по моїй лівиці, Єпископ по правиці. Роками я був наймолодший, але з нас трьох я дістав найвищу кару, а саме десять років каторжних робіт. Сліпого присудили на вісім, а Чарнецького на шість років. Обоє їх обвинувачували в «агітації проти совєтського режиму», на основі ославленого параграфу 54/16, пункт 10. Пізніше я зустрів на москву шляху, у совєтських в'язницях і лагерьох каторжних робіт, багато священників, і всіх їх засудили під тим самим позірним закидом.

Один з українських панотців врізався мені в пам'ять особливо глибоко. Це був звичайний сільський парох з Карпатської України. В одному сибірському мовчазному таборі у вільну від праці неділю в'язні зібралися на подвір'ї до щоденної ранішньої переклички. Несподівано цей священник виступив з ряду, станув по середині чотирокутника, виїняв захований під плащем дерев'яний хрест, що його він сам зробив, і міцним голосом закликав на весь майдан: «Христос воскрес, воістину воскрес!» Крім його одного ніхто з в'язнів не пам'ятав, що це був Великдень. Та тільки пролунало це Воскресне привітання, як розлючені таборові кати кинулися на слабку постать мужнього душпастиря і серед побоїв та котмяків затягли його в карцер.

Наше тріо провадило бууже інтересні розмови. Архиепископ — бистрий мислитель. Деколи він розказував про свої студії в Інсбруці, задуваючи при тому з вдячністю своїх професорів і висловлюючись тепло про Австрію. Та він ніколи навіть на хвилину не відмовлявся від своєї приналежності до української батьківщини її жителів, про яких говорив завжди з любов'ю. Страждання українського народу пригнітали князя Церкви важким тягарем. Його думки без упину кружляли довкола питання, як облегшити горе земляків, хоч йому самому доводилося переживати багато гірко. Ці теми Митрополит обмірковував живо з своїм Єпископом. Також Єпископ був людиною високої духової культури. Перед першою світовою війною він студіював у Римі, часто бував у Відні й щиро любив Австрію.

Шпигуни та інші хулігани

Та ті ідеї, що стали актуальні на теперішньому Соборі, Архиепископ Святий застосує вже тому більш як 15 ро-

ків. Вже тоді він вважав за рід необхідну, щоб християнські Церкви діяли солідарно. Цю солідарність він уявляв собі інакше як один німець, інженер з околиць Рейну, що висловився раз злобно: «Три чинники, скоріше чи пізніше, зроблять порядок в Росії: німецький жандарм, американський купець і католицький священник». З цього часу Архисупскоп Сліпий уникав цього необачного балакуна. Така обережність не була безпідставною. Совести боялися Митрополита навіть тоді, коли він був їх в'язнем, і стежили за кожним його кроком та підслухували кожне його слово.

А шпигунів і всіляких кримінальних типів було в лікарні доволі. Вони були добре відгодовані, тепло одягнені й цілком здорові. З їх облич можна було вичитати всі злочини, через які ці кримінальники попали в конфлікт з законом. ГПУ нацьковувало їх проти деяких в'язнів: вони мали вивідувати їх справжню настанову та підслухувати їх розмови. Коли до нас наближався шпигун, ми переходили в розмові на латинську мову. Обидва владки володіли нею добре, і я також знав латину.

Деякі бандити удавали побожних, щоб таким чином добути довір'я церковних достойників. Єпископ Чарнецький був дуже добродушний і легковірний, він благословив цих негідників, посвячував їхні вервиці, і не спостерігав, що в той час вони його обкрадали. Одного разу один з бандитів підглянув, що Архисупскоп носить під сорочкою золотий хрест. Незабаром ці типи зручно заінсценізували напад і хрест пропав. Скарги не дали жодного результату. Управління лічниці й сторожа підтримували своїх шпигунів. Через них вони довідувалися також, коли який в'язень отримував пакет. Ледве адресат підтвердив його одержання, з пакета не було вже ні сліду.

Потайки відправлені Служба Божя

Галицькі владки отримували інколи «посилки», себто пакети з тарчовими продуктами. Адміністрація не зважувалася красти їх відверто, але здебільшого вони зникали зі сховища. Одного разу Архисупскоп просив мене здати му схова пакет, що для нього надійшов. Бо треба знати, що в нього постійно була підвищена температура, а саме цього дня він почував себе дуже ослабленим. На коридорі хтось несподівано накинув мені на голову мішок і вирвав мені з рук пакунок. Кілька годин пізніше ми знайшли на стізі перед баряком маляй полотноякий мішок. В ньому був не тільки товстий папір, розсипані зерна вівсяних і гречаних

круп і на самому споді мала паперова торбина. Згодій ма-
буть її недобачив. В ній були сушені виноградні грона. Ми-
трополит узяв їх у руки немов цінний скарб. Кілька овочів
він дав до склянки з водою і поставив її обережно, щоб ніх-
то не бачив, під ліжка. Наступного дня виїняв склянку
з-під ліжка. Таким чином Митрополит прийшов у посіда-
ня літургійного вина для Служби Божої, яку він потайки
відправляв.

Коли в країні полярного сонця почала уступати темни-
чій і з каторжних таборів над Печорою почали виганяти
в'язнів до праці, вибила для мене година прощання. Архие-
пископ і Єпископ супроводили мене аж до огорожі, що від-
ділювала лазарет від пустинної тундри. Обидва владки
потиснули мою руку, обійняли мене, і я розстався з ними.
Мені судилося мандрувати ще довгі роки долиною горя, з
одного каторжного табору до другого, з однієї тюрми до
другої, але на цьому шляху я не зустрів уже ні Митрополи-
та, ні Єпископа.

У статті д-ра Гробаусера нема, на жаль, жодної дати. Не-
відомо, чи спогад відноситься до того самого перебування
Митрополита над Печорою, що про нього згадує о. Леоні,
чи: до іншого періоду. Багато часописів передрукували це
цікаве свідчення очевидця, інші переказали його зміст. Хто
його прочитав, той зрозумів, що советська каторга — не те
саме, що в'язниці в західних державах або табір інтерно-
ванців.

Співробітник римського щоденника *Il Tempo*, Гульєльмо
Роспільйозі (*Giulietto Rospigliosi*), надрукував у своїй газе-
ті з 30 березня 1963, стор. 12, дуже гарну свобідну переробку
статті австрійського автора, до якої дав таке вступне зау-
важення:

В концтаборі Інта, розташованому в якійсь місцевості
республіки Коми, в північосхідньому куті європейської
частини Советського Союзу, в найближчому сусідстві Пів-
нічного Полярного Кола, в таборі, що має найсувнішу сла-
ву між колишніми в'язнями, Кир Сліпий відбув частину
свого присуду. Без жодної охорони перед морозом, що до-
ходив 40 градусів нижче нуля, одягнений у лахміття, з но-
гами обшитими деревною корою, що прив'язана була до ко-
лін і до кісток шматтям... А проте завжди погідний, пов-
ний розуміння для всіх, благородний навіть у стосунках
з наглядачами і з таборовими шпигунами.

Стаття має заголовок СТРАЖДАННЯ КИР СЛІПОГО НА ОСНОВІ РОЗПОВІДІ ЙОГО ТЮРЕМНОГО ТОВАРИША. Автор описує подорож каторжників вантажним вагоном на Північ до таборів знищення, їх приїзд серед темної ночі на місце призначення, брутальність конвоїрів, що грубими вигуками й прикладами рушниць підганяють в'язнів до поспіху... Згодом довгий марш через поля вкриті глибоким снігом... Перемерзлі втомлені ноги, ноги мов колоди, западають у сніг, нема сил підняти їх... Драматична сцена: Митрополит паде, брутальні штовхани примушують його піднятися, іде два кроки і знов паде...

Про свої каторжні переживання Митрополит мовчить. Чужоземні часописи підкреслюють, що ніхто не чув з його уст скарги ні нарікань на переслідувачів. Напр., тижневик *Vita* (Рим, 21. II. 1963, стор. 11) пише:

Не говорить ніколи про свої важкі переживання. Ті, що його знають здавна, і ті, що мали нагоду говорити з ним тепер, запевняють, що його ставлення до людей — повне вдячності і любови. З його уст ніхто не чув ні одного образливого або прикрого слова про тих, що заподіяли йому кривду...

В перших проповідях до вірних в українських церквах в Римі й особливо в грецькій церкві, Митрополит, змальовуючи релігійну ситуацію в Сопотському Союзі, тільки натяками й немов між рядками сказав дещо про умови свого життя в большевицькій каторзі. Цю ці проповіді буде ще мова.

Щойно після двох років мовчання, 22 лютого 1965, у своєму «слові подяки», з приводу урочистого вручення йому номінаційної грамоти кардинальської гідности, Митрополит висловився, що він

«мусів перейти через горнило мук і випити повну гірку чашу страждань. Ще за свіжий біль і нашої Церкви і мій, щоб над ним зупиняться...»*)

Треба собі бажати, щоб Митрополит списав свої каторжні спогади: його муки — це власність загалу, власність, багатство й слава Христової Церкви, одна з найсвітліших сторінок історії Української Церкви й українського народу.

На шпальтах однієї провінційної італійської газети появилася стаття про Митрополита під заголовком: ХРЕСНИЙ

*) «Віст: з Риму», Рік III, ч. 5, стор. 3

ШЛЯХ ДОВЖИНОЮ 18 РОКІВ. В італійській мові заголовок звучить: *Una via Crucis lunga 18 anni*. (*La Gazzetta del Mezzogiorno*, Bari, 8. V. 1964, p. 9). Оце ляпідарне й парадоксальне визначення мучеництва Митрополита — парадоксальне, бо ж роки є мірою часу, а не довжини — висловлює якомога влучно каторжний період його життя. З усього, що писала чужомовна преса, цих кілька слів — найміцніший і найкращий опис мучеництва Митрополита.

Ми не знаємо, скільки кілометрів має траса, що її Митрополит перемінив — залізницею, автомашинами, ногами — на засланні. Ми не знаємо деталей моральних і фізичних мук, що їх судилося йому на цьому шляху витерпіти. Це знає тільки Всевидючий. Ми знаємо одне: що це був справжній хресний шлях та що цей шлях на Голгофу був дуже довгий, бо треба було аж 18 років, щоб його перейти.

Чи ж не стосуються до Митрополита слова псаломника:

*Шляхи мого вигнання Ти один знаєси,
збери ж у Твій бурдюк мої сльози, —
чи не записані вони в Твоїй книзі?*

(Пс. 56. 9)

Вісімнадцять років каторги! Легко сказати ці три слова, але надзвичайно трудно збагнути мислю і серцем їх зміст, їх значення, а ще трудніше передати мовою всю безодню горя і всю моральну велич, що заховані в цих трьох коротких словах.

Ще за передвоєнних львівських часів, у тридцятих роках, коли нікому з нас і уві сні не снилось, яка доля чекає Українську Церкву та її Ієрархів, Митрополит у спогадах з подорожі до Святої Землі писав: «Дорога, якою ішов за суджений на смерть Христос, двигаючи хрест — це прототип нашої життєвої дороги, якою несемо наш щоденний хрест».*)

Кожна людина несе свій життєвий хрест, кожна свій власний, Богом їй призначений, а Хресний Шлях Христа — це прообраз страдницького шляху кожного з нас.

А втім, неоднаковим тягарем обтяжує Бог людські плечі і в неоднаковий спосіб несуть люди призначений їм Богом хрест. Чим міцніша спина, тим важчий хрест кладе на неї Господь, але водночас тим сердечнішою опікою і більшою

*) О. д-р Йосиф Сліпий: Паломництво до Святої Землі. Враження з подорожі. Львів 1935, на стор. 88.

благодаттю обдаровує людину. І чим більша терпеливість у стражданні, чим досконаліше людина підкоряє свою волю — волі Божій, не зневіряючись у Божій доброті й Божій допомозі, тим більша заслуга перед Господом.

Небувалий тягар поклав Господь на плечі Свого вірного слуги. І ніс Митрополит свій важкий хрест у зовсім безприкладний спосіб. Лише в життєписах святих мучеників зустрічаємо інколи випадки подібної духової міцї й надприродної непохитности характеру.

Ішов слідами Того. Хто Перший ніс хрест на Голгофу. Спасителя мав перед очима, тому витримав усі муки. Спаситель кріпив його сили, Спаситель помагав нести непосильний тягар і підтримував у найтяжчих хвилинах.

„Зодягнися в плащ і ходи за мною...”

*Вісники визволення — Подорож з Мордовії до Москви
- Вичікування в московському готелі — Приїзд
виставця Ватикану — Подорож з Москви до Орле*

У дванадцятій главі Апостольських Діянь читаємо про чудесне визволення з тюрми апостола Петра.

Янгол Господній з'явився під покровом ночі в тюрмі, де за наказом короля Ірода в'язнили Петра. Петро спав між двома вояками, закутий подвійними ланцюгами. Чотири сторожі, кожна по чотири чоловіки, стояли на вахті. Янгол штовхнув Петра тихенько в бік і збудив його: «Мерщій, ставий!» Кайдани поснадали в Петрових рук, а Янгол продовжував: «Зодягнися в плащ, взуй сандалі і ходи за мною!» Вояки, що стерегли тюрму, не ставили їм перешкоди й залізна тюречна брама сама відчинилась...

Для визволення Митрополита з неволі всемогутність Господня вибрала інший спосіб. Щоб розірвати пута на руках каторжника і сповістити його про повернуту свободу, щоб вивести його з дому тьми й жаху та супроводити з далекої льодової Півночі до сонячної Італії, Бог послужився не посланцем з Небес, а цілим рядом смертних людей. І розділив між ними ролі так, що кожна із цих осіб виконала якусь частинку завдання, часто навіть не знаючи про інших осіб, що також помагали в ділі визволення. Деякі з цих посередників можуть нам здаватися невідхожими до такого почесного завдання, може навіть недостойними. А втім, марна річ мудрувати, чому Бог вибрав на знаряддя Своїх замислів саме тих, а не інших людей. Всю недосконалість і гріховність поодиноких осіб Провидіння запрягло до роботи, щоб досягти задуманої мети. Папа Йоан висловився, що Бог сполучив окремі нитки в одну тканину.

Перекажемо за хронологічним порядком, як ці дивні події відбилися в дзеркалі чужоземної преси. Почнімо від опи-

сів моменту звільнення Митрополита та його подорожі і місця заслання до Москви.

Католицьке міжнародне пресове агентство К.І.Р.А. (*Agence catholique internationale d'information*), осідок якого знаходиться в місті Фрібурзі в Швейцарії, опублікувало під кінець лютого 1963 довге комюніке н. ч. НАДЗВИЧАЙНА ОДИССЕЯ КИР СЛІПОГО: З КОНЦТАБОРУ В СИБІРІ ДО РИМУ. Звіт появився у французькомовній пресі Швейцарії, Бельгії і Франції. Майже ідентичне повідомлення розповсюдило німецьке католицьке пресове бюро, *Katholische Nachrichten Agentur*. Редакції часописів друкували повідомлення з зауваженням, що за вірність усіх фактів, дат і цитат ручається вищеназвані поважні пресові агентства. Отже, повідомлення мало півофіційний характер: можна вважати, що джерело інформації знаходилось у Ватикані.

Münchener Merkur, щоденник, 23/24, III, 1963, стор. 3.

Заголовок статті:

АРХИЄПИСКОП З СОВЕТСЬКИМ ДИПЛОМАТИЧНИМ ПАШПОРТОМ.

В суботу 26 січня 1963 з'явився в концтаборі один з міністрів Мордовської Автономної Советської Республіки, роташованої на захід від середньої Волги, і наказав скликати на площу всіх в'язнів. Коли всі жителі табору зібралися, приїжджий сповістив їх, що каторжник Йосиф Сліпий — помилуваний. Таким чином 71-річний український католицький архієпископ Львова й митрополит Галича мав вийти на волю після вісімнадцятиох років безперервної тюрми

Папа бажає Вас бачити

Наступний день, неділя 27 січня, був для Митрополита останнім днем за ґратами. Під вечір зайшов за ним один офіцер, супроводив його на станцію і поїхав з ним поїздом до Москви. Після подорожі кур'єрським поїздом, що тривала цілу ніч, приїхали в понеділок 28 січня вранці до столиці Советського Союзу. Завели архієпископа до одного з кращих готелів — кошти перебування в готелі мала заплатити держава — і заявили йому, щоб чекав, аж приїде за ним високий урядовець Ватикану. На питання владихи дали лише одне пояснення: «Папа хоче Вас бачити...»

Минуло ще кілька днів, поки в готелі, де чекав помилуваний архієпископ, з'явився «високий урядовець Ватика-

ну. В суботу 2 лютого, себто точно через тиждень після звільнення Кир Сліпого, прийшов до готелю «монсіньйоре Лу Віллебранде, секретар Секретаріату для єдності християн, є товаристві православного священика, протоієрея Віталія Борового, спостерігача московського Патріархату на Ватиканському Соборі.

Віллебранде передав визволеному владичі дарунок Святого Отця: дорогоцінну вервицю з перел з золотим хрестиком, в білому футлярі, оздобленому папськими інсигніями. Крім дарунка, о. Віллебранде привіз Митрополитові ще й листа від Папи. Йоан ХХІІІ бажає Митрополитові щасливої подорожі словами Товії з Святого Письма: «Приготуй усе, що потрібне на дорогу, і рушай з твоїм братом, а Бог, що живе на Небесах, нехай береже вас у дорозі й поверне вас здоровими до мене; і Його ангел нехай буде завжди при вас, щоб вас захищати».

Далека подорож з Москви до Риму почалася в понеділок 4 лютого. Поганий стан здоров'я Митрополита не дозволяв йому на подорож літаком, отже їхали залізницею спальним вагоном. За готель — по три рублі за ніч — прийшлося помилуваному заплатити, незважаючи на попередню обіцянку, що готель заплатить держава. Тепер же сказали, що в рахунок держави йде тільки подорож залізницею з табору до місцевості, де звільнений в'язень постійно проживав.

Подорож у цивільному одязі

Архиспископ і монсіньйоре, що його проводжав, їхали до Риму через Варшаву, Прагу й Відень. Кир Сліпий відбув подорож у звичайному темному одязі, без жодних відзнак своєї єпископської гідності. Обидва висіли з поїзду перед Римом, а саме в місцевості Орте. Був це укладений з Ватиканом захід обережності, щоб який журналіст чи хто інший не спостеріг випадково й не розпізнав архиспископа на римському головному дворі Терміні.

Майже ідентичний текст подала також католицька тижнева газета *Münchener Katholische Kirchenzeitung*, 10. III. 1963.

В аналогічному повідомленні міжнародного пресового бюро К.І.Р.А. є деякі інтересні деталі, яких нема в тексті, розповсюдженому німецьким пресбюром КНА. Сказано там, що о. Віллебранде після приїзду до Москви кілька днів розшукував за Митрополитом і не міг його знайти. К.І.Р.А. висловлює припущення, що советські чинники зробили це

навмисне, щоб посланник Ватикану не побачив Митрополита в тому стані, в якому він прийшов з концтабору. Тільки тоді, коли Митрополит кілька днів відпочив, допустили до нього монсеньйоре Віллебрандса. Гідна уваги, хоч мало правдоподібна, ще така вістка: К.І.Р.А. твердить, нібито Митрополит пислав з Москви до Львова довірену особу («свого мужа довір'я») і передав через неї листа, якого отримав від Папи. Зробив це нібито для того, щоб його вірні не думали, що він з власної волі залишив паству. Ця справа дуже турбує Митрополита, — читасмо в повідомленні К.І.Р.А.:

«Що скажуть мої вірні? Що вони подумують про мене? Він утік! Такими чутками можна робити пропаганду проти мене, проти Церкви...»

Повідомлення К.І.Р.А. надрукували м. ін. паризький католицький щоденник *La Croix, La libre Belgique, Bruxelles*, 3. IV. 1963, стор. 1, *Courrier Français, Bordeaux*, 23. III. 1963, стор. 2.

Частина італійської преси, не чекаючи на комунікати католицьких пресових агентств, набагато скоріше пустила в хід відомості про обставини звільнення Митрополита і про його подорож з місця заслання до Італії. В цих відомостях, добутих «через недискрецію», трапляються часто невірні інформації, але є в них також цікаві автентичні подробиці. До речі, «через недискрецію» — це в Римі технічний термін на відомості, що просочилися назовні через довгий язик якоїсь особи, що повинна була мовчати. Не буває, щоб редакція зрадила свого інформатора. У статтях про справу Митрополита це «через недискрецію» грає велику роль.

Вже два дні після приїзду Митрополита мілянський щоденник писав:

Corriere della Sera, 12. II. 1963, стор. 5.

Монсеньйоре Віллебрандс, який поїхав до Москви зустрічати Кир Сліпого, був першим католицьким духівником, що привітав українського мученика на волі. Протягом короткого часу отримано для Кир Сліпого паспорт з дозволом на поїзд з СРСР. 5 лютого український митрополит, в одязі пастора (чорні штани і жакет), купленою, до речі, з других рук, та його супровідник залишили Москву. Італи поїздом, два дні зупинились у Відні, де архієпископа Сліпого привітали в дуже урочистий спосіб його земляки, що живуть у австрійській столиці. В суботу попо-

людні прибули до Риму на двірець Терміні, звідкіля автотом поїхали до Гроттафферрати.

Інформації, нібито Митрополит зустрівся у Відні з проживаючими там українцями та що кінцевою станцією його подорожі був двірець Терміні в Римі, не відповідають правді.

Vita, тижневик. Рим, 21 II, 1963, стор. 10.

Український владика знаходився саме в одній місцевості азійської Росії, коли досягла його сенсаційна вістка про звільнення. Кажуть, що його товариші неволі, православні й католики, плакали з радості й жалю, коли довідалися, що їхній «Пастир» від'їжджає. Може не знали, що виходить на волю та що через кілька днів побачить Пану.

Кир Сліпий виїхав з Москви залізницею разом з мюнхенським Віллебрандом. Обидва прелати зайняли два купе у спільному вагоні. Якщо не помиляємося, виїхали з Москви у вівторок 5 лютого. Кир Сліпий мав на собі чорний цивільний одяг, що його носять протестантські духівники. Двічі переривали подорож, один з цих двох зупинок була у Відні.

Цікаву інформацію про холод у Москві подав італійський журнал

Collegamento, ч. 1, 1963, стор. 3:

Коли Митрополит чекав у Москві на приїзд Віллебрандса, тріскучий мороз щипав немилосердно людей і тварини. Термометр показував 40 градусів нижче нуля.

Найдокладніший опис приніс італійський щомісячник великого формату *L'espresso* за червень 1963, стор. 44—53. У статті, що побила рекорд довжини, журналіст подав багато інтересних подробиць. Можна про них сказати словами італійської приказки: Якщо вони не є правдиві, є добре вдумані. Заголовок статті:

НЕЙМОВІРНІ ПРИГОДИ АРХІЄПІСКОПА.

Оце історія життя голови Католицької Церкви в Україні Йосифа Сліпого, чи, точніше кажучи, історія його звільнення з советського карального табору, після 18 років безперервного ув'язнення. Наше оповідання спирається на факти; воно пояснює, яким чином український архієпископ прибув несподівано до Риму.

Дія починається в останній декаді січня 1963. Одного дня несподівано наказали владці залишити барак і перейти до лазарету. Лазарет знаходиться в мурованому будинку, дуже можливо, що кілька років тому той самий Сліпий працював разом з іншими в'язнями коло його спорудження. В кожному таборі лазарет – це мрія в'язнів: бо в лазареті тепло, чисто, є там ліжки. Не дерев'яні нари на кілька поверхів з сіткою наповненим листям або тирсою, але автентичні ліжка з матрацами і, навіть, простиралами. І крім цього можна йти до туалету скільки разів завгодно. А в бараках дозволено користуватися нею тільки один раз у день.

Ніхто не пояснює владці, для чого перевели його в лазарет. Проте він читає в очах наглядачів, що щось сталося. Однак дійсність перевищила тисячі разів його здогади. В суботу 26 січня заходять за ним два вартові, кажуть йому сідати в автомашину й везуть його до команди всіх концтаборів цієї зони. Там він чекає кілька годин, згодом кличуть його до кімнати командира, який йому каже: «Верховний Совет помилював Вас, щоб зробити послугу Йоанові ХХІІІ». Архидиакон мовчки схилив голову, слова застрягли в нього в горлі. Хоч він ізольований від світу, проте знає, що Папа Пачеллі помер та що був обраний новий Папа. Дізнався про це з кількомісячним запізненням з російських газет, що попали в «культурний відділ» табору. Не знає, як новий Папа виглядає.

Відвозять його назад в лазарет. Того ж дня ввечері під час переклички на таборовій площі презентують якогось папа в цивільному одязі як міністра Автономної Республіки Молдавії⁵). Він доводить до публічного відома, що в'язень Йосиф Сліпий — помилюваний. На площі тиша, всі в'язні стримали віддих. Сліпий відчуває на собі їх остовпілі задрісні погляди. Якийсь українець кладе на себе побожно знак хреста.

Помилуваний каторжник проводить майже весь наступний день — була це неділя — в лазареті. Принесли йому цивільний одяг. З кухні начальника табору дали йому, вперше за весь час, тарілку бульйону, в якому плаває кусень м'яса. Години минають швидко, зашвидко щоб можна передумувати те, що сталося. Того самого дня, себто в неділю 27 січня, ввечері, один урядовець заходить за ним, супроводить його на станцію і ескортує до самої Москви. Коли

⁵1. Повинно бути: Мордовії.

авто виїжджає за огорожу табору, Сліпий обертається і дивиться позад себе. Всі в'язні вже в бараках, світла ліхтарень освітлюють пусту тепер площу, високу сітку з дроту, вежі для сторожі, кухню, ізолятор. Невже справді корота концтабору закриваються назавжди за його спиною?

Подорож до Москви.

Під час коли поїзд біжить в напрямі Москви, Архиспископ силкується впорядкувати свої думки. Сказали йому, що Йоан ХХІІІ хотів, щоб він виїшов на волю, та що Верховний Совет пішов назустріч цьому бажанню. Але судячи по часописах, що приходили до табору, він не може собі уявити, щоб у відносинах між Римом і Москвою могло щонебудь змінитися. Як людина віруюча, він ніколи не сумнівався в опіці Божого Провидіння, однак він знає наскрізь советський світ і пам'ятає певні пропозиції, зроблені йому нещодавно, що їх він рішуче відхилив. Сказали йому: покинь Католицьку Церкву, перейди на православ'я, а не тільки будеш вільний, але можеш стати згодом наступником патріярха Москви. Сліпий цю пропозицію відкинув, зробив це коротко і ясно, не пом'якшуючи делікатними словами своєї відмови.

В готелі в Москві.

Навіть урядовець, що його супроводить, не знає, що влада думає робити з екс-каторжником. Він дістав наказ привезти його до Москви, нічого більше. І коли вчасним ранком поїзд зупиняється на московському пероні, архиспископа, без жодного пояснення, ескортують до одного з кращих готелів советської столиці. Двадцятьчотири години раніше він від усього серця дякував Господеві за полегшення своєї долі, бо несподівано опинився в лазареті, мав для себе ліжко. Тепер знаходиться в елегантному готелі, серед мармурів, м'яких меблів, килимів. Нагло приходить йому в голову думка: хто ж буде за це платити? В нього віддавна нема рублів. На свої питання дістає ухильні відповіді. Проте, коли зважив спокійно ситуацію, заспокоївся. Згідно з советським тюремним законом той, що відбув кару, має право на безкоштовну подорож аж до місцевости, де раніш проживав. Тому що владики жив у Львові і до Львова хоче вернутися, він переконаний, що кошти побуту в Москві заплатить держава.

Людина, що вісімнадцять років була советським в'язнем, навчилася не ставити питань, а сприймати мовчки події,

якими вони не були б, добрими чи злими. Однак його майбутність така непевна, перебування в цьому розкішному готелі таке неправдоподібне, що Кир Сліпий вирішується питати: як довго має жити в цьому готелі? Коли зможе повернутися на Україну? Кажуть йому, що має чекати на приїзд «високого урядовця Ватикану». Сліпий наполягає, що хоче знати щось більше. Вкінці кажуть йому: «Папа хоче Вас бачити».

Протягом шістьох днів, від понеділка 28 січня до суботи 2 лютого, владика не рухається з своєї готельної кімнати. Ніхто йому не забороняє вийти на місто: нема наглядачів, ні військових конвоїрів з багнетами, що сторожать за кожним кроком. Коли хоче їсти, приносять йому вибагливі страви, смак яких він уже давно забув. Але не має бажання йти погуляти по місті. В руках і ногах відчуває втому, особливо одна відморожена нога жахливо пече. І зрештою, не можна сказати людині, круговид якої довгі роки був обмежений колючими дротами, людині, що була обставлена сторожами і день якої був урегульований твердим розкладом годин, не можна такій людині сказати: ти вільний, іди куди хочеш. Така людина відчуває непевність і воліє залишитися там, куди її привели. Далі, родяться сумніви: якщо це справжня свобода, чому тоді не казали йому взяти поїзд до Львова? А може справді Папа кличе його до Риму? Він дуже хотів би бачити Папу, якого не знає, але чи матиме спробою пернутися на батьківщину?

Приїзд до Москви «високого урядовця Ватикану».

Тільки в суботу 2 лютого розвіюються сумніви, які мучать владика: його інформують, що він справді вільний та що має їхати до Риму. Пояснює йому все голляндець, монсеньйоре Ян Віллебрандс, «високий урядовець Ватикану», на приїзд якого казали йому чекати. Прелат, що приїжджає просто з Риму, з'являється в готелі в товаристві православного папотця, протоісрея Віталія Борового, одного з двох спостерігачів московського Патріархату на Екуменічному Соборі.

Щоб пояснити Архiepіскопові все, що сталося в Римі за останні роки, монсеньйоре Віллебрандс мусить багато розказувати...

Під час його розповіді Кир Сліпий не може стримати зворушення. Він слухає з напруженням, на мізерному облич-

чі блищать запалі темні очі. А коли, після того як православний священник залишив їх самі, о. Віллебрандс вручас Архиспископові листи і дарунок від Папи, з цих запалених очей починають литися по щоках рясні сльози. У власноручному листі Папа бажас Митрополитові щасливої подорожі своїми словами Святого Письма з книги Товита: «Сину, щасливої Тобі дороги, Нехай Бог Тебе береже і приведе до мене. Нехай Його Ангел Вам товаришить». Дарунок: коштовна вервиця з перл з золотим хрестиком, знаходиться в білій коробці, оздобленій пашьким гербом. Сльози капують і на герб Папи Іоана й на перлові чотки.

Монс'єноре Віллебрандс залишається в московському готелі ще два дні. Весь цей час і згодом під час спільної подорожі він говорить і говорить. Мусить розповісти владиці найважливіші речі, що їх цей бажас знати: і про Папу та кардиналів, і про Церкву та Собор. Не диво: людина була вже немов похована, а тепер вертається до життя, тож прибудинся в ній голод новин.

Подорож з Москви до Риму.

Сліпий і Віллебрандс залишають Москву 4 лютого ввечорі. Багато було мороки, щоб придбати відповідний одяг для Архиспископа. Легше було дістати пашпорт, ніж розв'язати проблему підходячого костюма. Бо ріст Архиспископа значно понад середню міру і вся його постать, незважаючи на зазнамі труди й злидні, доволі огідна. Вкінці пощастило підшукати поношений одяг, чорні штани й довгий піджак, такий, який носять пастори. Обидва їдуть поїздом, бо Кир Сліпий не почувнається на силах їхати літаком. Перш ніж залишають готель, чекає їх несподіванка з рагунком. Видають по три рублі за ніч, які, природна річ, платить о. Віллебрандс. «А я думав — каже Кир Сліпий —, що рагунком заплатить держава».

Перед виїздом з Москви дали Архиспископові дипломатичний пашпорт. Ніхто не вміє пояснити, для чого саме дипломатичний. Може на нормальному пашпорті мусіли б були подати, що Кир Сліпий має совєтське громадянство, а це дало б йому право повернутися до Львова?

Їдуть на Відень і там зупиняються. Архиспископ є надто знеможений, щоб одним махом відбути далеку дорогу. Відморожена нога — «пам'ятка з каторги», як він каже — дошкуляс безнастанно. Крім того о. Віллебрандс хоче по-

інформувати телефоном Ватикані, що все відбулося гаразд, та домовитись, де мають місисти, щоб не потрапити на станції Терміні в лабеті журналістам.

У Відні зупиняються два дні. Моксіньйоре Вільебранде жине в апостольській нуціатурі, тоді як Кир Сліпий, щоб ніхто не звернув уваги на його присутність, зупинився в однокму пансіоні, що його пронадають монахині. За порадою Ватикану висіам з поїзду перед Римом, а саме на станції Орте, звідкіля ватиканське авто відвезло Архиспискона до абатства в Гроттаферраті.

Більш і менш барвисті описи визволення Митрополита з концтабору в Мордовії та його подорожі з місця заслання аж до станції Орте, чи, точніше кажучи, до василіяньського монастиря в Гроттаферраті, появилися в багатьох часописах. «Що за надзвичайний сюжет до фільму!» — зауважують журналісти. «Які інтересні ситуації, яке драматичне напруження!» — пишуть газети. Ми ж думасмо, що адекватною формою для увіковічення найважливіших подій з життя Митрополита був би не фільм, а цикл грандіозних картин, розписаних фресками на мурах святині. Вважаються нам, як зразок, фрески Джотта в горішній базиліці в Ассізі, що змальовують головні епізоди з життя св. Франциска. Факти й легенди, сні й видіння, містичний світ чудес і світ людських пристрастей, патос античних драм і достойна стриманість почуттів сплетені на Джоттових фресках водно.

Першою картиною живопису обов'язково мусіла б бути сцена архисрейської хіротонії о. проф. д-ра Йосифа Сліпого, що відбулася 22 грудня 1939 р. Війна, перша большевицька окупація Львова, атмосфера терору... Урочистість відбувається потайки в каплиці митрополичої палати у Львові, без пишноти церемоніялу. Новолоставлений Владика дістає з рук свого святителя, Митрополита Шептицького, його дерев'яну палицю як єпископський жезл. Символ єпископської влади став символом 18-річної страдницької мандрівки...

А дальше: Митрополит на большевицькому суді, Митрополит на каторжних роботах... Між дальшими картинами: вечірня авдієнція у Пани Йоана 10 лютого 1963, перші зустрічі з своїми духовними синами в Римі, перший виступ на Екуменічному Соборі... А дальші? Може урочистості в храмі Святого Петра з приводу піднесення до кардинальської гідности?... Може сцена призначення першим Па-

тріархом Української Церкви? ... Хто ж може передбачити замисли Провидіння Божого, що вибрало Первоієрарха на Своє знаряддя і так дивно, так чудесно керує його долею?

Де новітній український Джотто, що зумів би матеріалізувати героїчний спос життя Митрополита й розповісти нащадкам лініями й барвами про велич і історичний смисл цього життя? Де стане святиня, стіни якої оздоблені будуть таким фресковим живописом? У Львові? В Києві? У Вічному Місті?

За кулісами визволення

Печать мовчання на устах ватиканських чинників — Перші чутки про особи, що трудилися коло справи визволення Митрополита — Ініціатива кардинала Тести — Подорожі до Москви монсіньйоре Відлебрандса — Дипломатичний чай в салоні кардинала Беа — Згодна роля спостерігачів-делегатів московського Патріярхату — Справжній визволитель Митрополита: Папа Йоан ХХІІІ — Коментарі преси до задуманої заяви українського єпископату — Пізній звіт головного посередника

Слід тепер розглянути справу заходів, що їх вжив Ватикан з метою визволити Митрополита. Зрозуміла річ, що саме це питання цікавило світ. Яким чином Митрополит вийшов на волю? Хто склав плян акції, що увінчалася таким небувалым успіхом? Хто був її головною пружиною? Які люди виконали ролю посередників між Ватиканом і Кремлем та які були помічниками, більш чи менш корисними, в цьому ділі?

Але Ватикан ухилявся від відповіді на вищезазначені питання. «Печать мовчання накладено на уста всім компетентним джерелам, що могли б кинути світло на справу визволення Архiepіскопа Львова, Йосифа Сліпого» — телеграфував 12 лютого 1963 ватиканський кореспондент американського католицького пресбюра (NC), монсіньйоре Джеймс Тучек (*James I. Tisek*), що має доступ до високопоставлених осіб у Ватикані. Також найспритніші італійські журналісти, які завдяки своїм довіреним уміють дізнатися, що діється за кулісами ватиканської політики, в цьому випадку не могли розшифрувати, якими шляхами та за посередництвом яких осіб ішли закулісні клопотання Ватикану. «Немає офіційного пояснення, в який спосіб сталося визволення, та, мабуть, його й не буде» — стверджувала італійська преса. (*Momento-sera* від 12. II. 1963).

А проте, незважаючи на мовчання офіційних ватиканських чинників, почали крізь грубі мури дискреції просочуватися назогні відомості. Поволі, краплинами доходили до публічного відома прізвища деяких осіб, причетних до справи визволення; стали відомі окремі епізоди цієї трудної і делікатної акції. Але багато подробиць, багато подій закутані й досі серпанком таємниці, отже нема змоги викласти цілість справи в її хронологічному перебігу. Колись відкриття державні архівів й світ довідається, який складний механізм пустив Ватикан у хід, щоб повернути волю Первоієрархоні Української Церкви. А покищо зареєструємо події в тому порядку, в якому про них писала преса.

Згаданий дописувач Джеймс Тучек, що нарікав на мовчання ватиканських чинників, подав у своїй каблограмі від 12 лютого 1963 кілька цінних інформацій. А саме, він назвав кілька осіб, що відіграли першорядну роль в акції визволення. Монсіньйоре Тучек довідався випадково, що 27 січня 1963 кардинал Густаво Теста й монсіньйоре Ян Віллебрандс підбули нараду в Державному Секретаріаті Ватикану в кабінеті архієпископа Анджеля Дель'Акві (*Angelo Dell'Acqua*). Інтуїція підказала йому здогад, що предметом секретного обговорення була справа Митрополита. Всі три прізвища: кардинала Тести, монсіньйоре Віллебрандса й архієпископа Дель'Акві були дуже знаменні, бо названі особи — провідні люди в трьох важливих ватиканських відділах. Перший з них — секретар Священної Конгрегації Східної Церкви, другий — секретар Секретаріату для єдності християн, третій — найближчий співробітник кардинала Чіхоньяні в Державному Секретаріаті Ватикану. Далі, згаданий кореспондент перевірів, що монсіньйоре Віллебрандс негайно після згаданої наради відлетів літаком з Риму. Крім цього він захував від італійських журналістів, нібито кардинал Теста зацікавив справою Митрополита представників московського Патріархату ще під час першої сесії Собору. Про вірогідність інформацій ватиканського кореспондента американської католицької преси свідчить факт, що він одинокий назвав у зв'язку з визволенням Митрополита прізвище архієпископа Дель'Акві, тоді як ніхто інший з журналістів не звернув уваги на роль цієї особистості в клопотаннях за звільнення Митрополита. Почусмо це прізвище шойно два роки пізніше з уст самого Митрополита: з нагоди урочистого вручення йому грамоти номінації на кардинала дня 22 лютого 1965, Митрополит, у своєму «слові подяки», назвав архієпископа Дель'Акву, як

одного з тих, що трудилися коло справи його визволення. І головне: монсеньйоре Тучек першим висловив у своїй каблотграмі здогад, що вся акція була інспірована самим Папою, Його Святістю Іоанном ХХІІІ.

В повідомленнях інших ватиканських дописувачів і в статтях італійських журналістів повторюються найчастіше прізвища Тести й Віллебрандса, як головних акторів закулісних заходів у справі визволення. Римський кореспондент німецького щоденника *Die Welt* телефонував своїй редакції 12 лютого 1963, що перший поштопх мав дити монсеньйоре Віллебрандс під час свого перебування в Москві безпосередньо перед початком Ватиканського Собору. Італійська преса, навпаки, твердить, що провідну роль в акції відіграв кардинал Теста та що він, а не секретар Секретаріату для єдності християн заслужив подяку за нап'язання контактів з делегатами московського Патріярхату.

Вже два дні після приїзду Митрополита до Італії католицькі пресбюра й французьке пресове агентство *L'Agence France-Presse* опублікували комюніке з докладнішими відомостями, що мали пояснювати дипломатичну гру в справі визволення. Ось найбільш поширена версія, що облетіла світову пресу:

Під час першої сесії Ватиканського Собору, що тривала від 12 жовтня до 8 грудня 1962, кардинал Беа, президент Секретаріату для єдності християн, запросив до себе на чай обидвох представників московського Патріярхату, що в характері спостерігачів брали участь у Соборі: архимандрита Володимира Котлярова, віцепрезидента російської мисії в Єрусалимі, і протєєрея Віталія Борового, професора богословської академії в Ленінграді. Ідея цього «дипломатичного чаю» зродилася, мовляв, в голові кардинала Тести. Річ у тім, що кардинал Теста хотів зустрітися з делегатами московського Патріярхату, щоб у розмові з ними порушити справу запроторення Митрополита. Саме на його просьбу кардинал Беа зааранжував йому в своєму помешканні цю зустріч. Крім названих кардиналів і обидвох російських православних духівників, присутнім при розмові був ще монсеньйоре Віллебрандс. — той самий, що під кінець вересня 1962 їздив з уповноваження Апостольського Престола до Москви, щоб запросити російську Церкву на Собор. Перебігу розмови в сальоні кардинала Беа часописи не подають, обмежуючись на кількох головних моментах. І так, усі звітлення висловлюються дуже похвально про дипломатичну зручність кардинала Тести, який, мовляв, зумів при-

хилити російських делегатів до своїх планів: вони обіцяли, що коли повернуться в Москву після закінчення першої сесії Собору, доповідять справу Митрополита «кому слід».

І справді, наслідком розмови в помешканні кардинала Беа — як твердять часописи — надійшла 26 січня 1963 телеграма з Москви до Женеви, скерована до рук російської православної делегації при Екуменічній Раді не-католицьких Церков з повідомленням, що Митрополит виїшов на волю та що знаходиться вже в дорозі до Москви. Женева передала негайно цю вістку Ватиканові, а ватиканські чинники доручили монсіньйоре Віллебрандсові летіти до Москви, щоб заопікуватися Митрополитом і супроводити його до Риму. Після свого приїзду до столиці СРСР монсіньйоре Віллебрандс не знав, де за Митрополитом шукати. Зрозуміла річ, що він скерував свої кроки до тамтешнього Патріархату, де в нього були знайомі з часу попередньої візити в Москву, і один з православних спостерігачів допоміг йому розшукати Митрополита.

Десятки газет переказали вищевказану розповідь з незначними модифікаціями, як напівофіційне пояснення визволення Митрополита. Головні елементи версії повторюються в усіх її варіантах: ініціатива кардинала Тести, чай в помешканні кардинала Беа, посередництво російських спостерігачів, подорож монсіньйоре Віллебрандса до Москви, щоб супроводити Митрополита до Риму.

Вже на перший погляд кидаються у вічі слабкі й неясні місця цієї теорії. Насамперед вражають у ній недомовленні. Невідомо, про що кардинал Теста просив російських делегатів та в чому мало полягати їхнє завдання. З голосів преси неясно, кому вони мали доповісти справу: московському Патріархатові чи совєтському урядові? Одні часописи твердять, що спостерігачі-делегати, повернувшись у Москву, склали рапорт своїй духовній владі, себто Патріархові, а цей вживав дальших заходів. Інші пишуть, що доповідна записка спостерігачів була скерована до рук Хрущова й нібито зробила на нього велике враження.

Тямущі люди зразу зрозуміли, що справа визволення Митрополита рідчалася «нагорі», «на найвищій площині» та що обидва православні духовники — замалі особи, щоб їхня інтервенція могла спонукати рішення совєтського уряду про звільнення Митрополита. Все говорило за те, що ватиканські джерела інформації не сказали католицьким пресбюрам усієї правди про закулісні заходи. З ланцюга

події: пропущено якісь кільця, мабуть, найважливіші, бо дипломатичний такт і обов'язок дискреції наказували затаїти прізвища головних посередників. Може навмисне роздуто версію про чай у кардинала Беа, як нібито центральний епізод в акції визволення, щоб відвернути увагу газетирів і широкої публічності від головних персонажів, що заходилися коло цієї справи. Делегати московського Патріархату правдоподібно якусь ролю відіграли, бож годі припустити, щоб напівофіційльні комюніке католицьких пресбюр поширювали неправдиві інформації. Але це була, мабуть, роля другорядна; може вони були помічні в певних справах технічного характеру, як телеграфний зв'язок Москви з Ватиканом через Женеву. Може віддали певні практичні послуги о. Віллебрандсові, наприклад, при клопотаннях за паспорт, при купівлі залізничних квитків та одягу для Митрополита тощо. Якщо вони прислужилися будь-як у такій надзвичайній папській справі, то треба думати, що Господь милосердний дав їм щасливу нагоду спокутувати хоч частину провини російської Православної Церкви у відношенні до Української Церкви та її Ієрархії.

Вся світова преса однодушно стверджує, що визволення Митрополита було шедевром ватиканської дипломатії. «З якою зручністю і дискрецією все обдумане, підготовлене, переведено!» — захоплюються журналісти. Навіть подорож монсеньйоре Віллебрандса до Москви так була зааранжована, що ніхто про неї передчасно не дізнався: голландський панотець полетів до Москви не просто з Риму, а обхідним шляхом через Голландію.

Пишучи про кардинала Тесту, як про того, що був ініціатором «дипломатичного чаю» та в руках якого збігалися, мабуть, нитки всієї визвольної акції, цілий ряд газет підкреслює, що він — земляк і особистий приятель ще з молодих літ Папи Йоана. Отже — міркують журналісти — Папа не міг не знати про ініціативу свого співробітника й особистого друга.

Треба сказати, що спочатку преса ще не усвідомлювала ролі Папи в усій її повноті. Не усвідомлювала того, що Святіший Отець не тільки знав про зусилля, що мали на меті повернути Митрополитові волю, не тільки їх схвалював та їм сприяв, але що визволення Митрополита — це його діло, його заслуга. На терези ваги, на якій рішалася доля Митрополита, Петровий Наступник кинув увесь свій авторитет і — головне — свої молитви.

До речі, до цього висновку можна було прийти негайно після приїзду Митрополита до Італії. Промова Папи до льомбардського паломництва в пам'ятну неділю 10 лютого 1963 і вся обстановка незабутньої вечірньої аєдіснції Митрополита у Святішого Отця того ж дня не залишали найменших сумнівів щодо того, як близько Папа приймав до серця долю Митрополита, як болів душею з приводу його страждань на засланні, як дуже прагнув бачити його на волі та як щиро радів з повороту свого сина. Пригадаймо, далі, повідомлення «Оссерваторе Романо», надруковане кілька днів після приїзду Митрополита, що Папа дістає з усіх кінців світу сотні листів і телеграм з гратуляціями й висловом подяки з приводу визволення Митрополита. Чи це повідомлення ватиканського офіціозу не є рівнозначне з авторитетною заявою, що авторство визволення належить Папі Йоанові?

Коли ж тиждень-два пізніше католицькі пресбюра оголосили барвисті описи, як відбулося звільнення Митрополита з концтабору, в цих описах цитовано такі вислови тюремного начальства й советських функціонерів: «Папа хоче Вас бачити», «Верховний Совет помилював Вас, щоб піти назустріч Папі». Тепер усім уже стало ясно, що дипломатичні клопотання в справі визволення Митрополита були ведені від імени самого Папи.

З цього часу преса пильно занотовує кожну дрібницю з минулого й сучасного, що свідчить про заінтересування Папи особою Митрополита: Папа взяв собі з Гроттафєррати журнал, на обкладинці якого був відбиток Митрополита... Папа щовечора молився за нього... На письмовому столі у Папи стоїть його фото... Папа вже давно призначив його кардиналом «ін пекторе»... Папа привітав Митрополита в храмі Святого Петра на такій чи іншій урочистості... Папа зустрів Митрополита у ватиканських садах і розмовляв з ним...

Переказуючи напівофіційні відомості й чутки про заходи, що призвели до визволення Митрополита, цілий ряд часописів нагадує одну подію, що трапилася під час першої сесії Собору. Мова йде про задуманий виступ українського Єпископату відносно мовчазної Церкви, з протестом проти присутності делегатів московського Патріярхату на Соборі. Згідно з голосами чужоземної преси перебіг цієї події був такий:

Між українськими владиками, учасниками першої сесії Собору, виникла думка опублікувати заяву, метою якої бу-

ло звернути увагу Соборових Отців на переслідування: Української Церкви на рідних землях, зокрема на довголітнє жорстоке ув'язнення її Первоієрарха. Водночас заява мала запротестувати проти запрошення на Собор російської Православної Церкви, нагадавши сумну роллю, що її московський Патріархат підіграв при насильній ліквідації Української Церкви в Галичині. Проект такої спільної заяви був, мовляв, дискутований на конференції українського Єпископату, але текст заяви ще не був схвалений і дефінітивного рішення в цій справі ще не винесено. Про проєктований виступ українського Єпископату довідалася передчасно «через недискрецію» Східня Конгрегація і висловила проти нього рішуче застереження. Таке становище Східньої Конгрегації спонукало український Єпископат відмовитися від свого наміру. Незважаючи на це оця проєктована, але ще не схвалена й не підписана, отже фактично ще недійсна декларація появилася разом з груповою фотографією українського Єпископату на шпальтах італійського щоденника *Giornale d'Italia* від 21/22 листопада 1962, куди вона попала знов же «через недискрецію» іншої особи. Таким чином задумана українська заява таки дійшла до відома Отців Собору й загалу. Хто та в який спосіб розповсюдив копії заяви на Соборі, про це часописи не пишуть. Зате пишуть широко про те, що ледве перші примірники декларації появилися в соборовій авлі, як Секретаріят для єдності християн, за підписом свого президента кардинала Беа, оголосив коротке комюніке, яким відмежувався рішуче від української декларації, як від такої, що суперечить екуменічному духові, та ствердив, що він не має з цією ініціативою нічого спільного. Заяву Секретаріату опублікував ватиканський офіціоз від 25 листопада 1962.

З нагоди визволення Митрополита часописи зупиняються на цьому інциденті з кінця листопада 1962 і подають до нього свої коментарі. Одні твердять, що кардинал Беа дезавував українську заяву, бо Державний Секретаріят Ватикану побоювався, що вона могла б пошкодити дипломатичній акції в справі визволення Митрополита, яка в той час була вже далеко посунена вперед. Інші думають, що комюніке кардинала Беа мало на меті дати сатисфакцію російській Православній Церкві, делегати якої почували себе ображеними українською заявою і хотіли покинути Собор. Деякі часописи не виключають, що виступ українського Єпископату міг відіграти певну роллю у звільненні Митрополита, бо актуалізував справу й тим самим, хоже, стимулював

акцію Ватикану. Але більшість жодного зв'язку між українською заявою і визволенням Митрополита не бачить.

З суперечних голосів чужомовної преси годі скласти собі ясний погляд на цю справу. Якщо навіть прийняти опублікований в *Giornale d'Italia* текст за автентичний, то й тоді важко було б встановити, чи заява мала будь-який вплив на рішення советського уряду. Фактом є, що жоден український католицький часопис такої заяви не надрукував, і це повинно бути міродайне для українського громадянства. Поки авторитетні українські церковні членики не пояснять, як по правді малася справа з проєктованим виступом та який був зв'язок між ним і заходами Ватикану, до того часу слід стриматися з оцінкою всієї історії.

Не багато більше відомостей про справу визволення продерлося до публічного відома й в наступних місяцях. В усіх теоріях і здогадах про куліси дипломатичної акції була одна невідома: особа посередника. Хто встановив контакт між Ватиканом і Кремлем? Хто інтервенював у Хрущова? «Верховний Совет Вас помилював» — сказала Митрополитові тюремна адміністрація, сповіщаючи його про звільнення від засуду. Самозрозуміла річ, що Верховний Совет міг прийняти таке далекосяжне рішення лише на пропозицію Хрущова, шефа уряду й генерального секретаря партії в одній особі. Хто ж говорив з Хрущовим про справу Митрополита, хто спонукав автократа атеїстичної держави поступитися перед бажанням Христового Намісника?

Тільки в листопаді 1964 виявилось, що роллю посередника між Папою Йоаном і Хрущовим відіграв американський публіцист Нормен Казенс (*Norman Cousins*), видавець і редактор дуже відомого нью-йоркського політичного тижневика *Saturday Review*. У випуску журналу від 7 листопада 1964 появилася його революційний звіт про дві розмови з Хрущовим під заголовком ЗАПИСКИ ПРО ВІЗИТУ У ХРУЩОВА 1963 Р. Містер Казенс їздив до Хрущова в характері, як каже, «приватного емісара» американського уряду, точніше: президента Кеннеді. Розмови мали строго конфіденційний характер, тому американський редактор почував себе зв'язаним дискрецією, як довго Хрущов був при владі. Щойно після падіння Хрущова він вважав себе звільненим від обов'язку мовчати й опублікував свої записки.

Нормен Казенс їздив до Хрущова двічі: в грудні 1962 і в квітні 1963. Перша розмова, що тривала три години, відбулася 7 грудня 1962 в бюро Хрущова в Кремлі, і саме ця

перша зустріч з червоним самодержцем мала на меті досягти звільнення Митрополита. Нижче цитусмо переклад цього справді історичного документу, точніше кажучи, тієї його частини, що відноситься до справи Митрополита. Друга зустріч, 12 квітня 1963, не належить сюди, бо її предметом були американсько-советські суперечки про припинення атомних випробувань. До речі, друга зустріч відбулась у відпочинковій оселі Хрущова на Криму й тривала сім годин. Цю другу розмову з Хрущовим автор статті переказує докладно, тоді як його звіт з розмови про справу звільнення Митрополита — доволі побіжний і робить враження, що містер Казенс не хотів опублікувати всіх деталей розмови. Американський журналіст мало зорієнтований у проблемах східних Церков, наприклад, він не зміг переказати зауважень Хрущова про відносини між московською патріаршою Церквою, а Українською Католицькою, ні не схопив значущі коментарі свого співрозмовника до справи смерті Митрополита Шептицького. А саме ці речі було б нам цікаво знати.

Зі статті Нормена Казенса довідуємося, що зв'язковим між ним і Ватиканом був о. Фелікс Морліон (*Father Felix Morlion*), президент університету *Pro Deo* в Римі. Кремль підтримував контакти з американським єпископом за посередництвом амбасадора ССРСР у Вашингтоні Добриніна. У статті Казенса записані їхні розмови, що їх вони провадили особисто й телефоном у зв'язку зі справою Митрополита.

Після успішного виконання свого делікатного завдання містер Казенс був прийнятий Папою на приватній аудієнції і особисто переказав Святішому Отцеві свою розмову з Хрущовим.

Не від речі буде згадати на цьому місці, що думає сам Митрополит про роль поодиноких осіб у справі свого визволення. Митрополит упевнений у тому, що повернення волі він завдячує Папі Йоанові. Цьому переконанню він дав вислів багато разів у своїх виступах, як перед українцями, так і перед чужинцями. Власне кажучи, Митрополит завжди твердить, що його визволення — це чудо Боже. Визволив його Господь, а Святіший Отець, своїми гарячими молитвами й «надлюдськими зусиллями» відіграв аналогічну роль, як той чоловік, що при Христовому чуді оздоровлення паралітика «паралітика приніс перед Христа». При кожній нагоді Митрополит раз-у-раз висловлює найглибшу вдячність Папі Йоанові за його батьківську дбайливість та за «довершене освободження».

Кардинала Тесту Митрополит назвав раз своїм «безпосереднім освободителем». Так висловився Митрополит 14 жовтня 1963 в Малій Семінарії в Римі на урочистості з нагоди піднесення її до рівня папської установи. Однак годі припустити, щоб зустріч кард. Тести з обсерваторами московського Патріархату та їх інтервенція могли мати вплив на постанову Хрущова.

Щойно два роки після свого приїзду до Риму, а саме 22 лютого, з нагоди урочистого вручення йому грамоти номінації на кардинала, у своєму «слові подяки», Митрополит назвав прізвища двох осіб, архієпископа Дель'Акви з Державного Департаменту Ватикану й американця Казенса, що заходилися коло справи його визволення. Про справу визволення Митрополита висловився тоді так:

Розпочаті старання нашим Українським Єпископством, за молитвами майже всього світу й піддержкою всесвітніх установ Франції, Америки й інших, Святійший Отець Папа Йоан ХХІІІ, при допомозі своїх співробітників, архієпископа А. Дель'Акви й американського політика Казенса, виведив остаточно в передвілля Хрущова і в Верховнім Совіті моє освободження та приїзд до Риму... («Вісті з Риму», Рік ІІІ, ч. 5).

Оце голоси чужомовної преси про закулісні заходи в справі визволення Митрополита:

Французьке пресбюро *L'Agence France-Presse* опублікувало вже 12 лютого 1963 комюніке з інтересними даними про обставини визволення Митрополита. Наступного дня, субото 13 лютого 1963 воно появилося на шпальтах паризького католицького щоденника *La Croix* з редакційним вступним зауваженням:

Агентство France-Presse подало 12 лютого в післяполудневих годинах ближчі інформації про визволення українського митрополита Йосифа Сліпого, що кидають нове світло на цю видатну подію сучасної історії Церкви.

Монсіньйоре Віллебранде, секретар Секретаріату для єдності християн, поїхав до Москви, щоб привезти з собою архієпископа, в'язненого від сімнадцятиох років. Як відомо, монсіньйоре Віллебранде їздив уже раз до совєтської столиці, а саме під кінець вересня 1962, напередодні відкриття Собору, щоб поладнати справу висилки православним московським Патріархатом спостерігачів на Собор.

Виявляється, що мабуть саме ці два спостерігачі, протестантський ієрей Віталій Боровий і архимандрит Володимир Котляров, взяли на себе завдання посередників, щоб пояснити совєтським урядовим чиновникам той біль, що його спричиняє Папі й членам католицької ієрархії таке довге ув'язнення Кир Сліпого, людини, якій уже за сімдесят.

Згідно з деякими ознаками, кардинал Теста, особистий приятель Папи, секретар Східньої Конгрегації, і кардинал Беа, президент Секретаріату для єдності християн, говорили про це питання з двома православними спостерігачами під час їх перебування в Римі. Обидва кардинали підкреслили в розмові, що делегати-спостерігачі прийняті були в Римі по-братерському, підкреслили також факт, що відповідальні римські осередки відмежувалися публічною заявою від тих часописних статей, що, спираючись на проєкт декларації українських екзильних єпископів, вказували на суперечність між позбавленням волі Кир Сліпого й присутністю в Римі обсерваторів московського Патріархату та використовували цю суперечність з метою викликати сумніви щодо щирости намірів та релігійного духа згаданих делегатів.

В січні обидва обсерватори були їм то повідомили Рим, що вони склали рапорт про відому справу компетентним чиновникам. Потому прийшла до Риму депеша, що Кир Сліпий залишив місцевість, де був ув'язнений, та їде до Москви. Тоді монсіньйоре Віллебрандс відправився літаком до совєтської столиці, звідкіля 5 лютого він виїхав поїздом з Кир Сліпим. У Відні зустрічали Митрополита з великою радістю українські священники, що живуть як емігранти в Австрії. Минулої суботи ввечорі обидва прелати прибули до Риму. Щоб утекти від цікавості юрби, вони висіли на малій станції Орте, на відстані 80 кілометрів від Риму, де їх чекав монсіньйоре Каповілла, приватний секретар Святішого Отця.

Той самий текст в *La documentation catholique*, Париж, 3 березня 1963, стор. 302.

Оце уривок з комюніке міжнародного католицького інформаційного бюро *K.I.P.A. (Agence catholique internationale d'information, Fribourg)*, Фрібург, Швайцарія:

Ватикан був повідомлений про визволення Кир Сліпого делегацією московського Патріархату при Екуменічній Раді протестантських і православних Церков, осідок якої зна-

ходитьсь в Женеві. На просьбу Ватикану монсеньйоре Віллебрандс, секретар Секретаріату для єдності християн, негайно поїхав літаком до Москви, щоб розшукати там звільненого владика й привезти його з собою. Вибрано до цієї місії Віллебрандса, бо він бував уже раніше в советській столиці й мав там знайомих.

Це повідомлення надрукував м. ін. бельгійський щоденник *La libre Belgique*, Брюссель, 3. IV. 1963.

Оце текст каблограми ватиканського кореспондента американського католицького пресбюра (NC) о. Джемса Тучека (*Msr. James J. Tucek*) від 12 лютого 1963:

... Печать мовчання накладено на уста всім компетентним ватиканським джерелам, що могли б кинути світло на справу визволення Архiepіскопа Львова, Йосифа Сліпого... Однак на основі відомостей, що просочились неофіційно до італійських журналістів, можна скласти таку картину:

В певному моменті першої сесії Ватиканського Собору, що відбулася від жовтня до грудня минулого року, кардинал Густаво Теста, секретар Священної Конгрегації Східної Церкви, просив кардинала Августина Беа, президента Секретаріату для єдності християн, щоб зааранжував йому зустріч з делегатами-спостерігачами московського Патріархату російської православної Церкви. Зустріч відбулася в помешканні кардинала Беа в бразильській колегії. Присутніми були обидва кардинали, два православні делегати й монсеньйоре Ян Віллебрандс, секретар Секретаріату для єдності християн.

Неофіційні відомості, що просочилися до італійської преси, твердять, що головним предметом зустрічі було звільнення архієпископа Сліпого. Існують, далі, ознаки, що ініціатива походила від самого Папи Його Святості Йована XXIII...

У всякому разі дві особи, що приймали участь у згаданій зустрічі: кардинал Теста й монсеньйоре Віллебрандс, були безпосередньо активні в справі приїзду Архієпископа Сліпого до Риму.

В першій половині січня надійшло з Москви повідомлення, що російські православні обсерватори, отці Боровой і Котляров, передали звіт «властивим урядовим чинникам». ... Невдовзі після цього, а саме 26 січня, надійшла телеграма з Женеви такого змісту, що архієпископ Сліпий є вже в дорозі поїздом до Москви з далекої азійської оселі.

27 січня бачили у Ватикані кардинала Тесту й монсеньйоре Віллебрандса, як мали нараду з архієпископом Анджельом Дель'Аквіа (*Angelo dell'Acqua*), з Папського Державного Секретаріату. Більш-менш в тому самому часі монсеньйоре Віллебрандс виїхав з Риму літаком, правдоподібно до Москви...

Єдина ясна інформація з одного ватиканського джерела каже, що «Митрополит не просив про своє звільнення». Твердять, що Архієпископ Сліпий сказав одному давньому приятелю, який відвідав його після його приїзду, що він виїхав «під обов'язком служнякості», себто з наказу Папи, та що виїхав з тяжким серцем...

Фактом є, що ватиканські урядові особи припинили обіг однієї заяви, що її українці в Римі намагалися розповсюдити під час Собору. Як причину заборони подано, що бажанням Ватикану є не допустити до оброби обсерваторів російської православної Церкви. Це був, мовляв, основний обов'язок чужинців в стосунку до двох російських православних прелатів. Однак один італійський журналіст, який має винятково добрі інформації, пише, що «таке ставлення до російських обсерваторів було продиктоване турботою, щоб не завдати шкоди делікатним переговорам, що були вже тоді в ході».

Вищенаведена стаття надрукована м. ін. в англomовному виданні філадельфійського «Шляху», *The Way*, 24. II. 1963, стор. 5.

Corriere della Sera, щоденник, Мілан, 12. II. 1963, стор. 5. Автор статті Фабріціо де Сантіс (*Fabrizio de Santis*):

Щоб зрозуміти, як можна було досягти успіху в справі низволення примаса України, слід повернутися думками до першої сесії Екуменічного Собору, власне кажучи, до останніх днів першої соборової сесії, себто до кінця листопада і початку грудня 1962.

Кардинал Густаво Теста, секретар Східньої Конгрегації, займав у соборовій авлі одне з місць на нижній лаві кардинальської трибуни. Напроти нього, на трибуні делегатів некатолицьких Церков, сиділи обидва спостерігачі московського Патріархату, Боровой і Котляров. В хвилину, коли соборові дебати йшли мляво, пурпурат приглядався до їх бородатих, непрозорих і нерухомих мов маски облич. Багато був би дав за те, щоб розгадати думки, що ходили їм по голові. Зате в його голові уперто стукало одно ім'я: Йосиф Сліпий, голова Української Католицької Церкви, що під

дванадцятьох років карався в советській тюрмі, якщо взагалі ще був живий і не помер на засланні як інші українські єпископи.

Кардинал Теста, родом з Бергамо і, як усі бергамці, обдарований практичним розумом, вирішив спробувати одну штуку, що ще чотири роки тому була б здана за неможливою кожній розсудливій людині. Своім помислом він поділився з кардиналом Беа і просив його, щоб влаштував йому побачення в своєму помешканні з спостерігачами російської православної Церкви. Таким чином кардинали Беа й Теста знайшлися віч-на-віч з Боронієм і Котляровом. Зустріч мала місце в приймальній кімнаті бразильської Колегії, де живе президент Секретаріату для єдності християн. Присутнім був також секретар цієї установи, монсіньйоре Віллебрандс.

Кардинал Беа дискретно відійшов, залишивши кардинала Тесту, монсіньйоре Віллебрандса і двох російських спостерігачів, щоб могли свobodно порозмовляти. Обидва гості поводитися дуже привітно і слухали з увагою промови нурпурата в справі Кир Сліпого. Густаво Тести, старий досвідчений дипломат, навів з великою зручністю і тонкістю всі аргументи, що могли промовити до переконання гостей: пригадав, з якою щирістю прийнято в Римі представників усіх протестантських і православних віросповідань; пригадав, що Папа прийняв їх з відкритим серцем, як братів, дарма що ще нез'єдинених; та що голова комісії для єдності християн відхилив від себе всяку відповідальність за протест проти присутності на Соборі російських православних представників, що його зрадували українські єпископи, учасники Собору; і, нарешті, що не було б цього протесту, якби Католицька Церква користувалася в Советському Союзі свободою та якби Кир Сліпий і всі інші католицькі духовники, досі ув'язнені, були відпущені на волю. Росіяни слухали, не виявляючи своїх думок, холодні як камінь, з непорушними обличчями візантійських ікон. Але кінець кінцем дали згоду й обіцяли, що зроблять усе, що є в їхній силі.

В першій половині січня надійшла до Риму вістка, що Боросої і Котляров, повернувшись в Москву, передали свій звіт «кому треба». Не залишалося нічого іншого, як ждати дальших відомостей. 26 січня депеша вислани з Женєви повідомляла, що Кир Сліпий є в дорозі до Москви. . . Монсіньйоре Віллебрандс негайно спакував валізку і сіп на літак, що відлітав до Голляндії. Там пересів на інший літак, що завіз його до Москви.

Motus-sets, щоденник, Рим, 12. II. 1963, стор. 2.

Залишається ще інтересне питання: «Яким способом сталося визволення»? В цій справі немає і, мабуть, не буде офіційного повідомлення. Але індуктивним шляхом можна прийти до певних висновків. Правдоподібно роллю сполучника з російським урядом, отже й з Хрущовим, відіграли обидва спостерігачі делегати, що їх Православна Церква вислала на Собор.

Часомне пригадує, що українські єпископи підготували заяву з протестом проти участі московських делегатів на Соборі.

Хоч цей документ ніколи не був розданий в соборовій авлі, однак кілька газет опублікували його. Він викликав немале враження. Голова для єдності християн оголосив коротку заяву, в якій ствердив, що він не має з цією ініціативою нічого спільного. Оця суха декларація відсунула зраз же український документ на задній пляш. Тепер виникає думка, що в той час уже розпочато заходи в справі звільнення Кир Сліпого та що Державний Секретаріят Ватикану турбувався, щоб не каламутити вод в момент, коли рішалася така важлива справа.

Il Resto del Carlino, Больонья, щоденник, 11. II. 1963, стор. 2.

В половині листопада 1962 п'ятнадцять українських єпископів, що брали участь у Соборі, видали збірну декларацію, в якій вказали на факт присутності в храмі св. Петра двох спостерігачів московського Патріархату та, з другого боку, на примусову відсутність їх митрополита. Можливо, що спостерігачі московського Патріархату, повернувшись після закінчення сесії Собору на батьківщину, переконали патріарха Москви, що його інтервенція у Хрущова в справі звільнення Кир Сліпого могла би спричинитися до нав'язання взаємин з Ватиканом.

Il Messaggero, щоденник, Рим, 13. II. 1963, стор. 10.

Монсіньйоре Віллебрандс (той самий прелат, якому почастило поїзати у великій тасмниці до Москви, щоб передати Патріархатові запрошення на Собор) прибує 27 січня 1963 літаком до советської столиці. Він був першим, що привітав «воскреслого» Кир Сліпого та супроводив його залізницею до Риму.

Il Giorno, щоденник, Мілан, 11. II, 1963, стор. 2.

Перший крок, що може спричинитися згодом до визволення Архiepіскопа, був зроблений під час Собору п'ятнадцятьма українськими єпископами, що живуть в Америці, Австралії і Західній Європі. Вони передали Соборовим Отцям протестаційну заяву проти участі в працях Другого Ватиканського Собору двох обсерваторів московського православного Патріархату... Перша реакція російських спостерігачів була така, що вони хотіли покинути Собор, але інтервенції Секретаріату для єдності християн удалося відхилити цю погрозу й, може, добитися визволення Кир Сліпого, як першої ознаки доброї волі.

Il Mattino, щоденник, Неаполь, 13. II, 1963, стор. 5.

Розв'язка справи Митрополита Сліпого була полегшена насамперед двократнім обміном телеграм між Хрущовим і Папою. Дарма що цей обмін був утриманий на строго дипломатичній площині, проте не можна недооцінювати його важливості. Подруге, слід пригадати подорож до Москви в жовтні минулого року голландського прелата, монсіньйоре Віллебрандса, з метою запросити на Собор представників православного Патріархату. Тепер підтверджено, що саме обидва «делегати-спостерігачі» відіграли в намаганнях визволити архієпископа Львова ролю зв'язкових з советським урядом. Кардинали Теста й Беа з'ясували їм під час однієї розмови всі аспекти справи. Це питання виринуло зрештою між Соборовими Отцями з ініціативи, згодом відкликаної, українських екзильних єпископів, присутніх на Соборі. Обидва спостерігачі-делегати, архимандрит Котляров і протоієрей Боровой, обіцяли поцікавитися справою за посередництвом своєї верховної церковної влади, себто через Патріархат. Незабаром після цього надійшла відомість про визволення владики, і довелося знову голландському прелатові, монсіньйоре Віллебрандсові, їхати до Москви, щоб зустрічати й супроводити до Риму Кир Сліпого.

Die Welt, щоденник, 13. II, 1963, допис римського кореспондента від 12. II, 1963.

Про події, що допривадили до звільнення українського Митрополита, можна було дізнатися у Ватикані ось що: Перший поштовх мав дати секретар Секретаріату для єдності християн, монсіньйоре Віллебрандс, коли він був у Москві безпосередньо перед початком Другого Ватиканського Собору. Згодом, під час Собору, кардинал Теста, секретар

Конгрегації для Східньої Церкви, звернувся з проською до спостерігачів російсько-православної Церкви, щоб вони інтерв'ювали в совєтського уряду в справі ув'язненого Митрополита. Російсько-православні духовники обіцяли тоді, що зроблять усе можливе. Кажуть, що доповіли справу особисто самому Хрущову, і цей дав доручення відпустити владика на волю.

La libre Belgique, щоденник, Брюссель, 21. II. 1963, стор. 1 і 2.

... Пагадаймо при цій нагоді, що під час першої сесії Екуменічного Собору українські єпископи в екзилі зредагували заяву проти присутності на Соборі обсерваторів російської православної Церкви, з наміром передати цей документ Соборовим Отцям. В ньому було сказано, що перш ніж допускати православних делегатів, треба було добитися звільнення єпископія і священників, ув'язнених комуністичними урядами, в першу чергу Кир Сліпого. Але ледве роздамо перші примірники цієї заяви, як хтось наспіх подбав, що вони щезли. Секретаріат для єдності християн, що його очолює кардинал Беа, оголосив потім, в якій стверджував, що не має з цією заявою нічого спільного. Можна припускати, що в той час заходи в справі звільнення Кир Сліпого були вже в ході та що бажанням Апостольської Столиці було не каламутити атмосферу.

Genie, ілюстрований тижневик, Мілян, 22. II. 1963, стор. 20.

Як і для чого випустили Кир Сліпого на волю? Все почалося одного вечора в Римі, під час першої сесії Екуменічного Собору. Кардинал Теста, що багато разів бачив у Папи на столику фото українського владика, запросив до себе, порозумівшись раніше з кардиналом Беа, обидвох спостерігачів-делегатів православної Церкви. Розмова йшла про Кир Сліпого та про радість, яку справило б Папі його визволення і, по зможі, його приїзд до Риму. Росіяни слухали. Нічого не обіцяли, бож не могли нічого обіцяти. Однак сказали, що після повороту до Москви зроблять те, що зможуть зробити.

В січні прийшов від них до Ватикану лист, в якому коротко повідомляли, що «зробили все, що було в їхній спроможності». 26 січня нова вістка: Кир Сліпий залишив уже конігтабір, де був конфінований, і знаходиться в дорозі до Москви. Чекають когось з Риму, хто прийде би запитуватися

владикою. Це засідання доручено голляндцеві Віллебрандсові, який їздив уже раніше до советської столиці, щоб запросити спостерігачів-делегатів на Собор...

В світлі цих фактів нового значення набуває епізод, що трапився під час першої сесії Собору та який викликав тоді немалий шум. Українські еміграційні єпископи, учасники Собору, мали намір внести на порядок денний декларацію проти присутності делегатів російської православної Церкви. В цій заяві було сказано, що перш ніж допускати православних представників на Собор, треба було вимагати звільнення єпископів і священників, що караються ще в советських тюрмах, починаючи з визволення митрополита Сліпого.

Ледве роздано в соборній авлі перші примірники цього документу, як хтось подбав, щоб вони зникли. Секретаріат для єдності християн, очолений кардиналом Беа, оголосив коротку ноту, яка стверджувала, що згаданий секретаріат не має нічого спільного з цією ініціативою. Можна тепер прийти до висновку, що в той час уже наявні контакти з метою визволення Кир Сліпого та що Державний Секретаріат турбувався, щоб не каламутити воду.

Vita, ілюстрований тижневик, Рим, 21. II. 1963, стор. 10.

... Українські єпископи, присутні на Соборі, зредагували славетний лист з протестом проти участі російських православних представників... Однак треба зауважити, що цей лист знаходився в стадії пропозиції, яка ще не була прийнята всіма українськими єпископами, коли через недискрецію надрукував його один щоденник

Time, ілюстрований тижневик, Нью-Йорк, 22. II. 1963, стор. 70.

... В листопаді минулого року Беа зааранжував дискретну зустріч між Тестою і двома російськими представниками-обсерваторами на Ватиканському Соборі. Теста в зручний спосіб підкреслив, що Папа офіційно здезавував протест, підготовлений групою українських єпископів проти участі росіяни, і в тактовний спосіб порушив справу позбавлення волі Архиспископа Сліпого.

Münchener Katholische Kirchenzeitung, тижневик, Мюнхен, 23. II. 1963, стор. 1, повідомлення німецького католицького пресбюро *Katholische Nachrichten Agentur*:

... Італійський щоденник *Giornale d'Italia* від 21/22. XI. 1962 писав, що п'ятнадцять українських католицьких єпископів оголосили «урочисту й драматичну заяву про мовчанку Церкви» та що в цій заяві вони висловили свій жалі з приводу того, що в Соборі приймають участь два представники московського Патріархату, тоді як український католицький Митрополит Йосиф Сліпий уже 18 років карасться в сибірській тюрмі.

Однак безсумнівною фактом є, що цього роду заява не була п'ятнадцятьма українськими єпископами підписана. Може єпископи про це дискутували, але деякі з них явно заявляють, що такої заяви не підписали.

Далі про чай в помешканні кардинала Беа та про посередництво представників московського Патріархату.

Herder Korrespondenz, Orbis Catholicus. Freiburg in Breisgau, щомісячник, листопад 1962, стор. 107.

Присутність спостерігачів-делегатів Російсько-православної Церкви... мусить бути респектована. Якби хто хотів бачити в цих делегатах експонентів совєтської політики, то це не свідчило б про респектування. Апостольський Престол сам старався про співучасть Російської Церкви, коли вислав під кінець вересня монсіньйоре Віллебрандса до Москви. Правда, Синод Російської Церкви дав свою згоду щойно безпосередньо перед початком Собору, й делегати виїхали з Москви тільки 11 жовтня, коли текст інавгураційної промови Папи був уже поданий до прилюдного відома... Російська Церква зберегла свою віру, незважаючи на наступ воюючого атеїзму... Це, очевидна річ, не виключає, що совєтський уряд і уряди союзних з ним держав мали свої політичні цілі, коли видали папирти православним і католицьким учасникам Собору.

INCOM, ілюстрований тижневик, Мілян, 10. III. 1963, стор. 16.

... Помисел звернутися до делегатів московського Патріархату зродився в голові кардинала Тести, земляка й приятеля з молодих літ Папи Йоана. На перший погляд цей проєкт міг здаватися безглузким. Кардинал Теста довірився кардиналові Беа, а цей захопився ідеєю і разом вирішили запросити на чай, до помешкання президента Секретаріату для єдності християн, обидвох російських спостерігачів. При зустрічі був також присутній ще один член Секретаріату, а саме монсіньйоре Віллебрандс, той самий, що їздив

до Москви, щоб запросити на Собор представників Патріярхату. Йому довелося поїхати ще раз до советської столиці, щоб привітати Кир Сліпого й супроводити його до Риму.

Ніхто не знає, що було сказано в перебігу розмови в сальоні кардинала Беа. Правдоподібно обидва кардинали налякували на всі аргументи, що могли промовляти на користь звільнення львівського митрополита, і зробили це з досвідченою точністю та дипломатичною зручністю. Коли ж іде про православних спостерігачів, то з їх боку були зроблені певне тільки невразні обіцянки, що вони з'ясують справу ув'язненого владики «там де треба». У всякому разі їхні обіцянки не були сказані на вітер: 27 січня надійшла до Ватикану телеграма вислана з Женеви з повідомленням, що Кир Сліпий залишив прокляте сибірське село, куди його нещодавно заслали, та їде до Москви. . .

. . . Деклярація українських екзилних єпископів були згодом відкликана, а Секретаріят для єдності християн, президентом якого є кардинал Августин Беа, автор запрошення російських спостерігачів, опублікував лаконічну констатацію, в якій стверджував, що він відкидає з себе всяку відповідальність за цю ініціативу.

Il Messaggero, щоденник, Рим, 9. III, 1963, стор. 1.

. . . В половині лютого, після звільнення архієпископи Львова Кир Сліпого, стало відомо, що два обсерватори-делегати православного Патріярхату, повернувшись до Москви, подали Хрущову доповідну записку, яка справила на Хрущова велике враження. У цій записці була мова про те, що м'яка й еластична постава в релігійних справах та покращання відносин між Москвою і Ватиканом були б напевне корисні для Советського Союзу. У справі замирення з Ватиканом советський прем'єр-міністр бачив правдоподібно нову пропагандистську площину на користь Советського Союзу і його сателітів.

Successo, ілюстрований щомісячник, Рим, червень 1963, стор. 44.

. . . Під час першої сесії Собору відбулися збори п'ятнадцятьох українських єпископів у екзилі з метою запротестувати проти присутності на Соборі делегатів російської Церкви. В цій заяві вони твердили, що православні росіяни мусіли б були виявити чесність своїх намірів різними способами, в першу чергу звільняючи зі заслання Кир Сліпого, якщо він ще в живих.

Українська заява викликала шум. Секретаріат для єдності християн — установа покликана до життя Папою Йоанном для підтримування зв'язків з не-католиками — повинна відмежуватися від усякої відповідальності за позиції, що їх зайняли українці, підкреслюючи при тому обов'язок гостинності в стосунку до кожного, хто був запрошений на Собор. Проте український протест залишив сліди в атмосфері й спричинився до актуалізації справи Сліпого.

Мабуть за порадою самого Папи, у всякому разі за попереднім повідомленням його, спробувано іншого засобу. Один з кардиналів, а саме Густаво Теста, родом з Бергамо, порозумівся з кардиналом Беа, президентом Секретаріату для єдності християн, щодо зустрічі з двома російськими спостерігачами. Кардинал Беа, що вже раніше підтримував контакти з делегатами московського Патріархату, запросив їх на чай до сальону однієї з римських колегій. В певному моменті Беа відійшов, і кардинал Теста мав змогу говорити на користь справи визволення Сліпого, з'ясовуючи її в різних аспектах.

Коли російські спостерігачі-делегати повернулися до Москви й доповідали там про все, що бачили та чули в Римі, вони не забули підкреслити позитивні аспекти демаршу Патріархату Москви перед Хрущовим у справі визволення Кир Сліпого. Мотиви релігійної та міжнародної політики промовляли за те, що слід помилювати архієпископа.

Того самого дня, коли повідомлено Кир Сліпого, що він виходить на волю, прийшла до Секретаріату для єдності християн телеграма, вислана з Женеви делегацією московського Патріархату при женевській Раді Церков, що архієпископ іде вже до Москви та що треба, щоб монс'єр Вільєбрандс приїхав зустрічати владика.

Оце переклад історичного документу, що ним є звіт Нормена Казенса про його місію до Хрущова в справі Митрополита:

Saturday Review, тижневик, Нью-Йорк, 7. XI. 1964, стор. 18—20. Автор статті: *Norman Cousins*.

Моя подорож до Москви в грудні 1962 підносилася до релігійних справ. Я діяв від імені провідників Церкви, які вважали, що може надійшов слушний час дослідити, чи існують можливості для поширення релігійних свобод в межах СРСР. Предметом моєї місії було зокрема досягти звільнення Єпископа

Сліпого, голови Православної Церкви українського обряду.») Єпископ Сліпий був інтернований протягом сімнадцятих років. Ми мали тригодинну розмову в його бюрі в Кремлі...

Під час тієї зустрічі, що мала місце 7 грудня, я сформулював справу звільнення Єпископа Сліпого.

Я був уповноважений сказати, що Папа Йоан надіється, що Єпископ зможе провести останні роки свого життя — йому минуло сімдесят — в якійсь затишній семінарії.

Голова сказав, що він бажав би встановити добрі взаємовідносини з Ватиканом та що він має глибоку повагу для Папи Йоана, але він боїться, що звільнення Єпископа Сліпого мало б якраз протилежний наслідок.

«Яким чином?» — питаю.

«Коли він буде звільнений, моментально появляться великі заголовки того змісту, що Єпископ був тортурований червоними» — сказав Голова. «А це не могло б справі покращання взаємин».

Я відповів, що на мою думку Папа Йоан не має наміру використовувати звільнення Єпископа Сліпого для пропагандистських цілей. Він щиро стурбований станом здоров'я Єпископа та обставинами його життя. Він надіється, що Єпископ буде звільнений, бо це справа основної людської справедливості.

Голова перейшов до суті справи Єпископа Сліпого і з'ясував її протягом майже двадцятих хвилин. Він розповідав докладно довгу історію суперництва між Українською Православною Церквою***) і Російською Православною Церквою. Говорив про попередника Єпископа Сліпого, Митрополита Шептицького, який помер, як сказав Голова, серед обставин, що наводили на думку, що смерть його могла бути штучним способом прискорення, однак він не сказав, ким саме.***) В

*) Про Митрополита автор говорить «Єпископ», або «Єпископ Сліпий». Вважає його за голову «Православної Церкви українського обряду». Вже ця дивовижна термінологія свідчить про його непоінформованість у церковних справах, зокрема в справі нашої Церкви. — Про Хрущова говорить «Шайтал», себто голова, шеф.

**) Хрущов говорив, звичайно, про Українську Католицьку Церкву.

***) Зі звіту Казенса чітко, в якому сенсі Хрущов згадан про смерть Митрополита Шептицького. Чи це мало бути виправдання, що більшовики не прискорили його смерті? Чи докір, що, мовляв, католицькі кола безосновно обвинувачували більшовиків?

усякому разі, сказав Голова, Єпископ був ув'язнений з слушної і достатньої причини.

Я відповів, що не є моїм наміром сперечатися на цю тему. Але минуло сімнадцять років, відколи Єпископ був позбавлений волі. Всяка дальша кара напевно не могла б принести жодної користі.

Можливо, що маєте рацію — сказав Голова і добавив, що він розгляне справу та повідомить мене.

Кілька тижнів пізніше, коли я повернувся з грудневої зустрічі в Москві до Нью-Йорку, мене викликали телефоном з советської Амбулаци у Вашингтоні. Амбулатор Добринін запитував, чи я міг би прихити незабаром до Вашингтону: він має передати мені деякі новини.

Два дні пізніше в Советській Амбулаци Амбулатор сказав, що його просять передати мені вітання від Прем'єра Хрущова й переказати, що Прем'єр є дуже радий, що міг улагодити звільнення Єпископа Сліпого. Звільнення не обмежене жодними умовами. Амбулатор запитував, де та як має відбутися переїзд Єпископа та хто його буде зустрічати.

Я подякував Амбулаторові за добру новину й негайно зв'язався з Отцем Феліксом Морліоном (*Felix Morlion*), президентом університету *Pro Deo* в Римі, що саме тоді був у Сполучених Штатах. Протягом усіх заходів, що призвели до побачень у Москві й у Ватикані, Отець Морліон виконував ролю зв'язкового.

Отець Морліон негайно телефонував до Риму й передав туди добру новину. Через кілька годин ватиканські урядові особи уклали плян поворотної подорожі Єпископа Сліпого на волю. Плян був негайно прийнятий советським урядом. Єпископ мав прихити літаком до Відня, там мав його зустріти особистий представник Папи і звідтіля мав летіти до Риму.

Протягом тижня плян був успішно виконаний. Єпископа Сліпого привезли до Ватикану, де Папа Йоан, незважаючи на свою недугу, привітав його і висловив йому свою радість з приводу його повороту. Після цієї зустрічі Єпископа ескортували до якогось засекреченого затишку на відстані кількох миль від Риму. Жодним респортером не було дозволено відвідати Єпископа.

на. І тільки тоді, коли Єпископ приїхав до свого сходу, опубліковано відомості про його визволення.)*

Наступного дня після того, як преса отримала повідомлення про визволення, мене викликав телефоном з Вашингтону амбасадор Добринін. Питав мене, чи я бачив післяполудневі газети. Ні, кажу, не бачив. Амбасадор радив поглянути на них. Потім прочитав мені телефоном статтю під заголовком: **ЄПИСКОП РОЗКАЗУЄ, ЩО ЙОГО ТОРТУРУВАЛИ ЧЕРВОНІ.**

Амбасадор сказав, що це виглядає на порушення довір'я, і питав мене, чи та як я маю намір реагувати. Я не знаю, що трапилося, кажу, але я абсолютно впевнений у тому, що не було порушення довір'я. Буду зариз телефонувати просто до Ватикану, кажу, щоб перевірити справу.

Урядовці Ватикану були прикро вражені, коли я розказав їм, які відомості поширюються пресою в Сполучених Штатах. Єпископ Сліпий не розмовляв з жодним журналістом. Вони назвали статтю чистою витівкою. Сказали, що негайно дадуть спростування. В «Оссерваторе Романо» буде надрукована на передній сторінці заява такого змісту, що відомості в пресі про Єпископа Сліпого появилися без уповноваження Папи і Єпископа та що вони обидва ці відомості відкидають.

Найбільше турбувало ватиканських урядовців те, що цей інцидент може перешкодити дальшим спробам звільнити диківників, в'язнених в комуністичних країнах.

Я зв'язався телефоном з Амбасадором Добриніном і повідомив його, що газетні статті є цілком неповноважені та що найближчий випуск «Оссерваторе Романо» надрукує спростування, посилаючись на авторитет Папи...

В Гагрі в квітні 1963 я почав, отже, розмову з Головою від подяки за те, що він розв'язав позитивно справу звільнення Єпископа Сліпого. Я висловив ще раз жаль урядових осіб Ватикану з приводу деяких статей, що появилися після звільнення Єпископа та робили враження порушення довір'я. Далі, я задав

---

*) Подорож Митрополита з Москви до Риму й перші кроки Митрополита в Італії змальовані в статті Казисса не зовсім вірно.

про велику радість Папи з приводу повороту Єпископа Сліпого.

Голова сказав, що він це розуміє, і додав, що деякі журналісти, мабуть, не знали, що мають зробити з доброю новиною.

Тут згадаємо ще один інтересний епізод, що не попав на сторінки преси.

Коли американський емісар був у Хрущова в квітні 1963 і дякував йому за позитивне улагодження справи Митрополита, Хрущов висловився: «Я був би дуже радий отримати від Папи якийсь знак, що він задоволений моїм жестом». Казенс переказав Папі слова Хрущова. Святіший Отець, відповів, що він, на жаль, не може контактуватися з совєтським провідником навіть у приватній формі.

Однак золоте серце й дотепна проворність Папи Йоана знайшли спосіб задовольнити бажання Хрущова. Він дав американцеві дві золоті понтифікальні медалі і при тому сказав: «Даю вам обидві. Одну затримайте для себе, а з другою зробіть, що хочете». Містер Казенс зрозумів. Друга медала опинилася на письмовому столі Хрущова...

Другою формою подяки Папи Йоана Хрущову за звільнення Митрополита було прийняття ним на приватній авдієнції дочки і зятя Хрущова, про що буде ще мова.

Для повноти зачитуємо ще голос ватиканського офіційно-го про обставини визволення Митрополита. Два роки після приїзду Митрополита до Італії, з нагоди піднесення його до гідності кардинала, *L'Osservatore Romano* від 22/23. II. 1965 писав:

З Мордовії був випущений на волю завдяки вітцівському старанню Папи Йоана XXIII. Звільнення від несправедливого засуду було вирішене Верховною Радою Совєтського Союзу на пропозицію Голови Ради Міністрів Микити Хрущова.

Коли читати «Записки» Нормена Казенса, мимохідь напрошуються деякі зауваження і висновки.

Перше зауваження: Митрополит не лише не робив жодних заходів, щоб вийти на волю, не лише не подавав до совєтського уряду жодної заяви в справі свого звільнення — це відзначило багато газет —, але й в момент, коли йому повернено волю, не зобов'язувався до нічого, що спинювало б у майбутньому його свободу слова й діяльності. Звільнення

Митрополита було, як підтвердив Добрянін, беззастережно, себто не обмежене будь-якими умовами. Цілковита свобода для Митрополита — це була самозрозуміла платформа місця Казенса.

Друге зауваження: Справа визволення Митрополита не була предметом торгів між Ватиканом і советським урядом. Справа була поставлена не в площині взаємних уступок. Не було пактів *do ut des*. Казенс не каже до Хрущова: Випустіть Митрополита Сліпого, а за те Ватикан зробить це чи те. Ватикан нічого взамін не обіцяв, до нічого не зобов'язався. Казенс навіть не каже: Папа Іоан просить Вас, щоб Ви звільнили Митрополита Сліпого. Ні, він лише переказує, що Папа на д і с т ь с я, що Митрополит вийде на волю, бо це річ елементарної справедливості.

Виходить, що в довгому ланцюгу подій, що призвели до визволення Митрополита, рішальними були два кільця: гаряче бажання Петрового Наступника мати свого вірного сина близько себе і — постанова Верховного Совста з волі всевладного Хрущова. Голова Церкви забажав — Хрущов пішов йому назустріч... Вся історія справляє враження якоїсь парадоксальної, фантастичної казки. Все в ній було проти всякої логіки, проти всіх людських розрахунків.

Бож людський розум, людська логіка, знання ситуації, знання ідеології комунізму, знання советського режиму, його метод, його практики, його ставлення до віри й релігії, його ставлення до Христової Церкви, зокрема до Католицької Церкви і цілком особливо до Української Католицької Церкви, все це промовляло за те, що Митрополит має померти в бараку для каторжан або, в найкращому разі, на так званому примусовому поселенні. Все промовляло за те, що для нього немає виходу, немає порятунку, немає надії.

Чи можливо, щоб така безнадійна, така небувала й надзвичайно трудна справа могла удатися без особливої помочі й ласки Провидіння?

Здавалося б, що в кожній газетній статті з приводу несподіваного приїзду Митрополита й успіху визвольної акції висловлена буде в якійсь формі думка: ось небувала подія, ось подія без прецеденту, ось подія, що для неї немає природного пояснення, справжнє чудо Боже. Але преса цього не спостерегла... Не спостерегла, що в долі Митрополита руки Господня виявилася в якійсь винятково виразній спосіб.

Преса захоплювалася майстерною дипломатичною грою. І справді, за густою заслоною абсолютної дискреції відбулася майстерна дипломатична гра. Політики й журналісти намагалися розгадати її поодинокі епізоди та збагнути її сенс. Преса всього світу гуділа від здогадів, теорій і пророцтв. Тільки про Режисера цієї надзвичайної гри, що так майстерно — як висловився Папа Іоан — пов'язав усі нитки в одну тканину, про Володаря історії, про Того, Хто керує долею людською і Своєю всемогутньою рукою випровадив Митрополита з дому неволі, було тихо в пресі християнських народів.

В попередній главі ми переказали за Діяннями Апостолів, як стався чудесне вивезення з тюрми Верховного Апостола Петра.

В усьому Єрусалимі не було другого місця, що давало б таку гарантію проти втечі в'язня, як тюремні льохи в замку Антонії, де Ірод Агриппа посадив Петра. І вжив він заздалегідь усіх запобіжних заходів: грубілезні мури, ланцюги, сторожі — все це давало знущорку, що Петро не вирветься на волю. Тільки про одне Ірод не подумав: він не врахував сили молитви. В Діяннях Апостолів читаємо, що «Петра стерегли у в'язниці, а Церква гаряче молилася Богові за нього» (12, 5). Ірод покладався на людські заходи обережності й брав до уваги лише фізичні спроможності людини. Він не знав, що молитва може порвати залізні окови й відчинити навстіж тюремні брами. Бо внаслідок молитви всемогутність Господня стає союзником слабосильної людини.

Незбагненною є сила молитви, незбагненною таємницею є відповідь Божого милосердя на крик людської душі. Але найбільшою містерією є відзив Бога на молитву, коли ми молимося не за себе, а заступаємося нашою молитвою за іншу людину. Молитва людини за людину — це наше корінне споконвічне право, каже Нікюмен, це одна з наймогутніших спіритуальних сил. Коли ми молимося один за одного, ми стаємо перед престол Отця Небесного й виконуємо священнодійство, бо служимо один одному своєю молитвою.

Тоді коли Митрополита стерегли на каторжних роботах, Церква молилася Богові за нього. Молився сам Голова Церкви, і то який Голова! Один з найбільших Римських Архие-

реїв, мабуть найбільший поміж найбільшими. Свята людина, що її все життя було однією святою молитвою.

Молилася Українська Церква, її Ієрархія і вірні. Молилися владика й вірні інших народів, особливо американські, що включилися в молитовний похід, організований українським Єпископатом з приводу 70-річчя Митрополита.

І сталася річ неймовірна. Сам Ірод відчинив тюремну браму і сказав: «Будь ласка, виходьте на волю!»

Квадратура кола

Що спонукало Хрущова звільнити Митрополита — Контроверсійна справа — Преса силкується пояснити рішення Кремлю — Теорія жести доброї волі — Теорія відпущення — Комунізм і релігія — Дві протилежних позицій та їх аргументація — Релігійна політика ССРСР за Хрущова — Інші невдалі спроби витлумачити причини звільнення Митрополита — Слідня політика Папи Поана — Немає логічної мотивації хрущовського вчинку — Божа рука в долі Митрополита

В попередніх главах ми поглянули крізь призму чужоземної преси на справу визволення Митрополита й старалися висвітлити її з усіх боків. Залишилося ще тільки одне питання, найцікавіше й найтрудніше: питання про мотиви рішення Москви.

Що думав про це світ? Як пояснювали журналісти західних держав причини звільнення Митрополита? Що спонукало, на їх думку, большевиків випустити на волю в'язня такого масштабу та дозволити йому виїхати поза межі ССРСР, ще й винести таку постанову без жодної рекомпенсації, без жодної користі для себе?

Вся політична проблематика «справи Кир Йосифа Сліпого» оберталася саме довкола вищезазначених питань. Що значить це звільнення? Яке місце підвести цій події в розвитку совєтської політики? Чому, для чого, з якої причини та з якою метою Хрущов пішов назустріч Папі? Як розуміти цю поведінку та що за нею приховується? Чи йдеться справді про благородний вчинок, чи про політичний опортунізм? А може про східний тактичний маневр з метою обдурити світ? А втім, навіть якщо справа була тільки в новій тактиці большевиків по відношенню до Церкви, то й це вже створило нову ситуацію, що її преса повинна була пояснити.

Звільнення Митрополита не тільки само по собі емоціонувало широкі кола світового громадянства, воно ще й в'язалося тісно з низкою інших важливих актуальних проблем. Зовнішня політика Хрущова, «відліта» в Советському Союзі, ситуація Церкви в комуністичних країнах, східня політика Понтифікату Папи Йоана XXIII — всі ці справи зчіплювалися в значній мірі з питанням про мотиви хрущовської поведінки. На фоні згаданих проблем віддання свободи Митрополитові набувало особливої рельєфності й стало фактом першорядного політичного значення.

Також різні мені: важливі або тільки льокального значення події, які трапились якось у тому самому часі, що приїзд Митрополита до Риму, наприклад, прийняття Папою на аудієнції дочки й зятя Хрущова, парламентарні вибори в Італії і тактика італійських комуністів у виборчій кампанії тощо, загострювали зацікавлення загату питанням про незрозумілу постанову Кремлю.

Багато труду й клопоту мали журналісти, поки не узнали, як досягнуто визволення Митрополита та яким чином він пройшов через кілька держав ніким неспостережений, немов би має на собі шапку-невидимку. Але таки найбільше морочили вони собі голови, щоб відповісти на питання: «для чого? що це значить?». Шукали логічної мотивації події, що не вкладалася в рамці взаємин між Апостольською Столицею і Советським Союзом та не вмещалася в реальну дійсність.

Резюмувати голоси преси в цій справі — річ нелегка. Трудність полягає насамперед у тому, що статтею коментуючих крок Хрущова появилася в світі без ліку. Міркування і здогади на цю тему почались у міжнародній пресі одночасно з першими повідомленнями про приїзд Митрополита до Італії і продовжувались вони протягом місяців. Майже в усіх статтях, що їх ми цитували в попередніх главах, було також заторкнене — часом основно, іноді тільки мимохідь — це капітальне питання «для чого?». Отже, довелось би перелічувати ще раз десятки статей, про які вже була мова, та розглядати їх в аспекті вищезазначеного питання. А крім цитованих статей появилася в тому ж часі ще багато інших, де згадується справа Митрополита, хоч їх головною тематикою є якась інша актуальна проблема, наприклад, ідея «мирного співіснування» західніх держав з комуністичним бльоком, або найновіші факти переслідування релігії в Советському Союзі тощо.

Нелегко дати синтетичний огляд голосів преси в справі, що про неї мова, ще й з тієї причини, бо була це справа в

найвищій мірі контроверсійна. Голоси преси не доповнюють, а являють собою хаос діаметрально протилежних поглядів, розбіжних здогаділ і гіпотез. З усіх проблем, що виринули у зв'язку з визволенням Митрополита, жодна інша не дала приводу для таких різних тлумачень як мотивація кремлівського рішення. Справа викликала пристрасні полеміки, розсварила людей, створила лінії поділу в католицькому світі, спричинила замішання і дезорієнтацію в рядах вірних.

Про розгубленість і заклопотаність преси нехай свідчать наступні факти. Часто трапляється, що в одній і тій самій статті коментатор дає кілька інтерпретацій, з яких одна перекриває другу. Трапляються такі курйози, що з антикомуністичних газет лунають алармуючі голоси, мовляв, Церква кооперує з більшовиками. Трапляються статті з гострою критикою східньої політики Ватикану, а то й з атаками на особу Папи Йохана. Думаєте може, що це пишуть антиклерикальні часописи? Нічого подібного! Така критика появляється на шпальтах найбільш консервативної частини католицької преси, консервативної в церковному й політичному відношенні. «Папа йде надто наліво» — оце заголовок статті, що докоряє Папі за його буцим то утопічний оптимізм та нереалістичний підхід до комуністичного світу (*L'Espresso*, Рим, 17. III. 1963). Папа — найвнний ідеаліст, Папа не розуміє політичної дійсности, пише якийсь хрестоносець. В іншому правому католицькому часописі читаєте статтю, автор якої, замість радити, що Папі пощастило визволити високого церковного достойника, ремствує: нема, мовляв, причини до радости, «одні звільнений єпископ ще не доказує свободи релігії». Можна би думати, що автор радо відіслав би цього «одного звільненого єпископа» звідкіля він приїхав, бо факт звільнення не підходить до лінії газетки автора (*L'Eco dell'Atene*, квітень 1963). В тому самому часі в органі італійської комуністичної партії *L'Unità* читаєте статтю, що «бере з оборону» Папу перед закидами тих католиків, які бояться діалогу з комуністами. Мовляв, діалог між Церквою і комунізмом — бажана річ, між ними нема противенства, ось советський уряд звільнив католицького митрополита, ось Папа прийняв і поблагословив дочку Хрущова, отже — можна бути добрим католиком, а проте... голосувати за комуністичних кандидатів.

Масте враження, що все довкола вас стоїть догори дном консервативна католицька преса докоряє Папі за симпатії до більшовиків та засуджує політику Ватикану, тоді як ко-

муністична - - що політику схвалює!.. Протираєте очі і не знаєте, чи люди подуріли, чи може ви самі з'їхали з глузду й перестали розбиратися в найпростіших речах. І все це замішання спричинив факт визволення Митрополита, чи, точніше кажучи, невміння дати собі з цим фактом раду.

Наведені яскраві приклади нехай служать ілюстрацією, в якому стані дезорієнтації знаходилася світова громадська думка. Розгубленість між вірними була така велика, що ватиканський офіціоз, ватиканське радіо й поважні католицькі часописи мусіли пояснювати й заспокоювати громадянство, мовляв, не може бути й мови про те, щоб Церква змінила свої позиції до атеїстичного комунізму. Католицькій пресі секундують ліберальні часописи типу римського *Messaggero*: Люди добрі, заспокойтеся, католицька доктрина — незмінна, вона не може бути предметом компромісів, а тому нема небезпеки, щоб Церква відступила від своїх засад.

Нема сумніву: преса опинилася перед лицем події, що її не вміла логічно й переконливо пояснити. Журналісти поводили себе немов сліпці, що обмацують стіну, бажаючи знайти в ній хвіртку чи хоча б тільки вузьку щілину, крізь яку можна би продертися з темряви на світ Божий.

В такій ситуації може найрозумнішою відповіддю було б щиро признатися: Ми не знаємо, для чого Хрущов і очолений ним уряд СРСР випустили з каторги Кир Йосифа Сліпого. Ми не бачимо логічної мотивації такої політики. Справа якась загадкова.

Але такої відповіді годі чекати від журналістів. Завданням преси — правильна інформація про події та їх інтерпретація. Так і в цьому випадку співробітники часописів вважали за свою повинність дати якесь розсудливе пояснення таємничого факту. Щобільше, загал коментаторів мав амбіцію не тільки знати й розуміти, з яких причин та з якою метою більшовики звільнили Митрополита, але ще й пророкували, які наслідки матиме ця подія на становище Церкви в комуністичних державах і, навіть, на світову політику. Приймаючи свої здогади за факти, коментатори декретують певні теорії, з теорій заснованих на здогадах роблять висновки і складають гороскопи на майбутнє.

Всіляких теорій для витлумачення мотивів, що призвели Хрущова до його рішення, появилася в світовій пресі без ліку. Бо майже кожна газета хотіла додати щось власне, щось оригінальне, або принаймні дати нову версію відомої

вже теорії. Розібратися в цьому хаосі припущень і тверджень — складне завдання. Все ж, спробуємо привести в порядок цю велику кількість інтерпретацій та скласифікувати їх на основні групи.

В перших днях після приїзду Митрополита найчастішим поясненням була «теорія жесту доброї волі». Посилаючись на інформації з ватиканських джерел часописи писали, що Кремль, звільняючи Митрополита, бажав зробити жест доброї волі в стосунку до Апостольської Столиці. Очевидна річ, що таке пояснення не було жодним поясненням, а лише спробою обійти проблему та закрити її певною фразою. На питання: «що спонукало совєтський уряд повернути Митрополитові свободу? що це значить?», часописи казали: «це є жест доброї волі». Але для чого Кремль захотів зробити жест доброї волі по відношенню до Церкви, яку він переслідує, це основне питання залишалось і надалі небагаченною таємницею.

Теорія жесту доброї волі має широку скалю нюансів. В розумінні одних коментаторів — це ніщо більше як куртуазійна послуга Хрущова зроблена Папі Йоанові, послуга, що не має глибшого значення і залишиться без наслідків. Хрущовський каприз та й годі! Але в інтерпретації інших газет жест Хрущова — це симптом «зміни клімату» в стосунках між Совєтським Союзом і Ватиканом. В совєтщині, мовляв, повів новий дух, московські вожді думають перевести ревізію дотеперішнього ставлення комунізму до релігії, починається «новий курс» церковної політики Кремлю. Крім висловів «новий клімат» і «новий курс», зустрічаємо ще вислови «відлига», «відпруження» у взаєминах між Совєтським Союзом і Церквою, «покращання атмосфери» і т. ін. Якого терміну прихильники цієї теорії не вживали б, вони викажуть подію за справу серйозну й далекосяжну, що відкриває широкі горизонти на майбутнє.

Щоб підмурувати теорію відіруження і зробити її правдоподібною, часописи нагадують попередні факти, що йдуть по тій самій лінії примирливої хрущовської політики: гратуляційні телеграми Хрущова до Папи Йоана з нагоди вісімдесятиріччя Папи та з нагоди нового року, видачу по-дорожніх документів делегатам московського Патріархату на Ватиканський Собор, підтримку совєтським урядом пропозиції відзначити Пану мировою нагородою фундації Бальцана, прихильні коментарі совєтської преси до енциклік і промов Папи тощо. Але ті самі часописи поспішають додати, що не треба перебільшувати значення випещега-

них фактів, бо вони, мовляв, не виходять з рамок дипломатичної чемності. Зате повернення волі Митрополитові є першим конкретним фактом, що свідчить про бажання большевиків встановити *modus vivendi* з Церквою, є першою серйозною ознакою нового курсу кремлівської політики в стосунку до Ватикану.

Коментатори підкреслюють, що маємо справу з подією зовсім небувалою, з фактом без прецеденту. Майбутність виявила, що був це не тільки перший факт цього роду, але й останній, факт зовсім відокремлений, а не одна з серії аналогічних подій. Чи можна будувати теорію на основі одного відірваного факту? Аргументація прихильників цієї теорії так виглядала: большевики випустили Кир Йосифа Сліпого на волю, бо є відпруження; доказом відпруження є факт, що большевики випустили Кир Йосифа Сліпого. Отже, та сама теза є засновком силогізму та його висновком. Було це тупцювання на місці, що ні трохи не прояснювало справи. Але це не перешкоджало людям вірити в злигоді між большевизмом і Церквою та вважати звільнення Митрополита тільки за перший крок, за яким наступлять інші аналогічні.

Між гороскопами на майбутнє читаємо, що незабаром будуть відкриті консуляти Ватикану в Москві й у Києві; католицькі владика, священники й монахи, в'язнені в країнах комуністичного бльоку, вийдуть на волю; ситуація католицької під комуністичним режимом основно зміниться по думці постулатів свободи віри; проблема мовчазної Церкви перестане існувати; Хрущов приїде до Риму й буде прийнятий Папою Йоаном на авдієнції... Коротко кажучи, звільнення Митрополита з каторги — це, писали газети, тільки прелюдія до основної ревізії взаємовідносин між Советським Союзом і Церквою...

Минули тижні й місяці, але пророцтва не здійснилися. Проте навіть часописи світового реноме не перевели згодом ревізії свого становища. Публіцистична чесність вимагала б відмовитись від попередніх поглядів і визнати помилковість своїх діягноз і передбачень.

Теорія жесту доброї волі перетворилась поступово в теорію відпруження, а ця остання в теорію, якщо не замирення, то принаймні тимчасового перемир'я. Переважна більшість світової громадської думки пішла по лінії найменшого опору й цю теорію прийняла. На основі одного факту, факту звільнення Митрополита, люди повірили, що у взаємовідносинах між Кремлем і Апостольською Столицею

«щось» змінилося. Навіть видатні публіцисти, навіть досвідчені політики, навіть деякі високі особи в католицькому світі піддалися ілюзіям, що в совєтчині змінився клімат, змінилася атмосфера та що в цій новій атмосфері буде можливий діалог Церкви з комуністами. А в розмовах і переговорах можна буде, мовляв, добитись для Церкви певного мінімуму життєвого простору, можна буде встановити в совєтській імперії церковну ієрархію та полегшити становище віруючих, можна буде досягти в скромних межах свободи релігії...

Коли навіть високоавторитетні люди впали жертвою самообману, то годі дивуватися масі малокритичних читачів щоденної преси, що до проблеми звільнення Митрополита підходила виключно з політичними міражами: ранише, мовляв, сварилися, то й робили один одному пакості: більшовики переслідували Церкву, Церква засуджувала комунізм. А тепер замирилися, тож Хрущов зробив люб'язний жест і, як видимий знак злагоди, відіслав Папі високого церковного ієрарха. Загал вважав, що таке пояснення є насправді найлогічнішою, єдиною логічною мотивацією дивної події, що зчинила в світі: так багато галасу.

А втім, річ була куди складніша. Можуть замиритися політичні й національні противники. Можна, при умові невтручання у внутрішні справи партнера, встановити коректні взаємовідносини, навіть союз, між державами побудованими на різних економічних і політичних системах. І різні віровизнання можуть, при умові обоюдної толеранції, жити побіч себе в мирі й у взаємній пошані. Але ж тут не йшлося про сферу політики, а про сферу віри та ідеології. Чи можливе є замирення між Церквою і державою, в основу якої покладено принципи атеїстичного комунізму? Чи можна встановити між ними хоч би тимчасовий компроміс?

Відома річ, що до проблеми комунізм і релігія існує величезна література. Але ще ніколи преса не друкувала так багато статей на цю тему, що в 1963 році. І мало не всі статті сходились до одного питання: чи можливе зговорення між Церквою і Совєтським Союзом? Журнали й щоденники всілякого політичного й світоглядového напрямку брали участь у дискусії. Непримиренність у доктринальних справах стверджували одноголосно всі дискусанти, але в оцінці сучасної ситуації і практичних можливостей були між ними значні різниці думок. Спробуємо резюмувати спрощено полеміку між двома засадничими позиціями.

Ті, що відкидали саму ідею будь-якої злагоди між релігією і комунізмом, як під сучасну пору, так само й в майбутньому, аргументували: Яка ж може бути платформа порозуміння між християнством і марксистським матеріалізмом? Чи: свята Істина може мирно співіснувати з диявольською брехнею? Віра в Творця всемогутнього, що є «чистим духом»; віра в Отця милостивого, що керує долею людей і народів; віра в Сина Божого, втілене Слово, Спасителя роду людського, повсякчасно суцього між нами — чи можна це погодити з діалектично-історичним матеріалізмом? Чи можливий компроміс християнства з доктриною, яка твердить, що єдиною реальністю світу є ніким нестворена матерія? Розуміння людини як істоти створеної Богом за образом Його природи, істоти, що своїм туземним життям має досягти життя вічного, з одного боку, і погляд, що людина є витвором еволюційного процесу матерії, чи, власне кажучи, певною формою руху матерії — з другого. Наука про Царство Боже на землі, але царство не з цього світу, з одного боку, і твердження, що жодного трансценденту, жодного потойбічного життя немає — з другого. В марксистському світогляді немає місця на Бога: в ньому Бог зайвий. Думати про можливість наближення між такими протиріччями — це те саме, що намагатися розв'язати проблему квадратури кола. Чи можна знайти формулу рівності між поверхнею кола й поверхнею квадрата та перемінити одну з цих геометричних фігур на другу? Чи можна змішати вогонь з водою і створити сполуку цих двох елементів? Замирити атеїзм з християнством — річ неможлива: це була б якась монстральна симбіоза суперечностей.

«Нічого!» — відповідали ті, що бачили певні вигляди на злагоду. «Доктрина комунізму — одна річ, а вимоги життя і практична політика — друга». І вказували на те, що дискретні посередні контакти між Ватиканом і Кремлем існували від самого початку більшовицької влади та не припинялися протягом минулих десятиліть. Вказували на те, що в останній час ці контакти ставали щораз частіші, що обидві сторони злагіднили тон, зрештучували з гострих виступів, вказували прешті на звільнення Митрополита, як на буцим то безсумнівний доказ, що йде до замирення.

Яке відпруження, яке замирення? — подавали репліку прихильники тези про неприємність. Жодної злагоди нема й бути не може. Якби атеїстичний комунізм не мав місіонерської настанови, якби він вважав віровизнання за приватну справу кожного громадянина й респектував свободу

совісті, можна би теоретично допустити можливість певного покращання взаємин між Апостольською Столицею і СРСР. Але ж у советській примушують людей визнавати атеїзм. Большевики не вірять в Бога, а проте проти того Бога, що на їх думку не існує, провадять безощадну війну. Віру в Бога й всяку релігію вважають шкідливими пере-судами, це «опіум для народу», як казав Маркс, «духова горілка», за висловом Леніна, засіб до поневолення працюючих і головна перешкода на шляху поступу людства. А тому релігію і церковну організацію большевики присудили до знищення. В боротьбі з релігійною комуністичною антирелігією чи новою псевдорелігією — атеїзм, і проголосили його державною «релігією» Советського Союзу. Атеїзмові прикметна крайня нетерпимість: він найбільш фанатична й нетолерантна «релігія» новітніх часів.*) Всупереч власній конституції, що гарантує свободу совісті й свободу виконуваних релігійних культів, комуністи відновили середньовічну засаду: *cuius regio, eius religio*, себто присвоюють собі право розпоряджатися вірою і сумлінням своїх підданих. Не тільки в ідеологічно-релігійній площині існує непримиренна ворожість між марксистським світоглядом а християнством, але й церковна політика Кремлю настільки нетолерантна, що Церква не може йти на жоден компроміс з Советським Союзом.

Тут прихильники тези про непримиренність нагадували довгий реєстр фактів мартирології Католицької Церкви в комуністичних країнах, зокрема в Советському Союзі: релігія усунена з публічного життя. Божі доми здебільшого закриті, навчання релігії в школах і при церквах заборонене, духовні семінарії здебільшого зліквідовані, церковне майно skonфісковане, релігійна література й католицька преса — заборонені, церковно-релігійні видавництва, бібліотеки й архіви «націоналізовані», священники, монахи й монахині, як «нетрудовий елемент», переслідувані і т. ін. В той самий час держава провадить нагальну пропаганду атеїзму всіма доступними їй засобами. Щождо Української Католицької Церкви, то її люблять удесятеро важче, ніж західній католицизм: її оголосили поза законом, випищили поголовно її ієрархію, загарбали майно Церкви й її культурні надбання, потоптали релігійні почування кількох мільйонів громадян.

*) Звичайно, про атеїзм як своєрідну релігію можна говорити лише у переносному значенні, бож релігія — це стосунок людини до трансценденту, а комуністи в надприродний світ не вірять.

Усе це правда, погоджуються визнаючи теорію відпущення, але сьогодні ситуація основно змінилася, бо змінився большевизм. Хрущов проводить з успіхом свою концепцію мирного співіснування з західними державами; існують важливі ознаки, що він хоче застосувати ту саму формулу для налагодження взаємовідносин з Церквою. «Відлига» в соєтчині розтопила льоди теж і в церковній діяльнці. Московські можновладці відмовилися від давніх метод воюючого атеїзму. Вони тепер самі засуджують вживання поліційних репресій у протирелігійній боротьбі, висхідювання релігійних почуттів یرуючих та інші вульгарні засоби пропаганди атеїзму. В соєтській пресі друкуються на цю тему статті й дописи читачів, що за Сталіна були зовсім неприпустимі. Хоч нема ще підстави до великого оптимізму, проте не можна заперечити, що відкриваються певні перспективи на майбутнє. Церква не може пропустити такої нагоди. Давні методи гострого засуду атеїстичного комунізму Церквою не дали бажаних результатів. Отже Церква пробує тепер інших засобів, щоб домогтися для себе кращого статусу під большевицьким режимом, полегшити долю یرуючих та не допустити до дехристиянізації населення на просторах соєтської імперії. Справця в практичній площині не означає відступства від незмінної доктрини, бо в діяльнці світоглядівій Церква не робить комуністичній найменших концесій. Факт звільнення Кир Йосифа Сліпого доводить, що большевики стали «привітнішими» та що вони готові поступитися Церкві в деякому відношенні.

В цьому дусі висловлювалися ті діячі, які вірили, що настала нова доба взаємин між Католицькою Церквою і Соєтським Союзом. Чи їхні аргументи витримують критику? Що в'дповідала на них протилжна сторона, себто прихильники тези про непримиренні різниці між становищем Церкви й комунізму? Перекажемо по порядку їх міркування.

Чи большевизм змінився? Безперечно, сучасний большевизм не той самий, яким він був у двадцятих і тридцятих роках. Він не має вже того революційного розгону, тієї динаміки, що їх мав тоді. Всілякі явища вказують на розколинні в нібито монолітній структурі соєтської держави, щораз виднішими стають ознаки глибокої кризи в різних діяльностях її життя. Наростають конфлікти між політичним проподом і творчою елітою. Світова революція і комунізм у всьому світі перестали бути ціллю зовнішньої політики Кремлю. Авторитет комуністичної партії ССРСР в «братніх» комуністичних республіках сильно підупав. Змінилися по-

декуди методи правління: нема вже актів жорстокого свавілля сталінської доби, поліційна шруба попустила, життя стало дещо легше й дещо менш небезпечно. А проте, в одному большевизм не змінився і не може змінитися: комуністична ідеологія залишилася основою, цементам і рушійною силою Советського Союзу. Дарма що мотузок не душить так туго ший громадян як раніше, все ж раз-у-раз трапляються факти, які доказують, що провід компартії не знає жартів, коли йдеться про «чистоту партійної лінії». Слід пам'ятати, що не тільки Церква не може йти на концесії в справах віри, але й большевики не можуть відступити від основних тез своєї доктрини, від своїх ідеологічних принципів. Комуністичні провідники можуть експериментувати, але вони не можуть відректися від власного минулого, не хочуть перейти у ворожий табір, вони мусять залишитися комуністами. А невід'ємною частиною комуністичної ідеології є атеїзм. Покладатися на зміну большевизму — марна надія.

Ідімо даліше. Чи правда, що по аналогії мирного співіснування Советського Союзу з демократичними країнами Хрущов думав налагодити мирне співіснування між комунізмом та християнським світоглядом? Треба ствердити, що такий погляд стовідсотково помилковий. Сам Хрущов рішуче протестував проти такого розуміння його концепції ко-екзистенції. На славнозвісному 20-му всесоюзному з'їзді комуністичної партії в лютому 1956 Хрущов, розправляючись з померлим диктатором та захищаючи свою концепцію мирного співіснування, заявив: «Хто пробує переносити мирне співіснування на сферу ідеології, той робить небезпечну помилку. З факту, що ми є за мирне співіснування і за господарську конкуренцію з капіталізмом, не можна ні в якому разі робити висновку, що дозволяється послаблювати боротьбу з буржуазною ідеологією та з пережитками капіталізму в свідомості людей». Нема сумніву, що Хрущов, висловлюючись проти послаблення боротьби на ідеологічному фронті, мав на думці в першу чергу релігію.

З цього часу комуністичні провідники нагадували раз-у-раз на партійних зборах і в пресі необхідність посилити протирелігійну акцію. В новій програмі комуністичної партії та в її нових статутах, схвалених на з'їзді в жовтні 1961, покладено на кожного члена обов'язок боротьби з релігією. Член комуністичної партії є обов'язаний: «... провадити рішучу боротьбу з усіма явищами буржуазної ідеології, з залишками приватновласницької ментальності, з релігійними забобонами та іншими пережитками минулого». А п

новій програмі партії сказано: «Партія вживає всіх засобів ідеологічного впливу, щоб виховати людей в дусі наукового матеріалістичного світогляду та щоб перемогти релігійні пережитки. . . Треба систематично провадити широку науково-атеїстичну пропаганду й терпляче пояснювати недостатність релігійних уявлень, що постали в давноминулих часах, коли люди жили під тиском сліпих сил природи та в соціальному поневоленні й не розуміли справжніх причин ні явищ природи, ні суспільного життя. При тому слід спиратися на досягнення новітньої науки, що дає людині щораз більшу владу над природою та не залишає місця для безглузвих казок про надприродні сили». На зборах центрального комітету всесоюзної комуністичної партії СРСР в червні 1963, на яких обмірковувано виключно тільки світоглядіві питання, винесено постанову «провадити вперту боротьбу проти релігійних пережитків і розбудовувати далі атеїстичну роботу». З цього часу безбожницька кампанія в совєтчині набула нового поштовху.

Не є нашим завданням з'ясувати в усіх подробицях релігійну політику Советського Союзу за Хрущова. Ми порушуємо ці питання, оскільки вони стоять у зв'язку з справою звільнення Митрополита. Чи правильне твердження, що звільнення Митрополита наступило внаслідок зміни релігійної політики Советського Союзу? Чи правильний погляд що в ері так званої десталінізації церковна політика совєтського уряду взяла ліберальніший курс та що ця обставина уможливила Хрущову встановити кращі стосунки з Ватиканом? Чи відповідає правді, що Хрущов шукав наближення до Церкви по аналогії формули мирного співіснування держав з різними політичними устроями?

Стож з цілою рішучістю треба ствердити, що такі погляди цілком безосновні й невірні. «Відлига» в совєтчині не пом'якшила боротьби з релігією. Якраз навпаки: коли Хрущов прийшов до влади, й весь час, коли був при владі, він наголошував на неперемінності ідеологічних принципів комунізму й виразно заперечував можливість мирного співіснування в ідеологічно-світоглядівій сфері. В реєстрі закидів, що їх нові керманічі совєтської політики робили Сталінові після його смерті, ніколи не було згадки про злочинне переслідування релігії, бо в їх очах це не було злочином. Щобільше: за Хрущова обвинувачено Сталіна в тому, що він занедбав ведення атеїстичної пропаганди та виявив надмірну толеранцію в релігійних справах, зокрема зроблено йому закид, що пішов назустріч російській православній

Церкви в 1943/44 рр.) На конференції присвяченій питанням атеїзму, що відбулася в Москві в лютому 1962, редактор часопису «Наука й релігія» сказав, що культ Сталіна «відбився негативно на процесі переможення релігії, бо в певному періоді припинено майже цілковито антирелігійну пропаганду і через те діяльність релігійних організацій посилилась». . . «Наша боротьба проти шкідливих наслідків культу одиниці наказує почати наново в широких розмірах боротьбу проти релігії на основах ленінських принципів» («Вопроси філософії» ч. 8, 1962, стор. 161). «Сьогодні релігія є головним ідеологічним ворогом нашої вітчизни» («Наука й релігія», ч. 5, 1962, стор. 12). Ці закиди повторив голова ідеологічної комісії центрального комітету всесоюзної комуністичної партії Леонід Ільчов на конференції згаданої комісії в листопаді 1963 і згодом на шпальтах часопису «Комуніст» (ч. 1 з 1964).

Наведені факти заперечують повністю твердження, немов би то звільнення Митрополита сталося внаслідок відпущення між Кремлем і Ватиканом у зв'язку з політикою мирної коєкзистенції і десталінізації. Вони доводять, що саме в тому часі, коли Хрущов і совєтський уряд дали згоду на звільнення Митрополита, загострено в Совєтському Союзі боротьбу з релігією, впровадивши нові, «наукові» методи поширювання атеїзму.

Деякто думає, що саме ці нові методи атеїстичної роботи в ССРСР означають послаблення давньої, непереможливої в релігійних справах, лінії комунізму та що саме ця нова фаза релігійної політики має відношення до звільнення Митрополита. Отже слід ще сказати кілька слів про нові методи антирелігійної боротьби.

В ері Хрущова керівні чинники комуністичної партії прийшли до переконання, що давні методи боротьби з релігією виявилися безуспішними. На основі звідомлень пропагандистів атеїзму та інших партійних службовців, на основі спостережень з родинного й професійного життя населення, на основі поліційних і судово-карних матеріалів тощо, партійна верхівка усвідомила неприємну для неї правду, що вся атеїстична робота, ведена величезними зусиллями й

---

*) Заміреним совєтського уряду з російською православною Церквою під час другої світової війни: мало, як відомо, практичну ціль. Сталінові потрібна була підтримка православної Церкви: її російського православного духовництва, щоб надати війні характер, війни «вітчизняної». Подруге, Сталін мусів тоді брати до уваги опінію західних альянтів.

коштами протягом уже майже п'ять десятиліть, не викоренила з людських сердець віри в Бога. Навпаки, сотні явищ, наприклад, церкви повні народу у великі свята, особливо на Великдень, хрещення дітей, зберігання народом давніх релігійних обрядів, ікони на стінах в помешканнях навіть партійців, ріст сектантства тощо, були для них доказом, що релігія відіграє надалі видатну роль в житті населення Советського Союзу. Докладніші спостереження і дослідження навчили партійну верхівку, що між віруючими є багато освічених і чесних людей, отже що помилкою було вважати релігію за забобон неписьменних старух і фанатичних сектантів, так само як помилкою було вважати священиків і монахів за ледарів і паразитів. Найбільше бентежив партійних ідеологів факт, що навіть між молодими людьми, які народилися вже після жовтневої революції і виховалися в советських школах та комуністичних молодіжних організаціях, є багато таких, що вірують. Внуки червоного жовтня вертаються до прадідівської віри! На вищезгаданих атеїстичних зборах у Москві в лютому 1962, отже майже півстоліття після перемоги Леніна, стверджено, що не якась мала кількість стариків, але значна частина советських людей знаходиться під впливом релігійних пессудів- («Наука й релігія», ч. 5, 1962, стор. 12).

З вищенаведених фактів партійний провід очолений Хрущовим зробив правильний висновок про неефективність дотеперішніх засобів атеїстичної пропаганди. Але цей висновок не був рівнозначний з резигнацією з дальшої боротьби проти релігії чи з її пом'якшенням. Нічого подібного! Нездачу дотеперішньої атеїстичної боротьби приписано її вульгаризмові та вживанню адміністративних засобів, що штовхали віруючих до спротиву й таким чином викликували наслідки протилежні намірам. Вирішено побудувати атеїстичну роботу на нових основах, а саме на «наукових», щоб з їх допомогою розгрохити релігію дощенту. Вирішено в першу чергу розслідувати феномен віри, вивчити психологію віруючих, щоб зрозуміти, для чого ще сьогодні так багато людей в Советському Союзі вірують в Бога. Вирішено, даліше, виховати кадри атеїстичних агітаторів, так би мовити, антитеологів, озброївши їх відповідним знанням, щоб вони зуміли підійти до віруючих і науковою аргументацією переконати людей про правильність тез матеріалістично-атеїстичного світогляду. Створено інститут наукового атеїзму, засновано катедри атеїзму на університетах, запряжено в атеїстичну роботу всі засоби масового впливу на громадянство. Ось тотальна програма атеїстичного виховання, яка

має діяти нібито без примусу, без поліційних репресій, а виключно тільки дискусією, переконанням і намовлінням. Вона означає поворот до чистоти марксистсько-ленінської доктрини про релігію, вона означає перемогу консервативно-догматичного напрямку всередині комуністичної партії і тим самим погіршення становища Церкви і віруючих. Атеїзм залишився державною «релігією» Советського Союзу, на яку мають бути наведені всі без винятку громадяни. Цей новий курс не має нічого спільного з релігійною толеранцією, тож нема найменшого зв'язку між ним і звільненням Митрополита.

Прихильники теорії відируження розцінюють, як відрадиний символ той факт, що новий напрям протирелігійної акції в Советському Союзі доручає атеїстичним пропагандистам входити в діалог з віруючими. На їх думку, це являє собою наближення до позиції італійського комунізму, що також домагається діалогу між комуністами й католиками. Колишній довголітній провідник комуністичної партії Італії Тольятті*) ще в 1954 р. говорив про необхідність діалогу з католиками. Його політичний заповіт, опублікований після його смерті, обстоює виразно принцип неутралітету державної влади у відношенні до всіх віровизнань: держава не повинна встрявати в релігійні справи громадян. Якщо теперішні вожді Кремлю прийняли б цю тезу, атеїзм перестав би бути привілейованою «релігією» Советського Союзу. Отже, нові методи комуністичної партії в релігійній політиці подають, мовляв, надії, що советський атеїзм може еволюціонувати в напрямі релігійної толеранції.

Ось відповідь «непримирених»: Нема жодної аналогії між ставленням советського комунізму до релігії, з одного боку, а італійського — з другого. Слід пам'ятати, що італійський комунізм — зовсім своєрідне явище, а італійські комуністи — спеціальна порода комуністів: між ними багато віруючих людей, що вінчаються в церкві, хрестять своїх дітей та ховають своїх померлих по-християнськи. Італійський інститут «Докса», що методом опитування досліджує opinie громадянства, подав до відома, що в березні 1962 р. 14 відсотків тих італійців, які вважають себе комуністами, заявили, що вони ходять регулярно в неділю на Службу Божу. Зрозуміла річ, що провід італійських комуністів хоче затримати цих віруючих партійців у своїх рядах і притягнути нових членів, тож рахується з настроями населення.

*) *Togliatti*.

Подруге, в Італії комуністи є в опозиції до парламентарної центро-лівої більшості, тоді як у Советському Союзі з руках комуністичної партії є диктаторська влада держави. Як довго в якійсь державі комуністи є в опозиції, вони поводять себе обережно й «демократично». Інша річ, коли вони захоплюють владу. Чи італійські комуністи, що обстоюють тепер діалог між марксистами й християнами та нейтралітет державної влади в релігійних справах, толерували б у зміненій ситуації, себто якби вся державна влада опинилась в їх руках, чи толерували б вони тоді віруючих католиків на провідних державних становищах?

Тож — підсумовують «непримиренні» — годі обманювати себе надією на еволюцію советського комунізму в напрямі релігійної терпимости. Згідно з комуністичною доктриною партія стоїть над державою, і від формального нейтралітету державної влади не покращала б ситуація Церкви, бо непорушною частиною комуністичної ідеології є фанатичний атеїзм. Коли советські комуністи дають поради своїм товаришам по партії в демократичних країнах співпрацювати з віруючими, коли вони кажуть, що комуністи й віруючі повинні діяти спільно за покращання долі людства та що, ховляв, «діалог корисний, незважаючи на ідеологічні розходження», то це нагадує політику «народних фронтів» 30-х років. Як тоді, так і тепер, більшовики старяться втягнути людей іншої духової формації в орбіту впливів комунізму. Тоді йшлося їм про політичний сектор, сьогодні про ідеологічний.

А все ж. «щось» змінилось, настоюють прихильники теорії відпруження. Діються речі, що про них за Сталіна ніхто не міг подумати. Чи Сталін був би випустив на волю Кир Йосифа Сліного?

Ми переказали якомога об'єктивно аргументацію обох сторін. Панівною залишилася теорія відпруження. Спитайте ще її сьогодні в колі ваших знайомих: що ви думаєте? Для чого Хрущов звільнив Митрополита?, а в більшості випадків почувате: десталінізація, підлига, хрущовська тактика мирного співіснування.

Велика частина преси вибрала середній шлях між двома крайніми поглядами. Тоді як одні казали: «відпруження, йде до кращого», тоді як другі твердили: «черговий більшевницький обман», багато коментаторів намагалися поєд-

нати одне з другим. Їхній погляд на справу був такий: в основну зміну ідеологічної настанови комуністичних провідників годі вірити й тому годі вірити в налагодження трипалких добрих взаємин між Церквою і Кремлем, а все ж факт звільнення Кир Сліпого — це факт дуже відрадий, це перший промінь надії, що Москва бажає знайти *modus vivendi* з Церквою.

Наведемо один дуже характерний приклад, яке глибоке коріння пустило в свідомості західнього світу переконання про злагоду між Церквою і комунізмом та для яких далекосіяних спекуляцій давало привід звільнення Митрополита.

В липні 1963 р., отже вже після смерті Папи Іоана, появилася стаття Вальтера Ліпмена (*Walter Lippman*) п. з. «Нова концепція організації Європи»^{*)}. Вальтер Ліпмен — сеньйор американських політичних журналістів і публіцистів, один з найвищих авторитетів світової публіцистики. Його називають «голосом Америки», «сіллю американської громадської думки». Ліпмена не цікавлять питання поточної політики. Він вдумується в рушійні сили світових подій і досліджує їх глибший сенс. У вищезгаданій статті Вальтер Ліпмен з'ясовує свою концепцію нового європейського ладу. На його думку, післявоєнний лад у Європі, що базувався на ідеї єдності зруйнованої війною і збіднілої Європи, Європи загроженої большевицьким Сходом, відходить у минуле. Післявоєнна концепція світової політики, що спиралася на поділі світу на Схід і Захід, Схід під гегемонією Росії, Захід під гегемонією Америки, не відповідає новій світовій ситуації. Родиться нова Європа, а формуючим чинником нової Європи, засадничим фактором нової епохи стане порозуміння між Католицькою Церквою і державою в країнах комуністичного блоку. В силу своєї пастиральної і виховної функції тільки Католицька Церква може допомогти суспільствам добитися визнання вимог свободи. Внаслідок нової ситуації Католицької Церкви в комуністичних країнах зменшиться антагонізм між народами по обидвох боках залізної завіси.

Фальшива прогноза чи візія майбутности? Слід ще додати, що Вальтер Ліпмен не був єдиним журналістом, який розглядав факт звільнення Митрополита в аспекті нового укладу міжнародних стосунків і стабілізації світового миру.

^{*)} Стаття надрукована м. ім. в *Corriere della Sera*, 14. VII 1963, дата: Вашингтон, 13. VII 1963.

Діаметрально протилежні позиції зайняла та частина преси, що не вірила в чистоту інтенції Хрущова й звільнення Митрополита сприймала як тактичний маневр. Це вірте большевикам, це лише тактичний хід, це ніщо більше як пропагандистський маневр», — писали коментатори. Звичайно, тактичний маневр розрахований не для внутрішнього вжитку, а на експорт. Але кого саме большевики хотіли цим маневром перехитрити та для чого вибрали такий засіб, а не інший, того читачі не могли з преси довідатися. Церкві ні урядів держав Кремль обдурити не міг. Бож кожна держава має фахівців-советознавців, що читають советську пресу й советські фахові журнали, вивчають советські закони й слухають советські радіомовлення. Уряди західних держав знали, що хрущовська політика мирної коєкзистенції і післясталінська відлига не принесли Церкві в Советському Союзі полегшення її становища, тим більше знав про це Ватикан. Читачі були згодні, що большевикам вірити не треба, але теорія тактичного маневру не була переконливою інтерпретацією кремлівського рішення. Казати, що Хрущов тільки для того звільнив з каторги Первоісрарха зруйнованої комуністичним режимом Церкви, щоб дістати в свої руки засіб пропаганди, — це не була серйозна відповідь на хвилююче питання.

Деякі часописи бачили зв'язок між звільненням Митрополита й парламентарними виборами в Італії. Вони висловлювали здогад, що Хрущов хотів таким чином зробити послугу італійській комуністичній партії. Вибори до італійського парламенту були призначені на 28 квітня 1963. Зрозуміла річ, що ті комунізуючі виборці, які не порвали зв'язків з життям Церкви, опинилися перед виборами в конфлікті совісти. Італійська комуністична партія використовувала у виборчій кампанії факт звільнення Митрополита для заспокоєння скрупулів комунізуючих виборців. Посилаючись на те, що Хрущов пішов назустріч бажанню Папи, комуністична преса й виборчі агітатори твердили, нібито між Католицькою Церквою і Советським Союзом прийшло до замирення. Отже, мовляв, можна бути віруючим, а проте віддати свій виборчий бюлетень за комуністичних кандидатів. Нема сумніву, що така пропаганда вводи́ла дезорієнтацію в лави політично невироблених громадян та придбала комуністичній партії Італії багато голосів. В одній тільки провінції Ляціо комуністи збільшили кількість голосів, що владли за їх кандидатів, на 200.000. Проте слід пам'ятати, що для Хрущова вислід італійських виборів — це була друго-

рядна річ. Годі припустити, щоб такі міркування були вирішальним фактором його постанови в справі Митрополита.

Деякі спроби чужоземної преси пояснити хрущовське рішення належать до категорії мимовільної гумористики. Наприклад, знайшлися дотепні коментатори, що писали: большевики звільнили Митрополита, бо хотіли позбутися його з Советського Союзу. Для чого хотіли його позбутися? Бо був для них небезпечний. Для чого був їм небезпечний? Бо його ув'язнення було доказом трагічного становища мовчазної Церкви. Один американський журналіст хотів поправити теорію «хотіли позбутися» і зформулював її так: большевики хотіли позбутися Митрополита, щоб таким чином знищити доценту Українську Церкву. Годі збагнути логіку таких мудрувань. Кожна дитина розуміє, що Митрополит у Ватикані — небезпечніший для советської влади, ніж Митрополит на каторжних роботах. Твердять, що большевики, щоб зруйнувати доценту Українську Церкву, звільнили її голову — це крайній абсурд. Коли Митрополит був на засланні, мало хто з чужинців про нього пам'ятав, — але після приїзду до Риму він став однією з найбільш відомих постатей католицького світу. І разом з ним Українська Церква, Церква оголошена поза законом, переслідувана, замучена, заблещена авресолею мучеництва. Приїзд Митрополита до Риму не зруйнував Української Церкви, а навпаки підняв її до небувалих досі висот. — Ось до яких абсурдів доходило мудрування коментаторів, що за всяку ціну хотіли похвалитися своїм знанням советського світу.

Одна з італійських газет видумала теорію баніції. На думку цієї газети, повернення волі Митрополитові — це не касация несправедливого присуду, а нова кара. Советська влада, мовляв, наказала Митрополитові покинути територію Советського Союзу й виїхати за кордон, отже засудила його на прогнання з меж країни. — Такі уявлення мають деякі західні журналісти про обставини каторжного життя, що заміну каторги на вільне життя в Римі вони вважають за тяжку кару баніції...

До категорії мимовільної гумористики треба зарахувати також здогад одного коментатора, що Хрущов для того звільнив Митрополита, щоб таким чином «поправити своє обличчя», себто поправити свою репутацію в світі. Хрущов, мовляв, забажав бути джентлменом і, щоб досягти цієї мети, повернув волю Кир Сліпому. Інша несерйозна гіпотеза: Хрущов звільнив Митрополита, щоб дістати взамін від Па-

ни Йоана визнання теперішніх німецько-польських кордонів.

Багато журналістів висловлює припущення, що вирішальним фактором, що спонукав Хрущова шукати наближення до Ватикану, був ріст поваги й значення Католицької Церкви. Хрущов, мовляв, усвідомив моральну силу й престиж Церкви, він зрозумів, що Церква втішається у всьому світі величезним моральним впливом та вважається «центральною» світового миру. «Кремлівські володарі зрозуміли, що моральні вартості, зокрема вартості Католицької Церкви, відіграють велику роль та що їх не можна ігнорувати», — писав ватиканський тижневик *Osservatore della Domenica*. Хрущов знав також, що в Советському Союзі католицизм витримав найтяжчі переслідування та не поступився перед насильством. Звіти делегатів московського Патріархату, що брали участь у Ватиканському Соборі як спостерігачі, їхні наскрізь позитивні враження, як з нарад Собору, так і з зустрічей з видатними католицькими теологами й ієрархами, мали також своє значення: не залишилися без впливу на Хрущова. Атмосфера створена Собором, безприкладний престиж Церкви внаслідок Собору, Церква, до якої Папа Йоан впустив могутній струм свіжого повітря, оновлений католицизм у сяйві своєї потужности й слави — всі ці чинники, мовляв, наказали Хрущову виявити добру волю в стосунку до Ватикану та готовість до злагоди. Але в першу чергу й над усе інше вплинула на Хрущова особа Папи Йоана: папські енцикліки й промови, його євангельська тактика, безмежна шляхетність його характеру й доброта його серця, його простота й чистосердість промовили... навіть до Хрущова.

Деякі журналісти добавляли ще суто політичні аргументи. Хрущов, мовляв, був рішений довести до розриву з Китаєм і для того хотів забезпечити собі тили на Заході. Він зрозумів, що головні бастіони Заходу — це Вашингтон і Ватикан, звідсіля його зусилля поправити взаємини з Америкою і Церквою. Звільненням Митрополита він, мовляв, хотів здобути довір'я Папи.

Були й такі, що добачували зв'язок між звільненням Митрополита й кубинською кризою, точніше кажучи, інтервенцією Папи в кубинському конфлікті. 25 жовтня 1962, в момент критичного загострення міжнародного становища, Папа Йоан скерував з ватиканської радіовиспільні гарячий заклик у справі миру до народів світу та їх політичних провідників. Хрущов, як подають, був дуже вдячний Папі за

цю інтервенцію на річ миру й це, мовляв, зробило його схильним піти назустріч бажанням Ватикану.

Вище наведені міркування могли б промовляти на користь Хрущова й така аргументація не позбавлена логіки. Але тут зараз же насуваються сумніви й контраргументи. Якщо Хрущов усвідомив силу Католицької Церкви, якщо він справді хотів виявити Папі свою добру волю, для чого він в той самий час посилив боротьбу з релігією, замість цю боротьбу припинити або принаймні її стушувати? Аджеж Микита Сергійович — не дурна людина. Він мусив би розуміти, що значення Папи не в тому, що Папа — суверен Ватиканської держави, а в тому, що він — голова Церкви Христової і найвищий моральний авторитет християнського, і не тільки християнського, світу. Хрущов мусив би розуміти, що він не може прихилити до себе Папи, як довго советський комунізм ідентичний з воюючим атеїзмом.

Куди б не підходити до проблеми «для чого?», скрізь суперечності, скрізь нерозв'язна квадратура кола.

Слід зупинитися ще на одній події, яка сталася в короткій час після звільнення Митрополита та скріпила в опінії світу правдоподібність теорії відірвання. Під кінець лютого 1963 приїхав до Риму Алексей Аджубей, головний редактор органу советського уряду «Ізвестія», і був прийнятий 7 березня Папою Йоаном на приватній аудієнції. Вперше від часів жовтневої революції видатний діяч советської верхівки, член центрального комітету комуністичної партії Советського Союзу, був прийнятий головою Католицької Церкви. Політичну важливість події скріплювала ще та обставина, що Аджубей — одружений з дочкою Хрущова Радою, яка разом з чоловіком була прийнята Папою. До речі, Хрущов доручав часто своєму зятеві делікатні політично-дипломатичні завдання, тому називали його «амбасадором доброї волі Хрущова». В даному випадку ходили чутки, що головна ціль приїзду Аджубея — підготувати ґрунт для прийняття Папою Хрущова.

Жест Папи стояв у безпосередньому причинному зв'язку з визволенням Митрополита. Святіший Отець прийняв Аджубея і його дружину тільки з уваги на послугу, що йому зробив Хрущов, віддаючи волю Первоієрархові України. Іншими словами, люб'язність виявлена Папою комуністичному журналістові була реваншем для Хрущова за звільнення Митрополита. Однак світова преса в своїх аналізах тільки зрідка натякала на зв'язок між цими двома

подіями. Здебільшого вона розглядала факт прийняття Папою кремлівського послання в аспекті східньої політики Понтифікату Папи Йонана.

Пригадаймо коротко генезу римської візити Аджубей. Молода італійсько-швейцарська фундація Бальцана, осідок якої знаходиться в Швейцарії, присудила свою першу премію миру Папі Йонові. Членами міжнародного журі були м. ін. совєтські представники і також вони віддали свої голоси за кандидатуру Папи. Після того, як доведено до публічного відома, що Папа став лавреатом премії миру, Хрущов послав управі фундації телеграму з висловами апробації і задоволення з приводу цього рішення. В телеграмі сказано, що він «високо цинить зусилля Святішого Отця в справі миру між усіма народами». Крім цього Хрущов послав гратуляційну телеграму самому Папі з побажанням «здоров'я і сили для дальшої успішної праці на користь миру» і отримав від Папи чемну відповідь. Згодом відбулась у Ватикані урочистість, під час якої почесний голова фундації, колишній президент Італії, сенатор Джованні Гронкі, повідомив офіційно Папу про присудження йому мирової нагороди. На урочистість були запрошені представники міжнародної преси, і саме під претекстом участі в цій церемонії з'явився в Римі Аджубей з дружиною.

Під час свого побуту у Вічному Місті Аджубей виявляв велику активність, між іншим, він виступав на бурхливій пресовій конференції, що йому влаштувало комуністичне товариство італійсько-совєтської дружби.

Присутні зашитували Аджубей про обставини життя Митрополита на засланні та про причини його звільнення. Аджубей відповів:

*«Стосовно звільнення Владика Сліпого, якщо цей акт оцінюють позитивно, то Совєтський Союз цьому радіє. Я знаю, де був Владика Сліпий та скільки моїх товаришів залишилося там назавжди. Не хочу роз'ятрувати справу. Оскільки, що вона закінчилась для нього добре. І я з цього радий, якщо це може поправити взаємини між миролюбними людьми». Так передав заяву Аджубей в справі Митрополита орган комуністичної партії Італії (*L'Unità*, Рим, 1. III. 1963, стор. 3). Натяк Аджубей на те, що «багато його товаришів залишилося там назавжди», можна розуміти тільки як намагання обтяжити Сталіна відповідальністю за заслання Митрополита та за його страждання, — мовляв, не тільки католицький владика, але й комуністи каралися неповинно на каторжних роботах.*

Італійські та інші чужоземні часописи, звітуючи про перебування Аджубея в Римі, повертаються до справи Митрополита. Півофіційні ватиканські джерела заперечували, немов би аудієнція Аджубея у Папи мала політичний характер. Це був, мовляв, виключно тільки куртуазійний жест, бо «йшлося про близького родича голови уряду, що висловив своє задоволення з приводу присудження премії Бальцана Папі Йоанові». Тільки дуже добре поінформованій французькій католицькій щоденіцік *La Croix* дав правильну інтерпретацію. Він писав, що Папа прийняв Аджубея як реванш за звільнення Митрополита та що «ввічливість Апостольської Столиці в стосунку до зятя Хрущова доказує, який чутливий був Ватикан на звільнення Кир Сліпого». Деяку іншу інтерпретацію дав мілянський тижневик *Il Borghese* (Мілян, 28. II. 1963, стор. 347): Хрущов для того звільнив Митрополита, «щоб услід за ним могли послати Аджубея», отже Митрополит мав прокласти шлях зятеві Хрущова, прокласти шлях у тому значенні, що без звільнення Митрополита Аджубей не мав надії дістатися до Папи...

Факт, що Папа Йоан прийняв дочку її зятя Хрущова на приватній аудієнції, яка тривала 20 хвилин, викликав у світі небувалі шум. Залунали голоси незадоволення і критики на адресу Папи. Один римський тижневик писав, що «візита Алексея Аджубея у Папи була для католицької публічної думки великою психічною травмою» (*L'Espresso*, Рим, 17. III, 1963). Мілянський тижневик *Il Borghese* так характеризував збентеження італійського громадянства з приводу східної політики Папи Йоана: «Стверджуємо, що збентеження в католицькому таборі досягло небезпечної стадії та що обов'язковими залишилися виключно тільки чисто релігійні принципи, закріплені догмами, Об'явленням, Істиною віри. Все інше вже не рахується» (*Il Borghese*, Мілян, 28. II. 1963). Бельгійський французькомовний тижневик *Europe Magazine* (Брюссель, 20. III, 1963) писав: «Коли світ довідався, що товариш Аджубей і його жінка були прийняті Святішим Отцем на приватній аудієнції, яка тривала вісімнадцять хвилин, то ця вістка справила в певних колах таке враження, немов би Хрущов дав наказ знищити весь запас советської ядерної зброї... Приймаючи посланника кремлівського володаря, Йоан XXIII був цілком у своїй ролі, але треба розуміти, що для деяких християн, які мають чутливу совість, ця зустріч була шоком і вона могла занепокоїти людей, які не мають жодних ілюзій щодо моральної сартости комунізм-

му». Канцлер німецької федеративної республіки Аденауер, наступного дня після ватиканської аудієнції редактора «Ізвєстії», публічно докоряв Папі за його «нерозсудливість». До речі, це нечувана річ, щоб визначний державний муж, до того ж віруюча людина, дозволив собі на таке зауваження про Святішого Отця. Папа Йоан наразився на всі ці прикrostі заради Первоієрарха Української Церкви. І можемо бути певні, що ці прикrostі не зменшили радости Папи з приводу визволення Митрополита і не закаламутили його душевного спокою.

Як розцінювати голоси такої гострої критики й несхвалення, скеровані проти Голови Церкви? Що думати про ставлення Папи Йоана до комунізму?

Бельгійський тижневик висловився з сарказмом, що *«Йоан ХХІІІ був цілком у своїй ролі, приймаючи посланника кремлівського володаря»*. Коментатор брюссельського часопису сказав, мабуть мимоволі, істинну правду: Так, Папа Йоан був цілком у своїй ролі, себто був вірним собі, бо був вірним букві й духові Христової Євангелії.

Ті люди, що намагалися приписувати Папі симпатії до комунізму, як також і ті, що закидали йому політичну наївність, утопічний оптимізм, недооцінювання небезпек большевизму тощо, грішили тим самим гріхом: вони надто віддалені від Євангелії, щоб могли були розуміти спосіб думання цієї святої людини. Консерватисти обвинувачували його в тому, що вносить дезорієнтацію в лави віруючих і сприяє ростові комуністичних впливів. Прогресисти раділи, що політика Папи наближає добу «співжиття» на ідеологічному фронті. Одні й другі не розуміли Папи. Папа Йоан не відступав у своєму відношенні до комунізму ні на йоту від вимог Істини. Вже в своєму першому зверненні до світу після обрання його Петровим Наступником Папа висловив свої глибокий жаль та свої турботи з приводу переслідування релігії комуністичним режимом. І згодом він не раз повертався до цього болючого питання. Але він підходив до нього з іншими мірками, як підходить світ.

Для Папи Йоана любов ближнього, прощення ворогові, відплата добром за зло -- це не були нездійсненні, відірвані від реального життя постуляти. Господні накази він брав у буквальному розумінні й вважав їх за основу Божого правопорядку на землі. Христову Благість здійснював своїм життям і своєю діяльністю. З усією несказанною добротою свого серця і незмірною лагідністю своєї вдачі, але водночас з усією безкомпромісною вірністю Науці Божест-

венного Учителя Пана Йоан показував світові, як треба розуміти Христову заповідь любови та як на практиці згідно з нею жити. «Бог створив людей не як ворогів, але як братів» — ось лялідарна максима цієї евангельської людини й ключ до розуміння його східньої політики. В кожній людині він бачив брата.

Архiepископ Бруно Гайм (*Heim*), апостольський делегат у Скандинавії, писав після смерти Папи Йоана: «Його не завжди правильно оцінювали. Коли він приймав відвідувачів, яким інші не були б виявили своєї ввічливості, то він не робив цього з симпатії до їхніх помилкових ідеологій, ані не для того, що недобачав актів насильства, заподіяних в імені цих ідеологій. Він глибоко болів над насильством і над фальшивими ідеологіями та засуджував їх. Проте він свідомо брав на себе ризико, що його будуть неправильно розуміти, бо не хотів відмовити в любові й чемності навіть ворогам». Аналогічно висловився у своєму архидієцезіяльному часописі архiepископ Бостону, США, кардинал Кашінг (*Cushing*): «С такі, які характеризують Папу як м'якого супроти комунізму. Хто таке говорить, той ширить свідомо або несвідомо величезну брехню... Кожен, хто намагається бачити в серці Папи Йоана, чи в його словах, чи ділах, якусь м'якість супроти комунізму, той не знає насправді християнської любови, якою відзначався цей наш улюблений Верховний Архiepрей».

Але може скажете: Чи слід вважати за братів тих, що переслідують Церкву й ненавидять Бога, усіх Каїнів і Юдів, усіх душоубив, злочинців, атеїстів? Все в нас бунтується на саму думку, щоб їм прощати, й не тільки прощати, але ще й любити їх. А українським людям тяжче ніж іншим зрозуміти таку всепрощаючу любов, бо через тісну пов'язаність релігійно-церковного життя з національним ми переносимо категорії політичного думання до релігійної сфери, а то й буває підпорядковуємо те, що Боже й вічне. — римогам національної політики. За всі кривди й страждання, що їх український народ зазнав на своєму історичному шляху, ми прагнемо справедливості, але розуміємо справедливість насамперед як відплату, як помсту. Непже справді Господь сказав, що маємо бачити ближнього в кожній людині?

Читайте Євангелію! «Любіть ворогів ваших і моліться за тих, що гонять нас; таким чином станете синами Отця вашого...» (Мт. 5, 44. 45); «любіть ворогів ваших, добро чиніть тим, які вас ненавидять, благословляйте тих, які вас проклинають, моліться за тих, що вас зневажають; коли

ви любите тих, що вас люблять, яка вам заслуга? та ж бо й грішники люблять тих, що їх люблять; і коли чините добро тим, що вам чинять, яка вам заслуга? та й грішники те саме чинять; ви ж любіть ворогів наших, добро чиніть їм, . . . , а велика буде ваша нагорода, й будете Всевишнього си-
нами . . . ; простіть, і вам проститься» (Лк. 6, 27. 28. 32. 33. 35. 37); «нікому крисдою за кривду не віддавайте; самих се-
бе не помщайте . . . , написано бо: „Мені належить помсти, Я відплатчу“ (Рм. 12, 17, 19); «не дозволь, щоб зло тебе пе-
ремогло, але перемагай зло добром» (Рм. 12, 21).

Подумаєте певне: це недосяжний ідеал, а життя має свої закони. Скажете мабуть: такі головокружно високі етичні стандарти — не на міру людини; це теми недільних проповідей або релігійних роздумувань, але не лінії людської поведінки.

А проте, нема сумніву, що ядро і суть Євангелії: бачити в кожній людині ближнього, брата. Якщо для нас такі норми взаємовідносин людини до людини — недосяжні, як-що так мало залишилося в нас з Науки про любов ближнього і про прощення ворогам з Науки, що, здавалося, протягом двадцятьох століть карбувала християнські сумління, стараймося принаймні зрозуміти того рідкісного святця, для якого слова Благовісті були обов'язковим законом. Бельгійський кардинал Сюненс (*Suenens*), один з найвидатніших, найглибших постатей Ватиканського Собору, в своїй промові на поминках присвячених пам'яті Йоана XXIII, що відбулися 28 червня 1963 в соборовій авті, себто в храмі св. Петра, висловився про Покійного, що він «любив людей любов'ю Христа». Чусте? Папа Йоан любив людей так, як любив їх Христос, що віддав Своє життя за всіх людей, за все людство. Чи ж дивно вам, що той Папа, який любив людей як Христос, прагнув їх спасіння? Нам важко уявити собі, що Йоан XXIII почував себе відповідальним за спасіння душ навіть ворогів Церкви, навіть воюючих атеїстів, і гаряче прагнув цього спасіння. (А ми хотіли б, щоб наші вороги, всі прокляті москалі, прокляті большевики, жарилися на самому дні пекла. — правда? . . .). Як Голова Христової Церкви він ділив людей не на праведних і грішників, але на менш і більш нещасливих, при чому за найбільш нещасливих вважав невірних. А роліо Церкви в стосунку до відступників і безвірників він так визначив: «Католицька Церква хоче бути дуже люблячою і терпеливою матір'ю, сповненою милосердя і прихильности до дітей, що її поки-

нули». (Промова Папи Йоана з приводу закінчення першої сесії Ватиканського Собору, 7 грудня 1962).

Кілька днів після візиту Аджубея Папа Йоан відвідав одну з парафіяльних церков на периферіях Риму і при цій нагоді, з властивою собі простотою та щирістю, відповів критикам: *«Що ж іншого може Папа хотіти й чинити, як не добро? Він нікому не хоче заподіяти прикрости, він прагне тільки добра й не хоче нічого іншого, як скеровувати душі до Небес... Нарікання не усунуть ніхто. Треба проповідувати братерську любов».*

Хочемо нагадати одну автентичну подію з життя св. Франческа, що по аналогії може пояснити східню політику Папи Йоана, зокрема його зустріч з хрущовським емісарем,

Франческо з Ассізі вибрався 1219 р., під час п'ятого хрестового походу, до Єгипту, де хрестоносці облягали місто Дамітту, розташоване в гирлі Ніла. Франческо горів бажанням навертати бусурманів на віру Христову, але, вірний Євангелії, він хотів досягти мети не мечем і кровопролиттям, а проповідуванням слова Божого. План Франческа був такий: він продреться крізь мусульманський бойовий фронт і фортечні мури до самого султана та наверне його на християнство. План Франческа викликав сміх і глузування хрестоносців і духівництва. Папський легат вважав ідею не тільки безглуздою, але й неморальною: як можна нав'язувати особисті контакти й провадити розмову з проклятим бусурманом, відповідальним за всі потворні жахіття, заподіяні мохаммеданами християнам!.. Проте папський легат не міг устояти проти аргументів і просьб Франческа і вкінці сказав: іди, але пам'ятай, що йдеш без мого уповноваження.

Франческо, в товаристві одного з своїх побратимів, пустився в дорогу: обидва босі, в бідняцьких сірих халатах, підперезані мотузком, без будь-якої зброї і, звичайно, без грошей, хліба чи запасної одежі, бож на те не дозволяв їм устав францісканського ордену. Не місце тут розказувати про подорожні пригоди святого з Ассізі, вистачить ствердити, що мусульманські вояки не прорізали йому горла, але пропустили його до султанського намету.

Султан Малек-ель-Камель зразу зрозумів, що цей невеличкий ростом, худорлявий монах, з тонкими аскетичними рисами обличчя і жвавими інтелігентними очима — незвичайна людина. В султанському наметі відбулася між Франческом і султаном розмова на релігійні теми, чи не перший

християнсько-мохаммеданський «єкуменічний діалог», щоб вжити модерного вислову. Франческо не наперянув сараценського полодаря на Христову віру, але справив на нього дуже глибоке враження своєю покоркою, щирістю і простотою, що поєднувалися в одну цілість з суверенною самовпевненістю. (До речі, тими самими євангельськими прикметами й такими ж невимовними харизмами відзначається також Папа Йоан). На прощання султан сказав Франческові: «пам'ятай про мене в твоїх молитвах!» і дав йому сторожу, що супроводила його до бойової лінії хрестоносців.

Подумаєте мабуть, що екскурсія св. Франческа до султана була цілком невдала, а він сам показався найвним фантазером? Отож послухайте даліше. Кілька місяців пізніше хрестоносці зайняли Дам'єтту й вчинили в добутому місті жахливу різню. Однак незабаром колесо фортуни обернулось і ціле християнське військо потрапило в полон мусульманів. І що скажете? Султан пощадив усіх християн та повів себе з ними дуже великодушно. Вплив розмови з Франческом? Хто ж це може перевірити?.. Зате незаперечним історичним фактом є, що миролюбиві жести Франческа показали його послідовникам шлях мирної місіонерської праці, згідної з духом Євангелії.

Чи будете підозрівати святого з Ассізі, який був «найбільш подібним до Христа з усіх людей, що досі жили на землі», чи будете підозрівати його в симпатіях до Мохаммеда? Чи будете підозрівати Голову Церкви Христової в симпатіях до большевизму? Ваше патріотичне сумління не може погодитися з фактом, що Папа Йоан прийняв посланника Хрушова? А ми певні, що Папа не був би ухилився і від розмови з самим Микитою Сергійовичем, якби цей був приїхав до Риму і був просив про аудієнцію у Папи. Папа Йоан додержувався погляду, що фальшиве вчення слід відкидати, але з його представниками й прихильниками треба пробувати говорити. Невже Ісус не приймав грішників і не їв з ними (Лк. 15, 1. 2)? «Син бо Чоловічий прийшов шукати й спасти те, що загинуло» (Лк. 19, 10).

Папа Йоан ще не проголошений Церквою святим, його чоло ще не завінчав вінець безсмертної слави. А проте, біля його саркофага в підвалі Святого Петра постійно моляться люди. Моляться не тільки католики й не тільки християни. Побачите там представників різних віровизнань, рас і континентів, віруючих і, навіть, тих нещасних, що не спроможні вірити. Нам відомий конкретний випадок, що один жид, їдучи з Ізраїля до Німеччини відвідати родичку, навмисне

зупинився в Римі, щоб поклонитися прахам Папи-чоловіколюбця. Верховний рабін Ізраїля сказав після смерти Папи: «Ніхто не умів так любити людей як Йоан ХХІІІ і ніхто не умів говорити з таким жаром до людських сердець». А опінію протестантського світу про Папу Йоана висловив лаяндарно єпископ методистів у Філадельфії (*Fred Pierce Corson*), активний в єкуменічному русі: «Папа Йоан відкрив світові серце Католицької Церкви, а католикам відкрив серце нез'єдинених братів».

Такою людиною був визволитель Первоісрарха України.

Великі святі є відповіддю Бога на особливі потреби й труднощі даної епохи. Видно, сучасна доба була дуже спрагла любови й доброти, коли Бог послав їй такого вісника Доброї Новини. Його велич стає видніша в міру того, як від нього віддаляємося. Він дав усьому світові лекцію, які методи персмагають світ, і — річ найдивніша — люди це зрозуміли та впали перед ним навколішки. Своїм любовним розумінням модерного світу, розумінням проблем і труднощів модерної людини, також тієї, що відвернулася від Бога, він скерував Католицьку Церкву на нові рейки й перекинув міст до інших християнських Церков та до всього людства.

★

Пора підбити підсумки наших міркувань. Ми ж хотіли дізнатися з чужоземної преси, що спонукало Хрущова звільнити Митрополита з концтабору.

Отже, слід ствердити, що всі спроби журналістів і політиків дати логічну й переконливу мотивацію хрущовського вчинку зазнали невдачі. Ніхто не умів розкусити цієї тасмничої історії з тієї простої причини, що природного пояснення для неї немає. Навіть якби була змога спитати про це самого Хрущова, то ледве чи й він міг би сказати, з яких причин та з якою метою зробив жест, що так разючо розходився з ідеологічною лінією комуністичної партії і з політикою советського уряду.

Мабуть єдино правильну відповідь дав той український селянин, що почувши під час переклички в лагері, що Митрополита помилували, поклав на себе побожно знак хреста. Цією спонтанною реакцією проста релігійна людина немов сказала: Це діло Божої руки! Незбагненними є заміри Провидіння!

Вас такий результат не задовольняє? Ньюмен висловився, що «новітня людина згубила контакт з замислами свого

Творця». Характерною рисою сучасної людини є притуплення, а то й цілковита втрата органу для сприймання трансценденту. Вона хоче розслідувати кожен подій в її причинному зв'язку з ланцюгом інших явищ. По цій лінії пішли здогади й теорії коментаторів. Вони забули, що події цього світу мають якесь відношення до Бога та що Бог має якесь відношення до людської долі...

Подібних нерозв'язних загадок у долі Митрополита, або щоб вжити ще раз вислову ватиканського офіціозу: «у справі Йосифа Сліпого», є більше. Як могла людина старшого віку й слабкого здоров'я витримати 18-річну каторгу? Як вона могла вийти неподоланою з пекла моральних і фізичних мук? Звідкіля взялися в цієї людини сили, що дозволили їй після таких кошмарних переживань кипітись негано у вир гарячкової праці?

Всі вищезазначені проблеми є незрозумілою тасмницею, всі є квадратурою кола, як довго намагасмося знайти на них відповідь у межах закономірності цього світу. Всі стають ясними й зрозумілими, коли усвідомлюємо, що Божа всемогутність і Божа благодать керують долею людей і народів. З рук Творця походить усе життя, воля Творця дбас, щоб у світі здійснювались Божі плани.

Життя наше є в руках Бога і доля кожного з нас є під Божою опікою. А втім бувають виняткові люди, в житті яких Божа милостива рука стає відною в якійсь надзвичайно виразний спосіб. Таких людей називаємо людьми Провидіння. Благодать Господня піклується про них з особливою любов'ю. Бо Господь вибрав їх на знаряддя Своїх замислів і призначив їх до виконання важливих завдань.

Немає сумніву, що в долі Митрополита в особливий спосіб виявилось діяння Божої руки. Провидіння зберегло його життя серед найтяжчих умовин каторжного поневіряння. Провидіння випроварило його з дому неволі і привело його в центр християнського світу, і то саме під час нарад Ватиканського Собору. Провидіння покликало його до великих діл у Христовій Церкві, обдарувавши його небувалою душевною міццю.

Здійснилися слова псаломця:

*Правиця Господня об'явила силу,
Правиця Господня мене підняла:
Я не помру, я житиму
І сповіщатиму про діла Господні.*

(Пс. 118, 16- 17)

Голоси преси

Оце здогади преси про мотиви звільнення Митрополита та гурьскопи на майбутнє:

Corriere della Sera, щоденник, Мілян, 10. II. 1963, стор. 1.
(Телефонограма з Риму, надіслана вночі 9. II. 1963).

В римських колах, де вістку про визволення Кир Сліпого прийняли з ентузіазмом, підкреслюють, що ця подія матиме дуже важливі наслідки на становище Католицької Церкви не тільки в Союзі, але майже певно також в інших країнах поза завісою... Більшу правдоподібність мають тепер чутки, що розв'язана буде також справа Міндсенті.

Corriere della Sera, щоденник, Мілян, 11. II. 1963, стор. 2.

Щойно майбутні події виявлять, для чого совєтський уряд рішив повернути волю такому занязтому противникові комунізму... Стриманість Апостольської Столиці в цій справі і, з другого боку, стриманість Совєтського Союзу уповноважує будувати гіпотези, що визволення Кир Сліпого — це, мабуть, тільки перший крок до дальших дуже делікатних контактів, хоч може ще передчасно говорити про справжнє відпруження.

Il Tempo, щоденник, Рим, 10. II. 1963, стор. 11.

Щодо мотивів, що спонукали совєтський уряд зробити такий несподіваний крок, відомі є покищо лиш офіційні пояснення. Згідно з ними звільнення Кир Сліпого є актом доброї волі Москви в стосунку до Апостольської Столиці. Однак є і такі, які думають, що зарядження совєтської влади — це ніщо інше як пропагандистський маневр, подібний як письма, що їх з різних нагод Хрущов посилав Йоанні XIII... Факт, що Москва звільнила тепер Кир Сліпого й дозволила йому виїхати до Італії, міг би по суті підтверджувати думку, що комуністична влада хотіла позбутися з меж своєї держави славнозвісного церковного достойника, бо його «присутність» в тюрмі була недовозначним доказом важкої ситуації цієї мовчазної Церкви.

Il Tempo, щоденник, Рим, 11. II. 1963, стор. 1.

Факт несподіваного випущення на волю Кир Сліпого, незважаючи на його непримиренну опозицію до совєтського режиму, різно коментують. Звичайно, деякі люди вірять ще в зміну політики росіян у відношенні до Церкви. Але

більше є таких, які у звільненні владики бачать мотиви політичного опортунізму й пропаганди: комуністична влада хоче таким чином докзати, що переслідування католиків у СРСР припинилися та хоче протидіяти полеміці російських*) католиків у екзилі.

Il Tempo, щоденник, Рим, 12. II. 1963, стор. 1.

В поведінці комуністичних правителів важко відрізнити те, що є лише пропагандою або тактичним ходом, від того, що робить враження дійсного шукання нових шляхів або принаймні нової стежки.

Il Messaggero, щоденник, Рим, 11. II. 1963, стор. 11.

Темою коментарів в католицьких колах є питання, що означає визволення владики Сліпого. Нема сумніву, що це визволення та деякі інші факти, наприклад, присутність у соборній авлі делегатів-обсерваторів московської Церкви, становлять собою ознаку нового клімату, що може стати прелюдією до рішальної еволюції стосунків між Церквою і совєтською владою.

Il Messaggero, щоденник, Рим, 13. II. 1963, стор. 10.

Звільнення Митрополита є доказом «нового клімату» та певної еволюції у взаємовідносинах між Ватиканом і Москвою. Факт, що уповноважений експонент Ватикану, яким є монсеньйоре Віллебрандс, міг з такою легкістю переступити «залізну завісу», є малим, але дуже характерним симптомом нового клімату. . . Однак само собою зрозуміло, що цей новий курс ніяк не може означати навіть найменшого відступства від принципів. Католицька доктрина є незмінна і вона не може бути предметом жодного компромісу. . . Проте непохитна вірність Римові й доктринальній спадщині Церкви не виключає, щоб при кожній можливій нагоді рятувати те, що можна врятувати.

Il Messaggero, щоденник, Рим, 9. III. 1963, стор. 1 і 2.

В половині лютого, після звільнення архієпископа Львова Кир Сліпого, ходили чутки, що на Хрущова міцне враження справив рапорт «делегатів-спостерігачів» православного Патріархату, переданий йому ними після їх повороту з Собору до Москви. В рапорті була висловлена думка, що покращання взаємин між Москвою і Ватиканом та м'якше, податливе ставлення совєтського уряду в релігійних спра-

*) Часопис мав, мабуть, на думці українців католиків.

вах напевно принесли би користь Советському Союзу. Дуже правдоподібно, що під впливом цього рапорту советський прем'єр-міністр зробив спробу замиритися з Ватиканом, щоб таким чином утворити нову пропагандистську платформу в користь Советського Союзу і його сателітів.

Понтифекс бачить в кожній людській істоті душу, яку треба рятувати й спасти... Він підходить до проблем з аспекті вічності, з точки зору царства небесного, гдi ж ми, жителі цієї землі й керівники суспільства, мусимо брати до уваги обставини царства дочасного... Якщо завданням Церкви є навертати варварів, — це її діло, нехай вони йде своїм шляхом. Але перед нами інші завдання, інші методи. Ми мусимо думати про те, щоб не допустити до нової великої катастрофи, себто мусимо поборювати комунізм.

Il Resto del Carlino, щоденник, Болонья, 11. II. 1963, стор. 2.

Тяжко відповісти в даний момент на питання, що насувається спонтанно від учорашнього вечора, себто відколи стало відомо, що Кир Сліпий приїхав до Італії: що могло спонукати Хрущова зробити такий примирливий жест? Є такі, які зв'язують його з виборами в Італії, бо італійська комуністична партія може використати визволення владики для своєї пропаганди... Інші твердять, що обсерватори московського Патріярхату, повернувшись в батьківщину після закінчення сесії Собору, переконали Хрущова за посередництвом патріярха Алексея, що звільнення Сліпого спричиниться до покращання взаємин з Ватиканом. Можливо, що обидва роди мотивів, виборчі й, так би мовити, релігійного характеру відіграли ролю в постанові Хрущова. Але все це лише гіпотези, в даному стані речей. Треба переконатися, що принесуть наступні дні; треба виждати відомостей з Москви, офіційних і тих, що просмикнуться півофіційними шляхами.

Il Giorno, щоденник, Мілян, 11. II. 1963, стор. 1, 2.

...може це симптом відпруження між комуністичним світом і Ватиканом, ...може ця виняткова подія ще сильніше наголосить перелом, початок якому дав Собор...

Il Giorno, щоденник, Мілян, 12. II. 1963, стор. 7.

Під час коли Кир Сліпий замкнувся і ізолював себе в казковій середньовічній фортеці Гроттаферрати, множаться припущення щодо причин і обставин його звільнення. Його

вихід на волю з совєтських в'язниць не був обумовлений ревізією і відкликом обвинувачень, що їх зроблено йому яких двадцять років тому, коли сталінська доба досягла вершини процвітання. Однією відомості з ватиканського джерела стверджують з натиском тільки один факт: що владика митрополит не робив жодних заходів у справі свого визволення. . . Отже, залишаються дві гіпотези: перша, що маємо тут справу з прогнилим владикою з батьківщини: такий засіб кари проти високих релігійних достойників: не є рідкий в комуністичних країнах, особливо в Китаї. Друга гіпотеза така, що йдеться про примирливий жест Москви. Симптоми обережного відпруження між Ватиканом і совєтською владою існують без сумніву. Наприклад, ватиканське радіо присвятило цими днями дві передачі тем: «Коекзистенція в міжнародній площині».

II Сіотто, щоденник, Мілян, 13. II. 1963, стор. 6.

Чи слід вважати визволення Кир Сліпого за першу подію в цілій серії аналогічних подій? Така гіпотеза добуває щораз більше прихильників у ватиканських колах, дарма що існують ще різні застереження і сумніви. В міру того як стають відомі нові подробиці звільнення українського владика, щораз більш правдоподібним стає припущення, що за прикладом Москви підуть уряди інших держав комуністичного блоку. Приїзд львівського митрополита до Риму створив клімат очікування і каже брати до уваги можливість основної зміни взаємовідносин між Апостольською Столицею і державами східної Європи. . . Оптимісти думають, що вся проблема «мовчазної Церкви» відійде до історії та що не є абсурдом думати про безпосередні дипломатичні контакти Ватикану з деякими комуністичними країнами. . . Не є перебільшенням говорити про майже чудесну зміну настроїв, які ще вчора були такі ворожі, та про дуже інтересний розвиток подій.

II Сіотто, щоденник, Мілян, 15. II. 1963, стор. 1.

Ніхто не знає докладно, які були клявзулі договору, що doprowadив до звільнення українського архієпископа Кир Сліпого. . . Які не були б дипломатичні куліси цієї складної справи, один пункт можна вважати певним: тут не йдеться про відокремлений випадок хрещовської пропаганди, але про зміну традиційної картини взаємин між Церквою і комуністичними державами, про зміну, що підготовлялася від довшого часу, з великою обережністю і постійним прогресом. . . Не є абсурдом думати про встановлення офіційних

дипломатичних стосунків між Церквою і східнім світом. І внаслідок того про основну зміну ставлення комунізму до релігії.

Momento-sera, щоденник, Рим, 11/12. II. 1963, стор. 2.

Звільнення українського владика є актом доброї волі. Про це свідчить факт, що він сам не звертався з проханням про своє звільнення. Можна думати, що Хрущов хотів додати до своїх послань з висловами пошани до Папи Джованні якийсь більш конкретний акт.

Momento-sera, щоденник, Рим, 12. II. 1963, стор. 2.

Треба уточнити одну проблему: якщо Апостольська Столиця є сьогодні стільки до таких контактів, то це діється не тому, щоб заперечити факти минулого або щоб ослабити силу опору католиків у комуністичних країнах, але для того, щоб рятувати, що можна врятувати, та зробити все можливе, щоб голос Папи й Церкви дійшов до країн, куди він уже віддавна не доходить; а насамперед робиться це з метою, щоб могли завести наново церковну ієрархію, без якої немає релігійного життя.

L'Esco di Bergamo, щоденник, Бергамо, 13. II. 1963, стор. 7.

У Ватикані підкреслюють, що абсолютна непримирненість між атеїстичним комунізмом і католицькою релігією залишається в силі. Проте не можна сумніватися, що в площині практичної діяльності обидві сторони шукають певного роду «модус вівенді», який дозволив би Церкві рятувати те, що можна врятувати.

L'Unità, щоденник, орган комуністичної партії Італії, Рим, 11. II. 1963, стор. 1.

Що стосується совєтського рішення покласти кінець обмеженням, в яких владика жив протягом вісімнадцятиох років, довірчі відомості з західнього джерела твердять, що справа йде про новий жест доброї волі в стосунку до Ватикану. Між іншим, зв'язують цю подію з обміном привітальних писем між Хрущовим і Йоаном XXIII.

L'Avanti!, щоденник, Рим, 12. II. 1963, стор. 7.

Випущення на волю українського митрополита коментують у різний спосіб. Деякі кола не виключають, що це звільнення після 18 років має важливе значення та що його треба вважати за логічний і природний розвиток тієї лінії, яку провадить Папа Йоан XXIII та яка знайшла свій конкретний

вислів у Екуменічному Соборі; а саме йдеться про те, щоб встановити нові стосунки з усіма державами, також з тими, де існує так звана мовчазна Церква, стосунки, що розрядили б атмосферу дотеперішнього напруження.

La Voce Repubblicana, щоденник, Рим, 11/12. II. 1963, стор. 1.

Довкола советського рішення покласти кінець обмеженням, що в них проживав український владика протягом 18 років, кружляють нідомості, що йдеться про новий жест доброї волі советського уряду в стосунку до Ватикану. Цю подію зв'язують з обміном привітальних телеграм між Хрущовим і Йоаном XXIII, що з них останній мав місце поточного року.

Il Popolo, щоденник, Рим, 12. II. 1963, стор. 1.

Було б помилкою не бачити зв'язку, принаймні посереднього, між Екуменічним Собором і звільненням українського архієпископа Львова. Нема сумніву, що рішення советського уряду дозріло в атмосфері тієї пошти до Католицької Церкви, що її створив Собор, створив її вперше також в колах, що стоять здалека від Церкви. Подруге, не є мабуть ризикованим припущення, що до цього жесту пізньої справедливості мають якесь відношення два спостерігачі, що їх православна Церква Москви вислала на Собор.

La Stampa, щоденник, Торіно, 12. II. 1963, стор. 9.

Тільки тоді, коли будуть відомі обставини звільнення Митрополита, можна буде сказати, чи маємо справу з жестом доброї волі, метою якого є відпружити атмосферу, чи в прогнанні з території СРСР, подібно як червоною Китаю проганяє католицьких єпископів після їх коротшого чи довшого ув'язнення.

La Stampa, щоденник, Торіно, 13. II. 1963, стор. 10.

Можна думати, що те саме, чого досягнуто в справі Сліпного, повториться з архієпископами й єпископами, ув'язненими в сателітських країнах. Приклад, що його дала Москва, посилені служити для визволення з комуністичних тюрем інших експонентів католицького єпископату, в першу чергу архієпископа Праги Берана й кардинала Міндсенті. Посередні контакти, нав'язані на церковній платформі за посередництвом російського православного патріярхату, є мабуть численні й тривають уже від довшого часу. Головну роль в цих контактах грає, як експонент Апостольської

Столиці, кардинал Беа своїми подорожами по Середній і Північній Європі. Визволення Кир Сліпого є першою в серії подій, що робить враження немов чуда, коли її порівняти з ворожістю попередніх років... Понтифікат Папи Роккалі старасться усунути всі пункти тертя, які постали на європейському Сході за сталінщини, що була добою відвертих релігійних переслідувань. Папа не бажає, щоб продовжувати мучеництво за віру, наспраки, він хоче, щоб воно припинилося в ім'я нової людяности. Кардинал Степінач помер у тюрмі, але відтоді часи змінилися. Якщо слідом за звільненням Кир Сліпого та еквентуальним звільненням інших єпископів наступлять реабілітаційні заяви совєтського уряду й сателітських урядів, тоді можна буде думати, що страждання католиків у країнах під комуністичним режимом відійшли до минулого... Ентузіясти визволення Кир Сліпого йдуть так далеко, що вірять у можливість чудесної еволюції душевних настанов і вважають за річ певну, що Хрущов, якщо приїде до Риму, зустрінеться з Понтом ХХІІІ.

La Stampa, щоденник, Торіно, 15. ІІ. 1963, стор. 9.

З усього видно, що справа Сліпого — це справа дипломатії між Москвою і Ватиканом. А тому велика стриманість компетентних чинників, бо йдеться не про один відокремлений епізод, а про подію, що матиме вплив на дальший розвиток трудної ситуації, що існує між Церквою і державою в країнах з комуністичним режимом.

Passe Sera, щоденник, Рим, 11. ІІ. 1963, стор. 1.

Ново визволення інтерпретують у Ватикані як жест підруження Москви в стосунку до Католицької Церкви, і цей жест дуже цінується високими церковними колами та особисто Папою Йоаном.

Corriere d'Informazione, щоденник, Мілян, 11/12. ІІ. 1963.

Для чого совєтська влада вирішила несподівано звільнити найвищу в Росії католицьку особистість і дозволити їй поїхати до Риму? Що означає цей нежданий жест? Ватикан, де враження було величезне, не дає жодних коментарів. Треба виждати, поки подія буде розшифрована. Одне здається бути певним, що в Росії настав новий клімат та що Кремль дуже зацікавлений в контактах з Ватиканом. В дійсності могло діло з першим фактом наближення з боку росіяни. Нагадаймо ще два привітальні письма, що їх Хрущов, з двох різних нагод, раніше надіслав: Пані та які Ва-

тиким дипломатично не закінчила без відповіді. Проте годі говорити про «відпруження», а скоріше про більшу гнучкість росіян.

Il Secolo d'Italia, щоденник, Рим, 12. II, 1963, стор. 8.

З яких мотивів Хрущов погодився звільнити Кир Сліпоного, той самий Хрущов, що 1957 р. пробував його підкупити й згодом наказав заслати його в Мордонію? Офіційальні джерела пояснюють цю несподіванку постановою як акт доброї волі Москви в стосунку до Апостольської Столиці. Але це невірно... Советська влада хотіла позбутися з СРСР владики, що своєю присутністю в советських в'язницях свідчив про драматичну ситуацію мовчазної Церкви.

Ватиканське Радіо передало 18. II. 1963 таке радіомовлення:

Тактика комунізму справді змінилася, змінилася так думка, що інколи може постати думка, що змінився сам комунізм. Але, на жаль, дійсність різниться від пропаганди. Комунізм залишився таким, яким він був: атеїстичним і матеріалістичним, в теорії і практиці. Доказом цього є його неспроможність подолати негатию всякої реальної вартості і віри.

Vita, тижневик, Рим, 21. II, 1963, стор. 11—12.

Для чого Хрущов вирішив звільнити Кир Йосифа Сліпоного? Відповідь на це питання не така проста. Фактом є, що маємо діло з епізодом, який свідчить про нове ставлення Советського Союзу до католицизму, з епізодом, що матиме, може, позитивний вплив та далекосяжне значення також в інших країнах Східної Європи, наприклад, в Угорщині... Дуже правдоподібна річ, що виволочення Кир Сліпоного становить собору, так би сказати, дальшу ознаку бажань Кремлю розрядити атмосферу в стосунках з Апостольською Столицею і з цілями християнським Заходом. Від 1959 Хрущов не пропустив жодної нагоди, що була підходящою до обережного зондування ґрунту: насамперед це були коментарі советської преси до проголошення Собору; згодом, в листопаді 1961, побажання Хрущова для Папи з нагоди його 80-річчя; далі, дозвіл для монсіньйоре Віллебрандса на в'їзд до Советського Союзу й дозвіл для двох православних обсерваторів поїхати на Собор; слід ще додати останній новорічний привіт Хрущова до Папи і пікіні — звільнення Кир Сліпоного, що є першим конкретним фактом. В дипломатичних колах Риму ходять чутки, що советський амбасадор при Квірлінаці, Козирев, зробив певні заходи, щоб перевіри-

ти, чи існує можливість почати переговори в справі встановлення дипломатичних стосунків з Апостольським Престолом... Між передумовами, що їх стаєть Апостольська Столиця кожній державі, на першому місці є свобода релігійного культу і свобода навчання релігії... Атмосфера, що її створив у світі Собор, і ріст значення католицизму могли ще збільшити советське зацікавлення справою дипломатичних стосунків з Апостольським Престолом... Не треба забувати, що інтервенція Папи мала великий вплив на мирну розв'язку недавньої кризи в справі Куби. Його звернення в справі миру було надруковане під великим заголовком на першій сторінці советської «Правди»... Для світового миру безпосередній контакт між Ватиканом і Москвою мав би величезне значення, бо такий контакт міг би втихомирювати найостріші напруження між головними противниками, Москвою і Вашингтоном... В січні 1958 Громяко заявив, що незважаючи на ідеологічні різниці існує можливість контактів між Ватиканом і СРСР в конкретних справах. Цю тезу підтвердило Радіо Москва, що схиляло також перше звернення Папи Іоана XXIII до світу. — Недавно Папа висловився, що стають уже видні перші наслідки Собору також у не-християнських країнах. Прямодібно був це натяк на визволення Кир Сліпого, бо справа була вже в той час в ході. Жест справедливості по відношенню до українського владика не повинен залишитися відокремленим, але повинен стати початком інших позитивних актів та доказом справжньої доброї волі. Таким чином відчинилась би щілина, крізь яку засяяв би промінь надії.

Ероса, ілюстрований тижневик, Мілян, 24. II, 1963, стор. 8—9.

Чи йдемо в напрямі «modus vivendi» між Ватиканом і Москвою? Чи інші експоненти католицького епископату, уявлені за залізною завісою, отримують волю?... Побачимо, чи справа Сліпого є відокремленою подією, чи початком цілої серії «визволень», що свідчили б про взаємне бажання знайти площину порозуміння між Ватиканом і комуністичними державами.

INCOM, ілюстрований тижневик, Мілян, 10. III, 1963, стор. 16—19.

Встановлення нормальних дипломатичних взаємовідносин між Апостольською Столицею і Москвою набуло ознак правдоподібності. Така гіпотеза належала ще недавно до сфери фантазії, але тепер вона вже не має вигляду утоpii.

миш чия ділянка тям більше набуває реального вигляду й ма-
буть уже в недалекому майбутньому стане дійсністю. Одна-
че треба пам'ятати, що між двома положеннями, між тям що
«неможливе» і тям що «можливе», існує ще складна ситуа-
ція посередніх етапів. Ця складна ситуація знаходиться під
сучасну пору в повній еволюції, що призведе може до ва-
жливих змін. Саме в останньому часі ми були свідками по-
дії без прецеденту, що її можна вважати за новий і напевно
перший конкретний епізод нового курсу.

Сенс, ілюстр. тижневик, Мільяні, 29. III, 1963, стор. 12.

Це правда, що Хрущов випустив з тюрми Кир Сліпого,
але тисячі католиків ще страждають за тямною зави-
сою... За одне визволене ягня вовк пожер дев'яност дев-
в'ять... Виставка «Мученицька Церква» доводить, що в
країнах, де комуністи є при владі, вони зовсім не хотять
«співіснувати» з Католицькою Церквою. Робити собі такі
ілюзії — це небезпечна річ. Багато є таких, що стиліні по-
взяти на животі перед Хрущовим, бо звільнив Сліпого...
Але в дійсності ситуація католиків у комуністичних краї-
нах не змінилася... У ставленні комуністів до Церкви є
помітна легка еволюція, що вміщається в рамки їх нової
політики, але по суті ніщо не змінилося. Йдеться лише про
нову тактику, себто про певні стратегічні ризики й зовнішні
фюрки, що не змінюють істоти речі й часто ще погіршують
ситуацію... Комуністична тактика заслуговує на назву
чортівської.

L'Espresso, тижневик, Рим, 17. III, 1963, стор. 1 і 5.

У спробах наближення між Ватиканом і Кремлем обидві
сторони прийняли принцип взаємних поступок. Апостольська
Столиця ставила як передумову, щоб були визволені де-
які єпископи та щоб католицькі владники з соціалістичних
країн мали змогу взяти участь у Соборі. Росія заперечила,
що випустить Кир Сліпого, як тільки Собор дасть конкрет-
ні докази, що він не ставиться вороже до комуністичного
світу... Парадоксальність ситуації полягає в тому, що най-
гостріша реакція проти політики Йоана XXIII та найбільші
турботи з приводу цієї політики постали в колах помірков-
аних і глибоко віруючих католиків.

L'Espresso, тижневик, Рим, 21. IV, 1963, стор. 6—7.

Факти доводять без сумніву, що комуністичний світ, точ-
ніше кажучи його московський провід, хотів наближення
до Апостольської Столиці... Дискретні контакти між Ва-

тиканом і Кремлем існували віддані. Обидві сторони нимали пенних концесій, що мали бути доказом доброї волі... Совети вимагали, щоб Собор не займав позицій до комунізму, Ватикан вимагав звільнення Кир Сліпого та інших єпископів, що були «перешкодами» брати участь у Соборі... В цій атмосфері мала назріти зустріч між Понтифексом і Хрущовим.

La Tribuna illustrata, ілюстрований тижневик, Рим, 7, IV, 1963, стор. 23.

Ці «жести доброї волі», ці визволення і розмови не поникли нас обманути. По правді кажучи, ніщо не змінилось: жодного перемир'я між Церквою і комунізмом нема... Ситуація «молчотної Церкви» є така сама, як раніше, не лише у В'єтнамі, в Кореї, в Китаї, але й в Європі.

Opinione Cristiano, кварталник, Палермо, ч. 1, 1963, стор. 58.

Звільнення Кир Носифа Сліпого треба оцінювати за жест доброї волі та за відповідь на тактовність Папи та на його поведінку, таку людську й апостольську, і мабуть також за відповідь на присутність на Соборі спостерігачів московської Церкви... Справа Сліпого має наскрізь релігійний характер.

L'Esco dell'Amore, квітень 1963.

Сучасна тактика переслідувачів полягає в тому, щоб пощадити пастирів і ударити стадо. Один єпископ випущений з в'язниці не є доказом свободи Церкви. Визволення Сліпого є комуністичним обманом. Церква в тих країнах закута в кайдани, як раніше.

Successo, ілюстрований місячник, червень 1963, стор. 44—53.

Часописи всього світу говорили про нього і продовжують говорити, питаючи себе, який був мотив його визволення: чи йдеться про перший конкретний прояв відлиги в стосунках між Советським Союзом і Апостольською Столицею, чи про жест без значення; чи його приїзд до Риму є рівнозначний з постійним визнанням на чужині, чи з дозволом повернутися на батьківщину...

Match, ілюстрований тижневик, Париж, 23, II, 1963, стор. 70.

Незважаючи на понуру картину переслідування Церкви в Советському Союзі родиться світло надії. Натиск шру-

би послаблюється. Звільнення українського архієпископа Львова є на всякий випадок першим конкретним доказом бажання Москви відірвати відносини з Апостольською Столицею.

Le Monde, щоденник, Париж.

Відірвання між Москвою і Церквою стало можливе внаслідок факту, що Католицька Церква й советський уряд є під сучасну пору очолені людьми, які не ухиляються від діалогу. Хрущов є тієї думки, що пропагандист комунізму повинен користуватися кожною нагодою особистих контактів, щоб посунути вперед свою справу. А Йоан XXIII, зі свого боку, хотів би поправити долю віруючих у країнах Східної Європи.

La libre Belgique, щоденник, Брюссель, 14. III. 1963, стор. 1.

Політичні спостерігачі одноголосно надіються, що помилування Хрущовим уніятського архієпископа візантійського обряду означає початок дійсного відірвання між Ватиканом і Советським Союзом. . . Римська курія є в найвищій мірі зацікавлена, як розуміти цей жест пізнього милосердя. Він є такий незвичайний, що мабуть має якусь політичну ціль.

Volksblatt, щоденник, Відень, 12. II. 1963, стор. 2.

Звільнення українського Архієпископа вказує на деяку зміну в стосунках між Ватиканом і комуністичним світом. . . Однак урядові кола Ватикану перестерігають, щоб у звільненні владика не бачити ознак зміни ставлення комуністів до Церкви. Звільнення треба вважати за дипломатичний або політичний маневр, але ні в якому разі за зміну ідеологічних чистанов комуністичних провідників.

Neues Oesterreich, щоденник, Відень, 12. II. 1963, стор. 2.

Несподіване визволення високого католицького достойника дає привід до всіляких здогадів, при чому раз-у-раз підкреслюють, що певна зміна в стосунках між Ватиканом і комуністичним світом ще не означає, що напруження між Католицькою Церквою і Кремлем перестало існувати. Все ж, існують ознаки поправи відносин. У Ватикані інтерпретують визволення як примирливий жест Москви до Церкви.

Die Welt, щоденник, Гамбург-Берлін, 13. II. 1963.

Випущення з тюрми советською владою українського католицького митрополита Кир Сліпого дає новий пош-

товх тим члнам Ватикану, що хотіли б досягти певного меду візвднї між Католицькою Церквою і комуністичним бльоком. З натяків натиканських джерел вилодить, що перед визволенням Кир Сліпого відбулися зондування и справи можливості нормалїзації ватикансько-советських втагмн.

Europäische Begegnung, щомісячник, Ганновср, ч. 3. 1963. стор. 191.

Політичні обсерватори бачать у факті звільнення Митрополита дальший крок советської влади на шляху до встановлення дипломатичних стосунків з Апостольським Престолом, одначе вони не заперечують, що Кремль мав на увазі також пропагандистський ефект. Офіційна версія Москви така, що визволення Сліпого є актом доброї волї советського уряду в стосунку до Апостольської Столиці.

Каблограма пресового агентства UPI, Ватикан, 11. II. 1963.

Ватиканські джерела кажуть, що визволення архієпископа Сліпого не є результатом якогось порозуміння між Апостольським Престолом і советським урядом та що в цій справі не було жодних переговорів. Ватиканські джерела застерігають від здогадів, нібито релігійні переслідування в Советському Союзі припиняться. Вчинок советського уряду треба вважати за дипломатичний або політичний хід, але не слід вважати його за зміну основних ідей комуністичних провідників.

Каблограма пресового агентства UPI, Ватикан, 8. III. 1963.

Наступним кроком в напрямі розрядження напруження між комунізмом і католицизмом буде, мабуть, візита советського прем'єра Хрущова у Ватикані в Папи Йоана... Джерелом несподіваної зацікаженості атеїста Хрущова Ватиканом є, мабуть, тактичні міркування, а може справа и постійній еволюції комунізму від твердої лінії Сталіна до хрущовського співіснування. Можливо, що Москва усвідомлює силу релігії між народами комуністичного бльоку Східньої Європи й самої Росії, що визнає неохоче навіть советська преса. Можливо також, що це є спроба зламати, таким ніби благородним жестом, опір католиків проти проникання комунізму на Заході... Які б не були мотиви хрущовської поведінки, Папа Йоан є впевнений, що правда переможе комуністичну брехню... Однак треба пам'ятати, що у цій грі безпосередньо заінтересованими є мільйони католиків і християн за залізною завісою, що страждають від переслі-

дувань. Також боротьба між Церквою і великими комуністичними партіями в таких католицьких країнах, як Італія, Франція і Південна Америка, має безпосереднє відношення до цієї справи.

Time, тижневик, Нью-Йорк, 22. II, 1963, стор. 70.

Звільнення українського архієпископа Сліпого є результатом кооперації між Ватиканом і Кремлем. Папа Йоан ХХІІІ, незважаючи на свою антипатію до комунізму, є схильний поводитись з ним дуже ласкаво. Минули часи Пія ХІІ, часи неприхованої ворожості Церкви до Кремлю. Рим робить тепер такі люб'язні жести, як запрошення на Ватиканський Собор російських православних спостерігачів. Минулого тижня Папа міг потхвалитися живим доказом успішності своєї політики, а саме приїздом до Риму українського архієпископа Львова Йосифа Сліпого... Ватикан вважає звільнення Сліпого лиш за початок дальших доказів доброї волі.

The Philadelphia Inquirer, щоденник, Філадельфія, 11. II, 1963, стор. 2.

Звільнення Кир Сліпого дало привід до всіляких міркувань. Ватиканські джерела кажуть, що це була спроба Москви поправити взаємовідносини з Церквою. Інші кажуть, що звільнення є частиною договору, укладеного ще тоді, коли представники московської православної Церкви, залежної від совєтського уряду, приїхали на Екуменічний Собор.

The Daily American, щоденник, Рим, 12. II, 1963, стор. 1, 10.

Несподіване визволення архієпископа є тактичним ходом Кремлю, з метою добути симпатії Ватикану. Це визволення доводить, що наступила значна зміна у взаємовідношенні між Ватиканом і комуністичним світом. Проте ця зміна ще не означає закінчення напруження між Католицькою Церквою і Кремлем. Все ж, існують ознаки значної поправки.

Daily Express, щоденник, Лондон.

Ніхто не повинен робити собі ілюзії, нібито комунізм капітулює перед Католицькою Церквою чи перед іншою Церквою. Однак можливо, що совєтський уряд зрозумів, яку могутню силу являє собою католицька віра, що успішно витримала півсторіччя переслідувань у Росії.

III
ПЕРВОІЄРАРХ
СЕРЕД СВОЄЇ ПАСТВИ

*«Обернулася сторінка історії, настала нова епоха.
Стрічаймо її покірною молитвою, сильною надією
на безконечну доброту й милосердя Ісуса Христа,
який усе веде на Божу славу й наше добро».*

(Послання до духовенства Митрополита Андрія
Шептицького, вересень 1939, після того, як совет-
ська армія зайняла Західню Україну).

Поворот до активного життя

Після короткої передišки поворот до трудящого життя – Перші прилюдні появи Митрополита й реакція на них міжнародної преси – Людина невтомної праці й творчої сили

Кожен з нас знає з власного досвіду, як тяжко втягнутися наново в роботу, коли людина раз вискочить з рейок. Буває, що обставини примушують нас змінити місце перебування та рід праці, або що якийсь важкий удар долі ставить нас в нову життєву ситуацію. Минає довший чи коротший проміжок часу, поки ми не очунаємо, поки не звикнемо до нових обставин і не почнемо знову нормально жити, нормально працювати.

Сказане стосується, так би мовити, до нормальних перипетій людського життя. Але бувають інколи катаклізми, що цілковито руйнують нашу екзистенцію, усі надбання, всі пляни, всі надії. Вони спричинюють таке душевне заломання, з якого людина не може піднятися. Наприклад, відома річ, що хто перейшов крізь советську каторгу або крізь нацистські кацети, той довгі роки, якщо не до кінця свого віку, не може перемогти травми пережитого.

Такі психологічні правила не стосуються, здається, до Митрополита. Негайно після переїзду до підготовленої для нього резиденції у Ватикані він береться до праці. Передішка в затишному монастирі в Гроттафсєрраті тривала навіть не два тижні, себто коротше ніж триває нормальна щорічна відпустка кожного службовця чи робітника. Цей поворот Митрополита до активного життя без найменшої затримки свідчить про його небувалу моральну витривалість і залізни нерви, свідчить перш за все про подиву гідне уміння пристосуватися, просто моментально, до зовсім нових обставин та про виняткову психічну пружистість, що доз-

волила йому струсити з себе зразу пил вісімнадцятих років каторги. Без сліду внутрішніх труднощів Митрополит відновлює свою діяльність голови Церкви й організатора церковного життя, теолога-науковця і вихователя нових служителів Христової Церкви, і робить це з цілим спокоєм, із систематикою і плановістю. Немов би між колишнім святоюрським періодом і Римом Року Божого 1963 не було прірви майже двох десятків кошмарних літ, немов би з того часу не сталися в світі різкі до невпізнання переміни!..

В цьому розділі хочемо з'ясувати один аспект багатосторонньої діяльності Митрополита за перший рік його перебування у Вічному Місті, а саме той, де він виступає в ролі Пастиря своєї пастви, учителя-проповідника, святителя нових ієреїв, опікуна українських релігійних громад у Римі, в ролі Первоієрарха Української Церкви і речника українського народу. Зрозуміла річ, що ця сторінка Митрополичої діяльності проходить здебільшого поза увагою чужоземних журналістів. Годі дивуватися, що перші зустрічі Первоієрарха з духовними синами й дочками були приховані від очей репортерів, бо ці зустрічі мали інтимний, майже родинний характер. Наприклад, коли Митрополит відвідував уперше українські релігійні осередки в Римі, журналісти про це не знали і звітів про ці перші зустрічі в чужоземній пресі немає. Подібно було з іншими внутрішньоукраїнськими релігійними урочистостями. Проте промовчати цей важливий і інтересний розділ праці Митрополита не годиться. Тож ходитимемо слідом за Митрополитом по українських церковних установах Риму й спробуємо зреконструювати вищезгаданий відрізок його дії.

Але перш ніж перейдемо до нашої теми, хочемо насамперед занотувати реакцію чужомовної преси на перші прилюдні появи Митрополита.

Коли розвіялися сподівання журналістів мати з Митрополитом інтерв'ю або почути його на пресовій конференції, залишилася лише можливість побачити його зблизька на якійсь прилюдній урочистості. Така нагода трапилася вперше 17 березня 1963, коли в святопетрівському храмі відбувалася урочистість беатифікації Анни Сетон, першої громадянки Сполучених Штатів, яку Церква визнала блаженною. Беатифікація або канонізація нових святих не є в Римі великою рідкістю: такі торжества відбуваються кожного року. І відбуваються вони завжди в пишній обстановці, в присутності папи, кардиналів, дипломатичного корпусу.

На беатифікацію Анни Сетон прибула велика група паломників із Північної Америки під проводом кільканадцятьох американських владик. Одначе найбільшою сенсацією торжества була присутність 15-річної панночки з Балтимор^{*)}, яку привіз з собою кардинал Спелман. Вона служила немов живим доказом святости Анни Сетон. Одинадцять років тому лікарі присудили чотирирічну тоді дівчинку на смерть: вона мала левкемію, яку медицина вважає за невиліковну недугу, і мала цю страшну хворобу в найтяжчій формі і кінцевій стадії. Лікарі не подавали найменшої надії. Але молитва батьків дівчинки до Анни Сетон і її заступництво привернули дитині здоров'я. Оздоровлення наступило моментально, смертельна недуга не залишила в організмі найменших слідів. Лікарі ствердили, що природним способом не можна пояснити видужання дівчинки.

Зрозуміла річ, що на таку небувалу сенсацію прибігло багато журналістів. Їх очі й фотографічні апарати скеровані: на чудесно виліковану американську панночку. В цьому моменті з'являється в соборі Митрополит. Була це його перша прилюдна поява на великій урочистості в Святому Петрі. Увага присутніх звертається в його бік. Церковні достойники, журналісти, публіка мають перший раз нагоду бачити Митрополита.

Наступного дня часописи, у звідомленнях з церемонії беатифікації Анни Сетон, відзначають присутність Митрополита. Описують його вигляд і його одяг, подають, де і коло кого сидів. Занотовують, що Папа Йоан XXIII, коли ввійшов у храм, поздоровив Митрополита. Навіть заголовки статей, предметом яких є беатифікація нової блаженної, говорять про Митрополита. Ілюстровані журнали принесли фотографії Митрополита, зроблені під час згаданого торжества.

Ось кілька голосів преси:

Il Messaggero, Рим, 18. III. 1963, стор. 2.

Стаття має заголовок: ПОНТИФЕКС ВІДДАЄ ПОШАНУ ПЕРШІЙ АМЕРИКАНЦІ ПРОГОЛОШЕНІЙ БЛАЖЕННОЮ І ПРОМОВЛЯЄ ДО 28 КАРДИНАЛІВ. Підзаголовок: КИР ЙОСИФ СЛІПІЙ ПОРУЧ ПАПИ ПІД ЧАС УРОЧИСТОСТЕЙ БЕАТИФІКАЦІЇ.

Після опису церемонії часопис пише:

---

^{*)} Її прізвище: Анна O'Neill.

Перед чудесно оздоровленою дівчиною сидів митрополит Львови, Кир Йосиф Сліпий: це була перша публічна урочистість, на якій він був присутній після звільнення з 18-річного заслання. Високий, суворий, імполантний. Борода в нього вже біла, волосся щіткувате. Кир Сліпий був одягнений в довгу чорну рясу і білий омофор з чорними хрестами, в руці тримав палицю зі срібною голівкою. Коли Папа прибув перед головний престол, поздоровив Митрополита і п'ятнадцятирічну американку з Балтімор.

Ту саму подію описує також другий римський щоденник:

Il Tempo, 18, III, 1963, стор. 1.

Вже заголовок і підзаголовок статті відзначають присутність Митрополита:

КИР СЛІПИЙ ПОРУЧ ПАПИ, ЩОБ ВІДДАТИ ПОШАНУ ПЕРШІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ БЛАЖЕННІЙ — ПРИМАС УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ВПЕРШЕ ПІСЛЯ СВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ПОЯВИВСЯ ПУБЛІЧНО

Пополудні, о годині сімнадцять тридцять, Йоан ХХІІІ зійшов до Святого Петра, щоб пошанувати нову Блаженку. Присутній був, окрім 28 кардиналів, львівський Примас Української Церкви, Архiepіскоп Йосиф Сліпий, що його Хрущов недавно випустив на волю, після 18 років важкої тюрми й заслання на Сибір та в інші далекі частини Советського Союзу. Кир Сліпий сидів у першому ряді, безпосередньо за кардиналом Тіссерамом, деканом Священної Колегії. Коли Папа прибув і на його привітання всі встали з місць, Кир Сліпий спирався на свою митрополічну палицю.

Американський католицький часопис *The Catholic News* приніс дня 21. III. 1963 на 7-ій сторінці велику статтю з описом урочистостей п. з. БЕАТИФІКАЦІЯ МАТЕРІ СЕТОН, ПІШНОБАРВНИЙ І РАДІСНИЙ ДЕНЬ У ВАТИКАНІ. У статті перелічені американські кардинали й архієпископи, що були присутні на церемонії. Крім американських владик часопис називає тільки одного Митрополита:

... присутній був також архієпископ Львова, Йосиф Сліпий; це була його перша прилюдна поява, відколи Советський Союз випустив його з тюрми.

Три італійські ілюстровані журнали: *Annali d'Italia* (щомісячник, березень 1963, стор. 8), *La Tribuna illustrata* (Рим, тижневик, 7. IV. 1963, стор. 23) і *Cente* (Мілян, тижневик, 29. III, 1963, стор. 12) помістили фотографії Митрополита, зроблені під час згаданої урочистости в соборі св. Петра.

Підписи під фотографіями пояснюють, що оце перший раз після приїзду до Риму Митрополит бере участь у прилюдних релігійних святкуваннях. На фотографіях бачимо Митрополита в першій лаві скраю, побіч кардинала Тіссерана. В підписах зазначено, що знімки виявляють ще сліди важких переживань: сухорляве, втомлене обличчя, запалі очі, вираз трагічного пригнічення...

Аналогічне зацікавлення преси викликувала поява Митрополита при інших нагодах, наприклад, на церемонії з приводу призначення Йоанові XXIII мирової нагороди фундації Бальцана. Описуючи урочистість, часописи відзначають присутність Митрополита, а ілюстрований тижневик *Oggi* з 23. V. 1963 помістив на 52-ій сторінці фотознімки учасників. В першому ряді між почесними гістьми бачимо Митрополита.

Незабаром ті самі журналісти, що писали про Митрополита як про людину хвору, втомлену й пригнічену, побачать його, як він править св. Літургію в славнозвісних римських храмах, почують його доповідь в італійській телевізії, довідаються про його відповідальні завдання і невтомну працю. Незабаром вони писатимуть інакше. Картина, що її вони спершу змальовували, картина немічної і зламаної людини, уступить місце картині людини повної творчої сили.

Послухаймо, що пише про це співробітник щоденника *Il Tempo*, Гульєльмо Роспільйозі (30. III. 1963, стор. 12):

Тільки декілька тижнів минуло з того часу, коли Архидієскан Сліпий вийшов на волю з найлютішої каторги, що її може уявити собі людський ум. Коли бачите його сьогодні, як він відправляє Богослужбу і промовляє до вірних, або як проходиться по садах апостольських палаців, де ніч, згідно з бажанням Папи, знайшов гостиню, коли пам'яжуть, що він проводить увесь день за письмовим столом, то це справді спрочиняє враження чуда. Щодня надсилають йому з Конгрегації для Східної Церкви і з Державного Секретаріату об'ємні ділові папери. Годі повірити, що людина, яка стільки років терпіла найтяжчі фізичні й моральні муки, людина понад сімдесятки, знаходить енергію виконувати таку величезну й нелегку працю. Крім цього, Митрополит провадить дуже широке листування і відповідає сам особисто на сотні листів, що їх він отримує з усіх кінців світу. Для українців він є найвищим авторитетом не лише в справах релігії і віри: він персоніфікує також ідеали свободи

їхньої батьківщини, історія якої є безнастанною боротьбою проти поневолювачів, що протягом віків шматували між собою її землі і гнітили її.

Завдання, що їх Апостольська Столиця доручила українському Владиці на вигнанні, мають капітальне значення: його просять дати інформації і поради в різних важливих проблемах. Сам Папа особисто виявляє йому найвищу увагу. Наприклад, розпорядження Йоана ХХІІІ покликатися до Конгрегації для Східної Церкви східних Патріархів спонукав, як кажуть, саме Кир Сліпий. Не є перебільшенням сказати, що героїчний український Владика бере під сучасну пору участь у провіді всієї Вселенської Церкви. Але це не значить, нібито він зрікся в будь-якій мірі своєї душпастирської місії в Україні. Навпаки, при першій можливості він хоче повернутися на свій пост.

Хто лише мав нагоду зустрітися з Митрополитом в останній час, той захоплюється свіжістю його думки, дружністю його рухів і передовим надзвичайною об'єктивністю його поглядів.

Про трагічні події, що в них він був головним актором і водночас їх жертвою, Кир Сліпий зберігає промовисте мовчання. Ніхто не чув з його уст ні одного словечка про ті жагливі страждання, що їх він зазнав. Деякі епізоди, що дійшли до загального відома, подали особи, які зустрілися з ним на різних етапах його 18-річної каторги.

Нещодавно трапився такий інцидент. Святіший Отець їздив авто вуличками ватиканських садів і зустрів львівського архієпископа, що проходжувався пішки, відмовляючи чотки. Папа сказав шоферові зупинити авто і звернувся до Митрополита: «Прошу Вас, жертвуйте цю молитву на інтенцію Східної Церкви».

Молитва Митрополита охоплювала одним і тим самим поривом любови українців католиків, що мучаться за свою віру в советських концтаборах, і водночас Православну Церкву, ту Церкву, що для неї Кир Сліпий відмовився пожертвувати своєю вірністю Петровому Престолові та заплатив за це тяжку ціну 18 років каторги і страждань.

Італійський ілюстрований щомісячник *Successo* за червень 1963, у великій статті п. з. НЕПРАВДОПОДІБНА ПРИГОДА АРХІЄПІСКОПА, стор. 44—53, так описує поділ годни Митрополита:

Його день — зразково упорядкований. Щоб бути в курсі справ Советського Союзу, він переглядає «Правду» та інші

советські газети, що їх купують для нього два українські священники, його помічники. Щодня присвячує багато часу студіюванню папських документів, зокрема ознайомлюється докладно з матеріалом, що був дискутований і опрацьований на першій сесії Собору. Систематично кожного дня віддає певний час кореспонденції, відповідаючи на листи, які отримав після свого звільнення з усіх сторін світу. Я дістав так багато листів, що можу заповнити ними велику скриню — каже. І на всі точу відповісти». У вільний час розважається інколи проходом по ватиканських садах. Одного разу зустрівся там з Папою, що підійшов до нього і сказав: «Оце наша зоря зі Сходу!».

Перші зустрічі з духовенством і народом

Митрополит відвідує українські релігійні громади в Римі – Програма відвідин і їх маршрут – Митрополиті звернення до вірних і їх тематика – Про стан релігійної справи в ССРСР – Неодліки й помилки минулого – Необхідність внутрішньої єдності – Митрополит про свої переживання на засланні – Хрест – невід’ємна частина людського життя

Митрополит починає римський період своєї діяльності від відвідин українських церковних осередків. Дуже шкода, що не було в Римі українського літописця, що записав би був усі подробиці цих відвідин з такою дбайливістю і сумлінністю, як італійські журналісти занотувували кожен крок Митрополита й кожен його дію, що їх вони мали можливість спостерігати. Це важлива й цікава сторінка діяльності, бо ось вперше після майже двох десятків літ Первоієрарх є між українськими священиками, між українськими монахами й монахинями, між українськими студентами: богослов’я, вперше в їх присутності приносить святу Жертву й кормить вірних Хлібом і Вином життя вічного, вперше благословить їх своїм архиєрейським благословенням і вперше після довгого примусового мовчання має можливість проповідувати Добру Новину — вільно, на вільній землі.

Як схарактеризувати та до якої категорії зарахувати ці перші відвідини Митрополита в українських осередках Вічного Міста? Назвати їх канонічними візитаціями було б, мабуть, невлучно. Протоархимандрит ОО, Василіян о. А. Великий, вітаючи Митрополита при вході до василіянської церкви сказав: «Ви, як первоієрарх нашої Церкви, перебираєте Вашим входом цей храм у Ваше духовне відання». Це дуже гарне й влучне визначення характеру перших відвідин Митрополита. Він перебирає українські релігійні гро-

мади разом з їхніми церквами у своє духовне відання, себто під свою духовну опіку, під свій духовний авторитет і свою верховну духовну юрисдикцію. Окрім того, ці перші відвідини є сердечними і зворушливими зустрічами з рідними людьми, зустрічами після як же довгої і тяжкої розлуки.

Програма відвідин Митрополита більш-менш скрізь однакова. Само собою зрозуміло, що скрізь, куди Митрополит заходить, його урочисто вітають, при чому господар звертається до нього з відповідною привітальною промовою. Архиєрей править Богослужбу і під час неї звертається до присутніх з своїм словом. Згодом знайомиться з людьми або відновляє старі знайомства. Деякі українські осередки були Митрополитові відомі з давніх передвоєнних літ, як Колегія ім. св. Йосафата на Джанікольо; інші він бачить перший раз, як, наприклад, нову оселю ОО. Василіян на Авентині й Малу Семінарію. Оглядає приміщення, знайомиться з внутрішнім життям установи, з її релігійною, науковою, педагогічною чи добродійною діяльністю. Після офіційальної частини відбувається здебільшого святковий обід і за обіднім столом ідуть розмови, тости, многоліття...

Відтворімо «маршрут» Митрополита.

Папська Колегія ім. св. Йосафата на Джанікольо, себто духовна семінарія, де виховується молода зміна наших священничих кадрів, була першою українською установою, що до неї завітав Митрополит. Було це в четвер 28 лютого 1963.

Другим осередком, що гостив у своїх мурах Первоієрарха, була василіянська церква і Генеральна Курія ОО. Василіян на Авентині. Завітав до них Митрополит в неділю 3 березня 1963.

Того самого дня після відвідин в Отців Василіян Митрополит зайшов ще до монастиря Сестер Василіянок, бо і він знаходиться на Авентині, поблизу василіянської оселі. Там Митрополит не служив відправи, тільки звернувся до монахинь з коротким словом і поблагословив їх.

В наступну неділю, 10 березня, Митрополит відвідав Малу Семінарію, розташовану на периферіях Риму, при вія Бочча. Сотня українських юнаків та їх вихователі, Отці Салезіяни, українські сини Дон Боска, привітали Митрополита.

В бюлетені Східної Конгрегації, *Servizio Informazioni Chiesa Orientale*, ч. 4/1963, 30. IV, 1963, стор. 26, появилася коротка звіт з цих відвідин:

Дня 10 березня Мала Семінарія вітала в себе Екск. Кир Йосифа Саліного, Архиспикота й Митрополита Львова, який відправив там одну з своїх перших літургій після визволення, серед глибокого зворушення вихованців, що так гаряче за це визволення молилися. Владика був дуже радий бачити такі численні молоді покличання до духовного сану і висловив свою синівську вдячність Святішому Вітцеві за його дар, а саме за таке гарне приміщення.

Тиждень пізніше, 17 березня, у Хрестопоклонну неділю, Митрополит править Службу Божу в каплиці сестер Службниць при вія Кассія. Там же дня 13 квітня править Воскресну Утреню.

У Світлу Неділю, 14 квітня, править Службу Божу в каплиці монахинь Василіянок на Авентині.

В тому самому часі Митрополит відвідує інколи інші релігійні громади східнього обряду, або й такі, що з ними Українська Церква є в дружніх стосунках. Дня 24 березня служить св. Літургію в Грецькій Колегії ім. св. Атанасія при вія Бабуїно і промовляє по-італійському до студентів богослов'я, що там виховуються.

Римська преса відзначила цю подію, хоч вона була в певній мірі внутрішнім святом, подібно як відвідини українських осередків. Щоденник *Il Tempo* з 25. III, 1963, стор. 2, помістив гарну статтю п. з. КИР СЛІШИЙ НАГАДУЄ, ЩО СХІД ЧЕКАЄ НА СВОЮ РЕЛІГІЙНУ СВОБОДУ.

В статті переказаний і скоментований зміст слова Митрополита до семінаристів Грецької Колегії.

Дня 31 березня Митрополит править Службу Божу в церкві ОО. Редемптористів при вія Меруляна. 2 червня в Російській Колегії, 3 червня в каплиці російських сестер.

Відвідуючи живих і переживаючи з ними радісні години зустрічі, не забув Митрополит і про мертвих. 7 березня 1963 править панахиду за душу матері Зеновії Безушко, ігумені Василіянок, що померла два дні раніше в Генеральній Курії на Авентині. (Звіт в *Servizio Informazioni Chiesa Orientale*, ч. 2/3 1963, 30, III, 1963, стор. 18).

Дня 23 березня Митрополит їде на центральний римський цвинтар, Кампо Верано. В цьому справжньому місті померлих править панахиду над могилою матері Вероніки Гаргіль і відвідує могили митрополита Йосифа Сембратовича, о. Йосифа Схрейверса та ОО. Василіян.

В перших дні квітня 1963 прийшла до Риму вестка, що 29 березня померла у Львові ігуменя мати Віра Слободян. Митрополит править за неї 6 квітня заупокойне богослуження в своїй приватній каплиці у Ватикані. В своєму слові, зверненому до присутніх сестер Василіянок, Митрополит підзначає заслуги Покійної і при цій нагоді віддає пошану пам'яті ігумень і монахинь Василіянок, що в найтяжчих обставинах витримали на своїх становищах, та тих, що упокоїлися в советських концтаборах.

Найцінніша річ, що залишилася для загалу з першого періоду діяльності Митрополита в Римі — це записки його гомілій, що він їх виголошував під час Служб Божих. Не йдеться тут, звичайно, про світські промови, однак і назва «проповідь» не зовсім відповідна для означення усних звернень Митрополита до вірних, і Митрополит сам цього вислову, мабуть, не любить. Річ у тому, що звернення Митрополита неподібні до трафаретних церковних проповідей. В них ніколи нема проповідницького патосу ні патріотичної фразеології, нема ні крихітки сапінменталізму ні моралізування. Про Митрополита можна б сказати за Ньюменом, що він «майстер подвійного логосу: думки й слова, які невіддільні одне від одного, дарма що це дві різні речі; він знаходить завжди правильне слово для віддання своєї думки і не каже ніколи ні одного зайвого слова».) Стиль його реторики — природний, невимушений, вільний від усякої штучности та реторичних прикрас. Найвідповідніша назва Митрополитичих усних звернень це — слово. Коли Митрополит говорить у великих римських церквах до чужинців, тоді його промова є здебільшого науковою доповіддю про якусь велику постать з історії Східньої Церкви. Коли ж він промовляє до своїх вірних, тоді його слово справляє враження свободної гутірки в колі близьких людей. Але ця гутірка, ця дружня бесіда Митрополита насичена релігійними думками й глибокою життєвою мудрістю. Ви відчуваєте, що оце промовляє людина, яка, як каже псаломщик, перейшла «крізь огонь і воду» (Пс. 65, 12), людина, Євангелія якої є «не тільки в слові, а й у силі, і в Дусі Святій» (1 Солун., 1, 5).

Перші на вільній землі Митрополитичі церковні промови надзвичайно інтересні для українського загалу, бо з них

*) John Henry Newman: „Literature“. The Idea of a University. London and New York, Longmans, Green, 1899.

можна багато довідатися про релігійну ситуацію в країнах під комуністичним режимом та про духову атмосферу підсоветської дійсності. Хто вміє уважно слухати, хто вміє читати між рядками, той на основі цих промов матиме уявлення, який хресний шлях перейшов Митрополит на заслання. Говорить Первоієрарх також про обставини праці і про завдання душпастирів на Сході Європи в майбутньому та про методи, що їх треба буде застосувати при відбудові церковного життя. Взагалі, в цих промовах безліч дуже цінних спостережень і вказівок на тепер і на майбутнє.

Виберім з церковних промов Митрополита спершу те, що стосується до сучасного стану релігійної справи в підсоветській Україні і в цілому Советському Союзі.

На основі слів Митрополита, відкривається перед нашими очима дуже понура картина. Небувалий в історії людства гураган безбожництва зруйнував не тільки церковну організацію і спустошив Божі доми, але залишив руїни також у душах та серцях людей. Священики, що будуть працювати на Сході, застануть там іншу культуру, інший суспільний лад, але також іншу психіку. Внаслідок атеїстичної пропаганди і внаслідок большевицької системи народ зматеріалізований: він ставиться вороже до Церкви, до релігії, до всього, що святе. *«Треба мати кам'яне серце, або бути циніком, щоб не зворушитися на вид оцієї великої руїни»* — оце слова Митрополита.

А проте, серед темряви безвір'я блимають ясні вогники. Усьому теророві наперекір, можна скрізь зустріти глибоко віруючі одиниці, в серцях яких тліє Божо іскра. Їхня релігійність нагадує релігійність стародавніх християнських громад. Серед цих людей можна спостерігати довгі гарячі молитви, поклони, строгі пости та інші аскетичні умертвіння. Серед загального матеріалізму трапляються героїчні подвиги християнської любові. Режим зліквідував насильно єпархії, знищив церковні будинки, але не міг зруйнувати храму душ віруючих людей. Це сдине, що там залишилося, і саме це — найцінніше та подас найкращі надії на майбутнє.

В іншому слові (в Грецькій Колегії) Митрополит прирівнює Церкву на Сході до глухонімого. На безкраїх просторах, від Центральної Європи аж по східні кордони Китаю, Католицька Церква — німа. Вона має зачинені уста і мусить мовчати. Їй не вільно проявляти будь-яку діяльність. Її вірні не мають можливості ісповідувати свою віру. А Церква нез'єднана, відірвана від Петрового Престолу — це

немов той глухий, що не хоче чути Христової науки про єдність Церкви.

Душпастирі, що їм доведеться працювати в країнах опанованих сьогодні більшовизмом, мусять мати, поперше, дуже основну богословську освіту. Бо вони опиняться в наскрізь атеїстичному оточенні і матимуть як опонентів вишкочених комуністичних агітаторів. Треба вміти протиставитись аргументації воюючої антирелігійної пропаганди, треба внутрішньо перед нею встояти. Хто не має солідного теологічного знання, той може втратити голову, а навіть грозить йому небезпека, що атеїстична течія понесе його з собою і він в ній потоне. Крім основного богословського знання, душпастирі, що працюватимуть на Сході, мусять мати віру тверду як скеля, міць духа і святість душі. Їх чекають такі важкі побутові обставини й такі неймовірні труднощі, що тільки той може їх витримати, хто посвятив себе Господеві без застережень.

Вірні Української Католицької Церкви, колишні мешканці Західної України, і також наші священики, наші монахи й монахині, розпорошені скрізь і всюди, по всьому СРСРському Союзу.

При відбудові релігійного життя і церковної організації треба буде починати від основ, але не слід творити щось нове, тільки треба двигнути з руїн те, що колись було. Єдино правильний шлях, що веде до перемоги, це будувати на нашому минулому. Воно стосується однаково до церковного, як і до національного життя. Однак не спиратися на різницях минулого не значить повторяти помилки минулого. Промовляючи до Отців Василян (3. III. 1963), Митрополит виразно каже, що «з гіркого досвіду нашої, колись квітучої Церкви треба вчитись, щоб не повторяти помилок, що їх робили наші попередники». Кожне нове покоління повинно користуватися досвідом предків, але й воно має своєю працею внести нові цінності і прокласти дальший шлях у Господньому винограднику. Коли прийде час відбудови нашої Церкви на рідних землях, необхідно буде виправити недостачі й промахи минулого. «Бо часи змінилися і потреби сьогодні інші. Це підноситься до всієї нашої Церкви».

До речі, вимога оновлення нашої Церкви шляхом виправлення недоліків і помилок минулого та шляхом пристосування її до потреб сучасності наводить на думку аналогічної ідеї, що лягли в основу Другого Ватиканського Собору: «Дехі не доводилося українському громадянству почути такі пос-

туляти з владичих уст. Досі чули ми тільки вислови самозадоволення з існуючого стану.

В тому самому слові в церкві ОО. Василяни Митрополит вказує на головне лихо в нашій Церкві, що його в першу чергу слід усунути: брак єдності. *«Не тільки брак єдності в Церкві, але й брак єдності в єпархії, у співжитті й у проводі»* — каже Митрополит. Внутрішні непорозуміння і дух незгоди — це одна з найголовніших причин нашого упадку. Наші вороги, в своїх намаганнях стерти з лиця землі Українську Церкву, користувалися нашими внутрішніми роздорами. Для того провідною думкою усіх змагань до відбудови й до оновлення Церкви мусить бути: за всяку ціну втримати єдність. Одна віра, одна Церква, одиодушність усіх її членів — це наріжний камінь Христової Церкви.

Не менш, як внутрішня єдність, лежить Митрополитові на серці справа об'єднання Церков. До цієї теми Митрополит повертається раз-у-раз у своїх великих виступах перед широкою католицькою аудиторією, порушує її також промовляючи до своїх вірних. Вже в першому своєму слові в Колегії св. Йосафата (28. II. 1963) Митрополит широкими штрихами змалював історію змагань за церковну єдність українського народу, почавши від світанку його історичного буття. Ще в доісторичну добу проповідував віру Христову мешканцям північних берегів Чорного моря та Скитії, себто мешканцям земель пізнішої України, св. апостол Андрій Первозванний, один з перших послідовників Христа, і, згідно з переданням, поставив хреста на київських горах. *«Червона нитка, закрашена кров'ю єдності, то грубша то товша, тягнеться на Україні протягом століть»*. Історія унійних прагнень є в основному історією Христової віри на Україні й історією Української Церкви. Періоди піднесення релігійного духа й розквіту церковної організації є одночасно періодами посилення прямивань до церковного об'єднання Сходу й Заходу. Вони чергуються з періодами церковного роздору, а разом з роздором ішов застій і упадок релігії.

Про унійні змагання і їх великих діячів говорить Митрополит м. ін. в Грецькій Колегії: *«Завданням сучасного покоління є продовжувати ці зусилля, співпрацюючи активно з великим унійним ділом наступників Апостола Петра»*. Нагадав також Митрополит студентам Грецької Колегії славне минуле Східної Церкви, нагадав часи, коли в Римі апостоли писали свої послання грецькою мовою і в грецькій мові відправлялися в Римі богослужби. Наука св. Васи-

лія Великого та інших Отців Східної Церкви гомоніла по всьому світу, Західні: Європа дивилася з подивом на цих великих мужів.

Такий широкий діапазон проблем охоплюють перші після повороту з каторги Митрополиті слова. При цьому композиція промов ясна й логічна, виклад стислий і переконливий. Як ми вже згадали, Митрополит вміє висловити все потрібне й істотне якнайкоротше, — це одна з властивостей його писаного й говореного слова.

Наших читачів найбільше, мабуть, цікавить питання: чи та що Митрополит сказав про свої переживання в совєтських концтаборах.

Слід взяти до уваги, що Митрополит — людина мовчазна. Говорить взагалі дуже мало і майже ніколи не говорить про себе. *«Не належить до тих, що то люблять плакати й бідкатися»* — це його власні слова. А проте, у зверненнях Митрополита до вірних є місця, з яких поза всяким сумнівом можна зробити висновки про його 18-річний страдницький шлях. Змальовуючи стан церковної руїни під совєтським режимом, Митрополит говорить про *«тюрми й пониження»*, про *«безодню страждань і наруг»*, про *«найгірше болото і смітних пониження»* та про себе, як про *«свідка цього змуцання і цих мук»*. Дещо докладніше зупиняється він на цій темі, промовляючи до грецьких семінаристів. Кожного з них, що хотів би працювати як душпастир в країні під большевицькою владою, в країні, де переслідується релігія, чекає геєнна. Готуйтеся до найгіршого, каже Митрополит. Вас будуть ображати, будуть з вами поводитись немов зі злодієм і злочинцем. Над вами будуть глумитись і змуцатись. Будуть на вас плювати і вас бити. Не раз будете помирати від голоду й холоду. Довгі тижні не матимете спроби обмитися, ваш одяг переміниться в лахміття, ваші черевки будуть без підощи. Прийдуть такі тижні й місяці, що ви будете цілком ізольовані, відрізані від людей і світу, всіма покинуті й забуті...

Спробуймо вдуматись в ситуацію людини, що переживає таку геєнну. Запах'ятаймо добре кожне слово, запишімо в наших серцях незатертими літерами, що судилося потерпіти українському Первоієрархові. Кара за гріхи народу чи ціна за їх відпущення?

Душевна мука Архипастира була, мабуть, тяжча за всі злидні, образи й тілесні страждання. На душевний стан Ми-

трополита в роках каторги є натяк в одній з перших його проповідей (в церкві ОО. Василіли):

«Минають дні, тижні, місяці, роки, десятки літ... Іван здається, горить серце, гори перевернула б, але наші руки й ноги зв'язані, і ми не можемо двинутися. Можете час від часу лиш помолитися, а може й цього вам не дадуть... Щоб могли щось творити для Бога, щоб могли розвинути діяння, щоб могли кинутись у вир праці, треба ласки Божої! Не раз ви хотіли б чинити щось для Бога, працювати для слави Господньої, а Господь цього не бажає. Дійсно, як той Єремія стоїш над звалищами і ридаси душею!».

Уявіть трагедію людини, що мала тільки одне прагнення, одну ціль у житті: віддати всі свої сили, своє знання, свої творчі ідеї і свій труд на службу Богові, присвятити себе цілого. Але Господь, неначебто, цих сил не хоче, цієї жертви не приймає. Всім відома проблематика безробітного. Відомі гіркі почування творчої людини, скажімо мистця чи науковця, людини в розквіті духовних сил, який проходить до висновку, що його здібності марнуються та що його праця нікому непотрібна. Примусова безчинність для людини, що любить працю, — страшна мука, гірше смерті, бо вона немов живцем похована в могилу й щодня наново вмирає. Над усяке порівняння тяжчий і гіркіший стан примусового безділля і почуття зайвості для Пастиря і Архидіакона, що почуває на собі відповідальність за свою паству, за свою Церкву. Тоді як його руки рвалися до праці для слави Господньої і для спасіння душ, йому судилося «стояти на руїнах і ридати душею»... Лише людина, що має віру в Божу Провидіння міцну немов скеля та має залізну самодисципліну, могла в таких обставинах устояти морально і зберегти ненадщербленими свої творчі спроможності на майбутнє — в надії, що, все ж, вони будуть ще потрібні, що, все ж, прийде час, коли Бог прийме пожертву...

«Всемогутній Бог може скинути людину й увесь народ з висот у безодню терпіння і наруг, може знову підняти з смітника пониження і злуцтв до найвищих висот» — каже Митрополит до студентів теології в церкві Колегії св. Йосафата. Вихованців Малої Семінарії повчав: «Треба завжди мати безмежне довір'я до батьківської опіки Господа Бога, що тримає в руках кермо життєвого корабля на життєвому морі, повному погроз і небезпек. Якщо людина не ставить перепон, але напружить усі душевні й тілесні сили, то може бути преспокійною за своє майбутнє. Коли людина чинить усе, що до неї належить, то Господь не відмо-

висть їй ніколи Своєї ласки й помочі». Грецьким семінаристам пояснює, яким чином душпастир може перенести найлютіші переслідування більшовицького режиму: «Хто має віру в Бога й довір'я до Божого Провидіння, той перенесе з спокоєм усі страждання. Допомоги Бога в таких випадках — чудесна. Хто залишиться вірним своєму поклонянню, той знайде спокій і щастя, бо „моє ярмо — солодке і кий тягар — легкий”».

Прочитаймо уважно вищенаведені уривки промов Митрополита, а знайдемо в них розгадку таємниці, як міг Митрополит витримати 18-річну каторгу. Спасли його непохитна віра, беззастережна вірність Церкві й безмежне довір'я до Господнього милосердя. Ось джерела його сили.

З релігійних звернень Митрополита до вірних можна також дізнатися, що він думає про своє несподіване визволення. Господь дав йому силу витримати всі фізичні й душевні муки. Господь порвав його пута і випровадив його з тюрми на волю, — каже Митрополит. Своє визволення він сприймає як чудо, як безмежне Боже милосердя і Божу ласку. Прирівнює своє визволення до оздоровлення паралітика Христом. Паралітик — людина цілковито безпомічна й безсила, що не має жодної можливості поліпшити своє становище. Але «Бог зміцнувся і дав доказ Своєї всемогутності. І недужий встав та вийшов з тюрми. Безліч в'язнів і безвірників на волі підняли крик, як це могло статися, що його звільнили від узів, коли нема Бога і нема Його сили. Та довершеної події ніхто не може заперечити, що паралітик оздоровлений і являється ось тут перед вами». (Слово в Малій Семінарії). Спричинилися до визволення молитви: старання Папи Йоана XXIII та його найближчих співробітників, католицькі ієрархи, виступи нашого Єпископату, молитви вірних з усього світу. При кожній нагоді Митрополит дякує всім, що за нього молилися, і просить присутніх: «Допоможіть висловити гідну й належну подяку за добродійство й ласку визволення».

Раз-у-раз торкається Митрополит у своїх словах до вірних проблеми страждання. Хто ж білш за нього уповноважений говорити на цю тему? Українським студентам богослов'я нагадує, що «нема в історії Церкви посіву віри без віддакої праці і без пожертви, навіть жертви крові». Досвід Христової Церкви двох тисячоліть свідчить, що кров мучеників є насінням Христової віри». В Грецькій Колегії іронізує тих авторів, що пишуть прекрасні поеми і блискучі ескізи на тему тотального пожертвування себе для Христа.

«Такі деклямації і компіляції можна слухати з великою присяністю. Але коли поезія стає прозою, коли приходить час проби її іспиту, тоді тільки нечисленні одиниці беруть на себе хрест і стають наслідувачами Христа». Звертаючись до юнаків у Малій Семінарії повчас їх, що страждання є невід'ємною частиною людського життя, їх посилає Бог і треба прийняти їх з рук Небесного Вітця.

Найкраще Митрополит говорить про страждання до сестер Службниць, бо править у них Службу Божу в Хрестопоклонну Неділю (17. III. 1963). Протягом усього життя хрест мусить стояти нам перед очима.

«Не звільнив Себе Христос, не звільнив Своєї Матері, не звільнив Своїх апостолів, не звільнив Своїх мучеників і мучениць, Своїх ісповідників і ісповідниць і всіх святих, не звільнив і нас від несення хреста... Треба взяти той хрест, що його Христос на нас кладе, на кожного зокрема, і нести його та нести його рідю».

Бо саме в тому полягає значення хреста: щоб підпорядкувати себе Господній волі.

Оце квінтесенція християнської філософії життя людського, оце квінтесенція історії людства. Слід включити себе в Господні пляни. слід скоритися добровільно перед Господніми замислами, добавивши наш хрест до Його хреста.

Святитель нових ієреїв

Митрополит в ролі святителя – Проповіді Митрополита з нагоди рукоположення нових ієреїв – „Який священник, такий народ” – Відповідальність архієрея за новопоставлених душпастирів – Урочистості рукоположення в церкві об. Василіяни, в Грецькій Колегії, в церкві Малої Семінарії і в Колегії ім. св. Йосафата – Хіротонія о. Паохима Сегеді – Голоси преси

Ви — сіль землі”, сказав Христос до Своїх перших послідовників. Але сіль мусить бути доброякісна, бо «коли вона вивітріє, тоді ні на що не годиться, тільки — викинути її геть, щоб топтали її люди» (Мт. 5, 13).

З думкою про це порівняння, Франсуа Моріак⁴⁾ називає священника «зерняткою соли в руках Спасителя». Який прекрасний вислів! Як же тоді назвати священнодійство рукоположення? Можна б сказати, що святителі нових ієреїв немов розсипають по всьому світу зернятка соли. Мала жменя соли вистачить, щоб посолити діжу тіста, а нечисленні зернятка доброякісної соли можуть заготовити духовними прикметами великі маси населення.

У Вічному Місті довелося Первоієрархові України виконувати вперше після визволення архієрейські функції в їх повноті. Протягом першого року своєї римської діяльності Митрополит виступав чотири рази в ролі святителя нових ієреїв і один раз як святитель священника в сан єпископа.

У своєму слові, виголошеному з нагоди урочистости рукоположення в церкві ОО. Василіяни 7 квітня 1963, Митрополит говорив про високу місію священника і, разом з тим,

---

⁴⁾ *Франкоїс Моріак*, нар. 1885, сучасний французький релігійний мислитель, поет і романіст, належить до передової ланки модерних католицьких інтелектуалів. Член Французької Академії, лауреат премії Нобеля

про всю відповідальність архиєрейської чинности рукоположення. Прийняти пресвітерські свячення значить — стати в ряди Христових апостолів. А бути Христовим апостолом на землі — це найвища гідність, що її людина може досягти. Хто раз наділений цією гідністю, той наділений нею назавжди. Засадання священника на землі — стояти на сторожі віри й моралі народу, спрямовувати людського духа з землі до Небес, освячувати людину й вчити її бути Божою дитиною. Священик, що не стоїть на висоті свого посланництва, не тільки губить власну душу, але й стає нещастям для Церкви і для свого народу. Тому то при виконанню обряду рукоположення архиєрея огортає святий страх, бо він почуває на собі відповідальність за поставлених новоіереїв.

Ці глибокі думки Митрополита наводять мимохіть на пам'ять подібні вислови великих теологів і великих святих давніх і недавніх часів на тему покликання священника, зокрема на тему його ролі в суспільності. Серед українського народу поширений був погляд, що «який народ, такий священник», або іншими словами, що кожен народ має таке духовенство, на яке він заслуговує. Але св. Пій X, подібно як Митрополит, був іншої думки: якість священника не залежить від народу, але якість народу — від священника. Ось слова Папи Пія X: «Коли духовенство святе, тоді народ добрий, коли воно добре, тоді народ ледве середній, коли ж духовенство тільки середнє, тоді народ поганий». Коротко кажучи, який священник, такий народ, при чому священник повинен бути на одні ступінь кращий за своїх вірних, бо тільки тоді він може мати на них вплив і підняти їх на вищий рівень.

У згаданій проповіді Митрополит говорив також про гідність священника як Христового апостола, гідність, що її ніхто не може відібрати і ніхто не може знівечити ефективности сакраментальних священницьких функцій.

Тут знов нагадуються аналогічні міркування з уст святих і мислителів. Найстарший біограф Франческа з Ассізі занотував таку подію. Трапилося раз, що святий поцілував у руку одного недостойного священника. Товариш Франческа, який це бачив, звертає йому увагу: мовляв, що ти робили, цей священник на це не заслуговує, він сякий-такий. Святий з Ассізі відповів: «Чи ця рука — негодяща, того я не знаю, але я знаю одне, що вона носить мого Господа». У своєму славнозвісному «Заповіті» Франческо пояснив

ширше своє ставлення до духовенства: «Господь дав і дав мені таке довір'я до священників, що навіть якби вони мене переслідували, я в них шукав би захисту. І коли б я мав так багато мудрости, як Соломон, і прийшов до невчених сільських парохів, я не наважився б проповідувати без їх дозволу. Всіх священників я хочу шанувати й любити, як моїх зверхників. І я не хочу брати до уваги їхніх гріхів, бо я тільки одне в них бачу: що вони посвячують і людям підносять найсвятіше Тіло і найсвятішу Кров Сина Божого, себто те єдине, що в цьому світі з Сина найвищого Бога я можу спостерігати моїми смислами».

Ось для чого священник, незважаючи на його такі чи інші недоліки, відрізняється від інших людей. Внаслідок рукоположення він стає уповноваженим Христа на землі, стає знаряддям Спасителя, і діляння цього знаряддя, дарма що воно слабке й недосконале, мають для людей повну освячуючу силу. У тому полягає велика відповідальність архієрея, що під своїм рукоположенням передає новоісереям Христові уповноваження.

Зацитуємо ще англійського теолога Ньюмена^{*)}: «Христос дав своїм священникам владу робити те, що Він робив: перетворювати хліб на Його Тіло, вино — на Його Кров. Таким чином Він знаходиться надалі в руках грішників. Слабосила, нетямуща, грішна людина своєю священницькою владою, що її вона отримала внаслідок рукоположення, стягас на землю присутність Всевишнього і роздає Його грішним людям». Людей бентежить факт, що священник може жити нечесно, може навіть бути невіруючим, а проте він є посередником між нами й Богом. Містерія, що бентежить одних, викликає захоплення в інших: «Велич Церкви в тому, що вона — свята, хоч її члени — грішні люди», каже Жак Марітен^{**)}. Але звичайно буває так, як сказав Митрополит: недостойний священник не тільки губить свою душу, ще й стає нещастям для Церкви, бо миряни, які бачать його поведінку, відвертаються не тільки від нього, але втрачають пошану до всього священницького сану і відпадають від Церкви.

Особливо відповідальне завдання душпастиря під сучасну пору, коли Другий Ватиканський Собор, що став немов

---

^{*)} *John Henry Newman*, 1801—1890, найбільшій англійській теолог, 1845 р. перейшов на католицизм, 1879 р. піднесений до кардинальської гідності.

^{**)} *Jacques Maritain*, філософ, один з кращих знавців теології Томи з Аквіну.

поворотним пунктом в історії Церкви, накреслив нові шлихи у взаємовідносинах між Церквою і світом, між духовенством і мирянами. Вимоги, що їм повинен відповідати священник, — дуже високі. Він повинен мати не тільки глибоке теологічне знання і солідну загальну освіту, але й тонке відчуття і розуміння модерної людини та її проблем. Але основна й найважливіша його прикмета — це його святість. Цілим своїм життям він має свідчити про Євангелію, кажуть постанови Другого Ватиканського Собору.

Звідсіля величезна відповідальність святителя. Яка вартість тих зерняток соли, що їх він кидає між народ? . .

Перелічимо торжества рукоположення, в яких Митрополит виступав як святитель.

Перше відбулося в Квітну Неділю, 7 квітня 1963. Митрополит служив Архиєрейську Службу Божу в церкві ОО. Василіян на Авентині і під час неї рукоположив на священників п'ятох молодих василіянських ченців.

Італійський ілюстрований тижневик *Le Ore* з 2. VI. 1963, стор. 26 і 27, помістив прекрасні кольорові фотографії з церковної церемонії з такою пояснювальною заміткою:

Митрополит Української Католицької Церкви, Кир Йосиф Сліпий, висвятив на священників п'ятох молодців українського походження. Урочистість відбулася за візантійсько-українським обрядом у василіянській церкві на Авентині. Кир Сліпий, архієпископ Львова, митрополит і пріма України, прибув до Риму місяць тому з советським паспортом, після вісімнадцятих років лютої неволі в Советському Союзі. На задану відправу у василіянському монастирі він одягнув, вперше після таких довгих років, пишні архиєрейські літургічні ризи. В руці тримав жезл, себто посріблену палицю, закінчену двома зміями: символами мудрости і знання. Кир Сліпий живе у Ватикані. Кажуть, що минулого тижня, під час ранішнього проходу у ватиканських садах, він зустрів Понтифекса. «Сподіваюся — сказав Йоан XXIII —, що на найближчій Консисторії підвищу Вашу Ексцеленцію до кардинальської гідности. Таким чином будемо мати першого російського кардинала». «Ваша Святосте, не російського, а українського», — випривив Владика.

До речі, якщо цей інцидент відповідає правді, то був це останній раз, що невлучно означено національність українських владик.

Наступна урочистість рукоположення відбулась у Воскресний Понеділок, 15 квітня 1963, в церкві св. Атанасія в Грецькій Колегії. Митрополит відправив св. Літургію і під час неї висвятив одного семінариста в сан піддякона й одного в сан диякона.

Втретє виступав Митрополит у ролі святителя 21 квітня 1963. Торжественні пресвітерські свячення відбувалися цим разом в церкві Малої Семінарії. Під час Архиерейської Служби Божої Митрополит звернувся до присутніх з принадним словом і рукоположив нового священника. Особливість цього рукоположення полягала в тому, що нововисвячений, о. Михайло Микицей, є першим Оріоністом східнього обряду. До речі, Конгрегація Оріоністів належить до наймолодших релігійних громад: вона була заснована в 1903 році італійським священником Дон Оріоне. Її головна ціль: добродійна діяльність між робітниками. Папа Йоан XXIII надіслав нововисвяченому отцеві й усім учасникам урочистости Апостольське Благословення, текст якого відчитав Митрополит під кінець свого слова.

Інформаційний Бюлетень Східньої Церкви, *Servizio Informazioni Chiesa Orientale*, ч. 4/1963 від 30. IV. 1963, стор. 26, надрукував звіт з урочистости з зазначенням, що пресвітерських свячень довершив Митрополит в українському обряді та що о. Михайло Микицей є першим Оріоністом східнього обряду.

Італійський місячник *Successo*, червень 1963, присвятив цій події чотири дуже гарні знімки величезних розмірів. В підписі під ілюстраціями сказано:

Оце є сцена з церемонії, під час якої Примаєс Української Церкви Кир Сліпий висвятив на священника молодого семінариста Михайла Микицея, що є першим українським духівником з Конгрегації Оріоністів.

Наступні ієрейські свячення відбулися 1 січня 1964 в каплиці Колегії ім. св. Йосафата. Нововисвячений священник, о. Павло Барабаш, народився на чужині, а саме в Бразилії, як син українських емігрантів. Чинности рукоположення довершив Митрополит під час Архиерейської Служби Божої.

Особливо урочистий характер мала хіротонія о. Йоакима Сегеді, що відбулася 28 липня 1963. Поперше, йшлося не про пресвітерські, а про архиєрейські свячення. Підруге, місцем обряду свячення на єпископа був храм св. Петра.

Маєстатична краса храму і пишність церемоніялу, а в першу чергу особа Святителя спричинилися до того, що хіротонія привернула до себе увагу журналістів і знайшла відгомін у пресі. Навіть ватиканський офіціоз, що реєструє лише важливі події церковного життя, присвятив їй окрему статтю з ілюстраціями. Слід зазначити, що висвячений в сан єпископа о. Йоаким Сегеді є бачванським українцем і його вірні — також українці бачванці. Італійська преса писала про нього як про югославця, ідентифікуючи його державну приналежність з національною.

Голоси преси про хіротонію Кир Йоакима Сегеді:

L'Osservatore Romano, 29/30. VII. 1963, стор. 4, стаття п. з.
ЄПИСКОПСЬКІ СВЯЧЕННЯ КИР ЙОАКИМА СЕГЕДІ

Вчора, в неділю 28. VII., в октаву після Зелених Свят, в осьмій годині вранці, Його Ексцеленція Кир Йосиф Сліпий, український архієпископ Львова, наділив у Ватиканському храмі єпископськими свяченнями Й. Ексц. Кир Йоакима Сегеді, єпископа-помічника крижевацького... Це священнодійство відбулося з усією урочистістю і сугестивною силою візантійського обряду при престолі «Катедра» в апсиді св. Петра, при великій участі духовних і світських достойників, монахів, монахинь і вірних з-поміж українців.

Дальше, часопис подає, що співсвятителями були Кир Гавриїл Букатко і Кир Августин Горняк, майстрами церемонії — оо. Марусин і Хома, та перелічує прізвища архієпископів і єпископів, присутніх на урочистості.

Оце перший раз після чвертьстоліття Кир Сліпий священнодійствував у урочистій церемонії у ватиканському храмі. Бо ще в 1938 р. він, тоді в ролі співслужителя, брав участь у Літургії візантійсько-слов'янського обряду, з нагоди 950-річчя хрищення українського народу.

Під кінець статті поданий життєпис єпископа Сегеді.

Il Tempo, Рим, 29. VII. 1963, стор. 2.

Стаття п. з. КИР СЛІПІЙ ВИХОДИТЬ З СВОЄЇ ІЗОЛЯЦІЇ ЩОБ ВИСВЯТИТИ НОВОГО ЄПИСКОПА О. ЙОАКИМА СЕГЕДІ — УРОЧИСТІСТЬ ВІДБУЛАСЯ ВЧОРА В СОБОРІ СВ. ПЕТРА

Кир Йосиф Сліпий, архієпископ Львова, митрополит України, найвищий церковний достойник в Советському

Союзи і тим самим представник в Римі всіх католиків Со-
ветського Союзу, виконував учора, з волі Павла VI, функції
Східнього Патріярха, висвячуючи в соборі св. Петра нового
єпископа, але не українського і не російського, а югославсь-
кого, а саме Кир Йоакима Сегеді, помічника крижевацького.
При тому самому престолі Святопетрівського храму, при пре-
столі «Катедрі», звідкіля проголошуються догми віри й де-
крети, що обов'язують католиків усього світу, Кир Йосиф
Сліпий приймав участь у Божественній Літургії тому двад-
цять п'ять літ.

Численним присутнім на вчорашній церемонії не міг не
впадати в очі факт, що оце вперше після звільнення з в'яз-
ниць і таборів смерті в далеких полярних снігах українсь-
кий Митрополит виконує таку важливу функцію, яка ста-
вить його на найвищій рівень ієрархії Східньої Церкви. Від
учора його літургічні уявлення не обмежуються на
українцях, але охоплюють увесь Схід.

Незважаючи на довгі роки злиднів і горя в безнадійних
пустелях північно-східньої Росії, Кир Сліпий робив учора
враження людини міцної фізично; ніхто не міг би здогада-
тися з його виду і рухів, які важкі й довгі страждання він
зигерпіє.

Il Quotidiano, 30. VII. 1963, стор. 6.

Звіт з урочистости п. з. УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ
ВИСВЯТИЄ ЄПИСКОПА — СУГЕСТИВНА ЦЕРЕМОНІЯ У
ВІЗАНТІЙСЬКОМУ ОБРЯДІ ВІДБУЛАСЯ В НЕДІЛЮ
ВРАНЦІ В ХРАМІ СВ. ПЕТРА

Три події з життя українського Риму

Митрополит проводить на зборах Капітули Сестер Василіянок – Відгук цієї події на загальній папській авдієнції в соборі св. Петра – Митрополит переймає в свої руки провід на щотижневих нарадах українського Єпископату – Уроцистість з приводу підвищення Малої Семінарії до рівня папської установи

Зупинимось тепер на трьох важливіших подіях з першого року діяльності Митрополита в Римі. Були це події доволі різноманітного порядку, і місце акції змінювалося раз-у-раз, немов на екрані кіна або на поодиноких картинах панорами. Також персонажі окремих епізодів кожен раз були інші. А втім, усі події, що про них буде мова, зв'язані з життям Української Церкви і в усіх центральною постаттю є особа Первоієрарха.

Митрополит головує на зборах Капітули монахинь Василіянок

Перша картина. Місцем дії є монастир Сестер Василіянок на Авентині. Там знаходиться також осідок Генеральної Курії, себто головної управи жіночої вітки василіянського чернецтва. В перших днях червня 1963 відбуваються в монастирі, при співучасті делегаток різних провінцій, різних країн і континентів, наради Загальної Капітули. Нарадами Капітули проводить Митрополит.

Ця подія не була б, мабуть, привернула уваги чужомовної преси, але про неї заговорив Пала Павло VI на загальній авдієнції, що відбулася 3 серпня 1963 в храмі св. Петра. Тисячі паломників заповнили тоді величезне просторище собору. Між присутніми, зовсім близько папського престолу, стояла група монахинь Василіянок, учасниць Капітули. Па-

па звернувся до них, бажаючи їм успіхів у дальшій праці і м. ін. сказав:

Знаю, знаю, на вашій Генеральній Капітулі головував Митрополит Сліпий. Це велика для вас честь.

Голоси преси:

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, ч. 8/63, 31. VIII, 1963, стор. 40-41.

Звіт з нарад Генеральної Капітули, з зазначенням, що вона відбулася під головуванням Й. Екск. Кир Йосифа Сліпого та що на закінчення праць Митрополит відправив урочисту подячну Богослужбу.

Il Tempo, 4. VIII, 1963, стор. 6.

Стаття з описом загальної ауд'єнції в храмі св. Петра, на якій Павло VI прийняв коло 5 000 паломників.

Папа gratулював українським козакиням Чину св. Василія Великого, що мали щастя відбутися своєю Генеральною Капітулою під головуванням Кир Сліпого. Був це перший випадок, що Папський офіційний згадав українського Прімаса по імені на загальній ауд'єнції.

Митрополит очолює Українську Єпископську Конференцію

Місцем дії другого епізоду є Українська Колегія ім. св. Йосафата на Джаннікольо, її учасниками — всі українські владика. Дата: 22 вересня 1963.

Через тиждень починається друга сесія Ватиканського Собору, тож українські Соборові Отці з'їхалися заздалегідь у Римі, щоб відбутися передсоборову нараду.

На зборах українського єпископату присутній є вперше Митрополит. Вперше він має нагоду зустрітись з усіма українськими владиками у вільному світі. Самозрозуміла річ, що він головує на нараді та що з цього часу провід Українською Єпископською Конференцією, наради якої під час сесій Ватиканського Собору відбуваються регулярно щотижня, переходить у його руки.

Дарунок для Малої Семінарії

Не ділові наради, а радісні святкування притягнули 14 жовтня 1963 ввечері добірний гурт осіб до Української Малої Семінарії. Приводом до урочистої зустрічі було підвищення Апостольським Престолом Малої Семінарії до рівня «понтіфікальної», себто папської установи. З таким титулом зв'язані всілякі права і привілеї міжнародного значення, наприклад, абсолюенти папських малих семінарій мають відкриті двері до високих шкіл у всіх державах західного світу. Тим то найменування Української Малої Семінарії «папською» треба вважати за великий успіх для українського загалу та за похвальне відзначення праці педагогів цього виховного закладу, отців Салезіян. Не від речі буде пригадати, що Мала Семінарія є одинокою українською середньою школою у вільному світі. Її педагогічне керівництво спочиває в руках української вітки Салезіянського Товариства, себто в руках духовних синів і послідовників великого Дон Боска.

Не диво, що свято з такої рідкісної нагоди проходило в піднесеному настрої. До речі, атмосфера в Малій Семінарії завжди мила й погідна: про це дбають господарі й сотня веселих юнаків, про це дбає дух Дон Боска. До створення гарного настрою спричинилися цим разом також достойні гості.

Прибув кардинал Густаво Теста, людина надзвичайно привітна і приємна, та його співробітники з Конгрегації Східної Церкви. Український Єпископат був присутній повністю, бож усі євладики перебували тоді в Римі заради сесії Ватиканського Собору. Присутнім був очевидячки й Митрополит.

Помилкою було б думати, що Митрополит прибув лише для відзначення урочистості та для розваги. Він мав до цих зборів особливе відношення, бо саме він спонукав своєю проською Папу Йоана XXIII наділити Українську Малу Семінарію титулом і привілеями «понтіфікальної». Митрополитові Мала Семінарія завдячує своє підвищення.

Річ у тому, що Папа Йоан ще 14 травня підписав у цій справі Апостольське Брєвє, яке починається від слів *Церква, обайлива мати*. Смерть Папи, що наступила в короткий час після підписання документу, відволікла його офіційне проголошення. Сталося це через п'ять місяців, 14 жовтня, на урочистості, що про неї саме мова.

Кардинал Теста переслав Апостольське Брєве з своїм супровідним листом до рук Митрополита. Дарунок, що його Митрополит випросив для Малої Семінарії від Папи чи сам мав їй піднести.

На святкових зборах Митрополит відчитав Апостольське Брєве. У своєму слові він з особливою відданістю згадав великодушність і прихильність Йоана XXIII до українського народу. Дякував Східній Конгрегації і зокрема кардиналові Тесті за добротливість до Малої Семінарії. Дякував Апостольському Візитаторові, Кир Іванові Бучкові, що був ініціатором і опікуном закладу від початків його існування. Отцям Салезіанам дякував за їх виконну працю.

Зацитуємо з Апостольського Брєве слова Папи Йоана, що стосуються до Митрополита:

Достойний Брат наш, Йосиф Сліпий, український львівський архієпископ, звернувся до нас з проханням, також від імені Отців Салезіян, щоб ми наділили Малю Семінарію св. Йосифата титулом «Папської Семінарії». І ми, що з особливою любов'ю ставимося до українського народу, ... дуже радо пішли наустрич цьому проханням.

Чи трапилося коли, щоб Папа Йоан XXIII відмовив Митрополитові в його прохьбі? ..

Голоси преси:

L'Osservatore Romano, 17. X, 1963, стор. 4.

Стаття п. з. ТИТУЛ «ПОНТИФІКАЛЬНОЇ» ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ СЕМІНАРІЇ

Його Еміненція кардинал Густаво Теста, секретар Священної Конгрегації для Східньої Церкви, головував минулого понеділка на урочистій академії, якою відзначено наділення Української Малої Семінарії титулом «Папської».

Дальше подані прізвища присутніх, зміст Папського Брєве та зміст слова Митрополита.

Scrizio Informazioni Chiesa Orientale, ч. 12/13, 30. XII, 1963, стор. 65.

Звіт з урочистих святкувань п. з. В ПАПСЬКІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МАЛОЇ СЕМІНАРІЇ ІМ. СВ. ЙОСАФАТА В РИМІ

Два Митрополити

Митрополит Йосиф править панахиду за душу Слуги Божого Митрополита Андрея — Міркування на тему схожості й різногарактерності обидвох Митрополитів — Масштабність одного й другого — Схожості у зобіюностях і уподобаннях — Церковна й національна сфери діяльності — Митрополит Андрей: людина великого серця — Митрополит Йосиф: людина залізної волі — Героїчна міць у стражданні

Хочемо закінчити цей побіжний і неповний огляд початкового періоду діяльності Митрополита між його мирянами згадкою про панахиду, що він їй відслужив 1 листопада 1963 за душу свого великого попередника.

Була це дев'ятнадцята річниця смерті незабутньої пам'яті Слуги Божого Митрополита Андрея. В Римі, в місті апостолів, мучеників і святих, що є осідком Христових Намісників і центром християнського світу, — у святопетрівському катедральному храмі, в тому храмі, де саме тоді відбувалися наради Другого Ватиканського Собору, — при головному престолі, що має назву «Катедри», бо звідсіля проголошуються правди віри й декрети Апостольської Столиці, обов'язкові для всіх вірних, — кількадесят кроків від місця, під яким знаходиться могила Верховного Апостола Петра, — в тому то святому місці служить панахиду за Митрополита Андрея його колишній найближчий співробітник і послідовник, а тепер його наступник на митрополичому престолі, Митрополит Йосиф. І не служить її сам: його оточує вінце українських владик. Митрополит Йосиф молить Бога за спокій душі Раба Божого Митрополита Андрея . . .

Чи ви свідомі величі моменту? Чи відчуваєте подих історії?

Мимохіть насуваються думки й спогади, порівняння і рефлексії, мимохіть бачите очима душі їх обидвох поруч себе: не тільки того, що живий між нами, але й того, що дев'янадцять років тому відійшов у вічність. Митрополит Андрей і Митрополит Йосиф: два імена, дві історичні постаті. Які вони різні один від одного, а проте, незважаючи на великі індивідуальні відмінності, скільки подібного в їх обдарованості, в їх уподобаннях та в їх долі!

Обидва — сини Галицької Землі, великі сини, одні з найбільших, що їх породила й виростила окраїнна галицька воєводство у новітніх часах. Обидва піднялись високо понад своїх сучасників, обидва бачать далше, ніж бачить український загал. Обидва своїм життям, своєю діяльністю і своїми стражданнями витискають печать на історії Української Церкви: й українського народу.

Вже в їхньому вигляді кидаються у вічі деякі схожості й водночас виразні різниці. Чи ви зустріли багато людей, що справляли таке масстатичне враження, яке справляв Митрополит Андрей? І чи точнісінько те саме не стосується також до Митрополита Йосифа? Обидва вони масстатичні не тільки тому, що дуже високорослі та що їхні обличчя, їхні голови нагадують вам біблійних пророків. Вони масстатичні цілим стилем своєї особовості, своєї поведінки. При чому їхня монументальність не має нічого спільного з позою чи патосом. Навпаки, природним і скромним, ласкавим і доступним для кожного був Митрополит Андрей, невимушеним і безпосереднім є також Митрополит Йосиф. Дистансію, що ви її інтуїтивно відчуваєте між тими мужами й собою, створює не якась їхня гордовитість чи штучність, навіть не високе становище, а душевні сили, що з них променіють.

А проте, обидва Митрополити, хоч однаково масстатичні, своєю зовнішністю дуже різні. Входити й передати словами цю іншість - - не легко, можна її пояснити хіба натяками й порівняннями. Митрополит Андрей — це постать з ренесансових фресок Мікельанджеля в Сикстинській каплиці, тоді як Митрополит Йосиф немов живцем зійшов з мозаїчних зображень, що оздоблюють головну вівтарну апсиду катедрі св. Софії в Києві. Погляньте, наприклад, на суворо статичну постать св. Єліфанія: те саме подовгасте лице, ті самі правильні риси, те саме високе чоло, той самий вираз величавої самовпевненості й ті самі ясні очі візюнера в суворому обличчі, що й у Митрополита

Йосифа!*) І який дивний збіг обставин: св. Єпіфаній з епагозофіїської апсиди стоїть побіч св. Кліментія Папи Римського, одного з улюблених святих Митрополита Йосифа!

Щоб віддати різнохарактерність обидвох Митрополитів, можна би вжити також картин зо світу природи. Коли ви повертаєтесь думками взад і пригадуєте грандіозність Митрополита Андрея, вам увижається відкрите море, тоді як Митрополит Йосиф наводить на думку скелистий масив височених гір. Безкрайні води океану, але не в момент, коли вони розбурхані хвилями, а коли їх плесо спокійне, рівне, привабливе — з одного боку, і мовчазні, гранітні гори, шпилі яких сховані в хмарах — з другого. Що величніше, що могутніше? Тут не можлива класифікація, бо це річі неспівмірні. Одне від одного різне, одне й друге можуть, в одному й другому бачите підблиск всемогутности Божої.

Митрополит Андрей: безкраї горизонти, незбагненна глибина, божественний спокій і гармонія; для всіх і завжди однаково ласкавий і люб'язний; якась ніде небачена, єдина в своєму роді сполука культури й такту грандсеньєра з покорю і простотою монаха, мудрости провідника народу з серцем горючим любов'ю**). Митрополит Йосиф: мовчазний і хмарний, ієратичний, твердий для себе й для інших; аврелія мучеництва, віра у спос посланництва, залізна сила волі.

Обидва Митрополити виявляють деякі схожості у вдачі, здібностях і уподобаннях. В одного й другого дуже високі інтелектуальні обдарування, широке й всестороннє знання, виняткові організаційні здібності. Обидва — непохитні характери, обидва не тратять ніколи, навіть у найтяжчих обставинах, внутрішнього спокою і самовладання. Прихильником «золотої середини» був Митрополит Андрей, і також Митрополит Йосиф, по його словам, любить «тягнути нитку між двома крайностями». Невтомною роботацією і вмін-

---

*) В книзі Олексі Повстенка «Катедра св. Софії у Києві», вид. УВАН у США, 1954, зображення св. Єпіфанія знаходиться під ч. 79. Також фресковий живопис св. Іоанса дуже подібний до Митрополита. (У згаданій книзі чч. 95 і 96).

***) Проф. Олександр Оглоблін у своєму спогаді про Митрополита Андрея висловлюється, що він справляв враження «попадчасовості», («Про Великого Митрополита Андрея», Бібліотека Логосу, том XXIII, 1961, стор. 64—70). Силуета, що її кількома штрихами намалював проф. Оглоблін, належить, поруч праці Володимира Дорошенка «Великий Митрополит» (Бібл. Логосу, том XVII, 1958), до найталановитіше написаних спроб характеристики Митрополита Андрея.

ням організувати собі час відзначався Митрополит Андрей; неймовірна працьовитість характерна для Митрополита Йосифа. Обом спільна любов до науки й до мистецтва: історія, українська старовина — це були улюблені зацікавлення Митрополита Андрея; аналогічні уподобання має Митрополит Йосиф. Митрополит Андрей ніколи не скаржився ні на фізичні болі, яких він так багато натерпівся, ні на моральні прикrostі. Найменшої скарги не почув ніхто з уст Митрополита Йосифа після його повороту з неволі. Небувала витривалість у стражданнях обох Архисреїв плыве з надприродних джерел. і в релігійній сфері треба шукати пояснення їхньої виняткової авторитетності. Бо така авторитетність пов'язана найтісніше з непохитним переконанням про отриману від Бога місію.

Найвиразніше виявляється подібність між обидвома Митрополитами: в церковній сфері діяльності, бо в цій справі Митрополит Йосиф продовжує в простій лінії працю свого великого попередника. Обидва Митрополити — гарячі візантиністи, знавці східньої догматики, східньої літургії і історії Східньої Церкви. Обидва — палкі подвижники об'єднання Церков, зокрема апостоли релігійно-церковного поєднання роз'єднаних братів-українців. Обидва вірять у відродження єдиної Христової Церкви на Україні, що стане бастионом проти безвір'я і рушійною силою духовного оновлення народу. Ця єдина Українська Церква повинна мати єдиностайну обрядовість, — звідсіля зусилля обидвох Митрополитів перевести уніфікацію літургічних форм. Митрополит Андрей був задивлений у славне минуле Східньої Церкви, частиною якої було також старе християнство на Україні. Ті самі ідеї спонукають Митрополита Йосифа відкривати Заходові очі на давню велич східнього християнства і таким чином підготувати зближення та пізніше об'єднання обидвох Церков, Східньої і Західньої, як двох рівнорядних партнерів.

Життя обох Архисреїв, особливо життя Митрополита Йосифа, випало на часи великого лихоліття українського народу й тяжкої скорби Української Церкви, найтяжчої в усій її історії. Як полум'яні патріоти-державники обидва Митрополити захищали завжди права народу. При чому справа йшла не лише про оборону проти наступів із-зовні та про збереження біологічної субстанції нації. Справа йшла про розбудову культурних і економічних цінностей, завдяки яким зміцніла й щораз виразніше кристалізувалася духовна й політична самобутність новітнього українства. При розбудові

ві національних цінностей отець ректор Богословської Академії у Львові заходився коло богословської науки й підготовки кадрів священницької еліти, себто коло справ дуже відповідальних і важливих для майбутності народу.

Роль Митрополита Андрея як провідника народу й захисника його прав — загально відома. Зате замало підкреслюють іншу його величезну заслугу в національному житті, а саме його ролі оборонця морального правопорядку на українській землі. За найбільше нещастя народу Митрополит Андрей вважав споконвічну українську хворобу: усебіццю, і рішуче її засуджував. З Святоюрської гори раз-у-раз лунали нагадування, що у взаємовідносинах між українськими людьми та в їх ставленні до інших жителів нашої землі і в ставленні до сусідів України мають обов'язувати Божі закони. Як справжній батько народу, Митрополит Андрей не раз картая дітей своїх і голорив їм неприємну правду. Робив це тоді, коли політична боротьба розходилася з християнською етикою. Пригадаймо такі його виступи як пастирське послання з засудженням атентату Січинського в 1908 р., пригадаймо його пастирські послання в тридцятих роках і під час другої світової війни з засудженням терору, братовбивства та інших політичних метод, що порушують Божі закони. Пригадаймо ще високоблагородну акцію Митрополита Андрея в обороні жидівських співгромадян — в часах, коли жиди були жертвами найжорстокішого винищування їх нацистами і коли хвилі антисемітизму докотилися до українських земель. Легко засуджувати помилки й злочини національних ворогів, але багато важче протиставитися злу, коли його чинять власні люди. Легко плисти за течією і гворити речі, що відповідають настроям мас, але багато важче приймати непопулярні постановки й протидіяти самоволі земляків. Проповідувати євангельські засади любові ближнього і всепрощення ворогози в атмосфері розбурханих пристрастей — це не була проста річ. Галицька земля вже в відпольській добі, а ще більше під час хаосу другої світової війни перетворювалася в дикі поля, на яких панував закон ненависництва й помсти^{*)}. Треба

*) Не від речі буде згадати тут рішуче засудження націоналізму Папою Павлом VI в його Апостольському Посланні до народів світу з приводу Різдва 1964. У згаданому зверненні Папа закликає націоналізм «ворогом братерства між людьми, бар'єром що роз'єднує народи, джерелом протилежних цінностей, духовної вузькості, егоїстичних інтересів та егоїстичного честолюбства». Після трагічних довідів останньої війни жодна думка, що цей ворог людського братер-

було святої мудрости й великої громадської мужности, щоб у такій дійсності проповідувати раз-у-раз «принципи безоглядної першости Божої справч» та закликати народ до братолюбія.

Таку саму мужність іти проти течії і не зважати на так звану опінію має також Митрополит Йосиф. Обидвом Первоієрархам довелося зазнати від партійних демагогів багато прикрости. Варто зіставити поряд себе два голоси, що пролунали зі шпальт української преси на відстані 43-х років. В 1921 р. віденський «Український Прапор» (12. II. 1921) мусів нагадувати громадянству, що «Митрополит Андрей є авторитетом, який належить до цілого народу й стоїть понад партіями». З аналогічним апелем звернулася в 1964 р. американська «Свобода» (13. V. 1964) в статті п. з. «Пошануймо наш найвищий авторитет», засуджуючи ті українські еміграційні кола, що «втягають ім'я Великого Митрополита Йосифа Сліпого в нашу політику, в наші групові чи партійні суперечки, пживаючи або й зловживаючи іменем і авторитетом Митрополита для своїх злободенних цілей». Яка характерна й сумна аналогія!

Візерунки обидвох Верховних Пастирів, крім згаданих подібних рис, виявляють засадничі відмінності.

Традиційна психологія розрізняє в людині три головні психічні властивості: ум (голова), почування (серце), і волю. Не поскунив Господь розуму й мудрости обидвом Митрополитам, навпаки, обдарував їх ними в найвищій мірі. У Митрополита Андрея, при досконалій гармонії всіх трьох властивостей, домінантою було серце, тоді як у характері Митрополита Йосифа є виразна перевага волі.

Коли кажемо, що засадничою рисою характеру Митрополита Андрея було серце, не вживасмо цього вислову в значенні емоційности, а в значенні любови. Серце Божого Слуги було наповнене вщерть любов'ю до ближнього. Його ставлення до людей — це була тепла батьківська доброта, це була пошана до кожної людини, це було його щиросерде зацікавлення долею кожного й братерське співчуття кожному в його неволі, це була повсякчасна готовість подати кожному руку допомоги. «Любов — це найвища, одиноко тривала і могутня сила на світі», — писав Митрополит Андрей у своєму прекрасному посланні до вірних в листо-

ства вже переможеним, але він знову підіймає голову, — застерігає Святишини Отець.

наді 1939. за першої большевицької окупації Галичини. До речі, кожна сторінка збірки «Письма-Послання Митрополита Андрея з часів большевицької окупації»*) свідчать промовисто про велич євангельських чеснот Слуги Божого, особливо про чесноту християнської любови. Візьмім такий незрівнянний приклад, як поради й вказівки Митрополита Андрея для духовенства й для вірних, як вони повинні ставитися до підсоветських людей-атеїстів, що внаслідок війни опинилися в Галичині: любіть їх, будьте для них добрі, виловіть їм співчуття і милосердя, дайте їм відчути в вас сердечного брата, співчутливого приятеля!.. І раз-у-раз пригадування: моліться за них, моліться за їх спасіння!..

Ні, ніхто досі не віддав навіть приблизно величі душі Великого Митрополита! Майже в усіх працях чи картинах про нього, що досі появилися друком, повторяються здебільшого три графаретні визначення: провідник народу, подвижник церковної єдності, щедрий меценат. Але тільки деколи автори пишуть: людина рідкісної доброти, людина справжньої святості**). А саме в його благородності й святості головна сила й слава. Між установами, що їх уфундував Митрополит Андрей, найчастіше перераховують Національний Музей і Богословську Академію, а забувають, що його щедрою рукою керувало не тільки високе цінування богословської науки й мистецтва, але в першу чергу керувала нею милосердна любов до людини. Народна Лічниця, захисти для сиріт, Фонд вдів і сиріт, Порадні матерей, шпиталь для побитих під час «паціфікації», індивідуальна поміч сотням і тисячам потребуючих, дітям, молоді, незабезпеченим удовам, незаможним робітникам пера й мистецтва — ось діла любови Митрополита Андрея. Він не забув навіть про наймички й побудував для них просторий гарний будинок «Будучність», де українські селянські дівчата, що працювали в чужому, часто безсердечному оточенні, знаходили притулок на випадок безробіття і хвороби та атмосферу рідної хати.

---

*) Бібліотека Логосу, том XXIV, 1961.

**) Аж до появи друком спогадів матері Митрополита Андрея про його дитячі й молодечі роки можна було вибачити авторам, що недооцінювали релігійну глибину цього великого святиця і підходили до нього тільки як до національно-церковного провідника. Свідчення Софії Фредро Шептицької про сина кидають нове світло на надиринське життя душі Слуги Божого під його ранньої молодості. — Гляди: Софія з Фредрів Шептицька. Молодість і покликання о. Романа Шептицького. Переклад Дам'яна Горинткевича. Вінніпег 1965.

Треба би переписати весь 13-ий розділ першого Павлового листа до Коринтян, щоб дати пояснення мотивів, з яких зродилися ці діла жалости до людського горя. «Якби я мав... усе знання, і якби я мав усю віру, щоб і гори переставляти, але не мав любови, я був би — ніщо... Любов — довготерпелива, любов — лагідна, ... любов не шукає свого, не поривається до гніву, ... все зносить, любов ніколи не минає... Віра, надія, любов, але найбільша з них — любов».

Недостача перспективи часу й крайня замкнутість в собі Митрополита Йосифа утрудняють, а то й унеможливають нам намалювати його силуету. Можна схопити тільки деякі риси й то з застереженням, що візерунок не претендує на вірність. Велика трудність також у тому, що кожен, хто мав щастя знати Митрополита Андрея, мимохіть прирівнює Митрополита Йосифа з особою його великого попередника. Не легко бути наступником великої людини, до того ж святої людини! Але такий підхід — неправильний. Кожна історична постать є оригінальним зразком і має тільки їй властиві прикмети.

Найбільш характерна риса духової фізіономії Митрополита Йосифа — це залізна воля. Під його суверенним холодом відчуваєте безнастанну напругу енергії, постійну працю думки, величезне зосередження душевних сил. Він вірить у своє посланництво і ставить собі великі цілі. «Не задовольняйся малим, бо Бог чекає від тебе великого» — писала св. Катерина з Сієни до папи Григорія XI. Митрополитові Йосифові ніхто не потребував нагадувати, що Бог чекає від нього великих діл. «Великого бажати!» — це його девіз. Великого, найбільшого, незважаючи на трагічне становище Церкви й народу: Український Патріархат, український університет у Римі! Він кидається на всі перешкоди й ламає їх своїм непоборним динамізмом та неймовірною роблячістю.

День Митрополита Йосифа, від раннього ранку до пізньої ночі, пщерть виповнений працею, і всі заняття мусять бути виконані на мінуту з точністю годинника. Обов'язки Митрополита складні й дуже різноманітні; власне кажучи, щоб подолати цей навал праці, потрібна була б велика канцелярія, потрібний був би штаб компетентних співробітників. Але всю роботу Митрополит Йосиф виконує сам, з до-

помогою тільки одного секретаря^{*)} та при принагідній співпраці двох-трьох панотців. Навіть дрібні справи любить полагоджувати сам, нічого не випускає з своїх рук і не спускає з свого ока. Телеграфічний стиль його листів, в яких нема ні одного зайвого слова, але є все, що треба сказати, віддає його характер і стиль його праці.

В діяльності Митрополита Йосифа відчуваєте нервозний поспіх. Маєте враження, що він поспішає, щоб надолужити довгі роки примусової бездіяльності. Він прагне досягти того, що собі намітив, прагне залишити по собі тривалі сліди, завершити розпочаті великі діла. Хто поспішає, щоб досягти якомога швидше своєї мети, той не має спроможности звертати увагу на прохожих. Люди цікавлять Митрополита Йосифа лиш остільки, оскільки вони мають якесь відношення до його діяльності, до його задумів, при чому в людях цинить передусім її працездатність. Його ставлення до людей — холодне, об'єктивне, ділове.

Митрополит Йосиф — людина дуже міцна й дуже самотня. Нікому не дає доступу до свого «я», з ніким не ділиться своїми думками, намірами й плянами. Сам приймає рішення і сам несе весь тягар відповідальности. Він людина нелегка, але великі люди рідко бувають легкими.

Довгим життям обдарував Господь Митрополита Андрея і дозволив йому майже 45 років керувати Українською Церквою. Було доволі часу розгорнути широку діяльність і переводити замисли в дійсність. Зате Митрополитові Йосифові судилося, після п'ятих місяців володіння митрополитичим престолом, пройти 18-річну хресну путь большевицької каторги. Тільки той, хто не розуміє вартости страждання і мучеництва як покутної жертви за ближніх, може вважати роки перебуті Митрополитом Йосифом у неволі за втрачений час, втрачений для Церкви, для народу. Коли св. Апостол Павло сидів у в'язниці в Римі, він написав листа до своїх улюблених Филип'ян у Македонії, що, мабуть, вважали його сидіння в тюрмі за змарнований час. Писав їм Апостол Павло: *«Брати мої дорогі, я хочу, щоб ви знали, що мое теперішнє становище принесло більшу користь Євангелії, ніж усе, що я раніше зробив. Бо скрізь стало відомо, що я за Христа кайдани мої ношу»*. (Лист до Фил. 1, 12-13).

---

^{*)} Секретарем і канцлером Первоієрарха Йосифа є о. шамбелан д-р Іван Хома. Своєю неспиною роботаємністю і відданістю Верховному Блаженні він заслужив собі на окрему сторінку в історії Української Церкви.

Скрізь стало відомо, що Митрополит Йосиф за Христа ніс кайдани, і з носіву його страждань сходять уже сьогодні багаті жінки.

Героїчна міць у стражданні спільна обидвом Митрополитам. Дуже тяжким був життєвий шлях Митрополита Андрея. Його довголітня недуга була рівнозначна з тяжким каліцтвом і спричиняла йому безперервні нестерпні болі. Протягом 12 років був прикутий до крісла; ноги й права рука були в нього зовсім беззладні: не був спроможний втримати перо, ні потиснути руку відвідувача. Просто годі зрозуміти, як могла так тяжко хвора людина весь день працювати. Перейшов Митрополит Андрей через заслання і царську тюрму «для духовних злочинців», перекосив у підпольській добі накуті й образи від урядових чиновників і шовіністичного польського громадянства, під кінець життя зустрівся з большевицькою і нацистською солдатчиною, зазнав багато неприємностей від своїх пігмеїв. Чи не забагато на життя однієї людини?

А все ж. Всемогутній оберіг Митрополита Андрея від найгіршого: не дав йому дожити до цілковитої руїни Української Церкви. Не прийняв жертви його життя, дозволив йому померти: природною смертю в митрополичій палаті.

Повну чашу горя судилося випити його наступникові: не мучеництво крові, а мучеництво 18-річної агонії присудив Бог Митрополитові Йосифові. Про каторжний період його життя можна сказати словами французького католицького письменника Поль Кльодезі*): «*Легше вмерти ніж копати, легше бути на хресті, ніж під хрестом*».

Історія запише імена обидвох Митрополитів як славетних синів українського народу, як горючих світильників Христової Церкви. Благодать Божя вибрала їх до великих діл і до тяжких мук. Мірою Божої благодаті і мірою величі Митрополита Андрея і Митрополита Йосифа є саме те, що Бог поклав на них такі тяжкі хрести і, подруге, те, як кожен з них свій хрест ніс. Обидва черпали свою силу в Христі Розп'ятому і Воскреслому, в муках Розп'ятого і в нескінченному блаженстві Воскреслого, в наслідуванні Спасителя, більш ніж у наслідуванні Його, бо в тісній симбіозі з Ним. Така симбіоза доступна тільки Божим вибранцям.

---

*) Paul Claudel, 1868—1955 французький поет, драматург, релігійний письменник.

IV
ЗА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ!
ЗА ЇЇ ПРАВА І СЛАВУ!

*«Устань, засяй! Зійшло бо твоє світло,
слава Господня засяяла над тобою! Не чу-
ти буде більше про насильство в твоїй кра-
їні та про спустошення й руїну в твоїх
межах. І відбудують старі ринковийища, і під-
німуть спустошення часів днедавніх».*

(Книга пророка Ісаї 60, 1 18; 61, 4).

Ювілей Слов'янських Апостолів

Ювілейні святкування початків місіонерської діяльності Кирила і Methodія — Значення подвигу святих Солунських Братів — Екуменічний аспект апостолату Кирила й Methodія — Ювілейні торжества в Римі — Митрополит править архисрейську Службу Божу в грамі св. Климента — Проводить Митрополита — Діяння Проводіння в історії Церкви — Давня велич християнського Слово, зокрема славне минуле України — Новий стиль боротьби за права Української Церкви

Вліті 1963 року християнський світ відзначав 1100-річний ювілей початків місіонерської діяльності святих Кирила й Methodія, наслідком якої була християнізація слов'янських народів. Ювілейні святкування в Римі в травні 1963 були нагодою до першого виступу Митрополита перед західнім католицьким світом.

Епохальне значення подвигу святих братів для людства та їх місце в історії Церкви — загальновідомі. Завдяки їх апостольській діяльності велика родина слов'янських народів пізнала в IX-му столітті світло Христової віри й разом з тим увійшла в орбіту цивілізованого світу. Солунські або салоніцькі брати — так їх називають, бо були родом з міста Солуня (Салоніки) в Македонії — славнозвісні ще й з того, що проповідували Євангеліє зрозумілою для населення мовою: вони переклали Святе Письмо й літургічні книги на старослов'янську мову й впровадили її в богослужбу. Переклади святих книг, споріднена з народною богослужбовою мовою, своєрідна, видумана Кирилом, азбука (кирилиця) — все це лягло згодом в основу письменства слов'янських народів.

Також для українського народу прийняття християнства у візантійсько-слов'янському обряді було визначаль-

ною подією для всього дальшого релігійного життя і духового розвитку України. Доказом того, як глибоко культ слов'янських апостолів вріс у свідомість українського народу, служить хоч би той факт, що корифеї українського національного відродження ХІХ-го віку прийняли їх за патронів своєї організації, назвавши її Кирило-Методіївським Братством.

Для відзначення тисячосотих роковин прибуття Кирила й Methodія на землі тодішньої Великоморавської держави відбувалися в різних країнах наукові з'їзди й конференції, влаштовували здебільшого університетськими осередками славістичних студій та історії слов'янських народів. Але ніде святкування в пам'ять солунських братів не мали такого урочистого характеру, як у центрі християнського світу. Величаві римські торжества відповідали значенню події, що нею в історії Церкви є навернення слов'янських народів на Христову віру. Екуменічний аспект апостоляту Кирила й Methodія та зацікавлення Риму Східньою Церквою збільшували актуальність ювілейних урочистостей. Бо методи їх місіонерської праці йдуть по лінії сучасних прагнень Церкви до об'єднання християнства, та й самі постаті солунських братів немов персоніфікують єдність Церкви. З походження вони були греками, по своїй освіті належали до круга греко-латинської культури, по своїй церковній приналежності були візантійцями, отже синами Східньої Церкви. А проте, вони визнавали зверхність папи. Свою приналежність до візантійського релігійного світу посцували з беззаперечною вірністю Престолові Петра. Крім цього, введенням слов'янської мови в церковні відправи Кирило й Methodій довели, що у всесвітньому християнстві є місце на різні обряди й різні культурні традиції. Яке ж це актуальне під сучасну пору, коли Ватиканський Собор, щоб наблизити Церкву до народу, впровадив у літургію живі мови й пішов назустріч національним своєрідностям! Годі назвати церковного діяча, що так символізував би своїм життям і своєю діяльністю єдність християнства, при всій його обрядовій і національній різномірності, як солунські брати.

З приводу «величної події» 1100-річчя прибуття братів-місіонерів у слов'янські землі Папа Йоан ХХІІІ скерував до владик слов'янських народів окремого Апостольського Листа, що й має назву «Велична Подія»^{*)}, від перших слів по-

^{*)} „Magnifici Eventus“

слання. В понеділок 13 травня 1963 Святіший Отець прийняв у Консисторській залі ватиканського палацу єпископів, священників, монахів і студентів теології тих народів, що їм слов'янські Апостоли принесли Благовість. Відбулося посвячення наріжного каменя нового будинку Інституту Кирила й Methodія. Понтифікальний Орієнтальний Інститут, в руках якого спочивала організація ювілею, влаштував цілий ряд доповідей і урочистостей, зв'язаних тематично з посталями Кирила й Methodія. Коротко кажучи, Церква віддала належну пошану пам'яті подвижників Христової віри між слов'янськими народами.

Кульмінаційним пунктом святкувань була архисереїська Божественна Літургія в храмі св. Климентія, що відбулася в неділю 12 травня 1963. Правив її Митрополит і під час Служби Божої виголосив знамениту гомілію.

Вже сам факт, що організатори Кирило-Methodіївських урочистостей запросили Митрополита взяти на себе на цьому святі подвійну роль: служителя й проповідника, — дуже знаменний. Між усіма східними владиками, між усіма теологами слов'янознавцями, між усіма істориками Східної Церкви не знайдено в Римі другої особи, що була б така підходяща, така компетентна, така авторитетна й така репрезентаційна, як Митрополит. Можна догадуватися, що сугестія щодо вибору особи походила не від проводу Орієнтального Інституту, а від найвищих церковних чинників.

Киньмо насамперед погляд на місце священної дії. Торжество відбувалося, як згадано, в церкві св. Климентія. Вибір храму не був випадковий. На всьому земному гльобі нема, мабуть, другої святині більш підходящої для Кирило-Methodіївських урочистостей. Тут був похований Кирило, тут і тепер знаходяться розшукані нещодавно його мощі. В тій самій церкві спочивали також тлінні останки св. Климентія, папи римського, третього наступника на римському єпископському престолі апостола Петра, після того, як їх привезли до Риму саме обидва солунські місіонери з своєї подорожі до хозарів. Слід нагадати, що папа Климентій був засуджений імператором Траяном на каторжні роботи в Криму і згодом, за продовжування проповіді Христової віри на місці свого заслання, був утоплений в Чорному морі. Кирило й Methodій, перебуваючи на північному побережжі Чорного моря, розшукали в Херсонесі смертні останки папи-мученика. Як близько це пов'язане з українською землею в доісторичній добі її існування!

Церква св. Климента, розташована близько Колізею, належить до найкраще збережених і найцікавіших стародавніх базилік Риму. Побудована на руїнах староримського житлового дому, що служив місцем молитовних зборів для однієї з перших християнських громад Риму, вона надзвичайно цікава в різних відношеннях: історичному, археологічному, архітектурному, мистецькому. Тут праця мучеників і слава святих подвижників, тут старовинні художні пам'ятники й культура віків, тут лодки вічності й неземна краса... Уявіть собі Митрополита, одягненого в архидияко-вські ризи, як служить св. Літургію на фоні такої обстановки!..

Разом із Митрополитом співслужили владика та священники з'єдинених Східних Церков інших народів, співслужив також український архидиакон з Югославії, Кипр Гавриїл Букатко і прото-архимандрит ОО. Василіян о. д-р А. Великий. Про пишність церемоніялу, про добірність хорів — зайва річ витрачати багато слів. Між присутніми були високі церкви: достоїнники: кардинали, єпископи, ректори й професори колегій. Базиліка була повна народу: крім італійських вірних і представників преси, прибули миряни слов'янських колоній Риму. Урочистість притягла також багато французів, англійців, американців та інших чужинців, зацікавлених східним церковним обрядом.

Після Євангелії — слово Митрополита. Це була блискуча промова, справжній шедевр ораторського мистецтва. Блискучою вона була досконалим знанням предмету і глибоким підходом до теми, прозорою композицією та підкресленням проблем необхідних для правильної оцінки Кирила й Методія.

Митрополит править завжди Службу Божу в українському обряді, також тоді, коли править у римо-католицьких церквах, де загал присутніх становлять латинники. Але промовляє до них по-італійському. До речі, Митрополит говорить італійською мовою цілком вільно, як і по-німецькому, по-французькому та по-англійському. Так само було й на Кирило-Методіївських торжествах. Промовляв Митрополит по-італійському, бо італійська мова була зрозумілою загальному присутніх. Але почав і закінчив своє слово богослужбовою старослов'янською мовою.

Головна трудність для доповідача такої широкої теми, як «Кирило й Методій», полягає в тому, що можна втомити слухачів надмірністю матеріялу й самому згубитися в по-

дробинцях, Митрополит має рідкісний дар синтези: з великого матеріалу він уміє вибрати й наголосити те, що для даного предмету основне й істотне. У своїй доповіді про Кирила й Методія він зупинився на трьох найважливіших моментах. По-перше, схарактеризував героїчні чесноти обох святих; по-друге, їх католицьке переконання; по-третє, методу їх місіонерської праці.

„*C'est l'idée qui dirige le monde*“ — каже Митрополит. Ідея керує світом, вона є рушійною силою людських зусиль, від неї залежать людські досягнення. Критерієм вартості ідеї є її тривалість. Чим довше ідея зберігає свою актуальність, чим довше вона стимулює людство, тим вона геніальніша. Найгеніальнішим помислом солунських братів була проповідь віри Христової у зрозумілій для слов'ян мові. Ця їхня ідея і методи їх апостольської праці витримали випит віків: вони їй досі не втратили сили.

До якої категорії зарахувати слово Митрополита? Чи це була наукова історична доповідь? Безперечно так. Але з ній було ще щось більше: історичні події були з'ясовані в світлі вічної Правди. З промови Митрополита кожна віруюча людина мусіла прийти до висновку, що тільки в надприродному світлі можна зрозуміти подвиг обох святих братів, які досягли своєї мети незважаючи на величезні об'єктивні труднощі (наприклад, далеченні простори при тодішніх комунікаційних засобах!), наперекір усім перешкодам, що їх ставили люди, незважаючи на переслідування (частіша латинського духівництва вважала введення слов'янської мови в богослужбу за сесь). Хто слухав промови Митрополита, тому ставало ясно, що значить співпраця людини в здійсненні Божих планів. Господь послуговується людиною для Своїх віковичних цілей, але людина не є сліпим знаряддям, а істотою обдарованою свободою волі. Вона повинна бути готовою на поклик Небес і виконувати отримане доручення навіть у найтрудніших обставинах. З фактів, відзначених доповіддю, зарисовувалися рельєсно перед очима слухачів «гігантські постаті», як висловився Митрополит, слов'янських Апостолів. Може не один з присутніх теологів, що за молодих літ шивчав історію Церкви, вперше усвідомив далекосяжність подвигу Кирила й Методія і водночас, на прикладі їх життя і діяльності, вперше зрозумів діяння Провидіння в історії християнства. Бо евангелізація слов'ян — це була перемога Божих задумів за посередництвом двох геніальних синів Східньої Церкви.

Ляйтмотивом промови Митрополита про Кирила й Методія, не висловленим одверто, але який накладався кожному мислячому слухачеві, була думка: погляньте, такі: люди! мала Східня Церква, таких велетнів ума й духовної сили виховало візантійське християнство! Отже, не вважайте Східню Церкву за щось нижчого, ставтеся до неї з пошаною і любов'ю, тоді праця над об'єднанням обох Церков дасть кращі успіхи!

В 1928 р. вийшла у Львові книжка о. Йосифа Сліпого п. з. «Шляхом обновл.»; один з її розділів має назву «Піднесення католицького Сходу до давнього розквіту» (з нагоди енцикліки папи Бенедикта XV; стор. 77—86). У статті викладені ті самі основні думки, що їх Митрополит втілює тепер у життя своєю діяльністю.

Тези статті такі: Орієнт дав колись всесвітньому християнству велетнів духа, поглибив і оформив основні догми віри, встановив перші Екуменічні Собори, протягом довгих століть був центром богословської науки й освіти тодішнього християнського світу. Згодом цей Орієнт заснув глибоким сном і, позбавивши себе життєвих соків, ослаб, змарнів і занівів. Слід зробити всі можливі зусилля, щоб збудити християнський Схід з вікового сну, підняти його із сучасного занепаду до давнього розквіту. Щоб досягти цієї мети, треба насамперед навчити латинську Церкву шанувати й любити традиції Східньої Церкви. Треба переконати латинників, що східноєвропейські народи мають самотутню стару християнську культуру. Було б гріхом ігнорувати та усувати своєрідні властивості Східньої Церкви і на їх місце насаджувати хоч би й вищу, але чужу духовну культуру. Слід оточити традиції Сходу дбайливим піклуванням, слід їм поособляти, направляючи їх у русло єдиної, спільної Церкви. Оце правильний шлях до відродження східнього християнства і, в дальшому, до церковної єдності.

Другий Ватиканський Собор кинув гасло: через внутрішнє оновлення Католицької Церкви — до об'єднання всіх християнських Церков! Цю грандіозну програму Митрополит доповнює таким постулятом: відродження величчя християнського Сходу і таким чином єдність Христової Церкви! При кожній нагоді: промовляючи на великих церковних урочистостях до високих достойників і вірних латинської Церкви, виступаючи перед широкою італійською громадськістю на екрані телевізора, промовляючи на Ватиканському Соборі, на аудієнції у Папи Павла VI, коли очолює українсь-

ке паломництва, в своїх частих поїздках по Італії — скрізь і завжди Митрополит змальовує видатні постаті християнського європейського Сходу, в першу чергу України. На конкретних прикладах великих церковних діячів, великих святих і мучеників, що їх породило і виростило візантійське християнство, на прикладах їх життя і діяльності, їх подвигів і заслуг, їх страждань і мучеництва, Митрополит розкриває своїм слухачам очі на колосальний розквіт і невмирущу славу східноєвропейського християнства, зокрема Української Церкви. Разом з тим він учить латинників розуміти значення Східної Церкви, ставитися до неї з пошаною, цінити й реєктувати її релігійні та культурні властивості, її історичні традиції, обрядові й мовні своєрідності, бо оці традиції, властивості й своєрідності становлять собою невід'ємну частину багатства універсальної Христової Церкви.

У проповіді на Кирило-Методіївських торжествах Митрополит раз-у-раз називає поіменно українські історичні постаті, говорить про український народ, про українські землі й міста. Наприклад, коли йде мова про тлінні останки св. папи Климентія, Митрополит пригадує, що св. Володимир Великий і пізніше київський митрополит Климент Смолятич вживали заходів, щоб частину мощей папи-мученика перевезти до Києва. З'ясовуючи екуменічний аспект діяльності слов'янських апостолів, Митрополит згадує, що св. Йосафат послався на Кирила й Методія як на свідків церковної єдності. Говорить про митрополита Андрея Шептицького як про одного з тих діячів, що спричинилися до поширення культу солунських братів. Описуючи етапи місіонерської діяльності апостолів слов'янства, Митрополит кілька разів називає український народ, українські землі, українські міста. При чому завжди й послідовно вживає термінології: Україна, українці, «наші українські землі, заселені тоді скитами тощо. Назви міст в італійській доповіді подає так, як вони звучать у літературній українській мові: Перемишль, Львів, Луцьк, Київ і т. ін. Від першої хвилини свого приїзду до Риму Митрополит поклав край термінологічній плутанині, що до того часу панувала у Ватикані й в Італії. Вже нема Руси, Малоросії, Південної Росії, Малопольщі, русинів, рутенців тощо: є Україна й український народ! Авторитет Митрополита у Ватикані й між чужинцями такий великий, що ніхто не зважується брати під сумнів правильність його термінології. Не роблять цього навіть ті кола, що донедавна занеречували самотутність українського народу та свідомо плутали назви.

Слід ще зауважити, що коли Митрополит говорить про Україну та про її світле минуле, або коли він посилається на українські історичні постаті й українських святих, він робить це з великим тактом. В його устах такі нагадування і твердження не звучать як політична пропаганда або вузька націоналістична виключність. Він наводить лише історичні факти, а слухач сам зробить висновок про стародавню культуру України.

Тієї самої тактики, як у своєму першому виступі з нагоди Кирило-Методіївських святкувань, Митрополит тримається в усіх своїх дальших виступах. Фактами, а не патріотичними фразами й не скаргами на злих сусідів він доводить, яке видатне місце займала колись Українська Церква, яких незвичайних мужів і жінок породила колись Україна. Згадуючи славне минуле України, але згадуючи його дуже тактовно й стримано, Митрополит створив новий стиль у боротьбі за повагу й права Української Церкви. Аж до приїзду Митрополита ця боротьба провадилася здебільшого меморіалами й петиціями, подаваними до Східньої Конгрегації. Результати такої тактики були мінімальні, бо українські письма спочивали в портфелях референтів. Зате Митрополит бореться не прохсьбами й протестами, а величезним престижем своєї особи, своїм глибоким знанням, своєю невиснутою позитивною діяльністю. Вже за короткий час така тактика дала блискучі наслідки.

Метода акції Митрополита є типово індуктивною. Вихідним пунктом є поодинокі факти, конкретні приклади, конкретні люди. Остаточною метою — грандіозна теологічна візія людства, Божого народу, об'єднаного однією Церквою, і в цій універсальній Христовій Церкві належне місце матиме Українська Церква.

Голоси преси:

Італійська державна телевізія передала Службу Божу, що її відправив Митрополит у церкві св. Климентія з нагоди Кирило-Методіївських святкувань. Передача відбулася того самого дня, себто 12 травня 1963, ввечері.

L'Osservatore Romano, 9. VI. 1963, стор. 3 і 8.

Ватиканський офіціоз надрукував повний текст Митрополитичого Слова в італійському оригіналі. Заголовок поданий латинськими літерами з старослов'янської мови: ВО ІМ'Я ОЦА, І СИНА, І СВЯТОГО ДУХА, АМІНЬ.

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, ч. 5-6/1963, 28. VI. 1963, стор. 29 і 30.

Стаття п. з. РИМСЬКІ СВЯТКУВАННЯ ДЛІ ВІДНАЧЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МІСІЇ СВЯТИХ КИРИЛА І МЕТОДІЯ.

Про проповідь Митрополита Бюлетень Східної Конгрегації пише:

Особливо урочистою і сугестивною була слов'янська Архисрейська Літургія, яку відправив у неділю 12 травня в храмі св. Климента Архисуперіор Митрополит Львова, Кир Йосиф Сліпий... Після Євангелії Екск. Кир Сліпий вголосив з проповідальниці голмілю. Спершу прочитав телеграму, що її надіслав кардинал Теста, секретар Св. Конгрегації для Східної Церкви, з висловами відданості Конгрегації і з Апостольським Благословенням Святішого Отця. Потім малював життя двох Святих Братів, підкреслюючи моральне, суспільне, культурне й релігійне значення їх місіонерської діяльності, що залишила по собі віковичини і незгладний слід. Згодом говорив про апологетичний аспект їх апостоляту й про їхні зусилля затримати єдність з Апостольським Престолом, та що ці зусилля були підсилені їх пістетом до св. Климента, Римського Папи, засланого на Херсонщину, моці якого вони взяли з собою на свою місіонерську путь між слов'янами.

Римські й провінціяльні італійські щоденники принесли довші або коротші замітки про урочистість у церкві св. Климента.

L'Italia, Мілян, 13. V. 1963, стор. 1

Львівський Архисуперіор українців, Йосиф Сліпий, відправив о 9,30 архисрейську Божественну Літургію в храмі св. Климента, де знаходяться моці св. Кирила. Згодом Служба Божа була частиною урочистостей, підготовлених Папським Орієнтальним Інститутом для відзначення ювілею святих Кирила й Методія та з нагоди дня 11 травня, коли католики східного обряду й нез'єднані східні християни святкують їх пам'ять. Спізслужителями були списоки Букатко й Каткія та шість священників, між ними генеральний архимандрит Василіянського Чину св. Йосафата, о. Великий, і ректори російської та грецької колегій. Спінали хори російської колегії та українських семінарій. Численні владики східного обряду були присутні на цій церемонії. Після Євангелії Кир Сліпий вголосив доповідь

про значення і важливість ювілейних святкувань Кирила й Методія та підчеркнув їх високі чесноти. Владика висловив думку, що обидва апостоли продовжують закликати слов'ян до церковної єдності.

L'Esco di Bergamo, 14. V. 1963, стор. 7.

Стаття п. з. СВОЇМ АПОСТОЛЬСЬКИМ ЛИСТОМ «ВЕЛИЧНА ПОДІЯ» ПАПА ЗАКЛИКАЄ ВСІ СЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ ДО З'ЄДНАННЯ У ВСЕЛЕНЬСЬКОМУ ХРИСТИЯНСТВІ

Часопис описує Кирило-Методіївські урочистості й переповідає зміст Апостольського Листа до слов'янських владик, при чому зупиняється на його екуменічному аспекті. Далше пише, що з нагоди святкувань Примає України відправив урочисту Службу Божу в слов'янсько-візантійському обряді. Звільнення Митрополита з каторги є немов першим променем надії, що відносини на Сході Європи зміняться. У зв'язку з ювілейними святкуваннями Папа, для відзначення заслуг Української Церкви, наділив Українську Малу Семінарію титулом «Папська».

Аналогічні відомості подали щоденники: *L'Avvenire d'Italia*, *Bologna*, 14. V. 1963, *L'Ordine*, *Como*, 14. V. 1963, *L'Adige*, *Bolzano*, 13. V. 1963.

На екрані телевізора

„Перешкоджені“ владики - Доповідь Митрополита на тему „Східня Церква на Екуменічних Соборах“ — Історична частина доповіді -- Провідна роля Східньої Церкви на Соборах першого тисячоліття -- Прагнення до віднови церковної єдності в XI-XV віках — Значення східніх обрядів у Католицькій Церкві — Митрополит про колегіальність, про перспективи церковного об'єднання, про автономії в межах Церкви

У першій сесії Ватиканського Собору, що відбулася від 11 жовтня до 7 грудня 1962, Митрополит не брав участі. Він належав тоді до тієї категорії владик, про відсутність яких ватиканські видання пишуть, що вони були «перешкоджені» прийти. Були перешкоджені, бо або сиділи за ґратами, були заслани, інтерновані, або не дістали від комуністичного уряду своєї країни подорожнього документу. В німецькому католицькому щомісячнику^{*)}, де подана статистика оцих «перешкоджених» владик, читаємо:

Єдиний живий ще на території совєтської влади український єпископ, митрополит Сліпий, знаходиться на примусовому засланні в Сибіру.

Отже, на першій сесії Собору Митрополит міг промовляти до Отців Собору тільки своєю відсутністю і своїм мовчанням.

Наближалася друга сесія Собору. Її відкриття було призначене на 29 вересня 1963. Митрополит уже від лютого був у Римі. І ось два тижні до відкриття сесії він виступив у державній італійській телевізії з доповіддю на соборові теми. Доповідь Митрополита мала заголовок: «Східня Церква на Екуменічних Соборах». Вона відбулася 13 вересня

^{*)} *Heider-Korrespondenz*, листопад 1962, стор. 89.

1963 о восьмій годині вечора в серії передач «Соборовий щоденник». Річ у тому, що під час нарад Собору італійське радіо й італійська телевізія передавали щодня звіти й коментарі під загальною назвою «Соборового щоденника». Разом із закінченням першої сесії ці передачі припинилися, але у вересні 1963 вони мали бути відновлені. Управа італійської телевізії звернулася до Митрополита з запрошенням дати першу після перерви доповідь у серії соборових передач. Митрополит запрошення прийняв, бо це була зручна нагода з'ясувати свої погляди на деякі питання, що були предметом нарад першої сесії, і водночас поінформувати широку італійську громадськість про роль, що її Східня Церква грала в минулому на Екуменічних Соборах.

Насамперед слід згадати про обстановку, в якій відбувалася доповідь. Фільм награно не в телевізійній студії, а під відкритим небом у ватиканських садах. Глядачі телевізора побачили Митрополита на фоні пишнobarвного ватиканського парку: він сидить на одній з лавок і свobodно промовляє. На вступі Митрополит назвав свою доповідь свobodною розмовою, гутіркою. Час від часу доповідь переривається і на екрані телевізора з'являються картини з церковних урочистостей, що в них Митрополит раніше брав участь. Глядачі бачать його в літургічних ризах, як він править богослужбу, як висвячує нових священиків тощо.

В доповіді Митрополита можна відрізнити дві частини: історичну й актуальну. В минулих віках — казав Митрополит --- Східня Церква була на Соборах підметом або предметом. Підметом вона була тоді, коли брала активну участь у працях Соборів. Згодом, після церковного роз'єднання, Східня Церква була на Екуменічних Соборах уже тільки предметом, оскільки темою соборових дебатів була справа Унії. На перших вісьмох Соборах християнський Схід грав провідну й рішальну роль, без перебільшення можна сказати, що він ці Собори творив. А що Собори першого тисячоліття встановили й сформулювали основні догми християнської віри й захистили Церкву від єресей та сектантства, тож християнський Орієнт має величезні заслуги перед універсальною Церквою. Митрополит нагадує: «Це Схід приніс Заходові Християнську віру!». Ця частина промови Митрополита була похвальним словом на честь стародавнього східнього християнства. Однак усе це було сказано з таким тактом і поміркованістю, що воно не могло образити жодного італійця чи іншого латинника.

Змалювавши провідну роль Східньої Церкви на перших вісьмох Екуменічних Соборах, Митрополит перейшов до старань і спроб, що були зроблені в наступних віках з метою відновити церковну єдність, при чому назвав визначних діячів Східньої Церкви, що дуже заслужилися для справи Унії, хоч їх зусилля не увінчались успіхом. У зв'язку з Флорентійським Собором Митрополит зупиняється на постаті київського митрополита, кардинала Ісидора та пояснює, як дуже він своєю діяльністю і своїми порадами зміцнив авторитет Католицької Церкви. Коли ж говорить про Берестейський Синод, згадує при цій нагоді «свого славного попередника, київського митрополита Іпатія Потія». З яким почуттям власної гідності, з якою суверенною самовпевненістю посилається Митрополит на цих великих предків!

В дальшому Митрополит згадує про значення східніх обрядів для Католицької Церкви. Вони збагачують Католицьку Церкву своєю богословською наукою, своїм життям, що проходить серед інших обставин і має інший характер як латинська Церква, своїм обрядом, своєю літургією, своєю мовою. Без східніх обрядів Католицька Церква не мала би прикмети універсальності. Тяжке становище з'єдинених східніх Церков примушувало їх не раз присвоювати собі деякі зовнішні ознаки латинського католицизму. Торкнувся Митрополит також наболілого питання про натиск, що його латинське духовництво робило не раз, з політичних мотивів, на католиків східніх обрядів, примушуючи їх змінити обряд на латинський. Хто таке робить, той підкопує основи католицизму, істотою якого є саме універсальність.

В останніх десятиліттях позначилася засаднича зміна в ставленні Католицької Церкви до Сходу, зокрема Другий Ватиканський Собор ставиться до Східньої Церкви дуже прихильно. Багато закидів і нарікань східніх католиків і нез'єдинених братів на латинізацію стали тепер безосновними й виникають з манії дріб'язкового критицизму. В дальшому Митрополит розглянув питання про так звану колегіальність, себто про владу колегії єпископів у Церкві та її відношення до влади папи. Митрополит висловив думку, що юрисдикція в Церкві не є колегіальною, вона не складається з юрисдикції папи й з юрисдикції всіх єпископів світу. Юрисдикція папи є верховною і їй є підпорядкована юрисдикція єпископів, подібно як апостоли були підпорядковані верховному апостолові св. Петрові. Існування такої

верховної влади в лоні Церкви признають також східні християни. Щодо перспектив об'єднання Східньої Церкви з Західньою Митрополит висловився, що на шляху до церковної єдності є ще великі перешкоди, але вони не є непереможні. Христос заснував одну єдину Церкву під владою одного Пастиря, отже в Церкві нема місця на автономії. Кожен обряд, одначе, має право й обов'язок зберігати свої традиції і обрядові та інші своєрідності.

Голоси преси:

Телевізійний виступ Митрополита викликав резонанс у публічній opinii. Відгукнулася на нього не лиш італійська преса, але й преса інших країн, коментуючи ту частину доповіді, що відносилася до питань дебатованих на Соборі. Історичні проблеми не викликали зацікавлення преси. Ватиканський офіціоз надрукував знову текст слова Митрополита повністю, що доводить, яким авторитетом користується Митрополит у Ватикані та як уважно прислухуються там до його думки. Бо дістати на шпальтах ватиканського щоденника так багато місця — не легко. Буває, що церковні достойники побиваються за те, щоб про них та про їхні виступи була в ньому коротка замітка.

L'Osservatore Romano, 16/17. IX. 1963, стор. 2.

Текст слова Митрополита п. з. СХІДНЯ ЦЕРКВА НА ЕКУМЕНІЧНИХ СОБОРАХ. Редакція дала таке вступне зауваження:

В п'ятницю 13 вересня Його Ексц. Кир Йосиф Сліпий, Архископ Львова, виступив з бесідою, яку репродукуємо з екрану італійської Радіо-Телевізії. Було це віднозлення передач, присвячених Другому Ватиканському Соборові.

Il Quotidiano, Рим, 14. IX. 1963, стор. 5.

Стаття з приводу доповіді Митрополита, надрукована в рубриці ВАТИКАНСЬКІ ЗАПИСКИ. Її заголовок: ЗАЯВА КИР СЛІПОГО В ТЕЛЕВІЗІЇ ПРО СОБОР

Телевізія запросила Його Ексц. Йосифа Сліпого, українського Митрополита, висловитися про Собор і проблеми з'єднання Католицької Церкви з православним Сходом. Заява була передана телевізією вчора ввечорі в рубриці «Соборовий щоденник».

Кир Сліпий сказав: «Тому що Ісус Христос заснував одну єдину універсальну Церкву під верховною владою одного видимого Пастиря, немає в ній місця на східно-автокефалію, як і нема на західно. Ніхто не може заборонити католиків, зокрема єгиптян, скаржитися на релігійні, обрядові та доктринальні порушення прав, якщо такі трапилися. Однак критика не повинна вироджуватися в манію і шкодити добрій справі. Передусім повинен панувати в Церкві дух єдності й підпорядкування верховному Пастиреві, зокрема під час Екуменічного Собору. Кожен єпископ має повноту влади так довго, поки він залишається вірним Петровому Престолові. Юрисдикція в Церкві не є колегіальною, себто складеною спільно Папою і з Єпископату всього світу. Юрисдикція Папи є верховною і їй є підпорядкована юрисдикція єпископів».

La Stampa, Торіно, 14. IX. 1963, стор. 15.

В надісланому римським кореспондентом дописі про близький початок другої сесії Собору та про новий регламент його нарад, окремий абзац говорить про телевізійну бесіду Митрополита:

Сьогодні Кир Йосиф Сліпий, український митрополит, звільнений росіянами з тюрми на початку цього року, склав заяву через телевізію. Він говорив про Собор і про питання Унії Католицької Церкви з православним Орієнтом.

Дальше переказаний зміст бесіди Митрополита. Допис кінчається таким коментарем:

В декларації Кир Сліпого, основною думкою якої є підтримка верховної влади Папи, можна відчутти там і сям полемічні акценти, скеровані проти деяких течій в лоні східних католиків.

L'Espresso d'Italia, Болонья, 14. IX. 1963, стор. 2.

Кореспонденція з Риму п. з. НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СЕСІЇ — БЕСІДА КИР СЛІПОГО.

Проблеми з'єднання з християнським Сходом, до якого Пасло VI звернувся нещодавно в Гроттаферраті з найсердечнішим запрошенням, були сьогодні ввечері предметом обговорення Кир Сліпим її передані телевізією.

Як усі знають, Владика був звільнений після 18-років советської тюрми в лютому цього року. Як примає українсь-

ців візантійсько-слов'янського обряду, він є особливо компетентний в питаннях християнського Сходу.

В дальшому переказаний зміст доповіді Митрополита.

L'Italia, Мілян, 14. IX. 1963, стор. 2.

Стаття римського кореспондента п. з. **НОВІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ В СПРАВІ ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ — КИР СЛІПИЙ НА ЕКРАНІ ТЕЛЕВІЗІЇ ПРО ПРОБЛЕМИ УНІЇ.**

Поданий зміст доповіді Митрополита.

Daily American, Рим, 15/16. IX. 1963, стор. 4.

Англomовний щоденник, що виходить у Римі, пише в замітці п. з. **СЛІПИЙ ЗАКЛИКАЄ ДО ОБ'ЄДНАННЯ:**

Архiepиcкoп Йoсиф Слiпий, шеф католиків українського обряду, звільнений в місяці лютому з совєтської неволі, закликав з екрану італійської телевізії до об'єднання Риму з православними Церквами, але сказав, що ті мусять визнати зверхність Папи. Він сказав:

«Як приналежний до східнього християнства, бачу багато перешкод на шляху розвитку й поступу аж до об'єднання Східньої Церкви. Однак бачу також і багато можливостей успіху, якщо крок за кроком будуть усунені різномірні перешкоди й причини незадоволення».

Кир Сліпий, архiepиcкoп Львова, є примасом католиків східнього обряду, що являють собою найбільшу групу східнього обряду, об'єднану з Римом.

Архiepиcкoп Слiпий сказав, що багато справ, на які скаржилися Східні Церкви, належать уже до історії і не є тепер актуальні.

Frankfurter Allgemeine Zeitung, щоденник, Франкфурт, 17. IX. 1963.

У дописі римського кореспондента п. з. **УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ СЛІПИЙ ПРОТИ КОЛЕГІАЛЬНОГО ПРОВІДУ ЦЕРКВИ** читаємо:

Митрополит України, архiepиcкoп Слiпий, що приїзав до Риму з російської неволі на початку року, виступив з різкою заявою. Українська Католицька Церква східнього обряду становить собою найсильнішу чисельно групу між з'єдиненими з Римом Східніми Церквами. Митрополит ви-

словися проти наділення національних єпископських конференцій більшими компетенціями і висказав «духа єдності та підкорення найвищому Пастирськi. Дійсна юрисдикція Церкви не є колегіальною, себто вона не є утворена колегіально з Папи і з єпископів усього світу.

Таким чином український Митрополит зайняв становище проти доказань, що їм, під час першої сесії Собору, сприяли не тільки католики християнського Сходу, але також велика кількість єпископів латинської Церкви... Погляди Сліпого стоять у різкій протилежності до головного речника з'єднаної з Римом Східної Церкви, патріярха Антіохії Максимоса.

Соборовий Отець

Виступи Митрополита на другій сесії Собору — Перша промова: „найбільш драматичний момент сесії“ — Гіми на честь Української Церкви — Вимога створити Український Київсько-Галицький Патріархат — Друга промова: Митрополит у ролі миротворця — Митрополит прагне св. Літургію в наміренні Собору — Сильне враження між учасниками — Підсумки виступів Митрополита на Соборі — Голоси преси

Друга сесія Ватиканського Собору тривала від 29 вересня до 4 грудня 1963 року. Отож 29 вересня Митрополит уперше зайняв місце на одній з трибун головної нави Свято-Петрового храму, переміненій на авлю зборів Екуменічного Собору, — того Собору, головним завданням якого, по словам Папи Йоана XXIII, було відчинити навстіж вікна Церкви, пристосувати її діяльність до обставин та потреб сучасності і таким чином, через її внутрішні оновлення і водночас через поворот до її праджерел: до Святого Письма й стародавньої традиції, підготувати єдність Христової Церкви.

Під час другої сесії Митрополит двічі взяв слово в дебатах, а саме 10 жовтня і 12 листопада. Крім цього, в часі поміж цими двома виступами, а саме 29 жовтня, він служив перед початком нарад св. Літургію для учасників Собору. Перекажемо спершу обидва виступи Митрополита в дебатах та їх відгуки в чужомовній пресі.

Слід зазначити, що повного тексту промов Митрополита, на жаль, не маємо. Пресове бюро Собору видавало з перебігу загальних зборів лиш недовге комюніке, в якому переказані скорочено основні думки промовців на теми, що стояли на порядку денному. Але крім офіційального повідом-

лення часописи мали ще свої конфіденціальні джерела інформації, так що газетні звіти з соборових нарад були дещо більшого докладніші ніж те, що подавало до пічма пресо-бюро Собору. Зрозуміла річ, що реляції різних газет не були ідентичні. Кожна звертала увагу на інший фрагмент промови, чи підкреслювала інші її деталі. В сумі, на основі кількох часописів можна було мати доволі докладне уявлення про цілість промови.

Спробуємо відтворити перший виступ Митрополита в дебатах на основі офіційального комунікату й голосів преси.

День 10 жовтня 1963, 46-та Генеральна Асамблея II-ої сесії Ватиканського Собору. На порядку денному: продовження дебатів над II-им розділом схеми (тобто проекту) «Про Церкву», а саме справа ієрархічної структури Церкви. До найбільш контроверсійних проблем, що над нею вже від кількох днів ішли гарячі дискусії, належало складне теологічне питання про відношення світового єпископату, як колегії наступників Апостолів, до Папи, як наступника верховного Апостола св. Петра й Голови Церкви. Чи єпископи, всі разом, творять юридичне тіло та з якими прерогативами? Чи єпископат у цілому, під головуванням Папи, несе відповідальність за всю Христову Церкву? До цієї самої частини розділу «Про Церкву» включено також: справу відновлення в латинській Церкві дияконського сану, як окремого щабля в церковній ієрархії; особливо спірним було питання, чи дияконів має обов'язувати celibat.

Коли генеральний секретар Собору, єпископ Фелічі, прочитуючи список Соборових Огців, що зголосилися цього дня до дискусії, назвав ім'я Митрополита, ватиканський храм залунав громом оплесків. Таким спонтанним жестом дві тисячі з половиною кардиналів, патріархів, архиепископів і єпископів з усіх кінців світу висловлювали свою пошану й подяку, подив і вдячність «найбільшому мученикові сучасності». Пошану до його духовної величі й моральної сили, подяку за його незламну віру й вірність Церкві, подив для його безприкладної мужності, подяку за світлий приклад, що він його дав усім християнам, як треба нести свій хрест.

Голова зборів («модератор») закликає до порядку, пригадуючи, що аплодисменти в залі не є бажані. Однак оплески заглушують його напіврішучий протест. Згодом, коли Митрополит піднімається з свого місця, щоб узяти слово,

бурхливі оплески, незважаючи на застереження головуючого кардинала, лунають удруге*).

В соборовій авлі напруження. «Це був найбільш драматичний момент II-ї Сесії» — запотівує преса. Отці Собору стримують віддих, очі всіх звернені на Митрополита, немов би шукали в його обличчі слідів чогось болюче-важкого.

Оце стоїть імпозантна постать східнього патріарха, в чорній рясі, в білій камелавці на голові, з митрополичою палицею у правій руці: урочистий, незламний, зосереджений. Після хвилини мовчання Митрополит починає своє слово. Говорить офіційною мовою Собору, по-латинському, «елегантною латинкою», як зауважують журналісти, промовляє виразно, звучним голосом, і висловлюється так плавно, з такою легкістю, немов би говорив рідною мовою.

«Benedictus Deus...» «Нехай буде благословенний Бог у Пресвятій Трійці й Пречиста Богородиця...»
Так розпочав свою першу проповідь св. Йоан Золотоустий після повороту з заслання до Візантії, прославляючи віковічність Церкви й суєтність та проминальність усіх переслідувань.

«Благословен нехай буде Бог...». Це були перші слова промови Митрополита, Подяка Всевишньому за ласку визволення, подяка за те, що «майже чудесним способом» він має оце змогу брати участь у цьому величному Соборі, подяка Апостольській Столиці за всі старання в його справі, подяка всім, хто молився за нього й за Українську Церкву, подяка за всі добродійства, що їх зазнала Українська Церква від Христових Намісників за останні десятиліття.

Не було в цій прелюдії жодного натяку, скільки він пережив, натерпівся, намучився. Не було ні тіні ремствування на тих, що завинили його заслання і 18-річну каторгу, ні тіні жалости до самого себе, ні тіні скарги й нарікання на будь-кого. Лише покірлива подяка Господеві, Церкві й добрим людам. Тон прелюдії інший, як у промовах, що їх уже знаємо: якийсь піднесений і водночас немов інтимний. Бож говорить Митрополит на найпочеснішому форумі й звертається до рівних йому братів.

* Для докладності слід зазначити, що Митрополит записався до слова на 45-их зборах Собору. Але коли прийшла його черга, заявив, що бажає промовляти на другий день, себто 10 жовтня. На 45-их зборах головував кардинал Агаджанян, на 46-их — кардинал Леркар.

Після подяки – другий пункт промови. Він стосується до Української Церкви, від імені якої Митрополит говорить. «Це був гімн на честь Української Церкви» – занотує преса:

Мене уповноважують мої попередники. З наших українських земель був присутнім на Нікейському Соборі (325 р.) готський єпископ, що прибув з країни ескитів, наших предків, де колись панувала свобода й віра. В Константинопольському Соборі (381 р.) брав участь херсонський єпископ. Також на Єфеському (431 р.), Халкедонському (451 р.) і Другому Візантійському (553 р.) Соборах були наші владика. На Першому Ліонському Соборі (1245 р.) київський митрополит Петро Ахерович повідомив Отців Собору про велику небезпеку для всієї Європи від татарських набіжників. Внаслідок його пересторог Папа Інокентій IV вжив заходів для оборони Церкви перед монгольською загрозою, і Отці Собору молилися: «Зохрани нас, Господи, від татарської навали». На Констанцькому Соборі (1418 р.) був присутній київський митрополит Григорій Цамблак, на Флорентійському (1439 р.) – митрополит Ісидор, який підписав договір про об'єднання Східної Церкви з Римом. Не було українських владик лише на Тридентському й Першому Ватиканському Соборах, бо не могли прибути через політичні перешкоди.

Українська Церква є присутня сьогодні на Соборі, щоб подякувати Римським Архисреям і всій Церкві за благодійства та щоб прийняти постанови цього Собору. Ми складалемо визнання католицької віри в імені двох десятків єпископів тут присутніх і несутніх. Українська Церква була завжди вірна Апостольській Столиці, вона прийме всі постанови, що їх винесе цей Собор.

«Мене уповноважують віки, мене уповноважують мої попередники, мене уповноважують несутні, переслідувані...» Яка сила в цих словах! Це переконус і збуджус пошану. Ми не безбатченки, на нашій Церкві сяйво мучеництва, за нею світле минуле...

У третьому пункті промови Митрополит з'ясував свої погляди на основні завдання Церкви та сучасного Собору.

Церква має бути в першу чергу Церквою бідних, вона має служити убогим. Її завданням під сучасну пору є дбати про соціальну справедливість і допомогти люд-

ству розв'язати соціальне питання. Вказуючи людям шлях до життя вічного, вона мусить бути готова перенести заради Христа її найтяжчі страждання. Треба надіятися, що цей Собор викладе католицьке вчення проти атеїзму, вкаже найвідповідніші й найуспішніші шляхи для апостольської праці згідно з вимогами часу і зверне увагу на духовні та матеріальні небезпеки, що можуть принести шкоду християнському суспільству.

Далі, Митрополит з'ясував своє ставлення до питання легітимності єпископату та до справи відновлення дияконату в латинській Церкві. Офіційне комюніке так передає його відносно частину промови Митрополита:

У точному розумінні єпископи не становлять собою колегії, бо передумовою колегії є юридична й моральна влада. Місія Папи і вся зв'язана з нею влада походять від Христа, а не від єпископської колегії. Владі Папи є підпорядкована безпосередньо вся універсальна Церква, тоді як влада єпископів стосується в першу чергу до партикулярних Церков, до Церков певного терену, і тільки в дальшому до всієї Церкви. Щодо дияконату, треба його вважати за міст між вірними й ієрархами. Слід мати також на увазі, що він відповідає сучасним потребам Церкви: нестачі духівників. Справа не йде про яхесь новаторство, бо ж на Сході й досі виспачують людей, що одружилися перед дияконатом, і так було колись і на Заході. Не йдеться про обов'язкову інституцію, а про те, щоб у тих діцезіях, де існує конечна потреба, відновити стародавню практику.

Вкінці заключний акорд промови:

Ми пропонуємо, щоб Київсько-Галицьку Митрополію піднести до гідности Патріярхату.

Таким чином постулят створення українського Патріярхату пролунав дня 10 жовтня 1963 року устами Митрополита на Другому Ватиканському Соборі. Яка грандіозна ідея! Український Патріярхат, з усіма правами й привілеями східних Патріярхатів, як ієрархічне завершення структури Української Церкви! Український Патріярхат як найбільш промовиста ознака релігійно-церковної самобутности українського народу й одночасно як доказ його духовної підметности! Такий безцінний подарунок задумав піднести своїй Церкві й землякам своїм той, хто кілька місяців раніше знаходився на самому дні людського горя і людської нужди.

В першій хвилині пропозиція Митрополита викликала в чужоземному світі здивування: часописи писали про «сенсацію». Але вже на третій сесії Собору, в дебатах над з'єдиненими Східними Церквами, підтримали її поважні теологи латинської Церкви. Соборовий декрет про Католицькі Східні Церкви, проголошений 21 листопада 1964, підтвердив, що інституція патріархату є традиційною формою організації Східних Церков.

Думка мимохіть забігає наперед. Як прийме почин Митрополита українське громадянство? Чи воно зрозуміє, що йдеться про діло історичної ваги, не тільки в церковному, але й національному аспекті, та що історія дає нам у руки неповоротний шанс, який треба використати якомога швидше, поки не мине сприятлива нагода? Бож усім повинно бути ясно, що тільки Митрополит, завдяки престижеві, яким він користується у найвищих чинників Церкви, може добитися того, щоб визнаний Собором принцип патріаршого устрою був застосований також до Української Церкви, незважаючи на всі об'єктивні труднощі, що виникають з сучасної політичної ситуації. Якщо ерекція Київсько-Львівського Патріархату не буде переведена за життя Митрополита, тоді треба побоюватися, що справа буде погребана на десятки років. Митрополит — не фантазер. Коли він поставив таке домагання на форумі Собору, то він мав дані, що реалізація цього домагання лежить у межах можливого. Можна думати й сподіватися, що в цій справі не буде двох думок та що весь український загаль підтримає одноставно й неспохитно грандіозну ідею Первоієрарха.

Перша промова Митрополита тривала майже двадцять хвилин. Хоч час для промовців у дискусії на Асамблеї був обмежений до десятих хвилин і «модератори» додержувалися ригористично цього припису, припиняючи Отців Собору, що довше говорили, виступ Митрополита не підпадав цьому обмеженню.

Дня 12 листопада 1963 Митрополит удруге взяв слово в дебатах. Цей другий виступ Митрополита преса коментувала як слово миротворця, що бажає примирити розсварені табори. Річ у тому, що на Соборі позначилися виразно дві течії: реформаторська, що прагнула до далекоюсяжних змін існуючого стану, і консервативна, що задовольнялася половинчастими реформами. До гострого зудару між обидвома групами прийшло в дискусії над римською Курією, точніше кажучи, в справі відношення між Єпископатом і Курією.

Тоді як реформатори віддали різкі критичні національні склад і методи праці Курії та її місце в ієрархії Церкви, «консерватисти» боронили її, вказуючи на її заслуги та аргументуючи, що хто критикує Курію, той шдриває примат Папи.

В такий критичний момент бере слово Митрополит і, немов медіатор між двома сторонами, умовляє їх до взаємної згоди. На Соборі повинен набувати *мистецтва миру візантійської літургії* — каже Митрополит. *«Немов би його тяжкий досвід радив йому виконувати роль примирителя»* — коментує один італійський щоденник. Основна думка промови Митрополита така: Слід респектувати погляди інших людей і ставитися до них з пошаною, навіть, коли ми з ними не погоджуємося. Треба вірити в добру волю опонента й прислухуватися, що він каже, бо в кожній думці є зерно правди.

До речі, цей миролюбний виступ Митрополита на Соборі — дуже для нього характерний. Він ніколи не був і не є екстремістом, його шлях: золота середина. Особиста праця й науковий спосіб думання витворили настанову до об'єктивності. Тридцять п'ять років раніше Митрополит писав: *«Треба завжди мати щире волю бути справедливим і брати до уваги все, що на це заслуговує. Всяка односторонність і вузькоглядність є чужі католицькові. Люди з малими винятками не є зовсім добрими, ні зовсім злими, бо в кожному, як у відблиску Божої мудрости й краси, є щось, що треба цінити й любити»*^{*)}. Цій девізі строгої об'єктивності в кожній справі Митрополит залишився вірним протягом усього життя. Цінити кожну добру думку, підходити без упередження до кожної людини, шукати правди, будувати, а не руйнувати, робити своє діло й не тратити часу на полеміки — оце прикмети наскрізь конструктивного характеру, прикмети людини, яка бажає, щоб Христовий мир панував на землі.

Ось реконструкція промови Митрополита на основі кількох пресових звідомлень:

На таких численних зборах, якими є Собор, різноманітність думок неминуча. І тільки підсумовуючи різні погляди можна знайти правду, бо ці різні погляди взаємно себе доповнюють. Треба розуміти й виправдати тих Отців Собору, що репрезентують консервативний напрям, бо Церква завжди є розважна й обережна.

^{*)} Йосиф Сліпий: Шляхом об'єктивності. Львів, 1922, стор. 102.

нона йде крок за кроком, не поспішаючи. З другого ж боку, не слід легковажити погляди тих Отців, які намагаються йти назустріч вимогам сучасності. В кожній з промов Отців Собору є зерно правди й мудрости. Їхні погляди заслуговують серйозної уваги, бож це погляди пастирів Церкви, яким на Соборі хаала, честь і слава. Знаємо всі, що ми є лише знаряддям у руках Божих, більш або менш придатним.

Римська Курія має великі заслуги, яких напевно нігго не має наміру знецінювати. Ті Отці, що критикували Курію, бажали лише звернути увагу на деякі недоліки в управі Церквою, недоліки дійсні чи явні. Тим більше в нікого не було думки порушувати доктрина про папський примат. Папа Павло VI користується великою пошаною не лиш у Католицькій Церкві, але й на Сході та у всьому світі. Тому нехай між нами панує «Мир всім!» — як каже візантійська літургія. Беручи участь у зборат Собору, Митрополит має пражання, що знаходиться в раю поета Данте.

Бажакчи, мабуть, розвантажити напружену атмосферу. Митрополит розказує веселу анекдоту з Тридентського Собору, на якому в певному моменті також прийшло до гострої перепалки. В дискусії над складною доктриною про св. Тайни трапився тоді такий епізод. Один французький єпископ висловлював зчаста свої критичні зауваження. Головуючому кардиналові урвався терпець і він перебив промовця вигодом: *«nimit santat gallus ille»* («забагато цей півень співає»). По-латинському *gallus* значить півень, але значить також галлієць, себто француз. Заченлений єпископ негайно дав кардиналові репліку: «Якби Петро був прислухався до співу півня...». З цього наука, що треба прислухатися до кожної думки.

Згодом Митрополит перейшов до інших справ і розглянув широко дебатоване питання, що перший раз в історії Церкви знайшлося на порядку нарад Собору, а саме про ролі світських людей у Церкві. Хоч миряни не мають тих уповноважень і завдань у Церкві, що прислужують церковній ієрархії, проте як члени «Божого народу», як члени «Христового Тіла», вони є учасниками так званого загального священства. Митрополит з'ясував ставлення Східної Церкви до цієї справи, зокрема до справи участі мирян у Соборах. Під кінець промови Митрополит торкнувся питання німечиних і старших віком єпископів, що не є спроможні управляти самі дієцезією. Деякі Отці Собору вислов-

лювали думку, що такі єпископи повинні залишити свій уряд і податись у відставку, звільняючи своє місце для молодших і здорових. Таким чином дотеперішня практика призначати при старших єпископах єпископів помічників втратила б рацію. Пригадавши, що Східня Церква не знає зречення єпископа з уряду, Митрополит апелював до Отців Собору, щоб розглядали справу старих і немічних єпископів гуманно й співчутливо. Бо також старші віком владики можуть ще бути дуже корисними для Церкви своєю мудрістю і досвідом. Тут Митрополит навів два приклади. Коли польський єпископ Валенга мав з причини старости залишити своє становище, його помічник єпископ Лісовський переконував тодішнього Папу Пія XI: «Він ще може працювати, бо він на десять років молодший від Вашої Святости». Другий приклад Митрополит навів з власного життя: *«Я був першим проти добровільної резигнації мого попередника Слуги Божого Андрея Шептицького, з уваги на його святість, розум і досвід»*.

Підхід Митрополита до справи старших віком і немічних єпископів виявив благородну рису його характеру. Жалість до людей, сили яких підупали, тонке відчуття трагедії старости, бажання піти назустріч тим братам, що хочуть ще служити Церкві своїми зменшеними силами — свідчать, що в серці Митрополита, при всьому його холоді, є місце на ніжні почування.

Крім згаданих двох промов треба відзначити ще один факт з другої сесії Собору.

Для 29 жовтня 1963, на 57-их Загальних Зборах, Митрополит відправив св. Літургію для Отців Собору. Бо треба знати, що кожна Генеральна Асамблея починалася з богослужби в одному з обрядів Католицької Церкви. Крім відправ у латинському обряді бували деколи відправи в одному з східніх обрядів. Тоді в соборовій авлі, замість латинської мови, лунала грецька, старослов'янська або якась екзотична орієнтальна мова. Десять разів під час першої сесії і стільки ж під час другої Соборові Отці мали нагоду ознайомитися з різними східніми обрядами, що з ними вони, мабуть, ніколи не були б зустрілися, якби не Собор. Крім відправ у візантійсько-українському, грецькому, візантійсько-російському й вірменському обрядах, були богослужби у стародавніх обрядах різних народів Близького Сходу та північно-східньої Африки, а саме в халдейському, антиохійсько-маронітському, візантійсько-мелхитському, етіопсько-

му, сирійсько-антіохійському, сирійсько-малябарезькому, мозарабіцькому, коптійсько-олександрійському обрядах. Яке велике й різноманітне є літургічне багатство Католицької Церкви! Ці відправи у східніх обрядах були немов начотною лекцією, що єдність не є однозначна з однаковістю. Навпаки, єдність віри й Евхаристії може висловлюватися різними мовами, різними молитвами, різними символами й зовнішніми формами. Саме єдність у різноманітності становить характерну рису католицизму: кожен нарід може почувати себе в Католицькій Церкві як у рідній батьківщині, бо кожен може затримати свої традиції і проявити свої національно-культурні властивості.

Перед кожною Службою Божою східнього обряду Отці Собору діставали пояснювальні брошури в латинській мові з описом даної літургії та короткою історією обряду. Таким чином вони могли стежити з розумінням за священною дією. Так було й дня 29 жовтня 1963: всім присутнім роздано перед українською Службою Божою латинську брошуру з інформаціями про Українську Церкву та український обряд. З неї учасники Собору могли дізнатися, що візантійський обряд бере свій початок з літургії св. Йоана Золотоустого, що святі Кирило й Methodій змодифікували первісний обряд і впровадили в богослужбу, замість грецької, старослов'янську мову. Далі, читаємо в цьому листку, що знамените місто Київ, столиця України, було вже в X-му сторіччі, за панування св. Володимира, великим осередком християнства візантійського обряду, завдяки чому це місто заслужило собі на славетну назву «матері городів». Послідовниками візантійсько-українського обряду є тепер, незважаючи на тяжкий утиск, приблизно 40.000.000 нез'єдинених братів і коло 5.000.000 католиків.

Українську Службу Богу правив, як згадано, Митрополит. Цікава річ, що оця Служба Божа справила на присутніх куди сильніше враження і викликала в публічній opinii куди голосніший відгомін як будь-яка інша, західня чи східня, відправлена на Соборі. Уявіть таку картину. Митрополит починає служити, а Отці Собору там і сям, мов заворожені, підіймаються з своїх місць, залишають трибуни й підходять ближче престолу, щоб могли докладно все бачити й з'єднатися духом з святою містерією. Багато владик під час служіння проскомидії підходять до Митрополита і просять, щоб включити їх в молитви Церкви. Східні патріярхи на «Мир усім» підіймають руку й уділяють благословення. Журналісти стежать уважно за кожною подро-

бицею. (На Службі Божій могли бути присутні й журналісти, але вони мусіли залишити храм, перш ніж починалися ділові наради). Візьмім, далі, до уваги реакцію пресового бюро Собору й преси. Звичайно бувало так, що в офіційному комюніке про Загальні Збори зазначено одним реченням: правив Службу Божу в такому то обряді такий і такий владики, — і на тому кінець. А цей раз офіційне повідомлення про 57-мі Загальні Збори починається допущою інформацією про Митрополита, про відправлену ним Службу Божу, про візантійсько-український обряд та його вірних. В газетах появляються статті й фейлстони, коментарі й фотознімки з священнодійства. Наприклад, ватиканський офіціоз надрукував з приводу цієї Служби Божої прекрасний фейлстон, справжню поезію в прозі. Автор, великий майстер пера і без сумніву глибоко релігійна людина, зумів з надзвичайною тонкістю вчутися в духа української Літургії і досконало віддав її містичній настрій. Він змальовує, як в ній чергуються меланхолійний смуток мандрівників на шляху до вічної вітчизни, і туга людини за потойбічним світом, і радість тріумфу та перемоги.

Писали про цю Службу Божу не тільки італійські щоденники й періодики. Відгукнувся на неї великою статтею навіть польський еміграційний тижневик, що виходить у Лондоні. Були також статті й коментарі в німецькій пресі, навіть у газетах, що виходять у провінційальних містах. Як уважно журналісти стежили за чинностями при престолі та за тим, що діється в соборовій авлі, про це свідчать їх спостереження. Репортер римського щоденника *Il Tempo* нотує, що тоді, коли Митрополит благословить від престолу льожу, де сидять обсерватори не-католицьких Церков, делегати московського Патріярхату побожно ворухать губами і кладуть на себе знак хреста. Знов же дописувач австрійської провінційальної газети підглянув інший момент: під час відправи Митрополит підходить з кадильницею в напрямі льожі не-католицьких спостерігачів і «поважно та достойно розмахує кадильницею в бік православних московських делегатів», які з покорюю схиляють голову.

В тому моменті вся соборова авля завмерла у зворушливій тиші. Всі усвідомили, що той, який 18 років був російським в'язнем і мучився в советських тюрмах та сибірських каторгах, шановує оце урочисте в Божому храмі представників російської православної Церкви, — тієї Церкви, до складу якої включено насильно українців католиків. Таким жестом Митрополит Сліпий — перед обличчям поверт

2.000 єпископів і зверхників монашеских орденів, перед обличчям представників усіх релігій і конфесій та спостерігачів інших віровізань — дав Католицькій Церкві й всім присутнім приклад християнської любові, без якої всі дебати про єдність християн мусять б виявитися пустим звуком.

Вже раніше журналісти запитали й запитували, що ніхто не чув з уст Митрополита скарги на переслідувачів, ні нарікань з приводу зазнаного горя. Тепер вони бачать, що Митрополит не тільки промовчує заповідни йому кривди, але й «дає Католицькій Церкві приклад християнської любові», вшановуючи на Службі Божій представників московського Патріархату. Так розуміє Митрополит слова апостола Павла: «Благословляйте тих, що вас переслідують, благословляйте, а не проклинайте» (Лист до Римлян 12, 14).

Але повернімося до нашої теми. Як пояснити факт, що Літургія, яку служив Митрополит, справила на учасників таке міцне враження і стала на Соборі «подією дня»? Яким обставинам приписати, що саме це священнодійство так дуже захопило чужинців? Більшість наших людей подумас, мабуть, що український обряд очарував присутніх. Але ж і на першій сесії Собору була відправлена українська торжественна Служба Божа, а проте вона не викликала більшого відгомону, ніж інші східні богослужби. Отже річ не в самому обряді, а в першу чергу в особі служителя.

Коли підрахувати зовнішні обставини: імпазантну поєднати Митрополита, його одухотворене обличчя, німб мучеництва, достойні рухи, декоративні архисерейські ризи, — то й вони не пояснюють повністю тієї сугестивної сили, що полонює людей. Крім тих відчутливих факторів, що без сумніву також спричинюються до цілості враження, є ще певні невлімовимі імponderабілії, які годі ближче визначити. Теологія говорить про харизми, себто про надприродні благодаті, що ними Бог обдаровує виняткових людей, і з таким явищем маємо, мабуть, і тут справу.

Підбиймо підсумки виступів Митрополита на Соборі. Заглибленим на боці його глибоке теологічне знання, зокрема знання історії, доктрини й літургії Східної Церкви, і візьмім до уваги ті моменти, що їх найсильніше наголосила преса. Отже, майже всі часописи відзначили,

що перші слова Митрополита на Соборі, після того, як він перейшов крізь горнило мук, були: *Благословен нехай буде Бог!* :

що він із шляхетною гордістю виголосив похвальний гімн на пошану славного минулого Української Церкви та вимагав підвищення її до гідності Патріархату;

що, на його думку, Христова Церква є насамперед Церквою бідних, битих долею, та що обов'язком Церкви під сучасну пору є допомогти розв'язати соціальне питання;

що в момент, коли між Соборовими Отцями виникли контрверсії, Митрополит виступив у ролі миротворця;

що його погляди відзначаються об'єктивністю та що він без упередження розглядає думку кожної людини;

що він ставиться співчутливо й милосердно до старших віком і немічних єпископів;

що прощає ворогам своїм і благословить їх.

З таких фрагментарних спостережень формується оцінка преси про Митрополита, як про людину рідкісної моральної величі. Авреоля мучеництва, набута безприкладною героїчною поставою в роках каторги, збагачується благородними рисами характеру. А ця висока думка про Митрополита піднімає в очах чужоземного загалу очолену ним Церкву й кидає рефлекс на народ, від якого походить такий син.

Голоси преси:

Присутність Митрополита на другій сесії Собору привернула наново увагу світової преси до його особи. В статтях, що появились ще до початку сесії, часто є мова про Митрополита.

Festschrift, ілюстрований двотижневик, Кельн, 21. IX. 1963, стор. 4.

Німецький журнал присвятив Соборові весь випуск, п. з. СОБОР ПРОДОВЖУЄ СВОЇ ПРАЦІ. В ньому багато фотографій: збірні сцени з першої сесії Собору й поодинокі владки. На одному з перших місць — дуже гарне фото Митрополита: в білій камелавці, з хрестом: і двома іконками на грудях. Під відбитком підпис:

71-річний Митрополит Йосиф Сліпий, Архископ Львова, який був звільнений несподівано на початку цього року після 18-річної советської неволі. Він є одним з тих українських владик, що були ув'язнені в квітні 1945 і засуджені

до примусових робіт у Сибіру за те, що відмовилися від-
ректися від Риму й підпорядкувати себе московському Па-
триярхові.

Orizzonti, Рим, 29. IX. 1963, обкладинка й 16-та стор.

Італійський щотижневий ілюстрований магазин великого
формату присвятив випуск від 29. IX. 1963 відкриттю дру-
гої сесії Собору. На титульній сторінці журналу прекрас-
ний кольоровий портрет Митрополита, один з найкращих,
що були досі публіковані: Митрополит в архисерейських риз-
зах править св. Літургію. Під портретом підпис: КИР ЙОСИФ
СЛІПІЙ — З СИБІРУ НА СОБОР

В тексті журналу таке пояснення:

*Треба відзначити присутність на цій другій сесії Собору
одного героїчного свідка віри, що був звільнений з Сибіру
й має тепер резиденцію в Ватикані. Кир Йосиф Сліпий, ми-
трополит Львова, є духовним головою українців католиків*

На одній з дальших сторінок (на 16-ій) ще одно фото Ми-
трополита на всю сторінку з підписом: З СИБІРУ ДО ВА-
ТИКАНУ і заміткою. В ній подані біографічні дані Ми-
трополита, інформації про його ув'язнення та про несподі-
ване визволення.

*Кир Сліпий є для всіх українців символом вірності Ка-
толицькій Церкві.*

Голос: преси з приводу першого виступу Митрополита
в дебатах:

L'Osservatore Romano, Ватикан, 11. X. 1963.

Перед початком соборових праць Генеральний Секретар
прочитав прізвиська Отців, які бажали взяти слово до пи-
тань, що були на порядку. Коли назван прізвисьце Кир Йоси-
фа Сліпого, присутні Отці Собору прийняли вістку бурхли-
вими оплесками, виявляючи таким чином свій подив для
героїзму й витривалості у стражданнях українського вла-
дики, що є славою всього Єпископату.

L'Osservatore Romano, Ватикан, 12. X. 1963, стор. 3.

В офіційному комюніке з 46-ої Генеральної Асамблеї не-
реказаній зміст слова Митрополита:

Українська Церква є присутня сьогодні на Соборі, щоб
подякувати Верховним Архисреям і всій Церкві за вияс-
лені їй досі добродійства та щоб прийняти до відома поста-

шови, що їх вичесе Собор. Треба повіритися, що цей Собор розробить католицьку доктрину проти атеїзму, вкаже найвідповідніші й неідеальніші, згідні з вимогами нашого часу, шляхи апостольської праці та що з'ясує ті суцільні й матеріальні небезпеки, які можуть бути шкідливими для християнської суспільності. Підкреслено, що Церква в першу чергу оточує піклуванням бідних, перед багатими. Характерною рисою наших часів є соціальне питання. Церква, що завжди так близько ставилася до людського життя, повинна сьогодні віти назустріч усім закликам до більшої соціальної справедливості й сама засвідчити, що Христос є Христом бідних. У точному розумінні єпископи не становлять собою колегії, бо передумовою колегії є юридична й моральна влада. Місія Папи й вся зв'язана з нею влада походять від Христа, а не від єпископської колегії. Владі Папи є безпосередньо підпорядкована універсальна Церква, тоді як влада єпископів стосується в першу чергу об партикулярних Церквах, і тільки в дальшому до усієї Церкви. Щодо дияконату, треба його вважати за міст між вірними й ієрархією, як тут уже було сказано; крім цього він відповідає сучасним потребам Церкви. Не йдеться про якесь новаторство, бо ж на Сході й досі висвячують на дияконів особи, що одружилися перед дияконатом, і такий звичай був колись і на Заході. Не в тому справа, щоб впровадити обов'язкову інституцію, а в тому, щоб у тих дієцезіях, де існує конкретна потреба, була можливість відновити стародавню практику. — Зроблено Соборові пропозицію, щоб Київсько-Галицьку Митрополію підняти до гідності Патріархату.

Як бачимо, офіційльний пресовий комунікат подав з промови Митрополита тільки ті моменти, що пов'язувалися тісно з темою дебатів: важливість соціального питання в діяльності сучасної Церкви; єпископи не творять колегії; влада папи походить від Христа, а не від єпископів; справа дияконату; пропозиція створити Київсько-Галицький Патріархат.

Il Quotidiano, щоденник, Рим. 11. X. 1963.

Вчорашня Асамблея почалася збіркою і знаменною маніфестацією пошани до героїчного Митрополита українців Йосифа Сліпого. Бо коли черговий голова, кардинал Аладжаніян, прочитав прізвища отців, що вписались на список промовців, і між ними прізвище Митрополита Йосифа Сліпого, всі Отці Собору гарячими оплесками на адресу Вла-

дики дякнували йому за його героїчну вірність вірі й Церкві, вірність, що є славою всього Єпископату.

Il Tempo, щоденник, Рим, 12. X. 1963.

Крім офіційного комюніке пресового бюро Собору часом ще подав такі відомості:

З особливою увагою слухали вчора й гучно аплодували промову митрополита Йосифа Сліпого, українського архієпископа Львова; він був звільнений з концентраційних таборів Північного Полярного Кола в лютому ц. р. Митрополит подякував владикам за їхні молитви, завдяки яким він чудесним способом знайшовся на другій сесії Собору. Пригадан, що українці були завжди вірні Апостольській Столиці та що київський митрополит Петро Акеревич, який прийняв участь у Ліонському Соборі, повідомив Соборових Отців про велику небезпеку для християнського світу. Внаслідок його пересторог Отці Собору молилися: «Зохрани нас, Господи, від татарської навали».

Il Messaggero, щоденник, Рим, 12. X. 1963.

Найбільшу сенсацію викликала вчора промова Примаса України, Кир Сліпого, що був недавно звільнений з совєтської тюрми. Подякувавши Пресвятій Богородиці за те, що він майже чудом має можливість брати участь у Соборі, митрополит підтримав тезу кардинала Сюенса в справі діяконату, називаючи його мостом між ієрархією і мирянами.

Il Giornale d'Italia, щоденник, Рим, 13. X. 1963.

Передрук комюнікату пресового бюро Собору про виступ Митрополита.

La Croix, французький католицький щоденник, Париж, 12. X. 1963, стор. 5.

В рубриці ЩОДЕННИК СОБОРУ переказаний, під заголовком ЗВОРУШЛИВА ПРОМОВА КИР СЛІПОГО, доволі докладно зміст слова Митрополита з підкресленням його основних думок. Підзаголовки товстим шрифтом: ОДНИМ З НАЙБІЛЬШ ДРАМАТИЧНИХ МОМЕНТІВ ДРУГОЇ СЕСІЇ БУВ БЕЗ СУМНІВУ ВИСТУП КИР СЛІПОГО, УКРАЇНСЬКОГО МИТРОПОЛИТА ЛЬВОВА — СОБОР ОДНОСТАЙНО АПЛОДУВАВ КИР СЛІПОГО ЗА ЙОГО ГЕРОЇЧНЕ СВИДОЦТВО НА КОРИСТЬ ВІРИ — ВІН ПРОМОВЛЯВ САМОВПЕВНЕНО Й ПЕРЕКОНЛИВО, ЕЛЕГАНТНОЮ ЛАТИНОЮ

На початку 46-их Загальних Зборів Собору кардинал Лерхаро просив Отців стриматися від оплесків. Однак, як тільки проголошено, що промовлятиме Кир Сліпий, Отці, несе ж, аплодували. Всі стримали віддих, щоб почути кожне слово з уст того єпископа, що повернувся з сибірських концтаборів, де його в'язнили довгі роки за його віру та за вірність Риму. «*Benedictus Deus*», почав він. «Нехай буде благословен Бог у Пресвятій Тройці й Пречиста Марія за ту чудесну змогу, що нам дана брати участь у цьому великому й величкому Соборі. Нехай буде благословен Бог, — так почав свою знамениту проповідь св. Іоанн Золотоустий після повороту з заслання, прославляючи віковічність Церкви й єретність та проминальність усіх переслідувань».

Кир Сліпий подякував Апостольській Столиці та всім за старання в справі його визволення і за молитви в користь його Церкви. «Цей Собор, сказав він, — могутній. Завдяки ньому Церква оновиться і, якщо Бог захоче, відбудує єдність».

Те, що Митрополит сказав далше, було гімном на честь Української Церкви: «Мене рекомендують мої попередники. З наших українських земель був присутній на Нікейському Соборі готський єпископ, що прибув з країни скитів, наших предків, де тоді панувала свобода й релігія. На Константинопольському Соборі був херсонський єпископ. На першому Ліонському Соборі митрополит Петро доповів про монгольську небезпеку. Собор був такий вражений цією заявою, що Папа Інокентій IV молився: Нехай Церква буде звільнена від татарських страхів. В Констанції і у Флоренції був присутній київський митрополит, що підписав Унію з Римом. Тут, на цьому Ватиканському Соборі, ми заявляємо сповідання католицької віри від імені 20 присутніх єпископів і багатьох несутніх».

Від Собору ми надіємося оновлення соціальної активності. Щоб усі бачили, що Церква служить убогим. Щоб вона, в ті часи великих суспільних і технічних переворотів, була готова допомогти людству розв'язати соціальне питання і вказати людям шлях до життя вічного. І щоб вона була також готова перенести заради Христа й найтяжчі страждання.

Гарне її доволі докладне звідомлення подав американський католицький тижневик:

The Tablet, Brooklyn, 17. X. 1963, стор. 1 і остання.

Каблограма власного дописувача з Ватикану про Соборові наради. На 1-ій сторінці фото Митрополита, під ним підпис:

Драматичний момент на Соборі. Коли архископ Іосиф Сліпий зі Львова, колишній комуністичний в'язень, піднявся з місця, щоб перший раз на Соборі взяти слово, Свято-Петрівський драм закрив оплесками.

Собор пережив драматичний момент, коли один владика українського обряду, що був нещодавно звільнений з комуністичної тюрми, постанув з місця, щоб уперше взяти слово. Грім оплесків залунав у великому драмі св. Петра, заглушуючи формальні й напірніші протести головуючого члена президії.

Нижче в дописі такий фрагмент:

Найдраматичнішим моментом минулого тижня був той, коли бородатий, 72-річний владика українського обряду, звільнений тільки останнього року з 18-річної совєтської тюрми, піднявся, щоб уперше промовити до Собору. Кардинали, архископи й єпископи з країни усього світу приїтали його спонтанним жестом оплесків, як тільки оголошено ім'я Іосифа Сліпого, архископа Львова. Головуючий цього дня більонський кардинал Леркаро нагадав 2.300 Отця Собору, присутнім на цих зборах, що оплески не є бажані. Але коли архископ Сліпий, що живе тепер у Ватиканському Місті, почав говорити, Отці знов аплодували.

Архископ Сліпий — це справжня патріархальна постать. Говорив класичною елегантною латиною, швидко й звучно. Почав свою промову з ідентичних слів, як св. Йоан Золотоустий почав свою першу проповідь після повороту до Константинополя з заслання в кінці IV століття: «Нехай буде благословенний Бог!».

Без тієї гіркоти в своєму серці цей похилого віку митрополит говорив про славу своєї страдницької Церкви й пригадав, що вона була репрезентована на Екуменічному Соборі в Нікеї в IV столітті. Кажуть, що совєтський прем'єр Хрущов запропонував йому православний Патріархат Москви за відступство від Риму.

Між його першими словами був хвилюючий вислів подяки Богові за «майже чудесну можливість брати участь у цьому Соборі».

Пресою бюро цитує слова владика: він, мосляв, надіється, що Соборові Отці прийдуть з допомогою в боротьбі проти атеїзму та просунуть уперед справу єдності християн у всьому світі.

Архископ Сліпий викликав сенсацію своєю пропозицією, щоб його архископство було піднесене до статусу Патріярхату. Він пояснив, що такий крок був би дуже до вподоби православному Сходу, де патріярша структура Церкви є у великій пошани.

L'Osservatore Romano, Ватикан, 18. X. 1963, стор. 3.

В рубриці, присвяченій Загальним Зборам Собору, поміщена вгорі 3-ої сторінки гарна фотографія, під нею підпис:

В СОБОРОВИИ АВЛІ ЗУСТРІЧ КАРДИНАЛА РУФФІНІ З МИТРОПОЛІТОМ СЛІПИМ.

Ватиканське Радіо подало 11. X. 1963 в післяполудневій передачі інформацію про промову Митрополита, зокрема про його пропозицію ерекції українського Патріярхату.

Італійська телевізія передала 11. X. 1963 у вечірніх новинах перебіг Соборових дебатів, зазначаючи, що головною подією дня на Соборі був виступ Митрополита. Радіокоментатор переказав зміст промови Митрополита, при чому зупинився на його пропозиції ерекції Київсько-Львівського Патріярхату. Про Митрополита говорив як про майбутнього українського Патріярха.

Про Службу Божу, яку відправив Митрополит 29. X. 1963 у храмі св. Петра для учасників Собору писали ч. ін. такі часописи:

L'Osservatore Romano, 30. X. 1963, стор. 3.

У звіті пресою бюро Собору такій абзац:

Вчорашні Загальні Збори почалися о 9-ій годині вранці з відправи Літургії у візантійсько-українському обряді, яку відслужив Кир Йосиф Сліпий, львівський архископ українців, в асисті Кир Ісидора Борецького, українського єпископа Торонта (Канада) і Кир Ярослава Габра, українського єпископа міста Чикаго (США).

Візантійський обряд бере свій початок з літургії св. Іоана Золотоустого. Між слов'янськими народами поширили його святи Кирило й Методій, змодифікувавши його й змінивши першину грецьку мову слов'янською. Вже в X. сторіччі, за панування князя Володимира, Київ, столиця Укра-

їми, кабує слави як великий осередок візантійського обряду. Під сучасну пору послідовниками візантійсько-українського обряду є 10 мільйонів нез'єднаних братів і 5 мільйонів католиків, велика кількість яких переживає в діаспорі.

На тій самій сторінці фотографія з підписом:

КИР ЙОСИФ СЛІНИЙ, УКРАЇНСЬКИЙ АРХІЄПІСКОП ЛЬВОВА, ПРАВИТЬ СЛУЖБУ БОЖУ У ВІЗАНТІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ОБРЯДІ.

В рубриці З ДНЯ НА ДЕНЬ фейлетон пера Бенвенути Маттеуччі про українську літургію:

Сьогодні вранці голос Кир Йосифа Сліного пролунав удруже с Соборній авлі, а саме під час урочистої Божественної Літургії візантійсько-українського обряду. Не бачили, мабуть, львівський архієпископ відправив у Святому Петрі Богослужбу, перед акцем списковів усього католицького світу. Рік тому він був ще н'янем і не мав змоги виконувати свій священний уряд. Його присутність на Соборі має особливе значення, боже він — ісповідник віри і свідок переслідуваної та мовчазної Церкви.

Священний обряд, у якому він відправляв, бере початок з Літургії св. Йована Золотоустого. В Антіохії та у Візантії цей обряд був у вжитку в V і VI століттях. Його дефінітивним оформленням став згодом т. зв. «візантійський обряд», що його впровадили святі Кирило й Методій до слов'янських народів, замінивши грецьку мову слов'янською.

Ця літургія — це немов тканина, складовими частинами якої є священні тексти й молитовні закликки. Вона має форму поперемінного співу («літанії»). Літургічні тексти мають глибокий теологічний зміст і, коли вірні їх проказують, вони не лише моляться, але водночас і вивчають з цього своєрідного посібника правди віри. Весь церемоніал розгортається у формі діалогу між служителем, дияконом і вірними. Вірні — хорова, диякон — як їх речник, висловлюють свої болі, потреби й просьби служителем, а служитель жертвувє Богові молитви Церкви. Під час анафори вірні моляться і приносять Жертву безпосередньо зо служителем, без посередництва диякона.

Хоральний спів, що супроводить «проскомідію», себто зготавлення анафори, богослужба катехуменів і вірних — справді хвилюючі й дуже сутєстивні. Слова молитов наголосуються патетично, стиха, майже шепотінням. Акорди й тонація — поважні, урочисті. Все разом створює тасмичу

атмосферу невимовної містики. Майте враження, що чуєте спів палочників і вигнанців на шляху до вічної вітчизни, то знайте, що це мелодія монахів у екстатичній візії Бога. Вся літургія — одна молитва, що піднімається з глибини душі. В ній зливаються в одну цілість стародавні мови і мелодичні елементи.

L'Osservatore della Domenica, ватиканський ілюстрований щотижневик, 10. XI. 1963, стор. 2.

Стаття п. з. СВЯТІСТЬ У ЦЕРКВІ пера Бенвенута Маттеуччі. Перша частина цієї статті є повторенням виденаведеної статті з «Оссерваторе Романо» від 30. X. 1963. У другій частині автор, посилаючись на Соборові дебати про святість Церкви, ілюструє їх прикладом Богослужби відправленої Митрополитом:

Дискусія про святість Церкви стає природною і зрозумілою, коли за вихідне положення взяти цю літургію... Бо передумовою святости є наявність двох елементів: божественного й людського. Бог обдаровує людину своєю благодаттю, але людина мусить у цьому співпрацювати... Коли ласка Божа діє, душа не має бути пасивною, бездіяльною. Вона повинна вийти назустріч закликіві Бога й підпорядкуватися своєю духовною активністю, покійно й слухняно, діянно Святого Духа.

Автор каже, що візантійсько-українська літургія, як її служив Митрополит, є ілюстрацією цієї подвійної чинности, необхідної для осягнення святости: діяння Божої благодаті й активної готовності людської душі піддатися цьому діянню.

L'Osservatore della Domenica, ілюстрований щотижневик. Ватикан-Місто, 19. IV. 1964, стор. 30.

Стаття п. з. СХІДНІ ЛІТУРГІЇ В СОБОРОВІЙ АВЛІ. Стаття інформує про Богослужби східнього обряду, що були відслужені під час першої і другої сесій Собору. При статті, як одинока ілюстрація, фото Митрополита при престолі. Під фотом підпис: ЙОГО ЕКСЦЕЛЕНЦІЯ КИР ЙОСИФ СЛІШИЙ, ВЕРХОВНИЙ МИТРОПОЛИТ УКРАЇНЦІВ, ВІДСЛУЖИВ ОДНУ З УРОЧИСТИХ І СУГЕСТИЧНИХ СХІДНИХ ЛІТУРГІЙ.

Головні римські щоденники: *Il Messaggero*, *Il Quotidiano*. *Il Tempo*, опублікували фотографії з Богослуження з відповідними полсненнями й коментарями.

Il Tempo, 30. X. 1963, стор. 2 писав:

57-мі Загальні Збори Собору почалися з Літургії, що її відслужив у візантійсько-українському обряді Кир Йосиф Сліпий, львівський архієпископ українців. Оце вперше героїчний поворотець з концентраційних таборів Горішньої Печори підправив Богослужбу для учасників Ватиканського Собору. Присутніми були також делегати Патріархату Москви; видно було, що вони корушили губами й побожно хрестилися, коли Кир Сліпий благословив від престолу трибуну обсерваторів не-католицьких Церков.

Також щоденна преса інших італійських міст відзначила подію замітками й ілюстраціями, напр.:

L'Espresso d'Italia, Больонья, 30. X. 1963, стор. 1.

На 1-ій сторінці фотографія Митрополита при відправі, під фотографією пояснювальний підпис.

Також часописи інших країн писали про цю подію, напр.:

Gazeta Niedzielną, Лондон, 1. XII. 1963, стор. 1.

Польський щотижневик, що виходить у Лондоні, подав на 1-ій сторінці фото Митрополита й велику статтю п. з. ПРО СХІДНЮ ЛІТУРГІЮ — ВІДПРАВА АРХІЄПІСКОПА ЙОСИФА СЛІПОГО. Під відбитком підпис: Й. ЕКСЦ. КИР ЙОСИФ СЛІПІЙ, ЛЬВІВСЬКИЙ АРХІЄПІСКОП. Стаття переказує інформації про візантійсько-українську літургію на основі комюніке пресового бюро Собору. Дуже характерно, що в титулі Митрополита пропущено його національність. Пропущено також слова: «за панування Володимира», «Київ, столиця України».

З австрійських провінційальних газет інтересний коментар дав:

Volksbote, Інсбрук, 1. XII. 1963.

Статейка п. з. ЗАХОПЛЮЮЧИЙ ПРИКЛАД

Як довідуюся шойно тепер, трапилася під час Богослужби перед одними Загальними Зборами Собору зворушила подія. Митрополит Сліпий правив літургію з двома іншими українськими єпископами. В певний момент, коли мав кидити, український Примає, відпущений з советської неволі в січні ц. р., виступив наперед з групи інших єпископів співслужителів і зробив кілька кроків у напрямі православних спостерігачів на Соборі, що прибули з Москви. Посажно та достойно він розмахував кадильницею в їх бік.

Згідно з реляцією одного Соборного Отця панувала в тому моменті в соборовій авлі напружена тиша. Всі усвідомили, що той, який 18 років був російським в'язнем і мучився в советських тюрмах та сибірських каторгах, вшановує урочисто в Божому домі представників російської православної Церкви, — тієї Церкви, до складу якої включено насильно українців католиків. Таким жестом Митрополит Сліпий перед лицем понад 2.000 єпископів і зверхників монаших орденів, перед представниками всіх рас і континентів та спостерігачами інших віровизнань — дав Католицькій Церкві й всім присутнім лекцію християнської любови, що без неї всі дебати про єдність християн мусять б виявитися пустим звуком.

Аналогічний допис надрукував німецький часопис *Neue Post, Biel*, 1. XII. 1963.

Про другий виступ Митрополита в дебатах, 12. XI. 1963, знаходимо замітки в усіх римських щоденниках.

Il Quotidiano, Рим, 13. XI. 1963, пише про виступ Митрополита в рубриці СОБОРОВА ХРОНІКА. Абзац про промову Митрополита має підзаголовок СОБОР -- ЦЕ НЕМОВ РАЙ ПОЕТА ДАНТЕ:

Львівський український митрополит Кир Йосиф Сліпий дав огляд соборових дебатів останніх днів. Він нагадав, що на таких численних зборах, якими є Собор, різномірдість думок немикуча. І тільки підсумовуючи різні погляди можна досягти правди, що є одна й однакова для всіх. Щодо пропозиції, щоб старші віком та немічні єпископи йшли у відставку, то в цій справі вказана велика обережність, бо справа складна й тонка. В усякому випадку треба розглядати кожний погляд з увагою, бо в кожному є зернятко правди й мудрости. У справі Примату Митрополит послався на промови кардиналів Руффіні й Кеніта. Римська Курія має великі заслуги. Папа Павло VI користується загальною пошаною між східними християнами, також православними. Кир Сліпий сказав, що беручи участь у соборових зборах він має враження, немов би знаходився «в раю поета Данте». Цей вислів в устах героїського Митрополита, який витримав майже 20-річну тюрму та заслання, — дуже промовистий.

L'Espresso d'Italia, щоденник. Больонья, 13. XI. 1963, стор. 2.

В рубриці ХРОНІКА ДРУГОГО БАТІКАНУМУ під заголовком ПОВІАЛЬНА АНЕКДОТА КИР СЛІПОГО:

Треба ще відзначити виступ Кир Сліпого. Український Владика виголосив примирливу промову, немов би його тяжкий досвід спонукував його виконувати роль медіатора. Сказав, що навіть у протилежних поглядах є завжди децю правди. І просив, щоб «масстат миру», що про нього говорить слов'янська літургія, панував між усіма. Щоб довести, що до кожного погляду слід ставитися з пошаною, розказав один веселий епізод з Тридентського Собору. В дискусії про Сакраменти викладав свої тези один французький єпископ, до якого римські колеги ставилися з упередженням. Головуючий кардинал, децю ридратований поглядами француза, виявив своє незадоволення такою заувагою: «Цей півень забигато співає». А французький єпископ, вживаючи тієї самої гри слів і натякаючи на св. Петра, що був глухий на спів півня й тричі відрікся Ісуса, відповів: «Якби Петро був прислухувався до співу півня, не був би согрішив».

В промові Кир Сліпого були ще й інші інтересні моменти. Закінчив своє слово таким зауваженням: Від єпископ-помічника сохрани мене, Господи! Щодо дасньої пропозиції кардинала Сюенса допустити на Собор також жінок, Митрополит нагадав становище св. Павла, що «жінка має в Церкві мовчати». І справді, завтра вранці буде відправлена на Соборі Служба Божя в українському обряді. Журналісти отримали на неї запрошення, але для жінок журналісток вступ заборонений! Таким чином Соборові Отці подбали, щоб жінки не були спокушені говорити!

Le Messager St. Michel, Sherbrook, 23. XI. 1963, стор. 5 і 9.

Римський дописувач канадського французькомовного католицького двотижневика пише:

Кир Сліпий, український архієпископ звільнений з совєтської тюрми, пригадав, що на попередніх Соборах лише єпископи мали право голосу. У Східних Церквах призначають єпископів помічників, коли цього вимагає стан здоров'я старших віком єпископів або їх переобтяження обов'язками.

В тому самому номері на 9-ій сторінці в рубриці СОБОРОВИЙ ЩОДЕННИК:

Кир Сліпий, митрополит України, наполягав, що між Соборовими Отцями повинен панувати дух згоди. Потому він доводив, що доктрина Східної Церкви про світських людей (мирян) ліберальніша ніж Західної.

Українське паломництво на авдієнції у Папи Павла VI

Митрополит очолює українське паломництво на авдієнції у Папи Павла VI — З якого приводу Папа прийняв паломників — Ювілея Українського Християнського Руху і Ювілея НТШ — Учасники авдієнції — В чому полягала її важливість — Привітальна промова Митрополита — Відповідь Папи — „Пастир, що всім дав лекцію неневіжності й відданості Христові“ — Голоси преси

Палські авдієнції для окремих груп прочан стали від кількох років таким звичайним явищем, що вони не привертають уже уваги чужомовної преси. Але від цього правила трапляються винятки, і до таких винятків належала приватна авдієнція, на якій Папа Павло VI прийняв українське паломництво. Авдієнція відбулася 18 жовтня 1963 опівдні в одній з авдієнційальних залей Апостольського палацу, в залі Консисторії. Паломників очолював Митрополит і саме тому зустріч української еміграційної громадськості з Святішим Отцем мала особливий характер та викликала голосний відгомін у світовій пресі.

Приводом для авдієнції було прибуття до Риму поважної кількості видатних громадян з різних осередків української еміграції в Європі. Український Християнський Рух відзначав у Вічному Місті десятиріччя свого існування дводенною конференцією, що її назвав студійними днями. Безпосередньо після цих зборів відбулася в Римі, для відзначення 90-річчя НТШ, конференція українських науковців, співробітників чотирьох українських наукових установ (НТШ, УВАН, УБНТ, УВУ), з центральною тематикою «релігія в житті українського народу». Зрозуміла річ, що учасники обидвох з'їздів забажали поклонитися Папі, щоб вия-

вити йому свою відданість та отримати його благословення. Митрополит подбав про те, що Святіший Отець пішов назустріч бажанню паломників і, як вище згадали, прийняв їх 18 жовтня 1963.

Крім приїжджих науковців і членів Українського Християнського Руху, на аудієнції були присутні всі українські владика, бож саме тоді відбувалася друга сесія Ватиканського Собору й всі єпископи були в Римі. В паломництво включилися члени українських релігійних громад, місцем перебування яких є Рим: українські священники, монахи, монахині, студенти богослов'я, вихованці Малої Семінарії. Також невеличка українська світська колонія Вічного Міста прилучилася до прочан. В сумі, українська група, як своєю кількістю, так і своїм особовим складом, справили показне враження.

В чому полягала важливість цієї аудієнції?

Поперше, була це перша українська аудієнція за понтифікату Павла VI. Подруге, Митрополит уперше після поверту з неволі мав нагоду очолювати й репрезентувати у Ватикані українську еміграційну громадськість, духовну й світську. Він виступав перед Папою в ролі провідника не тільки українського Єпископату й українських церковних громад, але водночас також як провідник і речник української еміграції, зокрема її наукових установ та інтелектуальної еліти. Потретьє, важливість події полягала в тому, що аудієнція проходила в надзвичайно теплій, невимушеній атмосфері. На цього роду прийняттях майже неминучою є офіційальщина, некоруптність устійненого церемоніалу. Тут, однак, не було ні сліду томливої формалістики, ні трафаретного ритуалу. Під час аудієнції панував настрій дружньої, майже родинної сердечности. Спостерегли це й відмітили в своїх репортажах присутні в залі Консисторії журналісти, які мають досвідчене око, бо вони бачили десятки папських аудієнцій. Навіть ватиканський офіціоз, такий стриманий у своїх висловах, підкреслив винятковий характер аудієнції, назвавши її «незабутньою».

Яким обставинам треба приписати факт, що саме аудієнція українського паломництва відрізнялася від інших? В цьому немає сумніву, що ключем до розгадки проблеми є особа Митрополита й ставлення до нього Папи Павла VI. Святіший Отець звертався до Первоієрарха України з такою пошаною, з такою щирістю і любов'ю, що це зразу проламало льоду й створило на залі піднесену, дружню атмо-

сферу. Журналісти негайно спостерегли й занотували в своїх звідомленнях, що Папа, крім відчитання підготовленого тексту промови, кілька разів сиримовував до Митрополита, так би мовити, імпровізовані звернення та що саме в них було найбільше похвальних і щиросердих висловів. Прочан привів та представив Папі Митрополит, тож Святіший Отець поставився надзвичайно ласкаво і до всієї української групи в цілому.

Ми не маємо, на жаль, повного оригінального тексту привітальної промови Митрополита, що з неї почалась авдієнція. Але на основі звідомлень італійської преси можна її в основному зреконструювати. Ось вона:

Святіший Отче!

З радісним і глибоким хвилюванням ми принадаємо сьогодні до стін Вашої Святости і вважаємо цю нагоду за дуже велику почесьть для себе та за рідкісний привілей.

Прийшли поклонитися Вам українські владиками, яким благодать Божя дозволила бути учасниками Другого Ватиканського Собору. Під їхнім провідом прибули сюди провідники й діячі організації, що має назву Український Християнський Рух, та наукові робітники чотирьох українських наукових установ, а саме Наукового Товариства ім. Шевченка, Української Вільної Академії Наук, Українського Богословського Наукового Товариства та Українського Вільного Університету. Названі особи — це паломники, що прибули до Риму з різних країн Західної Європи, щоб виявити Вашій Святості почування своєї синівської любови, слухняности та вірности Апостольському Престолові, Відданість католицькій вірі, що її Україна зивдячує діяльності св. Ольги й св. Володимира Великого, засвідчили наші пастирі. Немало з них, ідучи за прикладом св. Йосафата, не вагалися віддати за цю віру своє життя. Так було протягом століть, особливо ж у останній час.

До приїжджих паломників прилучилася невелика громада українців з Риму, а саме: Папська Семінарія св. Йосафата з своїми начальниками Отцями Василіянами; Папська Мала Семінарія з своїми начальниками Отцями Салезіянами Дон Боска українського обряду; Генеральна Курія Отців Василіян із студентами теології; Генеральна Курія монахинь Василіянок; Генеральна Курія Сестер Служебок і Сестри, що є зайняті

у семінаріях; врешті, крім перелічених інституцій, є тут присутні українці миряни, що проживають у Римі, зокрема студенти.

Ми, українські єпископи, дуже раді, що маємо змогу представити Вашій Святості цих паломників. Доказом релігійного життя нашої еміграції нехай служить факт, що стараннями Українського Християнського Руху влаштовано для прочан, під час їх короткого перебування в Римі, серію 15 доповідей на тему «український мирянин у житті Церкви, суспільності й людства». А вищезгадані наукові установи влаштовують спільну наукову конференцію, в програму якої входить 20 доповідей пов'язаних тематично з центральною проблемою «релігія в житті українського народу».

Ми дуже раді, що можемо довести до відома Вашої Святості наступне: в межах програми зазначених конференцій призначено відповідний час на молитву, зокрема за наміри Вашої Святості, а цілком особливо за якнайкращі успіхи Екуменічного Собору. Бож на нього покладають свої надії ті народи, що вірують в Ісуса Христа, тоді як Ваша Святість докладаете всіх сил і батьківської старанності, щоб в ім'я Христа об'єднати всі народи в одно стадо під одним видимим Пастирем, який вказував би людству принципи, що їх треба дотримуватися, як у приватному, так і в суспільному житті, щоб на землі запанував мир, енергій на любові й правді, справедливості й свободі.

Будьте ласкаві, Святіший Отче, прийняти ці наші скромні слова. Припавши до Ваших стіп, ми просимо про Ваше Апостольське Благословення. Виловіть нам ласку, Святіший Отче, благословляйте всіх наших владик, тут присутніх і несутніх, наше духовенство, наших великих і малих семінаристів, що готуються до апостольської праці, наші монахи, тут присутні й ті, що розсіяні по всьому світу, всіх провідників і членів Українського Християнського Руху та всіх учасників зазначених конференцій і весь український народ, той, що живе на рідній землі, й той, що в розсіяні майже по всіх континентах. Благословляй нас, Святіший Отче!

У відповідь на це привітання Павло VI звернувся до присутніх з надзвичайно люб'язними словами. Була в його промові похвала Українського Християнського Руху за те, що самою своєю назвою («християнський») визначив ясно своє ідеологічне обличчя.

«взявши з тисячолітньої історії України те найсвітліше й найцінніше, що об'єднує її дітей тісними узами братерства».

Були в промові Папи прекрасні заклики до учасників паломництва, що можуть служити дороговказом для всього українського народу, скрізь і повсякчасно, бо вони містять у собі фундаментальні правди, завжди актуальні, завжди важливі:

Залишайтеся вірними тому завданню, що його передав нащадкам приклад ваших батьків, з покоління в покоління, посеред труднощів і небезпек, аж по сьогоднішній день. Ви є його спадкоємцями, тож зберігайте міцно його цінність, де б ви не жили... Будьте повсякчас гідні ймення християнина, будьте послідовниками релігійних передань ваших предків. Любіть себе взаємно любов'ю Христовою, допомагайте одні одним у братерській відданості. Живіть у світлі Божої Благодаті, що перероджує нас і з'єднує з життям Бога та дає нам скарб незруйновний, який витримує всяку пробу, всяку неgodу, всяку турботу. Залишайтеся об'єднаними на молитві та в спільності ідеалів, а тоді «мир Божий, що вищий від усякого уявлення, як каже св. Павло, берегтиме ваші серця і ваші думки у Христі Ісусі» (Послання до Филип'ян, 4, 7).

В промові Папи були також слова щирої симпатії на адресу України. «Ваша міцна земля». — висловився Папа в одному моменті. (Що він хотів цим сказати? Міцна земля, бо витримала протягом історії найтяжчі лихоліття? Міцна, бо породила й виростила таких міцних людей, як ваш Митрополит?). Свою промову переплітав раз-у-раз закликами до учасників авдієнції, духовних і світських: *всечесні брати! любі діти!* В «неофіційній» частині свого слова, себто коли промовляв без заздалегідь підготовленого тексту, Папа сказав: *«Як добре я розумію вашу старовинну історію й ваше сучасне становище!»*.

Нас, однак, найбільше тут цікавить відношення Папи Павла до Митрополита. Говорив про нього «дорогий достойний брат». В певному моменті назвав його *Confessore della Fede**), себто Ісповідником Віри. Звертаючись до паломни-

*) Як відомо, в церковній термінології така назва належить святому, що відзначалися героїчною вірою.

ків, Папа каже, що він вважає погребом свого серця виявити їм одне своє почування, почування глибоке й зворушливе. Він, мовляв, дуже радіє, коли чує голос Митрополита й має його близько себе. І хоч чути голос Митрополита у Ватикані не є вже жодною новизною, а проте кожного разу це справляє йому велику радість і потіху.

Бо цей Пастир своєю непохитністю дав нам усім лекцію, як маємо засвідчувати нашу відданість Христові навіть у найтяжчих обставинах.

Чи історія Церкви знає багато фактів, щоб Папа так звеличував одного з живих владик?

Щоб дати належну ціну цим виявам найвищої пошани й любові, треба взяти до уваги вдачу Святішого Отця. Павло VI — це не Йоан XXIII, що мав серце в очах, на обличчі, в кожній усмішці, в кожному зусиллі рухові. Павло VI — людина дуже стримана, неемоційна, дипломат найвищої класи, що важить кожне слово й володіє кожним своїм жестом. А проте, його стриманість і самовладання розтанули, коли побачив перед собою в оточенні «вінця владик» Митрополита-каторжника, що припровадив до його стіп своїх мирян, земляків своїх, вигнанців, як і він.

Голоси преси:

L'Osservatore Romano, 20. X. 1963, стор. 1.

Ватиканський офіціоз присвятив українській авдієнції майже всю першу сторінку. На першому місці поданий текст промови Папи до учасників паломництва п. з. **БАТЬКІВСЬКІ ПОБАЖАННЯ СВЯТІШОГО ОТЦЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТІЯНСЬКОГО РУХУ**. Побіч статті фотознімок з авдієнції: Павло VI обіймає Митрополита. На тій самій сторінці стаття п. з. **НЕЗАБУТНЯ АВДІЄНЦІЯ**. В ній поданий перебіг авдієнції, зміст привітального слова Митрополита, список учасників.

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, ч. 12/1963, 30. XII. 1963, стор. 65 і 66.

Бюлетень Східної Конгрегації подав на двох сторінках опис авдієнції з відзначенням її маркантних моментів.

Il Quotidiano, Рим, 19. X. 1963, стор. 3.

Цей щоденник надрукував велику статтю про українську авдієнцію п. з. **ПАПА НАЗИВАЄ КИР СЛІШОГО ГЕРО-**

ІЧНИМ ІСПОВІДНИКОМ ВІРИ. В статті поданий зміст привітального слова Митрополита, з яким він звернувся до Папи, представляючи йому українську групу. Крім цього репортажу часопис помістив повністю текст промови Папи Павла VI до паломництва.

Il Messaggero, Рим, 19. X. 1963, стор. 13.

Стаття п. з. ЗАЦІКАВЛЕННЯ АПОСТОЛЬСЬКОЇ СТОЛИЦІ УКРАЇНСЬКОЮ ЦЕРКВОЮ. Щоденник змальовує перебіг авдієнції, при чому перекладає зміст промов Митрополита й Папи.

Папа, звертаючись безпосередньо до Кир Сліпого, що його нещодавно звільнено з тюрми й заслання, де він довгі роки мучився з наказу советської влади, сказав: «Кир Сліпий засвідчив своєю непохитністю, своєю витривалістю і силою свого духа, як треба визнавати нашу приналежність до Христової Церкви, навіть у найтяжчих обставинах, що часто справляли враження цілком безнадійної ситуації. Нехай же Господь благословить Вас, Дорогий Брате, і з Вами нехай благословить усіх, що Вас супроводять, особливо ж той вінець владик, що подає так багато надій для добра Української Церкви».

Побіч статті велике фото: Святіший Отець обнімає Митрополита.

Гарну статтю з приводу авдієнції надрукував больонський щоденник *L'Avvenire d'Italia*.

Повідомлення про авдієнцію були вміщені також у німецьких, французьких і еспанських газетах, з зазначенням, що це було збірне паломництво, в якому взяли участь українські єпископи, священники, монахи й монахині, студенти богослов'я та світські українці — під проводом Митрополита.

New York Times у своєму європейському виданні помістив велику світлинку Митрополита з Папою, зроблену під час авдієнції.

Кореспондент польської преси, що передає щоденні сповідення з Собору до Варшави, подав довший коментар про українську авдієнцію з зазначенням, що треба вважати її великим успіхом Митрополита.

Над прахами мученика за церковну єдність

Осінь великих подвигів — Завдяки Митрополитові тлінні останки св. Йосафата спочили в храмі св. Петра — Значення культу мощів святих — Епітани манорівки мощів Покровителя Української Церкви — Дивні манорівки тлілих останків інших святих — Престол св. Василя Великого — Роля Папів Пій XII, Йована XXIII і Павла VI у справі збереження і переносу мощів св. Йосафата — Обряд переносу мощів до храму св. Петра — Велична маніфестація на пошану українського мученика за єдність Христової Церкви — Любовна помета на братів

Осінь Року Божого 1963, перша осінь Митрополита на волі, була насправді благословенним періодом його життя. Бо ці осінні місяці були вщерть повні плодотворної праці і великих діл, піднеслих переживань і блискучих подвигів, при чому особисті успіхи Митрополита були водночас подіями далекосяжного значення для Української Церкви. Творча думка й невисипуща енергія Митрополита ставили собі щораз то нові завдання і брали наступом усі перешкоди. Благодать Божа була з ним і з усіма його починаннями.

В серії подій цієї пам'ятної осені чи не найбільшим подвигом Митрополита був перенос мощів св. священномученика Йосафата Кунцевича до храму св. Петра та урочистість над його прахами, що відбулася 25 листопада 1963. Син української землі, уродженець Володимира Волинського, смиренний василіянський чернець, борець за єдність Христової Церкви, що за цю святу справу віддав своє молоде життя, український святий, дарма що його діяльність проходила здебільшого на Білорусі, спочив, завдяки старанням Митрополита, в найвеличнішому храмі християнського світу поблизу від гробу князя Апостолів, св. Петра. Був це день тріумфу Української Католицької Церкви і її небесного Покровителя.

Може не всі Читачі усвідомлюють значення названого факту. Знайдуться, мабуть, такі, для яких культ святих мощів — річ незрозуміла або їй недоречна. Бо, по правді кажучи, між нашим народом у Галичині не було ністету до мощів святих богоугодників, зокрема до мощів мучеників. Не було побожності до мощів, бо не було своїх мучеників і не було їхніх смертних останків на галицькій землі.

А втім, ті самі скептики, що знизують плечима на згадку про культ мощів, напевно вважають за річ похвальну, що культурні народи мають у великій пошані могили своїх заслужених людей та що зберігають пам'ятки по них. Якою пошаною і любов'ю всього українського народу користується Шевченкова могила! Пошану її любов до людей переносимо на їх тлінні останки; тому кожній людині дорогі могили її рідних.

Подібно треба підходити й до справи культу мощів. Від початків християнства Церква вшановувала реліквії святих, особливо святих мучеників, що прийняли смерть за віру. На їх могилах будовано церкви, мощі кладено в антимінси*), або вівтарну плитку ставлено на домовину, і зберігано святі прахи з великою побожністю.

Пошана до мощів стосується в першу чергу до особи мученика, а в дальшому й до його тіла, як до храму Духа Святого, освяченого мученицькою кров'ю. Для людей, для яких віра в безсмертність душі і воскресіння мертвих не є порожнім звуком, шанування мощів має ще глибший смисл: тлінні останки є в певному значенні насінням майбутнього прославленого тіла. Бо та глиняна посудина, що з нею зв'язана була під час земної мандрівки душа подвижника, «воскресне у воскресіння дня останнього» (Йоан 11, 24), як сказала Марта про свого брата Лазаря, та «встане в нетлінні», чудесно перетворена в тіло духовне, як Тіло Христове після Його Воскресіння (I Кор. 15, 35 — 52).

В країнах, що мають багато своїх рідних святих, культ мощів глибоко вкорінений у свідомості населення. В містах, де народилась і діяла людина, що будувала Царство Боже на землі, після її смерті продовжує жити пам'ять про неї. Пам'ять переходить з покоління в покоління. Місцеве величання покійного як святого існує здебільшого ще перед

---

*) В останніх роках антимінсів з мощами св. Йосафата було коло десять тисяч. За ними звертаються до Східної Конгрегації священики з різних континентів. — (Інформація о. д-ра Івана Хоми).

його формальною канонізацією. Коли християнські подвиги богоугодника проходили на очах його сучасників, тоді від самого початку, себто майже з дня його упокоєння, з шануванням святого пов'язується також шанування його могили. У жителів таких місцевостей існує спонтанний зв'язок релігійних почуттів із тлінними останками святого. Там не треба просвіщати людей про значення культу мощів.

Колізійні форми шанування реліквій не завжди відповідають побожності й смакові сучасної людини. Наприклад, важко погодитися з фактом, що пошана до мощів прелюбувалась інколи каліченням тлінних останків покійного святого. Бувало, ледве він закрив назавжди очі, як різні міста, що вважали його за «свого», починали сперечатись між собою за його тіло. Спір кінчався часто ампутацією членів тіла, бо кожному містові хотілося мати принаймні частку мощів. Назіть невелика частка освяченого Духом Святим тіла, що воскресне колись у прославі, вважалася великою дорогоцінністю. Траплялися також крадіжки мощів, що їх виконували не блюзніри з метою їх профанації, а любителі й поклонники святого, щоб поїсти його прахи для свого міста, для своєї парафії.

Слід ще додати, що день знахідки мощів після того, як вони кудись запропастилися, та день переносу мощів на нове місце на їх постійний спочинок вважалися Церквою важливими подіями. Часто дата відкриття мощів або дата їх перенесення була зафіксована в церковному календарі й ставала, поруч дня упокоєння святого, днем щорічного святкування його пам'яті.

Всі згадані обставини слід взяти до уваги, коли хочемо правильно оцінити важливість покладення мощів свцм. Йосафата в головній святині християнства. І не треба забувати, що св. Йосафат є святым не тільки Української, а всієї Католицької Церкви. Бож папа Пій IX заніс у список святих ім'я українського мученика за справу церковного об'єднання. Таким чином св. Йосафат був першим богоугодником християнського Сходу канонізованим за новітніх часів Папою Римським. Щоправда, Католицька Церква вже віддавна виявляла пошану св. Йосафатові й канонізація була в цьому випадку лише підтвердженням святости. Канонізаційні урочистості відбулися в червні 1867 р. в дуже величавій формі, в присутності десятків тисяч вірних і кількох соток владик з усього світу, що прибули до Риму для відзначення 1800-річних роковин мученицької смерті обох Верховних Апостолів. Згодом папа Лев XIII заніс ім'я укра-

їнського подвижника церковної єдності в календар латинської Церкви, призначивши день 14 листопада на щорічне вшанування його пам'яті.

Перш ніж описувати урочистість, що відбулася 25 листопада 1963 з приводу переносу мошів св. Йосафата, треба ще коротко нагадати, коли та якими шляхами ці святі прахи дісталися до Риму. Пресові повідомлення про молебень у соборі св. Петра викликали немале здивування серед української еміграційної громадськості. Люди з недовір'ям протирали очі: тіло св. Йосафата в Римі, у Ватиканському храмі? Папа Павло відправив над ним урочистий молебень? Старші люди з-поміж галичан пам'ятали, що тіло св. Йосафата від часу першої світової війни знаходилось у Відні, молодші покоління нічого, мабуть, про долю цих прахів не знали. Тож нагадаймо поодинокі етапи дивної мандрівки, історія якої справляє враження фантастичної вигадки, а не переліку сухих фактів. Ось вони:

Йосафат Кунцевич був убитий 12 листопада 1623, на 43-му році свого життя, у своїй архієпископській резиденції у Вітебську. Тіло його вбивці кинули в ріку Двіну, де воно пролежало декілька днів. Після похоронних обрядів тіло перевезено до катедрального собору в Полоцьку. Отже, Полоцьк на Білорусі був першим місцем спочинку смертних останків Священномученика за Унію. Коли в кінці XVII століття царські війська зайняли Полоцьк, отці Василіяни перевезли мощі святого спершу до Вільни, згодом до Білої на Підляшші, і там вони спочивали в скляній домовині на престолі місцевої василіянської церкви. В 1873 р. царська жандармерія усунула потайки святі мощі з престолу і сховала їх у церковному підвалі, при чому домовину засипали вапняним розчином і весь схов замурували. Ніхто не знав, куди поділися прахи св. Йосафата, і можна було лобочуватися, що вони пропали в безвість назавжди. А втім, їх знайдено завдяки майже чудесному збігові обставин після того, як вони пролежали 42 роки в замурованому схові. В 1915 р. попав випадково на їх слід один галичанин, з фаху учитель, запасний офіцер австрійської армії*). Були це часи першої світової війни, Біла опинилася під австрійською військовою окупацією. В перших днях вересня 1915 згаданий громадянин, пробиваючись пішки з російського фронту до Любліну, зупинився на нічліг у Білій в хаті одного старенького

---

* Його прізвище Федір Заяць.

господаря. Цей хазяїн, до речі колишній уніят, який під примусом перейшов на православ'я, довірився в розмові своєму квартирантові, що він, мовляв, знає, де знаходяться мощі св. Йосафата, бо ще за своїх хлоп'ячих років сам підглянув, як російські жандарми виносили домовину в церковний підвал та як замурували сховище. Після приїзду до Львова галичанин доповів справу митрополитській консисторії та ігуменові оо. Василіян. Отці Василіяни в свою чергу вислали негайно делегата до Білої. І справді, 20 листопада 1915 відшукано тлінні останки св. Йосафата, а в липні 1916 перевезено їх поїздом до Відня та покладено в тамтешній українській церкві св. Варвари. До речі, Львів був уже тоді звільнений від російської окупації, однак Галичина була ще тереном воєнних дій, тому не було безпечно перевозити їх до Львова. Канонічне ствердження ідентичності мощів персвіз у Відні 30 серпня 1917 Митрополит Шентицький, який саме повернувся з царської тюрми в Курську. Непомільним знаком автентичності мощів була глибока рана в черепі, завдана святому в хвилині його мучеництва.

Мощі залишено у Відні і після закінчення війни. Галичина перейшла під польське володіння, часи були бурхливі, обставини життя українців у Львові були непевні. Під час другої світової війни переховувано мощі в підземеллях зіденського собору св. Степана, щоб не виставляти їх на небезпеку від бомбардування з літаків. Під кінець війни, коли совєтські війська ввійшли у Відень, мощі знайшлися у новій небезпеці, на цей раз у небезпеці профанації. Щоб цьому запобігти, Ватикан постановив перевезти мощі на терен Ватиканського Міста і для здійснення цього пляну вжив напелегливих заходів. В перших післявоєнних роках Відень був під спільною адміністрацією переможних держав. Вивіз мощів з Відня та їх перевіз до Риму зорганізували в 1949 р., на просьбу Папи Пія XII, американці, тодішні співгосподарі Відня. Зрозуміла річ, що вся акція була ведена дуже обережно й дискретно*).

У Ватикані покладено мощі тимчасово в каплиці одного захисту черниць. Там вони спочивали від 1949 р. і були б. мабуть, лежали там і далше, якби не сталися дві події: звільнення Митрополита з каторги та його приїзд до Риму.

Яка небувала, яка предивна доля прахів подвижника церковної єдності! Який далекий маршрут відбули його

*) Докладні відомості про перевіз мощів св. Йосафата з Відня до Риму опублікував о. д. р. Іван Хома, «Богословія» за 1967 р. стор. 127—150

кості! З ріки Двини через Вітебськ — Полоцьк — Вільну — Білу Підляську — Відень — до Святого Петра у Ватикані! Зійшли з цього світу переслідувачі, вбивці та їх протектори, царі й жадарми, та й сліду по них немає. А тлінні останки св. Йосафата перетерпіли всі гоніння, витримали війни, революції, зміни режимів, і — збереглися! Та примандрували нарешті, в 340 років після мучеництва, до гробу Верховного Апостола.

Невже тільки збіг обставин, невже тільки випадок? Скептикам можна відповісти словами св. Йоана Золотоустого: «Коли не віриш словам Христа, повір фактам! Скільки тиранів вирушили в похід, щоб знищити Церкву! Скільки вжито нелюдського мучення! Скільки розпалено вогнищ, скільки вигострено мечів, скільки диких звірюк нацьковано! Куди поділись оті всі вороги? Вони поховані в могилі забуття, у вічній темряві. А Церква сяє ясніше сонця!».

Михохіть напрошуються під перо аналогічні історії про мандрівки тлінних останків інших святих. Бо треба знати, що доля мощів св. Йосафата не є чимось відокремленим. В життєписах святих записано цілий ряд просто неймовірних фактів, як їхні прахи потрапляли в далекі країни, як вони загублювались і згодом знову знаходились, як їх перевозжено суходолом і морем, щоб їх захистити від зневаг, або щоб їх забрати до своєї батьківщини.

От, згадати б хоч би трьох великих святих, кості яких і по смерті не зазнали спокою: св. апостола Андрія, св. Климентія і св. Миколу. Всі три названі святі користуються великим пієтетом українського народу й пов'язані до деякої міри з історією Української Церкви. Доля їх мощів характерна тим, що своєю мандрівкою вони стали немов мостом між східним і західним християнством.

Св. апостол Андрій Первозваний прийняв мученицьку смерть у місті Патрасі в Греції, що була одним з теренів його апостольської діяльності. Патрас, згодом Константинопіль і знов Патрас — це були місця спочинку його тлінних останків. Грецька Церква дуже ними дорожила, бо вважала св. Андрія за свого апостола та свого першого єпископа. Але в половині XV-го століття, коли турки захопили Константинопіль і наблизилися до Патрасу, найцінніша частина мощів св. Андрія, його голова, мусіла шукати захисту при могилі Верховного Апостола Петра, брата Андрія. Рим перебрав у 1462 р. цінні реліквії немов у депозит, при чому

тодішній папа Пій II висловив надію, що «колись вони повернуться в країну, звідкіля прибули». Протягом п'ятих століть Андрієва голова перебувала в центрі католицького світу і тільки під час Другого Ватиканського Собору, а саме 23 вересня 1964, папа Павло VI передав її делегації, що прибула з Греції від митрополита міста Патрасу. Був це жест братерської любови Західньої Церкви до Східньої, що свідчив про сучасну екуменічну настанову Риму.

Також мощам св. Климентія Папи Римського судилося відіграти роль зв'язкового між Римом і християнським Сходом, зокрема старою Руською Церквою. Пригоди мощів св. Климентія повні драматичних моментів. Папа був утоплений біля 101-го року в Чорному морі за проповідування віри Христової на місці свого заслання в Криму. Його тлінні останки поховано на Херсонщині. Слов'янські апостоли, Кирило й Methodій, під час своєї місії до хозарів, відшукали мощі й привезли їх до Риму, де вони спочили в храмі св. Климентія. Частина цих мощів папа Йоан XV послав Володимирові Великому до Корсуня. Згодом св. Володимир перевіз їх до Києва, де вони спочивали в Десятинній церкві аж до кінця XII століття. Їх дальша доля невідома. Мощі св. Климентія символізували зв'язок України з Апостольським Престолом і спричинились головним чином до поширення культу св. Климентія по всій досяжності старої київської Церкви.

Згадати б ще про мощі св. Миколи, того святого, що втішається такою широкою популярністю і любов'ю серед українського народу, дарма що він ні своїм походженням, ні своєю діяльністю не був пов'язаний з Україною. «Святий отець Миколай Чудотворець» — так називав його український народ. Не було в нас церкви, навіть найбіднішої, не було селянської хати, в якій не висіла б ікона св. Миколая. А скільки легенд, скільки народно-релігійних обрядів, пов'язаних з св. Миколаєм, зберігались на Україні протягом віків! Вже в IX. ст., себто в часах, коли християнство ще не було масово поширене на Україні, стояла на Аскольдовій могилі церква св. Миколи.

Батьківщиною св. Миколи була Мала Азія. В IV. столітті він був єпископом у місті Мирі, там помер і його мощі спочивали в малій каплиці цього міста. В XI. столітті, коли турки витісняли візантійців з Малої Азії до побережжя, населення Мирі покинуло місто. В опустілій Мирі при мощах святого залишилися візантійські монахи. В такій мо-

мент прибули до Мири італійські моряки^{*)} її силоміць забрали від монахів мощі святого, вивезли їх з-під турецької влади та привезли до південної Італії до міста Барі. Було це 9 травня 1087 року. Два роки пізніше папа Урбан II заніс згадану дату в календар латинської Церкви. З цього часу місто Барі вишановує урочисто пам'ять св. Миколи двічі в рік: 6 грудня — в річницю смерті; і 9 травня — в річницю переносу мощів.

Міг би хто думати, що заборані самовільно до Італії мощі єпископа Східньої Церкви стали кісткою незгоди між східними й західними християнами. Таке припущення — помилкове: було якраз навпаки. Відколи мощі св. Миколи спочили в Барі, це місто стало символом братерської любови між Сходом і Заходом. День перенесення мощів до Барі став святом Східньої Церкви. Українська Церква була першою з усіх східніх Церков, що зараз же після того, як папа проголосив річницю переносу мощів церковним святом, внесла день 9 травня в свій календар. На Україні святкують, крім «зимового Миколи», також і «літнього», так само як у місті Барі. В наступних століттях паломники, що ходили на прощу до Константинополя, на гору Атос і до Єрусалиму, в поворотній дорозі мандрували через балканські країни й до Барі, щоб поклонитись мощам св. Миколи^{**)}). Характерне й те, що в південній Італії і на слов'янському Сході, особливо на Україні, натрапляємо на ті самі легенди про св. Миколу, ті самі вірування і обряди. Коротко кажучи, після перенесення мощів св. Миколи з Малої Азії до південної Італії його культ зміцнився і став єднальним сполучником між Сходом і Заходом.

Ми відступили від теми, щоб нагадати, що історія Церкви записала багато дивних мандрівок святих мощів. Скептики скажуть, що таким перипетіям не треба надавати глибшого значення, бо все це діялося, мовляв, внаслідок випадкових обставин. Але релігійна людина відчуває в цих дивних «випадках» якусь таємницю, що її не можна розв'язати людським розумом. Воля Творця встраєє раз-у-раз у справи цього світу й керує ними так, щоб здійснилися Божі пляни.

Повернімося, однак, до мощів св. Йосафата.

---

^{*)} Деякі старинні джерела говорять про італійських купців, інші — про хрестоносців.

^{**)} Мих. Ябло Грунвертский: З історії релігійної думки на Україні. Мюнхен, 1962. Стор. 56.

Коли Митрополит під кінець лютого 1963 переїхав до своєї ватиканської резиденції, він довідався, що поблизу від його палацу вже 14-ий рік лежить домовина з прахом св. Йосафата. Лежить у непоказному місці, невидима для людського ока, недоступна вірним для шанування. В голові Митрополита негайно постала ідея: вимагати, щоб ці святі прахи спочили в соборі Верховного Апостола. Амбітний план! Сні українського народу, Покровитель України мав отримати місце в найграндіознішій святині всього світу, побудованій на могилі Ключника Царства Небесного, поруч моцїв і могильних пам'ятників апостолів, папів, патріархів, основоположників релігійних орденів...

Для переведення ідеї в дійсність потрібна була згода Папи Іоана. Насамперед Митрополит довірився кардиналові Тесті і прихилив його до свого плану. На долю кардинала Тести, як секретаря Східньої Конгрегації, випало завдання доповісти справу Святішому Отцеві. *«Я ніколи не забуду, як квапливо Папа Джованні дав свою згоду та як заповодливо він дав мені в цій справі свої ласкаві доручення»* — такими словами переказав кардинал Теста, під час урочистості з приводу переносу моцїв, успішний перебіг своєї розмови з Папою.

Таким чином перший і рішальний крок до здійснення ідеї був зроблений. Черговим завданням було допильнувати виконання постанови. Насамперед треба було підшукати в Святому Петрі якнайдостойніше та якнайвідповідніше місце для святих моцїв; треба було дати доручення в справі виготовлення саркофагу й риз; далі, треба було ствердити автентичність тлінних останків; підготувати перенос моцїв і програму урочистості з цього приводу; подбати, щоб Соборові Отці й преса отримали інформаційний матеріал про св. Йосафата. Не тяжко догадатися, що майже всі ці турботи спали на голову Митрополита. Розглянено, як розв'язано вищезазначені проблеми.

На місце вічного спочинку моцїв св. Йосафата вибрано престол св. Василя Великого. Треба сказати, що в цілому велетенському храмі не можна було підшукати більш підходящого місця. Аджеж Йосафат Кунцевич за свого життя був василіянським монахом, згодом ігуменом і архимандритом Василіянського Чину, тож слушно покладено його кості під престол, присвячений пам'яті основоположника цього Чину. Патріярха східнього чернецтва та духовного провідника нашого священномученика.

Престол св. Василя Великого --- це один з імпозантних барокових престолів, що прикрашують храм Святого Петра. Він багатий на бронзи й мармурові інтарсії високої художньої партости. Але найбільшою його цінністю є величезних розмірів картина над престолом. Вона витримана у бароковому монументальному стилі, як увесь престол. На перший погляд можна думати, що йдеться про малюнок олійними фарбами, однак у дійсності картина виконана мозаїчною технікою. Технічна майстерність цієї мозаїчної роботи: — просто незрівнянна. Олійний оригінал знаходиться також у Римі в іншій церкві^{*)}, але мозаїчне відтворення перевищує оригінал досконалістю рисунку і свіжістю коліхромії. Недарма називають мозаїку «живописом на віки вічні». Мозаїка зображує «Богослужбу св. Васкля Великого», а саме один автентичний епізод з життя св. Василя, точніше кажучи з його боротьби з аріяньським лжевченням. Навіть коли глядач не знає подробиць змальованої дії, його увагу приковує композиція, в центрі якої, на фоні барокової архітектури, видніє осяяна небесним світлом патріярша постать св. Василя Великого.

Отож під рівтарною плитою цього престола мали покласти саркофаг з прахами св. Йосафата.

Скажемо відразу, де шукати престола св. Василя, щоб земляки, які матимуть щастя побувати в Римі, могли потрапити туди без труда. Ідть правою навою Святого Петра майже до самого її кінця, себто до місця стику з поперечною навою. Ліворуч, безпосередньо перед перехрестям, знайдете вітгар св. Василя і під ним — саркофаг з моцями св. Йосафата.

Саркофаг з кришталевого скла виготовили у ватиканських майстерних. Виготовлено також східні архисреїські ризи й владичі відзнаки, з історичною вірністю епохи, що в ній жив св. Йосафат.

Огляд моцїв та канонічне ствердження їх автентичности виконав Митрополит. Оце вже вдруге судилося львівському Митрополитові здійснювати жалібний ритуал канонічного розпізнання тайних останків полоцького Владики: в 1917 р. виконав цю чинність у Відні Митрополит Андрей, 46 років пізніше в Римі — Митрополит Йосиф. І ще одна предивна аналогія: один і другий львівський Митрополит здійснили

^{*)} В церкві *Santa Maria degli Angeli*. Автором є французький релігійний мляр першої половини XVIII-го ст., Петро Сюблейра (*Pierre Subleyra*).

сумну функцію на чужині в короткий час після свого повороту з заслання на Схід.

З причини смерті Папи Йоана відкладено урочистість переносу тлінних останків на осінь 1963. Дату торжества призначено, як сказано, на день 25 листопада 1963. Як відомо, саме тоді відбувалася друга сесія Ватиканського Собору. Таким чином єпископи всього світу мали спромогу взяти участь у рідкісному обряді.

Ще слід згадати про дуже близьке відношення Папи Павла VI до мощів св. Йосафата. Саме Папа Павло був тим ватиканським достойником, що в післявоєнних роках, як тодішній заступник Державного Секретаря, провадив з великою дипломатичною тонкістю довірочну акцію в справі дискретного вивозу мощів св. Йосафата з Відня та їх транспорту до Ватикану. І коли святі прахи прибули до Риму, Папа Павло прийняв їх в імені Апостольської Столиці на терен Ватиканського Міста. На аудієнції українського папоянництва, що мала місце 18 жовтня 1963, Святіший Отець сам натякнув на цю справу, висловлюючись, що він «має завжди особливий пієтет до св. Йосафата та до його святих мощів, про історію яких він ще колись доповість». Можна догадуватися, що Папа Павло виявить у слушний час, яким чином пощастило вивезти домовину з мощами св. Йосафата з Відня.

Перекажемо за ватиканським офіціозом та за бюлетенем Східньої Конгрегації персбiг урочистости. Її поділено на дві частини: на обряд переносу мощів до Святого Петра, що відбувся 22 листопада ввечорі, та на урочистий молебень над тлінними останками, три дні пізніше.

Перша частина свята мала приватний характер і відбулась при закритих дверях у вузькому колі довірених осіб. Уявіть таку картину, немов живцем перенесену з Шекспірової драми: Вечірні сутінки залягають величезний порожній храм. Єдиним входом від лівої нави вступає похоронна процесія. Саркофаг несуть семінаристи й технічний персонал Святого Петра. За труною — Митрополит. Папський генеральний вікарій на Ватикан, Кир П'єтро Канізіо Ван Лірде*) передає труну представникові Ватиканської Капітули, Кир Джіульйові Барбетта**). Похоронний похід посувається зліва направо в напрямі папського престолу й

---

*) *Pietro Canisio Van Lirde.*

**) *Giulio Barbetta.*

зуиняється перед гробом Князя Аносталів. Володимиреволинський міщанин віддає поклоїння Галілейському Рибалці, якому від був вірний до останньої крайности, бо до мученицької смерті.

Митрополит згадав про цей епізод три дні пізніше в своїй промові на урочистій відправі: *Я брав участь у тисячах похоронів. Але за все моє життя я ніколи не був такий зворушений, як ідучи слідом за цими святими мощами, особливо в той момент, коли вони зупинилися коло гробу св. Петра.*

Похоронна процесія посувається далше аж до престоло св. Василя Великого. Саркофаг ставлять під престольну плиту.

Головна урочистість відбулася три дні пізніше. Про її час і місце повідомлено заздалегідь Соборових Отців. Запрошення передав від імени українських владик секретар Ватиканського Собору, кардинал Фелічі. Таким чином урочистий молебень був немов включений у діяльність другої сесії Собору.

В призначений час зібралися перед саркофагом високі церковні достойники й заповнили весь простір перед престолом. Занотуймо насамперед прізвища достойних гостей. Присутні були: кардинал Густаво Теста, секретар Священної Конгрегації для Східньої Церкви; Державний Секретар Ватикану кардинал Амлето Чіконьяні; кардинал П. Марелля, архипресвітер ватиканського храму; патріярхи східніх Церков, архиепископи й єпископи, зокрема владика східніх обрядів; урядовці Східньої Конгрегації; члени Ватиканської Капітули. Духовну родину Священномученика рспрезентувала — як писав ватиканський офіціоз — «вся ієрархія України, очолена Митрополитом» і Отці Василяни під проводом свого Протоархимандрита, о. Атанасія Великого. Всі українські владика явилися в літургічних архиєрейських ризах. Присутній був також білоруський єпископ Чеслав Сіпович, Отці Салезіяни та інші українські священники, студенти богослов'я, малі семінаристи.

Всі чекають прибуття Святішого Отця. Кардинал Теста й Марелля зустрічають Папу в сусідній каплиці, в їх супроводі Пана переходить до престоло св. Василя Великого.

Урочистість починається з кантати на пошану св. Йосафатові, що її співають хори студентів Української Колегії й Малої Семінарії.

Друга точка програми: привітальна промова кардинала Тести. Оце її текст*):

Святіший Отче! Ми зібралися тут у молитві довкола цінних моцій мученика за віру св. Йосафата, що їх нарешті можемо покласти на вічний спочинок, після їх довгих блукань по обхідних дорогах. Безосновними були наші побоювання, що вони пропали назавжди. Тепер наші Мученик «відпочиває у Святого Петра», за що подякуймо Господеві.

Згодом кард. Теста пригадав, що від початків історії Церкви папи турбувалися долею святих моцій і оточували їх любов'ю та пошаною. Далі, переказав історію мандрівки тлінних останків св. Йосафата. Про останній етап цієї мандрівки, з Відня до Риму, кард. Теста сказав:

В 1949 р., коли постала нова велика небезпека профанації, благородні й сміливі особи, на прохання Папи Пія XII, привезли моці з Відня до Ватикану. Тут прийняв їх до святого й спокійного сховища тодішній заступник Державного Секретаря Кир Монтіні, а тепер щасливо нам правлячий Папа, який нещодавно був ласкавий натякнути на свою особливу побожність до св. Йосафата та його тлінних останків.

І ще один Папа клопотався, щоб ці моці були покладені назавжди тут та щоб вірні мали спромугу віддавати їм пошану.

Коли Високопреосвященніший Кир Йосиф Сліпий прибув, з волі Провидіння Божого, з далекого несправедливого заслання до дому спільного Батька — і за це також подякуймо Господеві —, він був тієї думки, що годилось би покласти праги нашого Мученика в цьому храмі, для їх достойного вишаккування. На мою долю випала честь просити Папу Йона XXIII про цю ласку. Я ніколи не забуду, з якою квалітивістю Папа дав свою згоду та з якою рішучістю він дав мені негайно відповідні доручення.

Еміненція кардинал Марелла, архипресвітер храму, запропонував негайно свої послуги, щоб вибрати найвідповідніший містар: саме цей, св. Василя Великого, законодавця східнього чернецтва, яке було провідником нашого Мученика, як своїм устаном, так і реформою, своїм духом і апостольською діяльністю заслуженого сучасного Василянського Чину.

*) За бюлетенем Східного Конгрегації *Notizie Informazioni Chiesa Orientale*, No 11, 30. XI. 1963.

Отож Священномученик Йосафат, прибраний у свої ризи й владичі відзнаки, що їх виготовили побожні руки, спочивас тут, між художніми мармурами й під опікою цієї святині, доступний для загального шанування.

А ми, тут зібрані, думками нашими линемо до нього й до його засвідченої кров'ю апостольської праці, до його мучеництва в обороні своєї віри, нашої віри в Христа, линемо думками до Великомученика, який безпосередньо перед своєю смертю на Голгофі молився до Отця Небесного, «щоб усі були одно», об'єднані в одній Церкві. А Церква в свою чергу молиться без упину за далеким синів і дочок, щоб вони почули голос Христа, і вказує їм шляхи повороту до братерських обіймів.

Хотів би я пом'янути ще Папу Йоана, що спочивас в мирі тут унизу. Його дух є присутній з нами. Я чую його лагідний голос, бачу його добрячу усмішку й радісні вогники в його очах. Він радіє, що ми сплатили Мученикові, святому Йосафатові, данину нашої повинности.

Закінчивши промову, кардинал Теста відслонює саркофаг, після чого починається урочистий молебень. Святіший Отець виголошує по-старослов'янському: «Благословен Бог наш, всегда, нині і присно, і во віки віков». Служить Митрополит в оточенні всього українського Єпископату; крім українських владик у молебні беруть участь протоархимандрит ОО. Василіян о. Великий і білоруський єпископ Сіпович, який читає кінцеву молитву білоруською мовою.

Під кінець відправи Митрополит звертається до Папи з заключним словом подяки*):

Святіший Отче!

Ще не стерся в нашій пам'яті спогад тієї благословенної хвилини, коли Ваша Святість, як представник Апостольської Столиці, приймали до Ватиканського Міста мощі св. Йосафата. Важко знайти відповідні слова, що віддали б нашу вдячність і нашу щирі відданість за виявлену нам цим ласку. Запевняємо Вашу Святість, що наші сьогоднішні вислови належать до найщиріших і найбільш відданих з усіх, що їх ми досі Вам піднесли.

---

*) Переклад оригінального тексту, як його надрукував ватиканський офіційний «Осерваторе Романо», 27. XI. 1963

Дух св. Йосафата на небесах справді радіє сьогодні, що його кості так шановано, поклавши їх поблизу від могили Князя Апостолів. Його вдячність поділяємо й ми, коли бачимо, як Ваша Святість турбувались про те, щоб мощі цього Мученика за Унію спочили у стіп Апостола, який персоніфікує єдність усієї Церкви.

Який дивний життєвий шлях нашого Мученика! Народився і виховувався у Володимирі Волинському в Західній Україні; після закінчення шкільної науки батьки вислали його до Вільни. Місто Вільна мало в той час характер міжнародного осередку. Там він мав внамати торговельне знання і мав усі шанси стати багатим купцем. Однак Йосафат, беручи приклад з євангельського купця, який «знайшовши дорогоцінну перлину, йде, продає все, що має, і купує її» (Мат. 13, 46), покинув світ, вступив до монастиря та став василіянським монахом, священиком, ігуменом і архимандритом. Присланий для справи Унії Веняміна Рутського, майбутнього митрополита Кисва. Обидва вони закрипили Берестейську Унію та організували всі її сили.

Після того, як став полоцьким і вітебським архієпископом, розгортає ретну апостольську діяльність, завінчану мученицькою смертю у Вітебську. Його святе тіло покладено в Полоцьку на Білорусі, але коли грозила небезпека війни, перенесено його до Вільни, згодом, стараннями митрополитів Антона Селяви й Гавриїла Коленди, перевезено мощі до Білої на Підляшші. Царський уряд потайки стовав мощі, але їх знайдено під час першої світової війни й перевезено в 1916 р. до Відня. Там їх стерегли до закінчення другої світової війни аж до часу, коли то Ваша Святість захоронили ці славні праги від усякої небезпеки.

22 листопада цього року св. Йосафат увійшов до верховної святині християнського світу, саме в той час, коли Єкуменічний Собор розглядає питання об'єднання християнських Церков.

Святіший Отче! Я брав участь у тисячах похоронів. Але на жодному похоронному обряді я не був таким зворушений, як ідучи слідом за цими святими мощами, особливо в момент, коли вони зупинились коло гробу св. Петра.

На цьому святому обряді були присутні Кир П'єтро Канізо Ван Лієрде, генеральний вікарій Вашої Свя-

тості на Місто Ватикан, який передав їх представникові Ватиканської Капітули, Кир Джюльйові Барбетта; були присутні численні службовці Капітули, техніки й семінаристи, що з пошаною переносили святі останки та йшли слідом за ними. Це був напевно для нашого Святого на небесах славний момент, яким закінчується його тріумфальна земна мандрівка: його праху спочили тимчасово в храмі католицької єдності, заради якої він пролив свою кров. Дасть Бог, вони повернуться — надіймося, що незабаром — між своїх земляків зміцнювати їх віру.

Святіший Отче! Коли ми, Ваші віддані сини, спостерігаємо Вашу ревну діяльність для об'єднання всього світу й всіх націй, коли ми бачимо, скільки мудрих заходів Ви вжили вже досі в цьому напрямі, у глибині нашого серця ми впевнені в тому, що в центрі Вашого славного Понтифікату стоїть Схід, особливо слов'янський Схід. Наші сьогоднішні молитви підіймаються до святого архископа Мученика, щоб він став могутнім покровителем Вашої велетенської праці.

Ще старослов'янське «многолітвіє» Папі Римському, відспіване українським хором, ще молитва Святішого Отця навколінках перед мощами, ще Апостольське Благословення всім присутнім — і велична маніфестація на пошану українського святого й Української Церкви добігає до кінця.

З цього дня мощі виставлені для загального вшанування. Кристалевий саркофаг постійно відслонений і освітлений, щодня прикрашений свіжими квітами, про що дбають монахині Василіянки. Перед саркофагом розстелений дорогоцінний орієнтальний килим, дар чотирьох українських владик з чотирьох континентів: Канади, Німеччини, Аргентини й Австралії*).

Потік прочан і туристів, що день у день пливе через храм, зупиняється перед домовиною. Дехто тільки кине погляд і швидко проходить даліше. Це, мабуть, маловіри або люди зі слабкими нервами, які не люблять думати про те, що й вони обернуться в прах. Але глибоковіруючі маси паломників з усього світу затримуються, беруть у руки покладені коло саркофагу іконки з життєписом священному-

*) Килим — збірний дар Кир Максим Германюха з Вінніпегу, Кир Платон Кершляка з Німеччини, Кир Андрія Селєяка з Аргентини й Кир Івана Прашка з Австралії.

ченика й молитвою за церковну єдність, читають і побожно моляться.

Зайдіть туди у вчасних післяполудневих годинах, коли храм пустіє, бож у Римі всі обов'язково дотримуються післяобідньої «сієсти». Над саркофагом побачите замислену постать того, кому Українська Церква завдячує, що моці її небесного Покровителя спочили в цій величній святині. Той, що в домовині, віддав своє життя за єдність Христової Церкви; той, що молиться над мощами, жертвував за ту саму святу справу 18 років страждань. Можна скерувати й на адресу Митрополита те саме побажання, яке він висловив відносно святих моцїв: повернутися незабаром між своїх земляків, щоб зміцнювати їх віру.

Англійський святий Тома Мор^{*}), що подібно як св. Йосафат прийняв смерть за вірність Апостольському Престолові, каже: «Не слід шукати мучеництва. Воно дається Богом».

Мучеництво «дається Богом». Жорстока смерть за вірність Христові є даром Бога для Його обранців, бо хто приймає криваве хрещення за Христа, той стає учасником не тільки Його мученицької смерті на хресті, але й Його вічної прослави. Мучеництво є даром від Бога також і в тому значенні, що — як це доводить уся історія Церкви — кров мучеників стає зерном для нового посіву.

І св. Йосафат не шукав мучеництва, але не ухилився від свідчення Істини навіть ціною свого життя.

В Апокаліпсисі читаємо, що «душі повбиваних за слово Боже і за свідчення» кричать з-під жертовника про помсту за кров свою^{**}). Але помста на ворогах, помста на переслідувачах не є згідна з Христовою наукою. Кардинал Ньюмен, один з найсвітліших умів минулого століття, пояснює, що мученики молять Бога про «любовну помсту» на своїх гонителях, а любовна помста полягає в тому, що нащадки переслідувачів стають ревними ісповідниками єдиної Христової Церкви. Цю прекрасну думку Ньюмен розвиває в своїй славнозвісній проповіді «Друга весна»^{***}), що якомога краше підходить і до мучеництва св. Йосафата. Ось її уривок:

---

^{*}) *Thomas More*, 1478—1535, учений і письменник, політик і державний муж, лорд-канцлер Англії, присуджений до смертної кари королем Генріхом VIII за те, що після розриву короля з Римом відмовився визнати його головою англійської Церкви.

^{**}) Апокаліпсис 6, 9 — 10.

^{***}) Кардинал Ньюмен виголосив гомілію п. з. «Друга весна» в 1852 р., на першому провінціальному синоді оновленої англійської

«Чи з релігійної точки зору можна примиритися з думкою, що кров нашого Мученика, пролита три століття тому, ніколи не діждеться відплати? Господи милосердний, невже він даремно має благувати Тебе про любовну помсту на своїх винуватцях? Чи така мала б бути Твоя воля, що він віддав життя, але не здобув своєю кров'ю кращого життя для дітей своїх гонителів? Царю Небесний, це ж не є методи Твої дії і такий порядок справ не є згідний з Твоїми законами. Адже Ти Сам молився на хресті за Твоїх ворогів і навірнув їх. І Твій перший Мученик, св. Степан, здобув своєю любовною молитвою Твого великого Апостола, тодішнього жорстокого переслідувача».

Кров св. Йосафата молить Бога про любовну помсту на братах, «братах однакової крові, братах, що їх та сама Кров спасла, відлучених від Петра, але не відділених і невіддільних від Петрового Учителя»^{*)}). Молить, щоб усі об'єдналися спільною вірою, в одній Церкві, під одним Пастирем.

Голоси преси:

L'Osservatore Romano, 27. XI. 1963. стор. 1—2.

Стаття п. з. ПАПА ПАВЛО VI НА УРОЧИСТОМУ МОЛЕБНІ НА ЧЕСТЬ СВ. СВЯЩЕННОМУЧЕНИКА ЙОСАФАТА. Над головним заголовком надпис: **СВЯЩЕННОДІЙСТВО В СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ У ВАТИКАНСЬКОМУ ХРАМІ**

При статті дві великі фотознімки з урочистости. Перша з них зображає Митрополита в низькому поклоні перед Папою; під нею підпис: *Ексц. Кир Йосиф Сліпий, львівський архієпископ українців, вітає з пошаною Святішого Отця.* Друга фотознімка, п'ятишпальтова, з видом на престол св. Василія Великого і на саркофаг з мощами; на ній видно Папу й частину учасників, зокрема українських владик. Під нею підпис: *Святіший Отець з добірною групою українських владик перед мощами св. Йосафата.*

Стаття дає докладний опис урочистости; переказує зміст промови кардинала Тести і дає повний текст промови Митрополита; зазначає, що Папа під час богослуження по-ста-

---

католицької Церкви. Говілія належить до архитворів англійської преси й проповідницького красномовства. Ньюмен чав на увазі англійських мучеників XVI і XVII століть.

^{*)} Джованні Паппі: «Лист Папи Келестіна до Нез'єднених Християн».

рослов'янськи відповідав дяконові і благословив присутніх. Заслуговує на увагу номенклатура, що її вживає ватиканський офіціоз: урочисту відправу називає *Moleben*, географічні назви передає, як вони звучать по-українськи (*Volodymyr Volynskyj in Ucraina Occidentale, Bila in Podlachia*) тощо, про українських владик пише: *Українська Ієрархія на чолі з Митрополитом . . .* про св. Йосафата: *Святий Йосафат Кунцєвич, Мученик, Покровитель України.*

Scrittizi Informazioni Chiesa Orientale, ч. 11, 30. XI, 1963, стор. 60--64.

Велика стаття з докладним описом урочистості н. з. ПОКЛАДЕННЯ ТІЛНИХ ОСТАНКІВ СВ. ЙОСАФАТА У ВАТИКАНСЬКОМУ ХРАМІ

L'Eco di Bergamo, щоденник, 28. XI, 1963, стор. 5.

Стаття н. з. СВЯТИШИЙ ОТЕЦЬ БЕРЕ УЧАСТЬ У ВІДДАННІ ПОШАНИ СВ. ЙОСАФАТОВІ

L'Italia, щоденник, Мілян, 26. XI, 1963, стор. 2.

Стаття н. з. ПАПА У ВАТИКАНСЬКОМУ ХРАМІ НА ВІДПРАВІ НА ЧЕШТЬ СВ. ЙОСАФАТА. Підзаголовок: УРОЧИСТИЙ ОБРЯД ВІДПРАВИВ КИР СЛІПИЙ, В АСИСТІ 18 УКРАЇНСЬКИХ ЄПИСКОПІВ

Стаття перекладає життєпис св. Йосафата і перебіг урочистої відправи над його мощами.

La Stampa, щоденник, Торіно, 26. XI, 1963, стор. 17.

Стаття, темою якої є праці Ватиканського Собору, інформує про урочистість покладення мощів св. Йосафата в храмі св. Петра. Переказаний життєпис святого й обставини його мученицької смерті, цитовані характерні фрагменти з промови кардинала Тести й Митрополита. Часопис цитує одно речення з закінчення промови Митрополита, якого нема в тексті поданому ватиканським офіціозом. Йдеться про натяк на релігійну ситуацію в Советському Союзі. Згідно з інформаціями торінського щоденника Митрополит сказав:

В усьому світі видно вже наслідки діяльності Папи, тільки комуністичний Схід — це немов німа брила льоду. Однак Папа зуміє своєю батьківською любов'ю і добротою розтопити цю брилу.

Верховний Архієпископ

Львівський Митрополит вступав в права Верховного Архієпископа Української Католицької Церкви -- Деклярація Східної Конгрегації та її юридичні підстави -- Значення Верховного Архієпископства для Української Католицької Церкви в діяспорі -- Соборовий Декрет зрівнює права верховних архієпископів з правами патріархів -- Чому Українська Церква повинна бути підвищена до патріаршої гідності

Рік Божий 1963 добігав до свого кінця. Могло здаватися, що серія блискучих успіхів Митрополита на деякий час вичерпалася та що в найближчому майбутньому не слід чекати великих подій. Одначе такі припущення були помилкові. Бо ще перед закінченням календарного року судилося Митрополитові здобути ще одну тріумфальну перемогу. А саме, напередодні Різдва нового стилю, 23 грудня 1963, Апостольський Престол виніс постанову, якою підтвердив право Митрополита на титул і владу верховного архієпископа.

Справа верховного архієпископства була така незвична, як для світової opinio, так і для українського громадянства, що вона викликала спершу багато непорозумінь і неправильних інтерпретацій. Дивна річ, що цей подвиг фундаментального значення для Української Католицької Церкви не знайшов спочатку належної оцінки.

Причини цього факту треба шукати насамперед у непоінформованості. Трапляється, що ще й сьогодні навіть ті громадяни, які стежать уважно за подіями нашого церковного життя, не усвідомлюють повністю ваги і далекосяжності справи. А ті, що розуміють її важливість, не завжди знають, які її юридичні основи та взагалі як це сталося, що

питання статусу львівської Митрополії знайшлося на розгляді Апостольської Столиці.

Крім непоінформованости, ще и причини психологічного характеру вплинули на стримане ставлення громадянства до нової гідности. Титул «митрополит» пов'язаний у свідомості українського народу з Святим Юром, цей титул дорогий усім, хто знає, яку роллю відіграла львівська Митрополія в житті нації. Титул «митрополит» пов'язаний з пам'яттю про незабутнього Митрополита Андрія. Також і про Кир Йосифа, протягом довгих років його неволі, ніхто інакше не думав і не говорив як «Митрополит», «наш Митрополит». Може тому перші відомості про те, що Митрополит став верховним архиєпископом, прийнято якесь холодно і немов з жалем за давнім титулом. Люди міркували собі, що «верховний архиєпископ» — це ступінь децю вищий ніж «архиєпископ», але все ж нижчий за митрополита. Дехто навіть висловлював здивування: що ж це, мовляв, за велика почесть, адже раніш митрополита вищий за архиєпископа, отже тут немає жодного підвищення. Навіщо було призначати Кир Йосифа на становище Верховного Архиєпископа, коли він є Митрополитом!..

І ще одна обставина спричинилася до знецінення ухвали Апостольської Столиці в очах українського суспільства. На другій сесії Ватиканського Собору Митрополит висунув домагання ерекції українського Патріярхату. Ідея Київсько-Львівського Патріярхату так усіх захопила, що ніхто не хотів задовольнитися верховним архиєпископством. Ми ще повернемося до питання, чи Верховне Архиєпископство означає відмовлення від Патріярхату, чи навпаки — наближення до нього.

Будемо йти по слідах чужомовної преси і перекажемо в хронологічному порядку все істотне, що дійшло до прилюдного відома про складну проблему верховного архиєпископства. Перекажемо не мовою «каноністів», себто знавців церковних законів, а мовою профанів у питаннях юридикції і історії східних Церков.

Ця проблема верховного архиєпископства справді складна, про це свідчить наступний факт. Митрополит вступив у права Верховного Архиєпископа 23 грудня 1963, але аж 6 лютого 1964 появилася про це стаття в «Оссерваторе Романо», а й ця стаття не була оригіналом, лише передруком з бюлетеня Східньої Конгрегації. Мабуть, у редакційному

складі ватиканського щоденника не було компетентного фахівця, що умів би дати історично-юридичне пояснення інституції верховного архієпископства та викласти, як саме чином титулу і влада верховного архієпископа належать львівському Митрополитові.

Одночасно з статтею в «Осерваторе Романо» (субто в перших днях лютого 1964) світова преса поширила інформації, що Папа Павло VI відзначив Митрополита новою почесною, а саме підвищив його до рангу верховного архієпископа. Тоді як стаття з ватиканських джерел була основною історично-канонічною довідкою, повідомлення пресових агентств були доволі лаконічні, частинно невірні. Деякі часописи, наприклад, писали, що йдеться про новий ступінь у ієрархічному устрою Церкви, придуманий і установлений спеціально для Митрополита. Інші часописи спростовували це твердження, пояснюючи, що титул «Верховний Архієпископ» має давню традицію в східних Церквах, але в Католицькій він новий, бо введений щойно в 1957 р. Папою Пієм XII, та що Митрополит є першим католицьким владикою, який цей титул одержав. Деякі пресові органи зазначали, що зі становищем верховного архієпископа є пов'язані «патріярші повноваження». Коротко кажучи, з перших голосів преси видно було, що журналісти не зовсім розбираються, в чому справа. Широкі кола світової громадськості могли довідатися з газетних вісток тільки одне: Митрополита наділено новим високим відзначенням. Але мало хто розумів, у чому це відзначення полягає.

Сам переклад латинського терміну *Archiepiscopus Maior* завдавав співробітникам пресбюро і газет немало клопоту*). І українська преса, подібно як чужомовна, не знала спочатку, як має перекласти латинський термін, і довгий час експериментувала з різними назвами: архієпископ великий, старший, вищий, архієпископ-майор і т. ін., поки вкінці не зупинилася на єдиному правильному терміні: ВЕРХОВНИЙ АРХІЄПІСКОП, — по аналогії з висловами верховна влада, верховна команда, верховний суд тощо.

Щойно після того, як появилися статті фахівців у галузі східного церковного права та істориків київсько-галицького митрополитичого престолу, стало ясно, що верховний архієпископ — це владика найвищого рангу своєї Церкви,

*) Італійська преса писала *beatusso Maggiore*, німецька — *Gross-erzbischof* або *höherer Erzbischof*, американська — *Major Archbishop*, французька — *Archevêque Major*, польська — *starszy Arcybiskup*.

над-єпископ над усіма її владиками, будь вони єпископами, архієпископами або митрополитами. Подруге, з статтею компетентних науковців виходило, що з гідністю верховного архієпископа пов'язані повноваження, які дорівнюють владі патріарха, себто що Кир Йосиф матиме відтепер права і привілеї, які майже не різняться від прав і привілеїв патріархів східніх, з'єдинених з Римом, Церков. Після появи цих наукових довідок^{*)} українська громадськість зрозуміла, що Митрополита визнано головою Української Католицької Церкви, її верховним пастирем, що отже відтепер йому є підпорядковані всі єпархії нашої Церкви, всі її ієрархи, духовенство і вірні.

І ще одна капітального значення справа стала зрозумілою після появи коментарів до постанови Апостольської Столиці. Тоді як журналісти, необізнані з канонами східньої Церкви та з історією Київсько-Галицької Митрополії, думали, що Митрополита обдаровано новим титулом і новими повноваженнями, компетентні знавці витлумачили, що не титул і влада є новими, а новим є офіційне визнання їх Апостольською Столицею. Отже, справа не у відзначенні Митрополита новою почесною, а справа в офіційному підтвердженні Апостольською Столицею того історичного факту, що львівському Митрополитові належать по закону титул і влада верховного архієпископа, бо львівська Митрополія дійсно є Верховним Архієпископством. Себто йдеться не про піднесений Митрополитові цінний подарунок, а про те, що він вступив у належні йому права, успадковані по своїх предках на Свято-Софійському й Свято-Юрському престолах.

Підвищення рангу і визнання права на ранг — це дві різні речі, як різними речами є дарунок і спадщина. Скажімо, хтось має слушні претенсії на належну йому по праву спадщину, але в силу обставин він не має можливості

*) Найважливіші статті до справи Верховного Архієпископства:
1. Бюлетень Східньої Конгрегації, *Scrittio Informazioni Chiesa Orientale*, 31, 1, 1964, стаття н. з. «Його Ексц. Кир Євген — Верховним Архієпископом». Автором довідки є Маріо Рітті (*Mario Ritti*), референт українських справ Східньої Конгрегації. Цю статтю можна вважати за найоб'єктивніший коментар Ратикану до відзначення Митрополита.

2. Та сама стаття передрукована в «Оссерваторе Романо» від 6. II. 1964, стор. 2.

3. Стаття о. Мирона Стасіра н. з. «Великий Митрополит». «Українські Вісті», Едмонтон, 14 V. 1964.

4. Стаття о. Ігори Мончака н. з. «Становище Верховного Архієпископа в ієрархічному устрою Церкви». «Богослов'я», Рим 1964.

нею користуватися. Спадкоємець шукає правосуддя, звертається до компетентного трибуналу, трибунал справу розглядає і рішення виносить постанову: так, це твоя спадщина, це твоє слушне право, це твоє добро з діда-прадіда. І в силу цього рішення спадкоємець вступає нарешті в свої права.

Точно так було в даному випадку. Митрополит не отримав подарунка, тільки вступив у володіння своєю спадщиною. І треба сказати, що ця спадщина, передана Апостольською Столицею у Митрополичі руки — це величезний скарб. Апостольський Престол підтвердив, що львівська митрополія має, в силу давніх папських декретів і в силу сучасного східного кодексу, ті самі прерогативи влади, що їх мала київська митрополія в момент укладення Берестейського договору про Унію Української Церкви з Римом. Щоб сказати в двох словах: рішення Ватикану, що львівська митрополія має статус верховного архієпископства, є однозначне з визнанням, що Українська Католицька Церква є автономною церковною одиницею, з власною ієрархічною структурою, очоленою своїм головою, з своїм обрядом, з власними літургічними формами, з своєю юрисдикцією та іншими атрибутами самобутньої і самоуправної церковної організації.

Що спонукало Апостольську Столицю розслідувати правовий стан львівської Митрополії та винести резолюцію, що вона є Верховним Архієпископством?

Не з власної ініціативи ватиканські «каноністи» порпалися в старих документах Київсько-Галицької Митрополії. Призвело їх до цього запитання, скероване на адресу Священної Конгрегації для Східної Церкви, такого змісту: Чи згідно з сучасним кодексом східного церковного права слід вважати львівського Митрополита українців Верховним Архієпископом? Це запитання пустило всю справу в хід і в результаті довело до приголомшливого успіху для Української Церкви. Апостольська Столиця винесла постанову однозначну з визнанням персональності й підметності Української Католицької Церкви під верховною плодою власного голови в особі Верховного Архієпископа.

Дипломатичний такт і зручність автора звернення до Східної Конгрегації заслуговують подиву. Він нічого не домагався, нічого не твердив, стримувався навіть під усякої сутестії, тільки обмежився запитанням: Скажіть, будь ласка, чи львівський Митрополит, згідно з законами східної Церкви, є Верховним Архієпископом, чи ним не є? Не тяж-

ко догадатися, хто був автором запитання, дарма що про це немає згадки в офіційних документах справи.

Східня Конгрегація взяла запитання на розгляд. Після основного перегляду документів, що стосуються до історії і прав львівського митрополичого престолу, дала позитивну відповідь. Цю відповідь Східня Конгрегація назвала ДЕКЛЯРАЦІЄЮ, звичайно, щоб цією назвою підкреслити важливість справи. Текст Деклярації надзвичайно лаконічний: він складається всього-навсього з двох речень. У першому сказано, що Східня Конгрегація позитивно відповіла на запитання, чи треба вважати львівського Митрополита українців Верховним Архиспископом. У другому реченні є мова про те, що Папа Павло VI був ласкавий затвердити рішення Східньої Конгрегації і наказав вписати його в Акти Апостольської Столиці як законну заяву. Документ ДЕКЛЯРАЦІЯ, за підписом секретаря Східньої Конгрегації кардинала Тести, має дату 23 грудня 1963.

Таким чином ствердження, що львівська Митрополія має статус Верховного Архiepіскопства, набуло сили декрету Святої Столиці. Як такий, він є законом Католицької Церкви, обов'язковим і непорушним. Ніхто цього закону не може скасувати, ніхто не може поставити в майбутньому під сумнів прав львівського Митрополита на верховну владу в Українській Католицькій Церкві, ні її автономії під владою свого голови, Верховного Архиспископа.

Яка була юридична підстава позитивної відповіді Ватикану на запитання, чи львівський Митрополит є Верховним Архиспископом?

Про це довідуємося з довідки вищезгаданого коментатора Східньої Конгрегації, Марія Ріцці. Приймаючи відносно резолюцію, Східня Конгрегація сперлася на двох старих папських документах і на сучасному кодексі східнього церковного права. Перший зі згаданих документів — це булла папи Климента VIII з 1596 року, отже з часів Берестейської Унії. Булла гарантувала київським митрополитам верховну владу в Українській Церкві, між іншим право творити й ліквідувати епархії, призначати й усувати єпископів, засновувати постійний синод і очолювати його, переглядати й видавати літургічні книги тощо.

Другий папський документ, що вплинув на рішення Східньої Конгрегації, — це булла папи Пія VII з 1807 року, декретована з приводу відновлення галицької митрополії. В силу цієї булли Апостольська Столиця підтвердила, що право спадкоємства по київській митрополії належить галиць-

кій митрополії. Значить, львівським митрополитам, як спадкоємцям київських, належать по закону ті самі прерогативи влади, що їх мав київський митрополит в момент укладення договору про Унію з Римом.

Третій документ, що ліг в основу рішення Східньої Конгрегації, — це сучасний кодекс східнього церковного права. Цей кодекс — плід багаторічної праці кодифікаційної комісії, що її покликав до життя в 1929 р. папа Пій XI з метою розслідування і опрацювання законодавства східніх, об'єднаних з Апостольським Престолом, Церков. Річ у тому, що до того часу закони східніх Католицьких Церков не були упорядковані в один кодекс. Кожна східня Церква мала велику кількість своїх правил, правил здебільшого складних і замотаних, бо поставали вони її перетворювалися протягом віків. Щойно в 1957 році вийшов друком перший збірник східнього законодавства, скодифікованого згаданю комісією.

Нова кодифікація впроваджує в ієрархічній устрій східніх Церков ступінь верховного архієпископа і встановляє його владу. За визначенням нового кодексу компетенції і привілеї верховного архієпископа майже не відрізняються від компетенцій і привілеїв патріярха. Щоправда, за новим кодексом верховним архієпископам віднято дещо з прерогатив влади, що їх мають верховні архієпископи східніх, нез'єднаних з Апостольським Престолом, Церков. Наприклад, вони не мають права творити нові епархії поза історично-етнографічними межами поселення вірних, ні призначати кандидатів на такі єпископські престолі: це застережено для компетенції Апостольської Столиці. Однак істотних прав верховного архієпископа новий кодекс не порушив. Згідно з його постановами верховний архієпископ є головою своєї Церкви. На території його Церкви може існувати більша кількість митрополичих провінцій; всі ієрархи, включаючи митрополитів, є підпорядковані його владі. Верховний архієпископ не підлягає жодному патріярхові, бо вся територія його Церкви є розташована поза будь-яким патріярхатом. Разом зі синодом своєї Церкви він дбає про те, щоб в його Церкві зберігалася однаковість літургічних форм і щоб 'духовно-богословські традиції обряду та все релігійно-культурне багатство його Церкви залишилися ненарушеними.

Беручи до уваги згадані дві давні папські буалі: з 1596 і 1807 рр. та новий кодекс східнього церковного права з 1957 р., Східня Конгрегація прийшла до висновку, що львів-

ські митрополити безсумнівно були і є верховними архієпископами. Внаслідок цього Апостольський Престол офіційно ствердив для 23 грудня 1963 р., що Митрополитомі Кирило Йосифові належать по закону титул і влада Верховного Архієпископа.

Що практично означає для Української Католицької Церкви і для українського народу ухвала Ватикану? Яке її значення на теперішньому історичному етапі українського народу, коли Українська Церква існує фактично лише поза Україною? Яке її значення для українців у розсіянні суцільних?

Отже треба з усім притиском ствердити, що значення названого факту є колосальне та що саме в обставинах нашого сучасного життя-буття в діаспорі вартість досягнення є просто неоціненна.

Українська Католицька Церква отримала канонічно-церковне оформлення в самобутніх і автономних формах. Українці католики отримали в церковній галузі свого життя широкі національні самоуправління. Разом з визнанням своєї персональності Українська Католицька Церква отримала власний самостійний провід. Досі вона не мала одного найвищого зверхника. Наприклад, за дотеперішнім законодавством митрополити Філадельфії і Вінніпегу залежали безпосередньо від папи. Тепер всю Українську Католицьку Церкву очолює, править нею і репрезентує її назовні Верховний Архієпископ. Він — найвищий господар своєї Церкви. Всі частини Української Католицької Церкви, всі її єпархії розташовані по різних континентах земного глоба, підлягають одному голові. Він має юрисдикцію над ієрархами, духовництвом і вірними свого обряду, де б вони не жили. Один верховний пастир — це запорука єдиної церковної політики. Без одного керівного й координуючого органа існувала небезпека, що поодинокі єпархії щораз більше відставатимуть від однієї спільної лінії. Тепер же Українська Католицька Церква творить по всьому світу міцно спаяну цілість, з своєю богословською та духовною спадщиною, з своєрідним літургічним обрядом, з своїми релігійно-народними звичаями, з властивою їй духовною культурою, з власним правопорядком. Бо влада Верховного Архієпископа спирається не на принципи географічно-територіальному, а на принципі національно-обрядовому. Всі українські єпархії, також ті, що є розташовані поза межами території львівської митрополічної Церкви, підлягають владі Верховного Архієпископа. Таким чином українські

єпископства й парафії, розпорошені по величезних просторах, не є розгубленими дробинами, але вони являють собою складові частини однієї суцільної церковної мережі. І вірні Української Католицької Церкви, куди б не кинула їх лиха доля, не є розсипаними зернами піску, а членами зорганізованого національно-церковного колективу. В особі Верховного Архiepіскопа всі вони мають свого духовного провідника, репрезентанта і батька.

Величезне значення має також той факт, що джерелом влади Верховного Архiepіскопа є закони старої Київської Церкви, джерелом його влади є давні папські буллі, джерелом його влади є постанова сучасного Святішого Отця. Ця остання обставина значить, що авторитет верховного пастиря Української Церкви є скріплений санкцією Петрового Наступника, найвищого морального авторитету християнського світу.

Коли хочете ясно усвідомити важливість постанови Апостольського Престола, що підтвердила право Митрополита на титул і владу Верховного Архiepіскопа, перенесіть в уяві справу з церковної площини в площину національної політики. Уявіть собі на хвилину, що аналогічне досягнення ми добули в політичній сфері. Уявіть, що найвищий політичний чинник світового масштабу, конкретно кажучи: Організація Об'єднаних Націй, визнав персональність української нації з точки зору міжнародного права. Чи треба пояснювати, яке величезне значення мало б таке досягнення для майбутньої долі України? Уявіть далі, що всі українці поза межами батьківщини, де б вони не перебували, є охоплені однією організаційною мережею і що ця організаційна мережа є очолена одним авторитетним головою, з широкими прерогативами влади. Уявіть, що цей голова є визнаний, як репрезентант світового українства, Об'єднаними Націями та всіма державами, які є членами цієї міжнародної організації. Чи треба пояснювати, яке значення мало б таке досягнення для українських людей у діаспорі, для їх самопочуття та для юридичного становища в державах поселення, для нас усіх, розчавлених колесами історичного воза, відірваних від рідної землі, для нас роз'єднаних, розсварених, поділених безліччю внутрішніх фронтів?..

Але повернімося до дійсності. Не в сфері громадсько-політичній, а в сфері релігійно-церковній український народ добився величезного успіху. Всі вірні Української Католицької Церкви є тепер зв'язані в один живий організм під власним проводом, що має санкцію Вселенської Церкви.

Немає найменшого сумніву, що це досягнення справді епохального значення Українська Церква завдячує Митрополитові і тільки йому. Коментар до Декларації, надрукований в бюлетені Східної Конгрегації і в «Оссерваторе Романо», говорить виразно, що справа перевірки статуту львівської Митрополії «стала актуальною разом зі звільненням Кир Сліпого та його приїздом до Риму» і що «визнання гідності Верховного Архiepіскопа є виявом особливої пошани до особи Впреосв. Кир Сліпого». Тільки з уваги на особу Митрополита Східня Конгрегація потрудилася розглядати цю складну проблему і тільки з уваги на нього винесла позитивну ухвалу.

Не для себе добивався Первоієрарх підтвердження свого рангу Верховного Архiepіскопа, а для своєї Митрополії і посередньо для всієї Української Католицької Церкви, й обдарував їх даром величезної вартости.

Все, що вище сказано про далекосяжне значення Верховного Архiepіскопства, є дійсне з деякими застереженнями. Застереження стосуються, як до постави вірних, так і до українських священиків і до владик. Весь український загаль повинен зрозуміти значення суверенности своєї Церкви й послідовно її обстоювати. Всі українські єпархії мусять респектувати рішення Апостольської Столиці й здійснювати на практиці те, що Ватикан визнає у принципі. Всі українські ієрархи мусять підпорядкуватися владі Верховного Архiepіскопа і коритись його розпорядженням. Без одностайної волі мирян, без єдности й дисципліни Єпископату Українська Католицька Церква не може бути суверенною. Передумовою суверенности є одне керівництво, один найвищий зверхник, один синод єпископів. Якщо українці не бажають незалежности й єдности своєї церковної організації, тоді всі великі подвиги Митрополита зійшли б нанівець і нічого не вийшло б з його страждань і трудів. Без суверенности Українська Церква не може стати підметом у житті Вселенської Церкви, а залишиться лише мало-важливим і незначним об'єктом.

Слід іще відзначити вартість Верховного Архiepіскопства з точки зору національних інтересів. Бо хоч Верховне Архiepіскопство — справа церковна, проте воно має безперечно велике національно-політичне значення. Поперше, самоуправа в церковній галузі життя скріплює наше національне самопочуття і підносить престиж українського народу в християнському світі. Подруге, автономне оформлення структури Української Католицької Церкви під владою

Верховного Архисеніскопа може мати позитивний вплив на духову консолідацію українства.

Ми далекі від того, щоб деградувати Церкву до ролі засоби національної політики. Така настанова існує, на жаль, серед широких кіл української громадськості. Думка про примат нації над Церквою, примат політики над релігією глибоко вкоренилась у свідомість української провідної верстви. Українська інтелігенція підходить до Церкви здебільшого не як до заснованої Спасителем інституції Божої, а як до шанобливої національної установи, що повинна прискорити реалізацію політичних прагнень української нації. Для релігійної людини спроби використовувати Церкву для цілей національної політики — річ неприйнятна. Тим більше треба засудити намагання партійних груп запрягти Церкву до свого воза. Завданням Церкви є зв'язувати людину з Творцем і вчити людей так жити, щоб на землі панував лад Божий. Христова Церква — це, по словам апостола Павла, «дім Бога живого, стовп та основа правди», це — «люд Божий, покликаний до спасіння». Без Церкви людське життя було б мандрією у жах невідомого, або, точніше кажучи, було б маршем у чорну безодню.

А проте, як уже зауважено, Верховне Архисеніскопство є великим національно-політичним досягненням. Політичне значення однієї суцільної церковної організації для нації полягає в тому, що Церква витискає свою печать на духовості одиниць і національного колективу. Бож Церква — це тривалий, віковичний простір релігійного життя народу, а тому єдність Української Католицької Церкви понад державні кордони може зміцнити духовий зв'язок між українськими людьми в різних країнах їх розселення. Один диспозиційний центр церковної політики має для національних груп у діаспорі ще більше значення, ніж для народу, що живе в умовах компактного буття на своїй землі. Відомо річ, що українське громадянство поза межами батьківщини перебуває під асиміляційним тиском оточення. Внаслідок нівеляційного впливу різних державних систем і політик, чужих культур, різних місцевих поглядів і звичаїв загтрачуються властивості української духовості. Церква не могла протидіяти успішно цим явищам, поки вона не мала одного керівництва. Не було також єдності, ні цілеспрямованості всередині Церкви. В поодиноких єпархіях відбувалося самовільне експериментування, наприклад, з календарем, з богослужбовою мовою, з літургією тощо. Такі експерименти не тільки послаблювали єдність Укра-

їнської Католицької Церкви, але й творили нові лінії поділу поміж українським суспільством. В деяких епархіях бували навіть випадки, що Українська Церква виступала в ролі асимілятора до чужих культур і чужих місцевих Церков.

Автономне оформлення Української Католицької Церкви під проводом Верховного Архiepіскопа, що послідовно й планомірно розв'язуватиме проблеми церковного життя, не тільки гарантує збереження одностайности й чистоти обряду, але й спричиниться до збереження і зміцнення субстанції нації. А це дає шанси, що еміграція устоїть проти асиміляційних впливів оточення і не потопить своїх духовних властивостей в морі чужих культур.

Тут знову треба зробити аналогічне застереження, що було висловлене вгорі. Українська Церква може виконати роль консерватора й оборонця української національної субстанції тільки під умовою згоди й єдності всередині українського Єпископату під владою Верховного Архiepіскопа. І, подруге, в поодиноких епархіях мусять панувати гармонійні взаємовідносини й співпраця між церковною владою і духовенством з одного боку, і мирянами — з другого.

Питання денационалізації набуває особливої гостроти, коли його розглядати в аспекті народжених на чужині дітей українського роду. Було б самообманом заперечувати факт, що дітвора, юнацтво і молоді люди, які України ніколи не бачили, або виїхали з неї маленькими дітьми, відчужуються від українства, а то й відходять від нього назавжди. Вони живуть в іншому, зовсім неукраїнському світі і становлять собою інший психологічний світ. Можна цей процес до деякої міри сповільнювати, але не можна зліквідувати його вицент: він неминуче явище еміграції^{*)}. З кожним роком, з кожним десятиліттям, з кожною новою, поза межами України народженою генерацією, явище денационалізації набуватиме яскравіших форм.

Трагізм ситуації збільшує ще й те, що наростає не один тип молодого українця-емігранта, а десять різних відмін молодих людей української крові, однак з зовсім різною ментальністю, наростають американці українського роду й

^{*)} Історичний досвід каже, що тільки одна нація-релігія: жиди, зуміла розв'язати успішно цю проблему. Розсіяні по всьому світу, переслідувані, понижувані, асимільовані чужими культурами, на службі чужих інтересів, жиди, все ж, не загубили свого «я».

бразильці українського роду, канадці українського роду й аргентинці українського роду, наростають австралійці українського роду й діти емігрантів, що залишилися в Європі. Нащадки того самого народу, але різні розмовною мовою, вихованням, звичаями, світоглядом, прагненнями, ідеалами... Проблему ускладнюють ще діти мішаних подруж, які тільки по батькові, або тільки по матері є українського походження. Зрозуміла річ, що вони ще більш податливі на асиміляцію і цілком відпадають від українського народу.

Українські церковні кола й патріотичне громадянство старшого віку надіються, що через Церкву можна зв'язати молоде покоління з українством, можна мати вплив на його духовність і таким чином затримати його при нації. Чи українські священики будуть спроможні виконати на довший протяг часу це надзвичайно трудне завдання? Треба пам'ятати, що тільки невеликий відсоток української дітвори користується українськими парафіяльними школами й українознавчими курсами; тільки невеликий відсоток юнацтва бере участь в українських молодіжних організаціях. І тільки до тієї невеликої частини дітвори та юнацтва українські священики мають доступ.

Але основна трудність лежить у психіці сучасної молоді. Хто стежить за поважними чужоземними католицькими журналами і за католицькою педагогічною літературою, той знає, з якими труднощами борються сьогодні душпастирі молодих людей. Мова йде про тих священиків, що є, так би мовити, спеціалістами від проблематики молодого покоління. Вони мають кваліфікації до педагогічної праці, вивчають психологію сучасної молоді і стараються підійти до неї новими пасторальними методами, свободним діалогом, новими формами побожності тощо. Ці душпастирі щиро визнають, що їхня діяльність переходить важку кризу та що навіть та незначна частина молоді, яка брала участь у католицьких молодіжних організаціях, виламлюється з-під впливу Церкви. Католицькі журнали пишуть відверто про «нову схизму всередині Церкви, схизму між молодими і старими».

Душпастирі молоді стверджують, що сучасна молода людина сторониться від Церкви, бо вважає її за застарілу інституцію. Сучасна молодь — твереза й критична. Вона не сприймає символіки літургічних форм, її не задовольняє архаїчна мова Богослужби, патос проповідей, анахронічна обрядовість. Молода людина не визнає авторитарних форм навчання, ні ригористичного виховного провладу. Але водно-

час душпастир: молоді стверджують, що між молоддю є глибоко релігійні одиниці, які виявляють велике зацікавлення релігійними питаннями й нестримну тугу за надприродним. Вони хотіли б знайти у священника відповідь на свої шукання, труднощі й сумніви. Не «наука релігії», а дискусійні гуртки з релігійною тематикою притягають сучасну молодь. Повагою і симпатією користуються ті душпастирі, що допускають свободний обмін думками. Коротко кажучи, сьогоднішня молодь доступна тим священникам, що вміють з нею говорити.

Нелегким є завдання священника, що має справу з доростаючою молоддю, навіть коли вона виховується на рідній землі і серед рідного оточення, себто в нормальних обставинах. Тим більші труднощі стоять перед українським священником, що хоче формувати релігійне життя української молоді в діаспорі і крім цього хоче зв'язати її духово з Україною. До якої міри Українська Церква буде спроможна зберегти від денационалізації молоді покоління, що виростають у чужому національно-церковному оточенні, це покаже майбутність. Але вже сьогодні можна сказати, що тільки душпастирі з високими інтелектуальними кваліфікаціями можуть мати шанси на успіх. Тільки високоякісні педагоги, що мають відкриті очі на новітні течії з їх підводними вирвами й скелями та які розуміють проблематику сучасних дівчат і юнаків, можуть мати на них вплив. Потрібне було б насамперед усучаснення метод душпастирської праці, себто пристосування їх до вимог часу, до способу думання і відчуття тих молодих істот українського роду, що живуть в орбіті чужих культур. Якщо Церква має протидіяти денационалізації молодих поколінь, то душпастирі мусять уміти зробити українську культуру привабливою для молоді. А це також нелегка проблема.

Першою передумовою, щоб Українська Церква в діаспорі могла виконати цей амбітний план, є одна церковна політика всього українського Єпископату. Потрібна спільна думка й солідарність усіх владик, потрібні одностайні напрямні праці в галузі виховання, потрібна цілеспрямованість акції під верховним проводом Первоієрарха. Потрібний також тісний зв'язок Церкви з родинним домом і співдія душпастирів з батьками.

Приходимо знову до висновку, що Верховне Архiepіскопство — велика річ, але під умовою, що ієрархія, духовництво й миряни зрозуміють його вагу і зроблять з нього добрий вжиток.

Вслід за визнанням Апостольською Столицею титулу і влади Верховного Архиепископа наступив цілий ряд дальших відзначень Митрополита. Безпосереднім логічним наслідком факту, що Українську Католицьку Церкву визнано автономною одиницею, було запрошення її голови в членни Священної Конгрегації для Східньої Церкви. До цих пір не було прецеденту, щоб до особового складу Східньої Конгрегації запрошено владика, що не був ні кардиналом, ні східнім патріярхом.

На цьому місці слід нагадати, що членами Східньої Конгрегації, від її заснування в 1917 р. аж до березня 1963, були виключно кардинали. В березні 1963 Папа Йоан ХХІІІ покликав до Конгрегації шістьох патріярхів східніх католицьких Церков. До речі, секретом полішинеля у Ватикані було, що саме Митрополит спонукав Папу Йоана винести таке рішення. Таким чином за ініціативою Митрополита Апостольська Столиця поклала край тій аномалії, що членами найвищого після папи органа для східніх, об'єднаних з Римом Церков були без винятку достойники західньої Церкви. Іншими словами до цього часу про справи східніх Церков рішали не вислухавши голосу їх представників.

Зате тепер, з рішення Папи Павла VI, у Східній Конгрегації, поруч кардиналів і патріярхів, зайняв місце також Верховний Пастир Української Церкви. Був це факт дуже знаменний: він вказував на те, що Верховний Архиепископ буде користуватися тими самими правами, що східні патріярхи.

Постанову про запрошення Верховного Архиепископа до особового складу членів Східньої Конгрегації проголосив Державний Секретар Ватикану. Відносний документ, за підписом Державного Секретаря кардинала Чіконьяні, має ту саму дату, що Деклярація про вступлення Митрополита в права Верховного Архиепископа: 23 грудня 1963. Зміст документу такий:

Святіший Отець зволив ласкаво зарахувати в членни Священної Конгрегації для Східньої Церкви Його Ексцеленцію Впреосв. Кир Йосифа Сліпого, львівського Верховного Архиепископа українців.

Ідентичне повідомлення появилось у ватиканському офіційозі «Оссерваторе Романо». Надруковано його на 1-ій сторінці газети в її урядовій частині, а саме в рубриці, де поруч списку осіб, що їх Папа прийняв попереднього дня на приватній аудієнції, оголошуються нові призначення в церковній ієрархії.

Дальшим наслідком підвищення Митрополита до рангу Верховного Архiepіскопа було почесне місце для нього в авлі зборів Ватиканського Собору. Досі Митрополит займав місце на трибуні архiepіскопів. Також східні патріярхи не мали окремої трибуни під час першої сесії Собору. Перед початком другої сесії поставлено окрему трибуну для східних патріярхів, а саме спереду авлі напроти трибуни кардиналів. Під час третього періоду Собору, після визнання верховної влади львівського архiepіскопа над усією Українською Церквою, Кир Йосиф зайняв перше місце між владиками-архiepіскопами біля патріярхів.

Згідно з традицією східних Церков і практикою Римської Курії патріярхам належить титул «Його Блаженство». Той самий титул належить і Верховному Архiepіскопові, як голові автономної східньої Церкви. У своєму одязі він має право вживати ознак влади, що належать східнім первосерархам: нагрудного хреста з двома сиколпіонами, оздоблену чорними і білими хрестами верхню ризу, біле покриття камилавки.

На Єпископському Синоді в Римі, новому репрезентантському тілі всього світового єпископату, Верховний Архiepіскоп з природи речі має право репрезентувати свою автономну церковну організацію. Якщо крім нього будуть запрошені на Синод ще й інші українські владика, вони повинні підкорядкуватися Верховному Архiepіскопові й узгоджувати з ним свої виступи. Зрозуміла річ, що іншу вагу має голос владика, коли він висловлює одностайну думку свого єпископату, а іншу — коли він промовляє у власному імені. Був би це дуже жалюгідний факт, якби на зборі представників світового єпископату українські владика не виступали як суцільна й солідарна група під проводом свого Верховного Архiepіскопа.

Декрет про Східні Католицькі Церкви, схвалений Ватиканським Собором на його третій сесії і проголошений 21 листопада 1964, виявив повністю, яке епохальне значення для Української Церкви має факт, що Митрополит добув для львівської Митрополії статус Верховного Архiepіскопства. Згаданий Декрет розвіяв усі сумніви щодо того, що верховний архiepіскоп користується в своїй Церкві тими самими правами, що східні патріярхи в своїх.

Десята стаття Декрету звучить:

Те, що сказано про Патріярхів, є теж важіє, по приписам права, стосовно Верховних Архiepіскопів,

які очолюють якусь цілу помісну Церкву або (тобто) обряд.

Проаналізуймо цю статтю, бо в ній кожне слово має вагу.

Декрет має на увазі помісну Церкву, яка з уваги на свою природу творить одну цілість. Справа не в територіальній цілості, але в цілості духової, історичної, обрядової і т. п. природи. На це вказують м. ін. два кінцеві слова цитованої статті: «або обряд». Вони не є протиставленням попередньому («очолює якусь цілу помісну Церкву»), але пояснюють та уточнюють це попереднє. В латинському оригіналі вжито слова *scilicet*, точне значення якого віддає українське слово «тобто». Помісна Церква в'яже всі єпархії і церковні одиниці не тільки на своїй цілісній території, але також ті церковні одиниці: вірних, парафії, єпархії й екзархії, нехай вони і розкидані по різних країнах, що мають той самий обряд.

Отже, Верховний Архископ, згідно з буквою і духом Декрету, очолює Українську Помісну Церкву, тобто цілий український обряд, і має в ній ту саму юрисдикцію, що східні патріархи в своїх.

Що саме таке, і тільки таке, розуміння 10-ої статті Декрету є правильне, це підтверджує і зміцнює останній пасус 7-ої статті того самого Декрету, де говориться:

Де тільки поза межами патріаршої території представляється ієрарх якогось обряду, він, по приписанню права, остається сполучений з ієрархією патріархату того самого обряду.

(Заввага: Те, що відноситься до патріархатів, відноситься також до архископств, очолених Верховним Архископом).

Таким чином найвища інстанція Католицької Церкви, що нею є Екуменічний Собор, ствердила *expressis verbis* рівноправність верховних архископів з патріархами. А що голова Української Католицької Церкви є першим і під сучасну пору єдиним католицьким верховним архископом, то наведена постанова, що зрівняла канонічно повноваження верховних архископів з владою патріархів, стосується фактично тільки до нього. Між усіма ухвалами Собору, між його шістнадцятьма декретами і конституціями, що видані друком становлять собою багатотомне видання, немає другого випадку, щоб якась постанова мала на практиці застосування до однієї тільки особи. І цією особою є Первоієрарх Української Церкви.

Декрет про Східні Католицькі Церкви уточнює права, що їх мають патріархи, отже й верховні архієпископи. Про це є мова в двох статтях Декрету, 8-ій і 9-ій. Декрет не залишає найменшого сумніву щодо того, що Верховний Архієпископ Митрополит Йосиф має верховну владу над усіма єпископами Української Католицької Церкви, включно з її митрополитами, над її духовництвом та мирянами. Де б не був поставлений український єпископ, також поза межами території верховного архієпископства, він є підпорядкований владі Первоієрарха. Всі українські владика у вільному світі є зараховані в члени ієрархії верховного архієпископства. Всі українські єпархії являють собою складові частини верховного архієпископства. Первоієрарх, разом зі своїм синодом, становить найвищу інстанцію для всіх релігійно-церковних справ Української Церкви.

Вищенаведені прерогативи влади верховного архієпископа є уточнені в Декреті так ясно, що відносні постанови не допускають різних інтерпретацій. Жодна казуїстика тут нічого не вдіє. Владика, що не підпорядковується наказам і розпорядкам верховного архієпископа, порушує закон Церкви.

Декрет заповідає, що юрисдикція патріархів, отже також і юрисдикція верховних архієпископів, буде ще поширена, а саме будуть їм повернені права й привілеї згідно з давніми традиціями кожної східньої Церкви. Це значить, що Українська Католицька Церква отримує ті права, що їх мала Київська Митрополія перед Унією.

Тут напрошується питання: а як буде з патріархатом? Бо міг би хто сказати, що Українська Католицька Церква, в момент визнання львівської Митрополії Верховним Архієпископством, досягла максимуму своїх прав та що зайвими стали старання за український патріархат. Чи справді постулять креації Київсько-Львівського Патріархату став безпредметним з огляду на те, що Первоієрарх України, як Верховний Архієпископ, має права, що по суті дорівнюють правам патріарха?

Щоб відповісти на це питання, розгляньмо взаємовідношення між патріархом і верховним архієпископом з точки зору декретів Другого Ватиканського Собору.

Декрет про Східні Католицькі Церкви і Декрет про Єкуменізм висловлюються з глибокою пошаною про патріар-

хів східних Церков та про патріярші Церкви. В першому з названих Декретів читаємо: *Згідно з найдавнішою традицією Церкви особливий, єдиний у своєму роді привілей почесної першости належить патріярхам східних Церков, бо вони є батьками її головами своїх патріярхатів (9-та стаття); у другому: Між усіма партикулярними Церквами Сходу патріярші Церкви мають найвищий ранг (14-та стаття).*

Патріярша Церква має найбільшу повагу між усіма партикулярними Церквами, бо власний патріярхат однозначний з цілковитим усамостійненням і упорядкуванням церковної провінції в межах глобальної Церкви. Патріяршій Церкві не грозить ні при яких умовах небезпека втрати персональності, бо всі патріярхати, великі й малі, дуже давні і новішої дати, щодо своєї гідности між собою рівні (Декрет про Східні Католицькі Церкви, стаття 8а). Вартість патріярхального устрою також у тому, що є це установа постійна, що не завмирає з смертю одиниці, але переходить на наступників. Сама назва «патріярх» навіває респект: вона сягає до часів старозавітних патріярхів, Аврама, Мойсея та інших, і наводить на думку патріярхів племен та патріярхів з перших віків християнства, коли вони мали дуже широкі права і привілей.

Значить, «верховний архієпископ» і «патріярх» — це не є два терміни на означення того самого становища в ієрархії східних Церков. Хоч Декрет про Східні Католицькі Церкви зрівняє канонічно права верховного архієпископа з правами патріярха, проте їх становища не є ідентичні, і престиж Церкви, очоленої верховним архієпископом, не такий високий, що престиж патріяршої Церкви. Дарма що верховний архієпископ має по закону таку саму юрисдикцію над своєю Церквою, що патріярх над своєю, однак їхні становища не є тотожні. Патріярх має право на першість перед верховним архієпископом, бо «гідність» патріярха вища, ніж «гідність» верховного архієпископа. Скажімо для прикладу: в монархічних державах давніх віків рідні були титули володарів: князь, великий князь, король, цесар, цар тощо. І хоч усі вони мали владу на підлеглий їм території, але різнилися своєю гідністю. Подібна справа з різницею становищ в церковній ієрархії. Первоієрарх України, відколи став верховним архієпископом, є першим між усіма архієпископами і митрополитами всієї Католицької Церкви, але він є позаду східних патріярхів, навіть патріярхів маленьких Церков. Не дивуймося традиційним звичаям і приписам, бож і сучасний дипломатичний протокол відрізняє аналогічні тонкощі етикету.

Висновок: такий, що власний патріархат — велика цінність, варта наполегливих і впертих зусиль.

Тут виникає чергове питання: чи ця велика цінність для нас досяжна? Чи постулять Українського Патріархату лежить у сфері можливого? Чи ми можемо його добути?

Придивімся цій справі знову крізь призму ухвал Ватиканського Собору.

Декрет про Східні Католицькі Церкви підтверджує з притиском, що патріархальний устрій є традиційною організаційною формою самоуправління східних Церков. Той самий Декрет і Декрет про Екуменізм урочисто заявляють, що стародавні традиції східних Церков, як з'єднаних, так і нез'єднаних з Петровим Престолом, мають бути респектовані й збережені.

Коли Собор виразно ствердив принципи патріархального устрою східних Церков і з притиском наголосив обов'язок респектувати й зберігати їх своєрідні властивості, то логічним наслідком цих ухвал повинна бути ерекція Українського Патріархату.

Крім цього в окремій статті Декрету про Східні Католицькі Церкви, а саме в 11-ій, є мова про установлювання нових патріархатів. Ця стаття має особливий інтерес для нас, тож зачитуємо її повністю.

Тому що установа Патріархату є традиційною формою управління у східних Церквах, Священний Екуменічний Собор бажає, щоб там, де потрібно, були засновані нові патріархати. Їх установа є застереженою Екуменічному Соборові або Римському Папі.

Сдиною обмежувальною клавзулою у вищенаведеній статті про ерекцію нових патріархатів є вислів, що вони повинні бути засновані там, де потрібно.

Чи Українській Церкві потрібний свій патріархат? Ще у своєму першому виступі на Соборі, 10 жовтня 1963, Митрополит, випередивши ухвали Екуменічного Собору, вніс пропозицію від імені всіх членів українського Єпископату створити Київсько-Львівський Патріархат. Таким чином потребу патріархату ствердив устами Первоієрарха найкомпетентніший у цій справі чинник, а саме український Єпископат. Міжнародна преса, звітуючи про виступ Митрополита, занотувала, що згадана пропозиція «викликала сенсацію», — такою незвичною здавалась у першій хвилині ідея українського патріархату ватиканським колам і світовій думці. Але один рік пізніше вибога ерекції українського патріарха-

Візьмім до уваги ще одну властивість Української Католицької Церкви, яку треба зарахувати в рахунок її заслуг: її тісний зв'язок з народом і віддану працю для нього. Чи треба нагадувати унікальну роль, що її Українська Католицька Церква відіграла в справі кристалізації національно-політичної свідомості українського народу? Завдяки Церкві народні маси на українському Заході стали нацією в модерному значенні цього слова. Чи можна забути вірну службу українських католицьких панотців, що виїшли з народу й ділили його долю, виховували його і переносили разом з ним матеріальні злидні, політичні утиски та моральні зневаги? «Це єдина Церква поміж недержавними, що будучи галуззю Універсальної Церкви є водночас наскрізь національною... Навіть невіруючі шанують її і люблять». Так писав про Українську Католицьку Церкву польський історик Станіслав Смолька. Вона була головним, непоборним bastіоном у боротьбі за самобутність народу та за його слушні права, за збереження його прадідівських звичаїв і багатющої народної культури, за його людську гідність та за гідне людське життя. В найтяжчих політичних і найтяжчих економічних обставинах Українська Католицька Церква стояла на сторожі морального правопорядку на українській землі, згідного з Божими заповідями. Невже всі вищенаведені факти, явища й події не є достатньою підставою, щоб підвищити нашу Церкву до гідності патріархату?

Крім наведених аргументів, право на патріархат дає Українській Церкві особа її Першоієрарха. Декрет Ватиканського Собору з глибокою пошаною висловлюється про «привілей почесної першости» та про «особливу честь», що належать патріархам східних Церков, і називає їх «батьками й головами» своїх церковних провінцій. Невже між владиками всіх східних Церков є людина достойніша привілею почесної першости й особливої чести ніж Кир Йосиф Сліпий? Його формат, його 18-річне мучеництво і неперевершена моральна міць, його розум і енергія предестинують його на патріарха. «Цей Пастир своєю неохитністю дав нам усім лекцію, як маємо засвідчувати нашу відданість Христові навіть у найтяжчих обставинах» — так висловився Папа Павло VI про ту безстрашну людину, що в найлютішій каторзі залишилася вірною собі й Істині. Чи історія всесвітньої Церкви занотувала багато випадків, щоб Петровий Наступник ставив одного з живих владик за приклад усім християнам?

Запам'ятаймо добре три основні постанови Апостольської Столиці і Другого Ватиканського Собору відносно верховного архієпископства і патріархату, бо вони *Magis Charta* прав Української Католицької Церкви, і на сьогодні, і на довгі часи. Ось вони:

1. *Львівська Митрополія має статус Верховного Архієпископства. Львівський Митрополит Кир Йосиф Сліпий є Верховним Архієпископом всієї Української Католицької Церкви. (Декларація Священної Конгрегації для Східних Церков від 23 грудня 1963, затверджена Папою Павлом VI і вписана в Акти Апостольської Столиці).*

2. *Верховні архієпископи мають таку саму юрисдикцію в своїх Церквах, що патріярхи в своїх. (Соборний Декрет про Східні Католицькі Церкви, стаття 10).*

3. *Традиційною формою управління східних Церков є патріярхат. Ті Східні Католицькі Церкви, що не мають досі патріяршого устрою, повинні бути піднесені до зідности патріярхату, очоленого власним патріярхом. (Соборний Декрет про Східні Католицькі Церкви, статті 7, 9, 11).*

Практичні висновки з наведених постанов для українського громадянства — ясні. В особі Верховного Архієпископа Українська Католицька Церква має свого Первоісрарха з патріяршими правами. Всі її єпархії, всі її владика, священники і вірні підлягають його юрисдикції. І не тільки слухняність належить йому, як батькові й голові Церкви, але за його рани й заслуги вся Церква винна йому найглибшу пошану і відданість.

Величезним досягненням є Верховне Архієпископство, але воно ще не задовольняє всі потреби і прагнення українського народу. Наші потреби і прагнення цілять вище. Наша втіха з приводу Верховного Архієпископства не означає відмовлення від Патріярхату і, з другого боку, наша вимога Патріярхату не означає знецінення Верховного Архієпископства. З Патріярхату ми не резигнуємо, бо він нам належить і він нам необхідний.

Погляньмо на справу ще в аспекті національно-політичному. Якби Українська Католицька Церква отримала патріярхальну гідність, то цей факт викликав би дуже позитивний підгомін на рідних землях. Відомість, що українці дістали свого патріярха, продерлась би через залізну завісу всіма щілинами. Між людьми віруючими і переслідуваними за віру вона викликала б релігійне піднесення. Національно свідомі громадяни, навіть невіруючі, зрозуміли б, що захід-

ний світ стоїть за незалежність Української Церкви від Москви. А для світової громадськості ерекція Київсько-Львівського Патріархату була б ознакою релігійної і духовної окремихності українського народу та запереченням російської тези про приналежність України до великоросійського простору. Отже, патріархат має велике політичне значення, дарма що це насамперед справа релігійно-церковна. Власний патріархат зміцнив би самопочуття народу та підвищив би його престиж на широкому світі. Таке досягнення мало б куди більше значення для майбутньої долі України ніж декларативні заяви еміграційних установ і з'їздів. «Гранітним наріжним каменем» церковної і народної будови назвав Митрополит патріархат. Не слід відкладати цю справу на пізніше. Первоієрарх, з своїм несбувалим авторитетом, добутим кривавою ціною 18-річного мучеництва, ще в живих. Але якщо справа не буде здійснена за його життя, вона може бути відкладена *ad calendae graccas*.

Питання Українського Патріархату набуває найсерйознішої, просто драматичної ваги, коли його розглядати в аспекті майбутнього релігійно-церковного об'єднання всіх християн в одній Христовій Церкві.

Ніхто з нас не знає, коли та в яких формах буде довершене святе діло одности поділеного Христового стада. Ми є свідками події, що справляють враження чуда. Протягом кількох коротких років зійшов посів любови Йоана XXIII. Молитва його передсмертних мук, що їх він жертвував Богу за справу воз'єднання всіх християн, досягла Небес. Затихли лікові упередження, взаємні обвинувачення і ворожнечі, неймовірне стає дійсністю: брати обнялись і почали один з одним говорити. Що вийде з цих розмов, Господь один знає, — Господь, Який хотів, щоб усі були одне. Ще можуть трапитися коротші або довші затримки, ще можуть виринути всілякі труднощі, але жодні пекельні сили не зможуть уже погасити в серцях мільйонів християн прагнення до одности. У швидкому темні наближається нова доба історії Церкви. Ніхто тепер не говорить про «повернення», ні про «підкорення»: перемогла ідея одности в різноманітності та пошана всіх своєрідностей. Якщо дозволено зазирати в прийдешність і передбачати людським кволим розумом нарис структури майбутньої Церкви, що постане внаслідок нової Унії, великої Унії всіх християнських Церков, то це буде, мабуть, якась федеративна спілка автономних членів під верховним керівництвом Петрового Наступника.

Нагувається турботне питання, яка доля чекає тоді Українську Церкву, вже об'єднану, католицько-православну? Де буде її місце в будівлі вселенської Церкви? Якщо вона матиме патріархат, вона збереже свою персональність і буде повноправною частиною великої сім'ї Всесвітньої Христової Церкви. Патріархат, добутий тепер Українською Католицькою Церквою, став би в майбутньому власністю цілої Української Церкви, бо ж цілість не може мати менших прав, ніж частина. Наколи ж великий момент церковного об'єднання застане Українську Церкву незавершеним твором, тоді треба побокуватися за її долю. Втиснена між чужі патріархати, вона могла б втратити свою самостійність і бути включеною до складу чужого патріархату. Під чию зверхність віддали б тоді Українську Церкву? Константинополя чи Москви?

Ерекція нових патріархатів належить до компетенції Екуменічного Собору, або Апостольського Престолу. Тому що Другий Ватиканський Собор не розглядав справи українського патріархату, вона знаходиться в руках Папи. До речі, Другий Ватиканський Собор залишив більшу кількість таких недовершених проблем, визначивши лише засади й напрямки, згідно з якими вони мали б стати згодом обов'язковими постановами. Саме до таких післясоборових справ, що чекають своєї розв'язки, належить також справа ерекції Українського Патріархату.

Факт, що рішення залежить від Святішого Отця, а не від Собору, треба вважати за сприятливу для нас обставину. Бо результат голосування великого збору — завжди непевний, коли ж про справу рішає одна людина, шанси на успіх більші. Щира прихильність Папи Павла до Української Церкви і його дуже висока думка про українського Первоієрарха є поза сумнівом. Чого ж ще треба, щоб вимога Патріархату стала дієсністю? Були такі моменти, коли від Патріархату ділив нас — здавалося — ще тільки один крок. Потрібне було ще тільки одне зусилля, потрібний був, мабуть, один вияв одностайної думки українських владик, священників і мирян, щоб Апостольська Столиця не мала жодних сумнівів, яка є воля та яке бажання всієї нашої Церкви.

«Було би злочином цей капітал знівечити, як знівечили ми в минулому не одну нагоду» — застерігав Митрополит перед руйнуванням великих досягнень Української Католицької Церкви з доби Ватиканського Собору, добутих головним чином його мучеництвом і його мозком. Ці слова прозвучали немов дзвін на сполох і насторожили ту частин-

ну вірних, яка розуміє, що йдеться про великі речі. Водночас Папа Павло VI докоряв любовно українським паломникам: *«Будьте єдні! Стійте при вашому Верховному Пастіреві, що його я вам дав!»*. І ці умовляння Святішого Отця до єдності і до вірності Митрополитові повторяються, немов лійтмотив, майже при кожній його зустрічі з українцями.

Патріархат! В цьому слові вся туга людей, позбавлених батьківщини, за величчям і славою... Ніби відкрилися двері до надії і крізь темряву ночі продерся ясний промінь... Патріархат — найпевніша гарантія, що Українська Церква не стане ніколи часткою чужого патріархату, ні причепою до якоїсь Церкви вільного світу. Хто хоче, щоб український народ, у церковно-релігійній ділянці свого життя, був господарем домовитим, той мусить бути за Патріархат.

По всій Італії

Довоснні подорожі Митрополита — Ціль і програма відвідин італійських міст — Митрополит учить вірних західної Церкви ресектувати християнський Схід — Метод інформування чужинців про Україну — Проклі Митрополита до святих місць — Митрополит в Ассізі, місті св. Франческа — Митрополит у Флоренції і в Болоньї — Особа Митрополита персоналізує тугу людства за церковним посяданням і світовим миром

Картина життя і діяльності Митрополита після його оселення в Римі була б неповна, якщо б не розповісти про його доволі часті поїздки по Італії.

Митрополит любить подорожувати. Він їздив мало не по всій Європі та Близькому Сході ще тоді, коли дальші подорожі були привілесом суспільної та інтелектуальної еліти. Не тільки в минулому столітті, але й на початку нашого, ще навіть у 30-х роках переважну більшість чужоземних подорожніх, крім аристократів і багатців, становили науковці й літератори, політичні діячі й мистці. Щойно економічний добробут широких верств населення та, з другого боку, за собі: швидкого сполучення, особливо ж моторизація, породили невідоме раніше явище масового туризму.

Сучасний турист зовсім неподібний до довоснього подорожнього. Він не має бажання сидіти довший час на одному місці, вивчати країну та її людність, любоватися красою природи й творів мистецтва. Більш усього приваблює його рух, темп, змінність вражень. Коби швидше, коби дальше, коби проїхати якнайбільше кілометрів, коби зиркнути на якнайбільше міст і країн! Сучасний туризм — це прояв неспокою сучасної людини. Під час свого дозвілля вона шукає метушні й гамору, бо поспіх, метушня і гамір — найкращі

засоби, щоб заглушити внутрішній неспокій і ... внутрішню порожнечу.

Довоєнні подорожі Отця Ректора не мали нічого спільного з нервозністю модерних мандрівників. Доказом цього можуть служити тривалі сліди цих подорожей у виді друкованих спогадів. Збереглися на чужині рідкісні примірники трьох виданих перед війною дорожніх нарисів о. д-ра Йосифа Сліпого: про Англію, про Святу Землю і про Сіцилію. Скільки в них проникливої спостережливості, скільки глибокої вдумливості! «Етюд о. ра Йосифа Сліпого про Сіцилію можна вважати класичним. Чужинець обдарований гострою інтелектуальною і тонкою журналістичною інтуїцією, зміг уловити швидкоплинні штрихи й віддати з великим відчуттям історію і фолклор, людські традиції і характер цього прекрасного куточка Італії» — пише ілюстрований тижневик, що виходить у Ватиканському Місті, про книжку «Сіцилія», видану у Львові 1939 р.*).

Не задала лінощів і не для розваги їздив Митрополит по чужих країнах, а їздив завжди з якоюсь конкретною метою, щоб простудіювати на місці якусь проблему, що тісно в'язалася з його діяльністю і його зацікавленнями.

Інший характер мають подорожі Митрополита по Італії після його повороту з каторги. Дослівно з дня на день він став одною з найбільш відомих постатей світової сцени. Сотні газет писали про його мучеництво й визволення, сотні статей розголосили героїку його вірності Христові та непохитності, у стражданнях. Тож не диво, що скрізь хотіли його бачити, скрізь хотіли в особистій зустрічі виявити йому пошану й подив. Звідусіль приходили до Митрополита від місцевих владик прохання-запрошення: «Приїдьте до нас!».

Згодом, коли італійські єпископи побачили Митрополита на Соборі й мали нагоду бути учасниками відправленої ним у Петровому храмі Божественної Літургії, вони ще більш забажали привітати в себе Первоієрарха України й похвалитися перед вірними своєї дієцезії таким винятковим гостем. Запрошень прибувало чим далі, тим більше.

Оскільки Митрополитові дозволяв на це час, він ішов назустріч бажанню італійських владик. Бо відвідини різних міст були доброю нагодою продовжувати по всій Італії ту

*) *L'Osservatore della Domenica*, 24. II. 1963, стор. 3 і 10. Автором обширної рецензії є *Paolo Vicentin*. При його статті вміщені фотокопії обгортки і 1-ої сторінки книжки.

саму роботу, яку Митрополит почав на великих церковних урочистостях в Римі: ознайомлювати ієрархію, священників і вірних західньої Церкви з літургією і духовною спадщиною східньої, точніше кажучи, Української Католицької Церкви.

Програма відвідин Митрополита в італійських містах була в основному більш-менш така: Місцевий владика зустрічає Митрополита процесійним походом. Часто в поході беруть участь також муніципалітет та інші представники світської влади. Обабіч дороги стоять густими шпалерами люди й вітають Митрополита спонтанними оваціями. Місцевий храм завжди повнісінький народу, бо по всьому місті розвішені були оголошення про приїзд Ісповідника віри. Між присутніми високі церковні й світські достойники. Митрополит править архисерейську Службу Божу, править її в наміренні возз'єднання всіх християнських Церков, зокрема східньої і західньої. Співає хор котроїсь з українських папських семінарій у Римі, студенти теології або малі семінаристи, що разом з кількома українськими священниками супроводять Митрополита в його подорожах. Після Євангелії або під кінець Богослужби Митрополит звертається італійською мовою до вірних. Після закінчення священнодійства процесійний похід супроводить Митрополита до єпископської резиденції. Знов овації, плескання в долоні, оклики: «нехай живе!». Люди товпляться, щоб побачити Митрополита зблизька, щоб поцілувати митрополичий хрест, що ним Владика благословляє народ, або принаймні торкнутися його мантиї. Зворушливі сцени захоплення і подяки. Подяки, що приїхав, подяки за цю чудову, небачену досі Літургію, подяки, що є ще й сьогодні Пастирі, готові страждати та померти за Істину.

Програму доповнюють офіційні візити, парадний обід на честь Гостя, за обідом тости тощо. Хоч день з ранку до ночі перевантажений заняттями, проте Митрополит знаходить час забігти до місцевого музею або архіву, оглянути якусь церкву чи цікавий пам'ятник старовини, або попросту пройтись по місті, керуючись бажанням сконфронтувати зберігані пам'яттю спогади з спостереженнями поточного моменту.

Після від'їзду Митрополита місцеві газети ще протягом кількох днів друкують звідомлення з урочистости разом з відповідним ілюстраційним матеріалом. Пишуть також про життєвий шлях Митрополита, про мартирологію Української Церкви, інформують про Україну й український народ.

Так вітали італійські міста «каторжника, привиклого до тюремного конзою», — як висловився раз про себе Первоієрарх. Щоб сказати в двох словах: подорожі Митрополита по Італії були справжнім тріумфальним походом. Жодна українська людина протягом усієї історії не зазнала стільки пошани від чужинців, що Митрополит. Жодного українського діяча не вітали й не приймали чужі міста з такими почестями і з такою гарячою симпатією, як міста Італії приймали й вітали: Первоієрарха Української Церкви.

Однак річ не тільки в особистих успіхах Митрополита. Згадані церковні торжества й величчі маніфестації в різних осередках Італії були також тріумфальним походом очоленою ним Церкви. І крім цього вони мали ще один аспект.

Ієрархія, клер і вірні західної Церкви засвоїли собі, в силу історичного розвитку, неправильну думку, що їхня Церква, себто латинська, — це універсальна Христова Церква. Особливо глибоко вкоренився такий спосіб мислення в головах італійського загалу. Учасники Божественних Літургій, що їх служив Митрополит, мабуть вперше в своєму житті усвідомили помилковість своєї дотеперішньої настанови. Вони почали розуміти, що західна Церква не може претендувати на універсальність.

На Другому Ватиканському Соборі українські владика та владика інших східних, об'єднаних з Петровим Престолом Церков, своїми виступами в дебатах і, навіть, самою своєю присутністю засвідчували перед єпископатом усього світу: Ми є християнський Орієнт! Вони у великій мірі спричинились до того, що процес «відлатинщення», або, точніше кажучи, «відзахіднення» Католицької Церкви набув конкретних форм і великої динаміки. Рим зрозумів, що Церква мусить стати плюралістичною, якщо вона хоче бути дійсно «католицькою», себто універсальною.

Того самого учили емпіричним методом подорожі Митрополита. Українські Богослужби по всій Італії доводили учасникам наочно, що, крім західної, існують ще східні Христові Церкви. Вони ознайомлювали італійців з літургійним багатством, обрядовими особливостями та відмінними від західних формами набожності Української Церкви. Кожна відправлена Митрополитом Служба Божа учила вірних західної Церкви респектувати й любити традиції та обрядовість східного християнства. І саме в цій продемонстрованій Митрополитом показовій лекції християнського Сходу полягає головне значення його подорожей по Італії.

Таким чином подорожі Митрополита були великим вкладом у екуменізм: вони підготовляли ґрунт під майбутню церковну єдність. Бо першою передумовою об'єднання всіх християнських віровизнань в одній Христовій Церкві є те, щоб вони себе взаємно знали й шанували. Передумовою є також те, щоб у майбутній одній Церкві всі віровизнання могли почувати себе немов у рідній хаті, себто щоб у ній було місце для всіх богословських, устрєсових і обрядових відмінностей християнських народів.

Тут напрошується одне зауваження. Діячі екуменічного руху, включно з головними персонажами Секретаріату для єдності християн, мабуть не усвідомлюють, скільки вони завдячують Митрополитові. Його несподіване появлення в центрі християнського світу під час нарад Ватиканського Собору, сотні статей у світовій пресі в зв'язку з його визволенням і згодом його діяльність у Римі, його подорожі по Італії --- все це спричинилось у значній мірі до пізнання і розуміння Заходом духовности східнього християнства і таким чином було одним з важливих факторів, що призвели до «діалогу», який має підготувати майбутню велику Унію.

Послухайте ще, якими методами Митрополит інформує чужинців про Україну, зокрема про релігійне життя українців та про українську культуру.

У своєму слові в Барі Митрополит говорить про культ св. Миколи між українським народом, при чому розказує, що в Україні, так само як у Барі, святкують день 9 травня, себто день переносу мощів святого, внесений у церковний календар папою Урбаном II в XI столітті. Це доказ — каже Митрополит —, що і після церковного роздору Київ був у тісному духовному зв'язку з Римом. В Ассізі Митрополит розповідає інтересні пригоди одного францісканського місіонера італійського походження, що в XIII ст. з доручення папи Інокентія IV мандрував через Україну до Джингісхана до Самарканди. Українці, що їх він зустрічав у дорозі, гарно до нього ставились і гостинно його приймали, а згодом в Самарканді, коли францісканський монах опинився в небезпеці, українці, що служили на дворі хана, врятували йому життя. У Фльоренції Митрополит говорить про заслуги митрополита Ісидора для справи Унії. В Больоньї згадує, що на славнозвісному юридичному факультеті больонського університету студіювало в середньовіччі багато українських студентів, що в Больоньї проживали видатні українські вчені та що навіть ректором больонського університету в

«плачучої Божої Матінки»^{*)}). Побудовано святилище на її пошану, що притягає кожен рік тисячі паломників.

Людський ум в таких випадках безпорадний: нічого вимудрувати не може. Скептики чекають на вирок Риму, а сестети зітхають: якби ця «плачуча Мадонна» була прищипаним архитвором мистецтва, а не дешевицьким гіпсовим виробом фабричної продукції! Але віруючий народ має свою логіку: «в Господа все можливе», і — ходить масово на прощу до сіракузької Богородиці.

З нагоди 10-річчя чуда відбувалися в Сіракузах в останніх днях серпня 1963 урочисті святкування. Сіракузький архієпископ Баранціні^{**)} запросив на них Митрополита. Митрополит приїхав літаком і 28 серпня увечері відправив у святилищі архієрейську св. Літургію. Окрім місцевого населення присутні були великі групи прочан з Мальти, Австрії, Німеччини, Швейцарії і Північної Америки. Італійське радіо і телевізія передавали Службу Божу по всій Італії; місцева й римська преса відзначили урочистість, якій присутність Первоієрарха України надала особливого блиску.

Вже наступного дня Митрополит вирушив у дальшу дорогу. Навіть не мав часу відсвіжити свої спогади про Сіцилію, що її він так добре знає і дуже любить. Поспішав до Барі, міста св. Миколи Чудотворця, щоб віддати поклін його мощам. Їхав кораблем і згодом поїздом через Калябрію. В Барі був гостем місцевого архієпископа Нікодема і отців домініканців, що завідують церквою св. Миколи. 30 серпня відправив урочисту Божественну Літургію над гробом св. Миколи. Знов маси народу, знов овації, і протягом кількох днів усе місто жило під враженням цих відвідин.

На особливу увагу заслуговує подорож Митрополита до Ассізі, міста св. Франціска^{***)}.

Ассізі! Тут відбулося наслідування Христа, найвірніше за всю дотеперішню історію людства. Тут здійснилася Благочестивість у найточнішому й найдосконалішому вислові. В Ассізі серце святого Відолахи^{****)}, налите вщерть добром,

*) *Madonna delle Lacrime*, так називають її в Італії. Мадонна — зменшена форма від Мадонна, мабуть тому, що погруддя малої величини.

***) *Baranzini*.

****) Св. Франціск, по-італійському Сан Франческо, 1182—1226, канонізований два роки після смерті, основоположник ордену францісканців.

*****) Так називали Сан Франческо його сучасники (сіль Поверджольо), бо крайнє свангельське убогство було одною з основних ідей його життя і діяльності.

обняло любовно весь світ Божий, а перш за все усіх страждуючих, усіх долею побитих, нужденних злидарів і прокажених. І співало «Сеняшній гімн»*) на хвалу Господеві.

Середньовічне містечко, приліплене до схилу гори немов півдо ластівки, ще й сьогодні дихає містичною красою його особистості. Шовкова синява неба над головою, зелені гаї кипарисів, піній і оливкових дерев на узгір'ях, лабіринт вузьких, витесаних у скелі вуличок, вниз і вгору і знову вниз, а над цим найчарівнішим затишком височить потужний масив Святого Манастиря. «Іль Сакро Конвенто», храму св. Франціска. В ньому три церкви, одна над одною, а в найнижчій, у підвалі, — кам'яний саркофаг Сан Франческа.

Іван Драч називає Ассізі «Кисло-Печерською Лаврою католицтва». Правильне визначення! Бо як київська Печерська Лавра є знаменитим висловом спірітуалітету східного християнства, так ассізький Святий Манастир є найчистішим висловом спірітуалітету західного християнського середньовіччя.

Восени 1963 р. відбувалися в Ассізі протягом кількох тижнів величаві урочистості. Приводом до них було 25-річчя проголошення Сан Франческа патроном Італії. Бо тільки в 1938 р. італійська Церква догадалася віддати рідну країну під покров свого найбільшого святого. Численні паломництва з різних країн світу і найвищі церковні достойники вшанували ювілей своєю присутністю. Для відзначення ювілейних святкувань генеральний превід францісканського ордену запросив до Ассізі Первоієрарха України. З якими почеснями його приймали, доказом того нехай служить факт, що генеральний прокурор францісканців супроводив Митрополита з Риму до Ассізі. 19 жовтня 1963 Митрополит служить св. Літургію на гробі Сан Франческа.

Коли мова йде про перебування Митрополита в Ассізі, слід ще згадати його візиту в «Цитаделі», де знаходиться приміщення дуже інтересної релігійної інституції. Цитаделя — це зразок модерного монашого ордену, унікальна спроба синтезу францісканської духовости з модерним католицизмом. Саме з уваги на її унікальність спроба заслугує на відзначення.

*) В гімні „Il Cantico del Sole“ Сан Франческо оспівував всемогутнього Господа, дякуючи Йому за сонце, місяць і зорі, за погоду і погоду, за землю, вогонь і воду, та за «сестру нашу, смерть наших тіл».

Членами цієї релігійної громади є молоді чоловіки й жінки з університетськими дипломами, а її завданням — християнізація сучасного суспільства. Звідси назва інституції: «За християнське суспільство», тоді як «Цитаделя» — це назва самої оселі. Члени релігійної громади зобов'язуються урочистою присягою дотримуватися все своє життя трьох євангельських рад і віддаються всеціло молитві, апостолитові та інтелектуальній праці. Таким чином створено нову форму апостолиту інтелектуальної еліти. Своїм зовнішнім виглядом, своєю ментальністю і підходом до життєвих проблем жителі Цитаделі ні трохи не подібні до ченців і черниць, а проте вони служать тій самій справі, що всі християнські монаші ордени: здійснюють Царство Боже на землі.

Сердечно вітан українського Достойного Гостя Дон Джованні Россі, осноположник і провідник інституції, разом з сотнею своїх молодих послідовників. Згодом господар супроводив Митрополита по Цитаделі. Оселю творить комплекс будівель, що зовнішньо знаменито гармоніюють з середньовічною архітектурою Ассізі, однак всередині є останнім словом новітнього комфорту. В будинках знаходяться бібліотека, музей модерного релігійного мистецтва, іконографічна документація христології в тисячах фотографій, театральна зала, залі для нарад, гарна модерна церква, і крім цього приймальні кімнати, гуртожитки, кімнати для гостей тощо. А розташовані ці будівлі в садах з водограями, квітами, модерною скульптурою. Коротко кажучи, цей осередок одухотвореного життя і христологічних студій справляє враження справжнього оаю на землі.

З візиту Митрополита в Цитаделі залишився тривалий слід, а саме дуже інтересний фотопортрет. Цитаделя видає двотижневий ілюстрований журнал великого формату під заголовком «Рокка», себто «Твердиня». Після візиту Митрополита поміщено на титульній сторінці журналу портрет, що в ньому мистець-фотограф старався ухопити риси обличчя і характеру свого моделю.

На портреті не видно ні одягу ні накриття голови, взагалі жодних ознак духовного сану і високого церковного становища. Мистець хотів віддати тільки людину. Бліде обличчя на темному фоні, жмутки непокірливого волосся на чолі, іскорки гумору в очах, проникливий суттєвий погляд, білий козацький лус, що контрастує з чорними бровами. З обличчя променіє сила чину й очайдушна відвага. Справжній запорізький козак! Ось безстрашна людина, ось неспо-

кійний дух, що ставить собі раз-у-раз нові завдання і не-
ремагає всі труднощі! Картина має назву «Непоборний».

За відсутністю місця не маємо можливості зупинитися
на всіх місцевостях, що їх Митрополит відвідав, дарма що
варто було б відзначити кожен його поїздку. Бо скрізь ві-
тали його з найвищими почесностями, а що кожне італійське
місто й навіть мале містечко має своєрідний духовний клі-
мат і в кожному знаходяться цінні пам'ятки старовини та
мистецтва, зокрема церковної архітектури, то візита Ми-
трополита в кожній місцевості мала іншу сцещичну декора-
цію і немов інший кольорит^{*)}.

Обмежимося згадкою ще тільки про відвідини Митропо-
лита в двох великих містах: у Фльоренції і в Больонї. Цих
двох подорожей ніяк не годиться обійти мовчанням, бо там-
тешні урочистості мали справді грандіозний характер. По-
дбали про це місцеві владики, що запросили Митрополита:
архиспискол Фльоренції Фльоріт і кардинал Леркаро в
Больонї. А що обидва згадані міста мають добру щоденну
пресу, яку читають скрізь в Італії, то льокальні події на-
були загальноіталійського і, навіть, загальноцерковного зна-
чення.

Папа Боніфатій VIII назвав Тоскану «квінтесенцією сві-
ту». Не задля її політичної ролі, а задля особливої ваги в
розвитку духової культури ця мала країна займає в історії
світу передове місце. Її столицею є Фльоренція, що пиша-
ється назвою: «серце Тоскани». Фльоренція, колыска Рене-
сансу, батьківщина Данте, Мікельанджеля і десятків вели-
ких художників, Мекка любителів образотворчого мистецт-
ва, оне «серце квінтесенції світу» має також в історії Цер-
кви свою світлу сторінку. Бо тут відбувся Собор, метою
якого було церковне поєднання, тут підписано в 1439 році
торжественний акт, відомий в історії під назвою «Фльорен-
тійської Унії». Подвижником Фльорентійського поєднання
християнського Сходу і Заходу був, поруч константинопіль-
ського патріярха Йосифа, київський митрополит Ісидор.

Візита Первоієрарха у Фльоренції збігалася в часі з тиж-
нем молитов за єдність усіх християн і тривала два дні: 24
і 25 січня 1964. Першого дня Митрополит відправив архие-
рейську Літургію в катедральному храмі Санта Марія дель
Фйоре, наступного дня, в неділю 25 січня, в церкві Санта

^{*)} Ось кілька подорожей Митрополита: 10 листопада 1963 Митро-
лит править Літургію в Читта ді Кастелльо в Умбрії, 29 грудня —
в надморському місті Террачина на південь від Риму, 19 січня 1964
в Чівіта Кастелляна, старовинному містечку поблизу Риму.

Марія Новелля. Саме ця недільна Служба Божа була кульмінаційним пунктом урочистостей, бо названа церква була колись. сценою Фльорентійського Собору і там підписано акт об'єднання східної Церкви з Римом. До речі, на цьому історичному документі знаходиться поміж підписами східних Соборових Отців також підпис: *Ісидор, Митрополит Київський і всієї Руси*. — і третій з черги після грецького імператора Йоана Палолога.

Після Богослужби Митрополит відправив панахиду на могилі патріярха Йосифа, тлінні останки якого спочивають саме в цій фльорентійській церкві. Вже давно, мабуть довгі віки не було панахиди над великим покійником, букетом квітів, замоченим у свячену воду, кропив Митрополит його домовину. На надгробній плиті виписана довга епітафія, складена віршами самим патріярхом:

*Первоісрахом був я колись на Сході,
Одного я тільки хотів, одним бажанням горів,
Щоб одна слава Господня, одна віра була в Європі...»⁹⁾*

Голосний відгомін викликала візита Митрополита в місцевій пресі. П'ять фльорентійських щоденників звітували широко про церковні урочистості й мало не про кожен крок Митрополита. Вказували на аналогії між фльорентійською Унією і сучасним екуменічним рухом, між постаттю і ролю київського митрополита кардинала Ісидора і сучасним подвижником церковної єдності, українським Первоісрахом.

Не менш гаряче приймала Митрополита Больонья, столиця провінції Емілії, куди він поїхав безпосередньо з Фльоренції і провів там два наступні дні, 26 і 27 січня 1964. Місцевий владики, кардинал Леркаро, до речі одна з наймаркавтіших фігур Ватиканського Собору, зручний політик, що вмів ладнати з комуністичним бурмістером, доклав усіх сил, щоб угостити Митрополита якнайпеличавіше. Його промова, виголошена 27 січня в церкві св. Петра після Євангелії, була пеаном на честь Української Церкви і її Голови. Звертаючись до Митрополита, кардинал Леркаро сказав:

«Ви приїхали з собою на це наше свято, таке багате на урочисті пориви й світлі надії, величчя стародавніх і дуже шанобливих Церков Орієнту. На тернистому шляху церковного роздору українська громадськість позначила своє прамісся до Унії дучемницькою кров'ю: ім'я св. Йосафата.

⁹⁾ «Вісті з Риму», Рік II, ч. 4, стор. 8.

що є славою Української Церкви, є безсумнівною запорукою, що Унія буде досягнена. Саме під сучасну пору тужать за ксю, більш ніж будь-коли раніше, серця всіх зіруючих у Христа. Разом з гарячим бажанням церковної єдності Ви принесли з собою на наше свято подих тієї героїчної мучазної Церкви, що дає свідчення за Бога догутнім голосом свого страждання... В цьому переломному моменті історії Ви персоніфікуєте між нами два великі прагнення Церкви: воз'єднання всіх християн у одному стаді і світовий мир у братерстві дітей Божих».

Візія не тільки об'єднаної Христової Церкви, але й візія єдності Божого світу, в якому панують закони Євангелії, візія людства в свободі, справедливості й мирі — таку картину змалював кардинал Леркаро учасникам Божественної Літургії. А український Первоієрарх — це персоніфікація туги Божого люду за цими найвищими ідеалами.

Голоси преси:

Оце відгуки в часописах на подорожі Митрополита по Італії в їх хронологічному порядку:

Il Santuario di N. S. delle Grazie e di S. Maria Goretti, релігійний щомісячник, *Nettuno*, листопад 1963.

На звороті обгортки фото Митрополита в розмові з монахом пасіоністом, редактором журналу, з полснювальним підписом, що «Примас католицької України був довший час дорогим гостем» місцевого святилища.

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, неперіодичний бюлетень Східньої Конгрегації, ч. 12/1963, стор. 66/67.

Стаття п. з. ВЛАДИКА СЛІПИЙ В СІЦІЛІЇ. Звіт з подорожі Митрополита до Сіракуз і до Барі.

Madonna delle Lacrime, щомісячник, Сіракузи, 30. IX. 1963, стор. 16.

Стаття п. з. УРОЧИСТА ЛІТУРГІЯ В СЛОВ'ЯНСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ОБРЯДІ ЗА ЦЕРКОВНУ ЄДНІСТЬ І ЗА ЕКУМЕНІЧНИЙ СОБОР. При статті дві фотознімки з Служби Божої.

Докладний опис відправленої Митрополитом Служби Божої. В статті читаємо м. ін.:

Героїчний Сповідник св. Віри, живий свідок героїзму Церкви на Сході, був під час священнодійства глибоко зворушений. Це прозраджували його рухи, голос і око... Старадавній український обряд — дуже сугестивний і фасцинуючий, багатий на символи й церемонії, на хоріві пісні й довгі молитовні переспіви.

Gazeta Niedzielną, щотижневик, Лондон, 22. XII. 1963, стор. 5.

Темою статті є ювілейні святкування в Сіракузах, в ній згадка про Літургію, що її служив Митрополит.

Rossia, двотижневик, *Assisi*, 1. XI. 1963.

На титульній сторінці журналу великий фотографічний портрет Митрополита. На 3-ій сторінці замітка про відвідини Митрополита в Цитаделі.

La Nazione, щоденник, Фльоренція, 24. I. 1964, стор. 5.

Повідомлення, що в найближчу неділю Митрополит відправить урочисту Літургію в базиліці Санта Марія Новелля.

Giornale del Mattino, щоденник, Фльоренція, 24. I. 1964, стор. 4.

Стаття п. з. КИР ЙОСИФ СЛІПНИЙ БУДЕ В НЕДІЛЮ В НАШОМУ МІСТІ — СЛАВЕТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЛАДИКА ПРИЙНЯВ ЗАПРОШЕННЯ ФЛЬОРЕНТІЙСЬКОГО АРХИСПИСКОПА.

При статті фото Митрополита. Стаття нагадує релігійні переслідування в Советському Союзі, несподіване визволення Митрополита та його приїзд рік тому до Риму.

Папа Джованні прийняв його наступного дня з неказанною любов'ю: бажав довго-довго з ним розмовляти, разом молитися, виявив йому свою радість і подив... Митрополит має небуденний досвід у справах Католицької Церкви на Сході. Це людина глибокого спірітуалітету, дуже стриманий, далекий йому всякий екзібіціонізм. Він відданий всеціло молитві і студіям.

Giornale del Mattino, щоденник, Фльоренція, 27. I. 1964, стор. 5. При статті ілюстрація.

Велика стаття з описом урочистої Літургії в Санта Марія Новелля п. з. УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ МОЛИТЬСЯ НАД ДОМОВИНОЮ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА. Підзаголовок:

НОВА СТОРІНКА ІСТОРІЇ ФЛЬОРЕНТІЙСЬКОЇ ЦЕРКВИ ЗАПИСАНА ВЛАДИКОЮ СЛІПИМ

В тій самій базиліці, де 1439 року були зібрані єпископи Сходу і Заходу на великому Унійному Соборі, український архієпископ Львова записав нову сторінку в історії Флорентійської Церкви. Український Митрополит прийшов сюди по слідах свого попередника, київського митрополита Ісидора, що разом з константинопільським Патріярхом Йосифом II був одним з протагоністів Флорентійської Унії. Поблизу місця, де спочивають тлінні останки православного Патріярха, християни Сходу і Заходу, вперше після п'ятих століть, молилися разом в тому самому наміренні: за єдність Церкви.

Репортер пояснює східню Літургію, згодом переказує зміст промов архієпископа Флоріта й Митрополита та описує обряд панахиди над гробом патріярха Йосифа. На закінчення переказує такий епізод:

Перш ніж Митрополит розпрощався, він забажав оглянути ще великий монастир при церкві Санта Марія Новелля, де відбувалися колись наради Флорентійського Собору. Його супровідники принаглювали його до поспіху, бо вже були друга година після полудня і в архієпископській резиденції чекали на нього з обідом, після якого він мав негайно від'їхати до Болоньї. «Щоб пообідати, вистачить мені кілька хвилин» — відповів з усмішкою владика — «хочу ще побачити місце, де сидів патріярх Йосиф», і швидкими кроками пішов за архимандритом домініканців до монастиря.

L. Nazione, щоденник, Флоренція, 26. I. 1964, стор. 4.

Стаття про перебування Митрополита в Флоренції.

L. Nazione, щоденник, Флоренція, 27. I. 1964, стор. 4, при статті ілюстрація.

Талановито написаний репортаж п. з. БОГОСЛУЖБА ЙОСИФА СЛІПОГО. Ось кілька уривків:

Високий, масстатичний, королівської постави. Не пізнаю по ньому, що йому 72, ні не видно слідів того, що пережив. Минулого року, коли прийшов до Риму, ми писали про нього: «старий і виснажений»... Одягають його в орієнтальні літургійні ризи. З цього моменту вірні, що заповнили базиліку Санта Марія Новелля, опинились в якомусь завороженому, незнаному їм світі... Священнодійство для нас, латинників, неймовірно довге й повільне, але чудове...

Всіх присутніх полонила тасячича атмосфера античного обряду, що немов пробудився з вікового сну. Всі вступились очима в Сліпого. Може нагадують собі, з належним респектом, історію його життя. Вісімнадцять років рабських робіт у Сибірі, неймовірні злидні, раз-у-раз натиск, щоб спонукати його до відступства. Може дехто пригадує, як його назвав пана Пачеллі: «Справжній герой віри», або як ридав пана Джованні, приймаючи його з любов'ю в своєму помішканні. В певному моменті Сліпий звертається до вірних: «Найдорожчі, кайцасливіші, найславніші фльорентійці!» і висловлює свій подив для одухотворених цінностей, що їх створили туремні жителі... Архисупскоп Фльоріт, як хазяїн урочистости, звертається після Євангелій з привітом до свого українського брата: «Ви записали нову славу сторінку в нашій історії... Може в майбутньому згадуватимуть наші сьогоднішні молитви за єдність, як велику історичну подію».

Il Rosario, релігійний помісячник, видаваної ОО. Домініканцями, Фльоренція, лютий 1964.

На обкладинці фото Митрополита, на дальших сторінках ще три фотознімки. Статті і замітки про перебування Митрополита в Фльоренції на 36-ій і 62—63 сторінках.

Il Resto del Carlino, щоденник, Больонья, 27. I. 1964, стор. 4. При статті ілюстрація.

Стаття н. з. ТУГА ЗА УНІЄЮ В СЕРЦЯХ КАТОЛИКІВ. Підзаголовок: УРОЧИСТА БОГОСЛУЖБА ВІДПРАВЛЕНА У ВІЗАНТІЙСЬКО-СЛОВ'ЯНСЬКОМУ ОБРЯДІ УКРАЇНСЬКИМ МИТРОПОЛИТОМ

У статті поданий опис церковних урочистостей і докладний зміст знаменитих гомілій кардинала Леркара і Митрополита.

L'Avvenire d'Italia, щоденник, Больонья, 27. I. 1964, стор. 4. При статті ілюстрація.

Заголовки статті: КАРДИНАЛ ЛЕРКАРО І МИТРОПОЛИТ СЛІПИЙ ПІДКРЕСЛЮЮТЬ ЗНАЧЕННЯ ВЕЛИКОГО ІСТОРИЧНОГО МОМЕНТУ — УРОЧИСТА ВІДПРАВА В САП П'ЕТРО — ОБИДВА ВЛАДИКИ ВКАЗАЛИ, ЩО ВІДКРИЛИСЯ МОЖЛИВОСТІ ДОСЯГТИ УНІЮ МІЖ ХРИСТІЯНАМИ І МИР ДЛЯ ВСЬОГО СВІТУ — УКРАЇНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ВІДПРАВІВ БОГОСЛУЖБУ У ВІЗАНТІЙСЬКО-СЛОВ'ЯНСЬКОМУ ОБРЯДІ.

„Працювати, страждати, мовчати!..“

Митрополит при ложі американо-го Папи Йоана XXIII — Папа Павло VI починає свій понтифікат з відвідин Митрополита — Грамота заснування Українського Католицького Університету в Римі — Митрополит репрезентує Українську Церкву на церковних урочистостях — Митрополит відвідує святі місця в Римі — Митрополит відвідує творц у лікарнях — Зустріч Митрополита з юнаками й дітьми — Робочий день Митрополита — Праця як прослава Творця — Перша річниця приїзду Митрополита до Риму

В попередніх главах ми зупинилися на щонайважливіших подіях з першого року життя Митрополита на волі. Здавалося б, усе основне перелічили, нічого не пропустили.

А проте, перегортаючи сторінки закордонних часописів починаючи з лютого 1963, ми знаходимо в них ще багато цікавого матеріалу. Раз-у-раз натрапляємо на прізвище Митрополита, раз-у-раз стверджуємо наново, що світова опінія стежить за кожним його кроком і занотовує пильно все, що має зв'язок з його особою. Бож не тільки в момент свого приїзду до Риму, але протягом цілого періоду, що про нього звітуємо, Первоієрарх України був однією з найбільш відомих і славетних постатей світової сцени.

Виберемо низку характерних фактів, що не помістилися в інших розділах. Буде це доволі різноманітний матеріал про дні горя та відродження, про сміливі почини та працюючі будні.

*

Важке горе побило Митрополита на переломі місяців травня і червня 1963. Помер Папа Йоан, його рятівник і добродієць, батько і приятель. Так: щирий, близький прия-

тель, при всій дистанції, що і: створює становище Христо-вого Вікарія. Відійшов у вчність Великий Папа, ініціатор Другого Ватиканського Собору, надхненник Екуменізму, автор енцикліки «Мир на землі». Скромний, чистосердий душ-пастир, надзвичайно благородна, євангельська людина, по-значена Богом несказаними харизмами. Відійшла людина, що була Митрополитові рідним, дорогим братом.

Несповна чотири місяці вітцівська ласка і дружня дбай-ливість Верховного Пастира Вселенської Церкви радували серце повернувшого з лютої каторги Владика. Зустрілись вони вперше в папському приватному, кабінеті отого пам'ят-ного недільного вечора, отого незабутнього 10 лютого, коли Святіший Отець, нехтуючи усіма протокольними приписа-ми, забажав якомога швидше пригорнути до серця Сповід-ника Віри. Остання ж зустріч відбулася в п'ятницю 31 трав-ня о годині 21.40 вечора в тому самому помешканні апо-стольського палацу, в сусідній кімнаті, при ложі змиряючо-го Папи.

Скільки добра зазнав Митрополит від Папи Йоана за цей короткий проміжок часу! Його молитвам і старанням зав-дячував своє визволення. Ніжна уважність Папи до Ми-трополита виявлялась у десятках добродійств і привітнос-тей. Перш ніж Митрополит прибув до Риму, Папа послав йому назустріч дорогі подарунки, спершу до Москви через о. Вілсбрандса, згодом на станцію Орте через свого секретаря і найближчого співробітника, о. Каповілла. Най-вищі церковні достойники приїхали з доручення Святішого Отця привітати Митрополита в Гроттаферраті та супро-водити його, як почесна ескорта, на першу авдієнцію до апо-стольського палацу. Архимандритові монастиря в Гротта-ферраті наказав не допускати до Митрополита журналістів ні підвідувачів, щоб не каламутили йому відпочинку. Пап-ський секретар раз-у-раз запитував телефоном про здоро-в'я і самопочуття визволеного Мученика. Не забув Папа по-здоровити його з днем його народження. З наказу Папи від-дано в розпорядження бездомного Вигнанця прекрасну ре-зиденцію в одному з ватиканських палаців.

Згодом, коли Митрополит проживав уже у Ватикані, журналісти підглядали і занотовували, що Папа, при кож-ній зустрічі з Митрополитом у храмі св. Петра або на про-гулянці у ватиканських садах, тепло його вітає та переки-дається з ним ласкавими словами. Чого не занотували, бо цього не знали — про це знав тільки невеликий гурт най-

ближчих осіб —, що Митрополит, на бажання Святішого Отця, зчаста ввечорі заходить до нього на дружню розмову.

Так, це була міцна дружба, побудована на взаємній вдячності її на взаємному найглибшому респекті: вдячність Папи Митрополитові за його вірність Петровому Престолові та за самовідданість, з якою протягом 18 років ніс свій хрест; вдячність Митрополита Папі, що повернув йому волю і тим самим врятував йому життя. А коли людина людині врятує життя, це створює між ними дуже інтимний душевний зв'язок. Важить тут подекуди й те, що повернувшись з каторги Митрополит був для Папи Йоана символом і найдосконалішим представником східньої Церкви, так близької його серцю.

Нема сумніву: вдячність, пошана, любов до східньої Церкви — це були стичні пункти, що наблизили Римського Архисерея до Українського Первоієрарха. А втім, найміцнішими в кожній дружбі є іраціональні чинники, що їх не можна збагнути ні визначити. Чому одна людина стає нам близькою з першого погляду, тоді як з другою ніяк не можемо знайти спільної мови?

Бож фактично Папа Йоан і Митрополит — страшенно різні люди. Різні вони темпераментом і вдачею, і різна судилась їм доля. Папа Йоан писав про себе, що його життя плило таким спокійним і рівномірним ритмом, як клубок ниток, що одностайним, незмінним рухом намотується на шпульку. Якщо вжити аналогічного порівняння до Митрополита, треба би сказати, що образом його життя є шарпані бурєю ливни, що раз-у-раз рвуться та заплутуються в нерозв'язні вузли. І тільки надлюдським зусиллям своєї залізної волі Митрополит розплутує вузли, зв'язує перервані ливни та приводить їх знов до ладу.

Ніколи Митрополит не просив Папу про щось для себе. Коли звертався до нього з проханням, просив для Української Церкви, просив за інших. Вистачало натякнути злегка на справу, що її мав на серці, а Папа негайно давав доручення задовольнити бажання Первоієрарха України. Ось приклади: титул понтифікальної установи для Малої Семінарії, місце для мощів св. Йосафата в головній святині християнства, членство в Східній Конгрегації для патріархів східніх Церков. Скільки благ для своєї Церкви та її вірних Митрополит був би ще отримав, якби смерть не була причинила життя Папи Йоана!..

Вже в лютому, коли Митрополит прибув до Риму, Папа Йоан був тяжко хворий, але продовжував працювати. У

травні стан здоров'я Святішого Отця раптом значно погіршав. Останній тиждень травня вже не підіймався з постелі. Внутрішні кровоночі знесилили організм до крайності, різні ускладнення хвороби спричиняли безнастанні тяжкі болі й відбирали надію на можливість поправлення. З дня 24 травня о. Кановілла, за порадою лікарів, припинив усі відвідини хворого. Тільки Державний Секретар і ще один чи два кардинали мали рідкісний привілей бути допущеними до Папи в останні дні його життя.

В п'ятницю 31 травня прилетів літаком з Міляну кардинал Монтіні і привіз з собою трьох братів і сестру вмираючого. Папа впадав раз-у-раз у нестяму. Спершу не пізнав приїжджих. Але під вечір опритомнів і розмовляв з братами.

Трохи згодом сказав: «Покличте Кир Сліпого!»

Яке було прощання Папи з Митрополитом, Митрополита з Папою? Що сказали один одному на розстання? Мабуть сказали те, що кажуть люди глибокої віри, коли відходять з цього світу: «до побачення!». Мабуть обдарували один одного востаннє ознаками любови й подяки, надії і підбадьорення. Може колись світ довідається про це з записок Митрополита. А покищо задовольнімся самим фактом, що Верховний Владика України був одним з останніх відвідувачів, який на бажання вмираючого Папи Йоана був при його ложі. Навіть якби ми нічого більше не знали про ставлення Папи до Митрополита, то цей один факт говорить промовисто про їх взаємини. Бож вмираюча людина бажає мати коло себе тих, що їй найдорожчі.

На площі св. Петра перед апостольським палацом товни народу день і ніч молилися навколішках, втупивши очі в три освітлені вікна на третьому поверсі, де життя Папи, повільно але неминуче, наближалось до кінця. Агонія продовжувалась іще три дні. Весь світ стримав віддих, стежачи за цим довгим, смиреним умиранням. Патос старогрецької трагедії був у цій покірній, саможертовній слухняності волі Творця. Єдналися з передсмертними муками Святішого Отця не тільки католики та інші християни, єднались також віруючі в Бога жиди, мусулмани, будисти, єднались навіть атеїсти. Відходив Папа, що сказав про себе: «Весь світ є моєю родиною». І весь світ, уперше в історії Церкви, оплакував Римського Архидієрея. У скорчених від болю пальцях він судорожно тримав розп'яття, бліді уста шепотіли Христові слова: «Я — воскресіння і життя» і «Щоб усі були одно». Наслідуючи Спасителя, він відходив з цього світу

«служнячий аж до смерги» (Послання до Филип'ян 2, 8) і вступив у вічність як один з блаженних, що «в Господі вми-рають». (Апокаліпсис 14, 13).

В понеділок 3 червня о годині 19,49 вечора, в день, коли західна Церква святкувала празник Святого Духа, Утішителя і Подателя Житті, перестало битися велике серце.

Смерть Папи Йоана була для Митрополита жахливим ударом. Уявіть його душевний стан увечорі 31 травня, коли повернувся до себе після прощання з Папою. Уявіть його настрої після похорону Папи. Довгожданій син добився екіпці до батьківського дому, але батька не стало... Якщо ця залізна людина уміє плакати, то були це пекучі сльози. Такого горя, такого почуття круглого сирітства не переживав Митрополит від часу 1 листопада 1944 року. У приступі першого відчаю мабуть не подумав, що святі можуть вчинити більше добра після смерги, ніж зробили за життя. Такі два заступники в Небесах, як Митрополит Андрей і Папа Йоан — це запорука перемоги навіть у найтяжчих ситуаціях.

Хто б не писав у майбутньому історію Української Церкви, він не зможе не відзначити дружніх взаємин між Папою Йоаном XXIII і Первоієрархом України, задокументованих присутністю Митрополита при смертному ложі Папи. Українське громадянство довідалося про цей факт з повідомлень міжнародних пресових агентств. На жаль, українська преса не дала коментарів, що пояснили б вагу події. Це ж нечувана честь для Української Церкви, що її Голова мав привілей, якого не удостоїлися найвищі церковні сановники наймогутніших народів! Це ж нечувана честь для українського народу, що його син належав до кола найближчих довірених Великого Папи! Еміграція втратила відчуття реальности, втратила також відчуття дійсних пропорцій між речами великими й малими. Як часто в нас трапляється, що справи цілком маловажні розрекламовуються еміграційною пресою як нібито величезні національні й особисті успіхи, а події, позначені справді печаттю історії, проходять недобачені громадянством!

•

Майбутній історик Української Церкви запише ще один небувалій факт: що новий Папа, який вступив на Петровий Престол після Йоана XXIII, почав свій понтифікат з відвідин Митрополита.

Нагадаймо, що 21 червня 1963 конкляве Священної Колегії Кардиналів обрало Вселенським Архисреєм кардинала Джованні Баттіста Монтіні, що прибрав ім'я Павла VI.

Наступного дня, 22 червня, в післяполудневих годинах Папа вийшов з апостольського палацу. Куди звернув свої перші кроки: Архиастир Христового стада? Насамперед він спустився вниз до підземелля храму св. Петра, до т. зв. ватиканських гrotів, і довго молився при саркофагах своїх попередників, Пія XII і Йоана XXIII. Згодом бічною брамою коло сакристії вийшов з собору, перейшов через площу св. Марти і попрямував до «палатки архисрея», до резиденції Митрополита. Була година 17.25, коли Папа Павло увійшов до помешкання на першому поверсі.

Недужий Митрополит лежав у своїй спальні. Він хворів на погану грип, мав високу гарячку. Святіший Отець побував часок при ліжку хворого, поготорив з ним, довідуючись, як себе почуває, побажав йому швидкого повороту до сил і здоров'я, поблагословив і пішов у дальшу дорогу.

Весь сніт зрозумів, що Папа Павло бажав своїм жестом підкреслити континуїтет між понтифікатом Йоана і своїм. Безперервний зв'язок між смертним ложем Йоана XXIII і своїм престолом новий Римський Архисреї висловив своєю візитом у хворого українського Владика. Таким чином він сказав світові, що в любові до страждаючих хоче йти по слідах свого великого попередника та, подруге, що ті особи, яких цинив і любив Папа Йоан, будуть користуватись і його пошаною та любов'ю.

Світова преса звітувала широко про те, що однією з перших чинностей нового Папи були його відвідини хворого Митрополита. Журналісти нагадували, що кардинал Джованні Баттіста Монтіні відвідав Митрополита ще перед початком конкляве, тепер же, як тільки став найвищим ієрархом Католицької Церкви, відвідав його вдруге. Звітодавець пресового агентства *UPI* зробив висновок, що «*постать українського Причаса стала центральною усього католицького й некатолицького світу*» та що «*вплив Кир Сліпого на станлення Апостольської Столиці до проблеми Католицької Церкви за залізною завісою буде великий*».

30 червня 1963 Митрополит бере участь в урочистостях коронації Папи Павла VI на площі св. Петра. Описуючи пишній церемоніал і перелічуючи присутніх достойників, преса не забуває занотувати прізвище Митрополита на одному з перших місць списку учасників. До речі, не тільки з

нагоди цього торжества, але й при всякій іншій нагоді особа Митрополита фігурує в часописних звітах як одна з перших.

В «Осерваторе Романо» від 4 липня 1963 знаходимо на 1-ій сторінці повідомлення, що Папа прийняв попереднього дня Митрополита на приватній аудієнції. Предмету приватної аудієнції ватиканській офіціоз ніколи не доводить до відома, але вже сам факт, що Первоієрарх був прийнятий новим Понтифексом як один з перших відвідувачів, служить доказом, яку позицію він має в Апостольській Столиці.

Перейдемо тепер до справи зовсім іншого порядку, а саме до Українського Католицького Університету в Римі.

Перьопочаток цього грандіозного задуму сягає осінніх місяців 1963 року, однак загал довідався про справу значно пізніше. Встановити докладну дату, коли в голові Митрополита виникла ідея творити у Вічному Місті вогнище української науки, немає можливості. Не знаємо також, чи ця ідея постала в результаті наполегливої праці думки, чи, може, вона зродилася в моменті надприродного осяяння. Делкі характерні обставини говорять саме за те, що першим імпульсом пляну було надхнення. Також невідомо, які етапи переходив творчий помисел, поки Основоположник не виклав його в документі: **ГРАМОТА ОСНОВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.**

Під грамотою дата: 25 листопада 1963 р. Дата не була випадкова. В цей день Церква святкує пам'ять великого священномученика, пов'язаного тісно з Україною: св. Климента Папи Римського. Під покровительство свого улюбленого святого піддав Митрополит засновану ним високу наукову установу і назвав її його ім'ям.

Читачі пригадують, що того самого дня відбулися в храмі св. Петра величаві урочистості з приводу перенесення туди мощів св. Йосафата. Митрополит був, так би мовити, головним персонажем згаданих святкувань. І — дивна річ — того самого дня він знаходить час та душевні сили займатися ще й другою справою небуденного масштабу: підписує документ, що стане наріжним каменем української святиної науки в центрі християнського світу. Саме цей синхронізм двох великих подій наводить на думку здогад, що ідея Університету виринула на поверхню свідомості несподівано в хвилині надхнення, під час коли мозок Митрополита і вся напруга його нервів зосереджувались на священнодійстві над саркофагом Мученика за єдність Церкви.

Звернім увагу на ще одну подробицю. В підписі під грамотою зазначено: *Дано у Вічковому Місті Римі, при храмі Святої Софії...* Цей останній писелів вказував би вже не тільки на інспірацію, але й на чудесне видіння. Очіма своєї душі Митрополит, підписуючи грамоту про заснування Університету, бачить уже храм Святої Софії, Божої Премудрости, що колись буде споруджений побіч університетської будівлі. Він бачить цю майбутню святиню так реально, немов би вона вже була дійсністю.

Таким чином грамота має вагу історичного документу виняткової вартости не тільки як акт ерекції Українського Католицького Університету, але також як свідчення про візіонерські харизми, що ними є обдарований Первоієрарх. Для стриманости Первоієрарха характерно, що він ховається перед людьми з даними йому Богом здібностями бачити прийдешність. Однак у грамоті він немов мимохіть проговориться.

Як вище згадано, грамота була видана 25 листопада 1963 р., але її текст був оголошений значно пізніше^{*)}. Митрополит не любить відкривати своїх карт передчасно. Без шуму і розголосу він обдумує і підготовляє кожну справу, і тільки тоді, коли вважає, що вже прийшов слушний час, доводить свої почини до публічного відома.

Перші відомості про Університет св. Климентія, що дійшли до українського громадянства, були доволі скупі й неточні. Люди подавали собі з уст в уста, що Митрополит засновує в Римі високу школу університетського типу, трохи пізніше поширилися чутки, що Митрополит купив уже будівельну площу, ще пізніше стало відомо, що вже приступлено до виконання архітектурних проєктів.

На тему завдань твореного Митрополитом наукового закладу кружляли різні версії. Одні гвердили, що Університет буде продовженням колишньої львівської Богословської Академії, інші догадувалися, що він включатиме, крім теологічного, ще інші факультети. Скептики висловлювали сумніви, циніки насміхалися... Минуло ще кілька місяців і критичні голоси замовкли. Малість і злоба пігмеїв не устояли проти великого подвигу.

Освічений загаль зрозумів інтенції Первоієрарха і привітав заснування Українського Католицького Університету

^{*)} Грамота заснування Українського Католицького Університету була оголошена в «Благошестію», пресовому органі Верховного Архидієкапа, Рік II, Кн. 1 за 1966 рік, стор. 37-38. Згаданий період не є предметом цієї книжки, тому не подасмо аналізи змісту грамоти.

з ентузіазмом та з вдячністю для його Основоположника. Щедрі грошові пожертви почали надходити з усіх країн діаспори. Поруч ідеї Українського Патріархату справа Університету стала предметом гордоців і надій, що гріють серця знедолених вигнанців і вміють викресати з них огонь шляхетних поривів.

«Великого бажати!» — оце девіз Митрополита. Засновуючи опішце української науки в Римі, Митрополит залишився вірним цьому гаслові. Український Університет у Вічному Місті! Монументальний задум, і здійснює його Первоієрарх з динамічним розмахом та шаленим темпом. В найтяжчих обставинах, сам один, з пустими руками взявся Митрополит творити діло, що його нормально провадить численний колектив з допомогою великих державних або суспільних фондів.

Митрополит залишився вірний також основним настановам і уподобанням свого життя, що ними є: любов до науки і книжки, праця над вирощенням молодих кадрів інтелектуальної еліти і перш за все жагуче бажання добути Істину. Саме творення високої школи академічного тилу є тією сферою діяльності, де можуть виявитися творчі сили Первоієрарха, як науковця і організатора наукової праці, як вихователя молоді, як мислителя та шукача Божої Премудрости. Бо «Бог лиш того любить, хто з мудрістю живе», «мудрість бо для людей — скарб невичерпний», «вона подіа Божої сили і пічного світла відблиск»^{*)}.

«

Про торжественні Богослужби, що їх Митрополит відправив у Римі та в інших містах Італії, була вже мова. Для цілісности картини слід ще занотувати дві церковні урочистості візантійсько-слов'янського обряду, на яких Митрополит репрезентував Українську Церкву.

17 листопада 1963 в стародавній базиліці св Климента відбулася східня Літургія з нагоди закриття святкувань 1100-річного ювілею місіонерської діяльності слов'янських апостолів Кирила і Методія. Активну участь у священнодійстві брав Папа Павло VI. Бюлетень Східньої Конгрегації зазначує, що «в центрі нави заня місце український Митрополит Кир Йосиф Сліпий, разом з усіма українськими владиками, присутніми в Римі з нагоди Собору».

*) Книга Мудрости 7, 28, 14, 25.

На січень 1964 припадав 1100-річній ювілей християнізації Болгарії. З цієї нагоди відбулася 12 січня 1964 в прекрасній старовинній церкві св. мучч. Іоана і Павла в Римі торжественна Літургія у візантійсько-слов'янському обряді. «Оссерваторе Романо» і Бюлетень Східньої Конгрегації, звітуючи про це свято, занотували в списку присутніх на першому місяці особу «Верховного Архиспископа Української Церкви, львівського Митрополита Кир Йосифа Сліпого».

Варт іще відзначити торжественну св. Літургію, що її Митрополит жертвував за єдність Христової Церкви, себто за ту велику справу, якій він служить усе своє життя. Служба Божа відбулася в перший день Різдва за старим стилем (7 січня 1964) в найбільшій після Петрового собору церкві Риму, розташованій у центрі міста, при Корзо Вікторіо Емануеле, а саме в церкві св. Андрія, Сан Андреа делла Валле.

Самозрозуміла річ, що при кожній урочистій Літургії, яку служить Митрополит, є асиста українських панотців, завжди співає український хор і завжди Митрополит після Євангелії або під кінець Служби Божої звертається італійською мовою до присутніх.

Пом'янути б ще одну церковну урочистість, що мала характер родинного свята української громади в Римі. З приводу 24-річчя своїх архиерейських свячень Первоісрарх відправив 22 грудня 1963 св. Літургію в храмі св. Петра над мощами покровителя Української Церкви. Рідкісна нагода, велике свято! 24 роки на владичому престолі, з цього 18 років у лютій неволі і тільки 6 на свободі!

Щоб відзначити цю святкову нагоду і поклонитись Ювілярові, зійшлися представники всіх українських релігійних установ Риму, панотці, монахи і монахині, студенти богослов'я та малі семінаристи. Присутніми були також достойники з Конгрегації для Східньої Церкви.

Вже доволі сказано про пишні церковні торжества, зате варт простежити на кількох прикладах, куди Митрополит направляв свої кроки, мандруючи іноді по Римі, так би мовити, «приватіссіме», майже інкогніто? Кого він відвідував, де та за кого молився, йдучи виключно за бажанням свого серця? З таких мандрівок і зустрічей можна краще узнати внутрішній світ людини ніж з пишних церковних торжеств і репрезентацій.

Святі місця, окроплені кров'ю мучеників перших віків християнства — ось мета прогулянок Митрополита по Римі. Недужі в лікарнях і ті особи, що піклуються про недужих: себто лікарі й шпитальний персонал; далі, юнаки у виховних закладах і діти сироти — ось категорії осіб, близькі й любі Митрополитові, що їм він віддає свій час і свої молитви.

В Мамертанській в'язниці, на узгір'ю Капітолю, в сирому, темному льоху, де тримали присуджених до страти злочинців, римський центуріон закував у кайдани Галілейського Рибалку. Ще й сьогодні б'є там джерело, з якого за переказом апостол Петро зачерпнув води, щоб охрестити нею своїх двох сторожів. Над льохом стоїть мала церковка. В ній Митрополит править 28 вересня 1963 Службу Божу.

Іншим разом бачимо Митрополита в катакомбах св. Калліста, найбільших і мабуть найважливіших із сорока катакомб, розкинутих по різних частинах Риму. Ціле підземне місто. Тут перші християни хоронили своїх мерців, тут потайки молились і відправляли богослужби, тут ховалися від переслідувачів. В катакомбах можна вивчати початки християнського сакрального мистецтва, від простих символічних рисунків риби, голуба, хліба, оливної галузки, аж до фігуральних композицій, виконаних фресковою технікою. Римські катакомби — це Голгофа Церкви і водночас гріб, з якого вона воскресла з мертвих до свого вічного життя.

Довго блукав Митрополит по лябіринті вузьких коридорів, стрімких сходів, глибоких шахт, тунелів і ніш, крипт і каплиць. Зупинявся в задумі і далі йшов. Скрізь сумерк і тиша, патина тисячоліттів, скрізь сяйво надприродного світу*).

Відвідини недужих — це окрема глава діяльності Первоієрарха. З листопада 1963 Митрополит відвідав нову велику лікарню побіч церкви св. Іоана Латеранського і в каплиці лікарні відслужив св. Літургію для недужих. Після Служби Божої ходив по шпитальних залах і, зупиняючись при ліжках важко хворих, утішав їх та благословив.

* Чи Митрополит служив у катакомбах св. Літургію, не знаємо, бо в пресі замітки про це ми не знайшли. Але натрапили на фото Митрополита, як вписується до книги відвідувачів при вході до катакомб.

Для лікарів та для медичного персоналу всіх римських шпиталів Митрополит відправив окрему торжественну Службу Божу. Вона відбулася 1 грудня 1963 в церкві при генеральній управі ОО. Єзуїтів. Зійшлося дуже багато лікарів з усього Риму.

Зустрічі Митрополита з молоддю і дітьми — це знов окрема сторінка його діяльності.

Загальновідомою рисою вдачі Первоієрарха є його тепле ставлення до юнаків. Тоді як дорослі вважають Митрополита за людину дуже стриману, навіть за сувору, і не мають сміливості переступити дистанції, що її створює його гідність та його масстатична постать, то хлопці горнутья до нього безцеремонно, навіть дозволяють собі на свобідні жарти з дідусем. Хто мав нагоду бачити Митрополита при його зустрічах з вихованцями Малої Семінарії в Римі, той міг спостерігати метаморфозу в зовнішньому вигляді Владика: раптом ніби все в ньому змінилось, пояснішало, напруга щезла, ласкава добрість виплила на поверхню і освітила обличчя теплою усмішкою. А коли хлопці оточують Митрополита з усіх сторін і навіть сіпають його за одєжу, вам мимохіть приходять на думку слова Спасителя: *«Пустіть дітей до мене, не бороніть їм цього: таких бо Царство Боже». І обнявши їх, поклав на них руки і благословив їх^{*)}.*

Тож не диво, що при всіх своїх заняттях Митрополит знаходив ще час для молоді.

У Ватиканському Місті, в близькому сусідстві палати Митрополита, є приміщення однієї з італійських Малих Семінарій. Для вихованців цього закладу Митрополит відправив Службу Божу в другий день Різдвяних Свят (нового стилю), 26 грудня 1963, що в календарі західної Церкви є днем св. Степана. Служба Божа відбулася в соборі св. Петра в каплиці ватиканської капітули. Італійські юнаки співали по-старослов'янськи всю візантійсько-українську Літургію. Тут слід додати, що в цій каплиці спочивають мощі св. Йоана Золотоустого, і саме над мощами того великого Богоугодника східної Церкви, доля і діяльність якого виявляють багато схожості з життям і постаттю нашого Ісусовідника віри, відбулася св. Літургія.

Не пожалів Митрополит своїх сил і для дітей сиріт, що виховуютья в інституті, відомому в Римі під назвою Вілла Назарет. Уфундував цю інституцію власними засобами ко-

^{*)} Марко 10, 14-16.

лишній державний секретар Ватикану кардинал Тардіні. До Вілли Назарет приймають хлопчиків від п'ятого року життя, при чому добірають дітей, що відзначаються непересячною інтелекцією і здібностями.

В неділю 2 лютого 1964 Митрополит відправив для діточок архисрейську Службу Божу та виголосив до них слово про життя малого Ісусика в Назареті. Яке враження справило Митрополит на дітей? Про це зберігся цікавий документ. Діти видають шкільну газетку «Вілла Назарет». Найближче число після візиту Митрополита було повністю присвячене цій небуденній події.

На обгортці гарне фото: Митрополит після Служби Божої стоїть з хрестом у руці, хлопчата підходять і цілують хрест. «Передовицю» написав 11-річний Сергій. Чули ми opinie журналістів світового реноме, послухаймо думку малого редактора. Ось текст статті:

2-го лютого архиепископ Сліпий, що був звільнений минулого року з тюрми, прийшов до нашої каплиці і відправив урочисту візантійську Літургію. До цієї пори я ніколи не бачив Богослужби в орієнтальному обряді. Архиепископ Сліпий є високий, дуже достойний і має гарну білу бороду. Довгі роки він був у в'язниці, немов християнський мученик старовими. Ми дивилися на нього з подивом. Він сказав нам гарну проповідь, повчавчи нас, щоб ми завжди були добрі й чемні. Згодом він розподіляв між нас св. Причастя під видами Хліба й Вина.

Я підійшов до нього і сказав йому, що мій покійний Тато був родом з Росії. Він усміхнувся і поблагословив мене. Я побачив, що в нього дуже милі й добрі очі.

Сергій.

Отож, малого Сергійка не збентежило мовчазне обличчя з насупленими бровами. Він спостеріг те, чого не бачать дорослі: дуже милі й добрі очі...

Тут знову нагадуються слова Спасителя: *Я прославляю Тебе, Отче, Господи неба й землі, що Ти затаїв це від мудрих та розумних і що відкрив це малим дітям...*)*

*

Як виглядають будні Митрополита?

Його робочий день — це 12 годин, або й більше, інтенсивної праці, 7 годин, або й менше, нічного спочинку, решта часу йде на молитву, прогулянку, їжу.

*) Матві 11, 25-26.

День починається з св. Літургії, що її Митрополит служить рано-вранці у своїй приватній каплиці. Бо до помешкання Митрополита належить дуже гарна, простора молитовниця, віддана виключно в його розпорядження.

Негаймо після скорого сніданку — на їжу Митрополит витрачає дуже мало часу й не надає їй великого значення. Починається робота. Дообідні години проходять здебільшого на науковій праці, тоді як післяобідні й вечірні призначені на ділові зустрічі й конференції, на опрацюванні поточних справ, на листування та на приймання відвідувачів. Працює Митрополит весь день, без передишки. Працює здебільшого у себе, але зчаста просиджує за книгами у Ватиканській бібліотеці.

Ритм праці в нього швидкий, але без нервозного поспіху. Всі справи заздалегідь обдумані й уплановані, в усьому є система, ніщо не робиться випадково. Кожна робота є виконана вчас, без затримки, жодні справи не залежуються. На письмовому столі в кабінеті Митрополита панує зразковий порядок. Там немає залишків, цих набридливих «зіглетостей», таких характерних для українських установ і діячів. Співробітники Первоієрарха не роблять нічого без його згоди й апробації. В кожній справі є його ініціатива, він усім керує вневненою рукою і про все пам'ятає, навіть про найменшу дрібницю. Пам'ять у Митрополита просто феноменальна: без бльокнота він ніколи нічого не забуває.

Які теми й проблеми цікавили Первоієрарха після повороту з неволі? Звичайно, це трудно напевно узнати, але з великою імовірністю можна догадуватись, що в першу чергу Митрополит хотів ознайомитися з діяльністю Апостольської Столиці та з сучасною ситуацією в Католицькій Церкві, як у римському центрі, так і в поодиноких державах. З цією метою він, в перших місяцях після свого приїзду до Риму, простудіював понтифікальні документи й наукові твори, що зорієнтували його в подіях, які сталися в Церкві за останні два десятиліття. Слід зазначити, що коли Митрополит вивчає якусь проблему, він не обмежується студіями документів і книг, але провадить розмови з науковцями, спеціалістами в даній галузі, щоб узнати всесторонньо аспекти відносної справи.

Само собою зрозуміло, що Митрополит ознайомився основно з працями Другого Ватиканського Собору, точніше кажучи, з його підготовою та перебігом першої сесії, згодом також з матеріалами до другої сесії Собору.

Довший час Первоієрарх цікавився постаттю київського митрополита кардинала Ісидора. Тож розшукував по бібліотеках і архівах за документальними даними про життя і діяльність цього подвижника Фльорентійської Унії.

Рівнобіжно з вищезазначеними предметами Митрополит займався справами Української Католицької Церкви в діаспорі, ознайомившись з усіма подіями й змінами, що сталися в ній після закінчення світової війни, та з її сучасним станом. Простудіював також основні твори історичного і юридичного характеру, відносно статусу львівської Митрополії.

Робочий день Митрополита переважаний всілякими поточними завданнями. Тут належать, наприклад, такі справи: перегляд і опрацювання актів, що їх надсилають з Ватикану; внутрішні справи Української Католицької Церкви; інтервенції в українських церковних справах; приймання відвідувачів і листування.

Якщо Митрополита канцелярія зберігає списки людей, що їх Первоієрарх прийняв на авдієнції, то ці списки будуть цінним документом для майбутнього історика. Скільки видатних особистостей переступили пороги приймальної кімнати Митрополита! Одні приходять зробити куртуазійну візиту, інші у важливих ділових справах, зчаста одне сполучене з другим. Ось для прикладу перекажемо цікаву відомість, що її ми знайшли випадково, переглядаючи бюлетені німецького Католицького Інформаційного Агентства*):

Архиспископ Варшави і Примає Польщі, кардинал Стефан Вишинський відвідав у п'ятницю 17 травня 1963 поплудні українського католицького Архиспископа Львова, Митрополита Йосифа Сліпого в його затиканській резиденції. Кажуть, що темою розмови обидвох Архипастирів було становище українців католиків у Польщі.

Ні в римській, ні в українській пресі не було повідомлення про цю важливу конференцію, не було, мабуть, і в польській. Тільки кореспондент німецького пресового бюро дивним дивом дізнався про неї. Видно, німецькі журналісти уважно стежили за ходами польського Примає на території Ватикану.

Звичайно, відвідують Митрополита й українські громадяни. Не тільки владика і священники, не тільки «інтелектуали» і громадські діячі, але й звичайні сірі люди, що, будучи в Римі, бажають поклонитись Первоієрархові. Ми-

*) *Katholische Nachrichten Agentur*

трополит усіх ласкаво приймає, дарма що його час страшенно обмежений.

Листування — знов окреме навантаження. Митрополит провадить дуже широку кореспонденцію з земляками й чужинцями в різнорідних відповідальних, часто дуже делікатних справах. Крім ділової кореспонденції, він отримує масу листів з виявами пошани і відданости. Після його визволення і приїзду до Італії пошта приносила йому щодня неймовірну кількість привітальних писем з усього світу, від людей особисто йому знайомих або й незнайомих. А й згодом при всяких святкових нагодах, як Різдво і Великдень, день імени та день народження, ювілейні дати, підвищення рангу тощо, надходять звідусіль сотні гратуляційних листів.

Кожен з нас знає, як приємно діставати від приятелів докази їх пам'яті про нас, але як тяжко, при професійних обов'язках та в сучасному нервовому стилі життя, упоратись з відповідями на них. А втім, немає жодної пропорції між кількістю кореспонденції середнього громадянина, а тією лавиною листів, що засипує стіл Митрополичої канцелярії! При відсутності належної кількості працівників у секретаріаті таке широке листування являється величезним переобтяженням. У поділї дня Митрополита і його особистого секретаря окремі години, і то день-у-день є призначені на цю томливу роботу. Бо жоден лист, скерований до Митрополита, не залишається без відповіді. В такому підході до справи листування виявляється вся пошана Митрополита до людини та його висока культура. Митрополичі листи — дуже чемні, короткі, ділові: він не любить зайвих слів. В кількох реченнях, або й кількома словами сказано все, що треба. Відповідає Митрополит на листи протягом короткого часу, або й негайно.

Дозволимо собі зробити примітку на маргінесі. Скільки ми всі могли б навчитися з такого методу листування! Не залишати жодного листа без відповіді! Відповідати якомога швидше! Писати коротко, по-діловому, без зайвих вступів! Тим часом дев'яносто відсотків українських листів починаються з довгого вступу з виправданням за пізню відповідь...

Від осені 1963 прибули Митрополитові нові роботи в зв'язку з видавництвом книг, децю пізніше ще також клопіт з будовою університету.

Митрополит любить видавничу справу, однак це не малий обов'язок. Перегляд рукописів, переговори з авторами, переговори з друкарнею, навіть налагодження збуту кни-

жок — усе це спочиває на плечах Митрополита. Слід іще відзначити, що жоден автор не може собі бажати більш толерантного видавця і рецензента. Митрополит шанує чужу думку та індивідуальний спосіб її вислову; він глибоко вникає в задум автора і ніколи не вимагає від нього, щоб відмовився від свого погляду.

Приступаючи до спорудження університетського будинку Митрополит узяв на себе новий великий тягар праці. Спитайте будь-кого, хто будував собі хату: він вам скаже, скільки з цим мороки і неприсмностей. Насамперед вибір і купівля відповідної будівельної площі; потім справа архітектурних проєктів; згодом догляд за будівництвом. В міру як будівельні роботи посуваються вперед, виринають раз-у-раз нові непередбачені проблеми. Скільки це пожирає часу, як шарпає нерви! Тут же справа була не в приватному житловому домі, а в будинку модерної наукової інституції! Фінансові справи, пов'язані з будовою університету й видавництвом книг: кошториси видатків, джерела прибутків, виплати рахунків тощо — виключно в руках Митрополита. Важить тут ще й вдача Митрополита: він сам, як уже зауважено, обдумує все до найменших подробиць, сам дає доручення і сам за всім доглядає!

Ось так виглядають Митрополичі будні: праця, праця і оп'ять праця, від ранку до пізньої ночі, день-у-день, тиждень за тижнем, місяць за місяцем.

А втім, поза фасадом інтенсивної зовнішньої діяльності приховується вперта й зосереджена внутрішня дійсність, що її може непередбачити поверховий глядач: молитва, напруга волі, турботи, безсонні ночі . . . «Працювати, страждати, мовчати!» — так визначив домінанту свого життя великий еспанський містик св. Йоан з Хреста*). Точнісінько те саме міг би сказати про себе Митрополит.

Мимохіть постають питання, що на них нелегко знайти відповідь. Як це Митрополит робить, що він на все знаходить час? Як він може упоратись з таким навалом роботи? Та як узагалі можливо людині нести такий непосильний тягар обов'язків і не впасти від втоми? А ще коли усвідомимо, що такий геркулесовий труд здійснює людина немолода, яка має за собою два десятиріччя жахливого поневіряння, тоді загадковість питання «як це можливо?» — виступить перед нами ще яскравіше.

*) Св. Йоан з Хреста, *Juan de la Cruz*, 1542—1591, аскет і містик, співробітник св. Тереси з Авіля в справі реформи ордену Кармелітів, геніальний релігійний поет.

Пробуємо пояснити таємницю потужного потенціалу Митрополитської працездатності.

Гострий, всеосяжний розум, багатий на творчі ідеї — це одне. Залізна самодисципліна й героїчна витривалість — це друге. Далі, досконала організація праці. «Кожна хвилинка — дорогоцінна», таблиця з таким написом висіла на дверях приймальної кімнати Дон Боска*), неменшого велетня роботящості. Кожна хвилинка дорогоцінна, тому треба наповнити її корисним змістом. Змарнований час — це раз назавжди пропаний час: його не можна завернути. Митрополит на все знаходить час, бо він не гайнує ніколи ні одної хвилини.

Усі наведені обставини — істинна правда. Вони без сумніву становлять собою часткові пояснення небувалої ефективності праці Митрополита. І мудрість, що є «відблиском Божої Премудрости», і якась несамовита енергія, і уміння розподілити собі час — усе це в деякій мірі пояснює, як може Митрополит нести непереносимий тягар своїх завдань, нести його і не заламатись під ним.

А втім, це тільки часткові пояснення. Ключ до розв'язки таємниці знаходиться деінде.

«Тяж Отець Мій прославляється, коли ви багатий плід приносите» (Йоан 15, 8), сказав Христос до Своїх учнів. Праця, багата плодами праця, є прославою Бога, а плодovitість праці, справжня плодотворність життя людського, залежить від тісного зв'язку з Господом. Бо *«яко перебуває в Мені, а Я в ньому, той багатий плід приносить»* (Йоан 15, 5).

В наведених словах Євангелії про працю як прославу Творця та про містичну злуку з Христом як джерело сили лежить розгадка таємниці могутньої працездатності Митрополита. Тільки в надприродному аспекті можна зрозуміти його невтомність і надлюдську витривалість, його життєдіяльність і працерадісність. Працею він звеличує Творця, а сили до гігантської праці черпає з єднання з Спасителем.

В довгій черзі великих подвигів, урочистих свят і працьовитих буднів надійшов день, що був річницею того пам'ятного дев'ятого лютого, того незабутнього суботнього ве-

*) Св. Іван Боско, 1915—1888, італієць, основоположник релігійної громади Салезіян, опікує бездомних юнаків, педагог з Божої ласки.

чора, коли на станції Орте висів з віденського вагона Митрополит каторжник. Висока, дещо похила постать у зношеному одязі, мізерне обличчя з запалими щокками, без межно втомлені очі, обведені темними півкругами. А на дні цих очей приховалася пам'ять пережитого: голод і холод, лахміття на тілі й рани на відморожених ногах, неохайний барліг і відразлива юшка, безнадія ізолятора й нестерпна задуха в барачних житлах, груба лайка і прокльони, муки допитів, знуцання, образи... Вісімнадцять років...

Для відзначення першої річниці свого приїзду до Риму Митрополит відслужив урочисту св. Літургію і жертвував їй в наміренні об'єднання християнських Церков. Отці Оріоністи, господарі церкви, де відбулася Служба Божа, та українські Отці Салезіяни, доклали всіх сил, щоб як сама Богослужба, так і свято в парафіяльній залі після відправи вийшли величаво⁴⁾. Великі маси народу товпилися до визволеного Мученика, щоб виявити йому свій подив і пошану.

В пишних архиєрейських ризах, масстатичний, непоборний, він ступав у процесійному поході, оточений священиками й представниками організацій. Який неподібний до тієї знедоленої старої людини, що рік тому висіла з поїзду на станції Орте!.. Ішов самовпевнено, благословляючи вірних, немов позачасовий символ одвічної перемоги духа над матерією.

Кінчався перший рік перебування Митрополита в Римі. Рік праці, тільки один рік, а як виросла Українська Церква та як ми всі вирости завдяки подвигам Митрополита! Скільки світлих сторінок записала рука Первоієрарха за цей недовгий проміжок часу в книзі історії Української Церкви й українського народу!

Який благословенний рік, який щасливий рік, мабуть найщасливіший за все життя Митрополита! *«Яка щаслива година, коли Ісус кличе від сліз до радості»* і підіймає людину з самого дна горя і приниження до висот великої історичної постаті!

А втім, чи люди думають інколи про те, що ті багаті плоди були окуплені напругою всіх сил, ціною важких турбот, недоспаних ночей і цілковитим самовідреченням? Чи укра-

⁴⁾ Служба Божа відбулася не 9 лютого, а в неділю 16 лютого, напередодні 72-річчя Митрополита. Таким чином відзначено одночасно дві події: першу річницю приїзду Митрополита до Риму і день Його народження. Урочистість відбулася в парафіяльній церкві одного з нових кварталів Риму, в парафії Всіх Святих, що цю завідують Отці Оріоністи.

інський загаль не розуміє та чи відплатить Первоєрархові вдячністю і любов'ю?

Кінчався перший рік на волі, починався новий рік праці. І знов основним акордом Митрополичого життя буде: працювати, страждати, мовчати!..

Голоси преси:

Про підвідини Митрополита у вмираючого Папи Іоана XXIII писали м. ін.:

UPI (Юнайтед Пресс Інтернешнел), повідомлення ватиканського кореспондента:

Папа Іоан XXIII на ложі смерті покликав до себе Архидиєкона Йосифа Сліпого, українського Митрополита Львова, що один з останніх бачив Папу перед його смертю.

Time, Atlantic Edition, тижневик, 7 червня 1963, стор. 43.

Випуск журналу присвячений пам'яті Папи Іоана. У статті п. з. **ВАТИКАНСЬКИЙ РЕВОЛЮЦІОНЕР** читасмо:

Одним з останніх відвідувачів, на прохання Папи, був Архидиєкон Йосиф Сліпий, український Примас, звільнений нещодавно Совєтським Союзом з каторги.

Рапогата, місячник, Мілян, липень 1963, стор. 13.

Архидиєкон Йосиф Сліпий, український Примас, що його совєтчики нещодавно випустили на волю, був одним з останніх відвідувачів при ложі вмираючого Папи.

Ідентичні повідомлення в італійських щоденниках.

Про те, що Папа Павло V почав свій понтифікат з відвідин хворого Митрополита, писали м. ін.:

Il Quotidiano, Рим, щоденник, 23. VI. 1963, стор. 2.

Стаття описує, як Папа Павло VI прожв перший день свого понтифікату:

... згодом спрямував свої кроки до «палатки архисрея» у Ватиканському Місті, щоб зробити візиту героїчному Митрополитові українців Й. Е. Владиці Сліпому. ...

Vita, ілюстрований тижневик, Рим, 4. VII. 1963.

Число присвячене новому Папі Павлові VI п. з. **ПАВЛО VI І МАЙБУТНІСТЬ ЦЕРКВИ**. На 9-ій стор. фото: Папа Павло VI коло ліжка хворого Митрополита. Під фотом підпис:

Наступного дня після свого вибору Понтифікем відправився в Дорогу сіднідати хворого Владыку Сліпого в його власній у Ватикані.

Courrier Français, тижневик, *Bordeaux*, 29. VI. 1963, стор. 2.

У статті н. з. ПЕРШІ ГОДИНИ НОВОГО ПОНТИФКАТУ поданий опис візиту Папи Павла у хворого Митрополита.

Pax Christi, двотижневик, німецькомовний орган організації *Internationale Katholische Friedensbewegung*, число за липень-серпень 1963, стор. 5.

Перші відвідини нового Папи були призначені для не-дужого українського католицького Митрополита Львова, Архисеміона Сліпого, звільнення якого з довілітного ув'язнення приписують старанням померлого Святішого Отця.

Папа Павло VI приймає Митрополита 3. VII. 1963 на приватній аудієнції:

L'Osservatore Romano, 4. VII. 1963, стор. 1.

Папа Павло VI приймає Митрополита 14. X. 1963 на приватній аудієнції:

L'Osservatore Romano, 14/15. X. 1963, стор. 2.

Митрополит служить 3. XI. 1963 св. Літургію для хворих в каплиці шпиталю «Сан Джованні»:

L'Osservatore Romano, 7. XI. 1963, стор. 6, стаття і ілюстрація.

Про участь Митрополита в урочистостях з нагоди закінчення святкувань 1100-річного ювілею місіонерської праці слов'янських апостолів братів св. Кирила і Методія:

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, ч. 11, 30. XI. 1963, стор. 50.

Про участь Митрополита у св. Літургії з нагоди ювілею Болгарської Церкви:

Servizio Informazioni Chiesa Orientale, ч. 1, 31. I. 1964, стор. 6.

L'Osservatore Romano, 6. II. 1964, стор. 2.

Про св. Літургію в каплиці Інституту *Villa Nazareth*:
Villa Nazareth, шкільний журналик, Рим, березень 1964.

Про Службу Божу в парафіяльній церкві Всіх Святих
в Римі, для відзначення першої річниці приїзду Митрополита
до Риму та напередодні його 72-річчя:

L'Ossevatore Romano, 19. II. 1964, стор. 4 і 1 ілюстрація.

Il Quotidiano, 18. II. 1964, стор. 7, стаття і 2 ілюстрації.

V

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

*«Не бійся нічого, що маєш витерпіти...
Будь вірний до смерти, а Я тобі дам вінець
життя».*

(Апокаліпсис, 2 10)

Господній Обранець

*Поклик на службу Господній — Тота пана садо-
пожертви Первоісрарга — Надприродний аспект
його життя*

Не ви Мене вибрали, але Я вибрав вас і вас призначив, щоб ви йшли і плід приносили та щоб тривав ваш плід» (Йо. 15, 16).

Оці Христові слова, звернені під час Тайної Вечері до апостолів, стосуються до всіх послідовників Спасителя: до мучеників і сповідників, що за віру віддали своє життя або терпіли страждання, до отців і учителів Церкви, до основоположників монаших орденів, до великих святих, — до всіх тих виняткових постатей, що служили Богові усім своїм життям і будували Царство Боже на землі. Господні слова стосуються також до незліченних безіменних богоугодників, чоловіків і жінок, що йшли й ідуть по слідах Христа. Вища сила кличе їх на службу, і вони цій силі коряться. Як свідки Христової віри, як богомольці і покутники, як місіонери, як подвижники діл любови ближнього, — всі ці праведники здійснюють своїм життям Євангелію.

Первопочатком кожного наслідування Христа є Його вибір. Його воля. А втім, роля Господніх обранців при їх поклику на службу не є пасивна. Їх відповідь мусить бути ясна й рішуча: «Слухаю, я готов!» Тут потрібна тверда постановка й беззастережна згода, потрібна витримка аж до смерті. Солом'яний огонь, що спалахує і знов погасає, не дасть трипалого плоду. Без терплячої стійкості покликаний не удержиться на своєму посту. Від сили його віри, від його відданості й витривалості залежить Божа допомога, що зміцнює людське слабосилля надприродною ласкою.

Чому Христос призначає і бере собі на послідовника саме ту людину, а не іншу? Мотиви Його вибору нам певі-

домі. «Покликав тих, що їх сам хотів» — каже євангелист Марко (3, 13). Так було з першими Ісусовими учнями, так є і сьогодні. Теологи пояснюють, що Господній вибір є актом любові. З любові Бог вибирає, з любові обдаровує обранців здібностями й благодатями, з любові нагороджує їх по смерті прославою. Господній вибір, одначе, це не тільки привілей, але й відповідальність, бо хто багато отримав, від того вимагатимуть багато.

Вищенаведений уривок із Святого Письма про вибраних Господом людей здійснюється в особі Первоієрарха Української Церкви. Тільки тоді, коли поглянемо на його долю крізь призму цитованих слів Євангелії, можемо зрозуміти предивні перипетії цього величного й водночас невимовно тяжкого життя. Бож на життєвому шляху цієї людини трапляються раз-у-раз події, що висмикуються розумовій аналізі. Зокрема 18-річний каторжний період і справа визволення недоступні для раціоналістичного пізнання. Також головокружні успіхи Первоієрарха після приїзду до Риму перевищують розмір: того, чого можна досягти нормальним порядком на протяжці короткого часу. Хто хоче зрозуміти його хресний шлях і його тріумфи, його радощі і болі, той повинен пам'ятати, що Йосиф Сліпий — передусім релігійна постать. Не в тому його основне значення і його хвала, що він — величезний інтелект і колосальна енергія, і не в тому, що він Будівничий Української Церкви й глибокий мислитель, а в тому, що він — Муж Провидіння Божого. Господь його вибрав і призначив йому в Своїх віковичних задумах якесь важливе завдання. Тотальною самопожертвою відповів Обранець на поклик Господній. І отримав від Бога міць перенести всі страхіття. Чудом Божого милосердя було, що Митрополит залишився живий і здоровий. Чудом Божої всемогутності було, що большевики вилустили його на волю. Господь його визволив, щоб ішов і приніс тривалий плід.

Даремно сплкувалася міжнародна преса дати інтерпретацію того комплексу подій і обставин, що його названо «казусом Йосифа Сліпого». Чи пояснили журналісти, чому советський уряд поступився Папі Йоанові? За півстоліття большевицького режиму не трапився другий аналогічний випадок. Отже, треба би говорити не про *casus*, а про феномен, унікальний феномен, тим дивніший, що він стався саме тоді, коли комуністична партія СРСР проголосила нову фазу загостреної війни проти релігії. Чи подумали

інтерпретатори про той парадоксальний синхронізм, що цілком повалює теорію, нібито визволення наступило внаслідок «відпруження»?

Або чи розгадали журналісти загадку, як могла людина тонкого здоров'я і вже немолода витримати протягом майже двох десятиліть крайнє поневіряння? Щобільше: семидесятирічний каторжник, що все своє життя слабував, виходить на волю не інвалідом, а незламною людиною, немов омолоджений духово і, навіть, фізично, зберігши в найвищій мірі творчий інтелект, нервову пружистість і виняткову прачездатність. Чи можна витлумачити природним способом цей небувалий в історії медицини випадок?

Чи зважив хто з публіцистів факт, що ледве чи знайдеться в історії Церкви другий приклад такої довгої мартирології, яка випала на долю Верховного Владики України? Його названо слушно «найбільшим мучеником новітніх часів». Треба би додати, що найбільший мученик сучасності є, мабуть, найдовшим мучеником за всю історію християнства. Адже ті довгі роки страждань мали якийсь смисл і якусь ціль у Божих плянах.

Є тільки одне пояснення цих незбагнених тасмичь: Господнє Провидіння вибрало його на знаряддя Своїх замислів. Які це замисли та яка роля в них Первоісрарха, не нам про це судити. Ми можемо тільки сказати в покорі: *«Які незбагненні Його постанови і недосліджені Його дороги! Хто бо коли зрозумів думку Господню?»* (Рим. 11, 33-34).

Будівничий Української Церкви

Подвиги Первоієрарха після його приїзду до Риму — Ситуація Української Церкви в момент визволення Первоієрарха — Факти легковажного ставлення ватиканських чинників до Української Церкви в минулому --- Ріст престижу Української Церкви та її досягнення завдяки Первоієрархові — Провидіння в житті людини і в історії людства

Не менше чудо, чудо Божої Премудрости, яка керує кроками своїх обранців, підказуючи їм, що слід чинити, сталося після визволення Первоієрарха. Людина, яка відбилася від події у вільному світі і не знала складних відносин ватиканського середовища, приступом добуває в центрі католицького світу позиції, що до цього часу були недосяжними для українського владика, та стає одною з найславніших фігур Католицької Церкви. Хто був тоді в Римі і на власні очі спостерігав тріумфальні досягнення Первоієрарха, той мусів визнати, що без особливої Божої благодаті, без особливої Божої опіки й помочі такі надзвичайно трудні справи не є здійсненні.

Подвиги Первоієрарха виступають перед нами рельєфніше, коли пригадуємо ситуацію Української Церкви в момент його прибуття до Риму.

Цілковита руїна Церкви на рідних землях наводила тінь на її стан у діаспорі. Хоч і розбудована організаційно, вона не мала одного проводу, а тому й не мала одноставної церковної політики. Недостача однієї керуючої руки й одного мозку, недостача одного авторитету ставали рік у рік більш відчутними. В деяких країнах поселення заводились порядки, що давали підставу до найсерйозніших турбот за єдність Української Католицької Церкви. Такий стан ослаб-

лював наші позиції на терені Ватикану. Зчаста траплялися факти, що свідчили про стримане й холодне, навіть про легколажне ставлення ватиканських чинників до потреб і вимог Української Церкви та взагалі до українського народу. Незнання історії Української Церкви, тенденція промовчувати її національний аспект, вперте вживання застарілих термінів «рутенці» і «рутенський» — це були опорні пункти, що їх ніяк не можна було зрушити з місця. Наші сусіди мали у Ватикані більші впливи, ніж ми, і користувалися там більшою повагою: ми не були спроможні їм протистояти.

Для прикладу пригадаймо два випадки, що є промовистою ілюстрацією ставлення до Української Церкви в період заслання Митрополита.

Хто з нас не пам'ятає Апостольського Листа папи Пія XII «до всіх народів Росії»?! Весь український загал у вільному світі сприйняв це папське звернення як важку образу, бо воно недвозначно вказувало, що для ватиканських чинників, причетних до цього документу, Україна не є навіть провінцією російської неділимої імперії: її взагалі немає, як і немає українського народу...*) Посипались протести від українських церковних і громадських кіл. Хоч такий разючий факт більш не повторився, проте система ігноранції і ігнорування українських справ фактично не змінилася.

А ось другий приклад, менш відомий, але також характерний. Коли наближався день 70-річчя многострадального Первоієрарха (17 лютого 1962), українські владика в діяспорі вживали заходів перед ватиканськими чинниками, щоб

---

*) В Апостольському Листі папи Пія XII від 7 липня 1952 р. весь історичний період Київської Русі: зарахований в історію Росії. Князів Ярополка, Володимира Великого, Із'яслава назпський документ називає російськими князями і володарями: Росії. Контакти, що їх Київська Русь підтримувала з Апостольським Престолом, записано в рахунок та в заслуги Росії і російського народу: ці контакти мали б нібито служити доказом відданості російського народу Петровим Наступникам та доказом прихильності Апостольської Столиці до росіян. Про київського митрополита Ісидора Апостольський Лист твердить, що він підписав у Флоренції декрет з'єднання Східньої Церкви з Римом «в імені всієї своєї церковної провінції, себто цілої Росії». — Папське звернення вживає таких термінів: Росія, народи Росії, весь народ Росії, російський народ, наша російська нація, наша російська батьківщина. В обширному документі не згадано жодного разу України, ні українського народу, дарма що цей документ відноситься до історії Української Церкви та до українських історичних постатей.

для відзначення цієї дати появилось апостольське гратуляційне письмо. Вони міркували, що Голові Української Церкви, який за вірність Апостольській Столиці був запропорений у жорстоку каторгу і карається в ній оце вже 17 років, належить така люб'язність. Старання українських владик, одначе, не мали успіху: вони не добилися появи звернення Апостольського Престола на пошану Митрополита-каторжника. Зате в день 17 лютого 1962 «Оссерваторе Романо» надрукував редакційну статтю з приводу 70-ліття Голови замученої Української Церкви. Стаття, що-правда, висловлювалася похвально про «шанобливого архієпископа, страждання якого є власністю всіх і слава його свідчення належить усім», але... промовчувала його національність. Читачі статті не могли довідатись, хто він такий, ким і за що закутий. Про Первоієрарха Української Католицької Церкви офіціоз Ватикану писав: «владика греко-орієнтальний, зв'язаний з ієрархією Польщі!»...*)

Разом з прибуттям Первоієрарха до Риму відносини змінилися, немов від помаху магічної палички, до невпізнання. Українська Церква засяла славою, якої вона ще ніколи не мала. Сотні статей розповсюдили відомості про її світле минуле та про її трагедію під советським режимом. В міру того як Первоієрарх розгортав діяльність, більшала її повага, бо успіхи й відзначення Голови були посередньо також успіхами й відзначеннями всієї Української Церкви. Німб мучеництва, що оточував особу Митрополита, сама його ератично-монументальна постава, авторитетність і суверенність кожного його виступу, його моральна сила й глибоке знання, — усе це будило подив і примушувало до найглибшої пошани не тільки до особи Мученика, але й до презентованої ним Церкви.

До яких висот піднявся престиж Української Церкви за кілька місяців діяльності Первоієрарха в Римі, доказом того може служити перенос моців св. Йосафата до центрального храму християнського світу: вся урочистість з приводу переносу була висловом пошани для Української

---

*) З приводу вищеназваної статті д-р Василь Федорончук, редактор українського відділу італійської Радіостанції, вислав рішучі протести до Державного Секретаря Ватикану, до Східньої Конгрегації, до головного редактора «Оссерваторе Романо» та до автора статті. Протестував д-р Федорончук не тільки проти тієї статті, що «криядить і понижує Митрополита-Мученика, який не має можливості боронити свою честь людяви, українця і християнина», але й проти всієї системи дискримінації українського народу й Української Церкви.

Церкви. Або згадаймо торжественну Літургію, відправлену в храмі Дванадцятьох Апостолів у Римі з приводу 500-річчя смерги київського митрополита кардинала Ісидора*). Хто витягнув цю видатну постать із забуття, хто був ініціатором і організатором урочистости, на чие запрошення зібралися кардинали, дипломати, ректори богословських академій? Хто служив Літургію і виголосив знамениту гомілію?

Пригадаймо ще визнання Апостольським Престолом статусу Верховного Архиепископства для Галицької Митрополії і ствердження Декретом Другого Ватиканського Собору, що верховні архиепископи мають у своїх Церквах таку саму юрисдикцію, як патріярхи в своїх, себто що Українська Католицька Церква має в особі Верховного Архиепископа свого Первоієрарха з патріяршими правами. Це ж є тривалі, віковічні досягнення Української Церкви, що не кінчаються з життям людини. Їх не може зруйнувати жоден противник, — звести їх нанівець могло б тільки безумство власних людей.

Тут слід ще додати, що всі ці епохальні надбання Первоієрарх добув протягом неймовірно короткого часу, бо ж один рік — це дуже невеличкий період у житті Церкви, інституції з своєї природи консервативної, де зміни назрівають довгий час і відбуваються тільки повільним темпом.

Як пояснити небувалі подвиги Первоієрарха після його визволення? Треба на них дивитись як на справу надприродного порядку. Першим чудом було врятування життя Верховного Пастиря Української Церкви. Другим чудом — визволення його з дому неволі. А те, що сталося після його приїзду до Риму, було третім чудом Божим, не меншим від двох попередніх. Саме ці подвиги вказують на те, що Господь його вибрав і провадив від успіху до успіху, бо призначив його до великих діл у Христовій Церкві.

Таке пояснення долі Митрополита в надприродному аспекті не задоволює, мабуть, людей слабої віри. Чудо Боже? Обранець Господній? Провидіння, що керує кроками людини? Скептики скажуть, що в світогляді, сфертому на дослідженнях новітнього природознавства, немає місця на такі поняття. Сучасна людина, людина доби розквіту емпіричних наук і технології, не сприймає надприродної дійсности. Вона врешті-решт готова погодитись на існування Бога, Творця і Прапричини всього буття, але щоб ця

*) Урочистість відбулася 8 березня 1964 р.

найвища Істота мала вступати в долю одиниць і в історію людства, це модерній людині здається зовсім недоречним.

Папа Павло VI, який у своїх зверненнях до світу раз-у-раз повертається до питання кризи віри, висловився перед своєю подорожжю до Об'єднаних Націй: «Справжньою проблемою Церкви є сьогодні те, що вона стоїть лицем до світу, який здебільшого є невіруючим. Мільйони людей не мають уже релігійної віри»^{*)}). Не про визнаєвців матеріалістичного світогляду, не про комуністів і атеїстів говорив Папа, а про людей у вільному світі, більшість яких має у шухляді між особистими документами метрику хрищення, але для яких християнство перестало бути основною ідеологічною силою. Справа навіть не в тому, що сучасна людина не сприймає таких чи інших правд віри, а в тому, що вона взагалі не спроможна вірити, бо загубила контакт з трансцендентом.

Св. Августин казав: «Не зрозумієте, поки не увіруєте». Він вважав віру за передумову пізнання Істини. Цьому принципові першості віри перед знанням сучасна людина протиставляє вимогу: Увірую, якщо зрозумію. Але людське мислення не може знайти розв'язки проблем, що лежать поза і понад розумом. Щоб знайти доступ до Бога і до Божественних правд, потрібна інша духовна настанова, а не природничі досліди й розумові докази. Бог, по словам Паскаля^{**)}, не є «Богом філософів і вчених», а Богом біблійним. Богом віруючих сердець.

Віруюча людина знає, що її життям не керує механічна причинність, ні сліпий фатум та що вона не є іграшкою бездушних жорстоких сил. Хто опинившись у кризовій ситуації сам зазнав безпосередньої Божої помочі, хто отримав відповідь на гарячу молитву, або заблудившись у гущавині знайшов несподівано стежку на рівний шлях, той знає, що Боже Провидіння не є незрозумілою анонімною інституцією, а рукою Вітця милосердного, що керує нашим життям.

В руках Провидіння є не тільки доля одиниць, але й цілих народів та й усього людства. Буває, ми не розуміємо логіки подій, бо ми охоплюємо поглядом тільки невеличкі відрізки часу і простору. Проте те, чого ми не спостерігаємо в малих відрізках індивідуального життя або якогось

---

^{*)} Розмова Папи Павла VI з представником міланського щоденника „Corriere della Sera“, 4 жовтня 1965.

^{**)} *Blaise Pascal*, 1623—1662. француз. математик, фізик і філософ

історичного періоду, стає видним в цілості всесвіту і в історії людського роду. Французький природознавець світової слави, геніяльний мислитель-геолог, Тейяр де Шарден*) з'ясовує діяння Провидіння не тільки в історії і в дотеперішньому розвитку земного глоба, але й в цілому космосі. Він висловлюється, що весь космос є «гігантською експлозією Божого Провидіння». У своїх творах він змальовує грандіозну візію вселенни, що протягом мільярдів років прямує етапами до остаточного завершення Божого плану.

В цьому плані кожна істота й кожна подія мають своє місце і своє значення. Кожна людина повинна на тому місці, де її поставив Бог, дати по можливості своїх сил усе, на що вона здатна. Працею людина сарняє дальшому розвитку створеного Богом світу і докладає свою цеглину до будови Божого царства на землі. Таким чином вона, як знаряддя Божого Провидіння, стає співтворцем світу.

Але не однакове місце людей у Божих задумах і не однакове значення має їх праця. На найвищому щабелі людства стоять ті, що їх Спаситель вибрав і призначив, щоб приносили тривалий плід.

---

*) *Pierre Teilhard de Chardin*, 1881—1955, французький священник-єзуїт, антрополог, геолог і палеонтолог, філософічно-релігійний письменник. Поєднав теорію еволюції з християнською доктриною.

Первоієрарх і український народ

Факт без прецеденту в історії: українець в центрі уваги світу -- Чи український народ заслуговує на назву великого - Трагічне становище українського народу на рідних землях — Позитивні якості й недоліки еміграційної громадськості — Зв'язок між провинями народу і стражданнями Первоієрарха

В історії людства не раз траплялось, що увага світу зосереджувалась на одній людині, бо в її руках була доля мільйонів, або вона символізувала прагнення мільйонів. Але ще ніколи досі в центрі уваги світу не стояла українська людина. Цей факт без прецеденту стався на початку 1963 року.

Слід відзначити, що українська людина, яка через ніч стала історичною постаттю, не мала жодної влади. Ще до недавня вона була віддана цілковито на поталу найгрубшому безправ'ю і жорстокому насильству. Але найжорстокіші випробування долі не підкорили її. Вона, безпомічна слаба людина, вийшла переможцем у двобої з безношадною державною машиною. Ця людина персоніфікувала тріумф духа над матерією. І саме це зафасцинувало світ. Видно, в серцях мільйонів є велика туга за моральним величчям.

Парадоксальним чином історичною постаттю став член народу, що не є історичною нацією, себто не є підметом, а є тільки об'єктом історії. Само собою зрозуміло, що народ, який опинився під колесами долі, не має можливості винести на своїх плечах одного з своїх синів на форум усього світу. Назпак, це син, син поневоленого народу, що своїм мучеництвом і нечуваною моральною міццю присергнув до себе увагу мільйонів, виніс, без найменшої допомоги свого сусільства, ім'я українського народу на форум світу.

Як віддячить народ Верховному Владиці за прославлення українського імені? Чим відплатить йому за кайдани і заслуги, та й за ту чашу гіркоти, що її він випив, уже після повороту з неволі, від своїх та з їх вини? Як виявить йому свою любов і відданість? Чи дасть йому всю підтримку в його великих задумах? Дотеперішня діяльність Первоієрарха дозволяє догадуватись, що основною метою його зусиль є упорядкувати внутрішнє життя Української Церкви та унезалежити її назавжди від зовнішніх чинників. Досягнення такої цілі було б з точки погляду національної політики найбільшим успіхом, найбільшим і найважливішим для майбутності народу, що в сучасній ситуації є мислимий. Але завести однастайний порядок у Церкві, розпорошеній по всіх континентах, і добитись її усамостійнення — справа нелегка. Треба передбачати, що задуми Первоієрарха натраплять на численні труднощі, бо противників нам не бракує, а й об'єктивні обставини для далекосяжної української акції не є сприятливі. Тільки при умові єдності і згоди всередині Української Церкви та при умові дисципліни й солідарності українського загалу великі задуми Первоієрарха можуть бути здійснені. Не дай, Боже, щоб Первоієрарх мав колись сказати словами апостола Павла: *«Побоююсь за вас, чи не трудивсь я коло вас даремно!»* (Послання до Галатів 4, 11).

Значення Верховного Архiepіскопа для нас також у тому, що приклад його життя повинен скріпити віру в народі. Бо у змінній долі Митрополита виявилась дуже виразно Всемогутність Бога. Ті з-поміж нас, що сумніваються, шукують і блукають, і також ті, що збайдужіли і відстали від Церкви, можуть на прикладі Первоієрарха усвідомити, яке колосальне значення для людини має тверда мов скеля віра, непохитна вірність Церкві і надія на Боже Милосердя.

*

«Я буду настільки великим, наскільки великим буде мій народ» — сказав Верховний Владика до ієреїв своєї Церкви і до представників громадянства*).

Взаємозалежність між провідною особистістю і суспільством — це загальноновизнана правда. Навіть геніяльна людина сама нічого не вдіє: потрібна їй співдія оточення. А

---

*) Промова Верховного Архiepіскопа з приводу підвищення його до кардинальської гідності, на урочистості в Малій Семінарії в Римі 28 лютого 1965.

втім, це правило не стосується, мабуть, до Господніх обранців. Бо великим став Первоісрарх самотужки і великим він перейде до історії. дарма що сучасний стан українського народу виявляє чимало такого, що не стоїть у згоді з поняттям величчя.

Всі ми хочемо бачити український народ великим, усі ми віримо, що в нього є потенційльні дані стати великим. Але в сучасних обставинах він не має можливості виявити себе.

Чи може бути великим народ у неволі? Пута на його руках, печать мовчання на устах, мозок у кліщах. За останнє півсторіччя він перейшов справжнє пекло. Жорстокий безглуздий терор убив мільйони людей: голодом, розстрілами, каторжними роботами. Йому зруйновано Церкву, відібрано в нього землю, нанівцець зведено його культурні надбання і силоміць втиснено його в чужі форми духового й матеріального буття. А й на українському Заході міжвоєнне двадцятиліття не було легким періодом: самоволя чужої влади сприявала ріст українського життя, а наша рідна гайдамащина вносила хаос і деморалізацію. Щоб бути великим, щоб стати повноцінною складовою частиною Європи, українському народові потрібний довгий, спокійний і безперервний період розвитку в правій суверенній державі. Бо народ без суверенності — це напівмертвий народ: він не живе, лише животіє.

А що являє собою українська еміграційна громадськість? Чи, судячи по її стані, ми заслуговуємо назви великого народу?

Всі ми знаємо наші позитивні якості і радо про них говоримо. Діти українські талановиті і добре вчаться, також наша молодь без труднощів добуває дипломи на чужоземних університетах. Українські люди — працюючі: вони виправдуються на роботі. Працювати навчилися на еміграції також ті, що раніше не дуже рвалися до заробітної професії. Починали здебільшого чорноробами і тяжкою працею вибилися наверх, добились заможности, навіть достатків. Своїм тяжкою працею грошем збудували церкви, школи, установи. Факт, що український еміграційний загаль є чіпним у процесі праці, треба вважати дуже позитивним.

Але хіба ці прикмети дають нам право вважати себе великим народом?

Відрадным явищем є також велика громадська активність української еміграції. Наші люди заснували в країнах

свого поселення безліч всіляких товариств і політичних груп. Ледве скінчиться в п'ятницю ввечері робочий тиждень, вони вже біжать на засідання, наради, доповіді. Однак не раз запитуєш себе, навіщо було роздрібнювати національні сили творенням такої великої кількості аналогічних організацій та навіщо витратити марно так багато часу й енергії на безплідні дискусії, полеміки й суперечки. Тяжко також зрозуміти, який глузд мають численні «імпрези» і «святочні академії» з неодмінною патріотичною риторикою. Інші народи люблять не менш нашого свою батьківщину, своє історичне минуле, свою рідну мову, але про це не балакають, вважаючи це за річ samozрозумілу. Все ж треба ствердити, що в українців міцний суспільний інстинкт: їх тягне до рідного гурту. Це позитивна риса національного характеру, але це ще не однозначне з величчю.

Крім похвальних властивостей є в нас і чимало недоліків. Про них ми неохоче говоримо і здебільшого, навіть, їх не усвідомлюємо. А це недобре. Самозадоволення не провадить до внутрішнього оновлення та до виправлення недоліків. Первоієрарх апелює до нас, щоб ми були великими, бож до нас, у розсіянні суціль, звернений його заклик. Якщо хочемо стати кращими, мусимо знати наші слабкі місця, наші хиби й занедбання. І тільки з цією думкою, а не ради самобичування, або щоб будь-кому докоряти, зробім рахунок совісти.

Основним лихом кожної еміграції є її відірваність від рідного ґрунту, з усіма неминучими наслідками цього факту. Це лихо не пощадило й нас. Ми втратили і втрачаємо щораз більше зв'язок з народом і процесами в батьківщині. Фактично ми не маємо вже вірної картини сьогоденної України. Яке політичне мислення народу, який потенціал його державно-політичних прагнень, яка сила опору? Чи велика частина народу примирилася з своїм тільки животінням? Яка мораль широких мас? Як виявляється їх людське й національне сумління? Що збереглося в них з християнського світогляду і з релігійно-церковних вірувань?

Ніхто з нас не уміє дати докладної відповіді на вищезазначені питання. Рідні брати перестали себе розуміти, бо живуть у різних політичних і економічних системах, годується відмінними ідеями та іншими щоденними турботами.

Відірваність від стовбура нації не є одинокою болячкою еміграції. Життя на чужині має ще й ті сумні наслідки, що молодь відходить у чужий світ. Старі ж люди тікають з країни спогадів і живуть у своєму уявному світі, що

майже нічого не має спільного ні з дійсністю в Україні, ні з тим, що діється на широкому світі. Людство женється приголошуваним темпом уперед, а ми стоїмо на місці, відсунені на периферії реального життя, на периферії історії, без жодного впливу на майбутність народу.

Вищезгадані болючі втрати ми не компенсуємо позиціями добутими в світі. На міжнародній політичній біржі українська проблема є зведена до нуля: для неї нема місця в системі політики Заходу, бо ми не зуміли представити вільному світові таку концепцію української справи, яка вкладалась би в тенденції сучасної західньої демократії. Таким чином користь з дотеперішньої діяльності еміграції в галузі закордонних зв'язків — мінімальна.

А як поглядає багалис нашого затяжного перебування на чужині в ділянці культури?

На похвальне відзначення заслугоує доволі вже численний гурт людей середнього віку, що виконують важливу функцію сполучної ланки між українством і культурою Заходу. Маємо на увазі інтелектуальну еліту еміграційного суспільства: науковців, літераторів, художників, публіцистів. Вони силкуються іти в ногу з модерним світом і своєю працею служать одночасно рідній культурі і світові.

Але наша оптимістична оцінка української творчої еліти виявиться, може, перебільшеною, коли спитасмо: Чи багато творів української літератури або іншої галузі мистецької творчості здобули міжнародне визнання? Чи багато наукових творів, що вийшли з-під пера українських учених, увійшли до скарбниці вселюдського знання?

Коли ж брати до уваги загал нашої еміграційної інтелігенції, а не тільки духову еліту, тоді треба прийти до невеселих висновків. Які є показники книжкової продукції і збуту українських видань на еміграції в порівнянні до її чисельності й можливості? Чи зустріч з культурними націями Заходу поширила наші горизонти? Скільки земляків цікавляться духовим життям сучасного світу і стежать за духовними процесами в країнах Заходу?

Перебування на чужині створює добру нагоду до оцінки наших національних вад. Але чи пробуємо ми поглянути на себе очима чужинців і відповісти на питання: чому нас не люблять? Чому наші сусіди користуються більшими впливами і симпатіями, ніж ми? Які риси української влачі не подобаються світові і відштовхують його від нас?

Кіньмо ще погляд на найбільчішу справу: на сферу громадської стики. Прикро про це говорити, однак треба визнати, що лихоліття народу і наші особисті важкі переживання не зробили нас ні трошки кращими. Навпаки, традиційні вади виступають у чужому оточенні гостріше, ніж вони проявлялись на рідному ґрунті. Споконвічна українська гризня роз'їдає українську громаду. Непримиренність і фанатична нетерпимість до інакомислячих земляків є основним лейтмотивом українського громадського життя. Нема в наших людей доброї волі підійти до способу думання інших політичних чи світоглядових таборів, нема в нас готовності респектувати людську особу такою, якою вона є: з її поглядами, уподобаннями і з її хибами. До якої міри доходить непримиренність, це можна спостерігати навіть у церковній діяльній. Буває, що не тільки між українцями різного віровизнання, але й між вірними тієї самої Церкви існує глибокий розбрат.

І не тільки в громадському житті, але й в особистих взаєминах доводиться стверджувати вузький егоцентризм і нельояльність. Здавалося б, що трагедія народу й наша особиста важка доля зроблять нас людянішими, благороднішими, доброзичливішими до кожної людини, особливо ж до кожного земляка. Але замість добросердя і співчутливості частіше доводиться зустрічати прояви неприязни. Замість теплої, щирого ставлення до брата, злість на брата є панівним почуттям українських сердець.

Щожто ставлення української еміграції до сусідів України, наших національно-політичних противників, і також до українських комуністів, або й до таких земляків, що їх ми, слухно чи неслухно, запідозрюємо в симпатіях до комунізму, зайво про це й говорити. Ненависть до них вважається національною чеснотою, що обов'язує кожного «патріота». Ніхто не зважувся висловити думку, що любов до свого народу не мусить проявлятися ненавистю до противника.

Питаєш себе: невже ми християнський народ? Чи така душевна настанова є у згоді з заповіддю Божою про любов ближнього?

В одній з своїх промов*) Первоієрарх розказав такий драматичний епізод з свого перебування в каторзі. Одного разу на нього зненацька напали гультая, ограбили його і важко покалічили. Уявіть таку картину: Первоієрарх ле-

*) Згадана вище промова на урочистості в Мадій Семінарії для 28 лютого 1945.

жить на долівці скривавлений, ограблений, «*ледве з життям залишений*». Яка була його реакція на негідний вчинок нелюдів? Чи заволоділо ним почуття роздратування, гнів, ненависть, бажання помсти? Послухайте! Коли Владика опритомнів, перша думка, що прийшла йому в голову, була така: «*Це мої вірні, а я — їх Митрополит*». Він не думає про свою кривду, але про тих, що його скривдили й обтяжили себе гріхом. Розказуючи про це жахливе переживання, Первоієрарх не вжив жодного образливого слова про негідників, хоч це були покидьки суспільства, наслані, мабуть, таборовим начальством.

В тій самій промові згадав Первоієрарх і про червоноармійців та про червоних партизанів, висловлюючись про них, що це *наші «рідні брати з діаметрально протилежними ідеологіями», люди «братньої крові й любови», за спасіння яких він почував себе відповідальним, бо й вони, «навіть атеїсти, безбожники і матеріялісти, по якому боці не стояли б, мають безсмертну душу».*

Ось високоблагородне ставлення многострадального Митрополита до підсовєтських земляків! Як далеко нам до такого способу мислення! Чи в нашій свідомості вирінає інколи думка: це наші брати? ..

Коли підсумувати дві позиції: становище українського народу на рідних землях і недаліки еміграційної громадськості, треба прийти до висновку, що ми не маємо права вважати себе великим народом. Щоб бути достойними цієї назви, ми мусимо піднятися до вищого і шляхетнішого способу думання, до вищої і шляхетнішої діяльності. Свідомою, впертою працею над собою ми мусимо позбутися наших вад і піднятися вгору, щоб наблизитися до рівня Первоієрарха. Стандарти Божих обранців не є стандартами середніх людей, але вони повинні служити нам зразком для нашого удосконалення.

*

Коли ми роздумуємо над долею України, мислять насувається питання: Чому ми не є народом, як інші народи? Чому ми мусимо коритися чужій владі, замість жити в нашому, Богом нам даному, просторі, під нами вибраною владою, згідно з нами встановленим правопорядком, під нами схваленими законами? Чому ми не можемо жити нормальним життям, як живуть усі культурні народи?

Ми знаємо стереотипні відповіді на зазначені питання. ворожа агресія, перевага сил противника, некорисне географічне положення, неприхильна нам політика великих держав тощо.

Але коли ми едумуємося глибше в українську долю і шукаємо її значення та правди, мусимо сказати, що такі пояснення не є вистачальні. Бож справа не тільки в періоді останнього півстоліття. Вся історія українського народу не дуже щаслива, вона раз-у-раз переривана, катастрофи повторялись многократно. Можна говорити про майже перманентне чуже верховодство і перманентне лихоліття народу, з інтервалами, коротшими чи довгими, світлих періодів власної державності.

Чи слід скидати вини за такий аномальний стан лише на інших? Чи не дивно, що ми не шукаємо вини в собі? Деякі історіософи дошукуються причин важких історичних досвідів українського народу у чварах провідної верхівки, або в політичних і мілітарних помилках верхівки. Інколи доводиться також чути: голоси, нібито український народ, дарма що він дуже обдарований, не має саме тих здібностей, що є необхідні до того, щоб збудувати державу й правити нею.

Але ніхто не припускає думки, що нещастя українського народу — це, може, гіркий овоч наших гріхів? Може ми стягнули на себе Господній гнів? Може на українському народі тяжать якісь провини, і то дуже важкі, коли Бог нас так тяжко карає?

Ідея всенціональної провини, ідея гніву Божого, що тяжить на цілому народі і карає винних і неповинних, — це жахлива ідея... Не легко її сприйняти і з нею примиритись. Легше думати, що лиш наші вороги обтяжені гріхами, а на українському народі спочиває Божя любов і опіка.

Була в українському народі людина, що важила у своїй совісті трагічне питання всенациональної вини і прийшла до такого висновку: «Страждання нашого народу спричинені у великій мірі нашими гріхами. За провини одиниць страждає загал».

Цією людиною був Митрополит Андрей Шептицький. В промові на відкритті Львівського Архиепархияльного Собору, у Світлий Четвер 14 квітня ст. ст. 1940 р., Митрополит Андрей зупинився на питанні: «Хто винен?». І довірився учасникам Собору, що вже раніше мучила його ця думка,

а тепер, «коли страждання невинних стають з кожним днем більші, ця думка вертається до нього раз-у-раз і мучить його, як кошмар і недобрій сон».

Це були часи світової війни і першої більшовицької окупації Західної України, часи невимовно жорстокі. Розглянувши питання причини народних нещасть, Святоюрський Володар висловив такий погляд: «Страждання народу є бодей частинно карою за гріхи, яких міра переважила». І закликав Митрополит Андрей священників і вірних до каяття, і весь Собор назвав актом всенародної покаяння*).

Велика шкода, що українське громадянство поза кордонами батьківщини не пам'ятає вицїненних слів Митрополита Андрія: та не пригадує його закликів до всенародного покаяння. Свідомість своєї гріховності і розкаєне серце більше личили б вигуканням народу, що переживає таке важке лихоліття, ніж шикате самозадоволення.

Ні, немає взаємозалежності між величчю Первоієрарха і вартістю народу. Але існує якийсь тісний зв'язок між провинями українського народу і стражданнями Первоієрарха. Пенитенція, що впади і падує на народ, не, за словами Митрополита Андрія, кара Божя за наші провини. А чи мучеництво його Наступника, Митрополита Йосифа, не є покаянною жертвою за гріхи народу?

Церква вчить нас, що ми можемо допомогти один одному і є тільки нашими молитвами, але що ми можемо також страждати за ближніх, чинити покаяння за їх гріхи і, стерши нашими стражданнями їхні провини, можемо зменшити їхні страждання. Не можна опертись думці, що є якась таємнича пов'язаність між провинями народу і 18-річною агонією Первосвященника. Може він був посланий, щоб нести тягар наших гріхів? Странний це тягар, коли потрібна була така тяжка жертва! Для людського розуму така пов'язаність була б логічною мотивацією, чому Господь поклав на плечі Первоієрарха такий тяжкий хрест.

А втім: «Незбагненні Його постанови і недосліджені Його дороги! Хто бо коли зрозумів думку Господню?»

*1) Письма-Послання Митрополита Андрія. Библиотека Логосу, том XXIV, 1961, стор. 64—65.

Невидимі стигмати

Хрест як синонім страждання — Подприємство св. і послідовників Христа - Місячний зв'язок з Розв'язком - Видимі і невидимі стигмати

Майже від двох тисячоліть хрест є синонімом страждання. Про людей, що зазнали великого горя, кажемо, що вони несуть важкий хрест, а хто знеміг від горя, про нього говорять, що він паде під своїм хрестом.

Чому учні й послідовники Христові присуджені нести хрести? Чому плечі Первоісрарха були обтяжені таким тяжким хрестом, що, судячи людським розумом, кожна людина була б під його вагою звалилася з ніг? Відома річ, що фізичні й душевні болі є невідлучною частиною земної мандрівки, але можна би думати, що Господні обранці є звільнені від цієї данини. Здавалося б, що ті виняткові праведники, яких Господь вибрав з-поміж мільйонів і покликав на Свою службу, отримали від Нього привілей: звільнення від усякої неволі, від усяких нещасть.

Але в дійсності є якраз навпаки. Хто стає слугою Христа, той несе хрест. Спаситель не тільки не пощадив Своїх послідовників від страждань, але виразно їх попередив, що їх чекають важкі випробування, може й мученицька смерть. «Переслідували Мене — переслідуватимуть і вас» (Йоан 15, 20), бо «учень не більший від учителя і слуга не більший від пана свого». З цілою рішучістю Він вимагав від Своїх учнів, щоб узяти на себе свій хрест і, несучи його, йшли по Його слідах, бо «хто не несе хреста свого і не йде слідом за Мною, — не може бути Моїм учнем» (Лука 14, 27). Щобільше, треба «зректися себе самого» (Матей 16, 24; Марко 8, 34), себто відмовитись від особистого щастя,

від усіх благ цього світу, від своєї волі, і піддатись цілковито волі Отця Небесного, треба страждати і витримати до кінця з такою самовідданістю, з такою абсолютною слухняністю, як Спаситель приніс жертву Свого життя на хресті.

Саме тут виявляється чудо Господньої любови до обранців. Хто так несе свій хрест, як Він його ніс, того Він обдаровує надприродною силою та щедротою Своїх ласк. Життєписи послідовників Христових, а перш за все їх автобіографії, їхні листи та інші свідчення про себе, дають нам деяке уявлення про предивні містерії, що діються в їхніх душах, коли вони без протесту піддаються в нещасті волі Божій. Читаш розповіді про релігійні переживання богоугодників, і перед твоїми очима відкривається незнаний світ, світ іншої дійсности, інших дименсій і перспектив, інших відчуттів і спроможностей. Починаєш розуміти, що хто з'єднав свої страждання з страстями Христовими, той не живе з засобів своєї людської натури, але черпає з резерв вічного й безсмертного життя Спасителя.

«Я все можу в Христі, який мене зміцнює» — писав апостол Павло в листі до Филип'ян (4, 13). Яке нечуване визнання! Людина, ота слабка немов билинка істота, життя якої «вранці зеленіє, а ввечорі — підтате висихає», має в собі таємничі глибини. Сама вона майже нічого не може, але, коли Господь зміцнює її сили, вона може — в с е !

А писав св. Павло ці одухотворені слова в тюрмі в Римі, після довгих років апостольської праці, повних надлюдських трудів, подорожів серед фантастичних небезпек, злиднів і переслідувань!..

І Первоієрарх може сказати про себе: *«Я все можу в Христі, який мене зміцнює»*. Бож не матеріяльні засоби підтримували його кволий організм — кволий уже з натури і знесиленій до останньої крайности постійним голодуванням, рабськими роботами та хронічними гарячковими станамі —, не допомога з цього світу давала йому терплячість зносити найдошкульніші моральні муки, але всі свої сили, фізичні і душевні, він черпав з містичного зв'язку з Розп'ятим. Завдяки Христові, який його зміцнював, він усе витримав, усе подолав. Тут лежать джерела безприкладного героїчного епосу, епосу слухняности волі Божій, самовладання і непохитної стійкості.

Присуджений до страти св. Тома Мор писав у прощальному листі до своєї улюбленої доні Маргарити: *«Я пе-*

реживав у тюрмі не раз страх смерті, але моя сила полягала в тому, що, дякуючи Божому милосерддю, ніколи не постала в моїй голові думка дати згоду на щонебудь, що противилось би моїй совісті».

Може й Первоісрарх переживав на своєму хресному шляху хвилини, в яких молився до Отця Небесного, щоб віддалив від нього чашу терпіння. Може і він зазнав мук найтяжчої скорботи, коли з його серця виривався крик: «Боже мій, Боже мій, чому Ти мене покинув?». Але його сила полягала в тому, що, дякуючи Божому милосерддю, в його голові ніколи не постала думка дати згоду на щонебудь, що противилось би його совісті. Вірність Святій Соборній Апостольській Церкві та Петровим Наступникам була для нього, як і для св. Томи Мора, аксіомою поза всяким сумнівом.

*

Містичний зв'язок обраців Божих із страстями Сина Божого — одна з незбагнених таємниць діяння любови Христа в Його послідовниках. Святі богоугодники не тільки чинять у всьому святу волю Божу і несуть слухняно свій хрест, але ще й прагнуть переживати муки, що їх Христос зазнав на хресті. Людська природа інстинктивно ухиляється від фізичного й душевного болю, а ці виняткові подвижники хочуть страждати, хочуть відчувати рани Розл'ятого, щоб до Нього улюдібнитись і своїми стражданнями доповнювати міру страстей Христа за спасіння світу. Інколи знаки ран Спасителя стають видимими на тілі обрація, але це дуже рідкісне явище.

До речі, і Митрополит Андрей Шелтицький належав до тих святих богоугодників: він прагнув страждати, як страждав Ісус Христос, і померти мученицькою смертю за віру та за єдність християнських Церков.

Перекажемо стародавню францісканську легенду про святих наслідувачів Христа.

Одного разу Христос скликав усіх Своїх послідовників і сказав їм: «Глядіть! Несіть ваші хрести й ідіть слідом за мною!» І усталилась велична процесія. Попереду ступали апостоли, за ними йшли мученики за віру, далі — інші святі та богоугодники. Кожен ніс свій хрест, дехто більший, дехто менший. Всі вони намагалися виконувати акуратно доручення Учителя. Зосереджені, серйозні, вони уважно дивились під ноги, щоб не пропустити Христових слідів.

А проте, немало з них ставили ногу не там, де треба. Деякі потикались, іншим заважав хрест, що гнітив їх спину. На самому кінці процесії ішов св. Франческо з Ассізі. Босий, у бідняцькому халаті, ішов радісний і погідний, не турбуючись, де він ставить ноги. Але тільки він один ішов точнісінько по слідах Христа.

Цією легендою францісканські монахи пояснювали, чому основоположник їхнього ордену удостоївся тієї ласки, що отримав від Христа криваві відтиски Його ран: бо з усіх людей, що досі жили на світі, він один найвірніше здійснював наслідування Христа.

А проте, історія Церкви знає легіони обранців Божих, що, хоч і не були стигматиками, едналися з Розп'ятим і несли на своїй душі печать Спасителя. Адже й Апостол Народів не мав видимих стигматів, але він так інтенсивно її конкретно усвідомлював страсті Христа, що відчував їх у своєму тілі. На свій містичний зв'язок з Розп'ятим він посилався як на своє найвище уповноваження, що дає йому моральне право вимагати слухняності і докоряти тим, які йому не підкорюються: *«Я — розп'ятий з Христом», «На майбутнє нехай ніхто не завдає мені клопоту, бо я кошу на мому тілі рани Ісуса»,* писав у листі до Галатів (2, 19; 6, 17).

З того часу, коли у францісканських монастирях розказували чарівну легенду про процесійний похід послідовників Христа, кількість Його вірних слуг збільшилася на сотні й тисячі. Чимало з них мали на своїй душі невидимі стигмати. Згадаймо б, наприклад, еспанського містика, св. Йоана з Хреста. В своєму релігійному творі «Життя полум'я любови» він описує дріб'язково рану в душі, що її відчуває людина, коли вона еднається з страстями Господніми. Біль і муки переходять у захват і насолоду — каже постмістик —, бо в таких хвилинах душа переживає блаженство життя вічного. Або згадаймо улюблену святу Митрополита Андрея, св. Катерину з Сієни. Вона твердила про себе, що розп'ята на хресті з Христом та переживає страсті Христові. Коли ж її учень і секретар, Раймонд, запитував її: *«Чому ж я не бачу Христових ран на твоєму тілі?»*, Катерина відповідала: *«Дивись очима душі, то побачиш»*. На святих подвижників слід дивитись очима віри...

У величній процесії Христових наслідувачів іде й найбільший мученик сучасності, Первосвященик Української Церкви. Він несе хрест такої кошмарної величини й важкості, що його рефлеке освітлює нашу добу. Бо хрест — це не тільки символ страждань, але й символ найвищої жертви та найсвятішої любови, любови, що спасла світ. Власне кажучи, хрест, що його несе Первоісрарх, це не тільки його особистий хрест, але й хрест замученої Української Церкви.

Іде спокійною, твердою ходою, непохитний, нездоланий.

Кому Бог дав уміння дивитись очима душі, може бачити на тілі Первоісрарха НЕВИДИМІ СТИГМАТИ.

ПОКАЖЧИК ЧУЖОМОВНОЇ ПРЕСИ
І ПРЕСОВИХ АГЕНТСТВ

- ABC* 83
(L') Adige 248
(L') Agence France-Presse 81, 125, 132—133
Annali d'Italia 200
ANSA 4, 12
AP 70
Avanti 31, 58—59, 185—186
(L') Avenire d'Italia 248, 253, 277, 278—279, 286, 348

(Il) Borghese 173
(The) Byzantine Catholic World 72

(Il) Carroccio 68, 100
(The) Catholic News 200
Chicago Daily Tribune 70
(The) Citizen-Advertiser 70
Collegamento 67, 116—121
Corriere d'Informazione 21, 55, 187
Corriere Lombardo 21, 55
Corriere della Sera 14, 15, 19—20, 22, 23, 29—30, 52, 101, 115, 135—136, 167, 181, 380
Courrier Français 80, 115, 369
(La) Croix 80, 81, 115, 132—133, 173, 271—272

(The) Daily American 72—73, 194, 254
Daily Express 194
(La) Documentation Catholique 81, 133
dpa 74, 75
Dziennik Polski 83—84

Echo der Zeit 77
(L') Eco dell'Amore 153, 191
(L') Eco di Bergamo 19, 20, 22, 23—24, 30, 52, 53, 54, 63, 185, 248, 305

Epoca 65, 189
(L') Espresso 153, 173, 190—191
Europäische Begegnung 78, 193
Europe Magazine 173
Feuerreiter 78, 268
Frankfurter Allgemeine Zeitung 254—255

(De) Gazet 83
Gazeta Niedzielna 277, 346
(La) Gazzetta del Mezzogiorno 110
Gazzetta del Popolo 24, 61
Gilooft en Leven 83
Gente 21, 42, 66, 100, 101—102, 139—140, 190, 200
(Il) Giornale d'Italia 20, 31, 51, 129, 130, 141, 271
Giornale del Mattino 346, 347
(Il) Giorno 33, 59, 138, 183, 184

Herder Korrespondenz 141, 249

INCOM 67, 102, 141—142, 189—190
(The) Indianapolis News 70
(L') Italia 21, 54, 247, 254, 305

Katholische Nachrichten Agentur (KNA) 45, 74, 75, 76, 81, 113, 114, 140, 363
Kathpress 76
K.I.P.A. 80, 83, 113, 114, 115, 133

(La) Libre Belgique 81—82, 83, 115, 134, 139, 192

Los Angeles Times 69

Madonna delle Lacrime 345
Match 25, 81, 191—192

- (Il) Mattino* 20, 24, 32—33, 54, 55, 63, 138
Meridiano 12, 26, 68, 102
(Le) Messenger St. Michel 279
(Il) Messaggero 20, 30, 34, 38, 49, 50, 137, 142, 154, 182—183, 199—200, 271, 276, 286
Momento-sera 59, 60, 123, 137, 185
(Le) Monde 192
Münchener Katholische Kirchenzeitung 76, 77, 114, 140
Münchener Merkur 25, 45, 75, 76, 113

Napoli-notte 63, 100
(La) Nazione 60, 345, 347, 348
(N.C.) 71, 72, 73, 123, 134
N.C.W.C. 69
Neue Bietpost 278
Neues Osterreich 79, 103, 192
(The) New York Times 286
North Carolina Catholic 72

Oggi 201
(L') Ordine 248
(Le) Ore 218
Oriente Cristiano 67, 191
Orizzonti 27, 65, 269
(L') Osservatore della Domenica 34, 63, 64, 170, 276, 334
(L') Osservatore Romano 7, 8, 10, 12, 13, 14, 26, 42, 46, 47, 81, 129, 146, 147, 220, 225, 246, 252, 269—270, 274—276, 285, 300, 304—305, 307, 308, 309, 315, 320, 355, 358, 369, 378

(Il) Paese, Paese-Sera 62, 187
Panorama 368
Pax Christi 369
(The) Philadelphian Inquirer 71, 194
(Il) Popolo 31, 57, 58, 186
(The) Post Standard 70
(Il) Punto della Settimana 68—69

(Il) Quotidiano 30, 37, 50, 51, 221, 252—253, 270, 276, 278, 285, 368

(La) Radio Vaticana 63, 188, 274
(The) Register 71
(Il) Resto del Carlino 32, 60, 61, 137, 183, 348

Rocca 342, 346
Roma 62—63
(Il) Rosario 348
Россия и Вселенская Церковь 81
Salesianische Nachrichten 78
(Il) Santuario di N. S. delle Grazie 345
Saturday Review 130, 143—147
(Il) Secolo d'Italia 62, 188
Servizio Informazioni Chiesa Orientale 26, 64, 205, 206, 219, 223, 225, 247, 285, 299, 305, 309, 315, 345, 357, 358, 369
(La) Stampa 24, 56, 57, 186, 187, 253, 305
Stampa Sera 21, 24, 56
Successo 26, 27, 45, 68, 102—103, 116—121, 142—143, 191, 202—203, 219
Sud-Ouest 80
Süddeutsche Zeitung 74—75
Sunday Telegraph 83

(The) Tablet 273—274
Telesera 62
(Il) Tempo 16, 17, 20, 34, 44, 47, 48, 49, 100, 108—109, 181, 182, 200, 201—202, 206, 220—221, 223, 266, 271, 276, 277
(The) Tidings 71
Time 73, 102, 140, 194, 368
Tiroler Nachrichten 79
(La) Tribuna Illustrata 191, 200
(La) Tribune de Genève 80

Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart 78
(L') Unità 48, 58, 153, 172, 185
United Press International (UPI) 69, 70, 74, 193, 354, 368
Vita 12, 14, 24, 27, 35—37, 39, 45, 65, 67, 109, 116, 140, 188—189, 368—369
(La) Voce Repubblicana 58, 96, 186
Volksblatt 78—79, 192
Volksbote 277—278

(The) Way 73, 135
(Die) Welt 77, 125, 138—139, 192—193
(Die) Weltwoche 79—80

ПОКАЖЧИК ІМЕН І ПРЕДМЕТІВ

- Агаджаніан, кардинал 258
 Аденауер 174
 Аджубей,
 — Алексей 147, 152, 171—175, 177
 — Рада 152, 171, 173
 Акерманч, Петрю, митрополит 259
 Албано 28
 Америка 74
 Аммен 17
 антимієси 288
 Антонія 149
 Апостольська Столиця 5, 13, 42,
 152, 156, 159, 202, 221, 226, 253,
 293, 297, 300, 306, 337, 309—311,
 329, 331, 362, 378
 Апостольський Палац 5—5, 350,
 352
 Ассізі 121, 337, 340—341
 атеїзм 21, 159—161, 165—166, 171,
 209
 Атос 294

 Балтімор 199—200
 Бальдан, фундація Бальдана
 155, 172—173, 201
 Баранціні, архієпископ 349
 Барбетта, архієпископ 297, 302
 Барі 294, 337, 340
 Беа, Августин, кардинал 73, 121,
 125—127, 129
 Безушко, Зеновія 206
 Беран, архієпископ 68
 Біла Підляська 290—292
 Білорусь 287
 Бірнбем, Іммануель 74
 Блаженних 356
 Богословська Академія 230, 232,
 356

 Боїми 94
 Болгарія 353
 більшовизм 160, 161
 Больонья 337, 343—344
 Борезький, Ісидор, єпископ 274
 Боровой, Віталій 114, 119, 125,
 133—136, 138
 Будапешт 15, 88
 «Будучність» 232
 Букатко, Гавриїл, архієпископ
 220, 242, 247
 Бучко Іван, архієпископ 29, 76,
 77, 225

 Валента, єпископ 264
 Василишин, оо. Василяни, Васи-
 ліанський Чин 290—291, 295,
 298—299
 Ватикан 4, 12, 14—17, 40, 41, 123—
 124, 126, 130, 144, 145, 148, 153,
 155—156, 158, 162, 163, 170—171,
 173, 245, 377
 Ватикан-Місто 44, 197, 291, 297
 Ватиканська бібліотека 362
 Вашингтон 170
 Лезуїї 338
 Великий, Атанасій, архимандрит
 204, 242, 247, 298, 309
 Верховна Рада Советського Со-
 юзу 147—148
 Верховне Архієпископство, Вер-
 ховний Архієпископ 306—332,
 379
 Вишинський, кардинал 363
 Відень 87, 115—116, 290—292, 296
 —297, 299, 301
 Візантія 327

- Вілленбранде, Ян 3, 36, 114—116, 119—121, 123—127, 350
Віллака 290, 292, 301
Вінніпег 313
Вірменська Церква 327
Вісги в Римі 344
Вітчицьк 290, 292, 301
Володимир Воллинський 287, 301
Вопроси філософії 163
Воркута 92
- Гайм, Бруно, архиепископ 175
Галичина 90, 288, 291
Герріх VIII 303
Германюк, Максим, митрополит 302
Греція 292—293
Грецька Колегія в Римі 206, 208, 210, 213
Гонко, Василь, єпископ 49
Горняк, Августин, єпископ 220
Грушевський, Михайло 294
- Гаїро, Ярослав, єпископ 274
Гагра 116
Гаргіль, Вероніка 206
Грєблер, Фрїц 79, 104—108
Гронкі, Джованні 172
Гроттаферрата 4, 6, 22, 28—39, 97, 197, 350
- Дам'єтта 177—178
Данте 263, 343
Двина 290, 292
Декрет про Єкуменїзм 323, 325
Декрет про Східні Католицькі Церкви 261, 321, 323, 326, 329
Дель' Аква, Анджельо, архієпископ 121, 132
Державний Секретаріат Ватикану 3, 17, 124, 129, 132
Джінгісхан 337
Джотто 121—122
Діоклеціян 338
Добринїн 131, 145—148, 148
«Дока» 165
Домініканці, оо. 340
Дорошенко, Володимир 228
Драч, Іван 341
Дрогобич 338
- Єкуменїчна Рада Церков 126
Емілія 344
Єгипет 177
Єврейський Краї 89
Єрусалим 149, 294
- Західня Україна 95, 390
Занці, Федір 290
- Ізясствя 171, 174
Ігнєслав 377
Ілїчов, Леонїд 163
Інститут «Вїлла Назарет» 360—361
Ірод Агрїппа 112, 150
Ісидор, митрополит, кардинал 251, 259, 337, 343, 344, 363, 377, 379
Італія 4, 6, 12, 16—17, 333, 335—348
- Йосиф, константинопільський патріарх 343—344
- Казахстан 89
Казене, (Cousins), Герман 130—132, 143—148
Калябрія 28, 346
Кампанія 28
Кампо Верано 206
Канада 302
Каналі, Нікольо, кардинал 45
Кановїлла, Лорїс 3, 23, 36, 350, 352
Кардинале, Іджїно 3
Катакомби св. Калїста 359
Катків, єпископ 247
Католицька Церква 16—17, 21, 27, 167, 170—171, 176, 179, 208, 244, 251, 289
Кашїнг (Cushing), кардинал 175
Кенїг (König), кардинал 278
Кешедї 130
Кїва 88—89, 94, 156, 245, 263, 293, 337
Київська Церква 314
Київська Русь 377
Кирило-Методїївське Братство 240
Кїтай 170
Кїров 91—92, 94
Климентова зала 5, 19, 20
Кльодель (Claudel), Поль 235
Колєнда, Гаврїїл, митрополит 301
Колїзей 242
Комї 94
Комунїзм 157—158, 165—166, 174
Корнїсєт 163

- Конгрегація,
 — Обрядів 339
 — Східня, для Східніх Церков
 6, 36, 124, 129, 202, 224, 225, 246,
 295, 310, 311, 315, 320, 351, 358
 Константинопіль 292, 294
 Корзон, список: 179
 Корниляк, Платон, єпископ 302
 Корсунь 293
 Котермак, Юрій 338
 Красноярський Край 94
 Кремль 88, 123, 130, 144, 156, 163,
 168
 Криж 131, 241, 293
 Кузьминка 89
 Курія (Римська) 261—263, 321
 Курськ 291
- Лада, Михайло 89—90
 Ленін 159, 164
 Леоні, Петро 91—93, 97
 Леркар, кардинал 258, 343—345
 Лерде, архієпископ 297, 301
 Ліпмен (Lippman), Вальтер 167
 Лісовський, єпископ 264
 Луцьк 245
 Ляррона, кардинал 20
 Люблін 290
 Львів 16, 17, 19, 25, 245, 291
 Львівська Митрополія 307, 309—
 310, 321, 363, 379
 Лурд 339
- Маклаково 89, 94
 Мала Азія 293—294
 Малек-ель-Камель 177
 Марселя, кардинал 298—299
 Марітен (Maritain), Жак 217
 Марке 159
 Маттеуччі, Бенвенуто 275—276
 М.В.Д. 18
 Микицей, Михайло 219
 Митрополича канцелярія 43, 363
 Міксльанджельо 227, 343
 Мілян 5, 352
 Міндсенті, кардинал 15—16, 41, 88
 Мініші, Теодор, архимандрит 4,
 29
 Мовчазна Церква 18, 41, 68, 97,
 128, 156, 345
 Молдавська Республіка 99
 Моніні, кардинал 5, 20, 299, 352,
 354
 Мончак, Ігор 309
 Мордовська Автономна Республі-
 ка 89, 93—94, 99, 113, 121, 147
- Моріак, Франсуа (Mauriac) 215
 Морліон, Фелікс 131, 135
 Москва 8, 12, 18—19, 112, 327
 Мона, культ мощів 265—269
- Надволжжя 94
 Наслідуювання Христа 7, 9, 23, 25
 Національний Музей 232
 Неаполь 338
 Нерон 90
 Нікодем, архієпископ 340
 НКВД 99
 НТШ 280, 282
 Ньюмен (Newman) 149, 179, 207,
 217, 303
- Оглоблин, Олександр 228
 Одеса 91
 Організація Об'єднаних Націй
 314, 380
 Орієнтальний Інститут в Римі
 15, 17, 241
 Ортіоністи 219, 367
 Орте 3, 4, 112, 114, 350, 367
- Паляціна дель Арчіпрете (Па-
 латка Архієрею) 44, 351
 Пана
 — Бенедикт XV 241
 — Боніфатій VIII 343
 — Григорій XI 233
 — Інокентій IV 259, 337
 — Йоан XV 293
 — Йоан ХХІІІ 3, 5—9, 12—13, 18
 —26, 29, 31, 35—38, 41, 44, 112,
 114, 117—121, 123, 125, 127—128,
 130—132, 134, 138—140, 144—147,
 149, 151—153, 155, 167—169, 170—
 179, 200—203, 206, 213, 219, 224—
 225, 240, 256, 285, 295, 297, 299—
 300, 320, 330, 349—353, 354
 — Климентій I, св., 228, 241, 245,
 292—293, 355
 — Климентій VIII 311
 — Лев XIII 28, 289
 — Павло VI 222, 230, 244, 263,
 280—286, 290, 293, 297, 298, 300,
 302, 308, 311, 314, 320, 328, 331,
 332, 353—355, 357, 380
 — Пій II 293
 — Пій VII 311
 — Пій IX 289
 — Пій X, св., 216
 — Пій XI 264, 312
 — Пій XII 89, 291, 299, 308, 354,
 377

— Урбан II 294, 337
Папіні, Джованні 304
Паскаль 380
Пазрас 292—293
Патріархат
— Київсько-Львівський (Український Католицький Патріархат) 260—261, 268, 270, 307, 323—332, 357
— Москви 17—18, 114, 126, 129, 267
— делегати Патріархату Моргани на Другому Ватиканському Соборі 123—128, 132, 170, 266
— Східні Католицькі Патріархати 202, 320—322, 323
Перемиськ 245
Печерська Лазра 341
Печора 92—94
Північне Полярне Коло 91, 94
Піццардо, кардинал 20
Плоца св. Петра в Римі 25, 352
Новотенко, Олександр: *Катедри св. Софії у Києві* 228
Полоньк 290, 292, 301
«Перодня матерей» 232
Погія, Ігнатій, митрополит 251
Прага 88
Пржеда 202
Франко, Іван, єпископ 302

Раймонд 301
Редемптористи, в Римі 206
Рембрандт 7, 8
Ренссанс 24, 343
Ріцці, Маріо 309, 311
Розаївка 89, 94
Російська Колегія в Римі 206
Російська Церква 125, 127, 129, 144, 163, 266
Росія 377
Роспільйозі (Respirosi), Гульєльмо 108, 201
Россі, Джованні 342
Русь 245
Руська Церква 293
Рутський, Веніамин, митрополит 301
Рухфрїні, кардинал 274, 278

Саклер, Ернест 74
Самарканда 337
Сантіс, де, Фабріціо 135
Салєляк, Андрій, єпископ 29, 78, 302
Салєляк, Василь 68

Свобода 89, 231
Світло 93
Святий
— Августин 380
— Андрій, апостол 210, 292
— Боско, Дон Боско 224, 363
— Василій Великий 210—211, 295—296
— Володимир Великий 245, 265, 282, 293, 377
— Енрікані 227—228
— . жас 228
— Іоанн Золотоустий 258, 265, 274—275, 292, 360
— Іоанн з Хреста 365, 394
— Йосафат 245, 282, 287—305, 327, 344, 351, 355, 378
— Катерина з Сєни 233, 394
— Кирило і Методій 239—243, 265, 275, 292, 357
— Кліментій, папа 228, 241, 245, 292—293, 355
— Микола 292—294, 337, 340
— Ніль 28
— Ольга 282
— Павло, апостол 90, 93, 234, 267, 304, 392, 394
— Петро, апостол 112, 149, 226, 252, 257, 263, 292, 296, 301, 359
— Пії Х, папа 216
— Сетон, Анна 198—200
— Степан, перпомученик 304
— Тереса з Авілі 365
— Тома Мор 303, 392—393
— Франческо з Ассїзі 177—178, 216, 340—341, 394
— Януарїї (Дженаро) 333

Сегедї, Йоаким, єпископ 219—221
Сембратович, Йосиф, митрополит 206
Сєншин, Амзроз, митрополит 29, 36, 71
Секретарїат для єдності християн 3, 18, 124, 129, 337
Сєлява, Антїн, митрополит 301
Сєрру (Serru), Роберт 81
Сибір 94, 249
Сикетинська каплиця 227
Синод
— Берестейський 251
— світового єпископату 321
Сїлович, Чєслав, єпископ 296, 300
Сїракузи 339—340
Сїчинський, М. 230

- Сіцилія 64, 334, 339
Скітія 210, 245, 259
Сліпий, Йосиф, д-р
— Паломництво до Святої Землі.
Вражіння з подорожі 110, 331
— Соціальн. Життє сполучення з подорожі 64, 334
— Шляхом обнови 244, 262
Слободян, Віра 207
Смолатич, Климент, митрополит 245
Смолька, Станіслав 328
Собор
— Другий Ватиканський 18, 125, 126, 170—171, 177, 180, 202, 209, 217—218, 223—224, 226, 240, 244, 249—255, 256—279, 283, 293, 297—298, 301, 307, 321, 325—326, 329, 331, 334, 336, 344, 349, 362
— Констанський 259
— Львівський Архиепархіяльний 369
— Перший Ватиканський 259
— Перший Ліонський 259
— Перші Екуменічні 244, 249, 250, 259
— Тридентський 259, 263
— Флорентійський 251, 259, 344
Совєтський Союз 11, 14—16, 18, 35, 41, 97, 143, 152, 156—157, 159, 161, 172, 202, 208
Солунь 239
Спелман, кардинал 199
Сталін 160, 162, 166, 172
Станіславський 93—94
Стасів, Мирон 309
Степанч, кардинал 15
Східні Церкви: 41, 202, 207, 210, 229, 240—245, 249—250, 261, 267, 294, 312, 351
Схрейверс, Йосиф 206
Сюблейра (Subleyra), Петро 296
Сюненс (Suenens), кардинал 176
- Тардіні, кардинал 361
Телєвізія, державна італійська 246, 249—250, 274
Тєзняковський район 93—94
Тєрміні 3, 4, 114
Тєрраціна 343
Тєста, Густаво, кардинал 6, 9, 14, 20, 22, 24, 25, 44, 73, 123—127, 132, 224—225, 295, 298, 299, 311
Тиссеран, кардинал 29, 36, 200, 201
Толіятті (Togliatti) 165
- Транн 241
Тучек (Tucsek), Джємс 73, 123—125, 134—135
- Угорщина 16
УБНТ 280, 282
УВАН 280, 282
УВУ 280, 282
Україна 16, 19, 25, 65—66, 68, 202, 208, 210, 245, 246, 265, 284, 291, 335, 377
Українська Церква 4, 18, 26, 31, 41, 66, 68, 75, 82, 88, 98, 110, 127, 129, 148, 150, 159, 169, 198, 209, 210, 222, 227, 229, 234, 235, 245, 246, 258—260, 268, 287, 292, 294, 302—303, 306, 309—311, 313—317, 319, 321, 323, 327—332, 335, 351, 353, 363, 367, 376—379, 383, 395
Український єпископат 18, 89, 123, 128, 132—133, 135—143, 150, 223, 224, 281, 282, 298, 300, 305, 315, 317, 319, 325
Український Католицький Університет 355—357, 365
Український Прапор 231
Український Християнський Рух 280—283
Українські Вісті 89
Українські церковні установи в Римі 16, 40, 198, 204—214, 281
— оо. Василіян; Генеральна Курія оо. Василіян 205, 209, 282
— Генеральна Курія монахинь Василіянок 205, 206, 222, 223, 282, 302
— Українська Папська Колегія ім. св. Йосафата 30, 69, 70, 79, 205, 210, 212, 223, 282, 298
— Українська Папська Мала Семінарія (оо. Салезіян) 132, 205, 212, 213, 214, 223—225, 248, 282, 293, 251, 360, 367, 383, 387
— Сестри Служєбниці 206, 214, 282
Утін 250, 251, 290, 301
— Берєстєйська 301, 310—312, 323
— майбутня велика 330—331, 337, 345
— Флорентійська 343—344, 347, 363, 377
- Фєдєроніук, Василь 378
Фєлічі, кардинал 257, 298
Фєррарі, кардинал 5, 9, 20
Філядєлфія 313

- Фльоренція 3, 337, 343
 Фльоріт, архієпископ 343
 «Фонд вдов і сиріт» 232
- Херсонес, Херсонщина 241, 293
 хозари 241, 293
 Хома, Іван 220, 234, 288, 291
 Хруцюз 18, 49, 50, 88, 126, 130—
 132, 138—139, 142, 143—148, 151,
 152, 155—156, 160—164, 166—172,
 178—179
- Цамблак, Григорій, митрополит
 259
- Церкви в Україні
 — Десятинна в Києві 293
 — св. Миколи в Києві 293
 — Печерська Лавра в Києві 341
 — св. Софія в Києві 227
 — св. Юр у Львові 307
- Церкви українські на чужині
 — св. Варвари у Відні 291
 — оо. Василіян в Римі 204, 210,
 212, 215, 218
 — Колегії ім. св. Йосафата в Ри-
 мі 219
 — Малої Семінарії в Римі 219
 — св. Софії в Римі 356
- Церкви в Римі
 — св. Андрія (Andrea della Valle)
 358
 — св. Атанасія 205, 219
 — Всіх Святих 367
 — Дванадцятьох Апостолів 379
 — св. Іоана Латеранського 359
 — св. Іоана і св. Павла 358
 — св. Климентія 241—242, 246,
 293, 357
 — Мамертанська 359
 — св. Марії Ангельської (Sta Maria
 degli Angeli) 296
- св. Петра 32, 44, 121, 128, 176,
 178, 198—200, 219—222, 226 і на-
 ступні, 256, 274, 287, 290, 292, 295
 і наступні, 301, 304, 350, 354—355,
 358, 360
 — оо. Редemptористів 206
- Церкви поза Римом
 — Богоматері в Гроттаферраті
 28
 — св. Марії дель Фйоре (Sta Maria
 del Fiore) у Фльоренції 343
 — св. Марії Новеллі (Sta Maria
 Novella) у Фльоренції 343—344,
 346
 — св. Петра в Болоньї 344
 — св. Степана у Відні 291
 — св. Франческа в Ассізі 121, 341
 — св. Януарія в Неаполі 338
- «Цитаделя» 341, 342
- Ціцерон 28
- Чарнецький, Микола, єпископ
 92, 105—108
- Чинта Кастелляна 343
- Чіконьні, Амлего Джованні, кар-
 динал 6, 9, 14, 22, 24, 25, 41,
 124, 298, 320
- Читта ді Кастелльо 343
- Чорне море 210, 241, 293
- Шарден, де, Тейяр (de Chardin,
 Teilhard) 381
- Шарндорф, Вернер 79—80
- Швейцарія 340
- Шептицька, Софія 232
- Шептицький, Андрей, митрополит
 50, 51, 121, 131, 144, 226—235, 245,
 264, 291, 296, 307, 353, 389, 390,
 393
- Ярополк 377

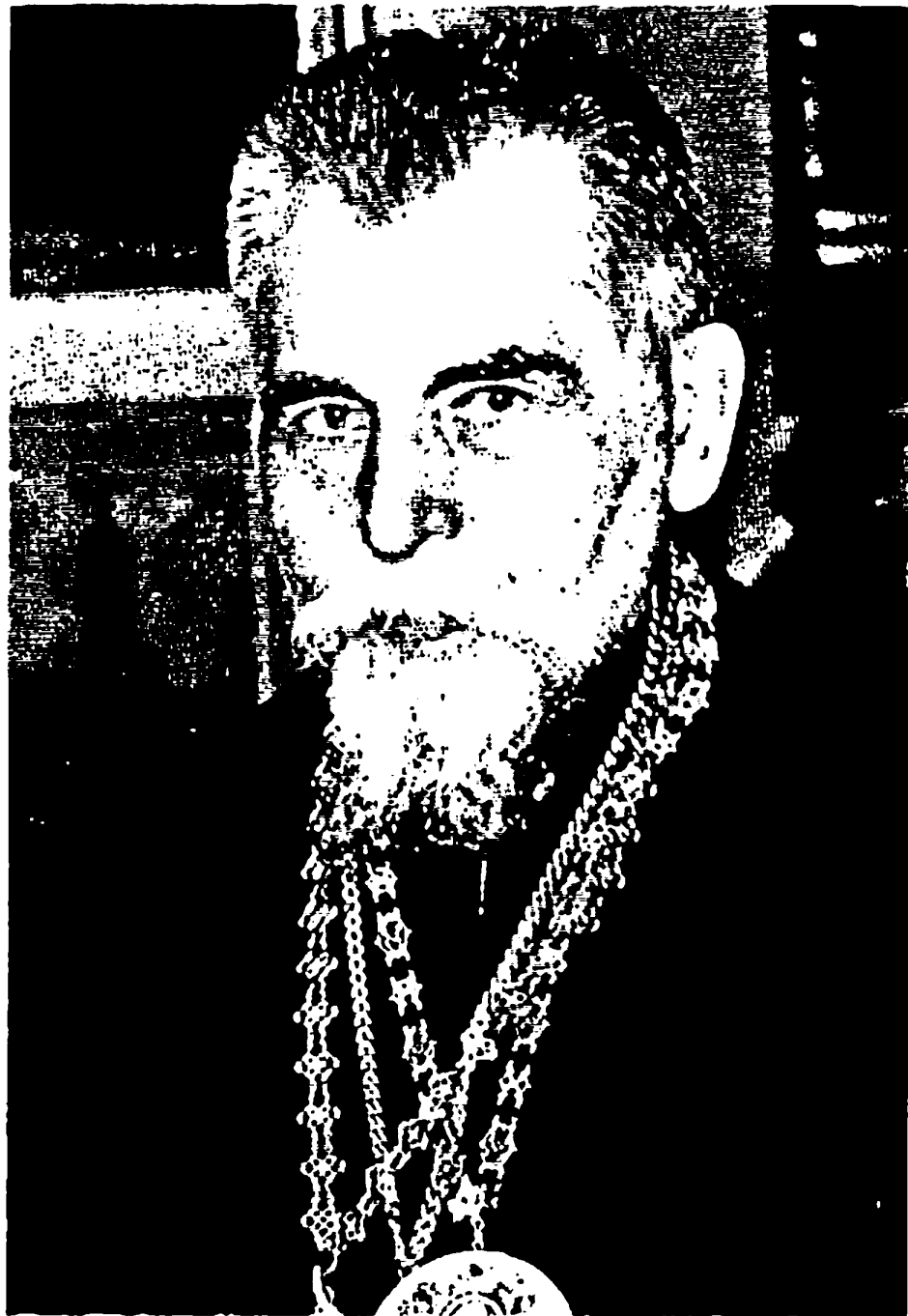

II

ФОТОГРАФІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ

Поворот з дому неволі

Так виглядав Митрополит, коли в суботу 9 лютого 1963 вийшов на станції Орте і папський швейцарський поїзд. Як завжди й сьогодні обличчя! Цей зрішок зроблено кілька днів раніше в Москві для советського паспорту.

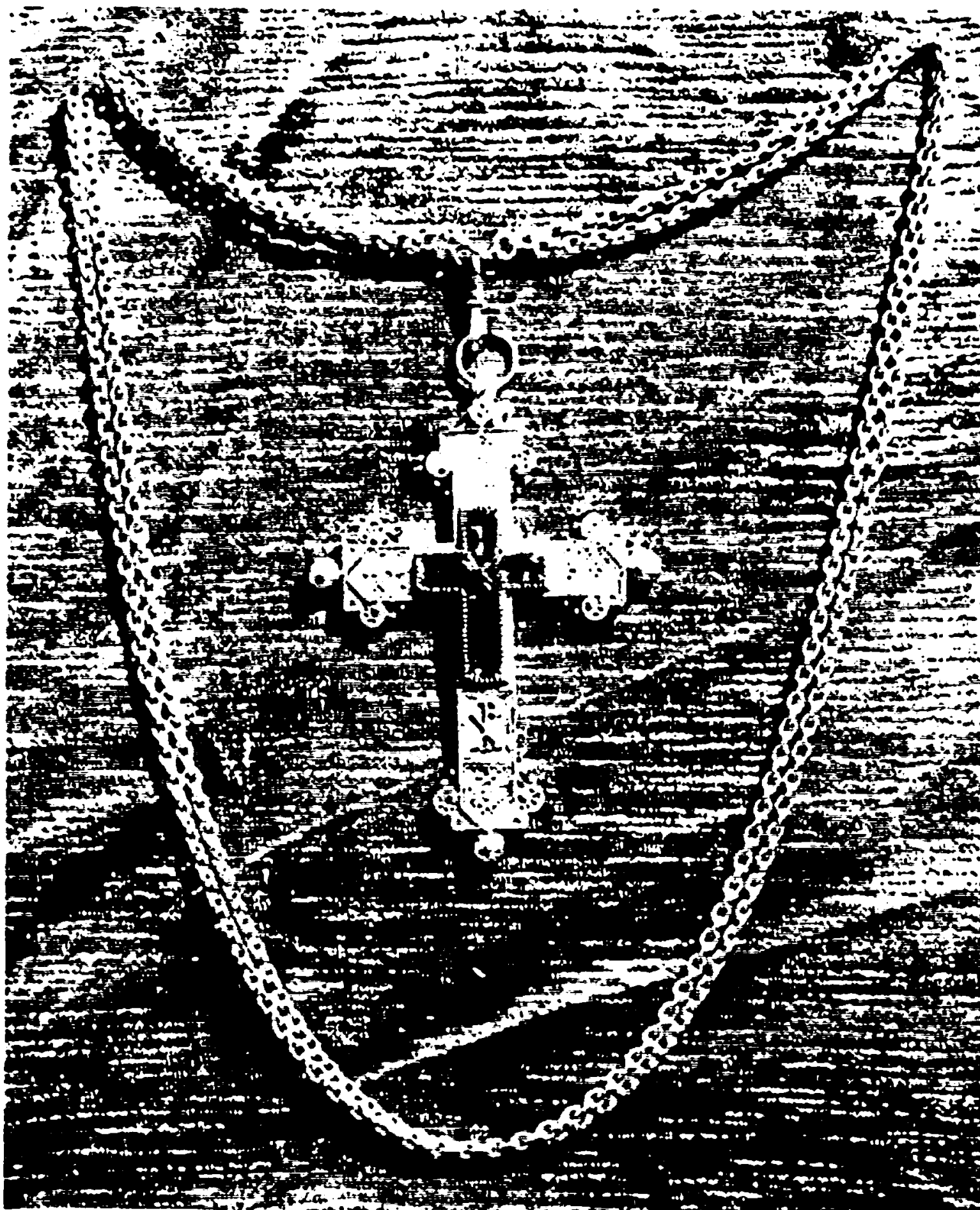

На другий день, 10 лютого 1963, папський фотограф зробив оце фото. Напруга на обличчі немов збільшилася, але ця виразність видно і на історичній і сьогоднішній, об'єднаній техніці відкриття очей.

Митрополит прийшов у товаристві з главною енциклопедією Яно Вільбранда, секретаря Секретаріату для єдності християн, який на першу зустріч про візиту Митрополита поїхав до Москви й у зустріч.

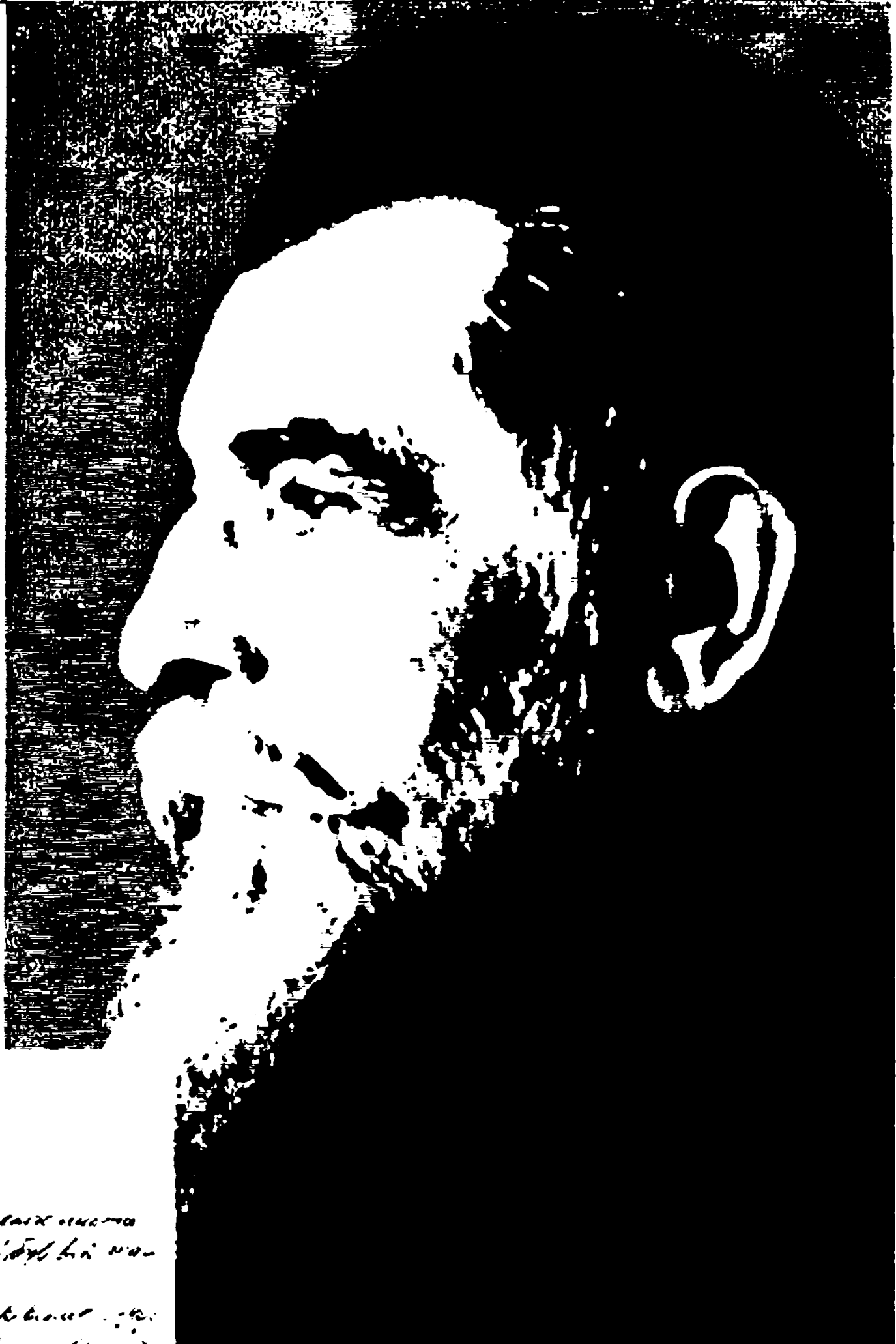

На першій станції Орте прийняв Митрополита від імені Папи Йосифа XXIII його особистий секретар енциклопедіє Яно Вільбранда.

*Царський подарок для Митрополита, нагрудний хрест з важкого
золотого шпота, що його константиноплійський Канонікал передав повер-
нувському єпископу. На шпотах хреста викарбована дата приїзду
Митрополита до Риму.*

Один з підписаних змін-
ки Періодарха з ка-
торського періоду його
життя, в сучасні 50-ві
роки

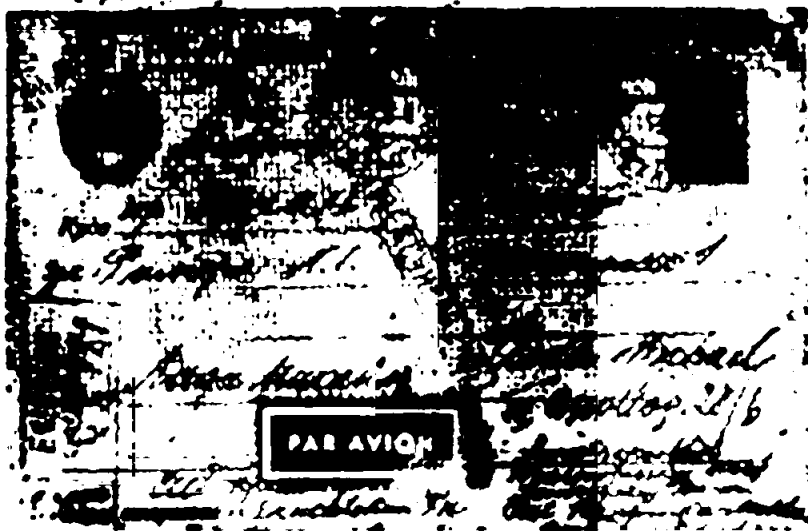
Договір Топіана

*Договір 24.11.1956. з місцевих іх...
...періоду його життя, в сучасні 50-ві роки*

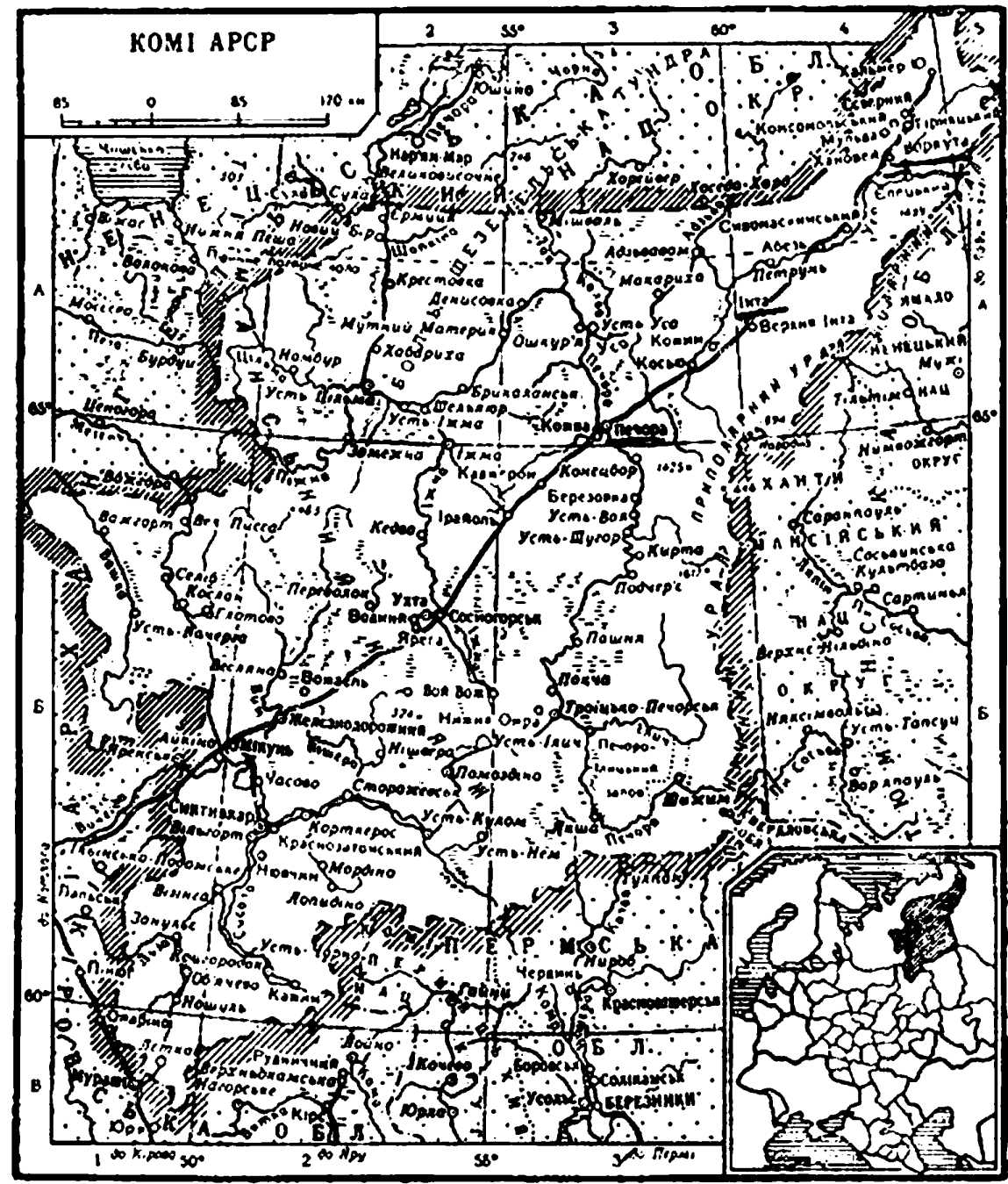
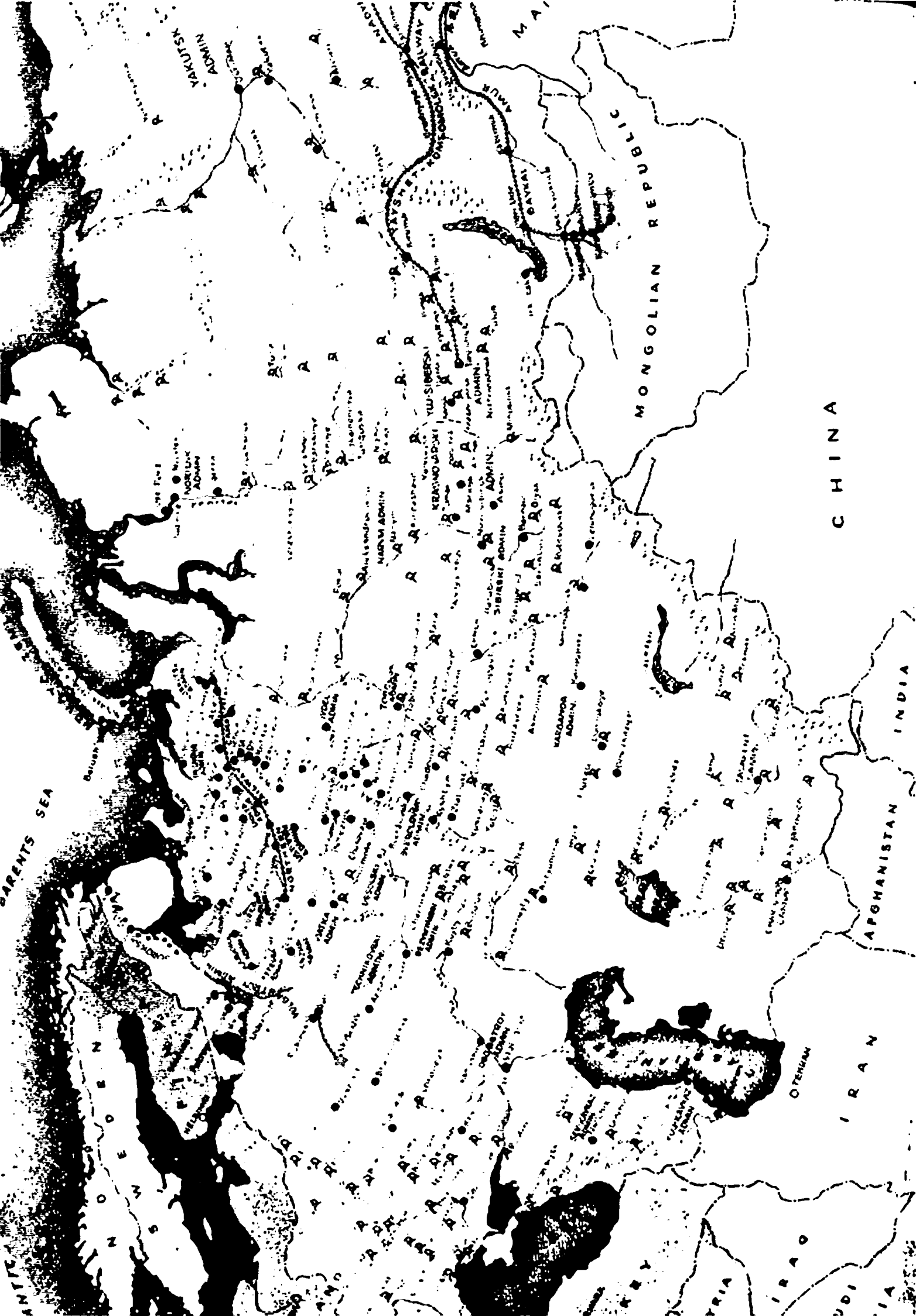
...періоду його життя, в сучасні 50-ві роки

...періоду його життя, в сучасні 50-ві роки

...періоду його життя, в сучасні 50-ві роки

За весь час заготівель Періодарха проведено не було тільки один його мет, а саме арешти в Миколаєві 11 березня 1956 до о Михайло Топіан у Іллі. Це протоколи якого документу. Сиріжани релігійні 18-гогого дуремити?

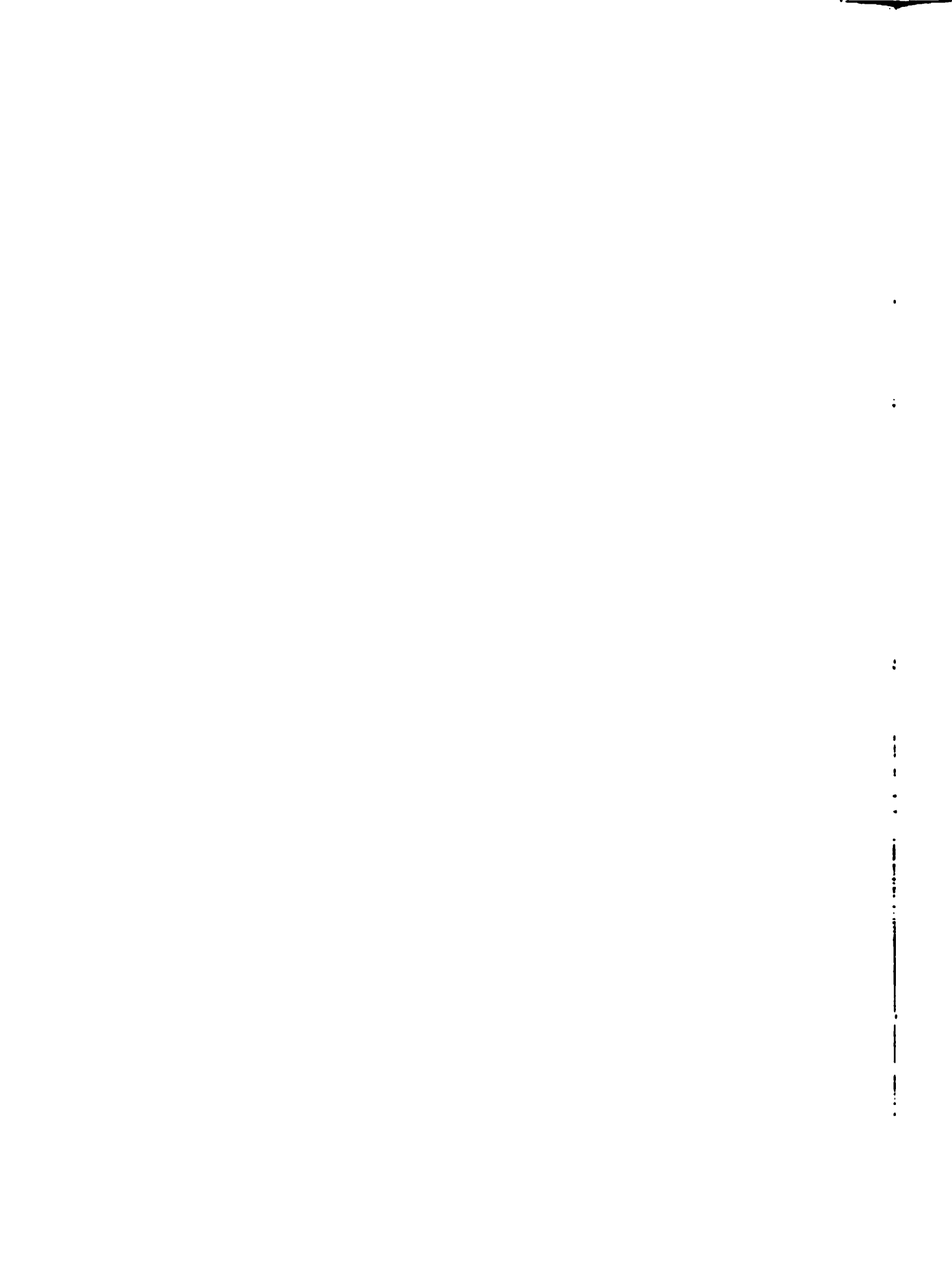

Мапа Спаського Союзу і мапа Кому.
 По цих безкраїх просторах перекидали голону Української Католицької Церкви з єдиного кар'яного табору и оругнн.

Перші прилюдні поклики Митрополита за церковну урочистість у соборі св. Петра справили на присутніх глибоке враження. Митрополит на бенедикції в Лизі Сегов, 17 березня 1963. Наприкінці цього кардинал Тіссеран, Обличчя Митрополита помітніше відомі пережити важку страждати.

Митрополит на урочистості з приводу відзначення Папи Павла XXIII мирною нагородою Вальдана.

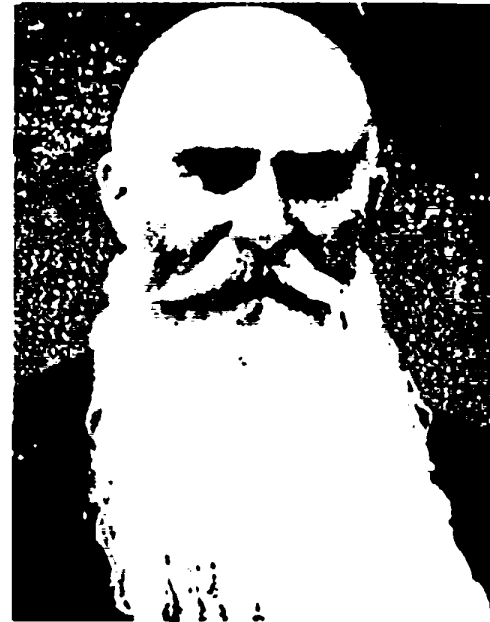

Мучеництво Ієрархії Української Католицької Церкви

*З цього повідомлення Митрополита по-
ткнулось у світовій пресі безліч статей
про переслідування Української Като-
лицької Церкви та про мучеництво її
єпископату. Усі єпископи, та зокрема
Першоепископ і прішівського єпископа-
політика Василь Ганка, померли в тюр-
мах і на засланні, або з виснаження
безпідвищенням у каторги.*

Григорій Холмшин
Єпископ саламандицький
Помер в турмі на zeslanii 1943 р.

Досифей Ковалювський
Єпископ перемиський
Помер в турмі на zeslanii 1945 р.

Григорій Будики
Єпископ-помічник львівський
Помер в Карантні 1949 р.

Василь Гонко
Єпископ-помічник прилуцький
Гідбри 17 років ув'язнення

Йосиф Сіній
Архидієцєм львівський і галицький митрополит
18 років на каторжних роботах.

Іван Лутинєцький
Єпископ-помічник
сталинський
Помер і авіацією в 1957 р.
після повороту і zeslanii

Григорій Лакота
Єпископ-помічник перемиський
Помер в катівні на Воркуті
1950 р.

Микола Чирнецький
Єпископ-адміністратор сольмський, підляський і польський
Помер і авіацією в 1959 р.
після повороту і zeslanii

Геодор Ромжа
Єпископ мучкацький
Замордований в 1947 р.

Василь Гойдич
Єпископ працівський
Помер в концентраційному таборі в 1960 р.

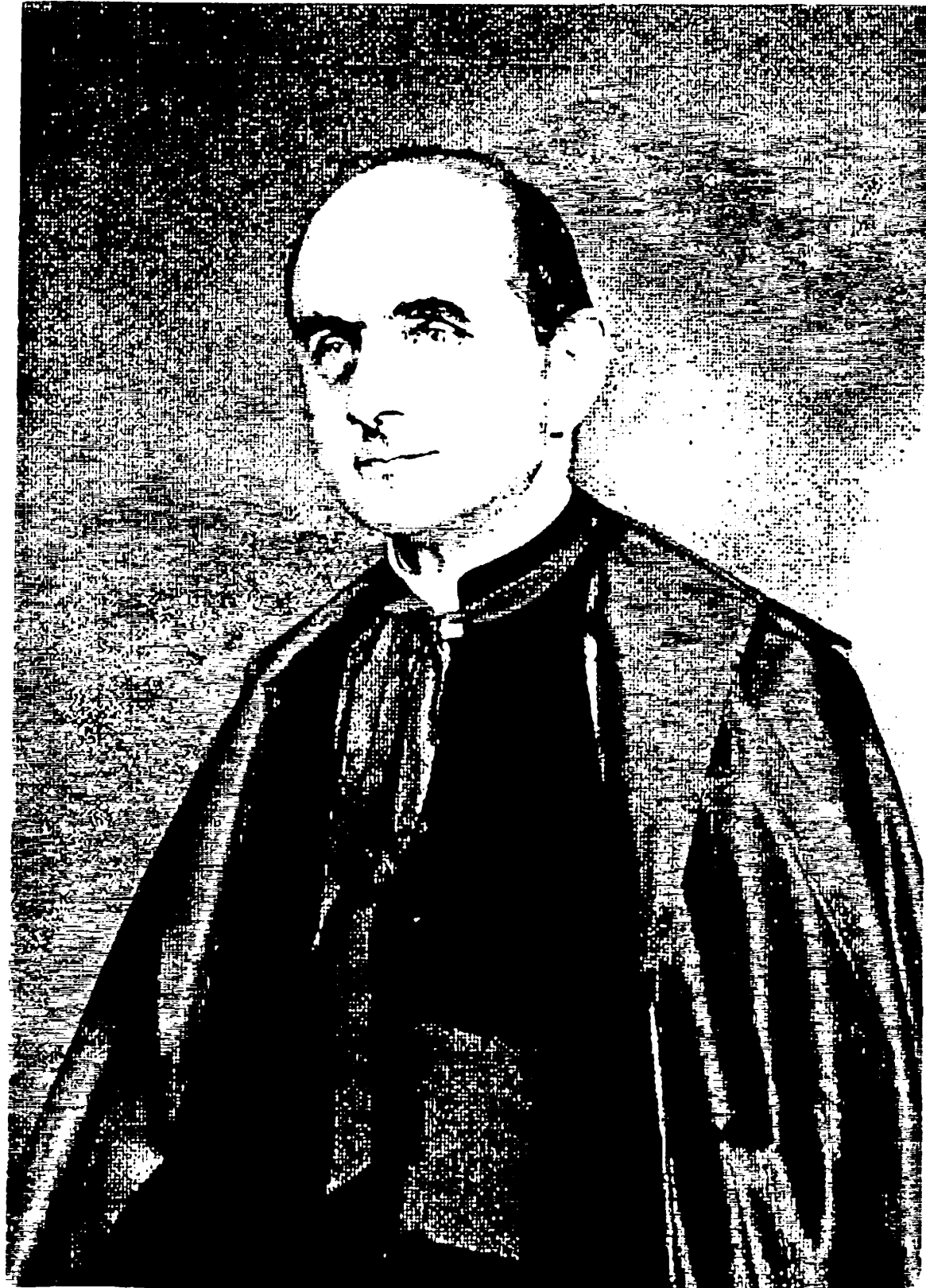
Петро Верзун
Єпископ львівський адміністратор
інтєр'єну в Печоринні
Помер на zeslanii в Сибіру
1957 р.

„Щаслива та година,
коли Ісус кличе від сліз
до' душевної радості“

Клієнтова зала апостолевського палацу, де церкві достойники і журналісти дожидалися з уст Папи про митрополитя Митрополита.

День 10 лютого 1963 був важливий не тільки подія. В передовидній мурі Папа Іван XXIII подав до відома добру новину в Східній Європі.

1
Того самого дня поповуди кардинал Чиконьяни, державний секретар Ватикану (агарі) і кардинал Теста, шеф Конгрегації для Східної Церкви (агн-ур), прийшли як посланники Папи до тисячатової резиденції Митрополита, щоб його прийняти і супроводити до апостольського палацу.

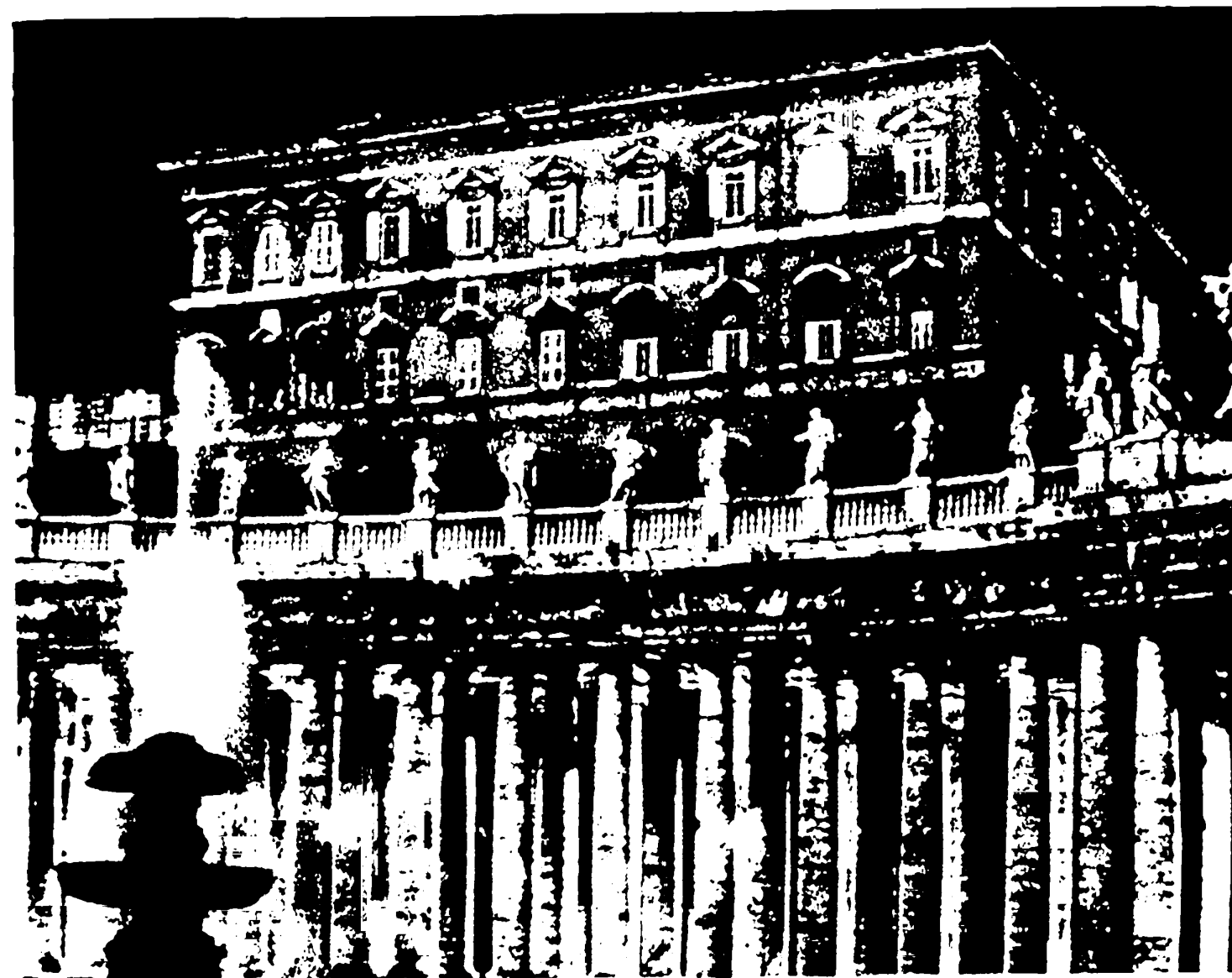

◀ Можуть присутувати там також архієпископ Міланський і кардинал Монтеціно

Вечірні сніжки лягли на площу св. Петра, коли ватиканська автомашинка, що везла Митрополита на авіацію до Папи, в'їхала до Ватиканського Міста.

В приватному кабінеті Папи, на третьому поверсі ватиканського палацу, відбувається історична зустріч Святишого Отця з виставленим Митрополитом.

*Перед розмовою — спільна молитва подяки Всевишньому за ласку
позволення.*

В пам'ять аудієнції ватиканський фотограф зробив тілюк.

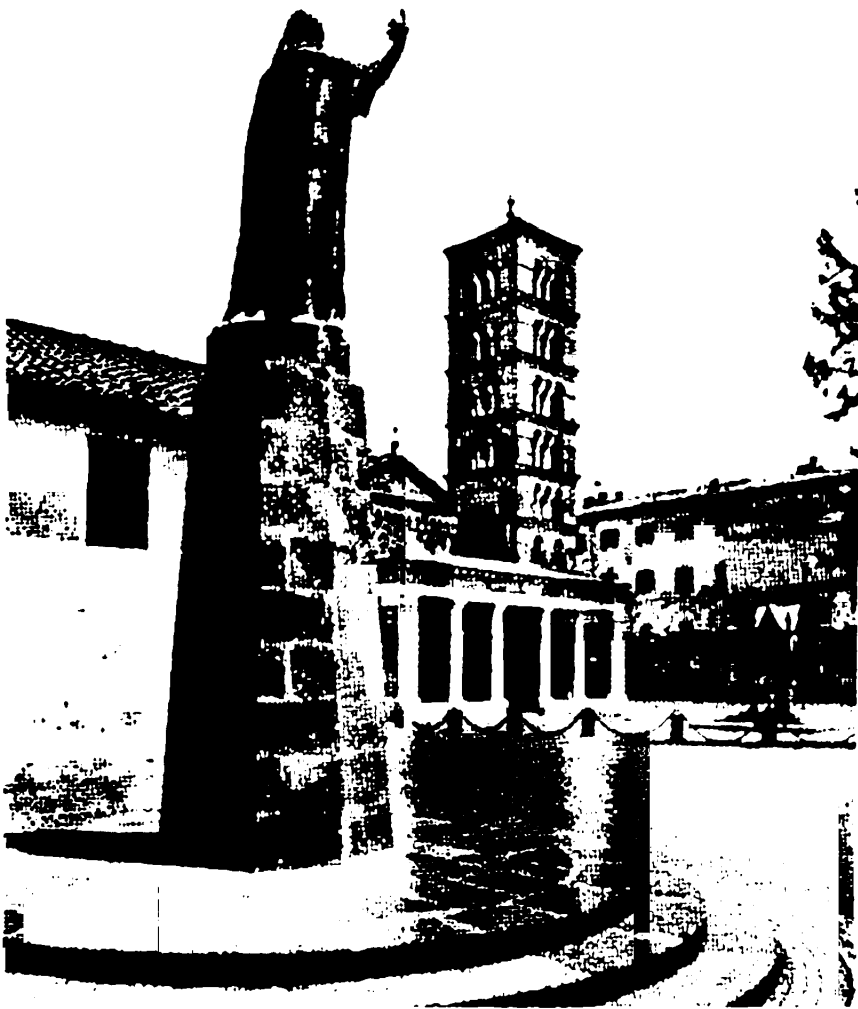

Розмова після аудієнції. З яким зацікавленням прислухаються до розповіді Митрополита Пана й обидва кардинали! (Коло Пани — кард. Чікочьяні; між кард. Чікочьяні і Митрополитом — кард. Тестар.

Коротка передішка в монастирському затинку

Перші два тижні після свого приїзду до Італії Митрополит відпочивав у старовинному грецькому монастирі в Гроттиферраті поблизу Риму.

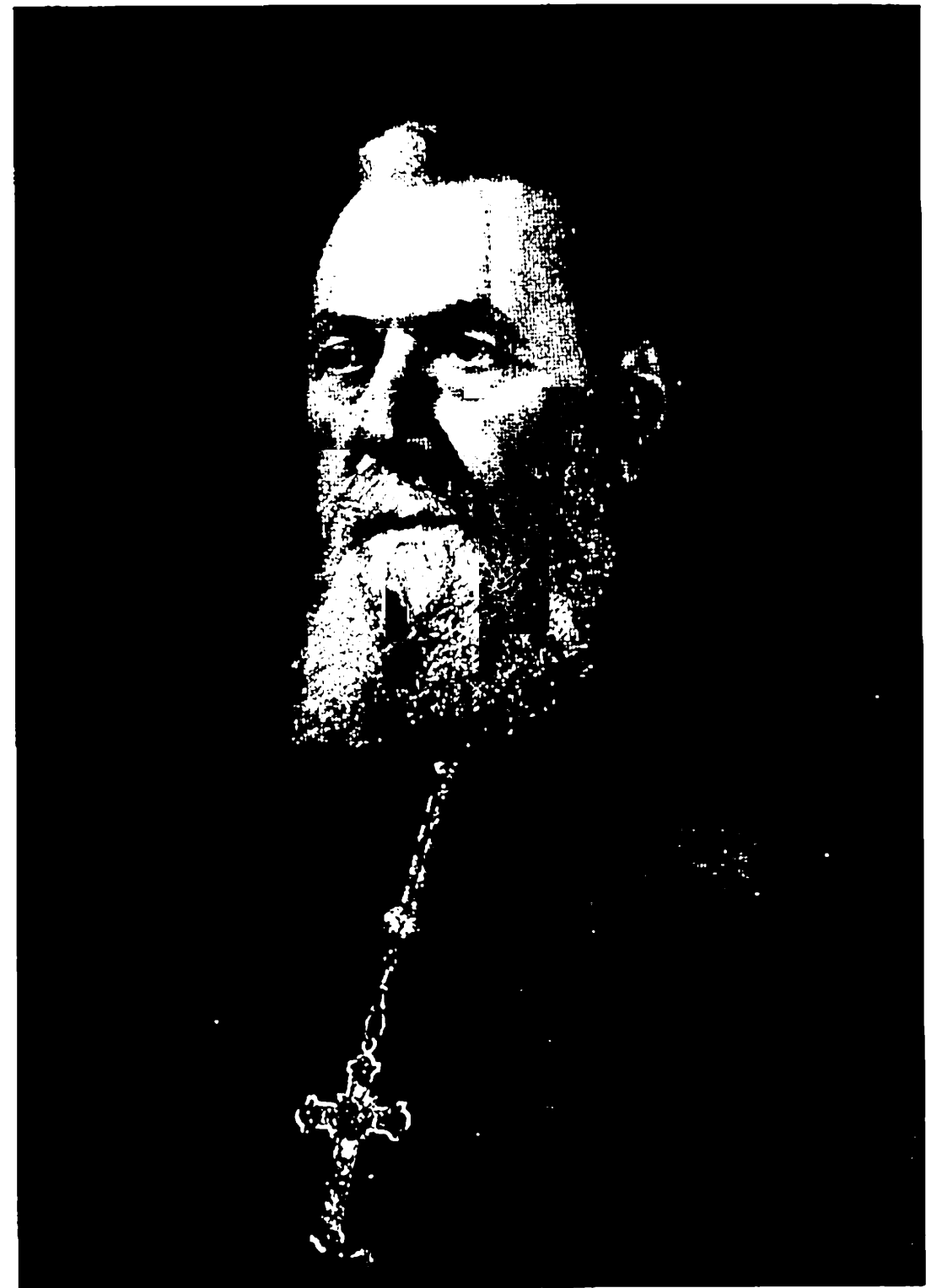

Оце монумент св. Варфоломею при вході до монастирської оселі; оподаль церква з дзвіницею з XII. ст., на дальньому фоні монастирські будинки.

Скляніни з староримських часів.

Кардинал Євген Тіссери, декан Колегії Кардиналів, був одним з перших достойників, що відвідали Митрополита в його тимчасовій резиденції.

В пам'яті перебування Митрополита в Грот-шафренті зроблено трипанорамні фото і кілька студійних мініатур Лаврра під Митрополита іоанн-андрит мініатура в Теодор Міліні.

За кулісами визволення

Апостольська Столиця уживала всіляких заходів, щоб побитися волі для українського Переяслава. Найбільшу активність у цій справі виявили дві папканські установи: Секретарнат для єдності християн і Конгрегація для Східних Церков.

*Молитви принесені потримляють
до Небес і Діють чудеса...
Папа Йонн молиться за пильовача
на Митрополита.*

*Кардинал Антвєрти Бра, прєтєдєнт Сєкрєтаріату для єдностє
крїстївнї, властїтївнї дипломатїч-
нїї члєн для росїйськїх прїво-
слївнїх дєлєгатїв, що брали
участь у Ватїканськїх Соборї як
дєлєгати Патрїархату Москви, у
Ватїканї надїялись, що через ро-
сїйськї Церкву можна вплинути
на Хрїстова.*

Кардинал Густаво Теста, шеф Конгрегації для Східніх Церкв, особистий приятель Папи Йоана з ранньої молодости, був автором ідеї дипломатичного чаю.

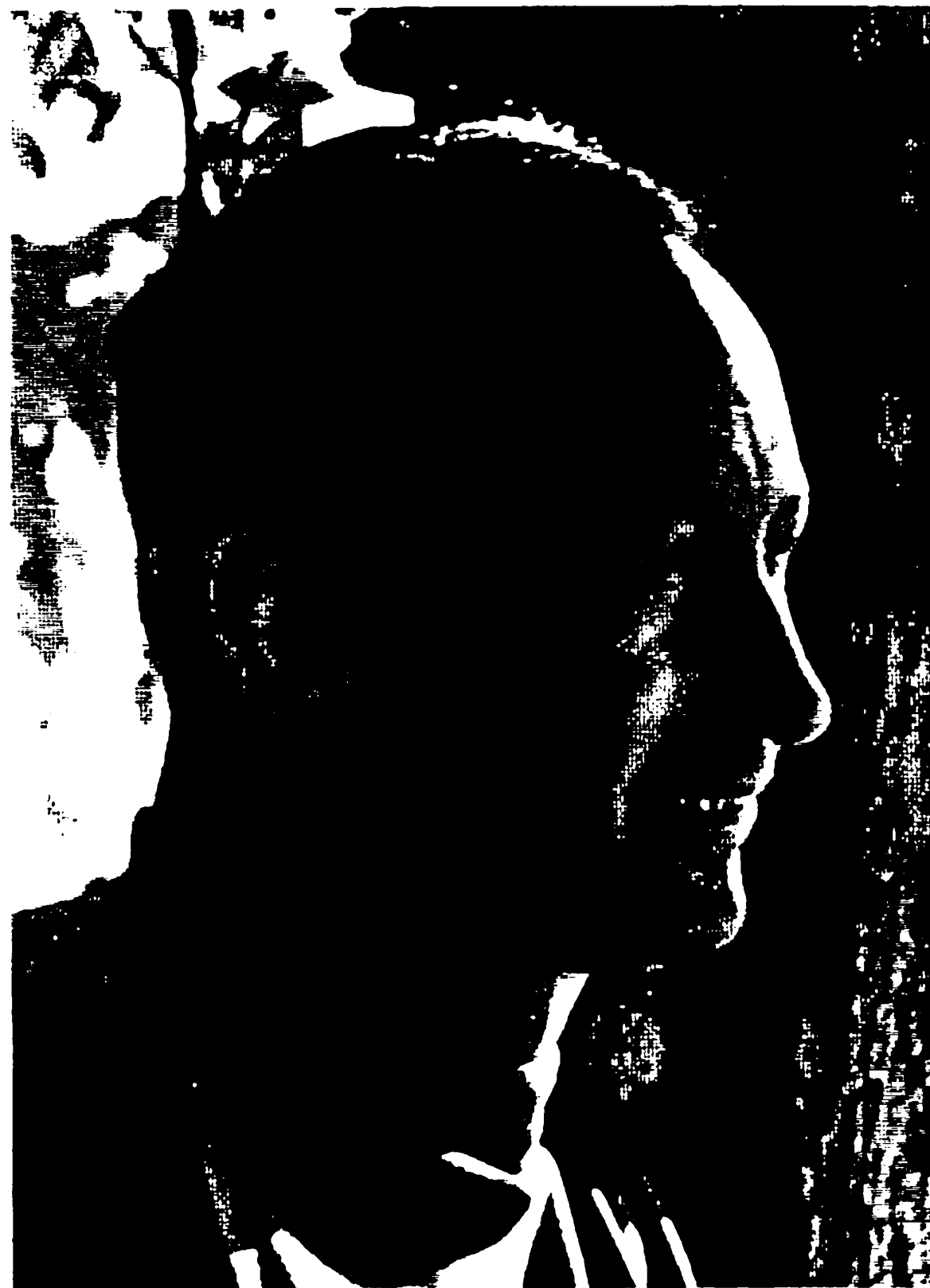
В зустрічі з делегатами Патріархату Москови, що відбулася в саліфоні кардинала Еса, брав також участь консьюльоре Ян Віллебранде. Міжнародна преса швидко гвардила, що ця зустріч відіграла велику роль у шлюбі Ватикану та шлюбі Митрополита.

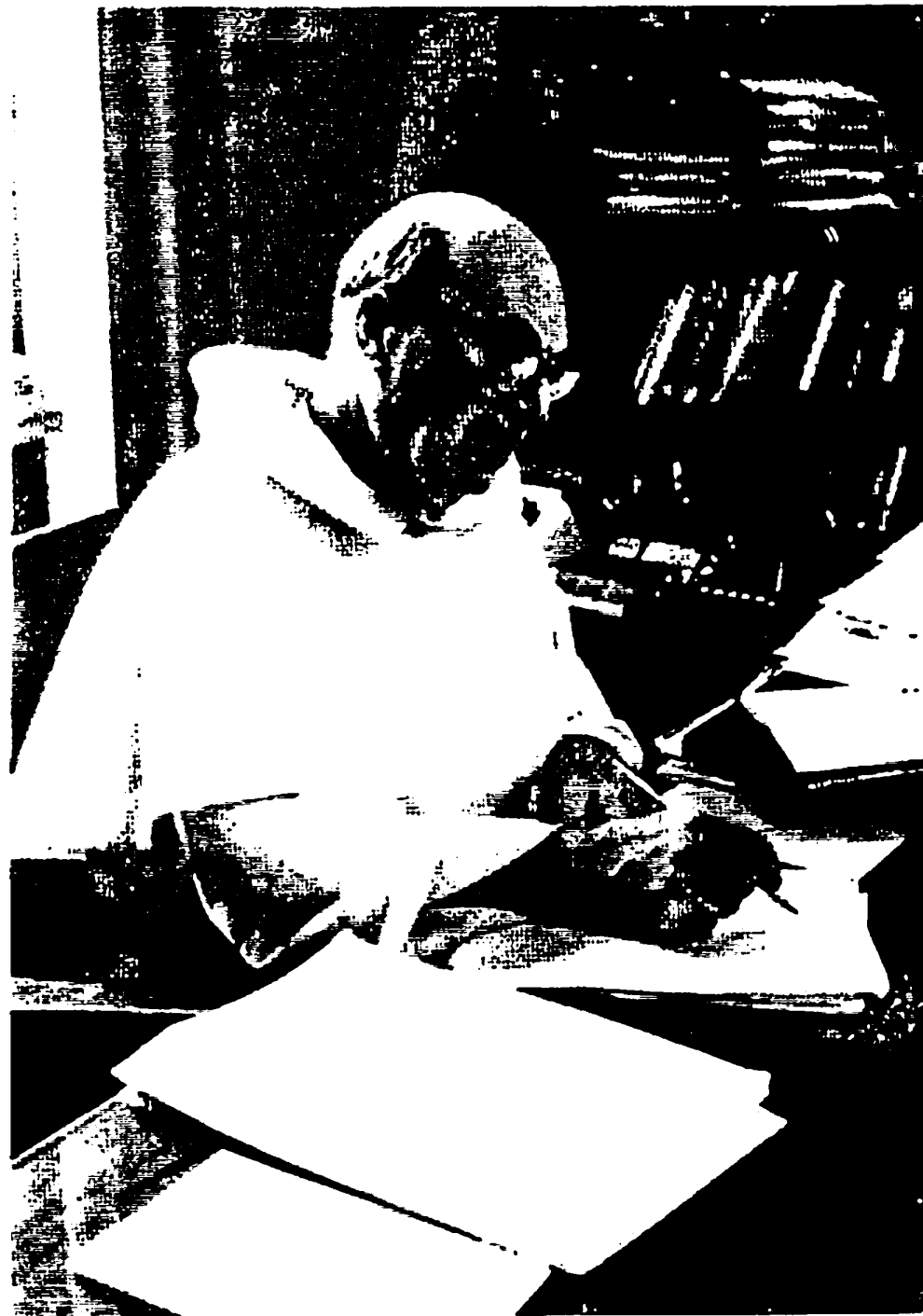
Фоторепортери підгопили сцену розмови Папи Йоана з делегатами московського Патріархату. Що було темою цієї розмови? Мабуть, запрошення голови Української Католицької Церкви? Подивіться на збентежені обличчя гостей з Москви! Якось їм ніяково слухати нагадувань Святішого Отця...

Архиепископ Лудовико Дель'Аква, заступник Державного Секретаря Ватикану, один з найбільших співробітників Папи Йоана. Полягу приїшла в голову геніальна думка добитися до Хрущова через американця. І тайнош відповідного посередника!

Містер Норман Казене, видавець і редактор нью-йоркського тижневика «Сатурдей Ревю», був посередником між Папою Йоаном і Хрущовим. Він чудом справився з своїм завданням. Розмова Казене з Хрущовим відбулася в Кремлі 7 грудня 1962, а два місяці пізніше Митрополит був уже на волі!

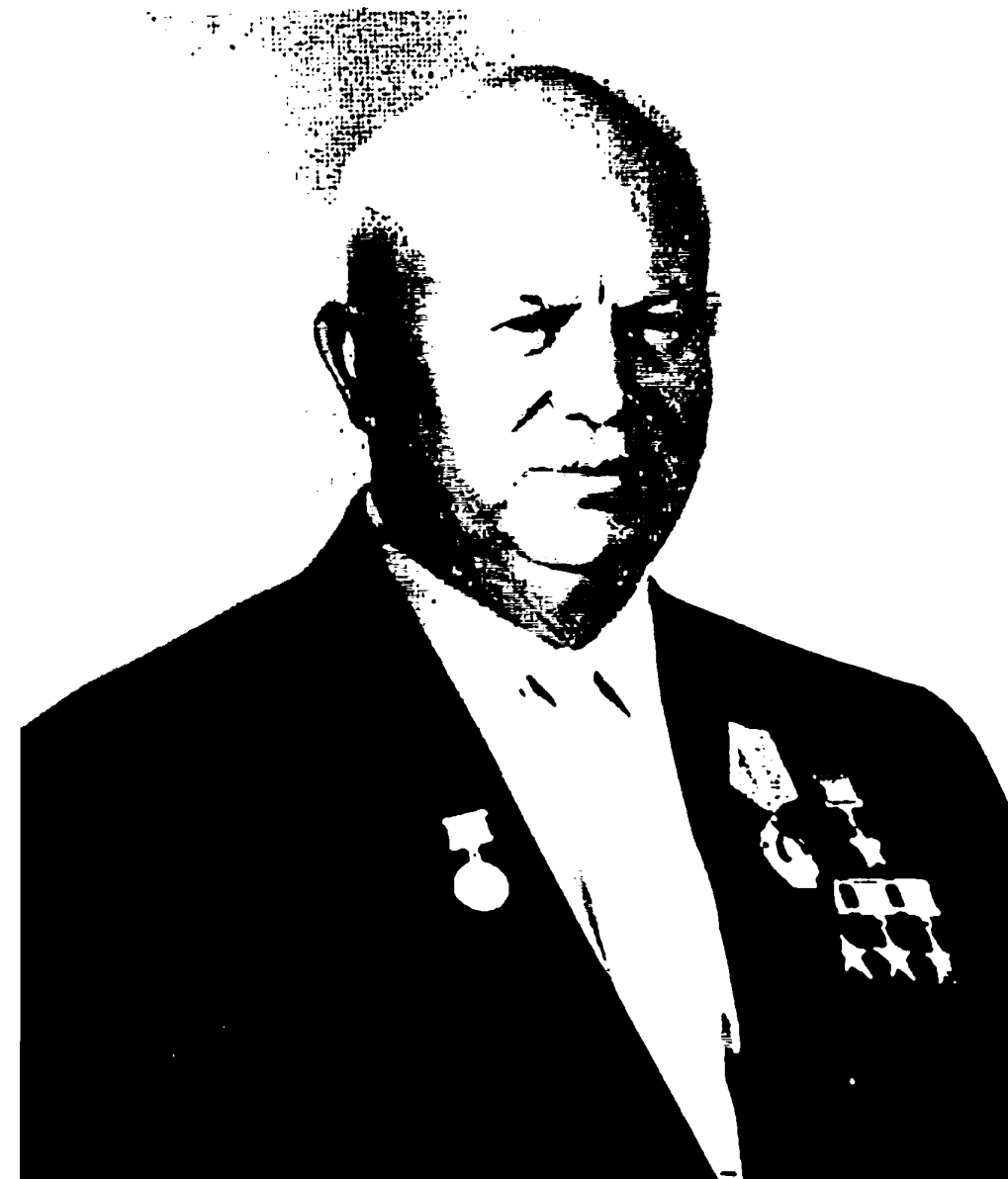

Отець Фелікс Морліон, Домініканець, президент Міжнародного Соціологічного Інституту «Про Део» в Римі. Він був твізковим між Кученсом і Ватиканом.

Кремль підтримував контакти з американським емігрантом та посередником Анатолієм Добриціним, послом в СРСР у Вашингтоні.

Ніхто досі не розгадав, чому владодержець атеїстичного царства Микита Хрущов ніколи не зустрічав Голову Христової Церкви. Бо й немає природного пояснення цієї загадки...

Папа Іванн прийняв 7 березня 1963 на приватній аудієнції Олександра Аджубея, головного редактора органу комуністичного уряду «Ізвестія», і його дружини Радю, дочку Хрущова. Ніхто не догадався, що це була форма подяки Папи за звільнення Митрополита. Після аудієнції подружжя підфотографувалося калю подорожню на площі св. Петра.

Святіший Отець має радість з приводу випускнення Митрополита...

Резиденція Митрополита в Ватикані

.

.

.

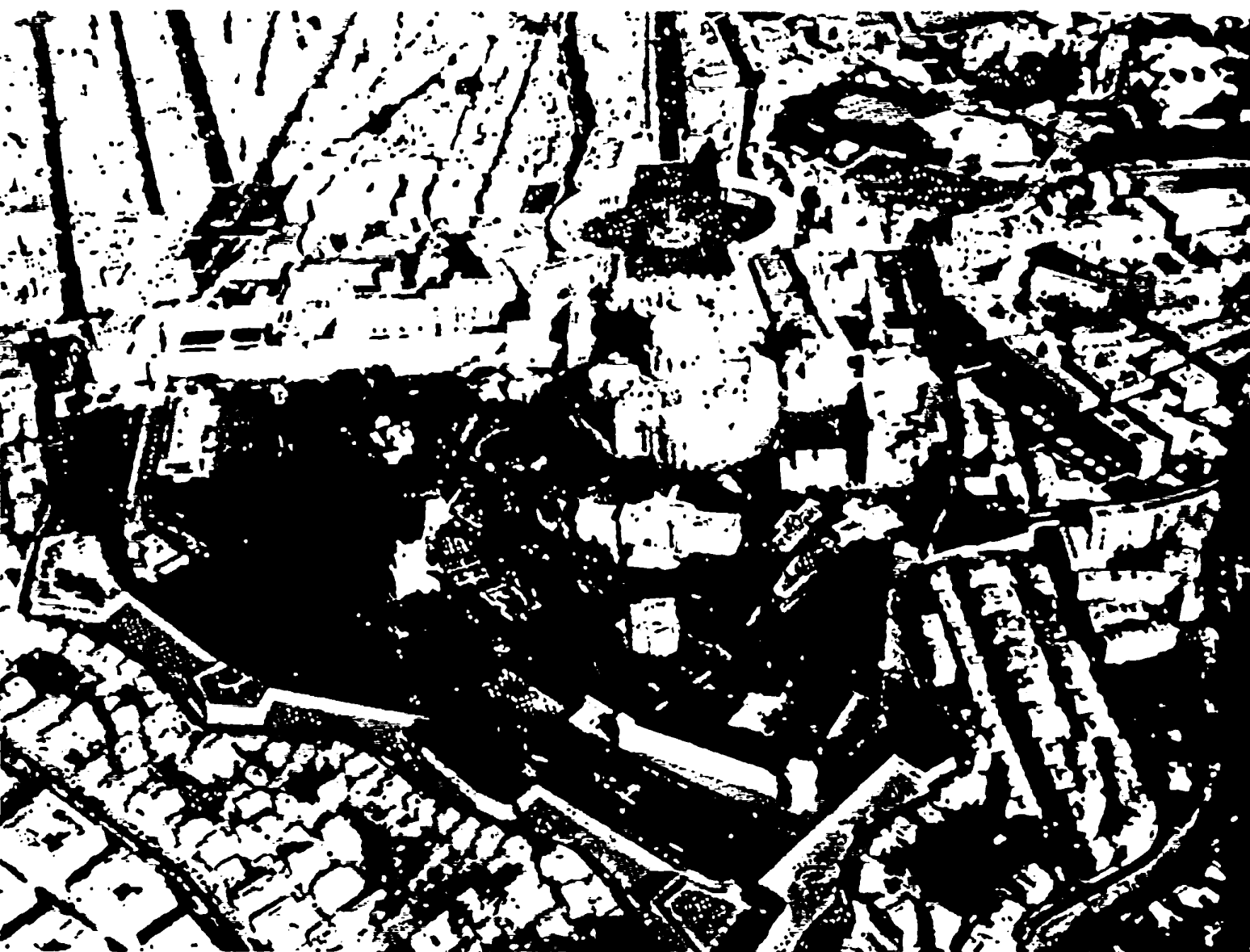
.

.

.

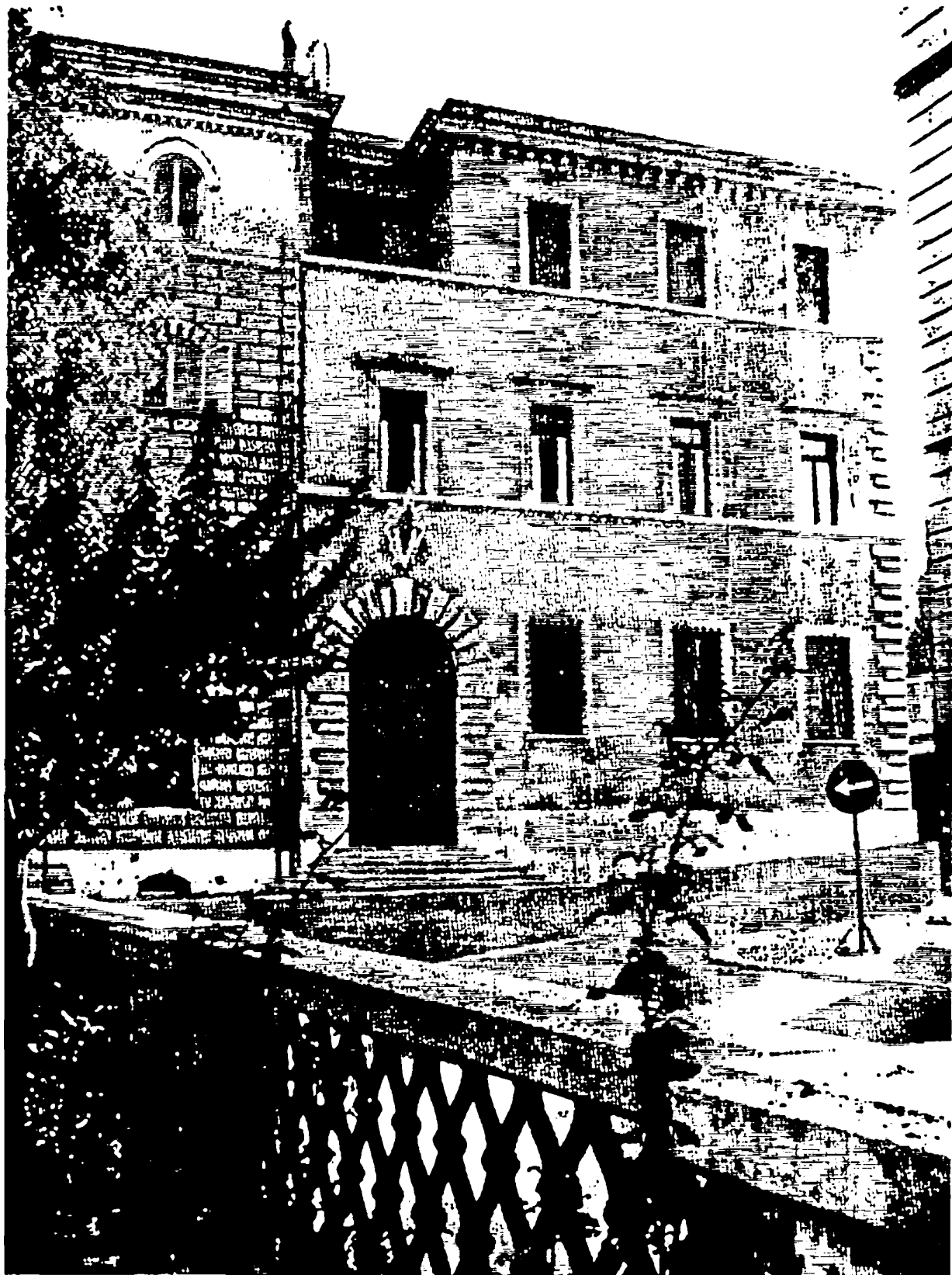
.

.

Вид на Ватикан-Місто з літаку

«Брамою дитини» проходить з площі св. Петро до Ватиканського Міста. Ліворуч на зразку знаходиться «Палаціна дель Арчіпрете», резиденція Митрополита.

Ось тут живе і працює Митрополит. Цю вишину і простору резиденцію подано в його розпорядження на бажання Папи Йовани.

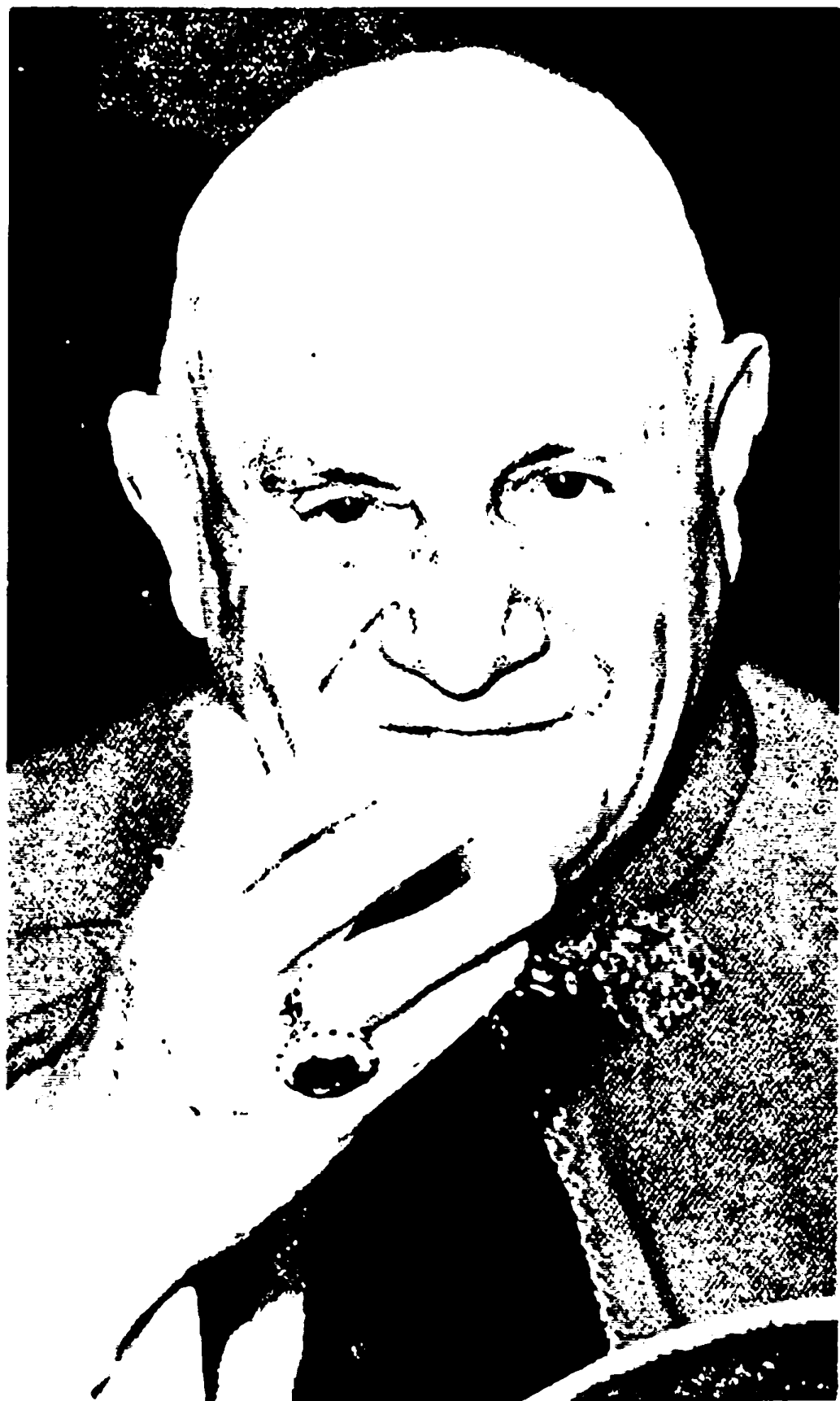
Фрагмент патижанських садів з видом на купол храму св. Петра. Проходжучись по алеях, Митрополит зустрів там не раз Папу Йовани.

В апартаменті Митрополита знаходиться також його канцелярія. Там поладіє о, шамбелан д-р Іван Хома, канцлер і найближчий співробітник Митрополита, неавтономний помічник у всіх справах.

Зміна на Петровому Престолі

*3 червня 1963 року відбувся у вікніть
Царя Іоанн, рятівник і приятель Митро-
полита. Митрополит був присутній при
смертному ложі Великого Царя.*

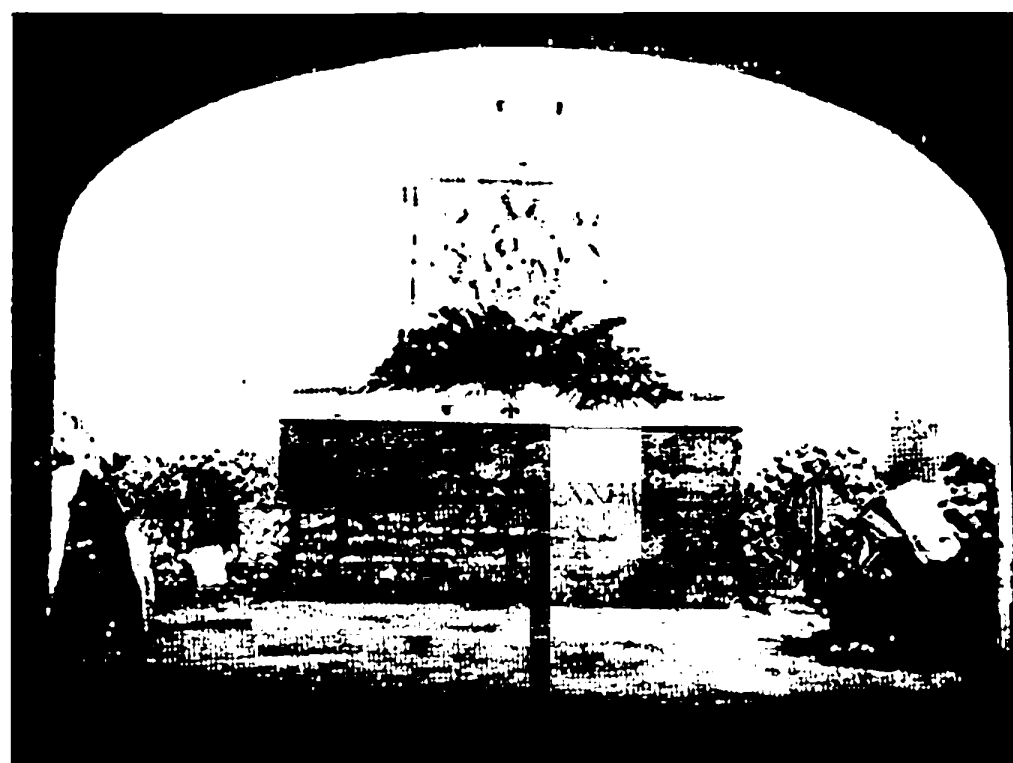

*Прощання з
світом.
До побачення
в житті
ніколи.*

*Наша Ноан
погане
в славі
св. Петра.*

*Саркофг
Папи Ноани у
Ватиканських
гробах. Біля
нього постійно
чигають
люди.*

Настраничю днѣ, 22 черня 1963, Папа Павло підвідан хворого Митрополита Була де одна з перших чинностей нового Папи.

◀ *Кардинал Джованні Баттіста Монті обржлий 21 черня 1963 настаником Апостола Петра, Папи Папа прибраи ім'я Павла VI.*

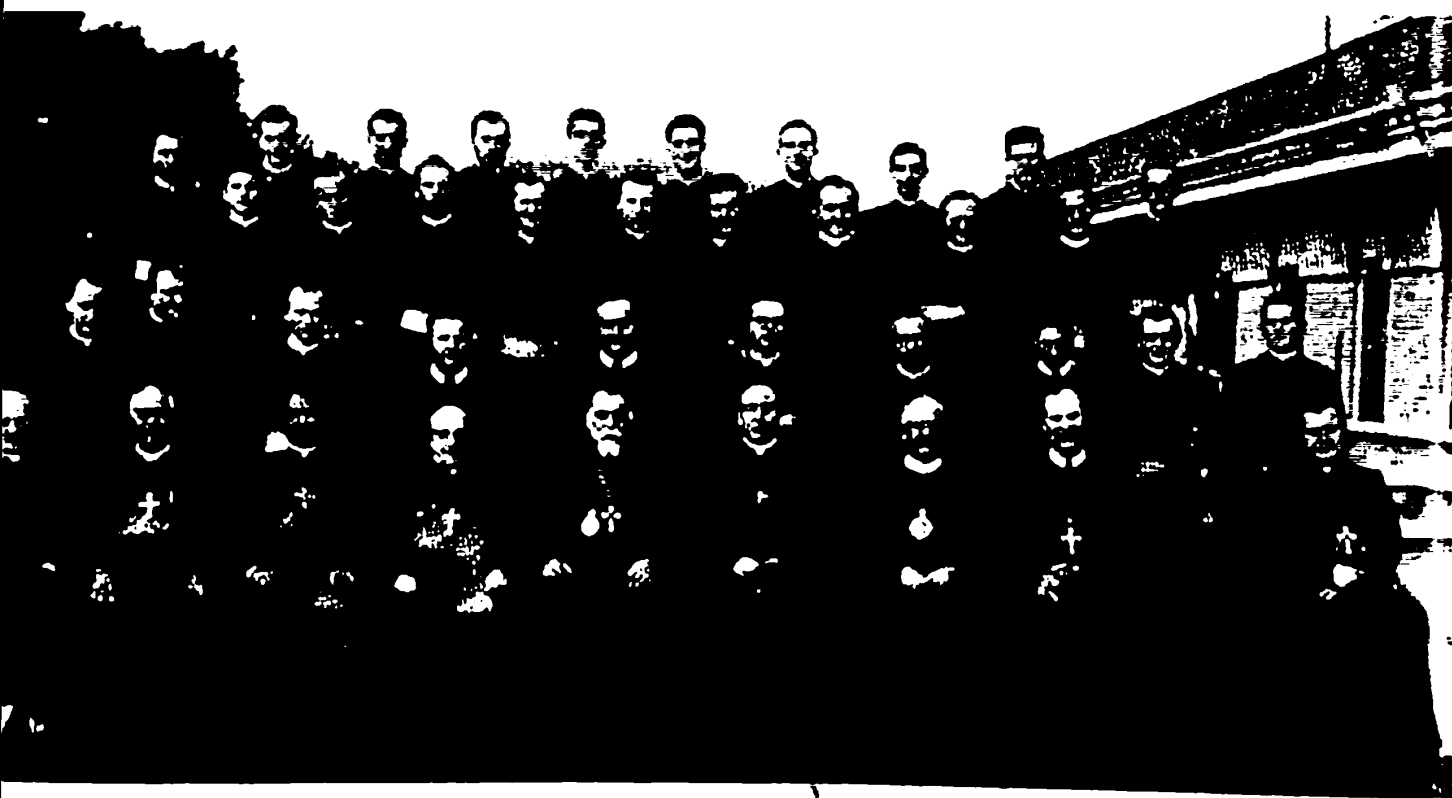

Первоієрарх відвідує
українські церковні установи
в Римі

*Митрополит почав свою діяльність від
відвідин українських церковних осеред-
ків у Римі.*

Будинок Української Панської Колегії ім. св. Носаїфата на Джанкільо.
Митрополит підняв Колегію 28 лютого 1963

В добранічній шестрої, після смачного обіду, розходилися гості додому.
Митрополит супроводить гостинний господар, о. ректор І. Назарко, ЧСВВ.
Ліворуч від Митрополита — єпископ Прашко. У другому ряду зліва на право:
віцекеректор о. Мудрий, ЧСВВ, митрополит Максим Германюк і сеньйор україн-
ських владик, архієпископ Іван Бучко.

▲ В день св. Носаїфата, 12 листопада 1963, Колегія влаштувала прийняття в пошану
Митрополита. З цієї нагоди зроблено на терасі Колегії групове фото гостей і
жителей Колегії. В першому ряді, обабіч Митрополита, українські владик,
достойники Східної Конгрегації і євєди Колегії. За Митрополитом стоїть
господар прийняття, ректор Колегії, о. д-р І. Назарко, ЧСВВ.

Будівнок Української Папської Малої Семінарії, де під керівництвом Отця Салезіяни навчаються українські юнаки.

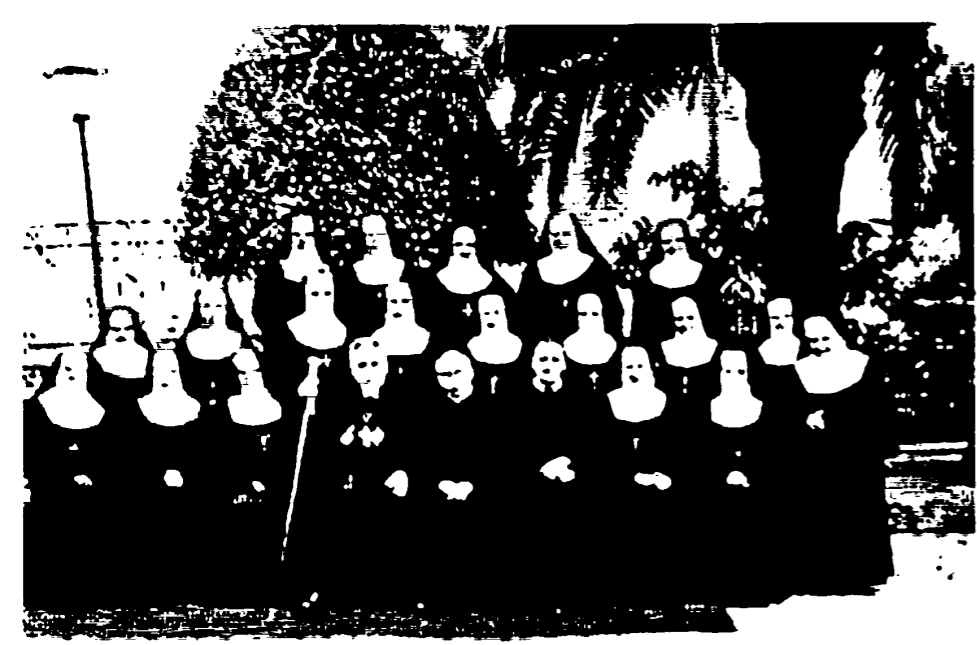
З нагоди візиту Митрополита зроблено групове фото викладачів і вихованців Малої Семінарії. Праворуч від Митрополита єпископ Андрій Салезіанський, Салезіанський вихованець — о. Степан Чміль, ректор.

Урочистість у Малій Семінарії з нагоди її відкриття постановою апостоліканською установою, про що побачив Митрополит. Хлопці збавили почесних гостей веселою театральною виставою Порри Митрополита кардинала Густаво Теста.

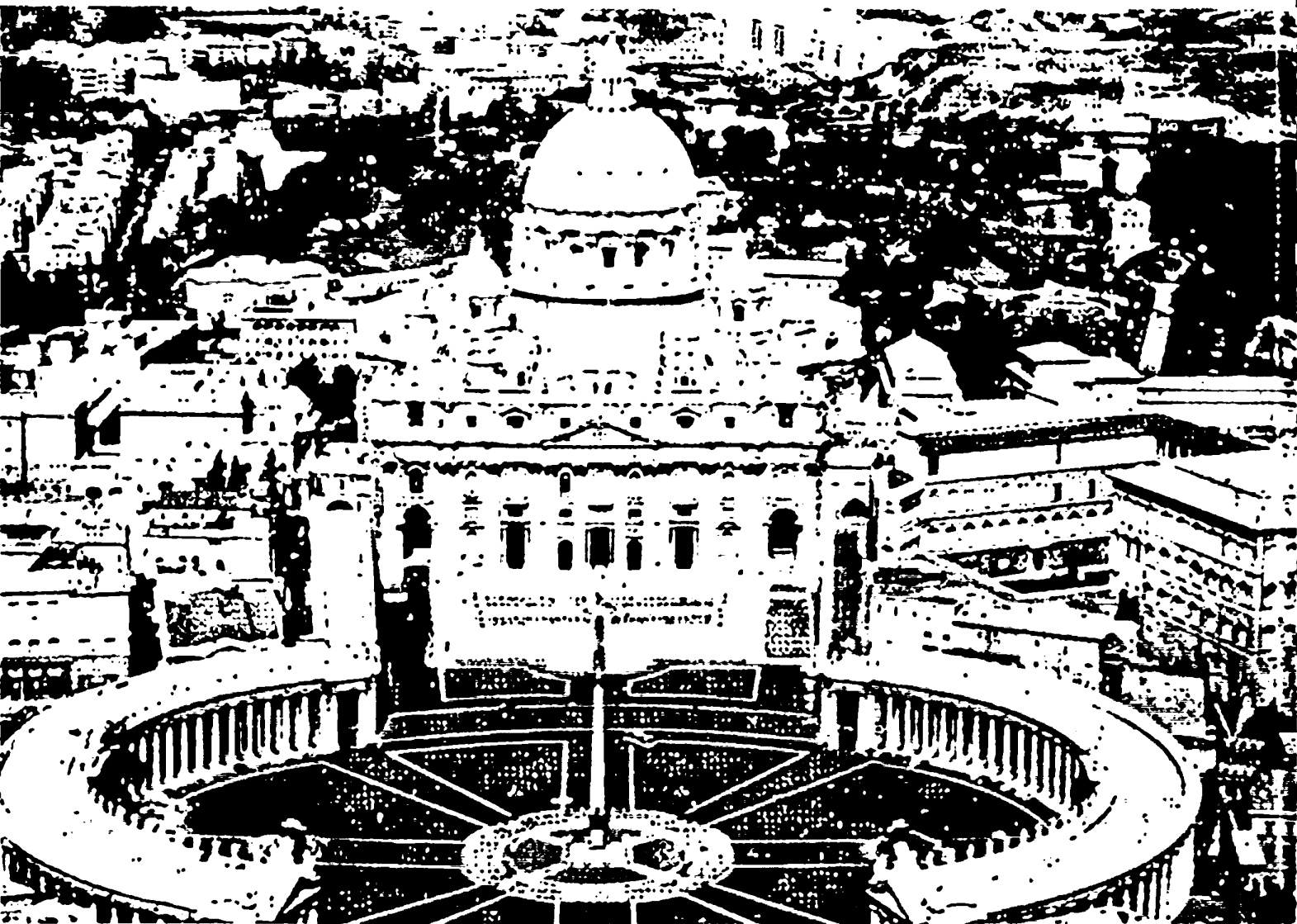
Митрополит з ієроієрами урядом митрополитів Василієвськ.

Візити Митрополита в Генеральному Домі сестер Службициць в Римі (17 березня 1963).

Митрополит відвідав Грецьку Коледію при свя. Бабури і відправив Службу Божу в грецькій церкві св. Атанасія.

Престольний храм Верлоного
Апостола св. Петра в Римі.

Український
Синекрет и по-
сид на відкритті
Другого Ватикан-
ського Собору.
Митрополит був
ше год и катори.

У часоди друго-
го Ватикан-
ського Собору го-
уалися в Римі всі
українські влад-
ки. Перші збори
Синекрету Укра-
їнської Католи-
цької Церкви під
примодом Митро-
полита відбулися
22 вересня 1963 в
Українській Ко-
легії на Джані-
кольо.

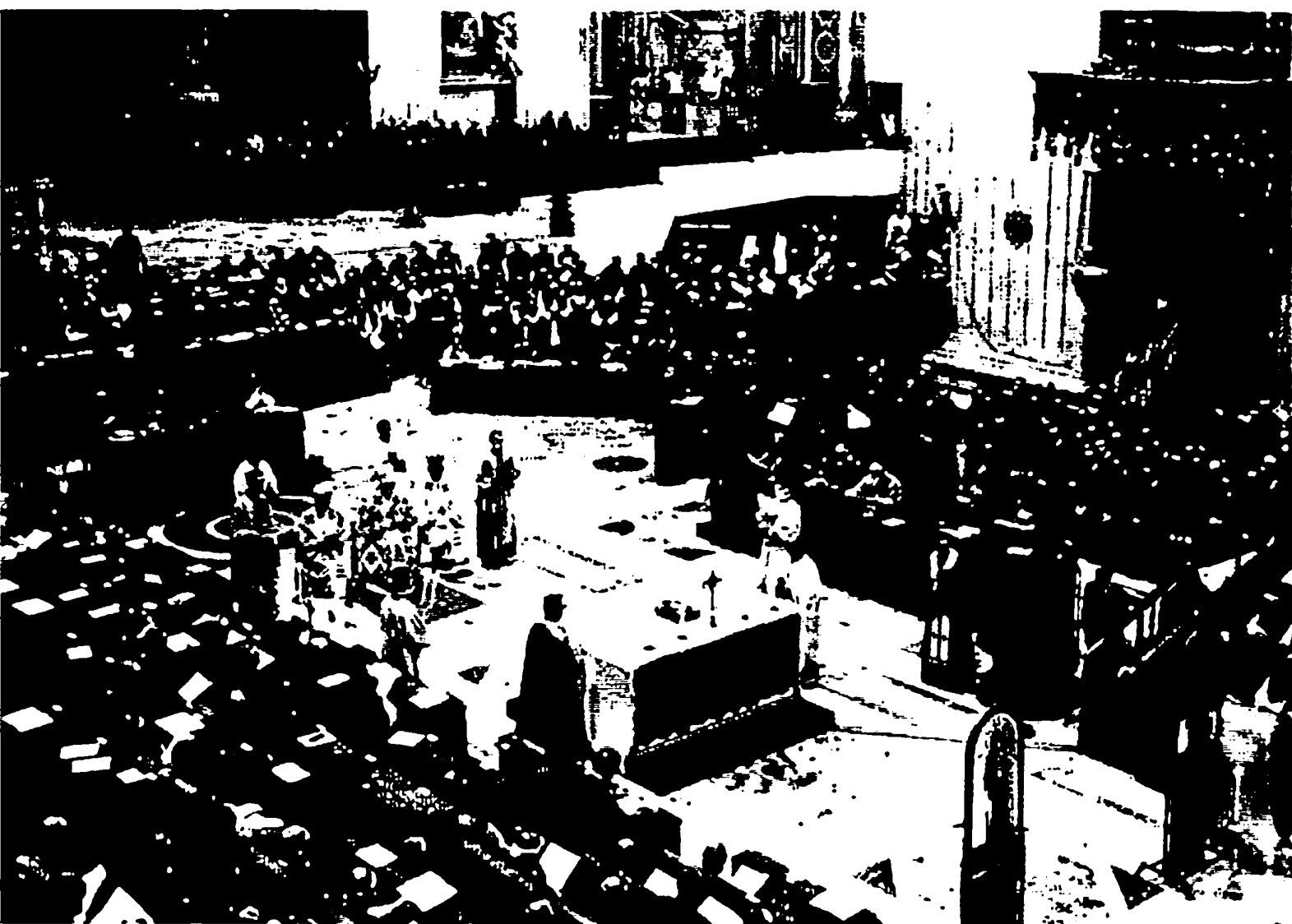

Перший заступник Митрополита на Генеральній Асамблеї Ватиканського Собору 10 жовтня 1963.
Був це один з найбільш драматичних моментів сесії — писала преса.

Засідання пленуму Ватиканського Собору відбувалися в головній наві Свято-Петриного храму, переробленій на площу парад.

Митрополит саржитъ Божественну Литургию для Оущи Собору (22 жовтня 1963).

Фрагмент з Божественної Літургії.

*Перерви в нарадах Собору були доброю нагодою до зустрічей з
чужоземними владиками.
Рогова з кардиналом Леркаро (Больонья), модератором Собору.*

Зустріч з кардиналом Чиконьяні, державним секретарем Ватикану.

*Розмова з кардиналом
Денфнером (Мюнхен).*

*Повне куртуазні пран-
тація з кардиналом
Руффіні (Палермо).*

◀ Кардинал Ругамбни
знайомиться з Митро-
политом.
Зустрічі рас, континен-
тів, культур...

*Після підписання до ратуш Бердичівського Архидієцана Митрополит
"ачива на гробуні архидієцана
перше місце.*

*Митрополит іде на свого полянц на
сесію Собору.*

*Оживлена розмова трьох вишідатіицх владик
Української Католицької Церкви: Первоієрарха,
митрополита Канади Максима Германюка і
архидієцана Івана Бучка, всіма улюбленого архидієцана
сироті скитальця.*

Обабіч від Митрополита української і східноєвропейської православної церкви, єпископів: Івано-Франківський і Івано-Франківський парку

Митрополит на прогулянці у івано-Франківському саду з єпископами: Бучацьким, єп. Борщівським і єп. Івано-Франківським.

Митрополит и товарищі армен. Буковина і інші чужих владик.

Українські прочани на аудієнції
у Папи Павла

Велика група українських інтелектуалів і членів Українського Християнського Руху прийшла поклонитися Папі 18 жовтня 1963. Групу очолював Митрополит. Нешкідлива аудієнція — після ватиканської офіційної.

Папа на прощання обіймає Митрополита. Позаду примовер ... Владика Петро Корнелюк

Два Митрополити

Святий Юр і літака

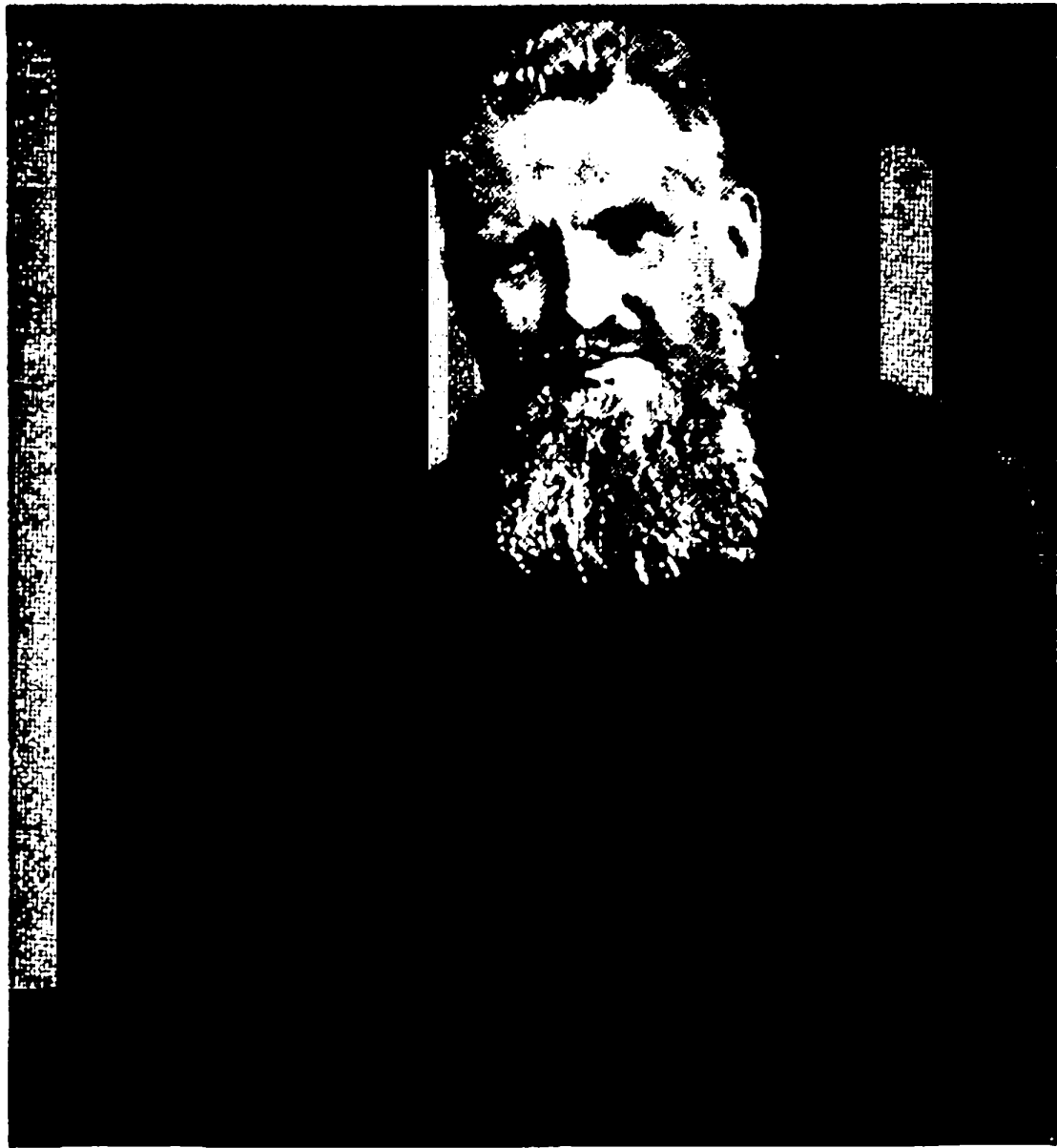

*Святий Юр і площа
св. Юра, Напроти
церкви митрополіча
палата.*

Святий Юр — наша слава, любов і туга..

*Митрополит Андрей після поверо-
ту з царської тюрми в 1917 році.*

*Митрополит Андрей в 30-их роках.
Досконалим гарячим прикмет інтелекту,
душі і серця...*

Близко народу...

*Надгробие обличья пророка...
Митрополит Андрей в останке рокал життя.*

